

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

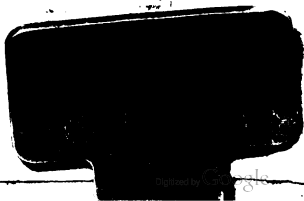
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

27:10

H. sing. H. 10

399

f. D. G. Laodiceo

ABRAH: GÖLNITZL,
Dantisc.

VLYSSES

BELGICO-GALLICVS.

fidus tibi dux et Achates.

per

BELGIVM HISPAN:

REGNVN GALLIE.

DVCAT. SABAVDIE.

TVRINVM usq; Pedemont

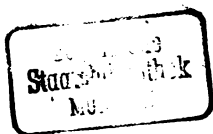
Metropolin.

Cum Privilegio.

Cornelius A. Dyfend sculpit

AMSTERODAMI.
Ex officina ELZEVIRIANA.
c1616c LV.

1561621 1604

Byvelisch
Illustrissimæ & Celsissimæ Principis
ac Dominæ
MÜNCHEN

DN. JOHANNIS CHRISTIANI,
Ducis Silesiæ, Lignicensis & Bregen-
sis, &c. sacratissimi Romani Impera-
toris, nec non Hung. Bohemiæque
Regis CAMERARII, &c.

*Augustissimis Filiis, Paternarum Virtu-
tum heredibus, Illustrissimis & Ge-
nerosissimis Dominis,*

DNN. GEORGIO & LUDOVICO,
Fratribus germanis, Lignicensium &
Bregensium Ducibus, &c.

Dominis suis clementissimis.

IN tempestivum duco, Illu-
strissimi Principes, rem
multis retrò sæculis strenuè
exercitam commendare, id
est, peregrinationi encomium suspende-
re. Probarunt olim Athenienses juvenes,
qui priusquam hereditatè ad se devolu-
ta manus impicarent, ejicere se fuere
soliti biennium in regiones limitaneas,
easque obire & circumire velut tire-
cina armorum meditando: idque agen-
tes à decimo octavo, quo ex aphebia
* 2 egre-

DEDICATIO.

*egrediebantur, ad vigesimum, circum-
itores, regionumque inspectores diceban-
tur, non more Magistratûs, sed ut, re
& necessitate urgente, locorum, via-
rum & personarum acquisitam peri-
tiam ostenderent. Idem ferè mos apud
Venetos adhuc hodie obtinet.*

*E re verò esse duco dicere, cur Itine-
rarium hoc hisce lineis adumbratum V.
Illustriss. Nomini sistam consecremque.*

*Ab argumento non novum est. Elabo-
rarunt in eo jam plures; quid præstite-
rint, testatur diligentia; quam admiror,
neque cum ea contendo: verùm ut vestis
non magnitudine, sed concinnitate æsti-
manda est, sic scriptum. Hoc, certo con-
silio ipsâ tituli inscriptione mensus sum
Caletum Taurinum usque: via inter-
media sunt Belgium Hispano parens,
Gallia & Sabaudia: agrarium istud
aquor, juvante methodo, qua luce dispo-
sitionis memoria multùm adminicula-
tur in urbibus delineandis, sine naufr-
gio, quod nulli alteri quàm bono meo
DEO inscribo, enavi. Concinnitati in-
textæ*

DEDICATIO.

textæ sunt historia, lumen loco inferentes, cùm auctores ipsi, quorum operâ utilissimâ in multis usus sum, (quod ingenuè fateor) mole suâ vialibus usibus non inserviant: diversoria utut ea habui, cum miliaribus, mantissam faciunt, ut adeas vel abeas. Hoc circo itinerarium claudio, exclusâ Parisiorum Lutetiâ, quam, ut est Mundi compendium, cum Theatro regni Galliæ, in lucem propediem, si Deus me diurnare volet, sistam mundam.

Primus hic meus foetus est; cui Compares quarendi, quorum iudicio & tutelâ vivere debeat vel interire, surgere aut cadere, & perpetui neglectûs tenebris mulctari. Hunc libellum ipsius capiti suspendo, hanc sententiam fero; nam qualis est, illi iudicent. Ego quod à partu difficili matres facere solent, me ad quietem componam, sententias obstetricum de foetu auditurus, quæ (Socratis vero verbo) longè melius quam matres de foetu iudicant. Si feliciter enixus sum, Vos Illustriss. PP. compares & testes appello.

DEDICATIO:

Liceat, dum Patroni mihi capiendi sunt pro more antiquo, in devoti obsequii testimonium hoc, quidquid est literarii partus, apud Vos deponere. Nec id arrogantiam aliquam, sed fiducia spe contendo; fretus singulari Vestro & raro erga literas earumque cultores favore, quem geritis; cuius & ego si partem habeam, hoc contemnitatis mea fructus Vobis non ingratos fuisse edicam. Subest alia causa ab argumento: Itinerarium est, quod manibus Vestris Ill. PP. infero. Quidquid viarum in illis monstratur, vos trovistis, vel teritis: quidquid gestorum vel visorum in eo, vestrum tribunal & censuram requirit: ne quid alienum à vero subdolumve subrepat, vestrum iudicium & tabella exposcitur. Ad vos itaque, velut ad Quaestores conjicio hanc causam, idque aliorum exemplo facio.

Iam si ab illustri tituli praescriptione splendor & tutela operi peti debet, possemne illustrius nomen augusta vestro stemmati praeferre? Vos Regis Familiis innexi, locum & lucem inter primos

res

DEDICATIO.

res Orbis Duces semper tenuistis & tenetis. Illustrissimum Principem, è quo progeniti estis, cum Regiis Virtutibus, quod exprimere levi hoc penicillo minor sum, Timantem imitatus silentii velo heic tegam, semper autem laudabit inclyta SILESIA, qui pacem hoc Tutore usque adhuc largitus est DEUS.

Sed & vos ipsi orbem rapitis in admirationem. Norunt mortales, quibus copiam vestri facitis. Si radios vestros minore aliquâ luce augere mihi fumerem, quid facerem aliud, quàm ut vili lacernâ regerem

Sidereos artus, radiataque lumina cœlo?

Compono itaque me, & augustissimarum Vestrarum virtutum, qua Vos ad summum fastigium sublimant, admirator malo esse quàm buccinator. Patiamini verò, Illustrissima Sidera, ut de luculentissimo vestro igne faculam meam succendam, & qua sub vestro augustissimo Nomine publici juris facio, etiam sub vestro patrocínio publicè vivant.

Non

D E D I C A T I O.

Non dubito, si vòbis placebunt, quin ab omnibus inagno consensu probentur. Si qui erunt, quibus minus placeant, quae vobis probabuntur, iniquis eorum iudiciis ut anciller tantùm abest, ut eorum etiam errores silentio praterire flagitiosum ducam. Provoco ad vos, Ill^{mi} PP. ut quod Vestris Gratiis trado submissè, dico humiliter, offero devotè, in tutelam adversus malivolorum obtrectiones accipiat, meque numero devotissimorum Vestrorum clientum adscribatis. Id si à vobis impetratum abstulero, impletum dico omne consilium, quo hoc opusculum Vestro Illmo Nomini lubens meritò dedico consecroque. Voto finio ad supremum Numen, ut Vos Ill. PP. felices servet in itinere; eoq; exacto felicissimos & gloriosissimos domum reducat.

Lugduni Batavorum Kalend. Mart.
c l o l o c x x x i.

Ill^{marum} Celsitud. Vrarum

Devotissimus cliens

ABRAHAM GÖLNITZ.

ABRA-

ABRAHAMI GÖLNITZ
ITINERARIUM
BELGICO-GALLICUM.

EX ANGLIA

In Galliam transfretatio & in Belgium ingressus.

Uod felix faustumque sit, auspiciaturi iter nostrum solvimus è portu *Doverano*; ubi prius conducto nautâ, quem ordo è Gallis vel Anglis tangit, nomen oportet profiteri, quid in Anglia egeris, quòve iter dirigas: post veniâ abeundi datâ arculæ cum reculis visitantur à regiis ministris, & quantum pecuniæ tecum exportes inquiritur. nisi igitur velis cambio tuo fiscum regium augere, cave ultra decem libras Anglicas, quæ sunt xl Joachimici, tecum habeas exportatum.

His peractis navem conscendimus Gallicam vigiliâ Philippi Jacobi circa vesperam, transfretaturi Hellepontum Britannicum. verùm nox insequens jubebat nos ponto incumbere quietos, nec sine submersionis periculo, quippe à navì rimarum & foraminum plenâ timebamus naufragium,

A

— di-

— *digitis à morte remotis*

Quattuor aut septem.

donec sequenti die , cùm aurora serena Sacrum Philippi Jacobi produceret, remi *Caleto* advocarentur , qui è navi Gallicâ nos in portum suum VII *milliar.* Dovurâ distantem exponebant tutos à tempestate, mox prandium nostrum, in hospitio *à la Sirene sauvage* quod sumebamus , insequente.

C A L E T U M.

Sub adventum mox deambulare cœpimus, lustraturi castellum cum præsidio; sed exesse iussu sumus, nescio Præfecti an militum austeritate. Opidum non inelegans , situm in plano , in Comitatu *Oye.* gaudet commodo portu. munitum insuper fossis profundis aquâ marinâ impletis. Olim obsessum & captum ab Anglis anno 1347. *Antiquitat. Gall. pag. 461.* qui, regnante Henrico II, Gall. Rege, à Guisio subacti & ejecti sunt, anno 1558. *Meter. lib. 1, pag. 32, & seq.* Ibi Capitaneus quidam Gallus Anglum Capiraneum annis gravem jamjam isthinc discessurum interrogavit, Quando redire vultis vos Angli? Cui Anglus respondit : Quando vestra peccata estunt nostris majora. hætenus vos superavimus vitiis : ubi nos rursus vitiis superaveritis, actum erit de vobis ; nam tunc redibimus, & hæc loca occupabimus. Sed Albertus Archidux tunc Cardinalis prævenit , & Castellum cum opido vi expugnavit, anno 1596. *Meter. lib. 17, p. 752. fusè omnes circumstantias habet.* pace tamen Vervini , anno 1598, inter Hispanum & Gallum factâ , ad Gallix Regem , cui etiamnum paret , rediit. *Met. lib. 19, p. 838. ubi articuli pacis.*

Caleti prandio refecti pars nostrum equis, pars
curru

curru contendebamus *tribus milliaribus Gravelingam* opidum Flandriæ.

G R A V E L I N G A.

QUO antequam venis, necesse habes pontone transjicere flumen Aa, opidum ferè lambens, & discriminans Galliam & Flandriam. Ingressurus portam opidi audies tot campanarum pulsus, quot equites vestram advenient. Heic cœnaturi divertebamus ad hospitium, cui *Imago Angeli* præfixa est; ubi obsonii nihil, nisi aliunde coëmeris, habebis. Opidum perpetuo præsidio hodiè custoditur nomine Regis Catholici. Præfectus ei erat Gornowallius, gente Flander. Arcè validâ à Carolo V. Imperatore anno 1528, & quinque propugnaculis firmatum, famam opidi munitissimi adeptum est. Auxit opidi celebritatem insignis conflictus anno 1558 juxtim initus finitusque, quo Thermus Galliarum Mareschalcus exercitusque legatus, auspiciis Philippi Regis Hispaniarum, diligentiam audentiamque Lamoralli Egmondani, victus fuit, spoliis exutus atque captus. *Marchant. l. 1, in Flandr. Met. l. 1, p. 34.*

Sidneius Anglus cum milite Vlissingam veniens stratagemate inire voluit opidum, anno 1586, verum à præsidio vapulans retronavigare coactus fuit. *Met. lib. 13, p. 530.*

Quidquid lanarum ex Angliâ Galliave in Flandriam advehitur, heic portorium solvit.

Manè aère sereno, itinere verò ab arenâ incommodo, Gravelingam relicta perreximus, & circa undecimam diei horam 3 *milliaria*, Dünkerckam usque, emensi sumus.

D U N K E R C K A.

OPIDUM nomen acquisivit ab Abbatia *Dünen*, (Græcis *Σύσς*, Latinis arenacei litoris colles,

les, (quæ uno lapide & amplius isthinc distat, & templi turri excelsâ, graduum 273, è cœlo latere; ex qua candicantes Angliæ circa Dovuram montes cœlo sereno clarè conspiciere habes. Oblectavit nos opidum nitidum plateis & ordine, in primis templi altare sumtuosum & amplum, ex marmore variegato, lapide Lydio & alabastrite in altum surgens, impendio plusquam viginti millium florenorum, tantoque splendore, ut adspiret ad fastigium admirationis. Si otium est, cœnobium Franciscanorum utriusque sexus heic lustrabis. De cetero, opidum parum est munitum; quippe incumbens undique arenariis collibus varii rivuli sabulum secum trahentes locum circumfluunt, & portum navium majorum, quæ recedente æstu plerunque in sicco destituuntur, minime patientem efficiunt. *Thuan. lib. 77, pag. 322.* Carolus V, 1535, propugnaculum & præsidium ibi locavit. Illi augmentum dedit nuperis annis Spinola, novâ defensione in mare protensâ. isti, quod erat sex cohortum è Germanis & Neapolitanis, præerat Antonius Gonzaga Hispanus. Famam tamen à captura & salitura halecum, mercatu & teloniorum per totam Flandriam immunitate, non tam habet, *Thuan. lib. 77. Marchant. lib. 1, p. 68. Met. lib. 11, p. 455.* quam à crebris prædiariorum piraticorum excursionibus in Anglos, Hollandos & Zelandos, quorum prædâ & spoliis opimifaci sunt. *Guicciard. heic. Meter. lib. 16, pag. 650. & lib. 19, pag. 828. & lib. 21, pag. 969.*

Non rarò autem militem extraneum habuit hostem. Anno 1558 Termesius Gallus militem in opidum induxit, idque non modò spoliandum, sed destruendum & comburendum commisit. *Guicciard. heic. Meter. lib. 1, pag. 34. Thuan. lib. 20.*

Huic

Huic successit Chamofius, qui anno 1583, nōmine Ducis Andini ibi legionem suam habens in præsidio, rixâ de industria excitatâ ob prædam à nautis præfidiariis factam, arma contra opidanos capit, nonnullisque interfectis præfidiarioque Belgico milite ejecto opidum sibi subegit. *Thuan. lib. 77. Met. lib. 11, pag. 439.* Qui tamen, non multò post copiis Parmensibus obsessus, & ad extremum necessitate victus, cum nulla ulterius auxiliorum spes esset, cum Parmensi de deditōne transegit, his conditionibus, ut ipse cum suis vitâ salvâ, gladiis tantum accinctus, urbe exiret, *Thuan. lib. 77, p. 324. Meter. lib. 11, p. 456.* Mauritius Arausionensis, anno 1590, opidum noctu scalis admotis invadere animum habuit; sed vento adverso res aperta & infectâ mansit. *Met. lib. 16, p. 669.* Ubi prandio satis lauto heic, apud *Jacobum de Bruën, sub insigni Clavis*, refecti, equis & curru conscensis, arenaceos litoris colles pro viâ habuimus *quinque continuis milliaribus* Neoportum usque; ubi à l'Escu de France coenati sumus, & cubuimus.

NEOPORTUS.

Medio itinere singulare spectaculum, sed non sine periculo, ab explosionibus tormentorum fuit in litus è mari, cui incumbibat Hollandica navis cum Dückerckana, quæ ab æstu in sicco tantum non tota residebat, prælians; quam deinde æstu redeunte cum exuviis pro trophæo sub vesperam avehebat.

Opidum olim *Zandhooft* seu *arena caput* dictum. Nomen *Neoporti* trahit à novo porto sive opido, non à portu. antiquitus siquidem Latine *Porti* vocabulo dicimus conclusum mercibus opibusque recipiendis & exportandis opidum.

Portum habet securum, sed oblongum. Ostentat Pharam lapideam, è quâ ad regendos navium cursus & præcavenda vada ignes ex arundine stipulâve noctu emicant, quamdiu maris fervor allabitur. Plateæ symmetriam habent & ordinem. Plebecula halecum capturâ & mercatu alitur. à navigatione cessans, in texendis tragulis, verriculis, sagenisque canabinis, restibusque contorquendis occupatur. Legibus miris à Philippo Alsatio olim dotata. quibus cavetur: Si quis noctu vulneratus, hoc alii imputaverit, ut accusatus ferro candenti sese purget, si scabinis dignum videatur; aut recusans manum amittat. Ut furti postulatus ab auctore apud iudices jurato, vel expurget se ferro simili, aut laqueo suspendatur. *Marchant. lib. 1, p. 55, & seq.* Præter templum spatiosum & cœnobîa Franciscanorum hîc nihil notabile. Famam verò habet à memorabili prælio anno 1600; quo Mauritius victoriâ potitus, Alberrus Austriacus fugatus, Hispani victi fusi-que sunt. Strages hæc comparatur cum illa, quâ retrioribus sæculis anno 1298, eodem mense & die, Adolphus Comes Nassovicus Albertum Austriacum Imperatorem fudit. *Met. lib. 21, p. 962.* Erepta Hispanis centum & quinque signa militaria peditum, cum 14 equitum; & Hagam-Comitis testimonium victoriæ transmissa. *Kærius in Fland. pag. 44. Met. lib. 21. p. 953, & seqq. de his fusè. Loorberkrantz, pag. 164.* Trophæum sequens Mauritio erectum est: Anno c1515 c, 2. Non. Quint. Mauritius Araus. Pr. in Flandriam terram hostilem traducto exercitu cum Alberto Arch. Austr. conflixit, copias ejus cecidit, Duces multos, primumque Franc. Mendozam cepit: reversus ad suos victor signa hostium centum quinque in Hagensi Capitolio suspendit Deo bellatori. Rem militarem

litarem tenentes, singularia prudentiæ Mauriti-
 næ argumenta notant septem in hoc prælio, qui-
 bus victor evasit. quæ sunt : 1. Ventus contra ho-
 stes. 2. Sol in oculos hostium resplendens. 3. Sex
 tormenta bellica non in arena sed in solido li-
 gnis substratis benè locata. 4. Nullus fugæ locus.
 5. Nulla spes salutis (juratum enim erat, omnes
 occidere, præter Mauritium *wegen der tugendt*, &
 Henricum Fredericum *wegen der jugendt*, ou pour
 luy servir de trophée. (*l'Histoire de Pays-bas*, lib. 8,
 fol. 675.) 6. Callidè à Principe Mauritio dissi-
 mulata cædes militum Comitum Ernesti. 7. Acies
 mirandum in modum instructa. Locus prælii di-
 stat uno lapide ab opido, intra pagos Westende
 & Wilkens-kerck, viâ quâ itur Ostendam. quem
 & sequenti luce viâ supra modum molestâ ab
 arena gressum sufflaminante prorepando supera-
 vimus: ad sinistram ad colles arenaceos Crux ni-
 gri coloris lignea in perpetuam cladis Hispani-
 cæ memoriam erecta conspicitur.

O S T E N D A.

Ostendam Neoporto tertio lapide distitam
 ubi venimus, ante prandium, quod tenui ap-
 paratu, sed magno impendio, in *diversorio* cui pro
insigni Stella est, constabat, salutatum & rogatum
 ivimus Præfectum Franciscum Monterum Hi-
 spanum, nobis copiam faceret visendi propugna-
 cula. affatu obtinuimus ducentem Hispanum, &
 singula multis nos docentem;

Hic illius arma, hic currus fuit.

Nomen habet à termino Soli orienti opposito,
 ut è diverso pagus ad occidentem vergens dici-
 tur Westenda. Testa ædium arundineo tegulo
 adhuc hodiè ferè omnia obducta nihil ornati ha-
 bent. Opidum portu locuples à piscatoribus pri-

mum inhabitato, qui autores dicuntur falsilagin-
nis & halecum conditorum. *Met. lib. 22, p. 990.*
Est alioquin exigua magnitudinis, sed magni no-
minis; vallis & propugnaculis eminens, ita ut
munitissimus totius Europæ audiat locus. Schola
militiæ & altera Troja hodiè ab effuso copiosè
sanguine & longâ obsidione. hæc annos tres,
menses duos, dies quindecim duravit. annos
obsidionis cœptæ ex hoc lemmate nota:

OstenDe nobIs paCeM.

annos obsidionis solutæ:

OstenDaM InItIa paCIs.

(*Meter. lib. 24, pag. 1095.*) Numerus cætorum ibi-
dem à parte Hispani refertur 78124: dixerim ego
cum Admirallio Gallix Mr de Chastillon; Diu-
turnæ magnarum urbium obsidiones sunt ma-
gnorum castrorum cœmeteria & sepulturæ. Re-
mitto te hinc, amice lector, ad *Meter. lib. 21, &*
tres seqq., ut & libros *Mauritiados den Loorber-*
krantz, pag. 282, & *seqq.* Ordinum Unitorum
numisma non possum quin heic adponam ob
Ostendam defensatam & Slüsam captam: *Dei*
Omnip. gratia, Ord. Fæd. Provinc. Belg. Illustriss. P.
Mauric. Aurang. ductu, post strenuam xxxviii.
mens. Ostendæ defens. fugatis, caesis & repulsis Hisp.
cop. Cadsand, Ysendijck, Ardenb. Slusam & xii
triremes Hisp. pro ruderibus Ostendæ, capiunt mu-
nijuntque, anno 1604. (Met. lib. 24, p. 1096.)

Visâ hac novâ Trojâ cum Capuzinorum æde,
iter quinque milliar. Brugas aggressi sumus, illas-
que sub vesperam felici pede ingressi: contigit
enim cœnare & pernoctare lautè & commodè in
diversorio, cui aurea portula nomen est.

B R U G Æ.

HUc ubi ventum, equorum numerum câmpa-
næ pulsus æquant, nec nisi salutato & sciente
Præ-

Præfecto ullus in urbem ingressus, ullusve sine scriptis nominibus accubitus. Nomen non à multitudine ex lapide & ligno pulcherrimi operis pontium, passim per urbem visendorum, sed à ligneo ponte, olim *Brugstock*, (unde ei nomen *Brugæ*, non *Brugarum*, dicit Marchantius,) qui transitum antiquitus pandebat commætantibus ab Audenburgo Thorhoutoque ad nundinas Rodenburgias, traxisse volunt. *Guicciard. heic*, & *Marchant. lib. 1, p. 121*. Sita est urbs tribus leucis ab ora maritima in latissima quadam planitie, ambitum murorum introrsum habens quatuor præterpropter Italicorum miliarium cum quadrante, extrorsum verò miliar. paulo minus sex. *Guicciard. heic*. Eam divisam in sex regiones quas sextas vocant, perrepat fluvius Reya, fuscus & cunctabundus, multasque in urbis regiones deductus, & plurimis lapideis pontibus arcuatis instructus, ripis hinc inde muratis; ad Damum Slusamque & Oceanum tribus miliaribus distitum æstu augescente navigabilis, vel immissus in novum alveum, à porta Leonardina ad Slusam usque maximo impendio perfossum, neque obnoxium propter ingens repagulum mari reciprocanti. *March. p. 122*.

Eamus ad templa; quæ sunt circiter sexaginta; in iisque tria Canonicorum Collegia, Donatiani Romani, Deiparæ Virginis, & Servatoris. Præpositus Donatianus, perpetuus Flandriæ Cancellarius, ad Episcopale fastigium evectus, ostendet tibi in æde sua tumulum Joh. Lud. Vivis, gente Hispani, domo Valentini, heic cum uxore denati. Christophori Magni effigiem lapidi incisam in templo D. Virginis videre habes. nota, si lubet, staturam, & compara cum Parisiensi. Chorus principalis in utroque hoc, ut &

Servatoris , tibi ostendet utrimque depicta inscriptaque insignia Equitum Aurei Velleris , eo splendore illic ornatorum. Jesuitarum Cœnobium superioribus annis Reipublicæ sumptibus conditum , meretur videri: Patres ostenso theatro Comico, Classibus , & bibliothecâ Facultatibus divite & variegatâ, nos deduxerunt in hortum deambulatum , ubi tuliparum amœnitas, pro anni tempore , colloquium , antequam dimitteremur, mantissâ beavit. Supra ad circumitum ædificii galeam cum culicibus circumvolitantibus depictam videbis ; interpretabantur quidam denotare robur Hispaniæ cum Principibus & Rebusplicis. In Abbatia S. Bartholomæi tabellam membranaceam Luberti Hautschilti Mathematici & Abbatis ejus loci miraberis, cujus descriptionem è Marchantio hanc habet: Præfert figuram mulieris, stantis, nudæ, passis capillis, pedibus instabilibus: capiti serpens auritus bipesque, caudam suam mordens , supervolvitur; ubera duo lupi sugunt. characteres G, capiti: B. manui dextræ: Y, levæ: I, pedi dextro, D, sinistro ascribuntur: quibus Gandavum, Bruga, Ypra, Insula sive Lila , & Duacum denotantur, Flandriæ matrices. Lateri dextro proximè occurrit hic versiculus;

Gyb fiet ex Gybid, cùm Deca Decas ibit.

Mulieris imago duobus circulis , notabili intermedio distinctis , circumscripta est ; & in propinquiori hi versus magis veri quàm tersi circumeunt :

Gybid va tibi; nam de te facis ipsa ruinam:

Deficiunt vires, nec probitate vires.

Vberibus plenis lac nostrum das alienis;

Lacte lupos refoves, sellesque pascis oves.

Non est, dum spiras, qui nostras mitiget iras.

Va

*Væ capiti, manibus, proh dolor, ac pedibus.
 Dextra manus vana, nec laeva fuit bene sana;
 Pes tuus instabilis quilibet, ac labilis.
 Hæc fortuna mala, cur nos fallit tua stala!
 Est sedes tibi, lis & gradus instabilis.
 Hæc vicino bis das anno vulnera nobis;
 More modoque fecas, ense ferroque necas.
 Infelix natus à paucis es veneratus;
 Nuda cares caris, lacte parente parvis.
 Gybid dilecta, quia mens mala, nec via recta,
 Hoc in perpetuum sit diadema tuum.
 Est tibi principium, finis, caput, ac tibi cauda;
 Devorat hoc illam, destruit illud eam.
 In superiori circulo duodecim opida, inter quæ
 sunt illæ quinque Flandriæ metropoles, conti-
 nentur: Supra illam hi versus:
 Forma cecas clavis; hinc bona surget avis.
 Hostibus introitus hæc villæ sunt prohibentes;
 Sed nequeunt forte majorum traditione.
 Inter utrumque circum hi pentametri:
 Iudaico more, qui legis, ista lege.
 Sena bis sedis clave resolve, seras.
 atque hoc distichon:
 Landria les letu, lestes allacia renæ.
 Landria los lozum, ormidas raude ruentes.
 quibus singulis Flittera, tamquam clavis bis
 sena, præposita, hunc sensum exprimit:
 Flandria fletu, flectes fallacia frena.
 Flandria flos florum, formidas fraude fruentes.
 Porro hujus tabellæ Flandriæ, & forsitan synec-
 dochicis Belgicæ calamitatum, quibus jam pri-
 dem obruitur, prænunciæ apocalypsim, quidam
 pro sensu dissensuque quisque suo, ut ferè con-
 tingit in civilibus dissidiis, meditati sunt. hoc
 tamen non obscurum videtur per hunc versum,
 Gyb fiet ex Gybid, cum Deca Decas ibit,*

prælagiri , Insulam sive Lilam ac Duacum à Gandavo, Bruga, Ypra distractum iri post decies decem sive centum annos , numerandos à tempore scripti hujus prognostici , significato per literas numerales illius versiculi:

Forma CeCas CLaVIs , hInC bona sVrget aVIs : ab anno puta millesimo quadringentesimo sexagesimo octavo : Constat enim, centum post annos , nimirum ad annum sexagesimum octavum supra ter quingentesimum, sonuisse funesti apertique civilis Martis classicum , & decimo postea anno Insulam sive Lilam atque Duacum à societate trium illarum ceterarumque Flandriæ urbium ad Artesios Hannonasque discessisse. Sed jam manum illâ de tabulâ. *Hucusque Marchant. p. 128, & seqq.* Si FRATRIS CORNELI ADRIANI, Dordraci oriundi, celeberrimi quondam anno 1578 ad populum Doctôris, *de quo Meser. lib. 8, p. 303, & seqq. vide*, domicilium & cathedram lustrare placet, ingredi coenobium Franciscanorum.

Ædibus his sacris ubi operatus es , togam summe in forum iturus ad Prætorium curiale in *Burgo*;cujus nomen, Scabinorum domus; in qua Justitiæ sacra peraguntur Senorum Magistratuum nomine; ac primò quidem ipsius Urbani; hinc Franconatus , & Curie rei clientelaris; Præposituræ item Divi Donatiani; ac Toparchiarum Sisselcensis, & Mandaschensis: sic ut uno nonnumquam & eodem die variis in hoc foro suppliciorum generibus affici videas singularum illarum jurisdictionum facinorosos. *Guicciard. de Brugia : Abrah. Goos, p. 71. in Fland.*

Forum rerum venalium pulchrum habet aspectum , ita ut sex primariæ urbis vix ad totidem ejus præcipuas portas deducantur. Foro imminet

minet turris graduum 343. Ad horologium ubi veneris, urbem & circumfita loca oculis habebis diftinctè ufurpanda: Primo graduum afcenfu ferrum monftratur, murum & columnam juxtim tenens, cujus medium maligni Spiritus vi ruptum & ablatum.

A foro afcende Curiam & Palatium *la Franche*; miraberis in utroque icones & ftatuas Imperatorum, Regum, Archiducum: digna fignula visu & notatu.

Forum Mercatorum fub meridiem vefperamque convenientium ingredere: *Burfa* dicitur (Ludovico Vivi *lanimedium*) ab ædibus eo loci fplendidis familix *Burfæ*, extinctæ, tres burfas feu mafupia infignibus & fupra ædium fores oftentantis. *Marchant. pag. 122.* Mercatorum caufa heic emporium, quod *ftapulam* vocant, olim ftabilitum eft: Eft autem ftapula privilegium urbi collatum fiftendi & ftabulandi merces exoticas, venumque illic tantummodò proftituendi, nifi inftitor veftorque malit recurrere unde venerat. *March. p. 122.* Emporium hoc feptemdecim regionum negotiantes tribus continuit: Singulæ fuis ædibus & collegiis clarebant, Antverpia cum ancillaretur mercaturæ Brugenfis: Eò verò ubi migrarunt hæc fodalitia, Hifpani in parte fubftiterunt, adhuc hodie divites lanarum Hifpanicarum mercaturâ, quarum ceu magni inprimis momenti mercium heic eft emporium. Accedit ab Anglis, Caleto amiffio 1558, Anglicarum quoque lanarum emporium huc tranflatum, cum non poenitendo urbis & civium fructu. *Guicciard. heic.*

Præter Mercaturam octo & fexaginta collegia mechanica heic numerabis, inter quæ præcipua funt fodalitia lanionum, pifcariorum, proxeneta-

tarum & naucletorum. Texuntur arte mechanicâ panni gossypini, subserici, serici, lanei, linei, tapetes rarissimæ varietatis & elegantiz. His collegiis excludi non debent, ubi libenter habitant ac pinxere, Michaël Angelus & Bonarotus Florentini: Joannes Vaneickius item summi nominis pictor, qui primus oleo ex lini seminibus extuso, cepit picturæ colores Brugæ miscere ac perpetuare. *Marchant. pag. 132.*

Si otium est, hortum Sagittariorum vide; qui tibi mensam prægrandem è balenz ossæ confectam ostendet. Fossis aggeribusque, molendinorum qui superbiunt tumulis, quibus tormenta imponi & hostes arceri possunt, visis, portas, quæ novem sunt, respice: intra earum duas, nimirum *fabrorum & nequitia (de smee-poort ende de boeverye-poort)* situm est Castellum & receptaculum aquarum, ubi per 37 lebetes aeneos rotæ equo ceu pistri nensi gyrate versatili insertos, aqua 27 pedes è profundo sursum attrahitur in aquaductus, variæque per fistulas plumbeas subterraneas in publicos puteos usumque salubriter distribuitur. *Marchant. pag. 126. & Guicciard. h.* In obsidione Ostendana tantum aquæ singulis diebus bijugo inde extractum, quantum coctura cervisæ pro universo exercitu postulabat. In area illic subdiali Neptunum Delphino inequitantem, virginem, id quod præ pudore naturâ regunt, herbâ operientem, alia aliaque videbis: mox aquæ ex insidiosis fistulis asperguntur nec opinantibus magnâ arte & joco. Vultus & vestes heic sacrantur Neptuno, veluti ad S. Germanum in confinio Parisiensi. Marchantius dicit, non secus atque in Poggio regali ad Neapolim, in Belvedejo insulari ad Ferrariam, in Mirmiroli Palatio circa Mantuam, *Marchant. p. 126.*

Mo-

Monetarum officinam ædes splendida atque immunes constituunt. simile argyrocopium, Gandavum facit illustre.

Cives hîc ut sunt naturâ liberales, morum dexteritate fortunati, ingeniis candidissimi, *Marchant. p. 130.* Atticisque persimiles, teste Erasmo: ita foeminae heic venustae & dotibus meræ Helenae sunt. quam ob causam excanduit Johanna Navarra Regina Philippi Pulchri Gall. Regis uxor; ingressa urbem anno 1301, & intuita foeminarum in forma præstantiam & in amictu luxum, foemineo quodam livore plena exclamavit: *Ego me solam Reginam esse arbitrata, sexcentas heic conspicio.* (*Marchant. pag. 124. & Guicciard. heic.*)

Concludam cum Hadriano Barlando Zelando & Aenea Sylvio urbis hujus elogium: Publicarum privatarumque ædium in hoc opido splendor & magnificentia, omnem orationem, omnem dicendi facultatem supergreditur: ut paucis omnia dicam, totus hic locus pascendis oculis, recreandis animis dicatus est: pulchra sunt opida Gandavum, Antverpia, Bruxella, Lovanium, Mechlinia; sed nihil ad Brugas. Sic ille. Iste verò, post Pius II Pontifex, totius ferè Europæ peragrat, illam inter tres urbes numerat, quas unquam viderit pulcherrimas.

Verum utut hæc famam ei dant; sicut & cum Philippo I, Maximiliani I Imper. Rom. filii, heic anno 1478 nati: Ita rursus non parum vituperii captivitas Maximiliani I, Imperatoris, anno 1488, cujus consilarii heic non pauci truncati. *Meter. lib. 1. p. 7, & seqq.*

Motus sub Andino & Cimzo Ducibus diversos sustulerunt Brugesenses: tandem æquis satis conditionibus Philippo II reconciliantur, quas

quas amicus lector *apud Thuan. lib. 79, & Mezer. lib. 12, p. 266, leget.*

Relictâ Brugâ urbe delitiosâ, cymbâ per fossam novam, Spinolâ autore factam, iter Gandavum octo leucarum instituimus; commoditas, & pro mercibus ultrò citroque vehendis firma securitas: castella siquidem & receptus (quorum nomina adjicere superfedeo) ripam munientes numerabis viginti & amplius; nec minori cohortes sunt numero cum turmis equitum sex ibi in præsidio. Securus hoc nobis ut iter esset, sex militibus opus erat pro salvo conductu. (vulgò dicuntur *körling*; item *waghälsér*.) hi effundunt se clàm in vias publicas, & ab hoste auferunt quod possunt: si aliquem offendunt sine litteris commeatûs, eum abducunt vivum vel mortuum: si, vivum non possunt, occidunt, & aurem abscindunt, Præfecto Brugas quam offerunt, à quo pro singulis individuïs 50 fl. reportant. milites sunt pedestres, armati gladio curto & sclopo; sed sine igniario fomite; hic enim si noctu aleretur, facile visu & odore à viatoribus observaretur.

G A N D A V U M.

Civitatem hanc (cum qua, Erasmi verbo in litteris ad Utenhovium, in tota Christiana ditione nulla potest conferri, sive spectes amplitudinem urbis, sive politiam, sive gentis indolem) sub vesperam navigio ante portam relicto ingressi sumus, divertentes benè habituri; quod & factum, *ad insigne Stella.*

Urbs Latinis *Ganda* & *Gandavum* dicitur, Julii Cæsaris tempore *Gaida*; (qui & ejus conditor Petrarchæ verbo est.) post à Vandalis occupata, *VVanda* dici cœpta est. mutatâ leviter voce, Galli ac Flandri eam *Gand* & *Gend* appellarunt. *Guicciard. beic & Marchant. pag. 111.*

Sita

Sita est loco opportuno, quatuor milliarium navigatione, anno 1551, quadriennii labore sumptuque perfolsâ, à Sasso marique distat: Scaldim, Lizam, Mourwateram, Liviamque navigabiles fluvios in sinum suum recipit; quæ oportunitas granorum sive frumenti stapulam ipsi conciliat. (*Marchant. pag. 113.*) Circuitus mœnium ingens est. invenitur scriptum: initâ anno 1427 inter Bergæ Opzomiæ, Dieftæ & Wesmalæ Barones Brabantos sponsione, sumptu mille & trecentorum florenorum, compertum esse Gandavum Lovanio in circuitu tribus virgis minus; Leodio quinque; Coloniz Agrippinz quindecim, Lutetiz Parisiorum septem virgis antevertisse magnitudine. *Marchant. p. 113.* Confertur hodiè cum Mediolano. Ambitus, si introrsum dimetiariis, continet Italica milliaria paulo plus septem; extrorsus verò si metiariis, deprehendes decem & amplius. non verò, si populum numerare voles, cum Mediolano est æquanda; sunt siquidem immensa in Urbe spatia ædificiis & cultoribus vacua. Numerantur augustiores cum minoribus templorum, coenobiorum, xenodochiorum, aliorumque sacris usibus destinatorum locorum moles quinquaginta quinque. Primarium verò locum obtinet D. Bavonis quod vocant templum. in quo Carolus V anno 1500 sacri baptismatis aquâ lotus: Philippo II præsente, Anno 1559 Ordo aurei velleris debita pompâ repetitus; Equitum numerus choro continetur. Antequam in Episcopatum surgebat, præpositurâ luculentâ potentæque constabat. Heic Viglius Zuichemus, Ictus celeberrimus, in viduitate senectæque sacris initiatus est, & ad illam administrandam electus. heic splendidum sepulchri monumentum, in quod illa-
tus

tus est, contemplari habes. Augmentum templorum Jesuitarum Collegium fecit; quod, ubi commodum, usurpabis. In D. Michaëlis ædificatas cum stupore videbis, miraberis & judicabis. Arx famam dedit urbi, dum Patricium ei Carolum quintum Imperatorem produxit; dicitur *la cour de Prince*: ædificium trecentis cameris superbum est: è quibus illam, quæ quatuor ulgarum vix latitudinem & longitudinem habet, Inviçissimi Cæsaris primum domicilium tibi monstrari cura. Subtus juxta ædes Palatinas leones ostenduntur; seniori nomen *Austria*, junioribus binis *Burgundia* & *Flandria* erat. Enutriti solent hîc plures exoticæ & feroces belluæ, ut obrinet mos apud Florentinos. Fortalitium quinque propugnaculis & fossis profundis munitum; cui cum præsidio sex cohortum Hispan. præfectus erat Gaspar de Waldeſo Hispanus. urbis dicitur frenum; nec injuriâ; Flandti siquidem sunt turbulenti. Serres ait in vita Caroli VI: *La Flandre nourrit toujours quelque monstre*. Comuni verbo aliàs quatuor hæ urbes in Europa audiunt rebelles; Parisii, Gandavum, Leodicum & Pictavium. Audi Serrem in vita Caroli V & Ludovici XI: *Ceux de la ville de Gand, peuple naturellement motif*. Item: *Grandville & autant grosse de humeur, chagrine & querrelleuse*. Item: *Peuple remuant, & second en inconstance aux Ligeois*. Exempla rebellionis in vita Caroli VI ponit: Ejecerunt Comitem Dominum suum hereditarium, ob litem coactoris cerevisiæ; Carolus Audax eos subegit, sed Carolus V Imperat. subactionem sigillo munivit, securitatem castello perpetuavit, veluti Neapolitanis factum cum castello S. Elmi, *la Briglia* quod vulgari vocant.

E turri

E turri *Bellaforti* urbs & castellum cum situatione circumcirca emensurari possunt. Altitudo 500 est graduum. continet in se campanam horarum nunciam, cui Rolando nomen, undecies mille pondo gravem, olim armatis collegiis sapius quæ classicum sonuit. hæc inscriptio est in ambitu :

*Rolant, Rolant, als ick kleppe dan is't brant,
Als ick luyt, dan is't Oorloge in Vlaenderlant.*

Rarius in Flandria. In culmine draconem cupreum inauratum, alis expansis, magnitudine tauri, portat, tempore Balduini Flandriæ Comitis Constantinopoli huc missum.

Fora rerum venalium hîc videbis tredecim. inter quæ potissimum eminet id quod vulgò diebus Veneris, hebdomadario urbis mercatui dedicatis, frequentatur, *der Freydays-marckt*. In hoc foro Hispaniarum Infans Isabella statuem posuit Carolo V Imperatori avo suo paterno, gloriozæ memoriæ Principi, cum inscriptione :

D. Carolo V. Imp. Cas. Aug. Pio, felici, Turc. German. Gall. Ital. Hisp. Sicil. & Ind. Regi, Flandr. Comiti, PP. Sac. Imp. Vindici, quietis auspici, D. N. Principi potentiss. victori ac triumphatori perpetuo Magno; Max. universi Christiani orbis bono, Deo volente, cælo favente, huic urbi suæ Flandr. max. feliciter innato.

Altero latere: *Alberto Austriaco, Maximiliani II. Imp. F. & Isabella Clara Eugenia Philippi II Hisp. Regis filia, Austria Archiducibus, Belgicæ PP. hanc urbem latiss. civium applausu ingredientibus, anno Salut. Christi 1610 xcix, &c. Coss. S. P. Q. G.*

Foro relicto te in Curiam confer, renovatam anno 1618. In summitate videbis *A & I* coronatas, (*Albert. & Isabell.*) subtus, *Sol & Luna*; item,

item, *Semel & Semper*, scripta sunt vocabula. Inferius ingredienti mox obvenit Justitiæ theatrum: parietibus Fortitudinis imago & Constantiæ adpicta: *Pro Virgine virgo: Pro aris & focis.*

Virginis aeternæ muros & templa tuemur.

Innuba Virgo armis, innuba Virgo sacris.

Ibidem statux in sago & toga cum hoc versu:

*Quam tu olim hanc urbem cernis, non altera
Divûm*

Auspiciis cælo tantum caput efferet alto.

Ingrediendi monstrabuntur ibidem spolia Alberti honoribus suspensa:

1. *Ardesio obsessio & clementi Marte subactio.*

2. *Viso, icto, victo celeri virtute Caleto.*

3. *Hostibus erepto Solido, atque è fluctibus
Hulsto.*

Omnia verò hæc rursus amissa sunt præter Hulstum. Superius ingredi Capellam, si licet, & Conclavia, à statuis & inscriptionibus dignissima visu: Ibi Neptunus & Ceres, Albertus & Isabella, ad dextram, & alii: Maximilianus & Rodolphus ad sinistram. Ibidem tabula elegantissimæ picturæ matrimonii Austriaci, refert Principum, filiorum Manasse de stirpe Josephi, propositionem ab una parte: ab altera nubunt filiz Sulpha familiæ ad tribus patrum suorum. Effigies ibidem Judæorum connubentium ex una, ex altera domus Austriacæ, ut Caroli V & Philippi II. In medio Albertus cum Isabella. sub quibus sequentia: *Deo jubente, Rege sequente, Principe obsequente.* & ad latus transversim:

*Volvenda dies
en annis ultra.*

Ita

Ita visâ curiâ descende ad pontes ; qui hic nonaginta octo majores, præter complusculos minutos, enumerantur. hi justæ magnitudinis ætuarias naves, annonâ & mercibus oneratas nullâ difficultate transmittunt. In ponte, qui dicitur *Doegbruck*, statua ex ære est filii, patrem oculos præligatum decollantis, & inde vitâ donati. Molæ, aquarum vi quæ rotantur, potissimum sex sunt : quæ vento circumaguntur, suprâ centum viginti, ne quid dixerim de machinariis, quas vel homines vel jumenta versant. *Guicciard. heic.* Insulæ intra urbis pomerium sunt viginti sex, à fluminibus & canalibus factæ, ac publicis privatisque domibus occupatæ.

Portæ octo obserant urbem. Domus plusquam triginta quinque millia civibus & inquilinis largiuntur mansiones. *Marchant. pag. 113.* Aræ sagittariorum binæ exercent cives ; uti his quæ proximè adjacet palæstra, athletas singulis diebus Dominicalibus.

Ab ædificiis eamus ad Politiam, Mercaturam & Opificia. Sedem habet Gandavi Provinciale totius terræ Consilium, constans ex unico Præsidente, duodecim Senatoribus, Procuratore generali, Advocato fiscali, & aliis ministris. Deferuntur ad hunc Senatum omnes totius Flandriæ provocationes ; sed provocare rursus ab eo fas ad supremum Consilium Mechliniense ; ubi cessat omnis deinde lis, & acquiescimus in causa. *Guicciard. heic.* Urbis verò & Reipublicæ gerundæ forma multoties per Principes immutata est. hodiè ejus regimen & ordinaria juris administratio penes honestissimos quosque & nobilissimos cives est, tum & magnum Prætorem urbanum, qui vulgò audit *den hoogh-bailju*.

Mercatura crevit opportunitate sitûs, fluminumque ;

numque ; pannorum item laneorum lineorum-
 que textrinis, aliisque artificiiis. Flumina grana
 important ; quorum heic stapula, pro omni fru-
 mento, quod Scaldi invehitur, quadrans; aliis ve-
 rò fluminibus, sextans à publicis Curatoribus
 in urbis usum pretio retineri potest, cetero libe-
 rè dimisso. *Marchant. pag. 113.* Textrinis multum
 etiamnum augmenti habet. texuntur enim panni
 heic è lana & lino, tum subserica quoque aulæ,
 grograni, mocajarri, fustanei, telæ cannabinæ le-
 vigatæ, & id genus alia. *Guicciard. heic.* Opifices
 Gandavum alit numerosos, quinquaginta colle-
 giis inclusos; extra quæ est collegium textorum,
 quod seorsim in viginti & septem ordines ramos
 ducit, & ob amplitudinem suam & dignitatem
 reipublicæ tertiam membrum constituit.

Ne vero inscius sis; Mercurio non tantum
 heic litatur, sed & Musis, quæ domicilium in Ab-
 batia D. Petri in monte Blandinio sibi constitue-
 runt; ubi pulcherrimæ Bibliothecæ thesaurus; quo
 nomine sodales Dominicani se quoque jactant,
 nec non Carthusiani & Carmelitæ. *Guicciardi-*
nus non erubescit dicere, florere Gandavum hoc
 tam honesto thesauro supra omnes quotquot
 sunt urbes Belgicæ. Inde fortè illis encomium,
 quòd sint homines valdè civiles, legum & juris
 servantes, severi, graves, & bellicosi. Barlandus
 Zelandus heic non deesse videtur, asseverans, vi-
 ros esse facundis ingeniis, antiquis moribus, ma-
 gis frugalibus quàm parcis: benè hæc omnia, ubi
 nihil rebellionis intermiscetur: hanc Gandaven-
 sibus innatam Meteranus passim, Thuanus, &
 Serres, in historiis docent: Causam adhuc hodiè
 bellorum & omnium malorum hanc verè dixe-
 ris. Gandavenses ob rebellionem à Friderico
 Maximiliani I patre obsessi, (*Met. lib. 1.*) ipsimet
 mem-

membra aliquot è Republ. capite privant & honoribus. *ibidem*. Pax ei sanctor, (quam Pacificationem Gandensem vocant, *Thuan. lib. 68,*) anno 1576. *Met. pag. 246, lib. 6.* mox rursus rum-pitur, anno 1579. *Met. lib. 9, p. 333, & 358.* Historiam Gandensem hîc scribere mihi non mens est; legantur Thuanus & Meteranus, ibi acta & motus seditiosi Gandavensium frequentes; mox cum Auriaco, mox cum Parmensi, cum Andino, cum Condeo Ducibus rem fecerunt; mox inverso ordine actis se opposuerunt: ira ut, Serris mentem supra à me notatam heic locum habere, non erubescam dicere. Sed è Flandria migrandum in Brabantiam.

Non malè feres, amice lector, si, quàm in Brabantiam te mecum abducam, priùs tibi FLANDRIAM CVM INCOLIS levi penicillo deformem, & ita hoc auctario educam. Ne verò aberres in illustri hoc comitatu, en. metas cogitationum pono, Flandriæ nimirum SITVM, QVANTITATEM, QV ALITATEM, DIVISIONEM.

SITVS præbet faciem peninsulæ, spectantibus ad Boream mare: ab occidente Agnionam novamque fossam: ab oriente Scaldim Teneramque: à meridie Lizam, Scarpumque flumina. Sed ad Euronotum ex Alestano tractu & Gerardi monte, Hannonibus adjungitur continenti. Ita & Terram & Aquam respicit. Utrique sua bona innata, videnda, noscenda, usurpanda. Terra ipsa ferè plana est, aut collibus non difficilis, inutilisque: Si qui montes sunt, aut impositis urbibus habitantur, ut Cassletanus & Gheersbergius, ad quem tractum sæpius Flandria intumescit; aut opportuni sunt superstructis molis sive granariis sive oleariis, assiduo vento agitatis, velut Mons acutus, Cattorum, aliique. Arborum cujusque ferè

ferè generis ferax, si loca maritima excipias, quæ focum instruunt; vel bituminosis cespitibus subterraneis ibi fossilibus, scissisque in tesseras pedales, & Sole excoctis, ventoque arefactis, at nitrosa fuligine oculos vultumque mordicantibus, quas *daryncas* vocant; vel lignis ex vicinia advectis ignem accendunt. Quâ *Aquam*: Fluminibus lacubusque navigabilibus irrigua est; ac sæpe nemoralis ex laciniis Arduennæ: quam à Rhæni ripis usque ad Eburones, Menapios, Nervios, Morinos, Atrebaresque fuisse protensam, Cæsar asserit atque Strabo. Diversissimi generis piscium copia ex oceano alluente, lacubus fluviisque interlabentibus, tam indigenis, quàm Artesiis Hannonibusque suppeditatur.

Altera meta est *QVANTITAS*: *Longitudo*, cuius alterum latus pisculento mari totam prætextitur, per lunares motus affluente vicissim & relabente, à Scaldi Antverpiæque ad Grevelingam, Agnioni incumbentem, triginta tribus miliaribus terminatur; *Latitudo*, ubi maxima est, à Duaco Scarpæque ad Breskinam, pagum Vlissingæ oppositum, miliaribus viginti quatuor: hæc autem singula, unius horæ spatio metitur.

QUALITAS tertia est meta: & hæc in *aëris salubritate & terra fertilitate*: Siquidem neque hiemis rigore nimio exasperatur, neque æstatis fervore exurit: aëre salubri, auris marinis terrestres noxiosque spiritus eventilantibus. Terra proma est omnis boni: ferens *boves* opimos: parens atque nutrix, ubi ad occidentem Boreamque vergit, partim *equorum*, robore ad ferendam panopliam, agilitate & forma præstantium, adeo ut pulli aliunde huc adducti, ex tenui origine grandescant, ex deformi enitescant: partim *ovium*, unâ fæturâ quinque aut sex sæpe eni-

enitentium, tres aut quatuor ferè semper; in Fuernensi nimirum castellania, ubi ea fecunditas vulgaris; in cetero penè Belgicæ tractu incomperta est. *Cervorum* insuper, *aprorum*, *leporum*, *cuniculorum*, *apum*, variarumque alituum est copiosa. *Butyri* sapidissimi, *casei*que multiplicis tam vaccini quàm ovilli abundans, feniseiique in locis declivioribus: luxurians in herbarum odoriferarum medicarumque species infinitas: tam eximie ad opimandos boves, pascuorum pinguedinis & velut arvinæ, præsertim inter Feurnam, Dixmudam atque Loam, ubi ferè in umbilico Lamprenesa est, neque non in terra Franca ad Occidentem Boreamque obversa, ut nulli terrarum herbam porrigere, palmamque cedere debeat, omnibus ferè anteponatur. *Granorum leguminumque* omnis ferè generis fertilis: *frumentum* tamen domesticum sæpe tantæ multitudini non est nutriendæ absque subsidario exterorum: *pomorum* etiam exoticorum, ut cotoneorum, persicorum, bericocciorum locuples: cytriorum, aurantiorum, limoniorum, ficuumque interdum calidioribus in locis nec inops, nec omninò insuavis.

Quartam metam tibi dat PARTITIO FLANDRIÆ in occiduam & orientalem; non tam ob exactam coeli posituram quàm ob usum, ut nimirum distinctius expeditiusque suis quæsturis duo patrimonii domipici coactores perfungantur. Nam quæstor occidentalis ab Agniona ad Isaram & in Ypram, Curtracum, Audenardam, adjunctosque agros se porrigit, neque omninò abstinet à Lilana Castellania in quibusdam muniis elocandis. Orientalis verò ceterum ferè tractum regionis complectitur, & inter Dunkercam Nieuportumque (quæ plaga occidentem

B

bo-

boreamque evidenter spectat) dūnos cuniculiferos, annexaque pascua & ericeta annuo pretio oblocandi habet potestatem. Olim universa Flandria partim *Francia* Regibus, partim *Cæsaribus* fidelitatis iusjurandum dabat; partim superiorem præter *Flandria Principem* non agnoscebat. Hæc *Proprietaria* dicebatur; Principi Flandriæ tam propria & peculiaris, ut neque Galliarum Regi, neque Cæsari, neque, præterquam ipsi, mortalium ulli subjectionem fideique sacramentum debeat. Ista, *Imperialis* nimirum, dominatus titulum habebat, tū quod distinctis Dominis parebat, tū quod supremæ cognitionis auctoritate, mero in omnibus imperio, liberiusque quam in parte Gallis obnoxia, Flandriæ Comitibus ibi pollebant. Illa *Comitatus* titulo gaudebat: & in *Tentonicam*, quam absolute *Flandriam*; & *Gallicam*, quam Gallo-Flandriam adpellamus, dividebatur. Verū integram Carolus Quintus Imperator, cum Francisco I Galliarum Rege Madrilii anno vigesimo sexto in Octobri supra ter quingentesimum & tertio post anno in Augusto Cameraci iterum pactus, perpetuè emancipavit ab omni fidei iuramento, patrociniis jure, supremo imperio, ultimæ cognitionis potestate, & qualicunque obsequio, quibus Franciæ prius obstringebatur: non secus ac Artesiam, Tornacum ejusque agrum: exempta etiam Gallo-Flandria ab omni retractus jure, quod ex conventionem Ludovici Malensis (quoties herede masculo Flandria careret) in illam sibi Galli arrogabant. Quæ pacificatio in libris actorum, tabulisque Curiarum Parisiensis, aliarumque in Galliis, & apud supremos Cæsarearum Aulae judices, perscripta fuit, ad perpetuam memoriam atque robur. *March. lib. 1. p. 29, & seq.*

Hic

Hæc summam urbium & pagorum numerum adjiciemus ; quippe nulla Belgii provincia numero, situ & opulentiâ Flandriam antevertit. Si actò per Lud. Guicciardinum censui subscribimus , *Brabantia* opida , seu moenita sunt , sive moenibus egeant , 44, pagos 700: *Geldria* cum *Zutphania* opida 30, pagos paulò amplius 300: *Luxemburgum* opida 23, pagos 1159 comprehendunt. *Hollandia* opida 37, pagos paulò supra 400: *Zeelandia* opida 12, pagos 102: *Vricesium* opida 5, pagos 70: *Transisælana* cum *Drento Twentâque* opida 18, pagos aliquanto plures centenis: *Frisia* cum *Groeninga* opida 13, pagos 490 continent. *Artesia* opida 11, pagos 854: *Hannonia* opida 24, pagos 950: *Namurcum* opida 4, pagos 182 complectuntur. At FLANDRIA , opida partim muris saxeis cincta , partim illis destituta 62, pagos 1154 comprehendit : qui pagorum numerus verisimilior erit, si dynastias plusquam ducentas quiquaginta , pagis inclusas , templi communione , jurisdictione separatas, pagorum nomine vestias. His includuntur Baronie supra 27: Cœnobيا plusquam 130, in iisq̃ue Abbatie 57, quarum aliquot possident Satrapias principe viro dignas : Collegia Canoniorum unum & viginti : Episcopatus nostrâ tempestate ex quinque in septem aucti, quorum tres hîc cathedram, domiciliumq̃ue figunt. *Marchant. p. 11.* Quantum verò reliquas præverit canonis dominici aliisq̃ue emolumentis annuis , palam est ex regeſto Ypræ asservato. ubi videre est , quomodo Maximilianus Austrius , statim post aditum per uxorem Belgii principatum , ut indicaret Belgii Ordinibus dotalem redditum decrementa , demonstrat , ad Carolum socerum anno 1475 liquidè pervenisse; Ex Burgundiæ Ducatu Comi-

tatuque junctis 27 milia, 400 lib. Turonenses; ex Brabantia 12 mil. 754; Luxenburgo 1180; Geldria 13 mil. 885; Hollandia 14 mil. 300; Zec-landia 2685; Artesia 17 mil. 683; Hannonia 12 mil. 193; Namurco 5936; Ex FLANDRIA autem 42 mil. 390 rediisse. *Marchant. lib. 1, p. 15.*

Visâ ita Flandriæ Regionē, INCOLAS ejus in lingua & constitutione paucis adjiciemus. *Lingua est Teutonica*, ceteris Belgis Germanissimantibus communis, quam Goropius Cymbricam vetustissimamque dicit, & artificio humanique ingenii præstantiâ omnibus præferendam, atque ad sensum animi indicandum Transrhenanâ faciliorem, promptiorem, suaviorem: neque non quàm reliquas linguas aptiorem ad quamvis cujusvis idiomaticis prosodiam accuratè imitandam. Facit autem asperitas roburque spiritosum Transrhenanæ, inprimis Suevicæ, ut mutua inter hanc & Flandricam intelligentia sæpenuerò impediatur. Saxonum tamen, eorumque quæ Oosteringi vocantur, & Dacicorum Transilvanorum magnæ partis, Helvetiorumque sermo à Flandris non difficilimè percipitur: quamvis *Alb. Crantzius in historia* sua anno 1520 edita, conqueritur, Saxones, (quo nomine etiam Brunsvicenses, Luneburgios, Magdenburgenses ac Brandeburgios complectitur) puro facilique sono verba enunciare solitos, non inversa stridoribus, non contorta diphthongis, suo tum ævo studuisse, ut superiorum Germanorum frendores imitarentur. Quemadmodum è diverso Flandri urbani, Gallicæ linguæ suavem alacritatem, aut adjungunt suæ genuinæ, aut (quod indignum) præferunt, sive propter commercia, viciniamque regionum, sive exemplum aulae Principalis, solâ Gallicâ jam pridem utentis. *Marchant. p. 24.*

CON-

CONSTITUTIONEM Incolarum videbimus in corporibus, animis, & moribus. Corpore & staturâ viri sunt decenti, vultu flammeo; manu promptâ & bellicosâ, nisi opibus luxuque (ut olim, ex Croesi consilio, Sârdes) enervarentur. Inde fit ut domesticis suppellectilis sint copiosi, vestibusque utuntur sumptuosis & variabilibus: ædificandi eleganter & commodè curiosi; interstitio parietum metiente longitudinem canthe-riorum in culmine sic conjugatorum, ut angulos faciant acutos ad juvandum pluviarum præcipitium, ventorumque impetum extenuandum. ceteroquin culinæ in longum tempus bovinâ porcinaque salitis providendæ studiosi. Gens Vlamingorum (dicit *Marchant. p. 17*) totam aut servitutem aut libertatem pati nescia. *Barclains, c. 5, in Icone*: Ingenium populi neque capax neque patiens fraudum. Indoles ad omnes scientias & disciplinas apposita, nisi luxu velut in herba, aut lucrosis artibus quasi spinis protereretur: plerumque aperti, promptumque vultu cor gerentes; sanguinis enim spirituumque motu genuino fit ut citò & virtutis purpurâ erubescant, & aliis perturbationibus commoveantur: at humidior corporum calore efficitur, ut ad accipiendam & deponendam offensionem sint molliores. *March. pag. 18*. Gens nativo & exotico sermone diserta, artium rapax & capax: neque, ut quædam fruges, degenerans, imò permaturefcens in alieno solo; ac, ceu inter metalla Mercurialis, cunctis sese nationibus facillimè accommodans. *March. p. 17*. Accedunt his naturæ bonis aliundè acquisita; nam picturâ, sculpturâ, agriculturâ, ceterisque artibus manuariis efflorescit: Innotuit insuper tum suistum ferè totius Europæ foris, equorum præstantium,

boum opimorum, butyri sapidissimi, alecum aliorumque piscium aptè salitorum mercimoniis: telarumque partim linearum, varietate, candore, subtilitate & quasi flosculis; partim xylinarum, quas Arabes bombaxinas vocant, diversimodistextrinis expetitis, sericisque textis non omninò contemnendis; partim pannorum laneorum, tum densorum, tum levidensium, texturatincturaque proba & ubique terrarum jam olim laudata; ceterisque mechanicis artibus ingeniosis ac laboriosis: aulzorum denique tapetiumque artificiis & velut picturis admirandis. Ex lini & rapi seminibus, nucibusque juglandibus oleum extundunt: Sal crudum, pullum asperumque, ex Gallia Hispaniaque advectum, in magnum candorem, saporem, augmentumque amplis sartaginibus excoquere non ignorant. Aleces sub Angliæ Scotiæque ora, ab Augusto in autumnum capiunt, illuc infinito exercitu circa litora adpellentes, ad evitandum maris septentrionalis, ubi nascuntur, gelidissimum frigus; dein captos, statimque deserto Neptuno expirantes, exenterant, condiunt, stipantque cadis salsamentariis, sigillo opidorum unde advehuntur, inustis, prius ex lege exploratos; vel leviter salitos, fumo durant, inficiuntque colore foro, qui Gothis (*teste Hadr. Iunio*) subrufum sonat ad atrum accedentem: unde equis foris in Italia, & alecibus foretis in Gallia (*harenq for on foré*) nomen est, & apud veteres, *teste Athenæo*, ab æris colore chalcidibus. *Marchant. p. 18. Vinum*, licet uvas maturas habeant, aliunde accipiunt magnâ copiâ & diversitate: quamvis dolendum est, vina vulgò venalia tam sæpe impunèque adulterari calce, sulphurèque & aliis nocumentis, unde in viris arthritici dolores visce-

viscerum corrosiones, renum cruces; in foemina abortus sterilitasque oriuntur. Vinique ad imitationem largissimè conficiunt siti ac hilaritati ex melle aquato; coctoque *medonem*: aut ex pomis pyrisque contusis & expressis; ex quibus saccaro mixtis, Davidi Petro Jano, Æthiopiæ Regi, potum in calice crystallino porrigi solitum, P. Jovius scribit. *Sisaram* juxta ac *byriam* sive *cerevisiam*; quam non esse tam aspernabilem, ut Byrrhiæ Terentiano relinquenda sit secundum And. Lacunam medicum Hispanum; sed salubritate, robore & forma bibentes imbuerè, Manardus Italus insignisque Medicus asserit. Hæc, velut *Cereris vinum*; quam olim Hispani coeliam, ceriamque, Thraces Illyricique fabaiam, Ægyptii zythum vocitabant, communis gentis potus ex hordeo avenaque madidis, dein torrefactis, triticeo farre, lupoque salictario commixtis, in aqua concoquitur: differens in eo à zytho, teste *Hadr. Junio*, quòd hic ex hordeo triticove molito, in aqua macerabatur absque coctione, donec ex putrelagine acorem vinique saporem indueret; mirà, ut ait *Plinius*, viciorum solertia; nam inventum est, quemadmodum aqua quoque inebriaret. *March. p. 20.*

Viris nec cedunt *famina*: quippe pari ferè colloquiorum conviviorumque virilium familiaritate atque pudicitia, formæ, sermonis, amictusque suavitate, œconomix procuratione, solertique labore commendantur: Nam aut pensa trahunt, aut rotulâ versatili in cannas fila agglomerant, aut pepla spectabili arte consuunt exorantque, aut lineas vestes ad solem, undarum aspergine, candore inficiunt; aut ruri, lacti emulgendo, butyroque (quod *Plinius* barbararum

rum gentium laudatissimum cibum nuncupat) extundendo, versandóque & formando, aut caseo coagulando comprimendoque operantur. Literarum formandarum, rationumque subducendarum, præsertim in opidis, non imperitæ.

Pecunias in usuras extendere Flandris infame, dicit Marchant. p. 21. sed ne otiosæ mancant, fundo hypothecæ opposito, neque luendo nisi debitoris arbitrio, servatur usura semissis; exceptâ Mercurii prole, in amplis emporiis mercaturam faciente, cui plus licet aut lubet.

Auctiones heic addam quæ sunt publicæ rerum privatarum venditiones. & aliæ, auctore præsentéque judice, fiunt, aliæ non item: sed hæc ordinariam solum actionem, illæ paratam executionem, manusque injectionem adferunt in non solventem tempestivè debitorem. Exercen-
tur autem utraque diversis locis, diverso modo. In quibusdam enim bona venalia addicuntur propositum à præcone pretium augenti, & plus ceteris offerenti: unde *auctionis* nomen: In aliis præco institutum à se pretium tamdiu gradatim diminuit, donec ex circumstantibus emacibus quispiam indubitatè acclamet, *MEVM EST*, quod vernaculè *mijnen* vocant. Quo genere auctionis piscatoria fora mari proxima, in distrahendis primo appulsu piscium capturis, potissimum utuntur. *Marchant. pag. 22.*

In omnibus apparet elegans methodus & ordo: tam frugali disciplina artificiorum vis ingens opulentiam illustrat civitatum, paucique in mendicitatis veterino acquiescunt: Nam plurimi Magistratus improbam mendicitatem excludunt: senio morboque viciòve corporis laborantem admittunt: civium tenuiorum liberos ex publico alunt, vestiunt, literas aut opificia

cia docent: alienigenas xenodochiis recipiunt; validos unam noctem, ægros quoad revalescant.

Marchant. p. 20. Otium (*dicit Barclaius*) plusquam Atticâ severitate multaverunt; omnem ætatem idoneus sudor exercet, & à puero familiaris labor ignotam segnicie vel ipsa consuetudine nescit amare.

Virtutes gentis diximus, quæ moribus est, vel exterorum scriptorum testimonio, ex *Germanica gravitate*, & *Gallicâ alacritate* temperatis. (*Marchant. pag. 17.*) Galli dicunt: *Pour faire un bon temperament, il faut mesler le vis argent de France avec le plomb d'Allemagne.* Cui nostrum hoc respondet:

Plumbo Germano Gallum miscere necesse est

Argentum vivum: hinc fit bona temperies.

Ex opposito gens hæc nec suis caret vitiis. quæ cum legibus, quibus puniantur, aliorum verbo heic adscribemus. *Marchant. pag. 18.* ait: Symposiis mutuisque invitationibus gaudent & incalescunt, sæpe ad ebrietatem, rixas, cædesque, sæpius ad benevolentiam ineundam aut recuperandam; ceu charistiis & philothesiis efficacibus, usque ad eò ut illis gravissimæ simultates cædesque datis mutuis dextris obruantur, & absque illis nulla reconciliatio firma sit & velut sigillata. Hoc gemendum est, tot permitti popinas, ebrietatis, libidinis, alex officinas, & patrimoniorum, conjugiorumque carcinoma; atque etiam multis non modò in usu conviviali esse capacium poculorum ingentes mutuosque haustus, sed in gloria poni, ceu probato animi ac cerebri speculo, corporisque firmitate: (quo argumento Cyrus Persa apud Lacedæmonios sese regno quàm fratrem esse digniorem volebat persuadere) defendique exemplis,

vel gentium *Arctiorum*, à quibus ille mos huc serpsisse videtur; vel *Græcorum*, unde pergracandi proverbium; vel *Romanorum*, apud quos Torquati, Pisones, Antonii, Cicerones, Claudii eâ laude sese venditabant. Barclaius *cap. v. in Icone* dicit de Batavis & Flandris: Distinctis in duo imperia populis, idem tamen genius, iidem mores manent. Candida quidem, sed veluti cœli vitio depresso ingenia, quæ etiam gravius bibendi intemperie stipant, siue hanc sitim fortuna terrarum, & ex majoris Germaniæ vicinia velut spiritus, siue mos educandæ infantiz accendit. Quippe adhuc ab ubere pendentibus, quo paulatim lactis desiderium minuant, lagunculas ad similitudinem uberis effictas, & hordeaceo potu plenas tradunt in manu: tum rudis & incuriosa ætas subinde ad os referens tardè meantem potum, sugendi similitudine capitur, tum etiam innocentis otii fastidium levat. Nec utilitate res caret, si ex primis incrementis rem æstimes: quippe valida membra succoque latissimo ad venustatem florentia ita institutam infantiam decorant: sed assidua bibendi ratio ipso usu in perpetuam voluptatem transiens, subinde palati aviditatem sollicitat, semper utique post hunc morem aut natantem aut arentem. Accedit illius potus conditio, non ad diluti vini consuetudinem, sitim satians, sed crasso liquore identidem faucibus relinquens quod succedenti potu diluendum sit. Illa tamen perpotandi dulcedine (quod mireris) in segniciem non merguntur obrutæ mentes; sed, ultra ceterarum gentium sedulitatem, mercaturæ, artificii incumbunt. Assuefactis scilicet robustisque corporibus, illi vitio pares sunt, & haustas inter convivia nebulas mirabili felicitate exsolvunt, adeò ut multam

tam noctem producta temulentia postero mane ad negotia vacaturis pigritiam non imponat. *Hac ille.*

Non abhorrent à subitariis conflictibus : Belgis enim à *Belgen*, aut *Balgen*, quorum illud irasci, hoc pugnare significat, nomen indit *Goropius*. Longius absunt ab homicidiis meditati : quæ, nisi tutelæ inculpatæ necessitate eluantur, cujuscunque modi sint, supplicio non eximuntur, nisi vel fugâ templorumve asylo, vel Principis condonatione, occisique proximo consanguineo transactione & supplici ingeniculatione placato. *Marchant. pag. 19.*

Legibus alioquin Flandri utuntur municipilibus, & cuique opido aut castellaniz assuetis, tam in judiciis, quàm in familiis herciscundis, & ubi illæ desunt, Justinianeis. Peculiare heic est, quod, ad imitationem Senatus-consulti Orphitiani, *nullus ex matre nothus perhibetur*, hoc est, Nemo ob illegitimos natales materna hereditate privatur : unde ne illustris quidem femina concubinae liberos Flandriz leges eximunt; nisi illis statutum municipale à Principe sancitum deroget. Durum nec à lege Julia, de vigesima hereditatum apud Romanos (cujus vi hereditatum legatorum, causâ mortis donationum ad extraneos devolutarum, vigesima ad fiscum pertinebat) alienum est *Ius issuarum, exitusve*, quod adpellant, quo hereditate civis, non civi delatâ, etiam filio fratrique urbium curatores ex ea decimam bonorum non feudalium in publicum vertunt, & quo nemo in alterius cujuscunque urbis aut castellaniz jus corpusque cooptari permittitur, præterquam decimis, eo quo diximus modo, persolutis Magistratui loci; à cujus jure & quasi complexu disceditur, nisi ea socie-

ras locorum contracta (quam *Hansam* vocant) interveniat. Quod ex iis exemplis est, quæ aliquid ex iniquo habent, quod publicâ utilitate compensatur: quod tributum *Plinius secundus extraneis dicit esse tolerabile, domesticis grave*: itaque his remissum ne lachrymæ parentum aut filiorum sint vectigales. Videtur enim primitus invaluisse ad alendam frequentiam populorum in suis sedibus, & ad familias ibi conservandas; veluti Israëlitis bona filiasque extra tribum transferre non licebat. *Testamento* supra tertiam bonorum, quibus feuda continentur, partem legare Flandriæ leges prohibent; exterisque ad Magistratus hic gerendos accessum, ex Caroli V Cæsaris anno 1555 sanctione, illis nimirum qui à se Flandros excludunt. Utuntur *jure sistendi, manusque injectione*, tam in personas, quàm bona eorum, qui cives non sunt, incipientes contra Juris civilis præscriptum, ab executione: quod mercatorum peregrè venientium commoditas introduxit. *Peregrinis licet in Flandria adire hereditatem sanguine conjunctorum*; quod in Galliis, Anglia, Scotiæque, illis nefas est, ubi Principes quo jure quâve injuriâ *Albinagii*, morientium ab intestato, nullisque ibi liberis relictis, exterorum bona occupant. *March. p. 23.*

Haftenus Flandriæ situm & commoditates; incolarum artes, mores & vitia, aliis verba præeuntibus, tibi amice lector, speculo & spectaculo exhibuimus: discessum ex ea nostrum Franci Poëtæ de Flandria testimonio corollarii vice obsignabimus:

Flandria Marte potens, armis exercita crebris,

Flandria gens opibus variis & rebus abundans.

Gens intestinis sibimet damnosa ruinis.

Parca cibis, facilis expensâ, sobria potu,

Veste

*Veste nitens, membris procera, venusta decore,
Splendida casarie, vultu rubra, candida carne,
Innumeris piscosa vadis, & flumine multo.*

*Frumento quam ditat ager, navalia merce,
Lacte pecus, butyris armentum, piscibus aquor.*

Multis silva locis facit umbram ore,

Nervius armipotens ubi bella frequentia gessit.

Sufficiant hæc de Flandria, fastidium fortè
paritura si accumulentur. Cum N. Chytræo oc-
cipiamus ire in Brabantiam:

— Gandâ

Rixosum genus, auriga, per compita rhedis

Nos cursu trepidante vehunt, Antverpia donec

Hic, ubi navigerâ Scaldis se proluit undâ,

Ostentare procul nitidas ditissima turres

Inciperet, vallumq; altum, fossasq; profundas.

Priusquam tamen Scaldim trajiceremus, pran-
dium in diversorio mediâ viâ sumendum erat:
Unde egressi viam habuimus nitidam, elegan-
tique pavimento stratam, quæ nos duxit rectâ ad
propugnaculum dictum 'T VEER, ad oram Scal-
dis; quod pervium est, & fluminis tractum
liberum præstat in ipsam urbem ANTVERPIAM,
decem leucis Gandavo dissitam; ubi hospitium,
non tamen satis commodum, obtrigit in inter-
signio *trium luciorum*, sub imam vesperam.

Locus hic 'T VEER anno 1599, 18 Januarii,
à milite præsidario utriusque propugnaculi Lil-
lo & Liefkenshoeck de improvviso est occupa-
tus, miles intus resistens trucidatus; omnibus
è castello Antverpiano propter rebellem mili-
tem eò deportatis bonis (magni æstimmii certè,
cùm arca inter ea fuerit margaritis plena) abla-
tis. *Meter. lib. 20, p. 890.* Sequenti anno Scaldis
eò loci non minus infestum vidit, & habuit Ba-
tavum militem, qui triremi Dordracenæ (de

fwarte Galeje van Dort) impositus, noctu navim prætorem in Scaldi quiescentem propellocum *VRVEER* invasit, prædamque inde avectam septem aliis juxta navibus divitem ad Zeelandiæ oram exposuit. *Met. lib. 21, p. 970. b. Loorbeerkrantz pag. 272.* Hæ causæ Arenbergium moverunt. heic loci propugnaculum poneret multo præsidio munitum pro secura navium statione. Quo viso, penetrato, flumineque superato, recto pede ipsam *VRBIVM VRVEEM*, *VRBIVM OCELLVM* (Lipsii verbo) inis. In hanc nunc ductus, haut exorbitante oculo mentè vel lustra & cogita mecum sequentia.

A N T V E R P I A.

VERUM non temorabor multum in etymo; nec excutiam gygantzam fabulam, (*vide, si placeat, Scriban. & Grammaye*) *Adversa Aversa*que derivationem; minusque *Verpum*; (quo nomine his locis Priapum cultum & urbem nominatam contendunt aliqui:) asseram cum ratione & emunctioribus, Antverpiam ab *adjectu* dici *Adjectam*, (quod lingua Belgicâ *Aenwerp* sonat:) sed non propterea, quod olim positis moenibus ter adjecta sint moenia: & inde in eam, quâ nunc est, excreverit magnitudinem; quod quidem & aliis opidis incrementa sumentibus accidere potest: sed cum longè lateque Scaldis fluvius, qui nullis coerceretur aggeribus, nullo certo continebatur alveo, per loca paludosa, uliginosa atque arundineta liberè exspatiaretur, effectum esse, ut & crebro æstu & quotidiano accessu recessuque maris, crebrisque alluvionibus paulatim ea editiora fierent; ut hinc nomen sortitam esse, non alienum à vero compareat. A *Becano* habet *Scribanini*, dicens, Antverpiam à Belgico *Aenwerpen*,

werpen, adjectu, vel *aen de werve*, apud aggerem, deduci. *Grammaye à werp*, quod projectum sonat, derivare vult; ita ut urbi nomen manserit ab aggestu terræ, quo accolæ littoris & flumen angustius & alveum ejus reddiderunt profundiorē; manente adhuc nominis vestigio in ripa juxta arcem veterem quæ *werve* nuncupatur. Pluria de his qui volet, videat apud Guicciardinum, Scribanium, & Grammaye; ubi simul insignia urbis cum binis manibus, quid sibi velint, enodantur.

Externa hæc sunt: *Interna*, quæ nobis paginam facient, videamus in MATERIA & FORMA. Materiale INANIMATO & ANIMATO suo heic illustre est. Prius in SITV, QVANTITATE, & PARTIBVS consistit.

Situm universum semilunaris forma representat, vel arcum intentum, cujus nervus est ipsa fluvii ripa: sub grad. 26, minut. 42, quoad longitudinem: quoad latitudinem vero grad. 51, minut. 20: estque signum ejus coeleste *Virgo*. Distinctum quod attinet situm, quâ terram quâ aquam: Sita est urbs in egregia quadam lateque diffusa planitie ad dexteram Scaldis ripam, quam longo tractu mœnibus & turribus coronat; ab Oceano secundum flumen quindecim circiter miliaribus Brabantinis distans, quorum singula in terra tantum spatii complectuntur, quantum, si expeditus pedes, statō & ordinario gradu intra horam unam absolvat, & laboris satis sit habiturus, & non nimium difficultatis. Flumen adeo latum & profundum est, ut quantumlibet magnæ naves inde ab ipso mari usque ad portum & geranium ipsum urbis confidenter possint appellere; quoniam muro, cui superstructa versatilis illa machina, ita propinquum, imò verò con-

conjunctum est flumen, ut inde à ripa navigia manibus queant contingi, quæ in aream inibi lapide strata, atque in siccum merces suas exponunt, & in summo Scaldis æstu etiam ipsa cõ possent subduci. Commoditas, ut affirmant peritissimi quidam & majorem orbis terræ partem pervagati naucleti, cui in paucis admodum portubus invenias parens: cum ad hanc urbem flumen *ulnis amplius quingentis Antverpiensibus in latitudinem pateat; altitudine vero ulnas præterpropter viginti duas exaquet*: quæ latitudo quidem atque profunditas non potest quin pulcherrimum juxta & magnificum reddat adspectum, tunc præsertim cum in culmine, ut sic dicam, est mare, & flumen ad duodecim ferè pedes attollit. Unde expeditum est colligere quâ solertiâ Parmensis, anno 1584, dum obsidere pararet hanc urbem, usus sit in opere illo planè stupendo pontis, (sive *la steccada*, ut habet *Meteran. lib. 12, p. 482,*) quem flumini huic imposuit ad Ordamum, pagum citra Lilloam non procul Antverpiâ dissitum: ubi, ut commodissimum etiam investiges locum, Scaldis pedibus bis mille quadringentis in latitudinem patet; minimum sexaginta, etiam extra æstum, altus est. *Guicciard. in Antverp.* Pontis illius descriptionem habet Meteranus dicto modò loco: structuram verò ejus vidi Romæ in palatio Farnesiano, formâ contracta, cujus inscriptionem en heic adpono:

PONS AB ALEXANDRO FARNESIO IN GAL-
LIA-BELGICA PHILIPPI REGIS CATHOLICI
PRÆFECTO MAXIMO SUPRA SCHALDEM FLU-
MEN IN OBSIDIONE ANTVERPIENSI CON-
STRUCTVS M D LXXXV.

Qui potuit rigidas Belgarum subdere mentes;

Hic

Hic docuit durum flumina ferre jugum.

SCALA FUIT 100 PEDVM.

Ambitus urbis rectè demensus continet passus Antverpienses sex mille centum & septuaginta novem, id est, pedestricies mille octingentos nonaginta quinque; ita ut in circuitum pateat millibus quinque Italicis, trecentis tantum & uno passibus minus: idque non comprehensa arce; quam si includas, millia fient paulo plus sena. Diameter ejus in longitudinem incipiendo ab eâ portâ, dictâ *de Sijckpoort*, usque ad pontem ipsum arcis, mille & octingentorum est passuum, id est, pedum novies mille. In latitudinem verò, factò initio à porta *Kypdorpie* sive *Iacobi*, usque ad turrim fori piscarii, pedum quinquies mille & centum.

Sed lustremus urbem *extus & intus in suis Partibus*. Interexternas agmen ducit CASTEL-
LVM. Quod Præfetti permissu ingredi, arcem & domicilia lustrare concessum nobis, secus propugnacula, à quibus exteri arcentur. Porta (præter hanc duæ adhuc aliz arcem firmannt; altera quarum Scaldi fluvio, terrâ altera militem, ignorante urbe, intromittere potest) ad ingressum habet: SOLI DEO GLORIA. Cœptum verò est strui jussu Catholici Regis ab Albano, anno 1567; absolutumque anno non toto; nec, omnibus computatis, constitit plus quingentis millibus aureorum: etsi multi, etiam hujus istius professionis, structuram hanc longè plus milione taxarint. Facta fuerat prius ex terra, sed postmodum opere lateritio partim & saxo vestita, & quinque ad eò vallis munita, ambitu paulò plus milliaris Italicæ. *Guicciard. heic*. Arx hæc quinque validissimis propugnaculis firmata, mutuum defensantibus, insignitisque nomini-
bus

bus fundatoris & structoris sive architecti, nimirum, DVCIS FERDINANDI TOLETANI ALBANI, PACIOTTI. (hic erat gente Sabaudus.) *Meter. lib. 3, p. 108, b.* Montibus deinde, qui omnem circa regionem agrumque retegant, & ab hostili procursione ingentibus tormentis bellicis arceant, mœnibus inclusis, in tutelam raramque amoenissimi prospectus venustatem se in immensum attollit. Sed & extra mœnia humilia propugnacula egestâ terrâ equiti procursum præbent, tutumque receptui locum. Armamentaria verò & com meatuum reconditoria ad miraculum in immanem excurrunt vastitatem: stabulandis etiam equis ingens laxitas: & super hæc militi certa tutaque domicilia, qualia in medio magnarum urbium desideres: & millibus facilè tribus locum præbeant; pluribus etiam, si qua necessitas arctare cogat domus. Templum hîc non maximum, sed pulcrum inter plurima est, scitè & ex arte constructum. Laxissima in arcis medio area, militari delectui commo- dissima, quæ justo etiam exercitui satis sit. *Scriban. in orig. Ant. cap. 14.*

Huic areæ Albanus statuam formæ ac staturæ suæ, imò gloriæ suæ apud posteros monumen- tum, è tormentis pridem ad Gerningam captis, per Jacobum Jungelingum, imposuit, nudo capite, brachioque dextro inermi; ceterum corpus armis indutum: sub pedibus calcabatur homo gemino capite, manibus quatuor; in quarum primâ, fax accensa; in secundâ, malleus fractus; tertiâ, clavam nodosam; quartâ securim tenebat: è collo ejus, appensa bulga, è qua serpentes proserpebant: subter larva conspiciebatur, ad cujus aures mendicorum gemina pa- ropis; inde scriptum, JUNGELINGI OPVS EX

AERE

AERE CAPTIVO. Inferius paullo in laminâ , topho innixâ: FERDINANDO ALVAREZ A TOLEDO ALBAE DVC. PHILIPPI II HISP. REGIS APVD BELGAS PRAEFEC. QVOD EXSTINCTA SEDI-TIONE , REBELLIB. PVLISIS , RELIGIONE PRO-CVRATA , IVSTITIA CVLTA , PROVINCIAE PA-CEM FIRMARIT , REGIS OPTIMI MINISTRO FI-DELISS. POSITVM. Universi operis altitudo pedes xv. Ab una parte, ara erat ; inscripta , DEO PATRVM NOSTRORVM. ab alterâ , opilio spe-ctabatur ad pascua gregem educens , quem lupi ac leones fugerent : item aurora noctis tenebras dispellens , cum inscriptione Græca, ΑΛΕΞΙ-ΚΑΚΟΣ ΗΩΣ. Utrunque tamquam belli spolia , variz armorum species cingere. in basi autem scriptum , PIETAS. Hujus statuz invidia ingens apud plurimos ; etiam Hispanos , qui de-beri Regi potius arbitrari : cujus armis ac sti-pendio omnia gesta. *Meursius in Guil. Auriaco, lib. 4, pag. 147.* Non possum quin huc bina di-cticha adponam :

Cur statuum vivo tibi Dux Albane dedisti?

An quia defuncto nemo daturus erat?

Non malè conjectas; neque enim crudelia laudem

Facta tua, infamem sed mernère crucem.

(*Meieran. lib. 4, pag. 133, & seq.*) Accedunt conjecturæ variz, prout animi quisque adfectus. ac effigiem bicipitem , quæ subjecta , Egmun-dum Hornanumque nuper caesos , pars putaret alii Auriacum & Nassovium , Belgio exactos: erant qui interpretari ordines Belgii , in nobili-tatem & plebem distinctos , quos ereptâ liber-tate conculcabat. Arscotanus vir liberrimæ in aulâ urbanitatis & gratiosæ , cum Albano eam aliquando spectans , ac rogatus quid videretur, per risum illusisse dicitur : *Eorum vultus , quos cal-*

calcaret, ira manifestos, si resurgerent, vindictam minari. Idque dictum oraculi instar multis habere visum fuit. Et Antverpienses postea, recuperatâ libertate, opus istud confregerunt. alii memorant, à successore, Ludovico Requesensio, tolli jussum. *Mens. lib. 4, pag. 148, in Guil. Aur.* Imò non tantùm statua illa dejecta, sed per seditiones civiles exterior arcis murus dirutus & vallum, quâ videlicet adspiciebat Antverpiam. *Meter. lib. 7, pag. 277, a.* Sed etâ post Regi reconciliatâ, arx communi consensu restituta, & in pristinum statum redintegrata; adeò ut pulchra hodiè & quàm umquam antè munitior. *Guicciard. in Antwerp.* Nullum viderat Europa validius propugnaculum. Vix decem annis steterat (nam coepta 1567, diruta 1577) cùm pars maxima æquata solo. nec multò, surrexit iterùm tamquam post busta phoenix funeri superstes suo. *Scriban. cap. IX, in orig.*

MOENIA qui curiosius speculatus, facile videbit, nullis Europâ totâ cedere, ita è vivo seculoque lapide solidè firmata, procurrentibus OCTO validissimis PROPUGNACVLIS in mutuam tuitionem mutuum prospectantibus. Opus horratu Mariz Hungariz Reginz anno 1552. structum: testatur eximie pietatis S. P. Q. ANTVERPIENSIS nuncupatio:

DIVÆ MARIAE HVNG, REG. DIVI CAROLI V CAES. SORORI PATRIAE EX FRATRIS AVCTORITATE TVTRICI, S. P. Q. A. HANC MOLEM EX EIVS NOMINE MARIANAM NVNCVPANTES, PIIS VOTIS DD. QVOD SOLLICITO ILLIVS MORTATV TANTAE HAEC VASTITATIS MOENIA, GRAVISS. REIP. IMPENSIS, VEL QVADRIMESTRI SPATIO, AD MILLE PASSVVM LONGITVDINEM, IN SUPERIOREM VSQVE LIMBVM
EXCI-

EXCITATASINT, VNIVERSVMQVE VRBIS AMBITVM HAC PARTE COMPLERINT, MENSE AVGVSTO M CCCCC LII.

CONSTANT. HALMALVS EQVES AVRATVS, HVIC MOLI PRIMVM IECIT LAPIDEM DIE XVII JVLII, M CCCCC LII.

In altera mole hunc in modum legitur:

JVSSV CAROLI V CAES.

JOANNES A CROMBACH, EQVES AVRATVS, HVIVS VRBIS SENATOR, HVIC MOLI, INDITO NOMINE DIVI JACOBI, PRIMVM IECIT LAPIDEM, ANNO M CCCCC XLII, DIE III JVNII.

Scribanius *cap. VII* ait: De propugnaculis hoc audeo: Certasse hîc omnium artificum ingenia, hostibus ad terrorem, civibus in præsidium: tantâ interludente venustate, ut, dum molem spectas roburque, arbitreris omnem abesse elegantiam; hanc si intuearis, putes deesse robur: rarâ in humanis mistione, roboris & venustatis. Si latitudinem quæris, patentissima est: nam & in suprema planitie, tamquam in summo vertice procurrit in pedes cx. Validum opus, &, quod magis mireris, arboribus perpetuis (quaternis quinisve tiliarum ordinibus) confitum, tam scitè & ad lineam, ut nulla, conetur licet, dentem imprimat invidia. Ita extra etiam omnem contumeliam elegantia est. Ludi, sed veriverbio, VALLVM nuncupant *der Gussen Testament*, eò quòd præter insitas ibi tiliæ, ab Albano exacti, nihil Antverpiæ reliquerint.

PORTÆ magnificæ & sumtuosæ ex lapide vivo, pulchro, opere Dorico stant, ita structæ, ut meritò dubites elegantia an firmitas vincat. Sunt verò univèrsim *tredecim*: *agrariæ quinque*: reliquæ ad flumen ducunt.

Agrariarum juvat nosse nomina.

I. Or-

I. Ortum petentibus est *porta Beginarum*, de *Begijne poort*.

II. Porta Georgii, magnifico sanè & egregio opere, quæ tamen magis propriè Cæsarea, de *Keyfers poort*, nomine à Carolo V Cæs. ei imposito, qui videlicet primus devirginavit (ut dicit Guicciard.) & per eam jam absolutam ingressus est; prout litteris beffalibus frontispicio (ubi Aquila & columnæ duæ; *PLVS OVLTRE*) est incisum:

CAROLVS V CAES. HANC PORTAM PRIMVS MORTALIVM INTROGRESSVS CAESAREAM NVNCVPAVIT, DIE XXV. NOV. ANNO CLIO XLV.

Cui adposita alia inscriptio:

ALBERTO ET ISABELLAE PER MAIORVM VESTIGIA ANTVERPIAM INGREDIENTIBVS, ET EORVM EXEMPLO PIE AC PRVDENTER RECTVRIS, S. P. Q. A.

III. Est Porta Jacobi, quæ & *Kijpdoorpica* dicitur.

IV. Dicitur rubra, de *Roy-poort*, sive *Bergensis*, quod petentibus Bergezomium eâ pertranseundum.

V. In exitu ferè urbis prope flumen & ad septentriones obversa, à locis circumvicinis, quæ depressa nimirum & paludosa, vulgo dicitur de *Slijck-poort*, *porta lutosa*.

Habent hæ portæ extrorsus singulos pontes è vivo lapide, magnos, pulchros, & ponticulis versatilibus ac portis anterioribus, quibus nempe clauduntur custodiunturque, munitos.

Ad flumen ducentes sunt octo portæ; quarum præcipuæ, *Divi Michaëlis*, sive *Cronenburghensis*, & à geranio nomen habens, de *Kraen-poort*: hæc flumini obversa ubi geranium positum, munita

nita & in amœnam faciem posita ; ibi moles areâ spatiosâ insignis, *de VVerf.* illa etiam secundum flumen & austro obversa, nomen habet Cronenburgensis, quia nempe turrim habet, ornatam Imperiali ex ferro coronâ, tum & aquilâ quoque, urbi olim, ut ferunt, donatis ab Imperatore : qui significare voluerit, eam esse Marchionatûs sacri Imperii caput : quam turrim Dux Albanus, suspectis belli temporibus, solo æquavit. Portis flumen respicientibus singuli respondent *kay*, tamquam prominentes è litore aggeres : fora dixeris litoraria, & protuberantia in subsidium capita, variâ frequentata merce ; pro quarum varietate nomen plurimum fortiuntur. heic namque opere levantur naves, hic receptaculum orbe toto advectarum mercium. nec simile huic reliqua dabit Europa ; ac nescio, *dicit Scriban. cap. xiv*, an reliquæ orbis partes. fortiter hoc testantur qui obnavigarunt orbem audaci conatu. Heic onerariæ nullo negotio vehuntur, tantâque exonerandi onerandique facilitate se sistunt, ut manibus è litore maximæ etiam, onere quocumque levare possint. Ita ab hoc flumine *ostia octo, sinusque octo*, atque hinc navium in ipsa urbe *receptacula octo*, quæ & grandiores onerarias centum : de facili excipiant emittantque. Rarum omninò opus, & quale fors nulla dabit urbium reliquarum. Vidimus hæc nostris oculis & obstupimus.

Urbis partem,

Bisque die refluo quam flumine Scaldis honorat,
latissimum flumen & FOSSAE tutantur, hæc hodiè pedibus centum & quinquaginta in latitudinem patent, & multum profundæ sunt. aquam habent vivæ adsimilem, partim ab ipso fundo, partim ab ipso flumine manantem.

Hæc

Hæc exterior urbis facies est in situ, ornatu & robore; interior habet magnificentiam & opulentiam. utramque inveniemus in PLATEIS & ÆDIFICIIS. Illis adjicio *sex & viginti FORA*, vario opulentata mercatu. Maximum est *Senatorum*: pulcherrimum *Mercatorum*. nã! structura tam insignis, ut celebrandis mercatorum conventibus non temerè alibi invenias parem. est enim à transitu omni carrorum, equorum & ceteris immune ædificium, porticibus undiquaque clausum, portis spatiosis quatuor patens. sed de hoc infra. Forum *Piscarium* marini, fluviales & sale conditi pisces incredibili multitudine complent, adeò ut si tibi præter opinionem gratus & amicus quispiam hospes tractandus, Sybariticâ ipsum mensâ quovis etiam tempore excipere possis. PLATEAS in laxissimum non rarò prospectum, & qui cujusvis oculos fugiat, videbis protensas; ædium circum secus elegantia, &, quæ continuâ quasi serie ad ostentationis invidiam æmulumque splendorem depugnent, firmatas. Nihil persimile, dicit Becanus, huic Europâ totâ, seu viarum laxitatem & ad perpendiculum ductus, seu augustam ædium amplitudinem intuearis: quas non tam privatorum quàm Principum arbitreris usibus destinatas. Primariæ verò plateæ sunt, *Mæa*, *Kipdorpenfis*, *Longanora*, *Cæsarea*, *Cameracensis*, *Alta*, *Erariorum & Coriariorum*. Omnes hæc & reliquæ *supra ducentas*, ædibus mira felicitate ad omnem negotiationem, varietatem, splendorem, ingenio plurimum in iis naturam superante, celebrantur. Guicciardinus ædes numerat tredecim millia & quingentas. (superest insuper ædificando area, cujus si amplitudinem metiaris, tribus minimum millibus locum præbeat.) Tanta urbis est

est elegantia, (*dicit Gram. c. 10*) tanta subur-
 norum amœnitas ; tantus vicorum splendor,
 tanta domorum commoditas & ornatus, tanta
 supellestilis & copia & mundities & ædificio-
 rum in iis magnificentia , ut regum , non ci-
 vium , esse videantur. in quorum hortis cre-
 scentium varietatem si describendam mihi su-
 merem , integrum naturalis historię volumen
 esset implendum , cùm nihil ferè usquam sit her-
 barum quod hîc non studiosè , non à pharmaco-
 polis modò , sed ab aliis etiam civibus , cultum
 reperiatur , non exiguo id quidem sumtu , nec
 ad aliud quàm ad oblectamentum è plantarum
 contemplatione percipiendum. Sed tam insana
 prope est cognoscendi genti huic cupido , ut ea
 in parte omnes alias nationes superare videatur.
 Vertamus oculos ad *Edificia usibus divinis &*
humanis structa ; ad ECCLESIAM , & POLITIAM.
Cathedralis Antverpiensis inscribitur Virgini Ma-
 tri : longitudo ejus minimum pedum quingen-
 torum & decem ; latitudo plurimum ducento-
 rum quadraginta , ac non ignobili parte sui sexa-
 ginta & trecentorum pedum. Columnę intus,
 alię sub ingenti fornice tamquam sub cœlo At-
 lantes sudant ; alię latera claudunt , firmantque
 universam machinam ingeniosâ dorstatione. Sa-
 cella & arę sexaginta sex, marmore , statuis , pi-
 cturis ad invidiam nitent. Sacellum Divę Vir-
 ginis , auctore Nicolao Rechtergemio , cujus in
 eo monumentum & sumtuosum ex orichalco
 candelabrum , marmoreis statuis & intercolumn-
 niis primum est. Ad sinistram , sacellum Obla-
 tionis Christi , in quo elegans pictura Marię , à
 Mondragone Hispano hîc donatâ ; Ibi in fene-
 stris Jacobum Apostolum contra Ethnicos in
 Hispania pugnantem notabis. Insuper sacella
 C trium

trium Regum, Divi Georgii, Sabastiani, Michaelis. in hoc pugna bonorum & malorum Spirituum; tabula magni æstimmii, aurum omne superantis, opus est fabri ferrarii, cujus & ferreum fontis integumentum est ante templum, visu dignum. Insuper hîc viginti septem opificum sunt urbanorum sacella & arz. Odeium opere marmoreo & jaspidino coronatum est. Epitaphia omnibus templi angulis lucent, (quæ Fran. Suertius collegit.) unicum Moreti, dabo lectori ob denati memoriam, quod est:

JOHANNI MORETO ANTVERPIENSI, MAGNI PLANTINI GENERO, EIVSDEM VIRTUTVM ATQVE ARTIVM, LABORIS ET CONSTANTIÆ HEREDI: QVEIS IVVENIS SENE-SCENTEM SOCERVVM IVVIT: VITA FVNCTVM SVPERSTES EXPRESSIT, PVBLICE VTILISSIMVS, PRIVATIM BENIGNVS, PASSIM MODESTVS, PROBVS, PRVDENS; OMNIVM BONORVM ELOGIO BONVS. VIXIT PRAECLARVM SVIS HONESTI EXEMPLVM ANNOS LXVII, MENSES IV. OBIIT INSIGNEM IN DEVM PIETATEM TESTATVS X KAL. OCTOB. M. DC. X. MARTINA PLANTINA OPTIMO MARITO CVM LACHRYMIS OPTIME APPRECATATA SIBI ET POSTERIS MORTALITATIS MEMOR P. C.

In hac æde Philippi II memoriam nota; anno 1556 conventum aurei Velleris primum celebrantis, Equitibus XIX in defunctorum locum suffectis.

Templo huic binæ adstant TVRRES. Altera fastigium templi quidem superat, sed superbo sororis suæ verrici angustam cervicem præbet. de hac silentium. Altera in altumeducta & perfecta anno 1517; extrui verò cœpta publico sumtu anno 1422: Ortelii iudicio, Argentinensi non con-

confertur, sed præfertur: (*Grammaye cap. 3.*) ingentem surgit cœlo molem, pedum cccxx, cubitorum nimirum cclxxxviii; tantâque passim pellucet amœnitate, tantâ mutuo superstantium columnarum varietate, ut & solaribus undique radiis transverberetur, & luci quaque parte viam prospectu præbeat latissimo: præterquam enim quod ex ea conspicias totam, quàm latè patet, pulcherrimam urbem & circumjectos illi non minùs amœnos, quàm pagis, hortis & villis frequentes campos, detegis etiam clarè primarias quasdam atque longinquas urbes, *Mechliniam* nempe, *Bruxellam*, *Lovanium*, *Gandam*, præterea fluminis latè diffusam oram, adeoque & ipsum mare, & Zelandicas etiam insulas. In hac turri octo & sexaginta numerabis campanas, partim prægrandes, partim minores: maximæ, quæ insoliti planè & mirandi est ponderis, factum nomen à Carolo Quinto Imperatore, dignissimæ prorsus campanæ, nec solitæ umquam pulsari nisi ob causas insolitas, *Guicciard. teste*. Ab his, suavi modulatione anteambulus cuique horæ ludus est (artificio apud Alostanos reperto anno 1481, & quidem per hominem parum sani cerebri, ut habet *Grammaye è diario Ortelii cap. xii*) tam plenâ symphonîâ ut admirationem stuporemque adventantibus inædificet. *Scribanus cap. xiv in Orig. Ant.* audet asserere, quidquid alibi humanæ modulantur voces, quidquid ribicæ, reliquæque Musica, hoc æs campanum tam exprimit doctè, ut nullum extra illud modificatorem desideres: ac ab unius hominis manibus pedibusque tot quasi animantur uno tempore & pulsu campanæ, tamque variis acuto sonitu, gravi bombo, medio flexu, concentus miscetur musicis, ut, cum unam videas manum, miseris

reris varietatem, nullâq; non diei noctisque horâ. Alibi fors eadem reperies, nescio an pari concentu, arte simili, imò nusquam pari. Quæ causa, quòd admirationem adventantibus excitet, quantam nulla res alia: maximè in portentosa illa altitudine, quâ concentu non modò urbem, sed & vicinos complet agros. & ingens sanè illa est, cum nimirum in 420 pedes surgat: cui si impositum adnumereres culmen, insertamq; culmini 16 pedum cruccem, prioribus nihilo ignobiliorem, 461 pedes expleat. rarum etiam in hoc opere, 622 de solido lapide gradus recenseri. *Scribanius dicto loco.*

Extra ædem summam Antverpia quatuor habet PAROECIAS; *Georgii, Walburgis, Iacobi, & Andree.* In quibus nihil esse fatetur Scribanius, quod lectorem mereatur. Ego tamen de Walpurgis templo, *de Burge*, paucula hæc ut antiquissimo enotavi. Olim Marti dicatum fuit, vel *Priapo*, qui olim inter gentiles ibi in magno honore. colebant eum in tantum ut effigiem ejus saxo insculptam in ipsamet arcis seu burgi fronte haberent. testis adhuc hodiè est sùpra portam juxta publicum carcerem ad forum piscarium imaguncula, olim sertis ornari solita à stulta muliercularum turba; quæ altitudine unius pedis, manibus elevatis, pedibus divaricatis, membro virili carens conspicitur. Fabulam, non historiam dixerim, quæ narrantur de Priapi hujus ratione & ustione contra sterilitatem. quæ enim mulierculæ sine scalis abradere, & quamdiu, cum exigua sit statua, potuerint, non video? posita est satis alto loco, ita ut non facilis accessus. Portam istam ubi penetraveris, offenditur Walpurgis sanum, ad quod ingressus etiam 20 graduum. subtus ejusdem sepultura.

Coenobia insuper frequentia sunt tam virorum

rum quàm foeminarum. (catalogum habet Scribanius, à cujus scitu nihil scientiæ.) Inter illa S. Michaëlis Archangeli Abbatia, & Iesuitarum Societas. Abbatia ordinis est Præmonstratensis, solemnem Principi in urbem venienti præbens mansionem. In templo ad summam aram sepulta jacet Isabella Borbonia Caroli Pugnacis Ducis Burgundiae conjux, denata anno 1465, ut Mausolei regii inscriptio habet.

Partes Societatis, duo primùm ingressi urbem anno 1562; post, ut successerunt civilia bella, secesserunt inde, reversique sunt anno 1585, positis fluctibus; & insignem aulam Lirensen, superbum illud palatium quod Anglis utendum dabatur, (opus natum clarissimo illo Arto Lirano, qui publicis illud sumtibus struxit, & Carolo Quinto Imperatori aulam destinavit) decreto Senatûs occuparunt, scholæq; & mansionibus consecrarunt. Plures verò hodiè accesserunt, ita ut ecclesiastico & scholastico oneri præsent centum & plures. Templum augustius nec Belgium nec Gallia habet: Frontispicii inscriptio, docet structuram:

CHRISTO DEO, VIRGINI DELPARAE, B.
IGNATIO LOLOLAE SOCIETATIS AVTORI,
SENATVS POPVLVSQVE ANTVERPIENSIS
PVBLICO ET PRIVATO AERE PONERE
VOLVIT.

Intus omnia marmore Asiatico nitent, columnæ xxxvi à pavimento marmoreo surgunt ad fornicem; picturæ, Brugelii & Rubenii maximùm opera, morantur accedentem, suspendunt videntem, vixque sine alienatione dimittunt abeuntem: cum materie artem & formam ex Asia & Italia huc migrasse dixeris.

PAUPERVM RECEPTACVLA, XENODOCHIA, prout quemque pietas trahit aut beneficentia, nu-

merosa sunt, inque varios usus destinata; omnia tamen egenis subsidium. Cura horum, fidei eleemosynariorum omnis commissâ, quorum sollicitudine res administrantur.

PUPILLARIS DOMVS EXPOSITITIS DICTA; horum in magno populo & frequenti viciniâ magnus numerus, qui 200 excedit. auctores habet eleemosynarios urbis anno 1532. nobile opus, & quod nomen in Principe mereatur. Educantur, & ut primùm per ætatem licet, edocentur, prout cujusque ingenium tulerit; additurque lectio & scriptio, ne quidquam ad honestam educationem vitæque reliquum desit.

FATVAM DOMVM in Rochi platea offendes, aberrantibus à ratione, ab eleemosynariis datam. *Scriban. in Orig. cap. XIII.*

FOEMINARVM DOMVM eleemosynarii anno 1514 ædificarunt. variz hîc mulieres, & ferè moribus non optimis, quæ his parietibus tamquam honestâ continentur custodiâ.

ERGASTERIVM PVERORVM ET PVELLARVM non deesse debet; ædes perpetuis & liberalibus dotatæ redditibus, in quibus potior & sequior sexus, otiosus aliqui, victum in plateis queritans, ad omnem nequitiam nutritus, exercetur artibus, quæ ad necessarios hominum usus conducunt.

VIRGINVM DOMVS, varium opus, multiplex, nec minus rarum, & fortunatissimi eventus. *Ioannes van der Meeren* anno 1552 instituit. Virgines hîc erudiuntur, quas egestas paternâ exclusit domo, aut matrum pudor. quæ ubi adoleverint, & pupillari in hanc traductæ, quidquid in virgine desiderari potest edocentur. inde ancillatum dimittuntur: aut, si quam modestior adolescens ambiat, matrimonio jungitur, dotem à pauperum ærario acceptura.

J V V E -

JUVENVM DOMVS respondet puellarum. Instituitur enim hic juvenus variâ arte pro cuiusque ingenio aut propensa voluntate. & delecti superioribus annis ex omni hac turba, quæ ingens omninò est, qui ingenio & moribus plurimum sponderent: quique præ reliquis eruditionis aut probitatis majoris spem facerent, additi que humanioribus litteris, ut inde ad Philosophiam altioresque scientias transcant. Ita Scribanius.

Præ omnibus munificencia SIMONIS RODERIGI PERETTI, *Baronis de Rhodes*, domo Lusitani, præluet. Domum emit duodecim florenorum millibus, hortum tribuit, sacellum addidit, instruxitque ab omni re sacra; nomen S. Annæ & amplam dotem inscripsit, quæ alendis duodecim honestiore loco natis, sed gradu & opibus (variante fortuna vices) exclusis, sufficiat. adjunxit famulam: Sacerdotem præfecit, qui sacris indies operaretur; Musicumque concentum laudibus destinavit. Herus in egenos magnæ liberalitatis, præsertim in pupillas; quorannis unam opibus inopem elocat, nuptias parat, dotem centum florenorum addit. ita nobis relatum ubi magnificas ejus lustraremus ædes cum horto ordinatissimo.

A Sacris ad POLITICA Urbis ædificia describenda pergo. primaque sint quæ Cives & Rempublicam tangunt. SENATORIA DOMVS juri dicundo ab antiquo destinata, sita est ad fori majoris angulum. elegans structura, è maculoso candicante marmore, lividiore tamen sparsimque circumvoluta canicie, ac quasi si undatim in crispis vortices agatur. Marmora hæc Menander, diligentissimus luxuriz interpret, longè maximo in pretio habuit, Romanique veteres. Palatium hoc marmoreis columnis, (has inter quadraginta &

ta & novem latiducunt aditus, ostiaque totidem, totidemque negotiationis atria, è terrarum ultimis divitata) quadrato opere à fundamentis renovari curavit Senatus anno millesimo quingentesimo sexagesimo, sed infelici casu haud multo post exustum, anno clō Io LXXVI, idem Senatus splendidiori schemate restituit. Hic si quis curiosior artem genusque singularum velit partium, tamquam membrorum; dabo singula à Scribanio deformata, ne & defuisse videar, & prolixitate nausantis ingenii fastidium provocasse. Pars infima variegato stat marmore, Tuscanâ manu, incultiore savioreque structura; cogita Centauros, homines equis suis implexos, aut durum Lapithum genus. Altera Dorica, quâ olim Herculi & Marti sacravit ædes Antiquitas. hac Dæres structurâ delectatos accepimus: quæ plus ostentat virilis roboris, tamquam humeros latos, ingentesque membrorum artus, quàm feminei ornatus. Tertia Ionica, quâ Junoni, Libero, Dianæ Iones primitus templa dicarunt, muliebris gracilitatis æmula, quæ nec virginem referrent mollitiem, nec virile pectus, non ossa, non lacertos: sed matronali contenta maturitate, quidquid asperum esset ac quasi cæstuosum, fugerent; quidquid nimiam superaret mollitudinem, averfarentur. cincinnis tamen, ac tamquam femineâ capillaturâ decoriter discriminata. Quarta perpetuo columnata in orbem ambita est. Frons operi toti prominet columnarum signorumque nobili symmetriâ; omnia è maculoso marmore, Lydio intercurrente lapide & miraculum augente. contabulatio frontis universæ, ima Tuscanâ, secunda Dorica, tertia Ionica est, quarta Corinthia, quâ fontium Nymphis sacrasse templa veteres accepimus, miræ exilitate, & virgine

gine ateneritudine. atque hic ornamenta capite dependent, acanthi foliis, Callimacho repertore, per similia totam denique floridam fasciisq; caput circumcinctam reperies. Quinta Italica, seu mavis, Composita: ex Ionica & Corinthia decorem mutuata. Hic florum frondiumque & pomorum, videbis implexus, coronario luxu, foliis flores & fructus intercurfantibus: nec rarò trophæis ornata militaribus. in cuius medio effigies Dei Matris est, Polycletæ manu, Apellæ ductu. Latera Centauri cingunt, monstrorum domitores, ingentibus armati clavis; ut nihil jam miretis cætus

— quibus acer Eryx in prælia suetus

Ferre manus, duroque intendere brachia tergo;
cùm illos intueberis, quibus non modò magnum Alcidem contra stare, sed & indubitatum, audeant triumphum sperare. Excipiunt Centauros pyramides; clauduntque tamquam nobili meta opus nobile. Sexta, pro columnis hîc Caryatides ostentat, quasi in hac etiam urbe, Græci Persico defuncti bello de Caryatibus æternum triumphent. ibi Persicum ex hostilibus manubiis trophæum Lacones Pausania duce statuisse credes: tamquam superbiam castigatâ, barbara simulacra, tecto deridiculi Atlantes, dõmitas subiectæ cervices cogantur. Opus universum integrit superstitans Aquila, expansis alis: tamquam si corporis sui molem, quadam pennarum velificatione, modico caudæ gubernaculo, contabundo volatu, in certam dirigat metam; aut in aliquam fulminis vice de cœlo ruat prædam. putes perpetuò pendulam singula intueri, montes, campos, urbes, feras, homines; ac per illa indefessa remigia magnum aliquid spirare. Tale est opus hoc. sumptuosum dicit Guicciardinus; ut si singula quæque exactè computes, in centum serè coronatorum millia

C 5

abi-

abitura sit ratio. Conclavia intus augusta & regio vestitu ornata. Ibi unum continuo ductu, sed habitu diverso, ostendit Duces Brabantiz, & Archiduces Austriæ, ad ultimum Regem Hispaniæ cum conjugē, numero xxxi. Caminus Cere & Neptuno occupatus conspicitur.

A *domo Senatoria* ad DOMVM TRIVMVI-
LIBVS PVBLICIS deputatam tendo; ubi res regiæ jurisdictionis merique imperii aguntur. est intra veteris castri ambitum anno cIo Io xxxix renovata. Heic judicia, quod de Germanis narrat Tacitus, sub dio aguntur. nuperè ad avertendum cœli injurias tectum tribunali impositum est. Scilicet æstimabant veteres, in Deorum manu vitas, præsentia mortis esse debere; quorum æquitatem sibi in naturam quodammodo peccantibus volebant subvenire.

Non procul hinc CARCER PVBLICVS, sub annum cIo Io xx à fundamentis erectus.

Vilis *Invis & Injustitia* locis, succedunt *nsibus* civium data & consecrata; e quorum ordine BURSAM & OOSTERLINGAM DOMVM aliis antepono. BURSA derivationem supra circa Brugam tetigimus, à tribus marsupiiis quæ familiæ Bursarum erant insignia; ubi mercatorum erant conventus: Ii post Antverpiam ad mercatum profecti aliòve, locis in quibus ad negotiandum congregabantur, ad similitudinem fori illius Brugensis, Bursæ vocabulum indiderunt. nomen hoc receptum Antverpiæ, Tolosæ, Rhotomagi in Gallia, Londini item in Anglia; tametsi Elisabetha Angliæ Regina, ne videretur apographum Bursæ Antverpiensis, magnificum illud mercatorum ædificium *cambium* sive *collybum regium* indigitare, interdicto addito, nequis diversum appelleret; verum nomen Bursæ penetravit, posthabito-

bitoque interdicto adhuc hodiè superat. *Gram-
maye* è Fachetio scribit, nomen Bursæ ideò his
locis mansisse, quòd in Italiis cambiorum inva-
lescente usu, gratoque nundinantium compen-
dio excogitato, hujusce rei gratiâ Venetiis, item-
que Neapoli, inditum communi mercatorum suf-
fragio congressus nomine *Bursa communis*, è qua-
si quis se subduceret, fidei periculum adibat,
quod hodieque servatur. *Dua* verò sunt *Bursæ*;
altera *ANGLORVM*, in gratiam gentis illius à
S. P. Q. Ant. anno clò Io e structa; NOVA altera,
geminâ turri horologiisq̃ue insignis, frontispicio
inscriptio addita:

S. P. Q. A.

IN VSVS NEGOTIATORVM CVIVSCVNQVE NA-
TIONIS AC LINGVÆ, VRBISQ̃UE ADEO SVB
ORNAMENTVM, ANNO M D XXXI A SOLO EX-
TRVITVR.

(benas,

Mundi anima ut rerum moderetur nummus ba-

Terrasque & tractus conciliet marium,

Disce, hospes, toto quamvis divisus ab orbe,

Hic tibi si nummus non peregrinus erit.

Elegans per omnia opus est, quadraginta & tri-
bus è patrio marmore substructum columnis,
quas dissolvere nec secula quidem videantur pos-
se. longitudo in centum octoginta pedes proten-
ditur, latitudo in centum quadraginta. Scribanius
elegantè ædificii dat structuram: Columnarum
scapi, inquit, mutuū mutuâ elegantîâ lenoci-
nium præstant: ita singuli alio atque alio elucent
ornatu, tamquam si singulis singulæ inarassent
doctæ manus (quasi facili ductilîq̃; terræ vomere
aut rotâ:) ut mirum sit potuisse in tot columnis
tam divite varietate ludere ingenium unum, ad-
eò discriminatâ paraturâ, ut cùm singuli suo
stent cultu, nullumq̃ue ab aliis mutentur, tùm

Ç 6

mirâ

mirâ similitudine spectatoris oculos læto grato-
 que circumveniant dolo ; dum quos primo ob-
 tutu censebant per omnia pares , propiore dis-
 quisitione , toto deprehendant , qui singulis in-
 errat , dispares ornatu. Hæc columnis trifformes
 insistent arcus opere Gothico , faxeis passim fo-
 liis tam scitè interludentibus , ut provocare ar-
 bitreris omnem de peritia vetustatem. Sed & ple-
 ristylii fornix cum columnis de varietate & ele-
 gantiâ certat , tam raro varioque ductu , ut du-
 bites varietas elegantiam , an hæc illam superet.
Hæc ille ; & verè. Super porticus & pari cum iis
 spatio , amplissimæ ambulationes sunt , tectæ ,
 & tabernis undique plenæ ; quas vocabant xy-
 stum pictorum , quia nimirum in iis prostabant
 potissimum tabulæ pictæ ; verum hodiè nihil est
 quod ibi videas , præter solitudinem , tabernas-
 que pulvere & araneorum telis benè vestitas. O-
 lim inter tot tamque diversas nationes si obam-
 bulares , brevissimo temporis spatio magnâ ani-
 mi cum voluptate audire potuisti sex septemve
 primarias linguas , de quibus hodiè altum silen-
 tium , omniumque privatio. Olim mercatores
 alienigenæ , sicut & indigenæ , cum manè , tum
 vespere , statis quibusdam horis ad bursam An-
 glorum conveniebant , atque ibi horæ plus mi-
 nus spatio , interfatu proxenetarum cujusvis lin-
 guæ , quorum ingens ibi erat numerus , potissi-
 mum agebant de emptione & venditione omnis
 generis mercium : hinc ubi plus paulò ad-
 vesperarat , conferebant sese ad bursam no-
 vam , ubi pari horario spatio , & eorundem
 parariorum interventu , speciatim de collybis
 agebant , deque usuris sive depositis. Verum ho-
 diè nec mercatoris , nec pararii heic visio , ne-
 dum usio. omnia cheu ! à turbis intestinis rui-
 nam

nam & interitum, à fluctibus naufragium sentiant.

OOSTERLINGANA sive HANSATICA DOMVS, insigne elegantiz & opulentiz monumentum, superbo planè adspectu & formâ, commodè positum inter duos canales in urbe nova; utrimque euripis ad maximas recipiendas naves clauditur, quæ huic domui prymnesio junctæ, merces per commodè exinanire & in eam trajicere possunt. Domus maximis Hansaticarum civitatum & Reipublicæ sumtibus constructa, usibus quatuor Europæis emporiis, quæ ante confederati mercatores Hansæ Teutonicæ Brugis habuerunt. Sed eheu! quæ hodiè heic facies? *quantum mutatus ab illo* mercatus Mercuriusque? miles inhabitat, remque facit non dicendam. Spatiosam intus aream ambulacra bipa quadratis innixa columnis cingunt: protenditur longitudo in ducentos & octoginta plus minus pedes; latitudo minor est. abolvitur contabulationibus tribus. prior augustis laxisque in omnem partem servit atriis, merciumque custodiæ. reliquæ trecenta complectuntur cubicula; inter quæ æstivæ cœnationes & hypocausta amplissima, venustissimis picturis & tapetibus scitè admodum vestita. rarum opus, nec alibi in ulla gente, etsi Venetias visum eas *domum Teutonicam il Fontego*. TURRIS domui imminet Corinthio opere conspicua ex vivo quadratoque saxo; quæ latè quaquà versum, quidquid in urbe, quidquid vicinis agris, flumineque, lato prospectu reteggit. summo in apice alatam & versatilem aquilam, ventorum indicem, quæ quâvis circumagitur aura, ostentat. Elogium adjiciam huic domui è Grammaye:

*Austriacam urbe domum quâ non est pulchrior
ajunt,*

De reliquis urbis ædificiis, utpote septuaginta quatuor pontibus, macellis, librâ publicâ, xyctis pictorum, vasculariorum, divite & visendâ suppellectile coruscantibus, ne nimium dicam, dicere supersedeo. Anhelo ad *octavum Orbis miraculum*, nobile illud *TYPOGRAPHEION PLANTINIANVM*, natum architypographo regio *Christophoro Plantino*. Domus visu & contemplatu digna; area interior supra januas ostendit à saxo effigiem Christophori Plantini, Johannis Moreti, & Justi Lipsii cum symbolo: *MORIBVS ANTIQVIS*. Ipsa officina, ubi typi & *xii prælia* sudant, in singulos dies sumtu *supra centenos aureos*, (*ut habet Guicciardinus*,) ita extollatur à *Scribano*: Centum hic propè characterum genera, nobile opus, & quod raritate & elegantia suâ admirationem provocet: sunt Syriacorum duo, Hebræorum decem, Græcorum novem, Latinorum septem & quadraginta, variarum linguarum & gentium reliqua: sunt & Musicorum plurima, omnicanæ modulationi commoda. extra hæc imagines æri ac ligno faberrimè incisæ sculptæque ingenti numero. Denique quidquid plurimis typographiæ prælis exsudatur, quidquid extruditur, ad eò ad limam lineamque redactum, ut nec ex libitinis malignissimis, nec ex invisoribus pessimis quisquam habeat quod merito desideret. Inspice quicumque artem amas, & vide quàm nitidâ locatione, quàm propè prodigiôsâ emendatione, quàm tereti ambitu, quàm pressâ rotunditate, quàm scito intervallo mutuum splendorem augeant, quàm nullâ protuberatione reliquorum cœtu quidquam emineat: an non laudabis tam numerosâ industriâ multificios, tam emendatæ peritiæ, tot utensilium arti subservientium *Dædalos*? Scio in omni propè gente

gente floruisse in hac arte nobiles; novi è Latio Manutios, è Germania Frobenios, è Gallia Stephanos; at unius Plantini nomen omnium tenebravit nomina. Ut omnia hujus magna, nihil majus fuit Bibliis Regiis, è Latio, Græciâ, Palæstinâ, Chaldaâ, Syriâ, hac obstetriciâ operâ natis. Longum esset discretim singula, satis est coacervatim tetigisse.

A Plantino ad RUBENIVM te ducam, vivum Europæ miraculum. Ingenua artificis humanitas non negabit artem, humanæ æmulum naturæ videas. quæ ibi sculpta, cælata, pictaque vidi, cogitatione, non calamo habeo. Unius tabulæ sit mentio, æstimii supra quinque mill. florenorum; opus natum auctore Rubenio, repræsentans judicium in die Domini magnum. superiùs, cœli amœna, corporumque ad ea volatus: alios in cœlo gaudio diffuere; alios apud inferos torqueri, hîc corporum tactus, inferorum gurgēs, mixtæ infelici interitu maribus foeminae, juvenes senibus. ita ut spectatorem suum tormenta terreant, & alliciant gaudia. Præter hanc, viginti & plures tabulas Parisios deferendas, impensis Reginae matris, manu & operâ Rubenii pictas vidimus; alias alias, silentio potius quàm calamo à nobis fingendas. Superest palatium magnificum *Simonis Roderigi, Baronis de Rodes*; in quod intromissus contemplare hortum aurantiis & citriis malis virentem, fontes & statuas aquas evomentes insidiosè, vide, cauteque declina.

His omnibus visis, fessus fortè te recipe ad *tabernam vinariam, aux mille moyens, 't huys vanduyfent middelen*. sumtus grandes à prodigiis quandoque hîc locantur; sed parcîus & frugi honestiores vivere possunt, horumque licitæ dare voluptati & jocis convenientibus.

Ita

De reliquis urbis ædificiis, utpote septuaginta quatuor pontibus, macellis, librâ publicâ, xystis pictorum, vasculariorum, divite & visendâ suppellectile coruscantibus, ne nimium dicam, dicere supersedeo. Anheo ad octavum Orbis miraculum, nobile illud TYPOGRAPHÆION PLANTINIANVM, natum architypographo regio Christophoro Plantino. Domus visu & contemplatu digna; area interior supra januas ostendit à saxo effigiem Christophori Plantini, Johannis Moreti, & Justi Lipſii cum symbolo: MORIBVS ANTIQVIS. Ipsa officina, ubi typi & xii præla sudant, in singulos dies sumtu supra centenos aureos, (ut habet Guicciardinus,) ita extollatur à Scribanso: Centum hic propè characterum genera, nobile opus, & quod raritate & elegantia suâ admirationem provocat: sunt Syriacorum duo, Hebræorum decem, Græcorum novem, Latinorum septem & quadraginta, variarum linguarum & gentium reliqua: sunt & Musicorum plurima, omnicanæ modulationi commoda. extra hæc imagines xxi ac ligno faberrimè incisæ sculptæque ingenti numero. Denique quidquid plurimis typographiæ prælis exsudatur, quidquid extruditur, adeò ad limam lineamque redactum, ut nec ex libitinis malignissimis, nec ex invisoribus pessimis quisquam habeat quod merito desideret. Inspice quicumque artem amas, & vide quàm nitidâ locatione, quàm propè prodigiôsâ emendatione, quàm tereti ambitu, quàm pressâ rotunditate, quàm scito intervallo mutuum splendorem augeant, quàm nullâ protuberatione reliquorum cœtu quidquam emineat: an non laudabis tam numerosâ industriâ multos, tam emendatæ peritiæ, tot utensilium arti subservientium Dædales? Scio in omni propè gente

gente floruisse in hac arte nobiles; novi è Latio Manutios, è Germania Frobenios, è Gallia Stephanos; at unius Plantini nomen omnium tenebravit nomina. Ut omnia hujus magna, nihil majus fuit Bibliis Regiis, è Latio, Græciâ, Palæstinâ, Chaldæâ, Syriâ, hac obstetriciâ operâ natis. Longum esset discretim singula, satis est coacervatim tetigisse.

A Plantino ad RUBENIVM te ducam, vivum Europæ miraculum. Ingenua artificis humanitas non negabit artem, humanæ æmulum naturæ videas. quæ ibi sculpta, cælata, pictæque vidi, cogitatione, non calamo habeo. Unius tabulæ sit mentio, æstimii supra quinque mill. florenorum; opus natum auctore Rubenio, repræsentans judicium in die Domini magnum. superiùs, cœli amœna, corporumque ad ea volatus: alios in cœlo gaudio diffuere; alios apud inferos torqueri, hîc corporum raptus, inferorum gurgès, mixtæ infelici interitu maribus foeminae, juvenes senibus. ita ut spectatorem suum tormenta terreant, & alliciant gaudia. Præter hanc, viginti & plures tabulas Parisios deferendas, impensis Reginae matris, manu & operâ Rubenii pictas vidimus; alias alias, silentio potius quàm calamo à nobis fingendas. Superest palatium magnificum *Simonis Roderigi, Baronis de Rodes*; in quod intromissus contemplare hortum aurantiis & citriis malis virentem, fontes & statuas aquas evomentes insidiosè, vide, cauteque declina.

His omnibus visis, fessus fortè te recipe ad *tabernam vihariam, aux mille moyens, 't huys vanduyfent middelen*. sumtus grandes à prodigiis quandoque hîc locantur; sed parcius & frugi honestiores vivere possunt, horumque licitæ dare voluptati & jociis convenientibus.

Ita

Ita materiale inanimatum fuit : ANIMATVM restat. quod in *frequentia incolarum, nationumque diversitate* consistit. Cum Scribanio decurram per capita, & non nisi punctuatim, quasi per summum verticem, aut capillum, singula. Frequentatissimos annos reperio, quinquagesimum sextum, & qui sequuntur, in septuagesimum septimum. Erant urbem incolentium supra centum millia. desumam in hujus rei fidem e veteri codice anni 1568 numerum. censa illo anno civium capita : in prima regione seu tribu 6239 : in secunda 5929 : in tertia 6124 : in quarta 6512 : in quinta 5218 : in sexta 5810 : in septima 9627 : in octava 6943 : in nona 7419 : in decima 7529 : in undecima 7234 : in duodecima 7164 : in decima tertia 8248. capita ergo universim 89996. Hæc civium. (tredecim sunt urbis vici, quos *Wycken* appellant, ad quorum numerum hic factus est capitum numerus.) Erant insuper eodem anno variarum hinc gentium familiarum, quæ domicilio locum delegerant. capita in his 14985. Erant proinde capita 104981. Atque hæc extra nautas, quorum ingens numerus in navibus. Erant super hæc in suburbiis capitum 50 millia, quibus jus civitatis, non secus ac in urbe natis. Jam peregrè adventantes quis enumeret? anno cLo Io XLIX, LVI, LIX, LXI, numerata civium, & aliunde accedentium capita supra cc millia. nemo mirabitur, qui cogitaverit, quanti heic e variâ gente Germani, Hispani, Lusitani, Angli, Genuenses, Florentini, Mediolanenses, Lucenses, Pisani, quantique e reliquis Italiæ, adeoque & Galliæ urbibus : sanè e sola Hispania trecentas aliquando incoluisse hanc urbem familias, accepimus, potentes plerasque, & quæ ingentes secum opes traherent. Quid quod statâ bis de die

die horâ , meridianâ & claudente diem , supra quinque hominum millia , in destinatum negotiationi locum convenire solita ? numerat Guicciardinus ccc ætate suâ pictores , sartores 100, aurifabros cxxiv, chirurgos cx, pistorum clxix, omnes familiarum duces , & arte suâ magistrâs. Ex hac frequentia olim , ubi florem Antverpia ostendebat orbi suum, numeratz sunt *naves* non semel in flumine bis mille & quingentæ, in anchoris stantes , duas , tres etiam septimanas, priusquam terram aut tenerent cominus, aut onere se levarent ; nec erat dies , quâ non quingentæ minimùm adnavigarent , aut enavigarent , omnium generum mercibus onustæ : ac uno non rarò maris æstu cccc appulisse jucundum fuit videre. Jam *civis* vix fidem inveniant. nulla dies non ducentos vidit vectoribus gravidos : taceo Germanica plaustra, Hansatica , Lotharingica , Gallica , quæ nulla non septimana millia adæquarent, sub amico pondere gementiæ : taceo rusticos *carros* omnis rei commeatum deportantes , qui hebdomadatim decem millia superarent : taceo in animorum laxamentum , in luxum etiam fastumque destinatas *rhedas* facillè quingentas : quæ singula olim quanta fuerint, quis non cum gemitu cogitet, exclamètve, Antverpia fuit ! Hic abrupto *materiale* urbis. ad *FORMALE* iterio est ; & id in statu *pacifico* & *turbato*. Pacis florem videmus in *regiminis* Magistratus, & *subditorum* obedientia. Magistratus heic *dignitates* & *Iustitia administratio*. Scribanius fustum caput de his habet in suis Orig. Antverpiæ ; ut & Guicciardinus heic non sterilis. capropter breves hîc erimus , lectorem eò remittentes. *Dignitates Magistratus* sunt vel *superioris*, vel *inferioris*. Superior respicit *URBIS PRÆFECTOS*,

Ita materiale inanimatum fuit : ANIMATVM restat. quod in *frequentia incolarum, nationumque diversitate* consistit. Cum Scribanio decurram per capita, & non nisi punctuatim, quasi per summum verticem, aut capillum, singula. Frequentatissimos annos reperio, quinquagesimum sextum, & qui sequuntur, in septuagesimum septimum. Erant urbem incolentium supra centum millia. desumam in hujus rei fidem è veteri codice anni 1568 numerum. censa illo anno civium capita : in prima regione seu tribu 6239 : in secunda 5929 : in tertia 6124 : in quarta 6122 : in quinta 5218 : in sexta 5810 : in septima 9627 : in octava 6943 : in nona 7419 : in decima 7529 : in undecima 7234 : in duodecima 7164 : in decima tertia 8248. capita ergo universim 89996. Hæc civium. (tredecim sunt urbis vici, quos *Wijcken* appellant, ad quorum numerum hic factus est capitum numerus.) Erant insuper eodem anno variarum hinc gentium familiarum, quæ domicilio locum delegerant. capita in his 14985. Erant proinde capita 104981. Atque hæc extraneas, quorum ingens numerus in navibus. Erant super hæc in suburbiis capitum 50 millia, quibus jus civitatis, non secus ac in urbe natis. Jam peregrè adventantes quis enumeret? anno cIo Io XLIX, LVI, LIX, LXI, numerata civium & aliunde accedentium capita supra cc millia. nemo mirabitur, qui cogitaverit, quanti heic è variâ gente Germani, Hispani, Lusitani, Angli, Genuenses, Florentini, Mediolanenses, Lucenses, Pisani, quantique è reliquis Italix, adeoque & Gallix urbibus : sanè è sola Hispania trecentas aliquando incoluisse hanc urbem familias, accepimus, potentes plerasque, & quæ ingentes, secum opes traherent. Quid quod statâ bis de die

die horâ , meridianâ & claudente diem , supra
 quinque hominum millia , in destinatum nego-
 tiationi locum convenire solitâ ? numerat Guic-
 ciardinus ccc ætate suâ pictores , sartores 100,
 aurifabros cxxiv , chirurgos cx , pistores clxix,
 omnes familiarum ductores , & arte suâ magi-
 strôs. Ex hac frequentia olim , ubi florem Ant-
 verpia ostendebat orbi suum , numeratæ sunt na-
 ves non semel in flumine bis mille & quingen-
 tæ , in anchoris stantes , duas , tres etiam septi-
 manas , priusquam tetram aut tenerent cominus ,
 aut onere se levarent ; nec erat dies , quâ non
 quingentæ minimùm adnavigarent , aut enavi-
 garent , omnium generum mercibus onustæ : ac
 uno non rarò maris æstu cccc appulisse jucun-
 dum fuit videre. Jam *currus* vix fidem inveniant.
 nulla dies non ducentos vidit vectoribus gravi-
 dos : taceo Germanica plaustra , Hansatica , Lo-
 tharingica , Gallica , quæ nulla non septimana
 millia adæquarent , sub amico pondere gementias
 taceo rusticos *carros* omnis rei commeatum de-
 portantes , qui hebdomadatim decem millia su-
 perarent : taceo in animorum laxamentum , in
 luxum etiam fastumque destinatas *rhedas* facile
 quingentas : quæ singula olim quanta fuerint ,
 quis non cum gemitu cogitet , exclamerve , Ant-
 verpia fuit ! Hic abrumpo *materiale* urbis. ad
 FORMALE itio est ; & id in statu *pacifico* & *tur-*
bato. Pacis florem videmûs in *regimin* Magi-
stratus , & *subditorum obedientia*. Magistratûs heic
dignitates & *Iustitiæ administratio*. Scribanius
 fufum caput de his habet in suis Orig. Antver-
 piæ ; ut & Guicciardinus heic non sterilis. ea-
 propter breves hîc erimus , lectorem eò remit-
 tentes. *Dignitates Magistratûs* sunt vel *superioris* ,
 vel *inferioris*. Superior respicit URBIS PRAEFER-
 CTOS ,

CTOS, CONSULES, SCABINOS, QVAESTORES. Singulorum videbimus numerum & officia. Praefecti duo sunt, alter MARCHIO, AMANNVS alter.

Marchio, apud Romanos Triumvir Capitalis, nomen desert, crimina aut maleficia privata publicave denuntiat, jus poscit, (nullum dicit,) datum exsequitur; & quidquid publicam quietem tangit, scriò curat.

Amannus eadem quæ Marchio peragit, sed in alio actionum genere, civili nimirum, idque privatorum: ejus curæ omnis privatarum civilium actionum disquisitio commissa est, facultasque Senatum super his conveniendi, jus poscendi, judicatum exsequendi.

CONSULES DVO sunt, (qui & Burgi-magistri dicuntur, quasi Magistri civium:) *Externus*, de *buyten-Borgemeester*, ad res externas; quia nempe præcipuum ejus munus, peregrè sæpe abesse, & in aula cum terræ Ordinibus incidentia quæque negotia pertractare: *Internus*, de *binnen-Borgemeester*, ad res urbanas; proprium ejus officium in urbe semper adesse, gerereque præcipuam ejus regendæ curam, & civibus exterisque præbere aures.

SCABINI, qui sunt Senatores, numero XII, è quibus *Consul internus* unus, princepsque reliquorum, omnes juri dicendo præsunt. In hunc ordinem Senatorium NEMO extra Brabantiam natus adlegi potest, nimirum ut arctiore nexu Patriæ insertus, nec externa cogitet, extraneo lactatus ubere. NEMO alieno toro natus. etiam in parente labes vitanda, ne quis aut à semine virus hauriat, aut degeneris frutex arboris, adultero originis fetu maculetur. NEMO adulter. quod si adlecto advenit, abdicatione crimen luit,

luit, è veteri sanctione. *Non possum è Scribanio rationes præterire* : Quod enim scelus damnet, indulgens sibi ? aut quâ excandicabit, nec quidquam de reciduo fruticare permittet, conjugalis corporis defraudator ? quomodo exhibebit linguam famulam in castimoniam justitiæ, qui membra sua famula exhibuit immunditiæ ? non potest jaculari cum Apostolo justam sententiam in luxuriæ & libidinis negotia, qui impuro alieno incendio ignes exstinguit suos, qui corpus suum speluncam facit mœchiæ, quiq;e aliter quàm nuptiis illo usus. NEMO Principi muneris alterius jurejurando obstrictus. cum non rarò intercurrent, quæ utrumque haut patiantur. NVLLI patruales, matruales nulli, aut de vicinitate sanguinis innexi; ne cognatus sanguis cognatas de civium capite sententias eliciat; nec tam facinoris magnitudo, quàm magnationis cæcus impetus trahat in sanguinem. NEMO qui non annum antè solidum civitate donatus; quò firmitus coadulescat urbi, fertili immissus trunco, cujus opimitati respondeat; ne, si externo inse-ratur nucleo, asper oleaster pro miti olivâ exoriat; &, dum de peregrino fructificat, silvescat in hac area. NVLLI è plebe in Senatorium ordinem adleguntur. Magnum apud Romanos seminarium turbarum, mixtim Senatum legi è Patribus plebeq;e : nec semel pudicum, cum plebe honores communicasse, paresq;e summis infimos fecisse. NEMO auro aditum sibi ad Senatorios faciat honores. ac ne prece quidem, quod & sanctissimo interposito jurejurando firmatur à singulis auspiciis die. Nam qui alterius vitæ necisq;e potestatem pretio paravit, quam adferre in ferendis sententiis integritatem potest ? Aurum qui profudit, aurum sperat; ne-
que

que enim de nihilo erogatur illud ; nam & largitiones plurimum majora spectant : aut quisquam facile frustratorium profudit aurum ? Hamus hic est , escaque vilis , in spem majorum. ne fidite. Quam spem dabit incorruptæ mentis , qui à corruptelâ initium duxit ?

QUÆSTORES seu PRAEFECTI AERARII , quibus ad triennium omnis ærarii administratio credita , TRES sunt. Inter quos primus è Senatorio , duo reliqui è civium sunt numero & ordine. Delectus formulam , quia rara , è Scribanio adjiciam. Tres Senatorii ordinis , à Senatu designantur ; è quibus *Decuriones* corporum Civitatis , vulgò *ambachten* , in tres principes tribus relati , unum deligunt. Hic *Quæstor* scilicet *Praefectus ærarii* est , dicique Senatorius potest , cum è Senatorio ordine desumatur. In inferiorum delectu pugnat ex diametro cum priore modus. Decuriones enim , tres ordinis sui designant , è quibus Senatores unum deligunt. hic plebeius dici potest : qui ubi triennium munus obivit , altero triennio plebeji seu secundi *Quæstoris* ac *Praefecti ærarii* munere fungitur , ac demum sexennio expleto magistratu abit.

Superiori huic Senatorum ordini accensentur DVO PENSIONARII , à pensione sive salario dicti , quod de publico ipsis statutum est. Doctor vel Licentiatas Juris hunc locum coronat. Alibi audiunt Syndici. Procurant causas omnes urbanas ; & quotiescunque res postulat , domi forisque habent Orationes ; unde Consuli ad res externas unus assiduus est comes in consiliis intercedendis , scriptisque conficiendis. Ob id perennes , apud Principes , Exterosque , publicæ voluntatis dicuntur interpretes , ac quasi perpetua quædam memoria ac dispositionum in Republ. scrinia.

GRA-

GRAPHIARIUM item QUATVOR. Eorum munus sententias & actus judiciales in civilibus subscribere, litigantium postulationes referre in codices publicos, jura hinc inde producta custodire, curam libellorum supplicum habere. Quibus scribæ sex assignati ministeria faciunt.

A SECRETIS item QUATVOR, qui absentibus Syndicis eadem ferè cum illis obeunt munia; custodes parvi sigilli: conficiunt contractuum instrumenta, subscribunt criminalium rerum decretis: His duodecim scribæ sunt administrari.

INFERIOR MAGISTRATUS creatur à supremo sine ullis delegatorum ab aula suffragiis. Inque tres ordines potest dividi. *Primus* complectitur viros omnes consulares, qui functi sunt Scabinatu, & minoribus postea Magistratibus præsunt. *Secundus* constat sex & viginti civium Capitaneis, binis nempe in singulas urbis regiones, & quatuor viris nobiles. *Tertius* est Collegiorum ordo, de *Gülden*; & quinquaginta quatuor Decurionibus constat, quorum bini singulis præsunt opificum in hac urbe collegiis. Varia horum munia, & officia, ut & nomina, apud Guicciardinum & Scribanium legere potest lector. cui paucis IUSTITIÆ ADMINISTRATIÖNEM ostendam. Jus omne, asserit Scribanius, cujus laxissima spatia cognitionem & executionem rerum in quæstionem vocatarum ambitu suo complectuntur, prudenti Principum nostrorum consilio, bipartito divisum; ut cognitionem omnem tam capitalium quam civilium mixtarumque rerum *Senatus*, denuntiationem & executionem *Marchioni* & *Amanno* demitterent: neque tamen hanc omnem, aut promiscuè, aut uni: sed, *Marchioni*, quidquid ubique criminis aut maléficii, aut sanè publici juris esset;

set; *Amanno*, quidquid extra crimen, privatorum jus falsque tangeret: ne, si omnis juris latitudo in uno refideret, in nimiam metuendamque potentiam excreſceret; ſimul etiam, quò cuique certius jus ſuum conſtaret, quod non ab unius voluntate, ſed à plurium, impoſiti inter ſe muneris quadam æmulâ concertatione pugnantium, dependeret. *Vide Guicciard. ſuæ in ſol. pag. 93. & ſeq.*

Ad ſUBDITOS eo. Horum dotes *naturâ & arte* dabimus, cum auctario *morum animi & corporis*. NATURA viri ſunt mirè humani, civiles, inge-
nioſi, & qui promptè admodum imitentur exte-
ros, contrahantque exfacili cum illis iſſis affi-
nitatem. Mundi & in eo itinerum gnari, ac ma-
gnam partem, ne fœminis quidem exceptis, et-
iamſi numquam peregrinati ſint ternis quater-
niſve linguis dotati: ne quid addam de iis, qui
quinas eas habent, imò & ſenas, imò ſeptenas.
Non profeſſò non utilem modò, verùm etiam
admirabilem, nec in aliâ ullâ provinciâ, nedum
urbe, reperiendam. *Guicciard. heic*. Erga exteros
nuſquam gentium major hospitalitas, nuſquam
frequentior, nuſquam dulcior inter ipſos con-
verſatio. in qua nec leporis, nec joci, nec fabula-
rum, nec cantionum, nec chorearum condimen-
ta deſiderantur. Cives à puero indole liberali,
&, niſi parentum indulgentia adulteret, candidi
& artium capaces. Viri ſunt Mercuriales, indu-
ſtrii, ſolertes; fœminæ tenaciores, ſedulæ, fa-
miliares, cum aliquo tamen faſtu: pueri tenelli,
educatione magis quàm natalibus; ad quidvis
tamen formabiles: puellæ lepidiſculæ, compa-
tæ, donec marito in manum dentur; nec opero-
ſæ, nec otioſæ nimium; plurimum palidulæ &
graciles. *ita Grammaye*. Scribanius de univerſis
Bel-

Belgarum ingeniis affirmat, ad omnes artes scientiasque à natura facta, ut nec ad penetrandum difficilia acies viresque desint: cum Belgica constitutio ferè sanguinea sit, omnium temperamentorum nobilissima. cui cum accedat aliquid melancholiz quasi terreum, quo quæ impresseris tenaciùs adhæreant; cholera etiam quantum satis est ad res magnas aut audendas, aut finiendas: sit ut Belgica constitutio non faciliè cuivis cedat. Neque enim opprimitur phlegmate, ut quarundam nationum aliarum, ac mulierum ut plurimum, quò minùs capeffendis scientiis idonea. Belgas proinde cum nobilissimæ temperaturæ videamus, in qua & probatissimus sanguis vitæ principium ac quasi vehiculum dominetur, & melancholia fluxum illius, innatâ sibi siccitate, sistat reprimatque, & cholera animos addat, & permistum phlegma, tamquam suffuso frigore calorem temperet; quis de ingenio dubitabit? *Tantum Scriban. in Antverp. & dicta exemplis firmat.* Ab ingenio natæ sunt industria in mercatura; unde opes: artes in mechanicis; unde fama. Opes certè condit Antverpia immensas. quàm alacri animo in rebus etiam desperatis quodammodo fortunas suas in rem sui Principis exposuit semper? quàm incredibili promptitudine, ubi usus poposcit, argenti atque auri vim incomparabilem, bellorum scilicet nervos, vel minimo negotio & quasi momento deprompsit? Hinc Franciscum I Gall. Regem, quòd ad Monarchiæ fastigium pervenire minùs posset, tria tantum obflare, sæpenumero testari solitum referunt; *perpetuam nimirum ac mirificam in Imperatore Carolo vigilantiam; populi sui erga eum fidem spectatissimam; & quod caput erat, Antverpia civitatis emporium, totius orbis acc-*

D

leber-

leberrimum, atque nobilissimum. Unde Euphormio lib. 2. appellat urbem ubi mundi nundinæ agebantur. Verè. l'Histoire des Estats subscribit: *Avant le revolte des pays-bas c'estoit un lieu de grand trafic, & de telle importance, qu'on y faisoit plus d'affaires en un mois, qu'à Venise en deux années.* Unde *Mundi excambium* audiebat. Carolus V Imp. sine detrimento noxæ negotiationis trecentas auri tonnas numeratæ monetæ sibi solvi in hac urbe vidit. quæ res responsum Francisco I fecit, cum hic Carolo opes Parisiensium pontibus impositas monstraret; Mihi, ait Carolus, una urbs unusque civis subjacent, (*Antverpia* scilicet, & *Fuggerus*,) qui singulis diebus tantum sunt solvendo. Scribanius vidit, vix solidis diebus viginti, ingenti ausu, è privati nobilis negotiatoris manu supra septingenta aureorum millia in militaria erogari stipendia: vidit deinde ab eadem manu, mense uno auri millionem unum; ab eadem denique mensibus non tribus integris, portentoso conatu, auri milliones duos, & super hæc aureorum septingenta millia. Vis propius aliquid? intueri civilia hæc bella. aberrassene credes à vero, qui ducentos auri milliones ab hac domestica sanguinaria charybde inenatabali impactos profundo dixerit? *Cap. VIII in Orig. Scriban.* Nullo non anno quingentos argenti milliones, auri nimirum centum triginta tres, & quod excurrit, in rerum emptionibus venditionibusque erogatos accuratiore disquisitione invénit. atque hoc extra campsualem pecuniam, illam reciprocam & tamquam adlabentis relabentisque oceani æstu adfluentem refluentemque statâ accessione & fugâ, dum per universum orbem inambulat fenerario itu redituque. Fuit hoc: hodiè naufragii, quod mercatura

tura hîc passa est, paucæ supersunt tabulæ. ita nihil stabile, nihil perpetuum.

ARTES ab hac urbe tamquam à matrice, quis enumeret? *Pictoriam, sculptoriam, calatoriam, incisoriâ, architectonicam*, fuso calamo scriptas apud Scribanium & Guicciardinum lege. Liberalissimarum artium hîc non minor negotiatio: nam in una hac urbe *ludi* fuerunt *supra* CL: omnium scientiarum linguarumque vernacula domicilia: hinc plerique antequam pedem urbe extulerint, omnium loquuntur linguis: nec viris hoc tantum, sed & mulieribus pers familiare est. *Scriban. cap. VIII in Orig.*

Mores in *victu, cultu & vultu*, en paucis. *Guicciardinus* dicit: Hodie, licet infimatum aliqua pars, & rigidiores nonnulli, antiquam servant in victu parcimoniam, promiscuè tamen splendidae sumptuosæq; imò forte præterquam decori ratio postulet, in Antverpia vivitur. Cultus tam virorum, quàm foeminarum, in quavis ætate magnificus, & novâ peregrinâque subindè formâ concinnus. Cæterum multi splendidius longè & sumtuosius induuntur, quàm civilitas & honestas permittant. Videas insuper singulis pœnè horis convivias, nuptias, choreas: audias passim sonos, cantus & strepitus: & ut paucis complectar, omnibus prorsus modis omniq; ratione sese prodit: potentia, opulentia, pompa & splendor hujus urbis. *Scribanius sequiorem sexum propius tangit, & format*: In omni corporis habitudine digna elucet viro gravitas: hinc nihil in voce, alloquio, oculorum aut lateris jactatione quod levitatem sapiat. Testudinem cogita, fidium concentu nobilem: ita ad artem omnes & ad regulam compositi. Certant cum viris *NUPTAE*, ac prope majestate vincunt; certant *VIRGINES*. Magna ubique majes-

stas oculorum, incessus, oris, vestium : in quibus nihil , quod libidinis negotium curet. nulla hic purpura multo saturata conchylio, intexta auro, coloribus distincta ; aut sanè non nisi perquam rara. Plurimum pullâ veste gaudent: & respondet innataz morum gravitati & modestiæ; vestitus enim pudoris prænuntius est: nam mores ferè habitus prænuntiat. gravitatem ergo heic, & quamdam maturitatem sapit. nihil leve, nihil quod matronalem, nihil quod virginalem pudicitiam dedecorat. Omnium habitus severitatem redolet, & pudicitiam testatur; ut reliqua raceam. Quòd si quæ strictius procedant, vel natalium, vel dignitatum, vel divitiarum causâ ; ita temperant, ut prætextu necessitatis, nihil lasciviam sapiat, ne virorum quemquam petulantia suâ vulnerent. magisque, quò propius intueberis, videbis tales ferico probitatis, pudicitiz bysso, quàm voluptariis indutas. Vultus verò in plerisque omnibus tranquillus & placidus; frons pura, nullâ aut mœoris supervacui, aut effusioris motus rugositate contractior: oculi in lætum æquè ac severitatem remissi : os modestiâ & tranquillitate signatum: verba aperta & recta, & quæ ferè pectus prodant, ab omni arte alienum. Denique tota habitudo severitatem potius quàm alium minùs compositum præfert affectum. Nihil heic leve, nihil quod raritate & peregrinitate suâ alliciat ; sed maturo quodam ingenitz gravitatis pondere castimoniam singula spirant ; ut vidisse ad honestatem satis sit. Quòd si quis arserit hoc igne, solo earum aspectu, tamquam flumine, restinguitur incendium. Hoc audio : nihil me vel in moribus vidisse maturius, vel in oculis castius, vel in vultu modestius, vel in ore tene-rius, vel in incessu temperantius, vel in collo-
quio

quo circumspēctius, vel in totius corporis constitutione magis ad regulam. Nulla autem inter has otiosa; otium favilla libidinis. nulla hīc vinosa; vinum lasciviz fomes. nulla frequens in contuberniis; per hęc irrepunt verba pudoris inimica. *Bonos corrumpunt mōres congressus mali.*

His adjiciam mores nuptiales, natales & funerales. NUPTIÆ fiunt nimisquā sumptuosæ. Excipiuntur opiparis cœnis, idque per triduum, utriusque partis cognati atque adfines. Sponsus magnificē prorsus excolitur; sponsa magnificentiū, mutatā indies per triduum illud veste, ceteroque omni ornatu. Si contingat aliquos sponso tam diu in matrimonio vivere, nuptiz quinquagesimo anno exacto magnā solemnitate & gaudio repetuntur, ac veluti renovantur. Quicumq; civibus matrimonium contrahit, & consummat extra territorium Antverpiensē absque Consulū alterius consensu, is ipso factō amittit jus civitatis, etiamsi vel primo à nuptiis die revertatur, seque in urbe habitaturum contendat, at pecuniā tamen & gratiā faciliē id quod amissum est recuperatur. Civis, qui cum uxore & liberis per sex continuas septimanas, Consule inconsulto, habitaverit extra territorium urbis, privabitur proculdubio civitate: Juvenis verò matrimonii expertus, etiam sine veniā, liberē potest ubi, cumque & quousque placuerit peregrinari, neq; in poenam ullam iccirco incurrit. Civis qui aliō transfert familiam, privilegia civitatis amittit nisi tamen denuntiavit accenseri se velle civibus suburbanis: duplices enim hīc cives, urbani & suburbanī: testificatus se civem suburbanum, & sedes suas commutaturum, quas ne sic quidem extra quadrantem Antverpiæ vel imperii sacri Marchionatum, licet transferre, tenetur quot-

annis ut minimùm semel ad ipsam urbem & in eà sacram synaxim accedere, tum florenum rei-publicæ pendere: quo præstito, privilegia sibi illibata conservat. Civis Antverpiensis, vel & quilibet Brabantinus, si plus anno in urbe commoratus sit, & in alium quemvis Brabantix locum sedes suas transtulerit, reipublicæ solvit stabilium quorumcumque bonorum viceſimam: si migraverit extra Brabantiam, duplicabitur illi veſtigal, & decimam ipsam dependet. unde exempti tamen sunt ii, qui in ea sive Brabantix sive extranea loca demigrant, quæ, factâ cum hac urbe transactione, adepta sunt hujus tributi immunitatem, qualia nominatim sunt Lira, Bergeſomium, Breda, & Middelburgum Zelandiæ.

IN PVERPERIIS & parvulorum baptisſmatis magna & sumptuosa celebrantur solemnia. Offert uterque parens initialis puerperæ bella quædam manuſcula, & ab eà partu levatâ convivio rursus excipitur. Sed, quod maximè notes, usitatum est hisce hominibus arbitros sacro fonti adhibere etiam patres & matres, fratres item & sorores, imò interdum & liberos. quæ res niti magis videtur veteri consuetudine, quàm ecclesiastica auctoritate.

FVNERVM solemnia magno admodum sumtu multaquæ in pauperes beneficentia peraguntur, persolutis defuncto justis. exhibetur deinde, oblitterando utcumque dolori, propinquis & familiarium intimis splendidum & magnificum epulum: ceteri verò qui prodierunt in funus, sextario vini & oryza lacti incoctæ patinâ singuli ferè donantur.

Tantum de incrementis hujus Reipub. in statu pacifico acquisitis. IMMINVTIO ejusdem in TURBATO est, per flammam, seditionem, & bella,
tri-

tribus dicemus. *Flamma* aliquando nobilissimas plateas depasta est; negotiationis domum, qualem nulla viderunt regna parem; arcem, nullibi in Europâ validius propugnaculum; senatoriam domum, & septingentas privatorum ædes; templum D. Virgini sacratum, quod tamen surrexit augustius. *Seditio* anno 1554 popularis prope modum tragica evēnit, maximeque patribus patriæ adversa; constantiâ tamen & probitate honestiorum civium sedata. Historiam habet Guicciard & Thuanus. *Bella* intra & extra mœnia, à diversis diversa. Sævit alter ferro, igne, rapinis, stupris. Furias ex orco ascendisse & Antverpiam intrasse dices, lector, ubi crudelia Hispanorum facta leges apud *Meteran. lib. VI, pag. 242, & seqq. Thuanum lib. LXII, anno 1576 LXXVI.* Volebant urbem flammâ, cives sanguine, vitâ, famâ perire, nisi Deus obstitisset, poenasque mitigasset. nec usque dum

— *qua tantum alias inter caput extulit urbes,*

Quantum lenta salent inter hiburna cupressi,
hodiè ex illo morbo revaluit. Summa petierat; media ubi attigerat, mox in præcipiti præcipitium. Notent exemplum hodiè urbes, divitiis & populo affluentes, similemque casum timeant. nam irruunt ejusmodi casus, aut Dei imperio lasciviam & fastum depressuri; aut ab opibus & grandi populo dissidia & in partes sectiones. Concludamus cum Scaligeri elogio, & Scribanii monumentis. Illud est:

Oppida quod spectant oculo me torva sinistro,

Tot nos invidiæ pallida tela petunt.

Lugdunum omnigenum est, operosa Lutetia,
Roma

Ingens, res Venetum vasta, Tolosa potens.
Omnigena merces, artes priscaque novaque,

D 4

Quo-

Quorum insunt aliis singula, cuncta mihi.

Istud est :

BELGIUM orbis ANNVLVS,
ANNVLIQUE hujus GEMMA
ANTVERPIA.

BELGIUM orbis OCYLVVS,
OCYLIQUE hujus PVPVLA
ANTVERPIA.

BELGIUM orbis NEMVS,
NEMORISQUE hujus LAVRVS
ANTVERPIA.

BELGIUM orbis PARADISVS,
PARADISIQUE hujus DELICIAE
ANTVERPIA.

BELGIUM orbis COLLVM,
COELIQUE hujus SOL
ANTVERPIA.

Antverpiam quatrimum visu & usu habitam
non sine affectu reliquimus , navigio *Mechli-*
niam,

—— locum reliquis ubi jura Brabantis
Dant proceres, plenamque ipsam pictoribus ur-
bem,

petentes. jucunda navigatio fuit , Scaldi tran-
quillâ , cœlo sereno. *Rupelmundâ* ad dexteram
cum Scaldi declinatâ , & Abbatiâ ampla Bern-
hardi , circuitus cujus unum milliare ; flumine
DELIA vecti ; propugnacula sex ultrò citroque
ad ripam habuimus , Mechliniam usque. ubi
prandium lautum, sed sumptuosum, in *interfignio*
ROMAE ; stomachus prandio benè habiturus,
labore prius exercendus erat ; ea propter mox ad
adventum , urbis, *materiale & formale* nobis in
oculis & mente.

MECH-

MECHLINIA.

GAllis *Malines*. Exigua habet initia, nec ita longi temporis tractu in eam, qua nunc est, amplitudinem excrevit: quondam enim hoc loco nihil fuit, præter ædes illas veteris structuræ juxta Remboldi sacellulum, ad quas, medio scilicet itinere inter Bruxellas & Antverpiam, peregrinantes divertebant. His pro insigni erat *D. Michaël* Archangelus, aut, ut alii volunt, hospitis nomen erat *Michaël*, quod vernaculo sono *Machiel* efferunt; & inde nomen urbi manasse, de tæto paulatim in *Machelen* vocabulo. Alii aliam, sed magis poëticam, derivationem tradunt.

Quibus relictis ad materiale urbis imus; ejus **SITVM & PARTES** lustraturi. A situ non ineptè *meditullium* Brabantiz dici potest, *Lovanio*, *Bruxella*, *Antverpia*que, tot clarissimis simul urbibus interclusum, & undique quatuor milliaribus distans. quam tetrapolim qui circumspexerit, is justam trianguli formam efficiet. Loco plano, in agro fertili, terra levi, ac subarenosa, omnigenum fructuum feraci, modò debitus cultus impendatur; dicit *Ortelius*. Gaudet mira cœli temperie, & salubritate. unde *Philippus I* & *Carolus V* heic educati. *Fluvius Delia* mediam secat interluitque. satis amplus, marino æstu, ad leucæ supra Mechliniam spatium procedente, mirum in modum intumescit, ita quidem ut ita complures ramos & veluti alveos sive canales dividatur; plurimis intra urbem pontibus stratus, & satis multas in ea efficiens insulas, templorumque & domuum privatarum pulchrè & oportunè distinctas areas. Validissimè munita est *manibus* & *aquarum copiâ*, quæ quotiescun-

D 5

que

que usus & necessitas requirit, circumjacentem agrum magna ex parte inundare faciunt, ita ut dum hostis supra caput & Annibal ante portas est, patefactis ostiis, viciniam omnem, diffusis aquis vasti lacus instar, cives complere possint atque hoc pacto hostem intercludere.

PARTES SUNT PLATEAE & AEDIFICIA. Illæ sunt amplæ, mundæ, & eleganti dispositione, pontibus lapideis, admirandæ. Ista, *divinis & humanis usibus* dicata, non minùs sumtuosa quàm egregia. Septem numerabis *paræcias*, templis suis insignes. Cathedralis inscripta est Rumoldo; sub Philippo II in Archiepiscopatum evecta, primo Antistite Antonio Perenotto Cardinale, apud Cæsaream & Regiam Majestatem toto & ferè unico consiliorum arbitro, instituto, ut videre est apud *Meteran. lib. II*. Edificium egregium, præalta turri, etsi necdum ad colophonem perducta, conspicuum, unde in plurimas civitates undique, pagos multos, campos latissimè latissimeque circumjacentes, jucundus patet prospectus. Suspensæ ibi grandes minoresque campanæ, apto sonorum temperamento concentum harmonicum horis singulis edunt & præcinent. In ipsa æde, intentiori oculo *fornices, sacella, columnas, organum, altare* affabrè è ligno, *chorum*, & in eo insignia aurei velleris, *sepulchrum sanctum, Cardinalis Borromæi effigiem*, vide. Monumentum nec præteri *Ianii Bernartii*; ubi monitum: FAC QVOD VELLERES FECISSE MORITVRVS. *Cænobia* multa & varii ordinis. FRANCISCANORVM, non elegantia minùs, quàm capacitate & amplitudine omnium universi Belgii habetur pulcherrimum & absolutissimum; *Pretzemburgense*, nobilissimi ordinis Equitum Teutonicorum: *Capuccinorum, Carmelitarum, Carthusianorum*, & alio-

& aliorum. Inter virginum monasteria *Clarissarum*, amplum & pulchrum, nec ulli ordinis ejus cœnobio facile cedens. Quâ Antverpiam itur, ad portam Catharinianam, urbi Mechliniæ conjunctus fuit amplissimus circus, castelli instar, muro clausus, domiciliis plenus, frequentissimo mulierum conventu plus minus sesquimille celebris, quæ religionis ergo eò concesserant, lanâ ac telâ victum quæritantes; libertate fruenter, ut nemine contradicente exire inde & nubere potuerint. modò cœnobium hoc, quod urbi nimis vicinum, per hæc bella civilia solo æquatum est. *Politica* struuntur sunt, *curia*, *parlamentum*, *macellum*, *halla textorum*, *fontis in foro*. Præ reliquis ARMAMENTARIUM, receptaculum tormentorum & munitionum Principis. Olim structissimum erat tot tormentis æreis, ferreis; tot machinis bellicisque instrumentis, puta navibus, pontonibus, carris; tantâ re castrensi & militari suppellectile affluens, tot operariis fabricisque plenum, ut spectatoribus causa fuerit admirationum. Verùm hodie vacuum maximam partem, raroque fusiones tormentorum exhibentur. *Palatia* & ædes magnatum non desunt, *Hochstratanum*, *Cæsareum* sub Carolo V celebre, *Nassovium*, *Egmondanum*, *Arebergicum*; singula nomine magis, quàm usibus super sunt. *Horti* complures & viridaria, non amœna minùs, quàm spatiosa in urbe; Extra eam, quâ itur Lovanium, amplissimus hortus, cerasorum ferax, quam sylvam dixeris, præteritur; ordine & copiâ ita structus, ut nullibi parem visurus sis.

FORMALE urbis ad magistratum & subditos tendit. Magistratus est *regius* & *opidanus*. Ille dicitur Consilium regium sive Parlamentum; quod Carolus Dux Burgundiæ anno cdo cccc lxxiii

heic instituit, cujus ipse princeps esset; cætero-
 quin xxxi v viris adscitis, cancellario, cohæra-
 rio, binis præsidibus, iv equitibus, vi suppli-
 cum libellorum magistris, initiatis consiliariis
 • viii, profanis verò xii, partim Doctoribus, par-
 tim prolytis. Verùm cum Philippus I. uxoris Joan-
 næ beneficio ad amplissimam Hispaniæ regni
 possessionem vocaretur, anno c l o l o x i i i, Sena-
 tûs hujus forma, nec non Consiliarium nume-
 rus immutatus est, qui, uti adhuc hodie est, uno
 • præside, xvi consiliariis, duobus scribis, ab epi-
 stolis seu à secretis octo, stat & durat. Ad hoc
 augustum Consilium ultima est in Belgica pro-
 vocatio. Equites aurei velleris primâ, ut loqui
 solemus, instantiâ coram hujus Senatûs tribu-
 nali citantur. cujus omnes sententiæ, tam in ca-
 pitalibus quàm civilibus causis latæ, decretoriæ
 prorsus sunt, nec ullatenus retractantur, nisi
 quòd permittitur tamen *revisio*. Obtenet in hoc
 supremo tribunali mos, in commodum potissi-
 mum exteriorum, ut & disceptentur causæ, &
 conficiantur scripturæ *idiomate Gallicano*, ut
 Flandricæ genti magis communi. Ordinaria heic
 olim & solemnis aula Burgundicæ fuit sedes. un-
 de Philippus Bonus, Caroli pater, Mechliniam
 à Brabantia separavit, voluitque distinctam esse à
 cæteris ditionem. Amârunt valdè hunc locum
 Principes Burgundici. inprimis Margaretha Ca-
 roli amita in hac urbe firmum fixumque sibi ele-
 git domicilium: tandemque anno 1530, in fla-
 granti omnium gratiâ, inibi est extincta. Quia
 singularis est ditio, jurisdictione separatâ gau-
 dens, suis legibus clara, in Brabantia tamen me-
 dia sita; hinc est, quòd gravidæ matres, dum pa-
 riendi instat tempus, relictâ urbe, in interioris
 Brantiæ municipium quoddam se recipiant,
 inibi

inibi onerosæ alvi pondus deposituræ, eo consilio & fine, ut liberi in partem immunitatum Brabantinarum (quæ magnæ sunt extensionis & usûs) itidem veniant.

Opidanus Senatus XII est virorum; quorum sex sunt patricii, sex plebei, nimirum *pistores, ichthyopolæ, tinctorum, coriarii, cerevisiarii, lanii*. quorum omnium tanta est dignitas, tantæque existimatio, ut è singulis horum collegiis singuli elegantur quotannis Scabini. Inter hæc amplissimum maximeque momentosum est *Collegium coriariorum*; ut quod opidanorum ferè quadrantem complectatur, suas seorsim mansiones habens & sedes; capacissimas illas, & cum variis aquarum vivarum canalibus, tum ædificiis quoque, fossis, instrumentis, aliisque ad tam varias operum & apparatusum species necessariis rebus luculenter instructum. ipsi ejus sodales compluribus, iisque insignibus admodum privilegiis & immunitatibus; inter cætera autem, liberâ venandi & aucupandi potestate, non secus quàm viri nobiles & magnates, donati sunt.

SVEDITORVM videbimus *naturales & artificiales* dotes. Mechlinienses, civiles admodum, & tractabiles sunt. Præter indolem ipsis innatam etiam venustatem nescio quam & urbanitatem ab aulâ olim apud ipsos commorantem adsumserunt, & in hunc usque diem retinent; dicit Guicciardinus. appellantur *de meesters van polijt*. Artificiis mechanicis operantur XVII collegia. Inter ea excellunt numero textores. Officinæ eorum olim supra sex mille ducentas numeratæ sunt. Pannorum tenuissimorum & præstantissimorum copia heic magna. Linthea insuper contexuntur ejus bonitatis & pretii, ut non temerè usquam inveniantur vel præstantiora, vel pulchriora.

ra. Omne genus tineturz pulcherrimæ heic conficitur & prostat. Ahenæ machinæ, campanæ, tormenta, tintinnabula & vasa quævis ambigam an alibi terrarum majori artificio dexterius faciliusque ære consentur. Adjicit Guicciardinus omnis formæ & capacitatis navigia.

Tali materiâ & formâ structa nituit Mechlinia : quam anno c1o 1o XLVI incendium deturpavit ; fulminis jactu turris portæ arenariæ vicina, quâ maxima pulveris nitrati vis asservabatur, disjecta conflagravit, absumtis ducentis, & triplo pluribus vulneratis hominibus. Quæ à bello adversa sustinuit, Meteranus lib. x habet.

Mechliniæ prandio habito, curruque conducto, itinere & viâ perquam amoenâ & comodâ

*Vespera Musarum sedem collegiaque ampla
Lovanii aspicienda dedit, numerumque frequen-*
tem

Doctorem, & juvenum, Phæbi qui castra sequun-
tur.

LOVANIUM.

Metropolis Ducatus, & Brabanticæ terræ primi quadrantis caput, reliquas urbes omnes præcedens. præstat enim omnium prima Principi juramentum, idque ab illo vicissim suscipit. Quatuor distat mill. Mechliniâ. Ingressi urbem, divertimus pernoctatum ad *intersignium* IMPERATORIS. dum coena paratur, castellum in sublimi colle situm ascendimus, visuri & colloquuturi cum celeberrimo PUTEANO. in tempore venimus, voti compotes facti. omnia arcis conclavia nobis aperta fuere, jubente & ducente Puteano. Arx sita est in collibus vitiferis; circumcirca amœnitatum amœnissima amœnitas in septis

ptis & floribus; suavitatem conciliat lusciniarum cantus. sed omnia hæc, nihil ad Puteani humanitatem, cujus bibliothecam & opera Insulari inspeximus; auxit benevolentiam munusculo Inscriptionum fenestralium, & Kalendarii perpetui ad manus & digitos formati, tametsi schedæ adhuc essent sine catastrophe. res voti erat, tantum virum videre ad cœnam; sed excusatione morbi non ita pridem abacti, facti non fuit. Dimissi descendimus in diversorium, ubi à cœna datum est dormire in conclavi, quo olim Johan. Fridericus Sax. Elect. captivus habitavit, & à Carolo V Imperat. cum quo familiariter ibi vixerat, liberatus est. Sed ad LOVANIVM, quod *externè* in NOMINE; *internè* in OPERE & REGIMINE videbimus.

Nomen, posthabitis diversis originationibus, cum Lipsio à situ ei dabimus. qui talis est, ut mœnia vetusta, quæ, uti illa tulit ætas, fuerunt firmissima, ex albo nimirum lapide ad normam constructa, ex *alto* descendant ad loca humilia & aquis obnoxia, quas *Dilia* fluvius major & *Vorta* torrens extra ripas suas evomere quàm frequentissimè solent, & longè lateque omnes campos & intra muros & extra in stagna & paludes permutarunt. *Alium* autem illud, è quo descendunt, *Lo* vocatur; è quo mons ascendit sylvosus, à *Lo* nominatus *Lobergh* & *Lo-bosch*. Subjecta ista pulcherrima planicies aquis exundans, veteri linguâ *Vên* dicitur. Inde *Vena* Batavorum etiam hodie, unde cespes illeustibilis eruitur. Ergo *Lovanium*, sive, ut vulgata & vera vox est, *Loven*, dictum, quasi *Lo-ven*, humida planicies istius *Loæ* subjecta. Latini *Lovanium* fecerunt, Gallicam magis pronuntiationem *Louvain* sequuti.

Urbem

Urbem ipsam contemplabimur à *situ & aedificiis*. Ille amoenus est & jucundus, coeli & aëris benignitate nulli cedens opidofum Brabanticorum; unde majores hic Musis sedem ac domicilium legerunt. Terræ bonitas non minor. intra urbem & in suburbanis ubique campos habet aquis obnoxios, è quibus colles assurgunt, alii vitibus confiti, alii silvis horridi, alii pomariis uberes, alii per declivia segetibus lati. Sunt hæc quidem, inquit *Becanus lib. 1 Atraticor.*, Lovanio & Romæ communia, sed sic, ut, si meo judicio sententia ferenda sit, longè lateque loci amœnitate Roma superetur atque vincatur à Lovanio. nusquam, ita me Phœbus amet, terrarum locus est, qui magis videatur mereri, ut sit sacrarum Musarum domicilium. Ager vini ferax, sed temperati, & studiosorum cerebro, quos sobrios esse decet, convenientissimi. *Dilia* fluvius interluit urbem, quæ sphæricâ penè rotunditate ambitum habet. mensio facta est, anno cId cccc xxvii, procerum certamine. Erant heic Aulici complures cum ipso Duce, per occasionem institutæ nuper Academiæ: & fortè sermo de urbis hujus magnitudine, & ecquid aliæ finitimæ æquarent, aut superarent? Sermo primùm, mox sponso: atque ea inter quatuor Dynastes. Incaluerant, & miserunt gnaros talium, & metiri jusserunt: compertumque est, *Lovanium superare Gandavum tribus virgis, Leodium octo, Lutetiam decem, non inclusis tamen suburbiis, Coloniam octo-decim. ex archivio Lips. cap. vii in Lovanio*. Post sedulum factum examen, opidum hoc interiore mœnium ambitu sex Italica milliaria, quibus conficiendis duas minimùm horas impendas, exteriori verò plus octo milliaribus continere comperio, dicit *Gnicciard.*

ÆD I-

ÆDIFICIA, *externa & interna*. Externa primum sunt *fissa*, *latæ*, *profundæ*, atque ex lapide per vivum silicem, aut scruposam terram percussæ.

Muri, lateritio pulchro opere, & sectis deinde lapidibus albis, latis magnisque, interstiti aut intersti: iidem validis fundamentis ab imâ fossâeducti: sicut operis tertia pars vix veniat in adspæctum.

Turres densæ & altæ, quæ distinguunt; atque infra eas fornices & cryptæ, robusto opere, ad condita aut usus militares. Eminent inter alias *Turris impensa perdita seu supervacua; de verlooren keel*; ob id nomen adeptæ, quod similes septem cogitassent diversis partibus erigere Lovanienses, sed absolutâ unâ & superveniente calamitate sumtribus impares à cœpto desistere coacti sunt. *Grammaye in Lovan. pag. 6*. Ex hac cœlo sereno Antverpia octo mill. distita videri potest ab acribus oculis. Structa anno cdo ccc lxiiv. laterculo muri introrsum structi, lapide deinde candido vestiuntur. rotundâ formâ in altum æquabiliter surgit, non in alium (& hoc sine facta) quàm speculæ usum; circumjecta enim ad multa millia pass. undique detegit. Ad summam, urbs turres exitiis operis in mœnibus habet lxi. Propugnacula xlii, & moles aggestâ terrâ consolidatæ, & pontes publici xvi, alibi extantes ad munimen portarum nuper accesserunt, de mandato Gubernatoris harum provinciarum. Portæ xi, è candenti secto lapide. è quibus spectabili operæ visuntur hæ; BRUXELLENSIS, MECHLINIENSIS, HASBANICA, DIESTENSIS, PARCENSIS. nomina à locis habent, quò ducunt. alias dicuntur; BANCKENSIS, MONTANA, TRENNENSIS, FLIERBACENSIS. accedunt his VINEA-

RVM

AVM & HEVERLENSIS; illa à vinearum, ista ab hortorum in suburbano frequentia nuncupatz. JOBBENSIS à Sacello D. Jobi in Wesemalia, aliàs *emissilia* dicta, quòd illac aqua mittatur.

Tantum de externo urbis opere: INTERNVM sequitur, binis fulcris firmum, nimirum *Sacris & Politicis aedificiis*. E sacris I. *Basilica Petri*, visu digna; architectorum judicio, nulla pluribus locis pari politurâ invenitur. In chori medio tumulus Ducis, & alii alibi; quorum epitaphia Fr. Swertius collegit. inquire inibi in effigiem Christi, audies historiam de cruce & fure. Turris inter pulcherrimas Belgii habita, sed ruinis & igne multum deformata diverso. Canonici ibi collocati XVI: quibus *Præpositus* etiam, præter Decanum, velut caput præest: magna dignitas, & olim non nisi in Principum aut Procerum filios collata. Dignitati adhæret honos, quòdis à novo Principe, quoties auspicia imperii suscipit, juramentum solemniter exigit, capiatque: in quo & *Advocatos se Canonorum D. Petri fore* profitentur. Equum deinde Principis, cui infidet, donativum habet: quem tamen olim *Cantor* vindicabat, & lis inter eos fuit. (*Lipsius lib. 2, c. 14, de Lovan.*) Parochia II. *D. Michaëli* inscribitur. superstructa est portæ murorum veteri. turrim initio habuit altiozem, sed corruit cum vicinarum ædium detrimento, clocc xxv, neque iterum est educta. III. *Iacobo*. quæ de cœlo tacta, sed reparata, collegio Canonorum data est. IV. *Gertrudi*. inhabitatur à Canonicis Regularibus. fama habet, turrim istam, satis egregio opere, emolitos lanifices esse, idque collaticio inter se ære: potentem hîc scilicet, frequentemque tunc nationem. Eynhoudrius, vir prudens, cœnobium pulcherrimo ædificio auxit & or-

& ornavit. Est ab eo perpetua & magna porticus circum hortos, in membra & cubicula supernè distincta: ad usum duodecim è nobili stirpe adolescentium, (nam tales admittuntur tantum,) quos hîc ali & scientiâ ac pietate voluit informari. Insigne opus, & institutio. V. *Quintino* assignatur. Templum quidem non maximum, sed vel pulcherrimum, *Lipsi* Iudico, inter omnia est: benè & aptè commensuratum, multa luce undique collustratum.

Ad VIROVVM COENOBIA eamus. Eminent inter ea DOMINICANI. In choro templi, fenestræ vitreæ sunt, Principis Henrici III donaria. Fama tenet, *Albertum Magnum* Ratisponensem Episcopum huc venisse, & altaria quædam in anteriore templo sacrasse, anno c1o cc lxxvi. Ajunt &, discipulum ejus, *Thomam Aquinatem*, comitem fuisse, & euangelium de loco superiore cecinisse: ac pulpitem ipsum servant, quo ferunt usum. Familiarem fuisse Principibus, illud constat: & Aleidem, viduam dicti Henrici, ad eum Parisiis agentem scriptitasse, & consilia vitæ dirigendæ petiisse, atque accepisse. *Lips.* cap. xvi, lib. 9, in *Lov.* FRANCISCANI his à tergo adherent, brachio fluminis divisi; qui huc venisse quinquennio post Francisci mortem, anno c1o cc xxxi, dicuntur. Coenobium verus est: chorus templi novus, altus & illustris, structus anno c1o 1o xxxvi. Columnæ appensa sunt *Jvsti Lipsi* icon & epitaphium, quod sibi ipse scripsit & poni mandavit, anno c1o 1oc iv, 111 eid. Febr.

Quis heic sepultus, quaris? ipse edisseram.

Nuper loquutus & stylo & lingua fui;

Nunc alter ilicebit. ego sum LIPSIVS:

Cui literæ dant nomen, & tuus favor.

Sed nomen. ipse abiit; abibit hoc quoque;

Et

Et nihil hic orbis, quod perennet, possidet.

Vis alioire voce me tecum loqui?

HVMANA CUNCTA fumus, umbra, vanitas,

Et scena imago, &, verbo ut absolvam, NIHIL.

Extremum hoc te alloquor :

aeternum ut gaudeam, in apprecare.

CARTHUSIANI intra moenia sunt, loco ab omni tumultu & frequentia semotissimo ; ita ut nec eremi solitudinem in urbe magnoperè desiderent monachi. In cœnobio est spectabilis porticus, magnitudine & opere: nec scio, ait *Lipsius*, an heic, aut in finitimis locis, alia comparanda.

Patres Societatis primùm heic duo ; mox numerus auctus collegium fecit. *Torrenti* Episcopi Antverpiensis liberalitate ; qui moriens opes suas ei legavit, hodiè multum superest.

Reliqua virorum cœnobia eant suis numeris. *Fœminarum* ix numerat *Lipsius* ; quæ, si placet, ibi vide, sine nostro calamo, adjumentove.

Prisquam hinc discedo, leges pietatis dabo pro divino cultu *Lovanii* olim sancitas ; quæ sunt : Templorum parietes aut cœmeteriorum areas, ut vinâ aut excrementis ne fœdato ; aliàs graviter mulctator : Templis, adibusque sacris honos esto, & ne quis pilam, nève trochum in area, aut circum illa, ludito. Item : Diebus festis sacratisque ne quis aliud agito. Nemo cauponam aut tabernam promercalem ante publici sacrificii finem reservato, nève quid emito aut vendito. De tabernis hodiè adhuc servatur : in caupones verò vulgus se immergit. Lex alia, ad probitatem, claudat : Ne quis noctu personatus, nève mutata veste obambulato. Ne taberna, ne caupona, post vespertini aris signum patens esto.

Ad POLITICA si voles ire, CVRIAM commendamus, totam è secto per artem lapide, figuris & em-

& emblematis variè ornatam. Magnitudinem
 justam habet, symmetriam bellissimam, insigne
 est majorum elegantiz vel opulentiz monumen-
 tum. Videre intus habes scalas & petardas, qui-
 bus occupata olim urbs fuit: Tabulam insuper,
 Andromedæ fabulam quæ repræsentat, factâ ac-
 commodatione ad introitum Alberti. Sed curiam
 sine legibus, præsertim raris, non relinquam. In
 raptore erat: *Stupri raptusve conciliator aut ad-
 jutor exsul esto; qui autem patruerit, lignæ ferræ
 caput abscinditor.* Novum, hercules, de lignæ fer-
 ræ; & abstertere gravi & lento hoc supplicii ge-
 nere voluerunt. Item in pugnatore: *Si quis ci-
 vem invitum ad certamen provocaverit, assere ple-
 ctitor.* Asser autem genus ferreæ securis erat, quâ
 ex superiori loco & cum pondere trabis aversæ
 demissâ caput reclinato in truncum proscinde-
 batur.

Sed conscendamus hinc ARCEM sive BURGVM,
 olim Comitum sedem. In hac agebant; absentes
 Burggravium, id est, arcis præfectum; consti-
 tuebant; liberos suos hîc locabant & alebant;
 etsi alibi jam, aucto imperio, domicilium suum
 haberent. In causâ aër purus & salutaris, cum
 prospectu circum pulcherrimo. Heic *Carolus
 Quintus Imperator*, puer cum sororibus est edu-
 catus. Heic exteri Principes, & qui advenissent,
 metationem accepere, & velut per honorem in
 veteri aulâ collocati. Heic *Eduardus* ille, Rex
 Angliæ, qui Philippo Galliæ bellum fecit, anno
 c1500 xxxviii, cùm in Belgicam venisset, so-
 cietatem & auxilia rogaturus, cum uxore totam
 hiemem egit. *Putem* in arce heic miræ profun-
 ditatis. altitudo cxxx pedum est. è profunditate
 adsurgit echo: egregium quid & quod unum ibi
 notes.

CATA-

CATARACTES pulchro & operoso opere, in ipso fluvio Diliâ, atque illi coërcendo, aut dispensando, anno cIo ccc LXV factus: qui tamen ex insidiis urbem pænè oppressit anno cIo Io LXIIII. Lipsius narrat, cùm ingentes pluviz fuissent, & nix item soluta, vi idus Januarias negligentia Curatoris evenit, ut obices parùm in tempore levarentur, aquamque transmitterent. Stetit se amnis igitur, & magnâ mole intumuit, & moenia jam ipsa æquabat. quæ juxta catara-ctem denique perrupit, & toto impetu urbem invasit. pecudes & homines quosdam abstulit, ædificia dejecit; ut supellectilem & penum civium omittam.

Reliqua urbis opera sunt; FORA IX rerum venalium; MOLAE FLUVIATILES XIV; VIAE urbem secantes mediam XII; PLATEAE laterales CXL; PONTES lapidei XVI; FONTES publici IV. His accedunt *Croijorum*, *Schoon-vorstiorum*, *Nassoviorum*, & *Bergensium* Principum palatia.

Verùm ad *ades Lipsi*. Venerare MORES ANTIQVOS; Canes, delicias tanti viri, ad caminum pictos, inspice; Nomina & carmina laudi memorizque eorum à Lipsio scripta rogatus addam:

SAPPHIRVS catellus, gente Batavus, corpore albet, capite auribusque purpurat; discrimine tamen albo à summo eo, inter aures, cuneatim ad os descendente, Senecio nunc est, & tredecennis. cùm in flore, pulcherrimus & lepidissimus catulorum.

*Gemma dedit nomen; sum verè gemma catellum,
Quotquot terra habuit Belgica, habebit, habet.*

Tale

Tale decus vultus, talis Venus ; adde lepores

Ingenii, humanum qui sapiant genium.

Et sane est aliquid mî hominis. vis argumentum?

Vina bibo , vino nata me habet podagra.

MOPSVLVVS catulus, domo Antverpiâ,
donum à Cl. V. Arnoldo Borcoutio, ami-
co veteri & I Cto. is corpore albet, capite,
auribus atque altero oculo sufflavis. Ro-
strum è rubro albicat, breve & obtusum;
& nare prorsus repanda, crassulus , argu-
tus , mordax est, ætate bimus.

*MOPSVLVVS ast ego sum , domini convivâ : quid
ultra ?*

En etiam lectum participo domini.

Estné aliud ? domini dominus, si dicere fas est :

Vsq̃ue adeò formæ huic jungitur improbitas.

Sed formæ, quæ rara cluet, si examine justo

Pendor, quod nec ames est mihi, plus quod ames.

MOPSVS canis , gente Scotus , colore
crasso spadiceo, sed circa oras aurium , &
in ipso ore , dilutius flavo. super oculum
utrumque orbiculi æquales duo , itidem
flavi. idem color in pedibus interioribus,
intra femora. sub cauda , & in ano. at pe-
ctus latum & honestum, pantherina pror-
sus specie, album & maculis spadiceis spar-
sum. tales ipsi imi pedes. annum agit ter-
tium , ad invidiam pulcher.

MOPSVS ego , formâ qui vinco sæcla canina.

Quod nolim in magno corpore nil habeo.

*Quodque velim , dominum , dominam , ancil-
lamque volentes*

Con-

Conciliat probitas simplicitasque mihi.

Ille canis redeat mernit qui calica templa :

Si certet, terra hunc, me sibi cælum habeat.

Sed properemus ad ACADEMIAM; videamus *Magistratum & Collegia* ; *nobilitatem & plebem* ; quæ nobis erunt FORMALE. Academia, urbis anima, è Colonienſi nata , ſed matre magnificentior, ſecundum Pariſienſem nec numerofior , nec ornatior. Situm loci en à Lipſio. Quid ſitu ſalubrius, vel amœnius ? Aër purus & ridens : loca paſſim vacua & delectantia ; prata, agri, vineæ, luci & rus, ut ſic dicam, in ipſa urbe. Mœnia conſcende & perambula: quæ ſubjecta facies? cujus frontem animumque non explicet iſta mirabilis ſimul & delectabilis varietas? Heic ſegetes, poma, uvæ creſcunt ; heic pecudes balant , aut mugiunt : ibi aves garriunt & cantillant. Jam pedes aut oculos extra mœnia effer. ſunt rivuli, aut flumen Dilia, vago flexu ; ſunt villæ , aut cœnobia ; eſt ſuperbum illud Prætorium *Heverlæa* ; arboreta, aut ſilvæ intermixtæ , & ubique meræ locorum deliciæ. Annus & dies natalis & auſpicalis ejus eſt , cIo cccc xxvi, ſecunda Octobr. Hic dies & hodiè ſervatur , & majorum exemplo quotannis lectiones renovantur, ſive ipſo noſtrorum verbo reſumuntur. *Forma* adminiſtrationis hæc eſt : *Reſtor* & *Senatus* ſunt qui regunt, & dux *Ioannes* olim, monitu Pontificis , omne jus ſuum in eos contulit, ac liberam potèſtatem in ſtudioſos permiſit. *Reſtor* à Senatu academico creatur, idque ſingulis ſemeſtribus , ut nunc res habet. Magna eſt hæc dignitas , & ſplendorem ei dant *Accenſi*, ſive *Bedelli*, ut vocamus : quorum unus, prælato grandi argenteo ſceptro præcedit & ducit, ſamulis ſequentibus ; interdum & octo præeunt, cum ſuis quiſque ſceptris , ſed in ſolemni proceſſio-

cessione, aut die festo. Narrant, Carolum Quintum, Imperatorem, cum fortè heic esset, loco cessisse, & latus Reçtori texisse. *Insigne* potestatis purpuram gestat, & in humeros extensam epomidem rejicit, cujus oræ pellibus variegatis prætexuntur. *Caputium* vocant, nec abs rei: nam olim caput eo velare solent, & sic gestare. est quæ hoc à Principum imitatione & exemplo, quorum talis ille olim cultus. Hic Reçtor jus omne in Scholasticos habet; causas audit, decidit, multat, punit. Cui rei *Promotor* etiam est, (sic Prætor ibi appellatur,) qui, jubente aut consentiente Reçtore, neque aliter, manus injicit; in custodiam & vincula etiam ducit. Grandioris noxæ convictos punit, vel capite, si visum est; sed rarò visum, ait Lipsius: & omnis ista judiciorum severitas in pecuniarias ferè multas desinit; mitigatque crimen, vel ætas adolescentiæ, vel & favor qui studiis debetur. De foro & judice pauca adjicio. Si civis agit, rei forum sequitur, id est, ad Reçtorem venit. Si studiosus in civem, aliud huic rei tribunal repertum est, neque ad urbanum aut sæcularem Magistratum itur. Est enim *Conservator*, (nomen illi, quia jura nostra tuetur & servat,) qui tribunal suum habet, & adfessorem juris peritum, ad quem causæ hæ tales conjiciuntur & aguntur. Imò licet ad eum è tota Brabantia evocare, etiam æs aut aliud debitum petere: magno studiosorum commodo, qui domo se, aut certè opido non movent. Ecclesiasticum hoc tribunal est, & ideò telum aut fulmen *excommunicationis* exferere potest in non parentem. Qui autem hoc contemnunt, in eos Judex à sæculo advocatur. Singulare hoc jus est, & olim nuperque obtinuit, suo quod exemplo probat Lipsius. Isti muneri solet præfici aliquis

Antistitum, & ferè *Abbas* Gertrudanus, qui in urbe agit. Est etiam alius honos in Academia, nimirum *Cancellarii* dignitas. Is jurisdictione abstinet, dumtaxat titulos & honores, exactis studiorum spatiis, auctoritate Pontificiâ confert, dico *Magisterii*, *Licentia*, *Doctoratus*, ut *Academiæ* mos nunc habet. Hòc munus vindicat *Præpositus Divi Petri*, & illo absente *Decanus*: ac proximum à *Rectore* in conventibus publicis locum tenet. Ita regimen & capita fuere: *Senatus*, qui omnia adgubernat, sunt quinque *classes*, sive *Facultates*: *THEOLOGIAE*, *JURIS CANONICI*, *JURIS CIVILIS*, *MEDICINAE*, *ARTIVMQUE*. In has *Doctores* omnes veniunt; adsciscuntur & aliqui non doctores, ut prudentia aut usus ab iis suadent: in illam autem *Artium*, præcipui è *Magistris*. Hæc & *Decanum* habet, seorsim in confessibus honestandum. Hic *Senatus* *Rectorem*, ut dixi, creat: idem omnia moderatur & temperat. & *Rector*, etsi nomen magnum, tamen potentiâ ferè ut *Venetorum Dux* est, & à *Senatu* suo pendet. Hæc *Lipsius cap. III, lib. III*. Jam ad collegia sive scholas publicas. Primò est publicus locus, ubi tres primariæ scientiæ docentur, *Theologia*, *Iurisprudentia*, *Medicina*: prima, inferiùs; supernè duæ reliquæ. & sunt auditoria in universum quinque. *Edificium* vetus est, nec huic usui primò stru-ctum, sed lanificibus, cum ii in flore essent, anno cDccc xvii. quod duplex inscriptio parietibus inserta docet. Vocant *Halas*, ut solent ista hominum aut mercium receptacula: latine *Basilicas* dixerimus: hodiè *Athenæum* audit. In hoc *Lipsius* docuit, & historias & antiquitates explicuit. Præter hunc locum publicum, qui liberis auditionibus servit, (nemo enim adigitur,)

tur,) sunt *padagogia* quatuor; ubi strictior disciplina; & pueri vel adolescentes in primis artibus atque ipsa Philosophiâ maxime instituuntur. Egredi inde, aut abesse, sine venia non fas. Nomina verò habent ab insignibus suis, & sunt; *Lilium*, *Falco*, *Castrum*, *Porcus*. Accedit tertius locus, linguarum notitiæ destinatus, quem à re vocant *collegium trilingue*; nam Hebraica, Græca, Latina illic docentur. Dicitur alio nomine *Bustidianum*, ab auctore Hieronymo Bustidio, Carolo Quinto qui erat in deliciis hic moriens opes suas in hos studiorum usus reliquit. Præter hæc, aliud collegiorum genus est, ubi non tam docetur, quam alitur iuventus, & subsidia studiorum in certos annos habet. Pulchrum inventum, & quod in Anglia, Oxonii præsertim, magnifice usurpatur. Primum est *Theologorum*; quod divisum, &, ut facilius regimen esset, alterum factum, quod *parvum* appellant. *Bes-sarion* Cardinalis, cum legatus à Pontifice in Belgium esset, anno millesimo quingentesimo decimo tertio heic fuit, & hospitio exceptus, memoriam sui reliquit Biblia manuscripta. Iisdem studiis dicatum est *collegium Pontificium*; digna Duce, digna Principe domus. quam extruendam curavit Pontifex Hadrianus Sextus; sed cum cœpit, Decanus heic in æde D. Petri erat. Primum in *Iure* collegium est, quod *Divi Irenis* titulo dedicarunt; alterum est *Donatiani*; tertium *Winckelianum*, Juri dicatum, sed à Doctore Medico Joanne Winckelio, anno c1510, fundatum. Duo insuper sunt ædificiis conspicua, *Sabaudianum* & *Dalianum*. atque illud juventute etiam satis frequens est, & floret: hoc modicè; sed ob splendorem Princeps sibi in Palatium legit, & huc veniens eò divertit. *Leod-*

cenſe auſpiciis *Erneſti* Bavariz Ducis ſurrexit.

Ab academia ad nobilitatem & plebem veniamus. Nobilitas in VII familias fuit diviſa, ſive gentes veriùs; quz ſunt: *Limingii*, *Calſterii*, *Radingii*, *Steenii*, *Vernſalii*, *Gielii*, *Rodii*: è quibus ſingulis alii, familiarum velut rami orti, latè ſparguntur, &, quamquam ad unum caput relati, nominibus dividuntur. *Limingiorum* habet familias *triginta & unam*; ſecunda, *viginti octo*; tertia, *novem*; quarta, *duodecim*; quinta, *quattuor*; ſexta, *ſeptem*; ſeptima, *novem*. Sunt ita centum familiz. Ex his ſoli in Patres ſive Senatores legebantur, (titulo *Patriciorum*.) Senatorum numerus eſt XXI; è quibus duo Conſules leguntur, tum ſeorſim ſeptem Scabini. Iſti omnes è nobilitate olim: obtinuitque ad annum *CLXXX*, cùm ſeditionibus plebs etiam ſe inſeruit, & mixtio eſt facta. Hic accedebant *Petermanni*, plebeio verbo, quaſi dicas, *homines Petri*, ſive de familia *S. Petri*. Unde hi & quales ſint, vide *cap. IV, lib. II, apud Lipſ.*

Jam ad *PLEBEM*; quz olim frequens hïc. *Annales* habent, tempore Joannis III. anno *CLXXXL*, tantam textorum multitudinem heic fuiſſe, ut ad tria, imò quatuor millia textrinorum in urbe eſſent; addunt autem, cuique textrino opus fuiſſe non minùs triginta aut quadraginta homines, qui lanam præpararent, qui carminarent, qui nerent, aliasque tales operas exercerent. Sed imprimis, qui fullonicam. multis enim iis opus, cùm molz iſtz aquariz ad eam rem aptatz tunc nondum in uſu. hæc ſi vera, colligit *Lipſius*, ex ſolo illo genere ad centum ſexaginta millia in hac urbe degiſſe; unde tanta heic turba fuit, ut, cùm horâ undecimâ ſignum campanâ daretur deſcendi operis; parentes ſollicitè minores liberos in ades ducerent aut traherent, ne impetu & im-

impulſu venientium obruerentur. Quòd ſi hi tam multi, non oportuit pro numero multos quoque fuiſſe caupones, ſartores, ſutores, lanios, alios, alios? ſed hæc olim; hodie infrequentia magna eſt. Militiam aut agros multi, alii ſellularia opificia exercebant: ſed honeſtiores, & qui præter caput aliquid in cenſu habebant, arma etiam feſtis vacuiſque diebus tractabant. Militia tunc & tela (quod ad plebem) ſerè ſagittæ erant, ex quæ arcu vel balliſtâ emiſſæ. Igitur Collegia, in quæ nomen darent qui hoc vel illo utebantur telo, inſtituta. Erat unum *ſagittariorum* ſimplice arcu; duo *balliſtariorum*; poſtremò *ſclopetariorum*. Hæc collegia *Gildas* dicunt: imago manet; uſus periit, ſerius nimirum & verus, qui ad militiam ſpectat; nam in oblectationem aut pompam nunc uſurpant. *Areæ* ſive horti his exercitiis deſtinati erant, in quibus docebant, diſcebantque. *Lovanienſes* & *Bruxellenſes*, finibus & amicitia ſemper juncti, ſtatum quotannis tempus habebant, quo *Furam* convenirent: amœnum locum & pari ſerè ſpatio ab urbe utraque ſejunctum. Vetuſta ibi arx eſt *Principum Brabantia*, & aſſita *Sogniacenſis ſylva*: & juxta eam *area*, & certamen; ibi balliſtariorum certamen; præmium victoribus vinumerat. Tantum de plebe, quæ olim frequens & in flore, poſt imminuta, præſertim in lanificibus, qui indignatione & metu patriam mutantes, iverunt in Angliam. Unde ibi adhuc hodiè eorum coloniæ, & gloria inde pannificii. Ita fuit olim *Lovanium* florentiſſimum; modò deſloruit, & ex veteri gloria & copiâ non niſi umbra hodiè. Juverunt lapſum grandis populus, opes, laſcivia, diſſidia, ſeditiones, venena omnis ſtatus. Lector, ſi volet, *Lipſium* legat de his in *Lovanio*, & *Grammaye*.

Ad suburbana respiciamus. Est **BANCV** ad **IZVAM**, ipsâ viâ **BRUXELLENSI**, teli jactu à porta, coenobium virginum **D. AUGUSTINI**. Peculiari instituto obligatae sunt judicare de leprosis, & judicatos recipere atque alere, qui sunt **LOVANIENSES**, aut **HEVERLEENSES**. Princeps novus, priusquam **LOVANIVM** intraret, illuc quoque juramentum ad altare **GEORGI** solet edere, & precibus nuncupatis, dono aliquo honestare.

PARCV item aliud coenobium est, sed ordinis **PRÆMONSTRATENSIS**. Nomen habet ab ipsa re & usu, quem antè præbuit; fuit enim **VIVARIUM**, sive locus clausus, alendis feris ad oblectationem Principum, quod genus *parvus* dicere solemus. Amoenus locus est, silvâ, piscinis, rivo, pratis delectabilis, & studiosos sæpe ad se trahit.

Extra portam dum nos occupamus, **HEVERLEAM** oculis libemus. Medix horz itio est; Via pulcherrima ab ipso opido recto limite adusque silvulam & fontium receptacula sive castellum aquarum ducit. Longa est paullo minùs mille passus, lata pedes **XL**. ad libellam æquabilis, & inter montes aut colles, altos alibi ad viginti pedes, depressa & complanata. Margines sepibus vivis clauduntur, in parte muris: tiliis arboribus aditis utrimque obumbratur. Egregium & regium opus; domicilium Ducum **ARESCOTANORUM**. Ipsa loci facies, à Deo & natura multum est amœna. Ecce inter modicè declives colles arx jacet; flumen **DILIA** prætercurrit à fronte; à tergo **FVRA RIVUS**; cujus cursum in præcipua parte opus & manus direxit: eundem per prata derivavit, piscibus aut pisciculis receptaculum & custodiam. tum prata, agri, silvæ, venatibus aptæ pulcherrimo adspectu recreant animum & diffundunt.

Pi-

Piscinæ numero septem, suavi adspectu, & opportuno situ, inter declives agros, & vestitos arboribus colles. Horti heic, pomorum; nuceta; vivaria cuniculis aut lepusculis; columbaria. Hospitibus adventantibus, imò & nobilibus domesticis heic domus. Adfita area & equile: area altera ante arcem, lata & pulcherrima, utrimque arboribus, ambularis & xystis clausa: tiliz arbores dispositæ. Hortus prunorum, persicorum. Propè hortus florum cum suis flexibus & labyrinthis; Ibi fons, qui altè subsiliens marmoreo labro duplici excipitur. Adfunt pergulæ, topiario opere; grandes: occultæ aquæ aut siphones in iis, qui ingredientiæ fallunt & inundant: monticuli item sive rupes è topho, silice, testis conchisque marinis mirandâ arte. Vertebrâ mortâ, molæ molunt, aviculæ cantant, aqua adstantes spargit: alia, cum oblectatione miranda. Alia via, arboribus limitata, ad cœnobium ducit; antè, hortus olerum, & herbarum edulium. Fons in eo è marmore, & tali vasto labro. Porro pergulæ, labyrinthus & fons. **TEMPLVM** & cœnobii multiplex ædificium ingredi: in quo viginti-quattuor religiosos ordinis *Celestinerum* esse oporteat, ex lege & scito testatoris: sed injuriâ temporum, itemque hominum incuriâ, diminuerunt. Amplius ibi, res miranda: marmorea Principum Croyorum & affinium singulorum monumenta; ibi genealogiam Ducum de Arscot ab Adamo usque ad præsentis ultimos videbis in choro ad latera, cum eorum iconibus & nominibus. Res non Belgio, sed Europâ admiranda. Inter cetera, en epitaphium Caroli Ducis in lapide, litteris circumcirca ex orichalco, quod ipse sibi dicitur composuisse:

Carolus à Croy, nuper Dux Croy & Arschotti, ex magna progenie natus, nunc putredo terræ & cibus vermiculorum. obiit in Domino, expectans resurrectionem mortuorum, anno cIdo Idc xii.

In Sacello varia ornamenta ad missam. *Numus* ibidem ostenditur, qui è numero dicitur eorum, quibus Salvator venditus, magnitudine bacionis, sed pondere dimidii Imperialis; alterâ parte caput humanum; alterâ flos cum epigraphe, ΠΟΔΙΟΝ; fortè quod in insula Rhodo ex argento fuerit facta talis moneta, & Hierosolymis usurpata in quotidiano usu & mercimoniis. Templo egressus, ingredi hortum religiosorum, aream, collegium, quod destinatum ut parva academia lectionibus aut dissertationibus, in gratiam Principis & adventorum. Adjacet hortus cœnobii, aula inferior, & piscinæ; nec defunt agri, & prata; amplius, parcum est, sive locus clausus in silva, ad feras. Ibidem arboreta; fons primarius & scaturigo; mox piscinæ. Hæc omnia extra arcem. Jam *Arx* ipsa, domicilium Principis: superbum opus, si perfectum. Fons in ea pulcherrimus, altè saliens, & labris marmoreis exceptus, statuis ornatus. Fossæ circum arcem latæ, profundæ, nitidâ aquâ plenæ. Hortus voluptatis aditus, cum molendino duplici: frumentis frangendis & secandis lignis: mox venatorum domus & falconariorum. Adjacent prata, fossis è rivo Furiâ circumdata; trans rivum viæ arboribus septæ, & agri. Ad summam, locus amœnitati & Musis factus; cui ipse Princeps quoque impendia sua & curas confert; sed & Lipsius suum hoc epigrammatium:

Mar-

*Mæsta à Belgica nostra, tolle vultus,
 Tolle, & lumine latiore lustra
 Magni Principis hoc opus, sacratum
 Mulis & Veneri, & venustiorum
 Quidquid est hominum superba. gande,
 His adacta palatiis & hortis,
 Hisce fontibus, hisce & arboretis,
 Xystis, limitibusque & ambulacris.
 O dispar facies vetustiori!
 Ante scabra loca hæc, & absque cultu
 Horrida, ardua, iniqua, fabulosa:
 Nunc quàm splendida, quàm polita rident?
 Ades GRAECIA tu vetus, vetusque
 Ades ROMA: me, ecce, BELGICA audeat
 Se conferre; an & auset anteferre?*

Sed pedem jam extra urbem ponemus in iter,
 quod perreximus, coelo conatibus nostris ad-
 plaudente. Bruxellam circa meridem deducti,
 Lovanio quatuor leucis abjunctam. ingressi com-
 modum satis hospitium, quod VETERIS LVPÆ
 nomen præfert, quattiduum commoratione,
 frequentatione urbis & aulæ, tempus consum-
 psumus.

BRUXELLA.

Nomen & originem à Brenno (*Brussel* quasi
Brensel, id est, Brenni sedem) & Senonibus
 ducunt annalium compilatores: qui heic arcem,
 Galliz infestandæ in has oras profecti, extruxe-
 runt: alii à paludibus, quarum magna in vicino
 copia: alii à lacu sive voragine in silva Zoniæ:
 alii à Russis. Et quia montem haut procul Lo-
 vanio norunt à Russis dictum, putant locum
 hunc nomen accepisse *By-Russel*, id est, apud
 Russorum sellam situs. Alii ob frequentes fon-
 tium scarurignes, & proinde cavitates terræ,

Brussel, quasi *Ruyssel*, id est, sedem seu locum tumultuantem, vel *Ruyshel*, id est, antrum murmurans dictum, opinantur.

Sed ad urbem, qualis ea, & quomodo regatur. videamus *Situm & Partes*. *Situs respectu terræ*, locum occupat amenissimum. Ea agro benè culto, nemoribus ac pratis undique circumdata. Intus partim in colles leniter affurgit, partim se in planitiem pandit, dignissima maximo Principe sedes. pulcher prospectus ad aliquot leucas sese extendit. ita quidem, ut nunquam heic vel pabuli, vel annonæ, in usum aula, fuerit penuria, licet aliquando *VIR* heic uno eodemque tempore fuerint coronati Principes congregati, nimirum Carolus V Imperator, filius ejus Philippus Rex Hispaniæ, Maximilianus Rex Bohemiæ, unâ cum uxore Reginâ: Hecleonora regina Franciæ; Regina Hungariæ, gubernatrix; & ex Africa Rex Belesæ. hi juncti cum aliis Principibus præsentibus, minimum octo vel novem millia secum habebant equos. Ab aliâ parte Silva Sogniacensis est, leucæ tantum quadrante disjuncta, venatione simul & ligatione Regali insignis, tum abbatibus undique ac monasteriis cincta, fontibus item limpidissimis, & magnâ fructiferarum arborum copiâ nobilis; quæ omnia inter se juncta & cœlum efficiunt saluberrimum, & aquas longè dulcissimas.

Respectu aquæ, fluvioctus Sinna mediana interlabitur. huic aquæductum civitas adjunxit, die vaert; qui per quinque tota miliaria recto ferè tramite naves ab urbe solventes in Rupelam fluvium, mox in Scaldim delabi facit, ut inde libero cursu, si velint, vastum mare petere possint, summâ cum civium tum vicinorum commoditate. Præter hæc omnia, heic quinque cataraetæ, quas

quas ab effectu illi *Exclusas Sluysen*, dicunt; oportunis maximè locis ad aquam identidem coërcendum & sistendum, maximâ sanè industriâ & judicio structi; ne scilicet uno, quidquid ejus est, impetu, in primum illud receptaculum sese effundat; cum *Bruxellæ*, &c., in aquæ ductûs hujus initio, aqua, sit quadraginta & amplius pedes, quàm in exitu, altior.

Forma externa cordis humani figuram exactè refert. Circuitus opidi æqualis fere est Lovanio, comprehendens quantum duarum horarum spatium obiri potest.

Antequam discriminatim ad Partes veniamus, monebimus, in opido hoc *septenarium numerum* multum valere, Mathematicis sacrum propter Planetas, qui res omnes terrenas ad spectibus suis & influentiis, Deo sic disponente, regunt & moderantur. Ex hoc commune habet cum *Avenione Galliarum* urbe. Numerantur verò *Bruxellæ*, VII fontes publici, VII in forum deducentes plateæ; in quo & VII sunt ex ordine domus amplissimæ, quæ à Senatu civibus elocantur. VII parochiales Ecclesiæ. VII nobiles, & cum antiquitate, tum privilegiis illustres familix. VII Scabini. VII obstrictæ, quæ mulierum parturientium curam suscipiunt: hæ, cum ejus artis admodum habeantur peritæ, & Senatui juramento sint obligatæ, tam tenuioris quàm splendidioris fortunæ matronis, è Magistratûs edicto usui & auxilio esse coguntur. VII portæ Dorico opere; quarum unaquaque suam habet deambulationem. *Lovanienfis* ducit ad aucupium; *Algidunontana* ad piscationem; *Obbruxellensis* ad venationem; *Anderlechtensis* ad agros; *Flandrica* ad pascuas; *Lakenfis* ad fontes & vineas; *Mechliniensis* ad hortos.

Jam ad *partes*. *Exteriores* sunt; *Muri* opidum cingunt gemino ambitu, & aggere praelati, fossis aditis amplioribus. Turres in moenibus (sive niant in numerum minores) LXXIV. è quibus plures vetustate & bello collapsæ. *Interiores*, sunt *adificia*, *religiosa* & *profana*. Inter VII parochias eminet D. GVDVLAE. intus duorum Ducum & Archiducis Ernesti sepultura, & aliorum cenotaphia infinita. ad latus odæi sacellum est; ubi tres asservari dicuntur hostiæ à Judæis confixæ. (*Gucciardin. heic.*) templum duabus insigne turribus; ad quas Io gradibus ascenditur: cujus excelsum Pario jaspide, opere Corinthiaco splendens, piorum eleemosynis in templi medio creatum est.

Franciscanis, qui à capucio vocantur, rigidiorē vitæ modum amplexis, nuperâ memoriâ extructum monasterium eleemosynis Hispanorum & Italogum potissimum, anno cIo Io LXXXIX.

Patres Societatis primò advenerunt è castrensi peculio sustentati. nunc ex publicis & privatorum eleemosynis collecto xre, & collegium & scholam aperuerunt, anno cIo Io c IV. numero creverunt ad LXX. sub Rectore Carolo Scribanio nobis patebat aditus ad bibliothecam.

Cœnobia viroꝝ alia, ut & virginum, nostrum heic non est deformare; videatur Grammaye, qui ampliter de his. Unum addam de *mulieribus*, quæ exemplo Mariæ Magdalenz ad meliorem frugem conversæ suum habent collegium: poenitentes, quæ huc ex magno naufragio evaserunt, institutum D. Augustini reformatæ susceperunt.

Hospitalia in urbe varia sunt. Est *Nosocomium* publicum D. Joanni inscriptum, ubi omnes omnis gene-

generis ægri curâ & ære publico per Medicum & Chirurgum peculiares foveantur curanturque. Aliud, ubi utriusque sexûs homines, *fratres & sorores* dicti, infirmis subserviunt. Sunt insuper IV excipiendis *hospitibus & peregrinis* destinata domicilia, ubi unicuique advenæ triduum hære permittitur, nimirum, *Gisleni, Jacobi, Laurentii, Cornelii*. Huc referenda insignis publico ære structa, coërcendis qui in *phrenesi* inciderunt, honesto loco natis. Alia insuper *exposititiis* infantibus nutricandis dedicata sunt, & *elemosynaria* domus diversæ, quas S. Spiritus vulgò vocant.

Loca sacris similia sunt *schola & ludi*; quos, præter Jesuitas & Augustinianos, numerant quidem XLV.

ÆDIFICIA ad usum politicum nunc lustremus. Inter hæc *EQVILE REGIVM* primo loco, capax CXXVII equorum, æsibus tamen & exercitiis inter se distinctorum. Supernè *armorum conclave*, & repositorium, quibus olim Duces Burgundiæ in bellis utebantur. Ibi equi exuvie expansæ, & in ligneum corpus explicitæ, cui Archidux Bruxellam ingrediens insedit; alterius item sed candidi, Archiducem è proelio Neoportensi qui reportaverat, caudâ humum verrentis, jubamque longam demittentis; adjectâ inscriptione:

Il cavallo noble.

Siste gradum, spectator; ego de nomine dicor

Nobilis: at præsto nobilitate rei.

Archiduci Alberto substravi corpora quondam,

Quando prope Ostendam Martia Erynnis erat;

Illumque eripui pugnantem hostilibus armis,

Cum vel ei, mihi vel mors subeunda fuit.

Me magis ardebat miles: quia virginis instar

Cernebat niveam crescere fronte jubam.

Hinc, ut me raperet, crebro sua spicula & enses

E 7

In

*In caput ignoti strinxerat Archiducis.
 Evasi, eduxique virum, meque ipse reduxi
 Incolumem : nostra non erat hora necis.
 Ast anno vertente die quâ evasimus ambo,
 Nobilis interii. Cernite qualis eram.*

Ibi pectoralia ferrea L. L. I : inter quæ Archiducis, quo proelio Neoportensi interfuit indutus; ut & ephippium. apparatus alii equestres, stapedes, calcaria, frzna, enses diversarum gentium; dono huc missa omnia, unionibus, margaritis, gemmisque exornatissima. Ibidem Caroli Audacis Burgundiz Ducis gladius, quem, equestrem dignitatem alicui collaturus, Carolus V Imperator adhibere solitus fuit. Omnia polita, disposita, & purè custodita asservantur. Subtus in equilis area, *currus sponsalis* monstratur, Mediolani fabrefactus, pretii quatuordecim mille coronatorum, olim Isabellæ ingressuræ Bruxellam oblatum. pretium si cogitas, æstimabis artem, & anhelabis videre.

Palatium ipsum in editiori urbis parte eâ magnificentiâ est exædificatum, ut Regiæ Majestatis dignitatem satis præ se ferat, idonea Curialium sedes, & peropportuno loco posita. *Atrium* majus non dissimile Hageni; ubi trophæa & spolia appensa. *Porticus*, quæ binæ ibi, habent Regum & Principum icones. Per unam Archidux, vehiculo insidens, agitare equum consuevit prono descensu in hortum. res digna visu. Iconum nomina illustria adponam, ut adventantem excitem. *Vladislaus* Sigismundi III Pol. Regis filius ad sinistram januam superstat. *Isabelle*, cum binis aliis è Hispaniâ donatis. *Fxor Philippus III. Albertus. Philippus IV* cum uxore. E regione *Ferdinandus II* Imperator, cum cane candido. quem Viennæ vidi perpetuum Imperatoris assecclam

clam & custodem. pramenti ad pedes est, nec è conclavi cedit. obesa formæ, minusque licet venusta, magnæ tamen fidelitatis exemplum. *Maria* Ludovici XIII Gall. R. mater. & *Anna Maria* Regina, uxor Ludovici. *Heleonora* Imperatrix. *Sigismundus III* Pol. Rex, & uxor. Altera porticus, diversa navigia, mensas magnæ artis & valoris exhibet; nec non horologia, globos argenteos. Iconem item Alberti; qui penitus introspectienti Isabellam videre dat; & Isabellæ, quæ Albertum. Non longe inde distat locus concameratus, ubi Alberti denati effigies. indutus tunicâ monachali Ordinis Minoritarum, tenens manu crucem. hoc habitu dicitur sepultus in æde Gudulæ in sacello, sine ullâ pompâ. Sacellum inde Alberti & Isabellæ pete. locus devotioni destinatus: octo intrus cellulæ, octo aris coruscentes: pensile supernè ambulatorium artificiosissimi operis ædificium ambit: lychni undique pensiles, & ardentes: aurum, gemmæ & reliqua ornamenta oculos perstringunt, sensusque attrahunt; opum heic acervus & magna donaria. Ipsa Princeps, noctu devota, procumbit foris ante fenestellam parieti incisam.

Arci adheret amplissimus circus, perpetuo muro clausus, ad extrema usque urbis moenia extensus; qui omni deliciarum genere, Regibus Principibusque & quavis nobilitate dignarum, copiose abundat. Nervis est, & labyrinthus à Burgundis Principibus adornata. *Nidarium*, habet artificioso opere canalem, è secto lapide, limpidissima aqua; quæ vasa onerantur & in arcem per banos camelos indies portantur. Ibi feræ, damæ asservantur. In piscinis cygni & trutæ, in aviario volatilia nutriuntur, lasciviant, congregiuntur.

Mox

Moxambulationibus, pilæ ludo, epulis, omni recreationi sua loca sunt deputata.

Perge ad *cryptas*. altera inferior; ubi Pegasus concentus musici, quasi cantor, metitur numeros; Orpheus psallens, è fidibus delicatam elicit harmoniam; juncti sunt globus cœlestis, & Satyrus.

Inde VII graduum ad alteram ascensus est; in quinque partes sive alveos distinctam. ibi organum suavissimum edit concentum, Satyro rem tibiâ juvante: aves modulantes, opifices operantes, audiuntur, videntur.

Ad descensum hortus florum patet, labyrinthi specimen singulare ostentans; ubi in contemplatione ejus hæres, fistulæ benè multæ subterraneæ, arte positæ & directæ, te aspergent.

E vivario exeunti fons cum ingenti labro ostenditur; sunt duo leones grandis formæ, avem ore perpetuam aquam evomentem medio tenentes. Opus natum ipsâ *Isabellâ* inventrice, & in declivi positum.

Palatium hoc regium versibus Nath. Chytræi augeamus:

*Excepit Bruxella, sacras ubi Casaris arces
Vidimus, adjunctosq; hortos muro undiq; cinctos,
Tum magno spatio ut silvas & iustra ferarum,
Vitiferosque unâ colles, fontesque lacusque,
Prataque contineant. multas hîc undique damas,
Capreolos, leporesque leves, cervasque fugaces,
Diversi & generis volucres plantasque tenellas,
Cretensisque novum specimen videmus labyrinthi.
Hac olim magni moderator Carolus orbis
Sede libens vixit: proceres hîc undique multi
Confluxêre olim, pacem auxiliumve petentes.*

A palatio Ducis, ad palatium Senatorum, sive curiam descendamus; eximium opus, curâ Principis

eipis & Opidi structum. admirandum ab aqua,
 ad fastigium quæ duci potest. *Turris* re & nomine
 præfert Archangelum Michaëlem, urbis tutela-
 rem, statuâ versatili æneâ pedum xv perfecta. *Suprema contignationes*, sunt armamentarium & re-
 positorium jaculorum, arcuum & ejusdem gene-
 ris veterum armorum. *Curia conclavia* merentur
 videri ob tot tabulas, Principum pictorum ope-
 ra. Una *judicium Salomonis*, Rubenii manu pi-
 ctum, pretio ter mille florenor. habet. *ala* sive la-
 tera, icones Scabinorum tenent. *janna* superstat
 Judicium extremum. Conclave adsitum exhibet
Isabellam Archiducem in encæniis paganis *psittacum*
 arcu deicientem de turri. *de hoc exercitio*
Meter. l. vi. Alia tabula eandem *Mariemontio* re-
 ducem exhibet; arx est paucis leucis Bruxellâ ab-
 juncta, silvâ circummunita, feris abundans, *en*
est le séjour d' Archiduc.) Alia conclavia alias
 tabulas, triumphali currui pro introitu Isabellæ
 impositas, habent: in alio, videbis xvii Belgii
 Ordines, adversis armis inter se congregientes;
 inter quos medio loco posita ipsa *Belgica*; supernè
 è nubibus Albertus & Isabella cum palmis pro-
 cedunt. Ante curiam, in *area rotundus circus* è
 lapide stratus, cui pegma olim institit, supplicio
 Hornani & Egmondani Comitum (nefas dictu)
 destinatum.

Præter Archiducis palatium, eminent aliorum
 adhuc Principum magnifica palatia. nimirum *Ar-*
scotannum, ex adverso palatii Principum. *Aurai-*
cum, in acclivi collis palatini, cujus magnam
 partem non ita pridem flamma depasta erat in-
 curiâ præfecti, ut dicebatur. *Aumalianum*, *Cli-*
vense, & *Hoochstratanum*, haut procul à palatio
 ad latus. *Barlamontanum*, & *Arenbergicum*;
Mansfeldicum, & *Egmondanum*, secus opidi mu-

ros. *Sorannum* cum aliis aliquot circa planitiem arenaceam. *Fürstbergicum*, & *Spinolanum*. hoc Principum diversorum effigies copiosè tenet. palatium Comitis de Culemburg olim fuit: hodiè, eo ad fundum dejecto, pyramis è marmore conspicitur ab Inquisitoribus istuc posita, cum inscriptione 14 linguarum, quarum latina hæc est:

Regnante Philippo II, Cathol. Hispan. Rege; in his suis inferioris Germaniæ regionibus gubernante verò Ferdinando Alvarez de Toledo, Alvæ Duce, &c. Florentii de Pallant, Comitis Culemburg quondam domum solo æquari sancitum est, ob execrandam memoriam repetitæ in ea conjurationis adversus religionem eccles. Cathol. Rom., Regiam Majestatem, & ipsas regiones. anno à salut. c 15 15 L XVIII, quinto Calend. Junii. *Meter. lib. 3. pag. 110.*

Ad summam, solent provinciæ Belgarum plures, Abbatiz ferè omnes, urbes pleraque, sua Bruxellis habere palatia sive hospitia.

E regione Curiz, situm est palatium à pistore quidem structum, sed magnis sumptibus; *dat Beckenhuy.*

Montem pietatis, anno c 15 15c XVI, ne relin- quas inaccessum. ex Italia inventio est: Patavii, Neapoli & aliis Italiæ locis magno cum inhabitantium usu videntur.

His adnumerari possunt domus VI & tribunal *patriarum*. I. Quarum prima sita ad lapidem angularem in acclivi montis frigidi, *op Cantersteen*. II. in angulo vici Montensis, loco qui Sa-
xum

xum Maximiliani dicitur , *Maximiliaens-steen*.
 III. IV. V. circa forum locis. quæ nunc *domus*
salaria, 't *sout-huys* ; alia à decidendis litibus di-
 cta, 't *pay-huys* ; item *Hugonis Saxum* , nomi-
 nantur, *Huygs-steen*. VI. apud torrentem calcea-
 riorum , (*Schoen-beeck* ,) loco qui *Falcburgum*
 vocatur. VII. in platea equestri.

Præter has , sunt *septem* illæ magnificæ forum
 coronantes ædes ; *Frumentaria* item domus ; *Hal-
 la* ; *Macellum* , & mensurationibus subserviens. *For-
 rum piscium* , ab Alberto Archiduce anno cId
 Idc II in opportunum locum translatus. *Pontes*
lapidei flumini superinjecti XII. *Turris D. Nico-
 lai* , collapsa olim , sed pulchrius restituta , & an-
 no cId Idc V insigni horologia & præludio mu-
 sicali instructa , ingenti impensâ è publico sup-
 peditandâ.

Ad extremum , supersunt *privata* civium ædes.
 amplitudine , specie , splendent ; commoditate
 fontium imprimis & hortorum jucundæ & a-
 mœnæ. Fontium in privatis ædibus decem sub-
 inde diversis locis erumpentem aquam observa-
 bis. Hortorum non amœnitas sed luxur est ; &
 invenies , qui flores suos septem aut octo flore-
 norum millibus æstimet , exiguô in hortulo na-
 tos ; ait *Grammaye*.

Hic quia hortorum mentio est , extra opi-
 dum in propinquo est *ANDERLEE* , *hortus Ducis*
Amalia , floribus amœnus , aquis fecundus , di-
 gnus ab adventantibus videatur. Alio loco & viâ
 quâ Gandavum tendimus , Archiducis *pharma-
 copola domum* & *hortum* struxit. non civis sed
 Principis mansio est. Eâdem viâ locus est *BER-
 GEN* , distans Bruxellâ semihorâ , ubi picta me-
 moria Caroli V Imperat. & rustici. Imperator in
 venatione aberrans à rustico ostenditur ; Bru-
 xellas

xellas serâ nocte, nemine comitante, omnibus inficiis, imò ipso ductore, cum laternâ prævio, reducitur; quid inter illos ibi actum inquire ab inhabitantibus.

Sed regrediamur in urbem, paucis *statum* ejus *pacificum & turbatum* lustraturi. In pace florent Magistratus & subditi.

Magistratus heic, non qui in Palatio regio, sed in urbe sedet, paucis deformandus. Eligitur à Principe, è septem stirpibus patriciis nomina sunt: *Sleensii*, *Sleews*; (leonem sonat, quem in scutis circumferunt:) *Tswertii*, *Swerts*; (à gladio aut hospite ductum nomen:) *Tserrodolphi*, *Tserroeles*; (Herois Rodolphi posteros significat:) *Stenwegii*, *Steenwechs*; (viâ lapideam denotat:) *Tserhugii*, *Serhuygs*; (ab heroë quodam Hugone dicta & ducta stirps:) *Rojenbechii*, *Rodebeken*; (à suburbano quodam loco:) *Cavenbergii*, *Cewenberghe*; (ab urbano quodam loco.) Annuus est, titulo Scabinorum insignitus, *septenario* numero constans. His Scabinis, *duo Consules* adjecti; alter è nobilibus, è plebe alter; cum *Consiliariis* VI, qui sunt viri spectabiles, ex artificum cœtu delecti. Consules cum Scabinis juri justitizque præsunt; iis verò omnibus præit *Prætor urbanus*, justitiæ administer, vir primi nominis & nobilitatis; à quo rogati Senatores tenentur jus dicere & reos judicare. Sequuntur *publici censûs administratores*, qui sunt sex *Quæstores*; *bini* è patriciis, *quaterni* è plebe. Omnes hi annuatim mutantur, rationique reddendæ obnoxii sunt: nec, nisi intra sexennium, ad idem munus eos aspirare sancitum est. Est etiam *collegium pannificis*, duobus Decanis, Assessoribus octo, mediatim patricio, mediatim plebejo genere constans. Præter hos instituti *octoviri*, ad controversias, ob
pu-

pugnas & vulnera natas, fopendas. Ita majus opidi consilium constat tribus membris. in primo, est Senatus: in secundo, omnes viri Consulares, Senatorii, Quæstorii & Decanatu panificum functi, exclusis plebeiis: in tertio, Decani sive præfecti collegiorum ex opificibus; & hi postremi autoritatem habent judicandi de rebus artis suæ.

Cives, sive *subditi* opulentiores quinque contuberniis nomen dant. quæ sunt: Arcus chalybei majus; minus; sclopetariorum; gladiatorum; & jaculatorum. Quodlibet collegium quingentorum est capitum. magnâ pompâ, signis prælatis, solemnia sua celebrare vidimus XIX Maji Bruxellæ in area arcis. Cætera plebs in opificum classes XII distincta est; exque subdivisæ in IX tribus, quas *nationes* dicunt. primariæ sunt armifabri & polymitarii; hi aulæ & picturas textiles divendunt.

Hanc formam habet status pacificus. *Turbatus* ruinam intentavit sapius. A *lue*, quam sudorem Anglicum vocitabant. hæc urbem anno cLo Io XXIX graviter afflixit; sed gubernatricis jussu, jejunia & preces indicentis, se remisit. A *peste*; cum ad XXXIII hominum millia absumerentur, cLo cccc LXXXIX. Ab *igne*; qui exortus in Sabulone, aliquando bis mille & aliquot centum domos absumpsit. Iterum alius, qui cLo Io tetrinas devoravit. A *seditionibus*; plebs in patricios sæpius concitata, eorum potentiam & opes sugillans. Hinc vetitum deinde decreto Ducis, ne quis deinceps textor (ii tumultus authores fuere) in urbe pernoctaret sub poena capitis. Alio tempore laniones, factiosum genus hominum & potens, & lapidicidæ, in Senatum consurrexit. Ad extremum *belli vis*; cum temporis calamitas, & milita-

litaris rabies , malis suis etiam Bruxellam implicasset , & profanatis templis nihil non designaret , Alexander Farnesius , captis vicinis locis , ita urbem coarctavit , ut de pacis legibus egerit , præsidium urbe excesserit , & ita urbs Principi suo restituta fuerit , anno cIo Io LXXXV. Vide *Thuan.* & *Meteran.* passim. Elogium hoc opidi pro coronide adjiciamus , è *Grammaye* :

*Regia Belgiadum , Majestatisque cathedra ,
Fontibus excellens , cincta palude sua.*

*Virgo patrociniū , tutelam Archangelus ; omnes
Cui Duci dederunt munera quisque sua.*

*Dis concessit opes , vires Mars , regnaque Iano ,
Ornatum Charites , munera quisque sua.*

*Lata polo , populoque frequens , fecunda soloque ,
Latè vicinis qua dominatur agris.*

*O quam te vocitem Bruxella ! id Belgicus orbis
Non capit aut referet , quod capis urbe tua.*

Bruxellæ cum tres dies quievissemus , agrè reliquimus comites nostros ex Anglia nobiscum proficiscentes ; illis ad Batavos euntibus supremum vale sæpè iteravimus , prius tamen cibo pauco , potuque pro more regionis accepto. Pòst , illi equos , nos currus conscendimus. Iter erat sub initium sylvofum , mox aliquanto planius , at semper commodissimum , ita ut circa meridiem levi negotio HALLAS deducti fuerimus , *tribus leucis* Bruxellâ diffitas ; ibi in hospitio CERVÏ penes templum mediocribus impensis satis commodè sumus tractati.

H A L L Æ

Vulgo audiunt *Nostre Dame d' Haulx*. Nam hîc

— *Gallica lingua
Auditur primò , intento discenda labore.*

Opi-

Opidum nomen habet à tutela aut conſervatione , ut aliz *Halla* , quæ paſſim exſtant; nam ædificia , ubi merces aut homines defendi ab aëris injuriâ ſolent, *Hallas* vocamus ; & hæc vox nobis & Gallis in ore & uſu eſt pro *Atrio* , cauſâ eadem , quia ibi conventus , & in tuto ac ſudo agunt. Sic *Halla* Lovanii olim fuêre, lanificii & lanificum domus, modò ab Arachnead-Palladem tranſlata, in qua optimarum artium ſcientiarum-que doctores & diſcipuli cottidiè operantur. Pauca de *ſitu* & *arce*; pluria de *templo* , & ejus *ſacello*.

Situm eſt in finibus Hannoniæ , qua Brabantiam tangit, tertio à Bruxella , ut dixi, milliari. Ipſum modicum eſt , neque opere aut ædificiis conſpicuum ; à ſacello ei fama & ornamentum. Ager in ambitu bonus; foecunda pratis arviſque planicies , quam Zenna flumen interluit, & ipſum item opidum: atque illinc rivis amnibuſque auſtum Bruxellam, navium in ea & extracam patiens, venit.

Axx, Dynaſtarum.ejus tractûs olim domus, vel Prætorium fuit , in qua egſiſſe ſæpiùs , atque etiam obiſſe *Philippus Andax*, ab inſigni animi confidentia ſic dictus , dicitur; frater Caroli Quinti Galliarum Regis; is qui per matrimonium Margaritæ Malanz Flandriam cum Brabantia, imò Belgicam cum Burgundia ſua junxit: Eſſi *Froſſardus* in opido quidem, ſed in hoſpicio cervi (quæ domus adhuc ibi, & inſigne) non autem in arce ſcripſit obiſſe. Id fuit anno clc cccc **IIII**. Mortui *inteſtina* ſepulta ſunt in hoc ipſo templo D. Virginis ; *cor* Sandionyſum mandatum eſt , opidum Galliz, altero è Pariſiis lapide, tumulandum inibi juxta Principes ſanguinis Franciæ ; *corpus* verò , balfamo priùs conditum, regi

regali pompâ sepeliendum deportatum est Divionem, Ducatus Burgundiæ metropolin.

TEMPLUM foro imminet, eleganti satis opere: cujus ala ingredientibus sinistra sacellum habet & aram, ac super eam statuam D. Virginis. Sacellum modicum est; ornatum à donariis & tabulis votivis habet. Concurfus huc olim, & nunc undique, etiam à longinquis locis, quotannis prima Dominica Septembris. (is status & solennis dies est.) Fuit olim sôdalitas antiquius instituta; & codex asservatur, in quem nomina dederunt. Sunt Principes utriusque sexus. inter eos *Cæsar Maximilianus I, cum uxore & liberis; Rex Angliæ Henricus VIII, cum uxore & liberis*, eidem Cæsari amicus: *Dux Brabantia, Lotharingia, Limburgi, cum uxore & liberis*: item *Dux Geldria & Iuliaci*; alii, alii. Sunt præterea duodecim partim opida, partim municipia, quæ dicta die Hallis se sistunt: id est, ab iis missi primores aliquot civium aut incolarum. Quibus Ecclesiastæ & Magistratus Hallenses obvii fiunt, comiter & honestè excipiunt, & ad ædem statuamque deducunt. Iisdem vina & cibi, benivolentia ergò offeruntur. Illi autem, pro suo quisque opido aut municipiò, chlamydem Divæ offerunt, numero universè duodecim: aut (quia affatim jam chlamydatum est) ipsas ab ædituis templi sumunt, & certam pecuniam in pios usus rependunt. In supplicatione deinde, cum statua per urbem & suburbana defertur, illi comites sunt, & ordine etiam humeros supponunt, pia æmulatione sacrum onus affectantes. Opida sunt ista: *Athum, Tornacum, Bruxella, Valentiana, Condatum, Namurum*. Municipia autem, *Lembeca, Quijuranis, Crispinum, Brania, Busigniacum, & Sancti*. *Lips. cap. xxxiv in Diva Hal. Tabula*
ara

ara incumbens ex alabastro, elegantissimè talata est, Joannis Artistæ opus. *Statua* haud magna (bipedalis circiter) & è puro nec medicato ligno est. *Lipsius* cap. vi dicit, eam immunem ab exitiali peste; ab incendiis, à vi bellicâ: exemplâ ponit, & rei monumentum statuit: Servantur, inquit, *centum circiter globi* è ferro aut lapide, in æde sacra, arcis ligneis conditi, qui triginta, quadraginta, sunt & qui sexaginta pondo libras pendunt. Statua illa in mediâ arâ posita, sed auro puro induta. Filium brachio uno præfert, altero florem lili inauratum. In pectore monilis vice sunt uniones sex, puri, grandes: & in eorum medio carbunculus, sive pyropus lapis, quem *rubinum* nos à colore vocamus. At in capite corona est puri puri auri. Sunt deinde (ut ad *donaria & ornamenta* sacelli veniamus) in eâdem arâ *duodecim Apostoli*, ex argento fabre satis facti: quos inibi etiam nunc est videre. simulque ad latus utrumque aræ *duos cælestes genios*, sive angelos, eodem metallo, candelabra præferentes, & venerationem Divæ exhibentes. Supra has statuas, ibidem *duæ sunt militares*, altera pedestris, altera equestris. Istæ pariter ex argento: sed fuerunt & *dux*, eodem militari habitu, *puri auri*: quarum pedestris securim, equestris lanceam manu teneret. Et hæc omnia *PHILIPPI BONI* munera, qui & *lampadem auream*, insigne munus dedit: cui aliam inauratam publica necessitas deinde substituit. Fuit & *statua*, justæ magnitudinis, dimidiata ex argento, donum ejus uxoris. Conspicitur item *fenestra vitrea* in eo sacello, variè picturata, Philippo curante & donante. Denique & *tabula* est, in qua ipse *Dux supplicis* habitu effingitur procumbens ad Divæ genua; & versus aliquot Gallici inscripti annus subscribitur

bitur^o cIo ccccLv, Martii dies xx. CAROLVS filius ejus, cognomento & re AVDAX, donavit *falconem argenteum*. MAXIMILIANVS I Imperat. conspicitur etiam nunc, genibus nixus, in sacelli dextro latere, tabulato paullum altiore, loricated, & cetero cultu militari. Ponè eum *Albertus* Dux Saxoniz geniculatur, itidem armatus; qui bellis tunc Belgicis fidam fortemque operam Maximiliano præbuit, & filio ejus Philippo. Illum esse, insignia gentilicia satis ostendunt. Est & tertius, velut per submissionem paullum ab illis remotior, genu pariter flexo: quem, ex insignibus, gentis Meluniz esse apparet: ac fortasse *Robertum Melunium*, id xvi rebus consiliisque mixtum. *Dona Maximiliani* sunt, calix cum patina inauratus: cui insculpta Austriæ gentis insignia, superaddito pileo Archiducali. Ex quo liquet, sub initia, & Archiducem adhuc, dedisse. Ejusdem est *Divi Maximiliani* statua argentea, ad modum bipedalis: quæ mitram capite, crucem unâ manu, alterâ gladium gestat, & ab eo dependentes argenteas duas claves. Fama tenet, (& clavium argumento adstruas,) Bruxellenses, tunc in pacem ditionemque acceptos, velut multam, dependisse. Est ab eodem arbor, sive rosæ frutex, è puro auro, cum plusculis ramis floribusque, item bipedalis: quam sacratam à se Pontifex Maximiliano donum, ipse porro Divæ Hallensi misit. CAROLVS QVINTVS Imperator, statuam argenteam viri armati, genibus nixi, manibus in cœlum sublatis, supplice habitu, dedit dicavitque. Idem scyphum grandem inauratum, operis antiqui. Idem militari formâ chlamydem, villosa serico, aut intertextam, insignibus imperii, & gentis Austriæ, decoratam. ALBERTVS AVSTRIACVS donum suspendit lampadem argenteam,

team, pondere & opere insignem: eiſque veſtigal annuum addidit, ut in ævum ante effigiem ſacram luceret. Iſabella Clara Eugenia, eiſ uxor, chlamydem ſacravit, auro & argento intertextam. Præter hæc, eſt *lampas argentea*, Julii II P.M., inſcripta, ANNO VIII IULIUS PONT. MAX. Item *ſtatua argentea* viri geniculantis, donum *Fuggerorum*. Ad ſummam, numerare ego xx *lampades* argenteas, uſibus ſacris deſtinatas. Præterea ibi ſcipiones, fulcra, mali aut tabulæ navium, varix hominum aut eventuum figuræ. Vincula item; & icunculæ è cera, è ligno. Sed & PENNA argentea LIPSII, argenteis catenis appenſa, ad ſiniſtram notari debet; ſubtus tabula cum hiſ verſibus:

*Hanc, DIVA, PENNAM interpretem mentis mea,
Per alta ſpatia quæ volavit ætheris,
Per ima quæ volavit & terra, & maris:
Scientiæ, prudentiæ, ſapientiæ
Operata ſemper. auſa quæ Conſtantiam
Deſcribere, & vulgare; quæ civilia,
Quæ militaria, atque poliorcetica;
Quæ, ROMA, magnitudinem adſtruxit tuam;
Variæque luce ſcripta priſci ſæculi
Affecit, & perfudit: hanc PENNAM tibi
Nunc, DIVA, meritò conſecravi LIPSIVS.
Nam numine iſtæ inchoata ſunt tuo,
Et numine iſtæ abſoluta ſunt tuo.
Porro ò benignitatis aura perpetim
Hæc ſpiret! & fama ſugacis in vicem,
Quam PENNA peperit, tu perenne gaudium
Vitæque, DIVA, LIPSIO pares tuo.
Supernè ad aræ dextram ſuſpenſa ſunt v vexilla,
ſpolia Chriſtiano Brunſvicenſi ablata, & huc
illata; adſcriptum diſtichon, in quo anni numerus:*

*Hæc tibi sancta parens hostilia ; Igna Isabella
Belgarum princeps sacra trophaea vet.*

Extra sacellum in ipsa æde , suspensum est vexillum ingens cum cruce Burgundica , donum Buquoyanum. Videtur & inter cætera , quæ templi fastigiis erant affixa, *hæstæ*, quæ cum crassitudine brachium viri robusti æquaret, telo tamen ex arcu manuali , ut vocant , emisso transfixa spectabatur, ad rei ferè miraculosæ memoriam.

Hallis refecti prandio , transeundo pagum *Thubise*, viâ satis jucundâ , ad opidum (Gallis *Braine le Comte*) devenimus , tribus à prandio milliaribus distans. Opidum perantiquum est, natum & conditum à famoso illo *Brenno* , urbis Romæ desolatore; Ejus adhuc hodie monumentum conspicitur , perantiqua quædam turris.

Hinc ad sinistram relinquitur *domuncula quædam viridis*, mirè deliciosa , arboribus contextis undique circumsepta , in quas è domo veluti in tabulata ingredi possis ; domuique tignis erectis constructæ , domus ramis exurgens annexa videri potest. Sub vesperam per amœnissimum nemus *Soigniacense* , *SOIGNIACVM* opidum (*Soignies*) quatuor leucarum intervallo Hallis diffidens intravimus, cœnaturi *AV DAVPHIN D'OR*. Nomen sumit à fluvio allabente *Zinnâ* ; opidulum amœnum situ , celebre collegio Canoniorum , cui à D. Vincentio nomen est. Natalis hic locus est multis Musicis canorâ voce præditis ; unde in hoc opido Princeps Cantoribus suis mercedem & annua honoraria pendere solitus fuit. Noctē hîc somno transactâ , proximâ luce ad Montes *Hannoniæ* acceleravimus , tribus emensi viam leucis circa meridiæ horam ; ubi incommodum in immundo fuit commorari hospitio *AV SINGE*.

MON.

M O N T E S.

GAllis Mons. Opidum existimo nomen habere à montibus seu collibus, quibus inædificatum. Est enim ejus pars quædam & angulus in montem sublimem assurgens; cujus vertex spatiosus, planities multas habet leves, & lufibus diversis apras: In his exercere se globo juvenitus consuevit. Unde & compositissimum in ipsa valle constitutum castellum conspicitur, & amoenissimus in circumjacentes montes & silvas prospectus aperitur. Est Hannoniæ metropolis à Carolo Magno facta. Interluitur fluviolo *Trulla*, qui è pluribus rivulis derivatus, præcipuum habet fontem ad pagum Grandrengam. Fluit *Trulla* continuo ferè trium leucarum spatio versùs occidentem: atque inde, in exitu hujus urbis Hainam fluvium influit. MONTES situ & opere sunt munitissimi; qui omni ex parte inundari possunt & aquis cingi; insuper præter sitûs vastitatem firmitatemque, robusti operis muro, & triplici admodum latâ fossâ, arceque decorantur. Accedit ædificiorum magnificentia decens; platearum amplitudo, fori spatiositas, fontium limpidissimas aquas ejicientium copia. *Episcopi anla*, novum opus, sed sine omni adhuc ornatu, foris inscriptum candido muro habet: FORTE A. BELLO PAX.

Collegium Canonicarum, & Consilium Regium, opido lumen & famam dant. Utrumque paucis. Gualtrudis illustris mulier, Lotharingæ Princeps, pulcherrimi operis templum struxit, inque eo celeberrimum *Canonicarum* ordinem instituit, ad cultum divinum præstandum, & horas, quas vocant, Canonicas decantandas. Ordinem, inquam, nobilissimum, ut in *quem sola dynasta-*

rum & virorum magnatum filiae recipiantur : hæc honesto satis proventu ab ipso collegio sustentantur, & singulas mansiones, templo ferè contiguas, incolunt. Novum & infrequens virginum religiosarum genus vidi & miratus sum. ante prandium quidem, ubi in templo sunt, divinum quid & sacerdotale præ seferunt: vestitu hoc restantur religioso planè & candido; tunc arbitror *sacerdotibus vacant solis*. post prandium, rejectâ personâ sunt quidvis; ornantur, communantur, saltant, & credo, dicit Ioannes Secundus in suo libello *itiner.*, tunc patent & nobis. Licet enim iisdem, cum lubet, cœnobio exire, nubere & opus pro cupidine sua agere. Collegio præest Abbatissa, læulentâ ditione dives. Hoc tempore Hannoniæ Comites sunt Antistites sæculares, patroni, custodes, iudices, protectores ac defensores diæz ædis, personarum in eâ viventium, & bonorum collegio relictorum; quibus & sine ullo obstaculo perfruuntur, & Antistitæ suas regendi vices mandant. Hæc autem in æternam foundationis memoriam tantam habet præeminentiam, ut succedente novo Hannoniæ Comite ipsa cum magna sollennitate suscipiat, ac in Comitatus & dignitatis abbatialis aliorumque bonorum à collegio dependentium possessionem immittat: ipso contra iurejurando se obstringente ad privilegia omnia, immunitates, exemptiones, consuetudines & professiones templi & cœnobii conservandas. Præterea heic sunt *Canonici* aliquot, sed vix alii rei, quàm negotiis huius Collegii procurandis. In ipsa *Æde* harum virginum, *sepulchrum* non inartificiosum est, in quo sculpta mortui & jam putrescentis hominis imago jacet, eâ specie, ut vel vomitum possit excitare, plurimum autem & re docuit, & arte oblectavit.

Con-

Consilium Regium sive Provinciale, quod *Montibus* est, Hannoniæ Comitatum judicat, Valentianis modò exceptis. Judicat autem Senatus hic (qui constat Regio Provinciæ hujus Gubernatore, & quatuor Senatoribus definitivè; suntque sententiæ ejus decretoriæ, nec Mechliniæ aut alibi retractantur. cumque de plano (forensi verbo) heic procedant, utanturque suis municipalibus legibus; sit ut sine ambagibus ullis tricisve, sed ex æquo & bono, unicuique reddatur jus. neque verò pronuntietur heic decretoria ulla sententia, nisi interveniente supremo Hannoniæ terræ Ballivio, tamquam Principis in civilibus simul & capitalibus causis vicario. *Gnicciard. heic.*

Coronidis loco *adversaurbis* adjiciam, quomodo *Montes* astutiâ militari à Ludovico Nassovio intercepti. *Meter. lib. 17*, cujus & *Thuan. lib. 21* meminit, habet historiam. nos è *Meursio, lib. 111 rer. Belg.* hanc damus: Nassovius cum Lanovio & Jenlisio de Montibus opprimendis deliberat. ea urbs Hannoniæ prima, antiquior urbibus, curiâ provinciæ, & antiqua arce insignis. moenia solida è lapide quadrato, atque in illis turrès crebræ, & propugnacula. circum fossa triplex ambit. ab hac initium audendi factum: ut, quantum animi ad vindicandam libertatem adferret, illustri exemplo in ipso statim principio ostenderet; & de reliquo conatûs egregii successu provincialibus spem aut conjecturam daret. Et accefferat pridem Antonius quidam Olivarius, fecialis, pictorque, qui impetrata ab Albano venia, ceures Gallicas exploraturus, animum ejus sollicitaverat; asseverans, si cum copiis saltem exiguis ad urbem accederet, fore oppidanorum plus 10 cc qui se adjungerent. Igitur cum equitibus levis ar-

maturæ Io, sclopetariis clo, clàm sub vesperam ad urbem venit; copiisque in silvâ vicinâ occultatis, duodecim aliquot selectos milites, casum tenturos, emittit: qui dissimulato habitu, ceu vinarii mercatores, idem diversorium ingressi inter coenam hospitem rogant, quâ portæ aperiendæ horâ. esse ipsis vini plurimum, ob solis æstum noctu advehendum. atque is, ignarus doli, quartam dicit. attamen, si maturius vellent, aliquid custodi promitterent, qui tempus non gravatè præverteret. ita summo mane hunc accedentes, cum ad spem pretii portam maturius aperuisset, hominem obruncant, clavesque eripiunt. inde urbem è vestigio cum equitibus L. Nassovius invadens, eos per vicos disponit, ac, sicubi ostia aut fenestras aperiri conspicerent, illuc sclopos explodere jubet. & vociferari interim, *ne timerent, aut hostile quicquam tentarent. adesse libertatis auctores, & Auriacum in propinquo, qui decime tributum gravissimasque Albani exactiones præsteret.* Id aliquot horis tam incondito clamorè actum, ut vel milleni in armis esse viderentur. Urbe capta, dum sic domus obsiderentur, neque reliquæ copię procederent, ocius se Nassovius proripit, cogniturus quid morarentur. itaque per silvam oberrantes equites quingentos, singulos à tergo pedites veherent, in urbem ducit. inde curiâ occupatâ portas claudit, ac per vallum excubias statuit. tum Magistratum convocatum blandè affatur: *non hostem, sed amicum venisse; proinde illam urbem habituros. adventare Auriacum fratrem, cujus nomine rem tam magnam inceptasset. nihil aliud animo agitare, quam ut florentissimum pridem Belgium contra vim Albani adjuvaret.* cā oratione deliniti, se suaq; omnes illi ultrò permiscere. Deinde incertis obsequi civibus arma adimit;

mit; alios consueta artificia, aut commercia, exercere per tubicinem jubet: suos protervè agere vetat. Inventa ibi arma multa, & cetera belli instrumenta; ararium ingens. sed, ut in urbe limitancâ, commeatus exiguus, gaza plurima, plurimum sacræ suppellectilis, & ex auro argentove imagines sanctorum, quas vicinæ Abbatiz & monasteria, famâ captæ per Lumæum Brilæ territa, ceu in loco maximè tuto asservandas deposuerant. Hæcille. Ita Montes capti; verum eodem anno ab Hispanis rursus obsessi & dediti sunt, ut Historici, de quibus suprâ, referunt.

Montibus egressi, BOSSVIVM venimus, duabus inde cum dimidiâ leucis abjunctum. pagus sanè quàm lautus, & pulcherrimo non Hannoniz modò sed & Belgicæ universæ castro spectabilis, idèoque & Comitatus dignitatem à Carolq V Imperatore consequutus.

Inde *Kieuraing* pagum habuimus, & quod reliquum erat viæ usque ad *Vallem-cygnum* sine molestia devoravimus, opidum vix leucis Montibus distitum; ubi coenam pro more regionis non ita amplam, amplo tamen in hospitio, à *la ville d' Orleans*, habuimus.

VALENTIANÆ.

V*Alenchiennes* vulgò. Nomen opidi Historici derivare volunt ab Imperatore Valentiniano qui in hunc locum delatus, & amoenitate fertilitateque ac temperato illius cœlo mirificè captus, aliquamdiu heic substitit, & circa qualemcumque arcem hanc urbem fundavit, vocatam de nomine suo *Valentinianam*.

Sed urbis videamus **MATERIALE** & **FORMALE**. Illud in *situ* & *edificiis*. *Situs*, partim in valle quadam amoenissima ad Scaldim flumen, quod

opidum ferè medium interluit, & junctâ Ronellâ, altero ad portam Cardonam intrante fluviolo, tantum aquæ adducit, ut præter complusculas insulas, per singulos ferè vicos subter domos labatur perennis quidam & jugis rivus, non privatis dumtaxat civium usibus, sed universim quoque urbi muniendæ peropportunus, ita ut foris potior urbis pars inundari, intus autem singulis pænè passibus extrui possint propugnacula: *partim* in adscensu est, & collium formam obtinet; hæc latæ profundæque fossæ, vallis & muris validissimis communitæ. Hinc à situ æstimatur, *munitum* quî sit opidum, ita ut non nisi gemino exercitu obsideri possit, & hosti expugnatio detur difficilis. Alioquin sanè amplum, amœnum, plurimisquæ admodum sumtuosis ac magnificis ædificiis concinnum. Quæ nunc, sed paucis, videbimus, sunt *sacra*, sunt *politica*. Templum D. Virginis (incolis *nostræ Dame la grande*) primarium est; ædificium antiquum, sed artificioso opere factum, redolens vetustatem, ac numine plenum videbatur, lumen admittens quale ferè silvæ. Laterna illis dicitur; in medio fornicis lucem diurnam transmittit ad loca subitus posita. Columnæ ibi triplici ordine distinguuntur solido è lapide, teretes & leves, usque adè ut natæ videri potuerint, partim è marmore, partim è porphyrite: mirandos efficiunt arcus, & amplissima infra supraquæ inambulantibus præbent spacia, grato sanè & peramœno adspectu.

Præter templum *Joannitarum*, cœnobîa adeantur. *Franciscanorum*, amplum & pulchrum est, tumulis Principum & epitaphiis exornatum. *Dominicanorum* LXXX fratribus claret, & tumulo Joannis Avennensis, Balduini Imperatoris Constantinopolitani nepotis.

Reli-

Religioni & piis usibus plura sunt dicata loca. Est *schola*, quâ Juventus Græcè & Latinè docetur. Est *domus orphanorum*, ubi tenuioris fortunæ pueri puellæque, à pluribus utriusque sexûs magistris varia discunt opificia: & hæc omnia ad insignem disciplinam, & exactas leges.

Politicis ædificiis famam dant *prætorium*, *palatium Comitum*, & *armamentarium*. Hoc spectabile quidem, sed non dives. Istud in angulo quodam versùs Scaldim situm est, olim *aula Comitum*, vulgò *la sale du Comte*; antiquitus audiebat *aula Imperatoris*; ubi & loci ipsius splendore & cœli salubritate capti Mannoniæ Comites, iidemque Valentianarum Domini, ut plurimum olim habitabant. Illud, *prætorium* nimirum, vulgò dictum *la halle*, primario opidi foro impositum, cujus frontispicium totum è secto per artem lapide; fenestris & valvis variè ornatum; eo adspectu & magnificentia, ut splendorem conciliet toti foro. Insunt huic ædificio, ab eadem manu & opere, *templum D. Petri*; Eximium insuper *horologium*; quod in edito positum; etiam procul abstantibus est conspicuum; neque horas tantum, sed & lunæ aliorumque planetarum cursum, menses item & quatuor anni tempora, dierum longitudinem, alia, alia, demonstrat. Horologio subest, *forum frumentarium*, amplum sanè ac spatiosum, nec injuriæ tempestatum ærisve expositum. Suprà, *lanarum mercatus*; mox *ludus gladiatorius*; inde *pannorum mercatus*. Magistratuum urbanorum item *curia*, amplæ & laxæ; nec non *publicus carcer*. Ita ut unicum istud ædificiû corpus, quasitâ quâdam capacitate, omnia benè complectatur membra publicis opidi usibus necessaria. Opus hodiè benè & aptè commensuratum, splendidum atque

magnificum , natum auctore *Guilielmo* cognomento *Beno* , Hannoniz , Hollandiz & Zeelandiz Comite.

His operibus publicis adjici possunt x *pontes* , Scaldi injecti fluvio ; quibus superstructæ sunt amplæ quædam & commodæ mansiones , habitatz ut plurimum à privatis istis aulæ , publicisquæ Hannoniz terræ Quæstoribus , aliisque ministris Principalibus ; qui omnes , vectigalium omnium urbanorum sunt immunes.

FORMALE in *Magistratu* & *Subditis* consistit. *Valentiana* cum peculiarem ditionem constituent , ac legibus ab Hannonicis longè diversis utantur , duplici Magistratui subsunt. In ecclesiasticis superiorem agnoscunt Archiepiscopum Cameracensem ; cujus nomine sedem heic habet Archidiaconus : In politicis non ad Senatum Montensem , sed rectà Mechliniam provocatur. Politicus autem Magistratus superior est Dux Burgundiz ; pari omninò ratione ac jure , quo & extæ Belgicæ provinciz. Inferior Magistratus est pro sententia dicenda triplicis ordinis. *Supremus* , Præpositò & XII Adfessoribus constat ; qui è primariis opidi civibus deliguntur , & varios administratos sibi habent adjunctos. hodiè hic quotannis renovatur. *Medius* , quem *Particularem* vulgò vocant , ex aliis quinque & viginti boni loci civibus constat. hic , petente summo Magistratu , res ad opidi statum pertinentes tractat , ac nonnumquam augeri solet bono aliquo civium numero , qui , ut melior habeatur consilii copia , & pro rerum tractandarum necessitate , advocantur. *Tertius* Magistratus veteri more & privilegio , in negotiis majoris momenti , quæ publicum bonum respiciunt , convocatur ad pulsam majoris campanæ , & repræsen-

sentat universum populum, è more Romanorum, apud quos Comitia centuriata. hinc *Centum-viri* dici possunt: non enim haberi potest hoc concilium generale, nisi cum centum ut minimum civium interventu, nullo alienigenâ in numerum hunc intrante. In hoc concilio liberum unicuique civi, etsi prorsus privato, (quod non alibi tamen in toto hoc Belgio usurpatur) super iis quæ nomine Magistratus & Concilii particularis exponuntur ab ordinario Reipublicæ Syndico, sententiam suam dicere. Curia verò à legibus habet famam, à gubernandi ratione lumen: utraque & in civilibus simul, & criminatibus, ita heic exacta, ut exteri multoties exempla hinc sibi petierint, quæ in patriæ statu constituendo sequerentur. Guicciardinus allegat *Norimbergenses*; qui cum ad multas urbes certos homines mitterent, ut exemplo veterum Romanorum (qui ad Athenienses) viris prudentibus benè notando, aliarum gentium laudabiles leges in usum suum transferrent, eas hîc invenerunt consuetudines, ut cupidè statim nonnullas arripuerint, quæ hucusque in excellenti illa optimeque instituta republica observantur.

Jam ad *SVBDITOS*; quorum etsi multi nobiles, tamen maximam partem cives mercaturæ & artibus manuariis operantur. Heic emporium vini Gallici (*de stapel*) mercatorum opus auget; Heic linteum Cameracense (*Kammerduech*) contextitur; panni undulati & mocajarri, & alia mercium similium genera conficiuntur. Unde fit, ut mercatores, industriæ rei suæ incumbentes, & opibus affluant, & quamplurimos tenuioris fortunæ homines occupent ac sustentent.

Ita urbi huic quod est, vidimus & dedimus;

alii quod scripserunt, nos testamur à visu. quod hostis Hispanus ei diminuit, apud *Meter. vide lib. VI.*

Postridie *Vallemcygnum* reliquimus, ad opidum *Cambresii* viâ planissimâ patentissimâque adcurrentes. In via, ad pagum *Happam*, situs est viculus, vulgò dictus *Avennes le sec*; ubi candidum lapidem erui quotidie scimus, candore ad marmor accedit, & facili labore subigitur & formatur; ferro obedientissimus, & cuivis instrumento se submittit secundum & sculpendum, nullo planè vel scissionis vel rupturæ periculo. Statuarii, quia lapis naturâ infirmus, nec ferendis cœli injuriis, imbribus, nive, & ventis marinis est, excogitarunt consolidandi rationem: imbuunt nimirum benè multo oleo, gummi juniperino, aliisque adscitis unguentis, & ita validam ei invictamque crustam inducunt, ut operis perpetuitatem faciat. Sed oculum ad opidum quod septimo Valentianis distat lapide; ibi prandium A LA TESTE DU PORC; aliàs insigne prostat A Q V I L A IMPERII ROMANI.

C A M E R A C U M.

TEutonicè *Camerick*: Gallicè *Cambray*; *Cambracum* Poëtæ; qui canit:

Cambracum, titulis auctam Imperialibus urbem,

Commendant bellum, forma, cathedra, situs.

Sunt qui à *Cambro*, *Cimbrorum* atque *Tungrorum* Rege, denominatum volunt opidum; sed sine capite, sine auctore fide digno, hæc asseruntur. Certiora ex annalibus habemus, qui referunt, à *Carolo Magno* *Cameracum* moenibus instructum, etiamsi initium ejus & origo ignoretur. Sed ad urbem. Sita est ad *Scauldin* flumen,

men, quod mediam ferè interluit prospectu amœnissimo; ambitu alioquin sat magna, mœnibus turribusque valida. de hac anonymus Franciæ Historiæ scriptor; *Cameracum urbs magna, sita partim in valle, partim in acclivi, nullam propugnaculorum, mœnium, munitionis ad novum morem habens similitudinem. (ita tunc temporis; nunc aliter se res habet.) quæ Franciam respicit & Orientem, campo agroque, arvo per 1000 aut c10 passus plano se totam offert aspiciendam, ita tamen ut versus urbem leni descensu, nullis umbrarum obstaculis, nullo arborum interceptu tendatur: versus Occidentem loco humiliori suburbanum ingens, & horti prataque secundum flumen optima: ad Meridiem ultra planiciem nonnihil declivem prospicit amœna vallium, & collium distinctione picturatos agros: ad Septentrionem collis est opido impendens.*

Jam ad PARTES. Externæ, sunt PORTÆ, numero quinque; la porte neuve, Sainte Sepulchre, Cantimpre, de Selle, de Malle. Et CASTRUM, genio loci, & arte humanâ valde munitum; quod in edito loco situm Carolo V Imper. sua debet initia. Hic enim à consiliis nescio quibus Gallorum male sibi metuens, Landrecz anno c10 15 XLIII ab ipso captis, statim ut illi recesserant, cum exercitûs parte urbem intravit. Et quo tutam præstaret ab hostili omni insultu, ditionesque Belgicas stabiliret, extruendam curavit munitissimam hanc arcem. Hodie à præsidio Hispanico servatur, & tantâ curâ, ut adpectus ejus hospitibus adventantibus innoxius vix concedatur: quin si quis sit qui in murorum fossarumque contemplatione commoretur, nihil etiam doli meditans, in periculo summo constituitur, ne sclopetorum displosione illinc abi-
ga-

gatur, aut non abigatur potius, sed prostratus extremum ibi vestigium ponat. Eâdem fere vigilantia *Mediolani* castrum custoditur, ubi vel sine Gubetratoris scitu & permisso nec licet extus ad fossam castelli exspatiari: Quod & *Senis* vidimus, ubi tormenta minora in adpropinquantem viatorem mox exonerantur.

Interna partes, sunt **TEMPLA**, inter quæ primæ tenet Deiparæ Virgini consecratum, ad petitionem Philippi II Regis Hispan. à Papa in metropolitanum conversum. amplissimâ diocesi longè lateque protensâ gaudet. ædificium partim sæculum priscum redolet, partim novitatem nescio quam nostram præ se fert. Qualecumque est autem, Episcoporum defunctorum monumentis longo ordine constitutis, & horologio ipso etiam illo priore eccellente magis, non potest non esse insigne. Insuper Lucæ Evangelistæ tabula ibi ostenditur, magni artificii opus, quo Elisabetha tramontana invisit Mariam. Præter hoc summum, sunt adhuc *parochia* IX; *abbatiae* III; *canobia virorum* IV, inter quæ Jesuitæ, qui hic gymnasium occupant, docent. *Fæminarum item* III. Xenodochia & nosocomia plura, inter quæ illud *S. Lazari* celebre & opulentum, fovendis indigenis Cameracensibus leprâ infectis destinatum. Internis his sacris, adnumero *politica ædificia*: nimirum **PALATIVUM** **ARCHIEPISCOPI**; **CURIAM**; quæ extus habet lapide incisâ omnium ecclesiasticorum & sæcularium Electorum insignia; in quorum medio statua Caroli V cum aureo vellere; mox artificiosum horologium. **PONTES** item diversos, & **FORA** rerum venalium, quæ tamen huc venientem non morabuntur. Unum ex his amplum est, cujus unâ ex parte in circumjacentes montes

res sublimes, & arbutis & segete virentes, prospectus aperitur : altera pars templum oculis objicit turri acutissima insigne, & ædificia splendida.

FORMALE tribus verbis dicemus in *Magistratu* & *Subditis*. Archiepiscopi, sæculares simul & ecclesiastici urbis & territorii Cameracensis sunt Domini, sic, ut titulos vulgò scribant, Archiepiscoporum & Ducum Cameracensium, Principum sacri Romani imperii, Comitum Cameracensium; licet in temporalibus sub protectione Regis Hispaniarum sint, & in spiritualibus agnoverint olim Archiepiscopum Rhemensem. *Subditorum status* locuples est populo, commerciis, & mechanicis artibus. Texuntur hinc lineæ telæ (*kamerdoeck*), quæ operum subtilitate Arachneos labores, ne dicam Palladias manus provocant, toto orbe notissimæ, Regum ac Reginarum præcipuæ delicie; quarum cum nive certat candor, cum sindone tenuitas, cum bysso pretium: & quidem tantâ copiam, ut à nonnullis observatum sit hæc singulis annis sexaginta minimum tenuissimi hujus carbasi fascium millia confici, quorum singuli quadragenis ferè florenis taxentur: sic, ut in vicies quater centena millia florenorum abeat ratio. Quandoque fasciculus longitudine *xxii* ulnarum est, pondere *vi, vii*, ad summum *ix* unciarum, pretio *ccc* florenorum. *Meter lib. xv.*

Ita urbs in incremento; *decrementa* iterata multoties habuit à *bello*; mox *fratribus* Belgicis, mox Gallo, mox Hispano, iterum Gallo, tandem Hispano subiecta mansit. Anno *clv* *lxxi* Henricus Gall. Rex, cum immineret urbi, nec posset eam pro voto in partes suas pertrahere, Cameracenses declaravit sibi hostes: at sine ul-

la ta-

la tamen ulteriori mutatione, vel civitatis detrimento. Anno cIo Io lxxxI Cameracum ab Hispanis longo tempore obsessum, intercluso omni com meatu, in summis angustiis versabatur, adeò ut tantum equis, felium & glitiam carnibus in urbe obsessi vescerentur. tanta verò erat caritas, ut vacca cc, ovis l flo., libra butyri xxiv, casei xxx, ovum ii, uncia salis viii stuferis veniret; ac postremò cum nihil salis superaret, quidvis, unde salsedo elici posset, elixabatur, & iterum atque iterum coquebatur, donec in muriam aut salsedinem verteretur. Laborantibus cum exercitu præsto fuit Andinus, qui etiam armatus magnà pompà urbem post ingressus & festis populi tanquam patriæ liberatori acclamantis vocibus est exceptus. *Thuan. lib. lxxiv.* Ita mansit urbs sacramento obstricta in devotione Gallorum aliquot annos, donec anno cIo Io xcv Comes Fuentius, nomine Regis Hispaniæ, eam iterum obsedit, & deditione cepit, ita ut ex eo tempore perpetuum habuerit militem Hispanicum in præsidio, & usque dum limes Belgii sit Galliam versus.

His *Cameraci* visis & consideratis, prandioque sumto, progressi sumus è territorio Hispanico; ad primam Franciæ urbem *Peronnam* anhelantes; quam & post viii leucas sub vesperam attingimus. hospitium ad insignem *Cervi* habuimus, sed durum cubile cum culina vacua. Ad opidum ubi tantum est, custodes portuum, qui in præsidio ibi, fere inquirunt, & fere iuramentum exigunt de *Velopetis* & ejusdem generis armis; quasi tecum habere, satius est ibi deponere, & sub aditum ex opido repetere, quam non profiteri, & ita periculum capitis incur-
tere.

P E-

PERONNA.

GAllis *Peronne*. Prima Gallix civitas est hac parte accedenti, sita in Picardia, ad Austrum, ubi Somonæ & paludibus adjacet, naturâ est munita; alias quâ partes, opere manuario munitissima. Fluvius Somona, vulgò *Somme*, non admodum largus, sed altus, *asserente Massonio*; numquam astringitur gelu: uno loco periculosissimè navigatur, propter cæcum gurgitem, accolis tamen cognitum. Oritur in vico Veromanduorum Fervaquio, unde S. Quintini municipium petit: inde *Peronam* progreditur, ubi flumen ponte jungitur; dehinc Corbiam, Ambianum, Abbatis-villam alluit, donec in mare egreditur prope Crotosium urbem, castellum portumque Pontivi. ita omnem Picardiam penetrat, humectando fertilitatem auget; ita ut granarium Parisiensem dicatur Picardia. caret vitibus, sed incuriâ habitantium, non malitiâ soli aërisve asperitate.

Inter ædificia, *templum B. Virginis*, in quo Canonici è Hybernia; lustrandum ob architecturam admirabilem, imò pares cui Francia non multas habet. Chorus ex auro puro fulgens omnibus Picardiæ aliis palmam præripit. *Alterum*, quod famam auget, est; Heic Heribertus Veromanduorum Comes, captivum detinuit Carolum Simplicem Galliarum Regem; ubi mortuus & sepultus est, maximè conturbato suo regno. *Nec ultimum* est, quod heic detestandi & ad omnis divini & humani juris subversionem tendentis fœderis (*sanctæ ligæ*) prima initia facta fuerint: quod, præmissis SS. Trinitatis nomine, tactis sacrosanctis Evangeliiis, jurisjurandi formulâ pronuntiata, principes, reguli, nobiles, opi-

opidani inierunt, autoribus Guisus, ad restituendum in integrum legem Dei, conservandum sanctissimum ipsius cultum juxta formam & ritum S. R. E., abjuratis ac rejectis omnibus erroribus ei adversantibus, ad tuendum Regem Henricum III, salvis obsequio, cultu ac reverentiâ, quæ illi à subditis debentur. de hoc foedere vide *Thuan lib. LXIII, & Meter. lib. xv.*

Hinc sequenti die, pane paucissimoque vino, non tam famis aut sitis causâ. quàm pro more, accepto, iter continuavimus. Primum NESLAM propugnaculum, hac parte regni validissimum offendimus. Post, ROIAM opidum non contempnendum, arce munitum, VII miliarib. Peronnâ dissitum; quod nobis tenue prandium *au cheval blanc* largiebatur. Festinabamus ad opidum GOVERNAY, V millibus; quo cœnam & cubile pro situ loci sat commodum habuimus *au cheval blanc*. In præsidio ibi aliquot cohortes Helvetiorum, sub duce Friderico Hesso, Equite de Glaris. Hinc, gallo diem nunciante, qui erat Sacrum Pentecostes, cum nostrorum multi somno nondum renunciassent, ego pedes, comite uno assumpto, iter progredi, relicto retrò omni alio comitatu sponte suâ. Anhelabamus COMPENDIUM, (*Compiègne*,) quod & circanonam inivimus, visum Regem ulcerosos tangentem & sanantem. Morbus est alioquin incurabilis, dictus *hernia gutturis*, vulgairement *les escroüelles*. Originem hæc & modum hujus actûs paucis, ut ut vidi, deformabo pace tuâ, amice lector.

COMPIÈGNE.

O *Riginem* idiomate Gallico (ut habet Barbier, Advocatus Consistorialis in Parlamento Delphinatûs, in suo tractatu de miraculosis effectibus

Etibus sacra manus Regum Gallia) en hanc; cui quantum tribuere velis, penes te sit. ita verò ille: Clouis premier Roy Chrestien, fut le premier qui en receut les tesmoignages incontinent apres sa conversion, ayant esté attiré au Christianisme par les saintes exhortations & prieres de la Royme Clotilde sa femme, & par les voeux du bien-heureux saint Remy Archevesque de Rheims, qui en mesme temps receut la sainte ampoule envoyée du ciel, pleine du saint chresme, duquel il oignit le Roy qui fust apres appelé Louys. Or ceste onction fut bien tost accompagnée de miracles, comme apers par la lettre, que le Pape Hormisda escrivit à S. Remy, en ces mots :

Nous te commettons par ce present, pouvoir pour nostre Vicairé eu tout le Royaume de nostre bien-aymé fils Louys, lequel à esté depuis nagues avec tout son peuple converty à la foy, à l'aide de la grace & faveur celeste, avec grand nombre de miracles accomparables à ceux qui faisoient du temps des Apostres.

S. Thomas au livre second du regime des Princes confirme les miracles faits en la conversion de Clouis, & Genebrand employe les autoritez d'iceluy au livre troisieme de ses chroniques. Mais pour le sujet que nous traitons maintenant, ceste histoire est digne de remarque, reticee par Forcadel livre premier de l'empire & philosophie des François. Clouis cherissoit grandement un sien escuyer nommé Lanicet, qui se trouva atteint & grièvement malade des escrouelles, qui, pour sa guerison avoit recherché toute sorte de remedes, mesme suyviant le

con-

conseil de Corneille Celse, en son livre 5. chap. 28. il avoit aveallé une couleuvre, mais en vain, car la rebellion de la maladie surmontoit tous les remedes. ce qui rendit Lanicet si honteux, qu'il n'osoit plus paroistre aux compagnies, & se cachoit. En mesme temps le Roy songea qu'il manioit & tatannoit la gorge de son Lanicet, & que soudain la chambre fut remplie de flamme resplendissante, & que Lanicet guerit. Le lendemain le Roy s'estant préparé par prieres, voulut essayer s'il pourroit par son attouchement arracher ceste maladie; ce qui arriva au grand contentement des assistans, que tous remercierent Dieu d'un si grand benefice. Paulò post subjungit exempla, dicens: Ace propos je suis obligé de dire, que venant du Dauphiné à Paris, je rencontray en chemin grand nombre de malades estrangers, qui se hastoient pour se trouver à la feste de Pentecoste, & recevoir le salutaire attouchement des mains de sa Majesté. Entre autres il y avoit trois gentils-hommes Italiens, qui marquoient par leur equipage d'estre de grande maison; à l'un desquels la maladie des escrouelles estoit assez apparente. Les ayant abordez, je m'entretins longuement avec eux sur le subject de leur voyage, mais particulièrement, si ceux, qui estoient venus autres fois de leur país en France à mesme fin, s'en estoient bien trouvez: Ouy, respondirent ils, voire ont esté entierement gueris; car sans cela nous ne serions pas venus de si loing avec tant de peine & de despence: mais nous esperons en Dieu, que ce ne sera pas en vain, & que nous recevrons mesme grace que les autres. Pareille responce me fist une Dame Portugaise, laquelle estoit venue par mer jusques à la Rochelle sur un vaisseau de son mary, & se rendit à saint Germain la veille de Pentecoste, où elle se logea tout proche de mon logis. L'eus aussi le soing de m'informer

former de plusieurs autres malades, touchant ceux qui avoient esté touchés en ce regne. quelques uns me dirent d'avoir ja esté touchés, & avoir recen grand allegement; & que pour leur entiere guerison ils reconvoient derechef au remede: mais plusieurs autres estoient du tout gueris en leur pais pour avoir esté touchés une seule fois. Nous lisons, que le Roy François premier de ce nom, lors qu'il estoit prisonnier en Espagne, guerissoit les Espagnols, & autres qui se presentoient à luy; ce que Dieu luy octroya selon ses misericordes accoustumées, pour le consoler au temps de son affliction; l'assurant par ce moyen, que la prison ne luy pouvoit ravir ce qui luy avoit esté donné & conservé par grace, & que la protection divine s'estend par tout puissamment, où ses serviteurs sont; ce que le docteur Scaliger a elegamment représenté par ces vers:

Ergo manu admotâ sanat Rex chœradas, estq;

Captivus superis gratus ut antè fuit.

Indicio tali, Regum sanctissime, qui te

Arcent, invisos suspicor esse Deis.

Mais il faut remarquer, que ceste vertu de guerir qu'ont nos Rois, ne naist pas naturellement avec eux, & ne decoule pas en eux, comme une propriété naturelle & particuliere à leur famille commune aux descendans d'icelle; car tous ceux qui sont du sang Royal n'ont pas ce privilege, ains celuy seul qui succede legitiment à l'autre, soit fils, frere, ou neveu. Tantum Barbier.

Modus, quo tactus regius proficitur, talis est: Morbo illo affecti in genua procumbunt, protensiori in gyrum formâ; quandoque in area subdio, quandoque in conclavi, pro sanandorum numerositate, adventum Regis expectantes. Rex maximè solemnibus festis, nativitatis, paschæ, pentecostes, omniumque sanctorum, celebratâ prius

prius missa, sacrum hoc opus peragit. Præeunt cohors Helvetiorum, officarii aulici; proximè sceptrum Regale cum lilio, & sceptrum cum manu iustitiæ, Regi præferuntur: Insequitur Rex, nudus capite, collo appensa habens insignia Equitum S. Spiritus. Adest Regi, priusquàm sacram manum extendit, aliquis qui tangendum manibus prehendit. (causam lubens prætereo.) Rex binis digitis frontem & tempora sanandi leviter, efficaciter tamen tangit, cruceq; capiti adpositâ infit: *Dieu te guerisse, le Roy te touche, au nom du Pere, du Fils, & du Saint Esprit.* Regem sequuntur qui eleemosynas distribuunt pro viatico; longius absitis decem & quindecim solidos; propioribus quinque & octo. Ita Sacrum hoc finitur.

Opidum aliquibus dicitur ædificatum ad formam Constantinopolis, & inde ei nomen *Carlopolis*, & *Carnople*, à Carolo Calvo, qui pomeria ejus scribitur produxisse & muniisse, quemadmodum Constantinopolis à Constantino Magno. Locus est venationi commodissimus, & ob id *regalis sedes* dictus; item *Compendium regium*; & *Convicinum*. Antiquitates Franciæ narrant historiam, quæ Philippo II cognomine Augusto evenit, in nemore vicino venatum cùm exiisset; quam lector *ibi pag. 402* videre potis est.

Abbatia in opido est, *Cornelio* sacrata, in quo sudarium, quo *Salvator* involutus fuit à morte, conspici dicitur. Præter hanc, sunt conventus *Iacobinorum* & *Cordigerorum*. Unum, quod heic notabis: Anno cId Id LXXXIX, cùm Henricus III apud sanum S. Clodii sceleratâ manu confossus esset, cor ejus ibi tumulatum, corpus verò in hanc regalem sedem deductum & depositum est.

Sed

Sed revertamur ad iter nostrum. Ego cum comite meo pedes eram, anhelantes Sylvanectum; ubi manè retro reliquis nos cœnâ & cubili jungere in votis erat; verùm uterque nostrum æstus calore & nocte obscurâ superveniente didicimus, quàm fuerit insuave non habuisse illud quod est apud Tibullum;

———— *Dormire sub umbrâ*

Arboris ad ripam prætereuntis aquæ:
nec illud Senecæ potuisse experiri:

Cesspes Tyrio mollior ostro

Solet impavidos ducere somnos.

in cœmeterio quodam sub dio, sed obscuro, cùm omne hospitalitatis jus nobis denegatum esset, pernoctandum nobis erat. Sequenti manè, auroram præoccupantes, surreximus, &, quod reliquum itineris, SYLVANECTVM usque (SENLIIS) perfecimus, *Compendio XII leucis* dissitum: Hospitium, quo comites nostri pridie recepti erant, S. Eloy dicebatur; non injucundè ibi vixisse videbantur, ut testabantur ætius adstantes.

SENLIIS

LAtinis *Sylvanectum* dictum quidam augurantur, quod silvæ nectatur. Opidum est in Ducatu Valesio; præter episcopatum, præfecturâ & ballivatu nobile. Clarum à prælio anno c10 10 LXXXIX ibi commissio inter fœderis socios & regios: illis Dux Aumalius; istis Longevillæus & Lanovius præfecti erant. Historiam vide apud Serrem in vita Henrici III.

Sylvanecto unius diei iter est, nec magnum, Parisios, *x leucarum*. Levati itaque lecto comites mei, mox pro more regionis jentaculo tamen prius sumto, ingressi mecum sunt viam; & visis pagis, *Pont Hermenbois, la Chapelle, saint Ladre,*

G

circa

prius missa, sacrum hoc opus peragit. Præeunt cohors Helvetiorum, officarii aulici; proximè sceptrum Regale cum lilio, & sceptrum cum manu iustitiæ, Regi præferuntur! Insequitur Rex, nudus capite, collo appensa habens insignia Equitum S. Spiritus. Adest Regi, priusquàm sacram manum extendit, aliquis qui tangendum manibus prehendit. (causam lubens prætereo.) Rex binis digitis frontem & tempora sanandi leviter, efficaciter tamen tangit, cruceq; capiti adpositâ inquit: *Dieu te guerisse, le Roy te touche, au nom du Pere, du Fils, & du Saint Esprit.* Regem sequuntur qui eleemosynas distribuunt pro viatico; longius absitis decem & quindecim solidos; propioribus quinque & octo. Ita Sacrum hoc finitur.

Opidum aliquibus dicitur ædificatum ad formam Constantinopolis, & inde ei nomen *Carlopolis*, & *Carnople*, à Carolo Calvo, qui pomeria ejus scribitur produxisse & muniisse, quemadmodum Constantinopolis à Constantino Magno. Locus est venationi commodissimus, & ob id *regalis sedes* dictus; item *Compendium regium*; & *Convicinum*. Antiquitates Franciæ narrant historiam, quæ Philippo II cognomine Augusto evenit, in nemore vicino venatum cùm exiisset; quam lector *ibi pag. 402* videre potis est.

Abbatia in opido est, *Cornelio* sacrata, in quo sudarium, quo *Salvator* involutus fuit à morte, conspici dicitur. Præter hanc, sunt conventus *Iacobinorum* & *Cordigerorum*. Unum, quod heic notabis: Anno cIdo lxxxix, cùm Henricus III apud sanum S. Clodii sceleratâ manu confossus esset, cor ejus ibi tumulatum, corpus verò in hanc regalem sedem deductum & depositum est.

Sed

Sed revertamur ad iter nostrum. Ego cum comite meo pedes eram, anhelantes Sylvanectum; ubi manè retro relictis nos coenâ & cubili jungere in votis erat; verum uterque nostrum æstus calore & nocte obscurâ superveniente didicimus, quàm fuerit insuave non habuisse illud quod est apud Tibullum;

——— *Dormire sub umbrâ*

Arboris ad ripam prateruentis aqua:
nec illud Senecz potuisse experiri:

Cesspes Tyrio mollior oestro

Solet impavidos ducere somnos.

in cœmeterio quodam sub dio, sed obscuro, cum omne hospitalitatis jus nobis denegatum esset, pernoctandum nobis erat. Sequenti manè, auroram præoccupantes, surreximus, &, quod reliquum itineris, SYLVANECTVM usque (SENLIIS) perfecimus, *Compendio XII leucis* dissitum: Hospitium, quo comites nostri pridie recepti erant, S. Eloy dicebatur; non injucundè ibi vixisse videbantur, ut testabantur actus adstantes.

SENLIIS

LAtinis *Sylvanectum* dictum quidam augurantur, quod silvæ nectatur. Opidum est in Ducatu Valeſio; præter episcopatum, præfecturâ & ballivatu nobile. Clarum à prælio anno 1010 LXXXIX ibi commissio inter foederis socios & regios: illis Dux Aumalius; istis Longevillæ & Lanovius præfecti erant. Historiam vide apud *Serrem in vita Henrici III.*

Sylvanecto unius diei iter est, nec magnum, Parisios, *x leucarum*. Levati itaque lecto comites mei, mox pro more regionis jentaculo tamen prius sumto, ingressi mecum sunt viam; & visis pagis, *Pont Hermenbois, la Chapelle, saint Ladre,*

G

circa

circa meridiem ad vicum LOFUVRE delati, ibi AV
CHEVAL ROUGE pransi, festinabamus ad insi-
gnem PARISIORVM urbem, viâ plana, cœlo sudo,
itinere tamen suspenso à curru molesto. Urbs
quòd in vallem depressa est, propinquum quo-
que viatorem fallit; eapropter suspiria & desi-
deria evocat, auget, iis qui multum molestiæ in
via devorarunt, priusquam dicere possunt:

*Urbs orbi similis, toto & celeberrima mundo,
Musarum sedes, regina Lutetia, salve.*

Francigena tu metropolis. pulcherrima gentis;

Hospitio Regem grato, Regisque ministros

Excipis, & reliquas das iura suprema per urbes.

(Chytr. itin. Paris.) Hæc speratâ quiete & re-
fectione fruebamur, divertentes ad Miltonium, ho-
spitem æquum & bonæ notæ, ad insigne ferreæ
Crucis, vulgò à la Croix de fer, in vico Sancti-
Martiniano.

L V T E T I A M

Priusquam deformem, operæ pretium duxi
circumsita nobiliora loca hîc, prout mihi visa,
explanare: Nam inter peregrinantes hodiè vul-
garis mos obtinet, ut quilibet avidus novita-
tum & particularium, præ altero suis quid ta-
bellis particulare inscribere, & inde famæ suæ
hoc augmentum esse velit. Unde fit, ut confecto
diversis temporibus ejusdemque regni curricu-
lo, sese invicem visitantes, maximè ubi notitia
familiaris inter eos intercedit, examinent, in-
quirant quid hoc vel illo loco visum notatum-
que sit. ibi non rarò evenit, ut rudera, loca de-
serta, famâ sepulta, nihilominus tamen aliqui-
bus pro opinione sua tanti sint æstimmii & elogii
ac si mera essent Mausolea & Lutetiæ, magno
audientis fastidio & verum peregrinationis fru-
ctum

Aut apimo reputantis. Communem esse errorem dico cum emunctioribus, multas locorum intercapedines ingenti sumtu emetiri, ubi nec sit quod animus virtutis & prudentiæ civilis amans, discere si velit, possit, & quæ possit, nolit: aliàs rectè peregrinatos dicerem quosdam nautas Batavos, qui per eas orbis partes stipendiis invitati, ligneis equis per cœruleas Neptuni plagas volarunt, quarum nomina omnibus ævi temporibus nec hominibus nec historicis cognita fuerunt, qui tamen ita virtutibus instructi redeunt, ut abierunt. Ut ut hæc vera sunt, tamen in judicia nostra proba tyrannidem exercet mos improbus, sæpiusque invitis oculis & palato famis indocili curriculum aliquod obimus, unde præter vacuefactam crumenam nihil nobiscum reportamus, licet apud alios qui idem iter aut inierunt aut in-eundum perficiendumque, ab aliis persuasi, rem necessitatis esse credunt, opinionem Ulysseorum laborum & stupendæ peregrinationis sustinere videamur. Idcirco ne communissimæ opinionis videremur immemores, libuit exire & consignare, quæ circa *Compendium orbis*, ut LUTETIAM rectè quidam nominant, digna habita sint à nemine ignorari, imò quæ possint famam peregrinantis

Stellis inferere, & concilio Iovis.

Quia verò *arces regia* lustrandæ sunt, placuit hoc iudicium & discrimen inter Anglicanas & Gallicanas proponere. Gallicis arcibus Anglicæ, si interiorem faciem spectas, nullo modo comparandæ sunt. Nam etsi NONCIVITZ in Anglia, imò & quæ primaria est HAMPTONCOVRT, exterius singularem majestatem præ se ferat, & gentis magnificum luxum præclare arguat; etiam si etiam pulcherrima serie interiùs ordinata

omnia : tamen , si aulæ ostro decora (quæ in parte Gallia nihil planè ad Angliam) & auro & gemmis distincta tollas , reperiēs intus & post vela sumtuosissima ejuscemodi cameras , intra quas civem primariæ dignationis hospitio nolis excipere ; plerumque ligna ibi non satis polita , telas aranearum , muros non satis integros , & , quod in nostra patria argumentum est negligentis patris-familias , nihil post vela sani & firmi. At in Gallia omnes porticus & cameræ (certè in arcibus primariæ æstimationis) sine adminiculis ambulatoriis & involucris, quemlibet Regem & Principem hospitio excipere non erubescunt. Quanquam majestatis quodam intuitu & tacitâ veneratione Henricus IV in illis quæ ipse fieri fecit , majorum suorum industriam & magnificentiam superaverit. Verum , ut verbis nostris fides habeatur, sine ulteriori præloquio ipsas ingrediamur ARCES ; spectator cum lubentia nostras tuebitur partes.

Omnibus aliis præponimus *le chasteau de Fontaine-bleau*. Ad hanc amœnissimam Regiam sedem Parisiis subsequens te via ducet ; prandium in *Essonne* sumes, an *Lyon d' or*, vi leucis ab urbe. Post ubi tetigeris *pont Hierry*, silvâ quercetanam feris abundantem ingrederis , ubi ferarum custodibus frequentes structæ sunt casæ.

De hac silva venationibus regiis celebri ita Serres in vita Henrici IV, anno 1598: *Comme le Roy Henry IV chassoit en la forest de Fontaine-bleau, voicy qu'il oyt environ à demy lieue de luy l'aboy de plusieurs chiens, le cor & le cry de gens qui chassent, & tout soudain ce bruit s'approche pres de sa personne. Le Roy s'estonne qu'aucun soit si hardy que de luy vouloir troubler son passe-temps, & d'entreprendre de chasser à son desceu en lieu reser-*

reservé pour le plaisir des Rois de France. Il commande au Comte de Soissons & à quelques autres, d'aller reconnoître ces chasseurs. Ils s'avancent, & oyent le bruit, mais n'en voyent ny les auteurs, ny l'endroit. Un grand homme noir parle à eux du plus fort des halliers : mais comme les choses inopinées & non prévues, donnent de trouble à l'esprit, ils ne peuvent distinctement entendre sa voix, pour l'affinité des vocables que les uns rapportent avoir ouy : M'attendez-vous, ou, M'entendez-vous ? & les autres, peut-estre avec de plus vray semblance, Amandez-vous. Mais ce que le phantome disparut aussi-tost que la parole fut ouye, leur fit juger qu'il n'estoit pas expedient de poursuivre plus outre. Si ceste rencontre n'avoit pour le moins & les yeux & les bouches des personnes irreprochables, on la rangeroit parmi les Romains & Comptes fabuleux. Les manœuvres, charbonniers, bucherons, les pasteurs & paysans d'alentour, rapportent qu'ils voyent aucune fois un grand homme noir, qui mene une meute de chiens, & chasse par la forest, sans leur faire neantmoins aucun mal, & appellent cét esprit errant, le grand veneur.

Ipsius cum Parisiis esset, noviter in isto saltu spectrum illud visum & nobili cuidam est obviam factum. Historiam cum circumstantiis, typis exscriptam vendebant, quam lector Parisiis repetere potest.

Silvam hanc ubi penetraveris VIII leucarum, coenam habebis in opidulo Fonte-bellaqueo, in intersignio au Croissant.

FONTAINE-BLEAV.

Ainsi dit à cause des fontaines d'eaux vives, claires & belles, qu'y abondent: quasi FONTAINE ET BELL'EAU. Videtur verò in stagno quodam

dam arcis fons limpidissimus aquæ scaturientis, à quo huic arcis nomen inditum. Occasio verò ædificandi talis fuit : Francisco Rege Galliarum in isto saltu venationibus se delectante, canis quidam venaticus salientis aquæ fontem offendit, præsentem & adstantem Claudiâ Regis filiâ. Hæc dulcedine & puritate aquæ capta, patrem rogat, domunculam eò loci fieri faciat. cui Rex; Non domunculam, sed arcem. Nec longè post, ædificium Rex cœpit, & à bellissimis fontibus (*Fontenbelean*, quasi fontem in bellâ aquâ) nuncupavit. Per subsequentes Reges quidem continuatum, sed ad fastigium per Henricum IV deductum, ita ut hodiè pulcherrimum, amplissimum & magnificentissimum omnium in Gallia, Germania, Belgio, Anglia, & Italia esse dixerim. Ipsius ædificii videamus *situm* & *structuram*. Sita est arx in territorio *Gastinois*, solo arenoso, male habitato & sylvis maximam partem vestito. Formam & magnitudinem, æneis typis exscriptam, Parisii tibi dant, quò te remitto. Structura ipsa *externa*, muris fossisque est circumdata, portisque clausa. Primæ portæ ingressus hanc habet inscriptionem :

Henricus IV, Franciæ & Navarræ Rex Christianissimus, bellator fortissimus, victor clementissimus, rebus ad Majestatis & publicæ salutis firmamentum compositis, hanc regiam auspiciatò restauravit, immensum auxit, magnificentius exornavit, anno M D C IX.

Interna structura, cum multa in hac arce sint, quæ fugitivo oculo spectari obiter non debent, nec possunt; omnia verò notare, nec tempus, nec ani-

animus, nec memoria in infinitâ ferè (sunt enim nongenta conclavia intus) istâ varietate sinat; nobis tamen ædificiorum largietur divisionem in *galerias sive xystos, atria, cameras, areas, & hortos*; de quibus singulis cursorio calamo, secundum suas contignationes. Prima contignatio sive *l'estage* offert *hortum Reginae, le jardin de la Roynie*. In quo *Diana* fonti instans, manibus cervum tenens; in medio iv canes procumbentes, subtus iv cervi. Ibi fons saliens. E regione nudus è cupro adolescens, spinam è planta pedis extrahens. *Lacoontis* cum liberis binis statua in hoc ipso quoque est horto, formâ, serpentum morfu qui enecentur. Porro *bina* hæc *spharisteria*; alterum opertum, apertum alterum; quibus Rex & aula proceres, cum inibi sunt, oblectationem Gallis familiarem capiunt. Hinc ad *aviarium, la voliere*, longum cclxx passuum, venit. Medium tectum turris rotunda penetrat: ærem & lucem undique ædificium admittit, clathris tamen prætenuibus, qualibus caveæ præcingi solent, munitum, ut volucris omnis exitus sit præclusus. Intus avium domicilia & nidi intra arboræta & dumeta; mox fons, effundens diversos rivulos, è rupe quasi surgit: parietibus vites & rosæta adpietæ; cum inscriptione, H. IV. D. G. F. R. Ad dextrum latus, gemini sunt angeli; alter coronam, canistrum alter rosas plenum tenet; subtus hi versus:

Tot populos victor iusto Rex Marte subegit,

Regius iste tenet quot sibi carcer aves.

(magna certè hæc hyperbole, cum aliquot millia ibi sint aves intus.) Ad sinistrum itidem gemini sunt angeli, cum corona & psittaco:

Qui lanum clausit, volucres hic sponte reclusas

Detinet, æternum quæ sua facta canant.

Nec immeritò canant : nam Henricus IV mox à primis ætatis annis , bello assuetus militavit ; regnum motibus turbulentissimum non solum composuit & sedavit , sed legibus præscriptis & sancitis in ordinem redegit ; cum hostibus exteris , Hispano & Sabaudò , pacem iniit ; ære , cuius summa cIo auri tonnas constituebat , omni soluto , ita totam Galliam sibi devinxit , omnium-que affectus in se reposuit , ut Euphormio non injuriâ dixerit : *Quod post numina nihil carius Eleutheria Rege suo haberet , ut qui proximè ad Deorum immortalium naturam accederet*. Ad summam , status Gallix , Henrico IV vivente , talis erat , ut felicissimum regnum sub sole , & invictissimum haberetur : ipse Rex , quidquid jobabatur loquebaturque , mera oracula dixisse videbatur : collectiones magnâ populi lubentiâ fiebant ; regionum thesaurorum acervi & montes jam in ore erant non Gallix tantum , sed & exterarum nationum : jam nescio quod orbis terrarum imperium à plurimis (humanis tamen suffragiis) ipsi assignabatur ; jam Belgium , Germaniam , credo & Hispaniam , infinita regna lætâ spe vicerat & vorarat. Nec tantum debita conflata solvit , sed regnum , immensorum sumtuum ædificiis & arcibus auxit & decoravit ; & hæc omnia Regis parsimoniâ , Thesaurariorum dextérité perfecta sunt. Ita Regis res gestas quod canant , affatim heic habent aves.

In aviarium prospectus est *de la galerie Régine*. in hac situs Hagensis , & Reginx Mariæ Medicæ adventus Massiliensem in portum ; res gestæ item & prælia , de quibus Henricus IV triumphavit.

Ab aviario ad *galeriam cervorum* , ut vocant , ducis. Elegantes ibi cervorum , luporum apro-
rum-

rumque venationes, *vi* i tabulis representatas, videbis. Henricus IV habitu familiari, qualis fuit venatum eunti, conspicitur; jam confodit gladio aprum, jam hastâ cervum; & quæ alia sunt venatorum prælustria facinora. Utrumque latus *xlvi* cornibus cervinis est vestitum, diversissimæ formæ & magnitudinis, prout interdum natura & casus in rebus istiusmodi joculari solent. Mox ad januam in introitu arx Fontaine-bleau; è regione ad exitum arx S. Germani, conspiciuntur. Sinistrum xyphi latus pictas habet *Follenbroy, Compiègne, Villecoterets, Bloys, Amboise, Chambour, S. Leger, Charleval, Monceaux, Vernevil, Madrit*. Dextrum verò meras fenestras, cum binis arcibus, *S. Vincent, & Louvre Parisiorum*.

Hinc ad cameram consiliorum, *la chambre du conseil*. in quo pictura Ducis d'Ombe, *oncle de la Roïne*.

Mox *la chambre des estuves*. ibi Johannes Baptista, janux; Adonis cum Venere, camino impositi.

Mox *les estuves à se laver*. Ipsum balneum quadrilaterum. gradibus fit descensus. circum cancellis clausum. Ibi effigies Gastonis de Foix.

Mox *les estuves seiches*, sudoribus provocandis: Adhuc aliz, pro rondendis capillis & radendâ barbâ. Finitur hoc tabulatum exiguo templo seu sacello, auctore Henrico II, sed perfectore Henrico IV: ubi versus:

*Imperio natisque potens, & conjuge felix,
Altâ pace, sacram decorat Rex inclytus adem,
Æternum ut pietas angustâ splendeat aula.*

Alterum tabulatum habet *la chambre neuve*. in qua ad caminum *la Duchesse Gabrielle*, formâ Dianæ, manu tenens cor corvinum. Prospektus est ad arcem fontium, (*vers la court de fontaine.*)

Picturæ Herculeorum laborum.

Inde *grandis galeria*. cujus inscriptio talis :

D. O. M.

Cum per occasionem civilium armorum & ob impuberem Principis ætatem, quibus tota ferè Gallia exarserat, Elisabetha Anglorum Regina portum opidumque GRATIÆ, quod est ad ostium Sequanæ positum, naturâ manuque munitissimum, insigni fraude occupasset firmissimoque præsidio teneret, auspiciis Caroli IX Christianissimi Regis, consilioque & prudentiâ singulati Catharinæ matris Reginæ, paucis diebus oppugnari summâ vi cœptum, deditione receptum est, anno M D LXIII.

Xystus quatuor est caminorum; & adscribitur Carolo IX Regi. Fenestrarum emblemata, cùm sint magni nominis, heic adjiciam. 1. *Hunc ventus, sed me spes foret.* 2. *Puro ardet & uno.* 3. *Nunquam labitur ista fides.* (*Naufragium alter juvat.*) 4. *Perrumpe obstacula lentè.* (*Quidam truncos è via movet.*) 5. *Tutum secreta filere.* (*Harpocrates.*) 6. *Pretiosior ipse lapillis.* (*Cupido lapillos quarit.*) 7. *Rex floret ab armis.* 8. *Vigilantia regna tuetur.* 9. *Amat victoria curam.* 10. *Plebis amor regis custodia.* (*Examen apum.*) 11. *Cor regis in manu Dei.* (*Manus è nubibus exit.*) 12. *Arcani custodia fida.* 13. *Mens ardua tendit in altum.* 14. *Eloquium tot lumina claudit.* 15. *Nulla altiùs ardet.* 16. *Non frangunt obstacula vires.* 17. *Animos alligat aquas.* (*Justitia & religio.*) 18. *Manet victoria constans.* 19. *Hoc fœdere Lilia florent.* (*Gallia tota secum*
con-

concors.) 20. *Ortus occasibus aquat.* 21. *Obsequium
 nihil impedit umbra.* 22. *Casus harebit in omnes.*
 23. *In splendore tuo labor & quies.* 24. *Agitatus
 cresco, (ignem feriens.)* 25. *Comitantur furti dolo-
 res. (sævum puer rapit.)* 26. *Mox toto radiabit in
 orbe.* 27. *Mea clauditur hîc spes.* 28. *Innocuo non
 uritur igni.*

Extremum hujus xyſti offert obſidionem &
 recuperationem *Ambiani*; cui adſtat *Henricus*
IV armato cataphraſtus equo inſidens, pulchri
 operis & magni æſtimii ſtructura.

Inde *la chambre & le cabinet* de *Madame Du-
 cheſſe Gabrielle.* in utroque ſupra caminum *A-
 donis & Venus.*

Poſteà, *galeria Franciſci I, ſive la petite galerie.*
 proſpectum habet à *la court de fontaine.* ad in-
 troitum *Bacchus, Venus, & Cupido* proſtant.
 In hoc xyſto colloquium inter *Cardinalem Per-
 ronium & Mornæum* habitum; de quo *Serres* in
 vita *Henrici IV.*

Hinc in alium xyſtum egreſſus eſt, ſtatuſ mar-
 moreis dimidiatis exornatum.

Mox *la chambre du Roy* paululùm obſcurior;
 in qua *Regis* juffu, per *monſieur de Vitry, Mar-
 ſchallus Bironius* exermis factus, & captivus in-
 de abductus. vide *Serrem.* Ibi in clypeo: *Invi-
 ta Cereris non potes eſſe gener.* Hinc *le cabinet du
 Roy; la chambre de la Royne:* inter utrumque
aviarium in ſublimi loco ſtructurum, ita ut à *Rege
 & Regina* videri & audiri aves poſſint.

Hinc *l'antichambre de la Royne:* locus natalis
Ludovici XIII Regis: & l'antichambre du Roy.

Ita xyſtis & cameris viſis ad atria ſeu ſalas
 itio eſt.

1. Eſt, *la ſale de la garde,* picturis eminens &
 tapetibus manupictis; prælia *Caroli VII & tro-*

phza ab Anglis devi&is reportata exhibentibus.

2. *La sale des festins*, epulis solemnibus locus. c&mino Henricus IV, equo è candido marmore insidens, valore aliquot mill. coronatorum, collocatus, exhibet inscriptionem :

Henricus IV, Francorum & Navarrae Rex, bellator, victor & triumphator, bello civili confecto, regno recuperato, restauratoque; pace domi forisque constitutâ, Regis penatibus Regali sumtu focum exstruxit. M D IC.

Dextrum ejus latus *Clementia*, sinistrum *Pax* concludunt, è marmore candido statuz: ut & columnæ è variegato. In sublimi par leonum ex ære, cum coronis & armis. Subtus Regem equitantem tabula nitidi marmoris est, exhibens Regem equitem, sed habitu Romano antiquo, hostes devi&os conculcantem.

3. *La sale des bals*, ampla & spatiosa, choreis & gyris destinata. in medio fornicis; *Donec totum impleat orbem.*

4. *La sale des comediens*, ædificium artificiosis caveis & operibus cœlum fingentibus constans. hinc inde hæc verba adscripta habet: *Agitur pars tertia mundi.* Credo equidem omnia portendere debere monarchiam Gallicam, & ejus supra alias præminentiam.

Hinc ad *hortos & areas*. Horti, muro inclusi, sunt: 1. *Le jardin du Roy*, in areolas buxeis sepius distinctus: ibi varia hortulanorum deliria & ambulacra offendes: ad lubitum, in umbra, in aprico, ad amnes quiescere aut obambulare potes, prout cujusvis genius monuerit. In hoc, Cleopatram ex orichalco, opus Angeli Politiani,

ni, videbis; ex Italia à Catharina Medicea huc
 translatum. Ibidem, Neptunum æneum; ad cu-
 jus pedes lupa Romulum & Remum lactans.
 Mox tria stagna; quibus innatant cygni, pisces-
 que diversi innutrientur. 2. *Le jardin de la fon-
 taine*; in quo ipse scaturiens fons pellucidæ aquæ
 situs, causa & origo arcis *Fontaine-bleau*. ibidem
 stagna aliquot, trutarum domicilia, optimi sa-
 poris, regiique apparatus. heic xyſti arboribus
 frugiferis confiti; deambulationibus multorum
 mill. hominum apprimè commodi; qui tamen
 nec oculis nec auribus ſeſe invicem aſſequuntur;
 ita ars heic ſuam fecit induſtriam. 3. *Le jardin des
 pins*; quòd olim pinorum hìc magnus numerus,
 ſed poſteà exciſus, ſubſtitutis frugiferis: omnia
 ſtupendæ magnitudinis & viſionis, vel v hora-
 rum & ampliùs. 4. *Le jardin des eſtangs*; in quo
 stagna majora & ambulacra peramœna. 5. *Le
 jardin de la Royne*, in medio ſtagni ſublimiori à
 fundo loco exædificatus, muroque cinctus; ad
 quem non niſi per pontem datur accèſſus. ibi
 ſpecioſiſſimi flores, herbæ, pro deliciis tantæ
 majestatis. *Hortus extra arcem* unus eſt; in quo ar-
 bores pomiferæ, ſtagnum item, & ſtruthio-
 camelorum par; aviarium item pro avibus ſilveſtri-
 bus & exoticis; ibi corvi Indiæ pſittacorum
 inſtar, anates & anſeres perigrinæ formæ; &
 quæ alia ad oblectandos Reges comminſci po-
 tuit humana induſtria & ſumptus profuſiſſimi,
 qui in hanc rem facti ſunt, & adhuc ſiunt cotti-
 diè. Superſunt *aræ ſive les courts*. 1. Eſt *la court
 de la fontaine*; ubi fons, cui pro ornamento Mer-
 curii ſtatua, duæque aliæ è cupro nudorum vi-
 rorum. 2. *La court de Dongeon*; in qua horolo-
 gium bimembre comparet: binæ ſunt turriculæ;
 altera ipſum horologium habet, ornatum lunæ

& solis statuis immobilibus, ita tamen ut sol scepro horarum numerum monstraret; altera planetarum motum ostendit. 3. *La court des Officiers*. hic, ubi Rex cum aula commoratur, aulici sua deambulacra habent. 4. *La basse court*; in cuius medio equus prægrandis è gypso factus, binis duntaxat pedibus insistsens videtur; opus singularis artificii: sunt qui affirmant, equi silvestris, qui in hoc saltu postea captus, figuram esse; sed credat Judæus apella.

His ita omnibus visis, animum applica ad bibliothecam, Francisco I Rege natam; sed Parisios post transvectam: sed nec hic planè interiit, verum per assiduos bellorum civilium nimbos est multum dissipata.

Ultimum, quod Regum hunc secessum attolli, est natalis & baptismus Regionum liberorum, anno c1o lxxvi institutus; de quibus tractare non hujus est loci.

Tantum de Fontaine-bleau. Properemus retrò ad alia; *Melodunum & Corbolum*.

M E L O D U N U M,

GAllis *Melum*, in territorio Heurepensi opidum; ad Sequanam, Lutetiae instar, situm; nam pontibus junguntur opidi partes, ita ut triplex opidum videatur. Olim *Isis* ei nomen fuit; unde *Lutetia*, ad exemplum hujus, in insula & continenti ædificata, dicta fuit *Par-isis*. Jocantur incolæ suo diverbio: *Après Melun Paris*. Porta opidi insignia habet Gallica & Florentina, cum elogio: *Concors inæqualitas facit melos unum*. Ceterum figlina ars heic in magno præconio; luti quippe bonitas opificumque industria fornacem fecit, pretio dccc coronatorum ab Henrico III Rege coemptam. Hinc perge ad

C O R -

CORBOLIUM,

DIssitum VII *milliarib.* à Fontaine-bleau. Heic prandium sume à *grands Carneaux. Corbeil* Gallis. Opidum antiquum, cujus meminit Cæsar lib. VII in sua Historia: sed adpellat Metio-sedum. Antiquitatis adhuc rudera sunt magna illa turris, quâ opidum in parte defendi potest. Alluitur Sequanâ & Essonâ fluviis; unde bise-ctum quasi est in Corbolium vetus, & Corbo-lium novum. Non est, quod diu heic commo-neris; Templum S. Spiræ, in quo Canonici, ha-bet tumbam Comitis Aymonis, quam ad fini-stram altaris, cum tabula teste, videre habes.

Hinc per vicum *S. George* IV leuc. perge ad opi-dulum

CHARENTON,

Quod Parisiis binis abjunctam leucis. Alio nomine dicitur *Pont de Charenton*, à ponte lapideo, fluvio Matronæ (*la Marne*) superstructo. Heic invisas templum novum, quod Orthodoxis exstrui permissum ab Henricò IV: verè novum; nam non ita multi anni sunt, cùm maleferiati homines irruerent, & igne supposito dejicerent. Concio est frequens, & aliquot millia audito-rum numerabis, qui rhedis, partim aquâ & pe-dibus, eò, Deo sacra facturi, conveniunt.

Hinc antequam ad vicum *Conflans* tendis, non procul Corbolio, rudera templi alicujus fuerunt. hæc ascende & clama, echo respondebit unde-cies & ampliùs. Sed hæc olim. Hodie Carme-litani, ejus loci cœnobio structo, echo abege-runt. Antiquitates Gallix dicunt; *Entre Conflans & Charenton s'entendoit un echo des plus merveil-leus del'Europe, avant que les Carmes reformez y*
enf-

eussent fait bastir: la voix (ita pergit de echo) de cet-
tuy-cy comme bien plus admirable, frappe souvent
l'oreille jusques à dix fois, & d'un son si violent
que les boulets de canon emportez des feux & de la
poudre, ne fussent pas avec plus de vehemence. Tu
experire, qui eò venis; mihi anxie inquirenti
nihil tale evênit.

Charentonio ad *Confluentes* quadrante milliar.
descende.

C O N F L A N S

Nomen habet à confluentibus Matronæ &
Sequanæ, quæ heic junctæ Parisios defluunt.
Vicus situs est ad collem, subtus Sequanâ de-
fluente. Secessus est verè regius Domini Villare-
gii; quem contemplaturus, oculos fige in came-
ris, galeriis, & hortis.

Cameræ superbiunt picturis, caminis, & le-
ctis magnarum impensarum.

Galeria fornicata, auroque & coloribus arti-
ficiosissimè picta, utrumque latus vestitum ha-
bet iconibus in Italia factis. à me observatæ sunt
sequentes tabulæ xxxi è gente Medicæ: Sibyllæ;
Romani Imperatores; Papæ; Turcæ; milites,
inter quos Scanderbegius sive Castriotæ; Docti
viri, Platina, Seneca, Guicciardinus, Jovius,
Thomas de Aquino, Scotus; Duces Sabaudia;
domus Lotharingica; domus Anglica; do-
mus Borbonia; domus Valesia; domus Navar-
ræ; domus Nassovica. & hæ tabulæ multi arti-
ficii & auri sunt opus, natæ in Italia maximam
partem, pectorali staturâ. Inde ad caput galeriæ,
nigerrimi marmoris fenestra, omnis pellucida.
non procul auro picta inscriptio:

Qui ex hac stupenda porticu tanquam
è specula cadentem solem, fluentem Se-
qua-

quam, imperiosam Lutetiam, denique Theſſala tempe altera miraris, mirare ut immota labascunt, agitata manent, imò dum miraris, ipse defluis: vita enim hæc, vapor & umbra: Ergo, &c.

Horti diverſi ſunt, floridi & fructiferi. videbis delicias aurantiorum malorum, magno numero, ſed eleganti ordine ſunt poſitz arbores, ciſtiſque incluſæ, adeuntibus undique ob & pervia.

Hinc redeundum eſt ad ipſos ferè Lutetiz muros, in viam quæ ducit ad arcem *Sancti Germani*. Hanc priuſquam aſcendis, occurrit opidulum

R U E L.

IN cujus extremo palatium *Domini de Moiffet* cum hortis, fontibus & piſcinis, viſu digniſſimum. Ipſum ædificium cum area quadrilaterum eſt, non tamen omni ex parte habitationibus occupatum. Foffæ profundæ grandioribus veſtiz lapidibus, binis pontibus verſatilibus junguntur. altero horum ſuperato occurrunt bini canes ex ære conſlati, aquam è genitalibus in foſſam ejicientes. Inde aliquot paſſus progredere ad fontem cui Roſæ forma eſt; in quo Herculem cum clava, Draconem multorum capitum, Cerberum, & alia è metallo aquam exſpuentia cernes. hinc ad ambulacra; ad ſilvulam labyrinthis & aquæduſtibus elegantem: mox ad ſpelzum ſalientium aquarum; ad piſcinas, & alia, quæ arte & ſuntuoſo opere heic compendio & forte ad invidiam ſtruſta.

Hinc unum lapidem *Jovis Galliar* delitiz,

SAINCT

S A I N C T G E R M A I N

Difficilius paululum & montosum iter est ; Sed desiderio tanti operis (superat enim omnes regias domos, teste Merulâ,) fit facile. Opidulum arci adjunctum; IV leucis est Parisiis ab-
 junctum; situm in aëre saluberrimo, qui heic ab infantibus Regiis primâ vitâ hauritur sanus. heic primum Ludovici XIII R. quoque fuit domici-
 lium & regimen. Præter cœnobium nobilium virginum (eò nec cuivis faciliè patet aditus) non est quod in eo quæras. Ergo rectâ ex hospitio à *l'arose blanche* ad ARCEM; divisam in duo domicilia; alterum antiquum, alterum novum.

Antiquæ arcis fundatordicitur Rex Carolus V; restaurator Franciscus I. Rei testimonium sunt camini è latere cocto, quibus inscriptas vides passim litteras F. F. F. F. ubi tectum summum, quadratis lapidibus stratum, conscendis. Conclavia numerantur LXIII, spatiosa, ornatu non ad nostrum sæculum. Ad dextram portæ, sacellum ingrederis; omne ædificium lateritii ferè lapidis; area intus ovali formâ. Extus est ferarum septum, longitudine duorum milliarium: in quo *le jen de paillemail, le long duquel y a des pavillons quarrez, faits & massonnez expres pour recevoir l'assemble des regardans.* Subtus, est fossa, domicilium cervorum, & avium rararum.

Nova arx nata Henrico IV R. auctore, in qua cameras & cryptas nota. Camera cum xystris seu galeriis fornicatis sunt pro Rege & Regina divisæ. Galeria pro Rege in summitate habet emblema: *Duo protegit unus*; Duo, regna nimirum Gallix & Navarræ, protegit unus Rex. Januæ ibi superstat arx *Fontaine-belleau*; latera, habent urbes *Hux, Venize, Prague, Namur, Mantona,*
Adem

*Aden en Arabie; Campaigne heureuse, Sion en Suisses, Moly, Tingis, Stasin en Afrique, Terracina, Ormus en Perse, Bellitri, Werdenbroch en Westphale: Numegen, cum subscriptione, Ville du fondement de l'Empire; nam Carolus Magnus urbem hanc imperialem esse voluit ejus loci: Passaw, Mastricht, Theffala tempe, Florence. Galleria Reginz ornata tabulis pictis prægrandibus ex Ovidio & aliis. In cameris sunt camini nigerrimo è marmore, coelo sudo S. Clodii situm demonstrantes: alibi balnea regia, sacella cum refrigerio, aviaria bina, ut & supellectilem regiam aucupio destinata observabis. Hinc per binas (quarum altera XLV, altera XXXVI est graduum) scalas lapideas, formâ ovali, descensus fit ad cryptas substructas, artificiosas aquarum ductibus omnes Europæ reliquas superantes. credamus hoc Gallis, cum hodiè Italia digitum ori imponere necesse etiam habeat: etiamsi Brabanti ductus Bruxellenses præferre non dubitent; ego tamen non subscribo; quamquam & hoc stupendum otiosæ industriæ opus non negem. Cryptæ sunt duùm generum. Sicca una est, *la crouste sèche*; refrigerium heic, commodum sub æstivis caloribus levamen & mansio. Udx verò & ro-rantes sunt IV; de quibus ordine & pauca. I. Habet Draconem, caput & alas motantem cum vomitu undarum è faucibus largissimo. ibi philomelæ & cuculi cantus & certamen: ad latera, dux statuz nigro è marmore aquas ejicientes. II. Ad januam mox serpens est, ore undas exspuens: audiuntur philomela & cuculus: videtur virgo movens caput, vertens oculos ultrò citroque ac si auditores & advenas respiceret, digitis organum tractans, suavissimo sanè concentu. In medio mensa è marmore nigro posita, cui tubus*

impo-

S A I N C T G E R M A I N

Difficilius paululum & montosum iter est ; Sed desiderio tanti operis (superat enim omnes regias domos, teste Merulâ,) fit facile. Opidulum arci adjunctum; IV leucis est Parisiis ab-
 junctum; situm in aëre saluberrimo, qui heic ab infantibus Regiis primâ vitâ hauritur sanus. heic primum Ludovici XIII R. quoque fuit domici-
 lium & regimen. Præter coenobium nobilium virginum (cò nec cuivis facillè patet aditus) non est quod in eo quæras. Ergo rectâ ex hospitio à *l'arose blanche* ad ARCEM; divisam in duo do-
 micilia; alterum antiquum, alterum novum.

Antiquæ arcis fundatordicitur Rex Carolus V; restaurator Franciscus I. Rei testimonium sunt camini è latere cocto, quibus inscriptas vi-
 des passim litteras F. F. F.; ubi tectum summum, quadratis lapidibus stratum, conscendis. Con-
 clavia numerantur LXIII, spatiosa, ornatu non ad nostrum sæculum. Ad dextram portæ, sacel-
 lum ingrederis; omne ædificium lateritii ferè lapidis; area intus ovali formâ. Extus est fera-
 rum septum, longitudine duorum milliarium: in quo *le jen de paillemail, le long duquel y a des pavillons quarrez, faits & massonnez expres pour recevoir l'assemble des regardans.* Subtus, est fossa, domicilium cervorum, & avium rararum.

Nova arx nata Henrico IV R. auctore, in qua cameras & cryptas nota. Camera cum xystris seu galeriis fornicatis sunt pro Rege & Regina di-
 visæ. Galeria pro Rege in summitate habet em-
 blema: *Duo protegit unus*; Duo, regna nimirum Galliarum & Navarræ, protegit unus Rex. Januæ ibi superstat arx *Fontaine-belleau*; latera, habent urbes *Hux, Venise, Prague, Namur, Mantova,*
Aden

Aden en Arabie; Campaigne heureuse, Sion en Suisses, Moly, Tingis, Stasin en Afrique, Terracina, Ormus en Perse, Bellitri, Werdenbroch en Westphale: Numegen, cum subscriptione, Ville du fondement de l'Empire; nam Carolus Magnus urbem hanc imperialem esse voluit ejus loci: Passaw, Mastricht, Theffala tempe, Florence. Galleria Reginz ornata tabulis pictis prægrandibus ex Ovidio & aliis. In cameris sunt camini nigerrimo è marmore, cœlo sudo S. Clodii situm demonstrantes: alibi balnea regia, sacella cum refrigerio, aviaria bina, ut & supellectilem regiam aucupio destinata observabis. Hinc per binas (quarum altera XLV, altera XXXVI est graduum) scalas lapideas, formâ ovali, descensus fit ad cryptas substructas, artificiosas aquarum ductibus omnes Europæ reliquas superantes. credamus hoc Gallis, cum hodiè Italia digitum ori imponere necesse etiam habeat: etiamsi Brabantî ductus Bruxellenses præferre non dubitent; ego tamen non subscribo; quamquam & hoc stupendum otiosæ industriæ opus non negem. Cryptæ sunt duûm generum. Sicca una est, *la crouse sèche*; refrigerium heic, commodum sub æstivis caloribus levamen & mansio. Udx verò & rorantes sunt IV; de quibus ordine & pauca. I. Habet Draconem, caput & alas motantem cum vomitu undarum è faucibus largissimo. ibi philomelæ & cuculi cantus & certamen: ad latera, dux statuz nigro è marmore aquas ejicientes. II. Ad januam mox serpens est, ore undas exspuens: audiuntur philomela & cuculus: videtur virgo movens caput, vertens oculos ultrò citroque ac si auditores & advenas respiceret, digitis organum tractans, suavissimo sanè concentu. In medio mensa è marmore nigro posita, cui tubus

impo-

imponitur, è quo , adhibitis diversis organis ex ære & ferro , diversas formas unda ejicit. heic Calices Venetos , Lilia Galliz & alia artificiosissimo productu miraberis. Penes fenestram nota tabulam è marmore variegato; specula hinc inde, & conchyliæ, delphinum item; sed exiturus, cautus sis laterum observator. III. Neptuno sacra est; in qua corona globo imminet, ab aquis in gyrum elevata , guttas unionum instar spargens. Ibi officina Vulcanica; mola papyraceæ; philomela cantans: duo item angeli ad latera cum buccinis; qui ubi sonitum edunt, janua aperitur; Neptunus tridente armatus, curru insistens, à duobus albicantibus equis tractus, ex antro prodit, paullum subsistit, revertitur, antrumque repetit; januaque clausa, tubarum clangor repetitur. Dum hæc contemplaris, sedile propè est, quod à te incautè occupatum affatim aquarum dabit; quod evitabis, si clavum subtus ferreum doctâ manu scies tractare & ducere: sed & pavementum tessellatum lapillulis non minus madidum te dimittet. IV. Crypta humiliori loco sita, Orpheo dicata est; omnium bellissima & artificiosissima. Mox ad introitum, exitus undarum intranti est obviu. prodit Orpheus citharâ ludens, caputque movens; opus jucundum visu & auditu. ex utroque latere feræ diversi generis ipsum circumstantes sequuntur, progrediuntur: mixtæ sunt arbores frugiferæ, sese insectantes; rupes ramis, quibus aves modulantes insident, ornata: sunt & signa XII zodiaci, suo motu ad harmoniam progredientes; adest Bacchus dolio insidens, scyphum manu tenens. Sunt paradisus, infernus, mare, naves bellicæ, IV elementa; arx S. Germani; ad cujus alterum latus Rex cum Principibus & stipatoribus navigans

gans; ad alterum, delphinus & angeli de coelo descendentes; mox Neptunus, Mercurius, & Jupiter; & alia alia, supra memoriam & calamum nostrum. Sunt & heic **IV** virtutes cardinales è candido marmore, olim ornamenta Jesuiticæ pyramidis ante palatium Parisiense.

His omnibus **ro** è visis, retrogrediundo Parisios, uno lapide offendis silvam, *le Bois de la trahison*. media via eam secas. decerpe ab uno latere ramum & in aquam præterfluentem injice; supernabit ut natura ligni est communis: ab altera via parte decerpe alium ramum, & in eandem Sequanam projice; videbis eum, lapidum instar, fundum petere. Silva cædua est, & quercubus confita. In ejus angulo mensa lapidea adhuc monstratur prægrandis, ad quam proditio fertur concepta. dicitur quidam Gamelon, *Sieur de Hauteville*, cum conjuratis asseclis, heic conspirasse contra gentem des Ardennes & Pares Franciæ, eosque in hac silva cum multis aliis nobiliorum procerum trucidasse tempore Caroli Magni: qui postea supplicio affecti & heic combusti sunt. Et ut homines intelligerent, quàm abominabilis & detestanda hæc impia conspiratio fuerit coram Deo; accidit, ut arborum cæsarum surculi remanentes non renascantur amplius: inde rara heic hodiè silva, raræque arbores. O ita nullæ seditiones, nec in Gallia nec orbe Christiano, renascerentur! multò melius haberent res humanæ. sed Deus properat humanos punire & finire furores; & Regum etiam Principumque; qui, posthabitis imperii curis, libidinibus suis interdum strenuè indormiunt, stœccifacientes se Dei loco justitiam in terris exercere debere, &, subditis ut benè sit, prospicere.

Sed pergamus in cœpto nostro recursum. In viâ hac occurrit Regalis arx

M A-

M A D R I D,

VNo lapide Parisiis distans, in planitie sita, locosolitario & minùs inhabitato; olim silvulâ circumdata nemorosâ, per bella verò excisâ, ita ut venationi minùs commoda hodiè compareat; licet Rex interdum ibi sese oblectet cuniculis capiundis: muro undique sat longo cinctâ & conclusa planities. Origo arcis est, à Francisco I Gall. Rege, ad Ticinum anno c1o 1o xxv, xxiv Februarii capto; de quo *Pierre Mathieu en histoire des guerres entre le Roys de France & d'Espagne*:

ArMa aqVILa VInCVnt LILla CeLsa trVclr.

Alterius cujusdam de hoc duorum Regum prælio, tale est distichon:

Gallus habet cantum, barbam, calcaria, cristam;

Sub pedibus gallum sed Iovis ales habet.

Quadriennium igitur cùm Franciscus Rex Madriti ab Hispano detentus esset, reversus anno c1o 1o xxix, hanc arcem fieri fecit formâ cum Hispana simili; quamquam sunt qui toto coelo discrimen inter utramque asserant. Arx ipsa indies collabatur: aliqui putant, quòd consultò & propter invidiosam Regis sui in carcerem compacti memoriam fiat. Intus, quod magnopere lustres, vix invenies. quæ fenestram clathratam in atrio seu sala, quæ respondet alteri in Hispania, per quam Franciscus ab aulicis Hispanis, dum carceri inclusus erat, visus, & digito quasi monstratus, pro ludibrio habitus fuit, quasi upupa, Regum pueri cum qua lusitent. Henricus IV. hanc sedem Margarethæ Valesiæ à repudio occupandam dedit, antequàm post palatium Parisiense ad Sequanam inhabitaret, modò funditus deletam & everfam.

Hinc.

Hinc uno eodemque itinere ad opidum

S A I N C T C L O U

DIvertere potes. Arx & locus nomen obtinuit ab regis Clodovzi Magni quarto filio Clodovzo ; qui , renunciato Principis statu, monachalique assumpto, ibi sepultus est. Monumentum in templo è marmore nigro, IV columnis è porphyro impositum, talem habet inscriptionem:

*Artubus hunc tumulum Clodoaldus consecrat al-
mis,*

Editus ex Regum stemmate perspicuo.

Qui veritus regni sceptrum retinere caduci,

Basilicam statuit hanc fabricare Deo:

Ecclesiaeque dedit matricis jure tenendam

Urbem Pontifici qui foret Parisiis.

Alterum, quod in choro templi ad dextram è marmore vides, monumentum est & repositorium cordis Henrici III Regis. In summitate sunt binæ coronæ, cum inscriptione :

Manet ultima cælo.

nimirum duæ coronæ significant Galliam & Poloniam, quarum Rex fuit: ultima verò in cælo dabitur, id est, in tertio regno, si eò sublatus est. Ipsum verò epitaphium tale est:

D. O. M.

Æternæque memoriæ

Henrici III. Gall. & Poloniæ Regis.

Asta, viator ; & dole Regum vicem.

Cor Regis isto conditur sub marmore.

Qui jura Gallis, jura Sarmatis dedit.

Tectus cucullo hunc sustulit sicarius.

Abi, viator ; & dole Regum vicem.

Quod

Quod ei optaveris, tibi eveniat.

C. Bencise, scriba regius, & magister variationum, Domino suo beneficentissimo, meritiss. P. A. 1594.

Sicarium illum Serres, in vita Henrici III. sub finem, appellat un moyne endiable, un excrement d'enfer: cum quo incidit anagramma super verba, FRERE JACQUES CLEMENT: C'est l'enfer, qui m'a créé. *Lansias contra Gall.* Vide etiam le *Catholicon d'Espagne* de hoc regicidio: *Bellus tom. IV, disc. XIX*, ita narrat Latine: *Kalendis Augusti, anno M D LXXXIX, monachus quidam Dominici ordinis, qui Iacobitarum quoque vulgo dicitur, simplici, ut videbatur, ingenio, circa vesperam versus S. Clodovai sanum, ubi rex tunc erat, [obsidens Lutetiam xl. mill. copiis] iter ingressus est, commeatus literis captivi cujusdam Praefidis Harlai operâ impetratis. Eò quum venisset, per inter-nuncios statim Regi significari iussit, habere se quæ oretenus cum ipso communicare vellet: Rex verò cuidam è suis negotium dedit, ut eâ nocte hominem apud se retineret, & liberaliter tractaret; è cujus sermone non modò nulla deprehendi potuit suspicio, sed etiam spes facta est, eum insigne aliquid ad Regis servitium & utilitatem allaturum. Postero die mane idem monachus ad regem introductus, petiit, ut in secreto audiretur. Arbitris ergo remotis, Rex cum eo penitus conclave ingressus est. tum monachus literas ei porrigit: ac statim iis legendis intentum, ultro in ventrem sub umbilico adactò, confodit. [Serres tamen circumstantias facti aliâ formâ deformat; quem vide.] Rex vulneratum se sentiens cultrum continuo è vulnere ipse educit; quod inde multo majus factum est. Ad strepitum & clamorem mox familiares Regis & satellites accurrunt, & monachum multis vulneribus conficiunt,*

ni-

nimio ultionis zelo accensi. quem Deo gratias egisse ferunt pro tam subitaneâ & leni morte ; ut qui vivo sibi deprehenso omnes cruciatus paratos sciret. Mortui cadaver à quatuor equis distractum, in IV partes dissectum, & tandem crematum fuit. Rex plagam hanc non lethalem fore arbitratus ; ut suis animum adderet, ipse quoque animum præ se tulit, & è fenestra etiam conspiciendum se præbuit. At circa vesperam ingravescente dolore, medici & chirurgi inspecto vulnere (quod jam livescere incipiebat) Regem periculi, utque ad extrema se pararet, monuerunt : qui nihilominus melius sperabat, donec tandem, deficiente lingua usu, circa mediam noctem exspiravit. Moriturus, Navarra Regem & circumstantes Proceres alloquutus est gavibus verbis ; inter quæ de negotio religionis hæc sunt : Remettez le different de la religion à la convocation des Estats du Royaume, & apprenez de moy, que la pieté est un devoir de l' homme envers Dieu, sur lequel le bras de la chair n'a point de puissance. *id est* : Differentiam in religione ad conventum statuum Regni rejicite ; & discite meo exemplo, quòd pietas (sive vera religio) sit hominis obligatio coram Deo, in quam brachium sæculare nihil habet potentia. Utinam hodie conscientiarum tortores, orthodoxaque religionis eversores hoc perpenderent, nec in animas hominum sibi judicium, quod solius Dei est, sumerent ! Nec abs re est vindicta locus ; periit enim in eo ipso conclavi, quo annis retrò aliquot, cum matre Katharina & fratre Karolo IX in lanienam Parisiensem contra orthodoxos conspirarat. Ita vero:

H

Est

Est profecto Deus, qui quæ nos gerimus, auditque & videt. Serres, Regius Historicus, dicto loco asserit: Regicidam à doctore Bourgoignio, cœnobii Dominici Priore, Patre Commoletto, & reliquis Jesuitis, ut & à Ligæ Capitibus persuasum & instigatum esse, cum amplis promissis, si evaderet, Episcopatum & aliorum beneficiorum in terris Ecclesiasticis: sin minus, primi loci in paradiso supra Apostolos.

Tantum de regicidio hoc tristi. Opidum situm ad collem & Sequanam, quam pons lapideus perviam facit; arx & palatium agnoscit Herum de Gondy. Altiori paululum loco ædificium stat, unde prospectus Parisios & in circumvicinos agros amœnissimus. In conclavibus, Magnatum cum uxoribus picturas contemplare; Reginæ præsertim, cum adpictis circumstantiis. Hortus nemorosis & variegatis, elevatis item & depressis ambulacris gaudet; singula à se invicem fontibus, & statuis Rustici, Rusticæ, & aliarum interstinguuntur. Hinc ad *cryptam* fornicatam, sacelli instar, pergendum. medietas mensam rotundam è nigro marmore tenet, aquas per tubos variegatos emittentem: latera vestiunt statux marmoreæ; suprâ & infrâ aquarum copiaz scaturiunt improvise. Hinc Parisii & circumjacentes campi oculis emensurari commode possunt.

Uno lapide hinc distat

A R X M E U D O N,

IN rupe ædificata tempore Francisci I Regis ab Antonio Sangvino Cardinale, & perfecta sub Henrico II, amœnissimo ad silvulam loco. Intus grotta elegantis structuræ, improvise adventantes adspiciens. Conclavia marmoreis statu-
orna-

ornata. ibi Parisii in marmoreo speculo ad ca-
minum ostenduntur; heic è marmore Iulius Cæ-
sar, Octavius, Tiberius, Caligula, Nero, Otto,
Aristoteles, Demosthenes, Cicero, videntur.
Omnia olim elegantiora, priusquam Gallia inte-
stinis bellis mota, & heic furiarum vestigia po-
suit. Ad præterlabentem fluvium cœnobium Ca-
puzinorum sub Carolo IX fundatum est.

Hinc uno lapide descendis ad pagum

V A N V E S,

Olim *Vannas*, nomine derivato ab antiquo
Gallico *venna*, vel *benna*, quod est piscis:
hinc locus hic piscatorum fuit domicilium. Ho-
die à butyro claret, quod ob pascua pinguißima
hic provenit dulcioris saporis quàm alibi. Hor-
tum insuper invise Domini des Portes: fontium,
ambulacrorum, florum & herbarum est magna
amœnitas, ita ut, quando pedes Parisiis huc exis,
amœnissimâ quiete frui possis.

Cùm verò Vanves, vico GONESSE jungi so-
leat; non per locum, sed commune diverbium,
jungemus ea heic etiam.

G O N E S S E,

Vicus est, dives frumento & pane, qui it
pinfitur copiosus, & Parisios defertur; boni
saporis, ut de Vanves butyrum. Ex his binis lo-
cis olim Franciscus I Gall. Rex Carolo V Im-
peratori, titulum regnorum suorum per inte-
gram paginam recensenti, nihil aliud reposuit,
quam, *Franciscus, D. G. Rex Galliarum;*
Galliarum, (& hoc sæpius,) &c. *Dominus*
de Vanves & Gonesse. sed alterâ facie beßa-
libus litteris, syllabisque in lineas divisus: NO-
LUMUS.

Propè hinc abest pagus

H 2

I S S Y,

I S S Y,

Iciacum Romanis dictum, Parisios obsidentibus. Olim adoratio gentilis Isidis heic loci; quæ & colebatur Parisiis in suburbii abbatiâ S. Germani. præter aquam pellucidam & fontes salubres, in transitu Lutetiam nihil heic habes. Aliâ viâ occurrit

B I S S E S T R E,

LEvi deambulationculâ Parisiis. Falsum & fabulosum nomen est à bisseuario numero, quo XI: comprehensi finguntur discipuli, quos Diabolus annuatim heic instituit, & pro didactro à circumgyratione rotæ decidentem animâ pariter & corpore abduxit, salvo manente cui Johannis nomen fuit. Amplius fingunt, eo ipso anno, quo Lutherus in summum pontificem & Roman. Ecclesiam detonare cœpit, silentium fecisse personatum Doctorem. Colus philosophia & aniles fabulæ sunt. Verum nomen est ab arce Regali *Vincenstre*, ædificatâ à Joanne Duce de Berry sub Carolo V Rege; sub Carolo VI verò à Ianionibus & coriariis Parisiensibus, in gratiam Ducis Burgundiæ, armatâ manu spoliata dejectaque est. cujus rudera in solitario colliculo etiamnum extant; specus & meatus subterranei temerarios arcent, & præter externas deformitates spectatori nihil relinquitur notandum.

Quadrante hinc, pergis deambulando ad pagum

A R C U E I L,

Arcubus seu aquæductibus, quos in suburbis magnis impensis struere consueverant Romani,

mani, dictum. Olim Magistratus aliquis, auram popularem captaturus, populi in emolumentum ejusmodi aquæductus extruxit, & in urbem per tubos & fornices deduxit, ad ornandam sumptuositatem, & in cives quâdam pompâ demonstrandam benivolentiam. Ex publico reficiebantur, ne cives contributionibus onerarentur, (l. 7. C. de aquaeductu) nemo eorum qui jus aquæ possident, quamcunque descriptionem sustineat. nam execrabile videtur, domos hujus almæ urbis aquam habere venalem. Sed jam Pontificum luxuries, & summa ærarij necessitas, non ex aquæductu tantum, sed & lotio humano, (quod olim Vespasianus Imperator) si cives non refugerent, vestigalia & collectas exegerunt. Verum sordes sordidi illi, & labra lacucas habeant similes. A limpidis & salubribus illis aquis, Julianus Imperator apostata, per tubos plumbeos balnea sua struxit; deducendo nimirum eas usque ad palatium suum, quod hodiè dicitur *l'hôtel de Clugny*; deductosque calefecit, & thermarum usu habuit. Hodiè immensi operis, novi hæc aquæductus structi, curâ Henrici IV & Mariæ Medicæ; altissimâ è valle sunt elevati fornices, quibus pons rectus innititur: à scaturigine paullum remotiore isthic, canalis rapidi progressus ducitur per pontem, qui monti annexus undas intromitti perpetuo cursu ad verè regium palatium in suburbio S. Germani Reginae matris, maximam partem perfectum.

Hinc non longè abest pagus

G E N T I L L Y;

Hodiè ita oblitteratus locus, ut quis, eo viso, dicere possit, *Vbi est?* Olim hæc *les assembles*, seu statuum Galliarum conventus fuere; nec

non parlamenta interdum habita , quæ per Normannos cum omnibus antiquitatibus sunt sublata. Interlabitur pagum amnis *Bienre*, cujus aqua coccini panni tinetur maximè inservit. Ex hoc loco Rex Henricus IV scripsit ad Hispaniæ Regem, (exemplo ferè eodem Francisci I, de quo supra:) *Henry* [cui aliàs titulus Franciæ & Navarræ Rex] *par la grace de Dieu Roy de Gentilly* : quippe juratus erat hostis omnis fastus ; & festivè illudebat Hispanum , litteris qui inscripserat suis nomina Regnorum, Ducatum, Principatum , quorum possessionem omnium nec habuit, nec habet, nec habiturus est.

Aliâ viâ Parisiis egrediuntur occurrit Regia arx

LE BOIS de VINCENNES,

Volapide ab urbe sita ad Sequanam , fossis altis , octoque quadrilateribus turribus circumdata & munita; anno dlo ccc xxvii à Philippo Valesio cœpta, sed à Carolo V finita, ut tabula habet ad ingressum pontis, penes castellum Demon, litteris Gallicis, *antiquitat. Franc. pag. 196*. Area intus ampla est , ad cujus lævam *la sainte & royale chapelle*, in honorem SS. Trinitatis & Virginis Mariæ structa à Carolo V, Canonicisque xv, ut sacris operarentur , data. Carolus VI Rex , seditionem Parisiensium castigaturus , omnes catenas ex urbis plateis auferri & in hanc custodiam reservari iussit.

Ad arcem silva opaca , recreationibus Regum maximè commoda. unde heic multum temporis insumentes, non pauci è vivis quoque abierunt; ut Ludovicus Huttenus anno 1316 ; 15 Junii ; Carolus Pulcher, 1327, 10 Febr. ; Carolus Dauphin, 1386 ; Carolus IX Rex , 1574, 30 Maii.

Hoc

Hoc cum Seneca dixerim: *Non credo anxie inquirendum, quando & ubi quis moriatur, sed quomodo moriatur; hoc tota vitâ discendum.* hic siquidem duabus ultimis hebdomadibus ægritudinis suæ, nil nisi sanguinem è corpore vidit fluere, inque eadem dicitur mortuus effusione. Serres in *vita Caroli IX. Antiquitates Franciæ* pag. 199. vindiæta haud dubie signum cruentæ cordis & laniæntæ anno cId Id LXXII ab hoc Rege institutæ. *Thuanus dicit lib. LVII*; Regis somnum nocturni horrores post casum San-Bartholomæum plerumque interrompebant, & rursus adhibiti symphoniaci pueri expergesto conciliabant. Hinc lector serio rem exputet.

Silva hæc invitat suâ amœnitate Parisienses; locus vespertinæ oblectationi & deambulationi commodissimus: ibi centurias pilentorum & vehiculorum pensilium numerabis, exspatiatum, jocatum, lusumque venientes; Gratia & Veneres Parisienses ibi suos recessus habent: heic lenes suspirii, ibi tenues repetuntur cashinni & loco & tempori inservientes.

In hoc eodem Regis vivario cœnobium est fratrum Minoritarum Ordinis Francisci de Paula; *les bons hommes* qui dicuntur. Pontificios ibi asservare reliquias pulverisatas de pallio D. Martini, ut & dentem Servatoris, ait *Molinaus in Glaubens-schildt* edit. *Basiliens.* pag. 458.

Hinc, si lubet, divertere potes ad Regiam arcem.

S A I N C T M A U R,

IN colle ad sylvam sitam, loco amœno, unde in circumjacentia diffusus prospectus. Aedificium natum est auctore Francisco I. Sed minimam partem consummatum, pro more qui in Gallia

obtinet circa ædificia Regia. In area, peristylum lapideum ferramentis præductum; ubi janua pectoralem Francisci I statuam ostendit ex ære, cum inscriptione:

*Hunc tibi, Francisce, assertus ob Palladis artes,
Secessum vitas; si fortè palatia grata
Diana & Charites & sacravère Camæna.*

Inferiùs paululum:

*Vt vivas valeasque, forum heic vitabis & urbem,
Nec res à somno, nec revocabit amor.*

Januæ salamandra liliis circumdata (insignia Francisci I) superstat: *Non deflorebimus isto præside & istis Ducibus.*

Arcem Henricus IV Principi Condéo donavit, ubi is etiam enutritus, ubi infantia lusit, & pueritia exercita est.

Hinc recta via te ducet ad

MONT MARTRE;

Olim mons Mercurii vel Martis; quorum idola ibi culta à Gallis adhuc Ethnicis superstitionum amantibus. Vel etiam quasi *Mons Martyrum*, quòd ab Ethnicis Gallis heic loci Dionysius Areopagita cum collegis dicitur interfectus: *Omnes sancti* (dicunt *Antiq. Franc. p. 192.*) *Martyres nudati, & suis vestibus reinduti, à regione idoli Mercurii, ad locum constitutum educti, ad decollationem sunt genua flectere iussi.* S. Dionysius ibi cum decapitatus esset, creditur caput (sicq; S. Albanus Moguntiz fecit) suum portasse ad locum qui hodiè S. *Denys* dicitur. In viâ quatuor saxei cippi, veluti cruces pyramidales, *Mont-joyes* dicti, videntur eunti, respirationi inservientes; verum ad singulos, in funeribus Regum, stationes & commemorationes haberi solent: positi prin-

principio ad deductionem funeri Ludovici IX; ornati tribus statuis regiis; in culmine habentes crucifixi imaginem. Hodiè in monte coenobium virginum Vestalium à Ludovico VI & Adelheidâ uxore est exstructum, Ordinis Benedictini, anno 1134. Materia gypſû Parisios quæ defertur, ibi effoditur; unde proverbium: *Il y a plus de Montmartre à Paris, que de Paris à Mont-martre.* Mons ita altus, ut oculis inde Parisios supergredi posſim.

Non longè a descensu montis Regale extructum est

L'HOSPITAL de S. LOUYS;

DIctum LAZARETVM, extra portam Templariorum. Inscriptio templo talis imposita ibi:

D. O. M. S.

Henricus IV, Franciæ & Navarræ Rex Christianiss., domi forisque pace altâ fruens, quam Dei virtute & suâ invictâ dextrâ sibi & regno peperit, curam suam in omnes Reipubl. partes maximas, minimas pariter extendens, inter tot stupendarum substructionum moles, quibus Majestatem imperii Gallici indices amplificat, instaurato ptochotrophio urbis, cognito defuisse hætenus nosocomium, quæ res ingenti civibus incommodo ac periculo vertebat, opus novum in valetudinarij usum à fundamentis excitavit; inque ejus fabricam, memorandam in omne ævum, liberalitate tanto parem in-

H 5   cepto.

cepto, pecuniarum vim unâ donatione contulit; ædem insuper hanc in honorem Divi Ludovici progenitoris sui, qui, pro Christi Servatoris gloriâ adversus infideles tot bellis feliciter gestis, in Africa demum morbo pestilenti mortalitatem exuit, dedicatam, de ejus nomine dici voluit: documentum subditis, quæ jam nunc Ludovico filio exempla sua & suorum Majorum proponat imitanda. A. D. c l o I o c v i i i , Regni sui x i x .

Item in area salientes fontes multâ operâ educati; conclavia ordine, numero, amplitudine, ornatu ita instructa, ut Regio palatio, non valedudinario, similia sint. Dignum quoque est visu pharmacopæum, medicamentis instructissimum.

His omnibus Regiis Palatiis & ædificiis visis, restat ultimò extra Parisios fanum,

S A I N C T D E N Y S ,

Duobus ab urbe milliaribus. Hic Francorum Apostolus cum Rustico & Eleutherio, sub Domitiano, capite plexus, dicitur caput suum de loco Montmattre deportasse in hunc locum, qui tunc *Catulus* vocabatur. Sepultus postea, sed à Dagoberto, autore sumtuosissimi hujus templi, honorificentissimo tumulo donatus, quem cum reliquorum reliquiis adhuc hodiè heic religiosè custodiunt. Verum *Molinaus in Scuto fidei*, pag. 460, edit. Basil., asserit, Baronium in Annalibus habere Bullam Pontificis Leonis IX, in qua narratur, Parisienses ad S. Dionysium valdè errare,
opinan-

opinantes, se corpus S. Dionysii Arcopagite habere & asservare; cum corpus illius Sancti præter unum digitum, asservetur integrum Ratisbonæ.

- Non ego hanc litem meam faciam; potius, sed paucis, cum alii heic fuso calamo antè scripserint, ad *templum*; quod cum neque per Normannos, neque per intestina bella sit turbatum, divinam quandam tutelam ei inesse Reges Galliarum arbitrantur; ita ut longiori se itineri vel expeditioni committentes, prius hunc locum visitent, & votum itineri expediant. *Serr. in vita Caroli VI.* Templo præest Abbas, dictus sacri Palatii Archicapellanus. Cui privilegium est, quemlibet Abbatem esse quasi natum, non electum, consiliarium in Parlamento Parisiensis: imo privilegio Ludovici I I exemptum jurisdictione Episcopi Parisiensis. quod ideò factum, quia Abbas templi teſtum è puro argento auferri Ludovico II permisit, & tempore urgentis famis inter pauperes distribui. Videamus Templi magnitudinem, monumenta, theſaurum, & fontem.

Templi *longitudo* est ccc pedum, *latitudo* c, *altitudo* Lxxx, ad interiorem fornicem: pronai vero *longitudo* cxxx pedum. *Ædificium* ſuſtinent Lx columnæ; & introitum faciunt tres portæ æræ, auro quondam obductæ. *Chorus* diviſus in tres partes: I, ubi religioſorum ſedilia, habet *longitudinem* Lxviii pedum, *latitudinem* xxxv; II, habet *longitudinem* xlv pedum, *latitudinem* xxxv; III, *longitudinem* xxv, *latitudinem* prioribus æqualem.

Monumenta Regum & ſepulturas, tres chori habent. In primo, Caroli Calvi, cum inſcriptione:

Imperio Carolus Calvus regnoque potitus

Gallorum jacet heic sub brevitare situs.

Porro ad dextram, Ludovici & Dagoberti Regum: ad sinistram, Hugonis Capeti & Odonis Regum: inter utraque arca cum reliquiis S. Dionysii. *In secundo choro*, xi Regum Sepultura: v ad sinistram; Philippi III Audacis; Philippi Pulchri cum regina Isabella Arragonia; Pipini Regis & Bortæ Regina: iv ad dextram; Ludovici, Philippi Pulchri filii, cum filiolo Johanne; Johannæ Navarræ reginæ; & Caroli VIII, ex ære, in genua procumbentis. *In tertio choro*, sepultura S. Ludovici. In interstitio ii & iii chori, ad dextram videbis Dagoberti sepulchrum, hujus templi fundatoris, è lapide sine omni ornatu. Ad sinistram, Philippi Longi, & uxoris Johannæ; Caroli item Pulchri, & uxoris Johannæ; Philippi Valesii & Johannis. Extra primum chorum est sepultura Francisci I, ex alabastrò; ibi prælia ejus & victoriæ: ad sinistram, Ludovici XII, & Annæ uxoris è Britannia oriundæ, hæc omnium est sumtuosissima. Ad septemtrionem Katharina Mediceæ sacellum rotundum cœpit, in quo monumenta mariti in medio, filiorum Francisci II & Karoli IX ad latera: è marmore: ædificium indies ad ruinam per pluviam desuper cadentem vergit. Henrici IV corpus, nigro panno coopertum, nondum terræ mandatum erat. lampas ibi ardens, & tabula, quæ elogium & epitaphium ejus tale habebat:

Sole ex imo ad medium cœli transscendente, novus hic Sol in terris ortus. Et, ut ille, primos ætatis suæ dies per nives & per horrida saxa degens, nondum ephebus stragem suorum & sui ipsius carcerem passus,

passus, juvenis tanquam vere adveniente
nubes quadraginta quinque exercituum
hostilium fugans. Vir æstate veluti fla-
grare incredibiles labores exantlans, Jani
portas in tota Europa clausit; regnum
hyeme bellorum devastatum ad uberem
messem redegit: cujus in autumno colle-
ctis frugibus totius Christianitatis utili-
tati dicans, magna & miranda moliens, ab-
ominando ausu nefarii sicarii cultello con-
fossus, morte intempestivâ & nunquam
satis lugendâ raptus obiit, 14 Maji, anno
1610, Parisiis. cujus misereatur Deus.

Jacques Caigne de Poictou.

Thesauri pars in templo, pars extrâ in con-
clavi altiori asservatur. In templo reliquæ sunt,
caput S. Dionysii inauratum, & gemmis grave,
clavus crucis Christi, brachium Simeonis, caput
Benedicti, fasciæ Christi, reliquæ Esaiæ & Ni-
colai, altaria & cruces gemmis & auro coru-
scantes, unicornu sex semis pedum, xxv libra-
rum: labrum è porphyro, quo balnei loco Da-
gobertus usus, huc Piætavio transvectum, ubi ba-
ptisterium olim fuit, pretio L. mill. coronato-
rum: hodiè sacro Paschatos & Pentecostes aqua
lustralis in eo consecratur. Ibidem laterna Judæ
proditoris, antiqui operis, gravioris ponderis.

Ad thesaurum regium in conclavi asservatum,
ad dextram, fit ascensus per gradus. Quatuor
sunt ei destinata armaria, verè regias opes con-
tinentia. Quæ heic, cum possem, referare nolo.
Alii notarunt, sed & mihi heic industria manus
fuit, si caperet libelli angustia: omnia sunt ma-

gnifici & admirandi operis; neque existimo ulli-
bi terrarum in uno sacello tantam vim rarissi-
marum & stupendarum opum contineri: omnia
sive superstitionem sive devotionem Regum ar-
guunt, nostro sæculo vix credendam, nedum
imitandam. Unum addo, Abbas templi tenetur
ornamenta regia, diadema, utrumque sceptrum,
& alia, Rhemos deportare ad solemnem Regis
coronationem.

Fons in cœnobio magnæ amplitudinis, aquæ
saluberrimæ est, uno è lapide excisus: indicium
summæ antiquitatis faciunt statux & idola cir-
cumcirca, à plebe gentilitiâ olim adorata.

Hic visis, mercedem sacrificio utrique solve;
alteri, qui quidquid reliquiarum à Divis vel re-
stabat, vel restare credebatur; alteri, qui thesau-
ros regios multo cum labore & veneratione
ostendebat.

Hæc ubi visa forent, retrò spectavimus urbem,

Sequana quam geminâ dividit alluvie;

Lutetiam nimirum. Hinc commoditate vereda-
riorum, mercede coronati aurei in caput consti-
tutâ, Rothomagum, & inde Ambianum, Pari-
sios te reducam. Urbe igitur Regiâ profectus,
arces *Madrid* ad sinistram, & *Montmorency* ad
dextram relinquis. Hæc natalitia antiquæ Gen-
tis Montmoranciorum, qui vetustissimi Franciæ
sunt Comites. domus est ad collem sita. Hinc bis
Sequanam (quæ serpentis instar sursum & deor-
sum sese volvit, & planities gyris secatur) trajici-
mus mercede admodum exiguâ numeratâ, mox
villa *Argentea*, *Argentueil*, tercio ab urbe lapide
adeft opidum:

Vestis ubi Christi (si fas est credere pagi

Sacrificis) capsâ per vitrum inclusa videtur.

Eam sumtâ mercede advenis monstrat sacerdos :
verum

verum *Molinaus in Scuto fidei, pag. 460, edit. Basil.* dicit, quod his, cum Trevirensibus lis magna sit de veste hac Christi; siquidem utrique jactant & profitentur se illam asservare. Hinc porrò sat grandis mons superandus, & quidem pedes. Post occurrit IV lapide opidulum *Pontoise*, cui nomen à ponte, qui fluvio Oyse ante opidum incumbit, colli adsitum. altera pars colli habebat antiquæ formæ ædificium, regiam sedem: altera castellum, è quo opidum defendi potest. Hic prandium nobis à l' *escu de France*. Hoc opidum alioquin ob pratorum & vinearum, imò hortorum circumjacentium continuam seriem, & accinens aquarum lene murmur, præter alia loca, meos affectus possederat: verum sumto prandio cum comitibus, affectus corrigendi erant; quod rerum, quæ fieri nequeant, optimum remedium est oblivio. Transibamus vicum *Vigny*, tribus milliar. à prandio; & coenam in vico *Magny* sumebamus, in hospitio *an bras d'Or*, 4. milliaria. paret Domino Villaregio.

Sequenti manè, uno milliari ad dextram, arx *Alincourt* in valle relinquitur; è qua ortum suum habent Domini d'Alincourt; nos verò via ducit pransum ad vicum *Escovy*, VII milliarium; ubi trux lautæ, sed lauto pretio, adponuntur in diversorio à l' *espee royale*. Mox, dum prandium paratur, ad templum ibamus, quod Decanus cum XII Canonicis habet: exstructum ab Euguerando Marigny, comite de Longueville, qui fuit supremus aulae magister sub Philippo Pulchro, & sepultus in choro armatus in tumulo marmoreo, loco elevatori: è regione frater ejus, Archiepiscopus Rothomagensis, habitu Episcopali. Quasivimus in hac æde epitaphium:

Cy

*Cy gist le fils & la mere,
la fille & le pere,
la sœur & le frere,
la femme & le mary,*

Et il n'y a que trois corps icy.

Canonici quærentibus nobis respondebant, numquam istius loci tale epitaphium extitisse; quod tamen à fide-dignis antè acceperamus ibi positum. fortè puduit eos rei & historiz stupenda, quam tamen cum lectore communicamus nostris verbis. Accidit in opido quodam N, ubi mater cum filio pubere rei familiari operaretur, filius amore ancillæ maternæ inflammatus, eam sæpiusculè de concubitu sollicitat. ancilla dene-gans, rem matri aperit; quæ ancillam, si filius quæsitum reiteraret, instruit, consentiat, deter-minato certo loco & noctis in tenebris tempore; ita tamen ut consensu facto & circumstantiis dictis ancilla matri rem denuntiet, quæ se pro ancilla ibi gestura, filium in lecto præstolari, vellet. Quid sit? ancilla rursus à filio invitatur; consentit tandem, clàm locum & tempus designans, matrem adit; quæ in puncto locum designatum occupat, filio dicto tempore venienti se substernit, coit, concipit, & post, in seio filio, qui se rem cum ancilla habuisse existimârat, puellam inde parit. Filius, matre domi relicta, peregrè abit, & aliquot annos abest. interea mater puellam in villa educari curavit; quæ revertente filio adolescit bellâ formâ; & opidum domumque ingressa placet fitio. hic quærit è matre, quænam ista sit puella? mater respondet, orphanam esse, & à se educatam. filius eam sibi dari perit, postulat, urget, tandemque impetrat. mater, occultans omnia, permittit tandem. Sic filius eam imprægnat pro uxore, cum esset filia & soror è matre de semetipso antè nata.

Spiræ

Spirz in Germania dicitur epitaph. simile esse:

*Hier ligt sohn und mutter,
dochter und vatter,
schwester und bruder,
mann und weib,*

die seynd gekommen auß eynem leib.

Prandio sumto mox difficili gressu superandus præaltus mons ; quem ima vallis sequebatur ad pagum *Frenil*, 1 milliari. nihil quod in via occurrit, quàm segetes lætæ & uberes aristæ ; pagi aliquot item penetrandi, ad coenam donec vi mill. venerimus in urbem

R O T H O M A G U M ,

Rouen Gallis, metropolin Normanniæ, ubi amplo hospitio *au quadrant de mer* excipiebamur. Nos postpositâ nominis fabulosâ derivatione, quam habent Antiquit. Franc. fusis paginis, ad lustrandum intus & extus urbem properamus. Sita est in valle, cujus latera alti montes, qui igni fomenta suppeditant, circumvallant ab unâ parte, flumen Sequana lambit ab altera, ibi pascua pinguißima, nec longè abest pagus, lactici-
niorum copiâ & bonitate, cui parem Gallia non habere dicitur. Præter Sequanam sunt amnes, *Robec, Aubette, & Renelle*, qui plateas secant, & molendinis industriam operam ferunt. Iis incumbunt pontes, quibus plateæ junguntur, *le pont de Robec, le pont d' Aubette, le pont Dame-Renaulde, & le pont de Taritaine*. hi verò nihil ad pontem Sequanæ superstructum XIII fornicum, tametsi media pars ruinâ ab altera discriminata jacet. Heic duo portus seu stationes : altera, quam Parisiensem vocant, *le quay de Paris*, supra pontem, ubi naves Parisienses : altera *le quay de navires*, ubi naves in Oceanum exeuntes
subsi-

subsistunt ; qui paucis abhinc milliaribus Sequanam excipit ad *portum havre de grace* , à Francisco I contra incurfiones Anglorum ædificatum.

Ad fluvium Sequanam heic *Castellum*, xi turtibus conspicuum, apparet, in quo præfidiarii milites: naves huc adventantes ter explodere tenentur. Urbs præterea propugnaculis, fossis & portis, quæ tamen angustiores, munita. Accedit è regione urbis in summo monte Abbatia D. Katharinæ. Ibi propè castellum, *le fort de S. Katharine* ; quo omnis locus in urbe defendi potest : quemadmodum Metis in Lotharingia à suo castello : ipsa tamen munitio ab Henrico IV, pace factâ, destructa hodiè jacet. ita cives liberati metu oppressionis, & Rex Galliarum rebellionis, qui intra hanc tutò latere poterat. Ante portam S. Hilarii notes Antonii Navarræ, qui pater Henrici IV fuit, interitum ; ubi, cum contra Hugonortas militaret, reddens urinam, inscius globotrajectus est, anno 1563. vide *Serrem in Carolo IX.* cum verò Henricus filius urbem hanc obsederet, murus suâ ipsius ruinâ heic se dejecit.

Jam ad *ædificia*. Inter sacra, *templum D. Virginis* primum est, tribus turtibus eminens, *S. Romani, butyraceâ*, & *pyramide*. Butyracea plumbo testâ ; quod tamen sole coctum, cupri naturam & formam sibi assumere videtur. ubique Cruces erectæ, cum galero cardinalitio, & literis G. A. ascensus graduum CCCCLXXII. Quæ à pyramide nomen habet, ascensus altioris est: principia cccc gradus è lapide sunt structi, quos cc è ligno sequuntur : ita ut Ioc graduum summa sit, scansione sudorem provocantium. Opus, & cum campana, quam alii descripserunt, est Georgii d'Amboyse. cujus tumulum in hoc eodem templo, è nigro marmore, tale ornat epitaphium:

Geor-

Georgi de Ambasia, Cardinalis in Francia Legati, Neustriæ moderatoris atque Rothomagensis archipræsulis :

*Ambosius Galli laus prima Georgius orbis,
Mortuus hoc Pario marmore subtegitur.
Gallia eum coluit viventem, & Neustria functum,
Gallia & efflictim Neustria mæsta gemunt.
Gallia Legatum, Rectorem Neustria luget,
Primateque omnes publica damna dolent.
Cardinea hoc vultu reverentia prodit amorem:
Pompa abiit, cecidit pontificalis honos.
Rothomagi ille gravis defuncto authore Senatus
Conqueritur comitem Rex Lodoice, genus.
Gallio marmoreus, campana, aurataque tecta
Expressi quædam signa doloris habent.
Religio, pietas, miseratio, fœdera pacis,
Quæ sitiit vivens, interiøre simul.
Is collegit opes & amicos: liquit amicos,
Liquit opes; tumulo dat pia thura nepos.
Qui vivus patruo virtute & honore parentans
Cum patruo functus saxa sub illa jacet.
Dic, hospes, pia verba, & si tibi consulis, amplum
Heic propria exemplum conditionis habe.*
Ibidem

Epitaphium Caroli Rupifuoldi, Comitæ Randani Equitis torquati, quinquagenariæ cataphractorum Equitum turmæ Gallicique peditatûs præfecti; qui, bellis civilibus in Gallia excitatis, in hujus urbis obsidione ignito fictili percussus, præclaris egregiæ virtutis ac fortitudinis facinoribus editis, extinctus est. cor heic positum est, anno cId Id LXII, ætat. xxxvii.

Fulv. Con. posuit.

Præ-

Præter hæc, sunt heic monumenta Ducum Normandiæ & Archiepiscoporum. Caroli V statua marmorea cum corde; sacellum item innocentium; ubi historia de Dracone & S. Romano. Unde Ecclesiæ hujus Canonici, jam inde à D. Romani tempore concessum observant, ut pridie dici, quem in hanc rem festum colunt, ex facinorosis hominibus, qui tum captivi detinentur, sceleratissimum sibi dedit postulent: quem ut audiverunt confitentem, & ad vitam emendandam admonerunt, publicis ceremoniis, tum in templo, tum in foro continuo magnificè adornato, ab omni supplicio immunem pronunciant. *Jean le Teylon in hist. Norm. Arnif. de jure Majest. p. 263.* Vexilla item & arma in Gallia maritimi prætoris. Chorus ex orichalco. Organum stupendæ magnitudinis. Columnæ xiv à singulis partibus. Præcipuum autem quod heic notabis, sunt vestes sacerdotales & ornamenta, Regis Angliæ Guiljelmi & Amboisii Cardinalis munera: antiquitatem ducentorum annorum præ se ferunt, & thesaurum rarò videndum: pallia sacra, insulæ, mitræ archiepiscopales magnâ in copiâ, regioque pretio à gemmis, unionibus & auro. inter alia pallium est egregii operis, acupicti: in quo summo Christus duodecennis in templo docens; in medio, quomodo baptizetur; in imo, quomodo à Diabolo in eremo tenetur: heic Diabolus habitu Capuzinorum fratrum & colore repræsentatus; causam tibi sacristanus explicabit. Cruces insuper, candelabra, & varia supellex Ecclesiastica ibi; verè regia dona, pio affectu heic data.

Porta ante templum cum tribus Gratiis in honorem Henrici IV erecta. arcus triumphalis est, ostentans Regem, leonibus & lupis fugatis, secure

curè oves suas agitantem. ab altera parte idolum Ligæ ligatæ, catenam arrodentis; ab altera, Rex Hispanus tympano insidens, melancholico & tristi vultu.

Præerat tum Archiepiscopatui Dominus *Franciscus de Hailay*, è domo *Chanvallon*, primas *Normandie*; vir linguarum dives, doctrinâ & auctoritate stupendus, quem Parisiis publicè in æde Augustinianorum novo modo inter eruditiores disputantem græcè & latinè sæpiùs audiui: Ei subsunt Diaconi, Subdiaconi, Canonici 1, & reliquus Clerus amplo numero.

Ex hac æde ad *Sancti Oroni* te confer. chorum calcaribus ne ingrediaris; regum mansio est, ubi Rothomagum veniunt: ædificium structurâ mirabile. Sacellum S. Agnetis ad sinistram chori, habet in terra tumulatos opificem Alexandrum de Bernesa, & discipulum; ille istum ob artem trucidavit, sed ipse fune etiam vitam finiit: opus utriusque, fenestræ ostendent; magistri ad dextram, quod est duplicata Rosa; discipuli ad sinistram; quod est Rosa cum stella intus. contemplare fornices & arcus, qui civilem arthitecturam intelligis; ingredi peristylia, ubi subsellia lapidea, disputationibus dedicata; area taxum habet insolitæ magnitudinis. Monachi sunt xlv, ordinis Benedictini, quibus præerat Abbas Comes de Soisson. Extra ædem notabis iconoclasum;

Et veteres aras, deturbatasque videbis

Sanctorum statuas, flammâque ardente crematas.

Dant signum obducti nigrâ fuligine postes,

Atraque disjecti fumo laquearia templi.

Portæ, foramina, per tormenta injecta ostendent. In bello civili, Ligistis in ædem hanc sese recipientibus, Henrico adventante, & clamantibus,

tibus, *Vive la Ligue*; opidanis verò, *Vive le Roy*; Rex armatâ manu templum aggressus, occupavit, & Ligistas sedavit.

Iesuitarum in hac urbe quoque est domicilium; bibliotheca in fama est; discipuli in numerofo numero; Templum iis de novo struebatur.

Cœmeterium de S. Malcou quadrilaterum est, muros ex ossibus demortuorum, ut & crucem, habens. In hac parochiali æde plus quàm viginti millia communicantium in festo paschatos ad S. Coenam se sistere, dicunt *antiquit. Franc. pag. 970.*

Pergamus ad *politica ædificia*. Palatia regia sunt duo. alterum ad Sequanam *le vieux palais*; præ quo castellum; è quo fistulis aqua educitur: imposita ibi statua lapidea Henrici IV cum clava Herculis. alterum est *Parlamenti curia*, (*le palais royal*) à Ludovico XII anno cIdccccxcix erecta; conclave præcipuum quotidiani conventus. *La chambre d'orée*, à fornice ligneo inaurato: hanc si frequentare voles, calcaria ocreis deme, aut marsupio numos.

Domus Senatoria, frontispicio tota nova, effigiem Henrici IV portæ impositam habet ab uno, ab altero latere inscriptionem:

Du regne de Henry IIII trechrestien; Roy de France & de Navarre, 1607.

In medio insignia urbis, *Agnus Dei*, vulgi verbo.

Bursa mercatorum, est ad portam *de l'estrade*.

Jurisdicctio prætoris opidani est in loco *de Cohuc*.

Ad Sequanam porta est, dicta *du Bare*: cui inscriptio:

An-

Anno 1617.

*De cest heur seule je jouys,
que quand la pays prist assurance
par la justice de Louys,
je pris mon lustre & ma croissance.*

Est & locus quidam in urbe, ubi anno cIdccc xxxi Jeanne Pucelle d' Orleans, ab Anglis beneficiis accusata, viva combusta est. Carolus VII Rex Gall. ei ob fortitudinem insignia dederat, binalilia aurea in campo coeruleo, inter quæ gladius argenteus; in galea pomum & crucemauream cum corona aurea. sed hæc omnia nihil, cum rogo injiceretur cremanda.

Formale urbis est in imperio Archiepiscopalli, & parlamenti. utrumque amplæ jurisdictionis est. Illud xxi sub se decanatus: istud pluria, quam hic dici possunt, sub se comprehendit loca; nimirum tres Ducatus, & ix Comitatus, cum visceribus & incolis. Hæc causæ deciduntur à Præsidente, Proceribus & Jurium peritis;

*Quorum ubi consueto dicta est sententia ritu,
Appellare licet nulli: lis clauditur omnis.*

Ita Chytræus. Unum est quod te latere nolo; Est in parlamento hoc unus summus Præses, habens v collegas inferiores: sunt inter Consiliarios, Assessores tres reformatæ religionis, quibus curæ est Edictum Religionis Nanneticum, causæque illius præsunt, nomine Regis: Edictum illud videre potes apud Serrem, in vita Henrici IV, anno cId Id 1c; & ejus confirmationem à Ludovico XIII factam anno cId Idcx. Numerantur verò Ecclesiæ orthodoxæ in Normandia quinquaginta; in omni Francia 1000. Urbes quæ Edictum receperunt, forum suum habent in provinciæ, in qua sitæ sunt, parlamenti: reliquæ, ut Aquæ Sextiæ, in Provincia, Redonum in Bri-

Britannia, & alia, siquæ illis de Religione moventur lites, Parisiis habent forum in Camera Edicti; (ubi vi regii adfessores sunt.) eò migrare tenentur, quòd tunc temporis Edictum recipere noluerunt in Francia ubique publicatum; quod ægrè dolent hodiè.

Extra urbem hanc, Sequanam trajicies cymba, si ire voles in pagum *Quevilly*; ubi reformatorum Ecclesiasticus est conventus. horam cum media impendes. Coetus capita quatuor mill. numerat; cui tres ministri præfæcti sunt, tametsi hoc tempore bini tantum essent, *Monsieur de l'Angle*, & *Eronnelle*. Templum in horto situm est, habens xii angulos, totidemque ligneas columnas, quibus incumbit: totidemque, sed duplicato numero, sunt fenestæ; quia duæ sunt contignationes pro populo, cuilibet xii respondent fenestæ, exceptâ basi templi, quæ xx fenestris lumen, & xii portis populum admittit. Ædificium artificiosâ structurâ, parvo spatio, aliquot chiliadas auditorum capere potest.

Hinc à concione, pedestri itinere, Sequanâ rursus trajectâ, me Rothomagum recepi; ubi comitibus aliquot nostris Diepam, x leucis abjunctam, equis conductitiis pro xl solidis, abeuntibus, ego cum meis Ambianum cogitare. Sequenti igitur die prandio sumto, cum tabellario Antverpiensi nos in viam dedimus, solventes pro alimentis & equo singuli xii florenos Ambianum usque; verum in via malè pasti & excepti sumus; ita ut nulli sim auctor, cum tabellario in hoc itinere talem contractum ineat; argentum siquidem vacuis culinis importatur, & jejuno stomacho receditur.

Rhomago discedentes tribus milliar. di-
ver-

vertimus ad hospitium *MALMAISON*, à *trois marchands*; (rectius à *trois meschants*.) verè mala domus. unica domuncula est, sine omni apparatu & custodiâ. Ubi noctu dormitum, cum esset eundem, sicarius quidam catenis vinctus à vi custodibus inducebatur, deducendus Rothomagum, supplicio consecrandus: perditæ vitæ homo, cui vita in novacula jam jam futura, nihil tale cogitans, cantabat faciebatque ludicra. Ita heic habes peregrine, cur circumspexis sis.

Lux sequens nos ducebat ad pagum *Forcy*. Ibi in valle fons saluberrimæ aquæ. *Aqua Forcenses* potantur; deambulationibus inter arbuscula ad sudorem usque, sanæ esse ducuntur ægrotis; colorem aqueum, saporem verò nitrosum ostendunt.

Inde vi jam confectis milliaribus adhuc ix restant ad pagum *Pierement*; ubi tenuissimum prandium, laboriosis conatibus, vix ova bina, vix gutta vini acerbi pro latrante stomacho.

Festinabamus i mill. per pagum *Guerquin* & *Lewatte*. ubi *Normandiæ* terminus in rivulo subtus montem labente: mons candidæ terræ, *Picardiæ* principium, superandus.

Inde per vilissimæ structuræ pagos ad vicum *Bois*, v mill. pergendum; in quo an *Dauphin* cœna paucula. vicus cum veteriarce paret *Domino de Crequy*. rudera mera sunt, à bello civili reliquæ.

Subsequente die arx *Mojencourt* ejusdem Domini ad sinistr. relinquebatur.

A M B I A N V M

DUabus leucis aberat:

—— *Somnia quod flumina findunt:*

I

verè

verè findunt septem diverſis rivulis ; aliàs fætor intolerabilis ab urina, ædibus affuſa. Divertebamur præſuri *an Cardinal*. Hoſpes præter map-pam , panem , vinum , nihil apponit ; quicquid obſonii velis , à coquo emere & inferre opus eſt. Lucri ſiquid eſt , à pecunia eſt , quæ in Picardia & Normandia potioris valoris eſt quàm in reliqua Francia. Meſura vini 10 ſolidis venditur, caro ſatis pretio. Vaſa menſaria, lychnus, ligna, lintea, lectus , certo contractu locationis apud hoſpitem proſtant ; quæ omnia cum vino, pane, & ſale manè , cum jentaculo ſumto, ſolvenda. Cubilia ubique aperta; fenestræ, valvæ & januæ, remotâ ſerâ patent, nec adduci poſſunt ; non ve-ctis, non obex, non repagulum eſt: ergo alio pacto fores obſirmandæ & fenestræ , ubi cubitum iſ ; aut vigilantì oculo reculæ cuſtodiendæ.

Sed ad urbem ; quæ Picardiæ metropolis eſt. Nomen ipſi ab ambitu aquarum; quæ tamen magis incunt, quàm pereunt. Frugum ferax eſt; non vini. Cœli clementia & aëris ſalubritas eſſet, niſi ſordidis ædium alluvionibus ea inficeretur ; vix enim datur reperire ædes privatas, quarum parietes urina non alluat. *Foffæ* partim ſiccæ, ſed profundæ ; partim aquis ſunt ſtagnantes. Per portam *Montreſcu* anno cId Idxcv 11. 11. Mart. Hiſpanus ſtratagemate (carro nucum) urbem occupavit. verùm anno eodem 25. Sept. ab Henrico IV inde ejectus, titulum urbi fecit : *Amiens ſue prinſe en renard , reprinſe en lyon. Meter. lib. 18. Serr. in vita Henr. IV.* Cives, ſi Hiſpano reſiſtere voluiſſent , nullo negotio urbem ſervaiſſent. verùm nec Helvetios pro præſidio admittere voluerunt ſub prætextu neſcio cujus privilegii. ita, Comite S. Pauli urbe profugo , ſine ulla civium reſiſtentia capta eſt. Henricus IV verò , recuperatâ

ratâ urbe, omnia tormenta & ex armamentario, quod cives se non defenderunt, castello noviter instructo, è quo Rex & urbem defendere, &, ut imperata faciat, cogere potest, imposuit, cum præsidio Ioc militum; inter quos Helvetiis & floreni præter ordinem solvuntur menstrui. Peregrinus heic omnis exclusus. unde rectè dixeris:

Porta, patens esto nulli; claudaris honesto.

Portæ novæ ad castellum inscriptio est; cum statua Henrici IV:

Ut beneficum fidus, Henrici IV vultum posterì norint; quem urbs & orbis Gallicus Regem ac liberatorem habet.

Ædificia sacra heic duo vidimus; nimirum, templum cathedrale, & Jesuitarum. In illo, portas, columnas, chorum, epitaphia, fenestras, altaria cum reliquiis, videas, mireris. Sed nec heic sacellum, in quo caput Iohannis Baptistæ, crystallo inclusum, neglegas. summâ devotione monstratur; sed fortè supposititio cranio: quippe *Molinæ in Scuto fidei pag. 459. edit. Basil.* verba adponam: *Concilium Constantiense, edit. Colon. pag. 813, dicit x Sessione; D. Iohannis caput asservatur Roma in cœnobio Vespasianum ad D. Sylvestrum: Ambianum verò & Atrebatum gloriantur de ejusdem possessione: nec minùs S. Iean d' Angeli ob has reliquias diu in fama fuit celebri. Concordent inter sese capita de hoc capite.*

Ad *Iesuitas* hinc ibamus, (familiares ad omnia,) lustratum bibliothecam & hortum. Discipuli c10 Iberant numero. Pater Rector Constantinopoli huc vocatus docebat; ibi Græcas litteras sub patrocinio Legati Christianissimiantè docuerat.

Ambiano uno lapide abest *Guingcourt*; ubi re-

formatorum exercitium religionis est; quod per otium accedere potes.

Ædificia politica sunt : Curia; bella, in honorem Henrici IV structa. Armamentarium; in quo XIV naves, pontis usui olim ab Alberto destinatae, à civibus verò interceptae improvisò, & in urbem abductae. Carceres publici, formâ pyramidalis in mediâ urbe siti.

Formale respicit Magistratum. à quo datur appellatio ad Parlamentum Parisiense; siquidem desit id quod Isabella Caroli VI uxor regina heic fundaverat. Antiquit. Fr. p. 419.

Ambiani relicto tabellario, veredo Parisios remeavimus, soluto pro singulis aureo solari. Euntium numerus, non nomina, in librum consignantur, locusque in delectu quandoque est. Sub vesperam in opidum BRETTOEVL, VII miliarib. confectis, divertimus *au Lyon d'or.* paret Condéo; ab ultimis intestinis bellis omnis penè destructa, templis combustis. Ad dextram, priusquam huc venis, arx magnifica *Bonæul*, ejusdem Principis, sita est. Ad sinistram, *abbatia S. Just* in colle est. Luce sequenti à VII miliarib. habuimus opidum cum arce monticulo impositâ *Clairmont*, olim Condéo, modò viduæ de Soisson subjectum per contractum venditionis. Heic hospitium molestum, crudum & inhumanum nobis contigit *au Cygne blanc*; ubi nihil pro oculis, nedum pro stomacho; In tabernam vinariam ad cauponem eundum erat pro stomachi cura, dum hospes medicinam omnem detrectabat. A prandio tornatorem invisimus, artificiosâ, manu varia opera minutissimâ formâ facientem; emimus glandem ex ebore, in se habentem globum cum IX lattrunculis; nec pondere nec magnitudine granum tritici æquabat, idque

idque mediocri pretio. Veredum postea repetitum, sed madidum cœlum nobis pro comite erat fere ad vesperam. Circumjacentes montes vini fertiles, valles fructibus & segete virentes, sicut & pascua graminibus, amœnissimum aperiebant circumspectum. Cum Sole cadente devenimus in opidum GRE, IV miliaribus, pernoctaturi à l'esper royale. Situm est ad fluvium Oyse, arcem regiam circumfluentem. Tribus pontibus firmatur opidum & arx. In illo nihil quod notes; in hac structuram & conclavia. Equadrato lapide decorâ formâ ædificata est; capella sive sacellum absque omni ornatu est, quod arx non inhabitatur à vidua Principe de Soisson. In sinistra ejus parte, Petrus Borbonius & Anna uxor congenulantes in fenestra conspiciuntur, majores qui sunt Regis Ludovici XIII. E regione, in fenestella, cervus volans & corona liliis cincta, picta videntur; quinque sæculorum senium habet opus, hinc inde adscripta voce, ESPERANCE; quam etiam videre habes Parisiis palatio Borboniano, à Ludovico III fundato, præscriptam; instar prælagii, aliquando è gente Borbonia futuros Reges re, qui tunc erant in spe. Inter reliqua, conclave nota quod Carolo VI pro domicilio fuit, phrenesi laboranti. Duabus fenestris lumen intrat. altera à terra surgit, alta tres & plus ulnas, pergulæ instar exiguæ, extra parietem producta in prospectus usum, sed clathris ferreis valdè munita. altera ligneis munimentis clausa fuit, modò aperta; ita ut nusquam exitus ei patuerit. Hic Carolus VI à Carolo V, primo Franciæ Delphino, progenitus fuit, filio Carolo hereditate excluso, Henricum VI Angliæ Regem successorem instituit, anno cId cccc xz Parisiis coronatum. mortuo verò patre Carolo VI,

filius Anglum sede deturbavit, regnoque eiecit, ita ut præter Caletum nihil ei remanserit. Præter conclavia, omnia reliqua è lapide mero durant. Ipsa arcis area quadrilatera, culina, portæ, fossæ, omnia è lapide; pontes pensiles pro munimento, aqua pro piscibus ibi sunt; dignum quod in transitu otiosus videas.

Postridie duabus leucis, ad pagum *Gonvieux*, pons superandus lapideus; ubi ad sinistram ingens lacus, qui Picardiam ab insula Franciæ discriminat; sub jurisdictione Ducis Montmorencii. piscium copiâ & magnitudine celebris est, rendens alluvie suâ ad opidum Senlis, quod sinistrorsum hinc conspici potest.

Inde duabus leucis *Lusarche* ad opidulum, pransuri *au livre*, tendebamus.

Inde *Equan* vicus dextrorsum cum conspicua arce in summitate montis, Ducis Montmorencii, relictus: porro penetrandum sanum *Sancti Dionysii* duabus leucis, de quo antea; & tandem Parisii ineundi; ubi veredarius honorario aliquo, si benè rem gessit, maclandus.

Ita te sisto & in urbem induco; quam lustrare mecum hac viâ & vice non poteris. Mundus est, Caroli V Imperatoris verbo; cujus capacitatem exiguus hic libellus peregrinatorius non capit. Regum domicilium, totius Galliæ supremum Parlamentum, primam Academiam, Mercurialium ingeniorum officinam, tribus, quod dicitur, verbis ostentare absit. dabimus tibi deformatam politâ methodo peculiarem fusoque calamo scriptam. interea moram patienter fer; parabimus enim, quæ per exiguitatem libelli heic præterire jubemur. Interea quæ alii compilarunt, utere: scripserunt *Franciscus Belleforestus*, *Ægidius Corrozetus*, *Iacobus Capellus*; metro item *Enstathius à*

Kno-

Knobelsdorff Borussus : *his accedant les antiquitez de Paris*; (magnum volumen est:) ut novos omit- tam, quos videre habes. Oculis nostris quæ vidi- mus, manuque exsignavimus, digesta concinna- taq; dabimus; ut horas subsecivas totos xv men- ses Parisiis industriè nos locasse non negaturus sis. sicut auro eborive facile est decus addere, cum materies per se niteat: ita Mundo Lurætiæ formam, per se non deformi. Eapropter hinc per- go, veniam apud æquos expectans, calumniato- ribus ad parentem suum relegatis.

Kalendis Decembris Aurelias versus itum est. Via maximam partem silicibus strata est Aure- lias usque, amœna tamen, quia non opus est si- licibus inequitare, sed deviis semitis, gramine testis. Campi frumento, colliculi viribus sunt cooperti; quod prætereuntem mirè afficit. Ante prandium occurrunt *le bourg la Royné, le pont An- thonl*, pagi inde *Longjumeau*, opidum; *millia- rium*, in valle situm: in cujus suburbio monaste- rium, cui Theodorus Beza Theologus olim Prior, adhuc pontificius, extitit; is autem natus erat in opido Vezelay in Auxerrois. *Antiquit. Franc. p. 333. Inde Linas opid.* monticulo adsi- tum. Nec procul inde in acuminoso colle arx *Montlehery*; antiqua, sed ob situm expugnata difficilis; rebellium Franciæ olim refugium & asylum; habens turrigen, è qua prospectus Parisios usque sese extendit. locus celebris à prælio sub Ludovico XI, ibi anno dñi mccc lxi com- misso, in planitie non longè isthinc distante. *Chastres 8 mill.* Parisiis absitum nos in prandium vocabat, *au Dauphin*. Opidum in amœnâ valle viribus abundante. Palatium cum viridario Do- mini de Chanteloup, (cujus *Hentzner. Sincer. Antiquit. Franc. p. 229*, amplam faciunt descri-

ptionem,) hodiè ita ruinam patitur, ut non dignum quod adeatur, tempùsve frustra infumatur. Postea transivimus *Toursfour*; ubi fagetum, prædonum specula quondam. & sub imam vespèram opidum *Estampes*, 5 milliar. intravimus, cœnatum aut *Danphin*. Situm opidum in valle ad fluv. *Estampe*, qui caneros, delicias Parisios copiosè mittit. Templo D. Mariz consecrato adjicitur historia, quod aleator quidam, cum maledicta ad D. Virginem jecisset, miraculosè in eo loco, statim punitus sit. Arena ejus loci, cretæ albedinem ostendit; inde incolæ dicuntur *les sabloniers d'Estampes*. Illinc summâ luce, imò meris tenebris abeuntes, per vicos *Monnerville* & *Angerville*, properavimus ad opidulum *Thoury*, 11 praterpropter milliaria. ubi prandium & cœnam à l'*Escu de France* sumpsimus: alaudæ invitabant delicatiores. Inde *Artenay*, vicus 4 milliarium, cujus incolæ scabiosi (*gallenx d'Artenay*) dicantur, occurrit; à quo mill. vi ad urbem *Aureliam* sub prandium delati sumus, divertentes in suburbium, à *la charrue de la poste bannie*.

A U R E L I A.

Dictam hanc urbem dixerim non ab Aurelia Cæsaris matre, sed ab Aurelio Imperatore, qui eam ampliatam, deleta priori nomine, de se sic vocari voluit, quidquid alii adserant, incertis omnes autoribus asserunt. Situs agri occupat latissimam planitiem, quæ omnis generis lauta & necessaria edulia incolis suppeditat. Generosi imprimis vini & vinosi fertilis, verum calcis quid calcariivæ excrementi in se habentis. Inde juramento obstrictus regius pocillator, omne Aurelianum vinum à regia tabula arceret. Quandoque & Parisiis promulgatum, ne quis caupona sub
publi-

publicâ hederâ vinum Aurelianum venum haberet. Urbs quâ Parisios imus, elevatori paululum surgit humo: formâ quadrilaterâ, sed oblongiori. circumferentiâ dicitur habere duo milliaria: vallo, muris & fossis satis profundis stat munita. Suburbia latitudine angusta, sed longitudine prorepentia habet, è quibus viæ publicæ IV & V milliaribus exeunt superbè & sumtuosè lapidibus stratz. Inter deambulandum observabis interiorem urbis structuram, commendabilem propter ordinem vicorum, platearum munditiem, domorumque elegantem fabricam; nil dixerim de formarum honestarum abundantia, quo nomine plusquam ulla Galliz civitas commendatur.

Inter ædificia publica, eminet magnificentissimum *templum S. Crucis*, cui simile vix habet Gallia. destructum anno 1567 fuit bellis civilibus, sed regis liberalitate, decies M. libras in annuam structuram donantis, readificatum. Quotannis 3 die Maji ibi solemnitas mira videtur. Quatuor Barones processione solemnī funem brachio, olim collo, appensum singuli habent; procedunt manibus candelam cæream per templum portantes, quam ad altare postea sistunt. His fere trum præfertur, ac si cadaver demortui intus, quod sepulturæ tradendum. Pontificii asserunt originem hanc. Accidit, quòd Barones quatuor, (quorum gentilia nomina mihi exciderunt,) in Turcia cum essent capti & capite damnati, Virginem Mariam, in hoc templo cultam, ita devotè invocarint, ut exauditi omnes quatuor, è Turcia abducti, & simul & semel, non cogitantes, modique inscii, in templo hoc, unī & eidem cistæ impositi, nocte hac 3 Maji fuerint inventi. Hinc, in memoriam rei, ritus hic ab

omni posteritate religiosè servatur. Sunt alii, qui dicunt, his 14 Baronibus cum Episcopo Aurelianensi litem fuisse de aliqua jurisdictione. quibus cum Episcopus insolentius quàm ferre potuerunt respondisset, jurgia & verba invicem mixta; quibus accesserunt verbera, & plagæ, quas Episcopus devoravit benè multas. hæc causa est perpetuæ hujus processioneis, in memoriam, ut barones & eorum posteri singulis annis nefas hoc testentur, conditione adjunctâ, ut, si gens illa emoriatur, succedant illi in præstanda hac ceremonia, qui baronum in bona successerunt; quod & hætenus est observatum.

Ibi ad extremam templi portam termini manumissionis Romanæ antiquis litteris. *vide Sincерum.*

Illic in cœmeterio ad vasa aquæ lustralis plena, magnus concursus hominum est; videas illic tacito cum murmure discurrere aquâ sacrâ tumultuosos suorum irrorantes. Credas, *inquit Iohan. Secundus in suo itineraio*, umbras sepulchris evocari. infelices verò defunctorum cineres, quibus terra onerosa satis non est, nisi de tanta hominum multitudine novum subinde pondus accedat.

In cœmeterio S. Stephani, ubi xyſtus egregiæ formæ, ibi tabula cum inscriptione: *Germanus Auderbertus Aurelianus ab Henrico III nobilitatus, à Republ. Veneta factus eques sancti Marci, princeps poetarum sui sæculi, scripsit tres libros de Venetiis, unum de Roma, unum de Neapoli, &c. obiit anno 1598, die 24 Decemb. ætat. 80.*

Sub eodem marmore jacet Nicolaus Auderbertus, filius Germani, patriæ virtutis imitator, consiliarius Regius in Parlamento Britannia; 5 die post obitum patris, anno ætat. 42.

Auder-

Auderbertorum , Germani patris , & Nicolai filii, tumulus :

Auderbertorum si quis depingere laudes

Cogitet, ille sibi nihilo plus explicet, ac si

Insanè sapiens solem illustrare laboret.

Parcendum verbis igitur, vanoque labori,

Sit dixisse satis : Situs hic jacet Auderbertus,

Et Pater , & natus , patris citò fata secutus.

Nominat hac quisquis sincerà nomina lingua,

Virtutum & laudum gazas simul eruit omnes;

Quas qui nescierit communis luminis experts,

Credatur furvis semper vixisse sub antris.

Videamus *academiam*. Hanc Philippus Pulcher anno cIo ccc xii fundavit , & Clemente V, natione Burdigalensi, bullâ confirmatam anno cIo ccc lxxvii, cùm antè in eadem academia Musis operatus esset. Docent in ea iv Professores Jurisprudentiam, nulli Medicinam. Confluxus ibi est Germanorum, qui non modò ob loci salubritatem & amœnitatem attracti hęc vivunt, sed potissimùm ob privilegia nationi Germanicæ, in hac solâ, non aliis Galliz scholis, à Regibus concessa & adprobata. quæ infrà videbis. In honorem Aquilæ Romanæ, quæ pro insigni Germanis est in camera Consilii, in bibliotheca, in vexillo, & passim alibi, volui *nationis Germanicæ privilegia, officia, & juramenta* huc adjicere; Germani pro virtutis suæ speculo, & meâ industriâ, calumniam non reponent.

NATIO GERMANICA.

ANte trecentos annos *Aureliis* Natio Germanica fundata, multis privilegiis donata à Christianissimis Regibus Galliz. inprimis ab

Henrico IV ; qui non solum omnia de novo privilegia confirmavit, sed etiam Religionis libertatem in tota Gallia Nationi concessit ; quæ etiamnum non tantum Aureliæ , sed omnibus in locis Galliæ religiosè satis observantur.

Privilegia hoc continentur compendio, ex statuti Academiæ Aurelianensis. Universitas Aurelianensis vetustissima, à tempore Aurelii Imperatoris plantata, & à Vigilio inchoata, (*memoratur ab Hugone Episcopo Aurelianens. in litteris Universitatis, 1367, fol. 59,*) ad formam & modum Tholosanæ academix (*ejus privilegia habentur fol. stat. 22. & seqq.*) instituta à Clemente V Pontifice, anno 1367, iisdem utitur Privilegiis, quibus Universitas Pariensis. (*quæ privil. exstant fol. 24.*) Rector & Doctor Universitatis, nullas litteras petere potest de immutando Universitatis statu ; quin privilegia & jura tueri, imò se tuituros jurare legitimè & ritè, ante lectionem tenentur. (*ex rescripto Ioh. Papæ, 1320, fol. 22.*) Rector requisitus à tribus Procuratoribus Nationum & duobus Dd. legentibus, collegium Universitatis convocare tenetur. (*ex rescripto Caroli VII, anno 1447.*) Ballivus & Præpositus urbis ritè jurare debent, se conservaturos singula privilegia & jura Universitatis. (*ex rescripto Philippi V Regis, 1312, & 1320 ; & Caroli IV, 1327 ; stat. fol. 43, & seqq.*) Procurator Universitatis eligendus est ex natione Germanica post Francicam. (*ex privileg. Regis Francisci indulto 1545.*) Procurator Germanicæ nationis est membrum Universitatis, ita ut unà ad conventum publicum Universitatis in negotiis publicis ad-eandus sit. (*ex constit. Carol. VII, 1461. Arrest. Paris. & Resor. Univers. 1558. Francisc. I. stat. fol. 108.*) A Nationis Procuratore, à Na tione,
Do-

Doctore, & Rectore appellanti Scholari ad Collegium publicum, & ab eoad Universitatem, & ab hac ad Curiam Parlamenti provocandi jus conceditur. (*ex rescripto Caroli VII, fol. 324.*) Missæ & Vesperæ intermitti possunt, si Nationis suppositis placuerit. (*ex constit. Rectoris Collegii-que Universitatis, facta 1365.*) Ad Sacra celebranda sumtus à Collegio Dd. exiguntur. (*ex Mandato Regis Francisci I, stat. fol. 107.*) Hodie Missa celebratur quotannis in festo Epiphaniæ, ex more nationis nostræ, requirentibus id Catholicis; aut uni eorum illis indicanda per Procuratoris schedulam Pedello tradendam, cujuscunque religionis Procurator fuerit; ita tamen, ut cuius liberum sit interesse, vel non (*ex sententia Aurelian. Præsid. 1603, 23 Decemb.*) Sed appellatum ab hac sententia à Procuratore; & anno sequenti ab Antecessore & Quæstore appellatio repetita fuit tam suo quàm nomine omnium suppositorum inclytæ nationis Germanicæ, qui profitentur religionem, quæ reformata prætenditur. Eâdem sententiâ nominatim statutum est, ut celebratio fiat sumtibus ærarii nationis nostræ, salvis juribus nostris, contra Dd. Universitatis; à qua sententia appellatum, ut suprâ.

Studioforum ordo olim fuit distinctus in Nationes x: *Francicam, Lotharingicam, Alemanicam, Burgundicam, Campanicam, Normandicam, Picardicam, Turonicam, Aquitanicam, Scotticam.* Quæ arresto Parisiensi, anno 1538, sub Rege Francisco I, ad quatuor sunt redactæ. 1. est *Francica*; quæ sub se *Burgundicam, Aquitanicam, & Turonicam* continet. 2. est *Germanica*, quæ sub se *Lotharingicam* continet. 3. est *Picardica*, quæ conjuncta est cum *Campanica*. 4. est *Normandica*; quæ conflata est cum *Scottica*.

Sola Germanica natio jus habet eligendi sibi propriâ autoritate Procuratorem, confirmandum à Reſtore. *ex privileg. Reſtoris Collegique Dd. 1567.*) Solius nationis Germanicæ Procurator ritè electus nullâ vel Doctôratus vel Licentiæ dignitate insignitus admittitur, etiam sine jramento Universitati præſtando. Imò sola natio Germanica etiam jus habet sibi eligendi propriâ autoritate non solum *Procuratorem*, sed etiam reliquos Officiarios, *Quæſtorem, Aſſeſſorem, Conſiliarium*, duos *Bibliothecarios*, (qui etiam coram Reſtore sunt liſtendi, ut confirmentur.) quibus *aſſident XII Seniores; ſex Germani, & ſex Belga.* Hic ordoregimini ſtabilitur *ex privilegio, confirmato ab Henrico IV. anno 1600.* Habet jus eligendi *Pedellum*, confirmandum à Reſtore; Item *Tabellionem* ſive nuncium publicum. *ex privileg. Henrici IV, anno 1600, & Ludov. XIII, anno 1616.* Habet jus *Matriculæ*, ſive *Albiſita* ut nemo nationis Germanicæ ſtudioſorum ad gradum promotionis admitti debeat, niſi priùs liquidò conſtet, cum in *Matriculæ* albo eſſe inſcriptum. Habet jus *ararii liberum*. Habet jus ſceptri. Habet jus binorum ſigillorum, majoris & minoris. Habet jus bibliothecæ. Gaudet privilegiis Nobilium Galliz, quoad arma ferenda, & ſpeciali indulto Henrici III, anno 1553. Habet jus innovandi, ſtatuendi; vel emendandi, & quoad ſe & ſua, ſine præjudicio tertii, *ex conſuetudine confirmatâ ab Henrico IV.*

Dē Quæſtore.

Quæſtor ſive Receptor ritè electus Exquæſtori jusjurandum præſtat ex uſu confirmato ab Henrico IV, anno 1600. In ferendis ſuffragiis & dicendis ſententiis primum locum obtinet

net Procurator. *lib. 2. fol. 18. Adseff. lib. 3. fol. 578.* Solus pecuniam inclytæ nationis omnem recipit, & inde tertiam partem bibliothecæ persolvit. *Procur. fol. 578, lib. 4.* Ex ea nihil nisi decreto Nationis ac Procuratoris impendere debet. *Procur. lib. 2, fol. 18.* Pecunia ærarii publica in tuendis privilegiis in convivium nostrum, innocentiam defendendam, in redimendis captivis, in sublevandis ægrotis, pauperibus & miserabilibus personis, erogari debet. *fol. 78, 79, 112, & seqq.* In eleemosynas ultra 15 asses, nisi meritum personæ pluris singulariter judicatum fuerit, solvi non debet. *Adseff. lib. 3, fol. 300.* Ærarii scrinium tribus clavibus occluditur. *stat. fol. 103.* Una Quæstori, altera Procuratori, tertia Assessori committitur. *lib. 4.* Quod ex liberalitate adventantium aut quocunque alio jure inclyta natio recipit, singulis mensibus bis, præsentibus Procuratore & Adseffore, imponi debet. *stat. 116.* Si ante diem eum evocari contingat, ritè alius in Seniorum collegio subrogari potest. *Procur. l. 4, fol. 577.* Officio legitime abiens rationes coram Natione vel Procuratore & Adseffore reddere, & acta sua seu tabulas accepti & expensi in librum Nationis Quæstorum scribere tenetur. *Procur. fol. 18, lib. 2. Adseff. lib. 3. fol. 442.*

De Adseffore.

ADseffor ritè electus Exadseffori iusjurandum præstat ex usu confirmato ab Henrico IV, anno 1603. Secundum in suffragiis ferendis & sententiis dicendis locum obtinet. *lib. 3. fol. 18. Adseff. lib. 4.* Procuratori in rebus quibuscunque constituendis operâ & omni industriâ præsto esse debet in consiliis publicis, in adeundis Magistratibus, in Principibus salutandis, eorumque Legatis,

tis, perscribendis epistolis, testimoniis, cautionibus. *lib. 4, fol. 310. Adseffor. lib. 4, fol. 445.* In electione officiariorum, ne cui ab officiariis suggeratur nomen alicujus deligendi, cavere debet. *Adseff. lib. 3, fol. 360.* quin id alium ex civibus quærere potius jubere debet. Si ante diem discedendum fuerit, in Seniorum consilio officium resignare debet, *lib. 4, fol. 577.* Acta sua, literas, & quicquid ad Nationem pertinet, in librum Nationis Adseffor legitimè conscribere debet. *Adseff. lib. 3, fol. 314.* Originalia & authentica exemplaria qualiacunque ad Nationem pertinentia in archivo seu chartophylacio bonâ fide ab ipso recondi debent. *Adseff. lib. 3, fol. 445.*

De Bibliotheca Præfecto.

Bibliothecz Præfectus Exhibibliothecario jurandum præstare debet, ex usu confirmato ab Henrico IV, *anno 1603.* Solus copiam introcundi in bibliothecam largiri potest; cæteri officarii minimè, sub poena x assium. *Procur. lib. 3, fol. 108.* Non nisi à pomeridianâ horâ primâ usque ad tertiam interpellari potest. *Proc. l. 4, f. 150.* Extra urbem hanc euntibus vel degentibus nullum librum usui dare potest. *stat. fol. 119. Procur. lib. 4, fol. 150.* A Dd. novis & Licentiatis honorarium in augmentum & ornamentum bibliothecz exigere potest. *Procur. lib. 4, fol. 151.* Pecunia bibliothecz in scrinio Nationis recondi debet. *Procur. lib. 1, fol. 198.* In alios usus quàm in augmentum bibliothecz eam insumere non potest. *ibid.* Pluribus eundem librum volentibus, per alternas hebdomadas, singulis ejus usum addicere potest. *ibid.* Qui in libris quid ruperit, arbitrariâ poenâ plectitur. Qui clàm librum asportaverit, eo libro & x assibus mulctetur. *Procur. lib. 3.*

lib. 3, fol. 198. Qui surripuerit libros, vel venderit, vel plane restituere non vult, sacrilegi instar habetor. Si Præfecto bibliothecæ ante diem solemnem abeundum sit, in Seniorum conventu alius subrogator. *lib. 2, fol. 13.* Successori, librorum suis numeris & circumstantiis notatorum catalogum novissimum, item & alterum, tradere, & præsentibus reliquis Officiariis pecuniariam rationem dicere debet. *fol. 95.*

De Pedello, seu Tabellario.

Vterque jurat Procuratori & Nationi, ut ex causa ab officio deponi possit. *stat. fol. 26, & 276. Proc. lib. 2, fol. 24.* Vterque immunitate studiosorum fruitur. *stat. fol. 24. lib. 1.* Pedello nullum certum salarium datur; sed ipsi quotannis, repetitis precibus Nationi, de competenti fructu laborum providetur. *Proc. lib. 3. stat. fol. 24.* Itaque v asses ab unoquoque immatriculando petere potest. *Proc. fol. 484, l. 4.* item; ex quoquo conventu privato iv. asses; & publico conventu octo. qui ipsi à Quæstore numerabuntur. *Proc. lib. 5, fol. 9.* In Comitibus sceptrum integrum inviolatumque præstare & monstrare debet. *stat. fol. 49. Proc. lib. 3, fol. 100.*

De conscribendis in Album Matricula Germanicæ nationis, & commodis consequentibus eam inscriptionem.

Qui ad Germanicam nationem est referendus, intra tres septimanas à die adventus, numerandas nomen suum in ejus Album rite consignare debet. *Ex rescripto Aureliani Magistratus, anno 1596. Ex sent. Ball. latâ 1618; & alia 1621; in pleno Præsidentiali Senatu contra duos Baron. Fland.*

Si

Si obstinatè nomen dare recusat, 1. à Balivo urbis coërceri debet, citato privilegio. II. Balivus illi indicare debet, quod amplius Germanus haberi non debeat, nec illorum immunitate frui; nec foro, quod peculiare ibi habent. Deinde ad caritas tabulas, notæ causâ, ob contemptum honoris & privilegiorum nationis suæ, referri solet. III. Tum si operam & auxilium Nationis eum implorare contingat, postea non auditur. *Stat. fol. 114. Procur. lib. 2, fol. 439. Proc. 3, fol. 184.*

Inscriptus ad conservanda jura & sustinenda onera Nationi aureum de corona solvere solet, aut ultrà, quod ipsius liberalitati visum fuerit. *Stat. fol. 78.* Inscriptus itaque tanquam investitura quadam investitus in corpus Nationis mittitur, vel recipitur in possessionem utendi, fruendi privilegiis statuti, aliisque commodis eidem corpori jure competentibus, ut ex seqq patet. Inscriptus membrum & conscius Nationis fit, & ad officia ejusdem eligi potest, *ex usu, confirmato ab Henr. IV, 1600.* Inscriptus est sub speciali Regis Gallorum protectione seu huc se couferat, seu commoretur, seu regrediatur, tam tempore belli quàm pacis; ex privilegio *Philippi Pulchri, 1352; (Stat. fol. 243)* & speciali Henrici IV confirmatione & indulto; sine *omni cujusdam religionis inquisitione, 1600.* Inscriptus admitti & promoveri ad gradus honorum potest, *ex privilegio Rectoris Collegii que, anno 1557.* Tempore belli, nec jure belli capi detinerique potest, etiam si ejus PP. Regi bellum indixissent; *ex privilegio Henrici II, anno 1554.* Est sub defensione Ballivi urbis vel ejus vicem gerentis, tanquam conservatoris privilegiorum, & Judicis legitimi Nationis, sine strepitu judiciario causas debentis cognoscere. *ex privilegio Philippi Pulchri Regis,*

Regis, 1312. *stat. fol. 34. ex privilegio Francisci I,*
 1516. & *ex confirmatione Henrici IV, anno 1600.*
 Inscriptus ab omni tributo & vectigali terrâ
 marique immunis est. *stat. fol. 46, & 34. Ex pri-*
villeg. Philippi, 1312. & Henrici 1600. Inscriptus
 liber est à solvendo beanio, vel suo novo aut ju-
 cundo adventu; exactores poenam excommu-
 nicationis ipso facto incurrunt, *stat. fol. 550.*
Renovat. à Rectore Collegioque Dcl. 1363. item fol.
54. Ex decreto sive rescripto Hugonis Episcopi Au-
relianensis, 1367. Inscriptus domo emrâ vel con-
 ductâ familiam alens ab omnibus aliorum inco-
 larum oneribus eximitur. *Proc. fol. 280.* Quâ in-
 scripti securitate & immunitate gaudent, eâdem
 & eorum vel nuncii vel ministri potantur. *stat.*
fol. 24. Ex instit. Papæ Urbani, 1361. Inscripti mo-
 rientis bona tanquam peregrini in commissum
 non cadunt, sed heredibus dentur ac restituan-
 tur. *stat. fol. 20, ex Constit. Papæ Clement. V. f. 135.*
stat. fol. 36. ex privileg. Philippi Pulchri, 1312.
Ex Constitut. Innoc. IV, 1360; novissimè verò ex
Confirmatione Henrici IV, anno 1600. Inscriptus
 in hac urbe Aureliana morando, gladio & pu-
 gione accinctus interdum ac noctu incedere po-
 test; *ex concessione Balivi, confirm. ab Henrico IV,*
anno 1600. A Præfecto vigillum & vigilibus si
 quis armis exutus sit, ea publico Nationis sumtu
 sunt recuperanda. *lib. 3, fol. 25.* Imò, ex patria,
 studiorum vel linguæ Gallicæ discendæ causâ,
 veniens Germanus, sive veniendo quacunq-
 ue regni Galliarum parte, sive in patriam redeundo, sive
 aliò se convertendo, per omnia regni loca gla-
 dios, pugiones, sclopetas (vulgò *pistolæ* vocant)
 liberrimè, se defendendi, neminem autem offen-
 dendi causâ, gestare potest. *Ex privileg. Henrici*
IV, an. 1600. Inscriptus ob crimen aliquod in
 carce-

carcerem conjectus liberetur, si cautionem idoneam præstare paratus existat, nec pro debito capi potest. *Ex privileg. Philippi Pulchri, anno 1312.* Inscriptus in necessitate sive carceris, sive morbi, sive injuriæ, sive inopiæ illatæ, constitutus, modò non sit ex culpabili & indignâ causâ, sumtu publico sublevandus & liberandus est. *stat. fol. 776, &c.* Si in scripto innocenter injuria illata sit, publico quidem omnium nomine ea in judicio est vindicanda; sumtus inferenti imputantur, & ab eo repetuntur si solvendo sit. *Proc. lib. 3, fol. 1435.* In scripto, egestate pecuniæ laboranti, fidejussoribus idoneis, vel ex nationis civibus duobus, vel ex hujus urbis civibus uno, datis, & formulâ syngraphæ, quâ Germanicæ nationi cavetur, ritè per scriptâ, (*stat. f. 118,*) pecunia mutuò dari potest, si ætarii vires xx coronatos superabunt. *stat. ib. Ad sess. 1. 4.* In scripto accessus ad bibliothecam librorumq; usus legitimos conceditur. *stat. f. 172.* Inscriptus officium à Natione delatum recusare nisi justâ de causâ non potest. *stat. f. 61. & ex usu, confirm. ab Henrico IV, anno 1600.* Inscriptus omnem morem, in licitis & honestis, inclytæ nationi ejusque Procuratori gerere, omnemque ejus honorem & utilitatem procurare debet. Inscriptus si Nationem contemtu habere præsumserit, præter violati sacramenti fidelitatis pœnam, vel à Balivo coërceri, si sit præsens, vel ad exeat tabulas notæ causâ nomen ejus ematriculatum pro gravitate causæ poterit referri, ut indignus censeatur ejus privilegiis & jure, quo jam se indignum quasi ipse judicaverit; *ex mandato Balivi, anno 1596 promulgato. stat. 1535.* Infamis habendus & putandus est, qui consilia secreta Nationis eliminaverit. *stat. 1535, fol. 160.* Inscriptus ad Nationis conventus legitime vocatus,

catus, sine iustâ excusationis causâ Procuratori probandâ si emanferit, x assium multam solvit, per Pedellum exigendorum, & bibliothecz applicandorum. *Ex stat. 116. Ex permiss. Balivi.* Si verò tardiùs iusto venerit, vel ante conventûs finem abierit, v assium multâ punitur. Inscriptus in electione officiariorum sedulo eos eligere debet, qui prudentiâ, fide, & integritate præstant, & ad electionem ordine à decreto præscripto succedere. Ac primus quidem locus suffragiorum ferendorum competit officiò abeuntibus. Secundus Illustribus personis. Tertius Senioribus. Quartus denique reliquis inclytæ nationis civibus. *Ex stat. lato anno 1600. Assess. fol. 456.*

De Procuratore.

PROCURATOR alternis vicibus, modò ex superioribus, modò ex inferioribus, Germanicæ nationis partibus eligitur; nisi continuatio ob festum anniversarium indulgeatur. *stat. fol. 114. Proc. lib. 2, & 6. fol. 70, 77.* Ritè electus Procurator iusjurandum præstat, *ex usu, confirmato ab Henrico IV, anno 1600.* In conventibus Vniversitatis publicis, aliisque confessibus, primum Procurator locum obtinet. *Ex privil. confir. ab Henrico IV.* Ad convivium Procurator olim duos coronatos dare solitus fuit; hodiè verò loco convivii v coronatos in ornatum bibliothecz solvi moris est. *Proc. lib. 4, fol. 155.* In novitio fidei præstandæ religionem vel ipse vel Adfessor exigere debet, qui postea suâ manu ipse nomen suum, tempus & quantitatem honorarii in Catalogum Nationis relaturus sit. *stat. fol. 115. Procnr. lib. 3, fol. 190.* Illustris & Generosus nomine suo Album Nationis exornare cupiens, domi suæ sine exactione juramenti hoc facere potest. *Procnr. lib. 3, fol. 246. & 4, fol. 331.* In nationis
Al-

Album neminem secretò, sed publicè & legitime, per Pedellum citatum, in loco consueto recipere vel admittere debet. *stat. fol. 9.* Neminem recipere debet in Album Nationis, nisi qui exercitiorum gratià præter mechanicam huc se confert; *ex mandato Balivi promulgato.* Conventum, sive publicum omnium civium, sive privatum seniorum, per litteras re urgente indicere tenetur. *Adsess. lib. 3.* Si quid publicè Nationi proponendum & deliberandum videtur, priùs in conventu publico consulere, examinare, & discutere debet. *Adsess. lib. 3, fol. 317.* Ipse suffragium non habet, nisi conclusum sit; sed cum cæterorum paria sunt, ex animi sententia concludere potest. *Procur. lib. 3, fol. 243.* Procurator candidatus in consequendo Licentiæ vel Doctoratus honore ad medias tenetur. *Proc. fol. 96.* Promotorum diplomata graduum subsignandi jus habet. *stat. l. 1, fol. 45.* *Ex privileg. Rectoris Collegii Dd. 1335 concessio, & confirm. ab Henrico.* Procuratoris officium est, convocare, referre, interrogare, jubere, concludere, & exsequi. *stat. fol. 16.* *Procur. lib. 3, fol. 243.* Nec religionis, nec alterius affectûs privati causâ quidquam designare, aut à Majorum statutis recedere potest. *f. 435, & 329, lib. 4.* *Procur.* A promotis honorarium exigere potest. *Adsess. fol. 77.* *Procur. lib. 1, fol. 151.* Rationes Universitatis à Rectore Collegioq; Dd. quoquo trimestri vel saltem anno exigere potest. *stat. fol. 109, ex confirm. Henrici IV, anno 1600.* Ex legato Joannis de Prussia Med. D. Sacro, cui interest die S. Matthiæ celebrando, præsentias capit. *stat. fol. 12.* Item statuta factu bonâ fide in librum Nationis, omni dolo malo profligato, referre, & in conventu publico antea prælegere debet. *Adsess. lib. 3, fol. 114.*

Jura-

Juramentum immatriculandorum
Aureliis, in incl. nat. Germ.

Ego juro, quod, quotiescunque generaliter aut specialiter requisitus fuero à Procuratore nostro, congregationi nationis meae adero, fideliter deliberaturus super his quae à me petentur.

Item juro, quod obediam Procuratori nostro in licitis & honestis, & servabo honorem Universitatis & nationis meae, & secreta, quae in eadem audiero, nulli revelabo.

Item juro, quod libros ceterasque res nationis meae non vendam, non oppignerabo, nec quovis alio modo alienabo, nec quidquam ex iisdem delebo, nec ad invidiam adscribam, nec consentiam vel interero scienter alicui praemissorum.

Item juro, quod, si me contingat eligi ad aliquod officium nationis meae, non refutabo onus & honorem, nisi iustà de causâ.

Item juro, quod nomen nationis Germanicae, insignia, sigilla, aliaque ad eandem pertinentia, nunquam immutabo, nec consentiam vel interero scienter alicui praemissorum, sed eandem sub nomine insigniisque Imperatoriis conservabo.

Item juro, quod nomen & cognomen hoc, meum verum & proprium, minimè falsum aut fictum sit; patriam, provinciam, dioccesin, & sedem domicilii, usitatori voce nuncupatam, omni dolo malo excluso & scjuncto, Albo inclutae nationis Germanicae inscribam, aureumque coronatum in consuetos usus impendendum ad minimum persolvam.

Item juro, quod, si heic ambiam gradum, vel Licentiae vel docturae, petiturus sim inscriptionis hujus testimonium à Procuratore, & eundem ad subscriptionem diplomatis Promotorialis invitaturus, & Procuratori de coronato aureo, bibliothecario
verò

vero de xxx assibus, aut ejusdem pretii libro, satisfacturus.

Item juro, quòd libros Nationis ex bibliotheca non sim exportaturus, nisi singulorum titulum, unà cum numero & quantitate, sub nomine meo proprio, in chartam ad id à Bibliothecario destinatam, fideliter in præsentia Bibliothecarii inscripsero.

Item juro, me libros, quos ex bibliotheca exportavero, nemini extero concessurum, non extra urbem mecum portaturum, antequàm ablatos ipsemet bibliotheca restituerò: nec alium extraneum sine consensu Bibliothecarii in bibliothecam mecum introducturum.

Item juro, me convivium, si forsan in Procuratorem à Natione electus fuero, ratione Procuratoris non celebraturum, aut electum ad illud ullà ratione compulsurum, neque sacro in festo trium Regum à Natione celebrando contradicendum, aut sumptus, ad id debita honestate cantandum ordinatos, denegaturum.

Item juro, me, dum Aureliæ sum, ordinarium Nobilium judicem, tam in civilibus quàm criminalibus, seu actor, seu reus sim, solum agniturum, neque in jurisdictionem Prætoris hujus urbis, nisi fortè cum protestatione de non præjudicando Incl. N.G., consensurum, ceteraque jura & privilegia I.N.G., quantum in me est, ropagaturum.

Ita me Deus adjuvet.

Hoc juramentum Gallicè, Germanicè, & Belgicè, reperitur conceptum.

Juramentum Procuratoris.

EGo juro, quod officium Procuratoris fideliter exercebo, & deliberata in congregatione Nationis exsequar juxta posse.

Item

Item juro, quòd nullam privatam nisi seniorum faciam congregationem; sed quoties congregationem fecero publicam, omnes Dominos de Natione ad illam per Pedellum Nationis vocari mandabo.

Item juro, quòd solita juramenta à novitiis recipiam.

Item juro, quòd tempore procurationis mea elapso officium meum sine quacunque difficultate resignabo.

Item juro, quòd sigilla nationis mea, gesta, atque statuta, pleno Nationis vel majoris partis ejus scitu atque saniore consensu, ad ejus utilitatem & honorem facta, diligenter inscribam, & in mei officii depositione, nisi me justa & rationabilis causa excuserit, inscripta ostendam.

Item juro, quòd hoc meo procurationis officio, tam pro ipso habendo quàm non habendo, per me vel alium, tacitè vel expresse, nullo pacto stipulatus fui.

Item juro, quòd ista juramenta à successore meo recipiam; nec depositum Nationis, aut presentes actorum libros, seu sigilla, eidem tradam, nisi iusjurandum hoc ab eo solemniter fuerit adimpletum.

Item juro, me convivium illud universale, cum perniciæ nationis nostræ introductum paucis abhinc annis, neutiquam celebraturum.

Item juro, me quinque coronatos incl. N.G., ratione Procuratori debitos, ante resignationem officii mei arario illaturum, aut in libros bibliothecæ emendos insumtuum.

Ita me Deus adjuvet.

Juramentum Quæstoris.

Ego juro, quòd officium Receptoris fideliter exercebo: honorem & commodum nationis mea fideliter servabo ac procurabo.

Item juro, quòd pecuniam nationis mea, etiam

K

quo-

quovis colore habito, pro ipsius negociis non erogabo, nisi eâdem natione ritè congregatâ, consultâ ac consentiente.

Item juro, quòd hoc officium Receptoris coram natione meâ debito tempore absque ulla difficultate resignabo.

Item juro, quòd pro hoc officio Receptoris, tam pro illo habendo, quam non habendo, per me vel alium, tacitè vel expresse, nullo modo stipulatus fui.

Item juro, quòd in resignatione hujus officii mei, nationem meam de omnibus & singulis, per me ex parte ejusdem receptis atque expositis, fideliter & sine omni difficultate ante meam liberationem prius contentabo; sigillaque ac libros receptorios successori meo in facie nationis meâ integrè ac liberè resignabo.

Item juro, me sigillum Nationis, diplomatibus promotorialibus civium nostrorum, vel literis testimonialibus Exofficinariorum & Seniorum, non impressurum, antequàm per attestationem Bibliothecarii mihi constet, eum bibliotheca de xxx assibus, vel ejusdem precii libro, satisfecisse.

Sic me Deus adjuvet.

Juramentum Adfessoris.

IN nomine Domini juro; Me munus adfessorium Incl. Nat. Germ. nostræ in hac urbe Aurelianensi optimâ fide & è dignitate commodoque Nationis administraturum.

Et imprimis nullam iniisse pactionem vel coitionem de hoc munere vel recusando vel adipiscendo.

Deinde Procuratori Incl. Nationis nostræ me in rebus subitis maxime, aliisque rectè deliberandis & procurandis, in advenendis Magistratibus, salutandis Principibus & Legatis, perscribendis epistolis,

can-

cautionibus formulisque ad utilitatem & honorem Nationis pertinentibus, consilio, opera & re præsto futurum.

Item juro, me curaturum, ut durante meo munere omnia nova privilegia, arresta & statuta, & alia ejusdem generis Incl. Nat. Germ. concernentia, à Notario regio, si causa desideret, fideliter in librum statutorum & Privilegiorum scribantur.

Sic me Deus adjuvet.

Juramentum Præfecti Bibliothecæ.

IN nomine Domini juro, Me munus Præfecti bibliothecæ Incl. Nat. Germ. in hac urbe Aurelianiensi, optimâ fide, è dignitate commodoque ejusdem nationis, administraturum.

Et inprimis nullam iniisse pactionem vel coitionem de hoc munere vel recusando vel adipiscendo.

Me daturum esse operam, ut bibliotheca nostra, & ea quæ pertinebunt ad ipsam, conserventur, augeantur & floreat: siquæ aliqui libri vel pecuniæ ad eam conferantur; diligenter conserventur, omniaque collatorum & conferentium nomina in acta mea referantur.

Me notas in libris collocandis conservaturum, & in aliis libris, quicumque ad bibliothecam accesserint, continuaturum, eosque servatos omnibus circumstantiis ritè in bibliothecæ catalogum Italico charactere consignaturum.

Me, dum Magistratu abiero, successoribus meis per octo dies in bibliothecâ ad futurum, illosque de omnibus necessariis instructurum.

Me non permissurum, ut ullus ex libris prohibitis ex bibliotheca auferatur, nisi ipse Procurator aut Exprocurator, aut reliqui quatuor Officarii præsentés sint, & cum venia Procuratoris petant.

Me, cum ab hoc munere suo tempore, sive præter spem, non finito spatio functionis, seu etiam legitimo & ordinario modo, discessero, rationem redditurum, & claves, libros bibliothecarios, & si quæ erunt reliqua, ex fide traditurum.

Ita me Deus adjuvet.

**Juramentum speciale omnibus Incl.
Nat. Germ. Senioribus & Con-
siliariis præstandum.**

EGo juro, me, quotiescunque à Domino Procura-
tore ad conventum vocatus fuero, ad præstitutam
horam adfuturum; aut promitto secundum Leges
solutionem; nisi ex legitima causa, eaque à Senatu
adprobata, absuero.

*Item juro, me non ex adfectione, sed ex re Na-
tionis judicaturum.*

*Item juro, me, cum urbe hac exivero, bibliotheca
librum, aut xxx ad minimum asses ad libros in bi-
bliothec. emendos, daturum.*

Ita me Deus adjuvet.

**Sequitur privilegium Henrici IV. de
Germanorum jurisdictione.**

HENRY, par la grace de Dieu Roy de France
& de Navarre, à nos aimés & feaux Con-
ceillers, les gens tenans nostre cour de Parlement
à Paris, salut. De la part de nos chers & bien ai-
més les procureurs, escoliers, & supposés de la na-
tion d'Allemagne, estudians en l'Université d'Or-
leans, nous a esté exposé, que de tout temps & an-
cienneté, eux & leurs predecesseurs de ladicte na-
tion d'Allemagne, estudians en la jurisprudence,
auroyent hanté & fréquenté ladicte Université
d'Orleans, avec telle affection, qu'ils y auroyent
estab-

establi une belle & ample bibliotecque, instruite d'une grande quantité de livres, avec personnes stipendiees pour la conservation d'icelle, comme le domicile de leurs estudes: Ce qui auroit esté cause, que ladicte Vniuersité auroit esté ordinairement remplie de grand nombre d'escoliers, issus des Ducs, Comtes, & Barons & de plus nobles familles d'Allemagne, lesquels, selon leur louable coustume, auroient conjoinctement embrassé l'estude des loix avec celle des armes, comme encores à present il y en a bon nombre, continuans lesdicts exercices: En consideration de quoy nos predecesseurs Rois les ayants favorablement traittez, leurs auroient facilement accordés de grands privileges & immunités, esquels ils auroient esté de temps en temps maintenus & conservez; & mesmes en auroient obtenus de nous lettres de confirmation à vous, adressees en date du mois de Fevrier mil six cents six, entre lesquels nous leurs aurions spécialement accordé, qu'en toutes leurs causes, tant, civiles que criminelles, tant en demandant, qu'en defendant, ils ne pourroyent estre traictés ny convenus, ailleurs que par devant nostre Baillif d'Orleans ou son Lieutenant, suyvant le cinquiesme article de l'edict de Crimien: attendu que la plus part d'entre eux sont de noble & illustre extraction: Toutesfois à cause que par nos dictes lettres nous vous aurions enjoinct d'examiner, & vous en querir, si par le passé ils en auroient ainsi joiü, pour en ces cas les faire joiür dudict privilege; le prevost & officier du siege, de la prevosté d'Orleans se seroit opposé à l'enterinement desdictes lettres, en disant, que ledict prevost est aussi conservateur des privileges de ladicte Vniuersité, concurrement avec ledict Baillif, & par prevention est mis, en fait que par le passé les escoliers Allemands auroient plaidés par devant luy, pour ce

K 3

qu'il

qu'ils sçavent, que, pendant les guerres civiles, quiont en cours cy devant entre nos subiects, leurs chartres & tiltres auroient esté perdu & esgarés : Et que quelques uns de ladicte nation, estans prisonniers & molestés, auroient esté contrains de subir l'interrogatoire par devant ledict prevost, ce qui ne peut faire prejudice au general de ladicte nation : Joinct que lesdicts actes judiciaires, si aucuns se trouvent, sont fort recents, & advenus du temps des troubles, & lors qu'il ne leur estoit pas bien libre de se deffendre : pour cest occasion lesdicts exposants nous auroient fait remonstrer qu'en y procedant par ceste voye, c'estoit les frustrer entierement du bien de nostre clemence & liberalité, le los de laquelle ils avoient espandu par toute l'Allemagne, d'autant que s'il falloit que ceux d'entre eux, qui sont nobles & de la nation illustre, fussent tenus de comparoir en jugement par devant ledict prevost, qui est juge des rotouriers, & gens de basse qualité, sous pretexte, qu'allant estudier en ladicte Université ils ne portent avec eux les lettres de leur noblesse, & que bien souvent pour bonnes causes, ils ne veulent faire paroistre la grandeur de leur maison : Ce seroit comme les degrader de leur noblesse, & les mettre au rang des plus viles personnes, & pour le regard, des autres d'entre eux qui ne sont point nobles, outre que ce sont ordinairement Gouverneurs & Conducteurs des enfans de bonne maison, & autres domestiques, & ce seroit point privileges s'il leur falloit plaider devant ledict prevost : & que d'ailleurs s'il falloit faire ceste discretion de nobles & non nobles d'entre eux : ce seroit oster la concorde & amitié qui a tousiours esté en ladicte nation ; veu mesme qu'a toute ladicte nation, & sans distinction de personnes, nous & nos predecesseurs leurs avons octroyé de porter leurs
espees

espees & dagues , qui est la vraye & ancienne marque de noblesse : De sorte que la gratification qu'ils nous auroit plen leur octroyer , leur seroit plusloft à charge , qu' à profit & honneur , contre nostre vouloir & intension; Et lors qu'ils sont prests de se retirer en leurs pays , ou qu'ils obtinsent gain de cause devant ledict prevoft , ils pourroyent estre molestes par un appel devant le Baillif & persidiaux , au lieu que n'y ayant qu'un degre de jurisdiction pour eux s'ils pourroyent avoir prompte justice , mesme que nos subjects estans aux Vniuersités d'Allemagne , jouissent de pareils privileges : Et partant nous auroyent requis , que , pour les faire joïr de nostre immu- nificence , il nous plent leur octroyer , que sans qu'il soit besoin de s'enquerir de l'usage du temps passé ny d'autre preuue par escript , aucun de leur nation ne pourroit estre tiré en jugement , par devant autre juge , que ledict Baillif d'Orleans , ou son Lieutenant , soit en matiere civile , ou criminelle , tant en deman- dant qu'en deffendant ; requerant humblement sur ce nos lettres de provision.

Pourquoy nous , ces choses considerees , attendu l'ancienne amitié & confederation , que nous auons avec les Princes & Seigneurs d'Allemagne , & que nos subjects & ceux de ladicte nation Germanique tousiours ont esté tenus & reputés comme freres , & germains , ayant une mesme origine , & que c'est le profit & utilité des habitants de nostre dicte ville d'Orleans , d'inviter par bon traitement lesdicts exposans à continuer leur demeure & fre- quentation en ladicte Vniuersité , & pour plusieurs autre considerations , desirans les traicter favora- blement , & selon leur merite , vous mandons , que sans nous enquerir , ny arrester , ou examiner , de- vant que juger lesdicts exposans , ou leurs predeces- seurs , auoyent plaidé par le passé , & sans requerir

d'eux aucune preuve & testimoniale, ny par escrit, de laquelle entant que besoin seroit de nostre clemence acconsumée, puissance, & authorité regale, nous les avons toleré, tolerons, voulons, & nous plaist, vous ayés à verifier nos dictes lettres du mois de Febvrier mil six cents, & du premier jour de Mars mil six cents six, purement, & simplement, & en ce faisant les faire jouir plainement & suffisamment du contenu en icelles, non obstant toutes choses a ce contraires. Cartel est nostre plaisir, donné a Fontainebleau le 15 jour de Juillet, l'an de grace mil six cents huiet, & de nostre Regne le dixneufviesme. Signé Henry, & plus bas le Roy. De Lomenie, & scellée de cire jaune en simple queue.

Un autre.

Repetita hac confirmatio, l'an mil six cents neuf, mutatis mutandis; & laxative interpositio hac, quod nullibi nisi coram Ballivo, ordinario nobilium iudice, convenire debeant, & possint.

Confirmatio privilegiorum per Ludovicum XIII.

LOVIS, par la grace de Dieu, Roy de France & de Navarre, à tous presens & à venir salut. Nos chers & bien aimez les procureurs, & supposts de la nation Allemande, estudians en l'Université d'Orleans, nous ont fait dire, qu'il a cy devant pleu aux Rois nos predecesseurs mesmes au feu Roy Henry le grand, nostre tresbonnoré Seigneur & Pere

Pere (que Dieu absolve) pour plusieurs grandes considerations les gratifier des plus beaux & singales privileges, notamment que pour leur seurté soit en venant de leur pays, ou en s'en retournant ils puissent par tous les lieux de nostre Royaume porter espees, dagues, & pistolles, ou en temps de guerre civile & estrangere, ils puissent sous nostre sauvegarde venir en ladicte Vniversité y faire residence, & s'en retourner, sans estre recherchez, en leur religion, faictz prisonniers ny mis à aucune rançon, combien qu'ils fussent sujets de quelques Seigneurs du parti contraire. Qu'advenant le deceder, d'aucuns desdicts escoliers leurs biens ne nous seront declarez acquis par droit d'aubeyne. Que durant tout le temps qu'ils seront en ladicte Vniversité, ils pourront aller par la ville avec l'espee & la dague. Que aux assemblées publiques de l'Vniversité, le procureur de ladicte nation, marche immediatement apres le procureur de celle de France. Qu'ils ayent l'election libre du procureur, & autres officiers de leur nation, comme aussi du bedeau, & d'un messenger, pour incontinent apres l'election faicte les presenter aux recteurs & regens de ladicte Vniversité, pourveu qu'il n'y ait aucune chose legitime de les rejeter. Qu'ils ayent leurs causes commises, comme nobles par devant nostre Baillif d'Orleans, ou son Lieutenant Civil & Criminel, tant en demandant qu'en deffendant, particulièrement au prevost d'Orleans. A iceux pour ces causes, & autres, à cas nous mouvans, avons constitué, confirmé, & approuvé, & de nostre grace speciale, pleine puissance, & autorité royalle, constituons, confirmons, & approuvons, par ces presentes signées de nostre main, tous & chacuns lesdicts privileges, cy dessus declarez & plus amplemens declarez & exprimez par lesdictes lettres de nostre dict feu

Sieur & Pere cy attachez, sous le contrescel de nostre chancellerie, pour iceux, & leurs successeurs, en jouir, & c. user plainement, & paisiblement, comme ils en ont par cy devant bien & deuement joui & usé, jouissent, & usent encores de present. Si donnons en mandement à nos aimez & feaux les gentz tenants nostre cour de Parlement à Paris chambre de nos comptes, Thresoriers, Generaux de France, Commissaires sur le faict de la Iustice de nostre Thresor, Baillifs, Senechaux ou leurs Lientenants, & à tous nos autres iusticiers, & officiers & à chacun d'eux en droit soit, ces presentes faire registrer, & de tout ce contenu jouir & user lesdicts exposants, & leurs successeurs, plainement & paisiblement, sans permettre ny souffrir leur estre donné aucun trouble, ou empeschement, au contraire, encor que lesdictes lettres, de nostre dict feu Sieur, & Pere, n'ayent esté verifiées, ce que nous ne voulons leur nuire ny prejudicier, nonobstant tous edicts, ordonnances, & autres choses, à se contraires, auxquelles de nostre mesme puissance & autorité Royale nous auons derogé, & derogeons par ce presentes. Cartel est nostre plaisir. En tesmoing de quoy nous auons faict mettre nostre scel à ces presentes. Donné à Paris au mois de Iuin, l'an de grace mil six cents seize, & de nostre regne le septiesme. Ainsi signé, Louis. & sur le reply, par le Roy, Philippeaux. & scellées en lacs de soye du grand scel de cire verte.

Collation a esté faicte à l'original des presentes par nous Notaires Royaux, au Chastelet d'Orleans, ce faict ledict original rendu ce 13 Febvrier 1617.

A Ureliæ dum moraris gaudens dictis privilegiis, operare quoq; sacris; extra urbem, si non pontificius es, visita duobus mill. locum Byon, ubi

ubi reformatorum exercitium religionis.

Curia Senatoria CLXXXVI gradus numerat, qui ascensi totius urbis prospectum largiuntur. Intus videbis connubium Regis Ludovici XIII & Reginae, cum inscriptione:

—— paribus se gentibus amba
Invicta gentes aeterna in fœdera mittant.

Camino ibidem:

*Non potuit magni caput esse Aurelia regni:
Ergo quod reliquum est Cor animusque fuit.
Hoc vernant Lilia corde.*

Locus palmariae pile destinatus ad urbis mœnia passus habet 1700 L in longitudine.

Adversa multa urbs sustinuit: Attila Hunnus gravissime eam pressit; à civibus fortiter se defendentibus repulsus re infecta. Sub Childeberto fulmine tacta anno 1000, tota ferè in flore periiit. Anno 1000 ab Anglis parum absuit, quin non oppressa fuerit; verum à Joanna Darcia puella Lotharinga 100 annorum (*la pucelle d'Orleans*) servata est, dum illa Biturigibus Carolum VII salutans, ad obsessos Aurelios ablegatur, quæ armatâ manu, viriliqûe fortitudine hostem, qui jam pontem occupaverat, obsidionem solvere coëgit: postea Regem sequuta Rhemos, non paucas urbes hosti eripuit. Lutetiam dum possiderent Angli, ad portam Honorii vulneratur: ad Compendium (Compiègne) quod obsesum astu ingressa est, à Joanne Luxemburgico capitur, Rothomagumqûe ablegatâ, maleficiæ & necromantiæ accusata & damnata, viva comburitur. Supplicium hoc Franci indignè fetentes, composito bello, iudicium, uti iniquum, retractant, famæqûe restituunt, anno 1000, die viii Julii. Sententiæ latæ auctores dicuntur omnes miserando vitæ exitu, sub Ludovico XI,

periisse. Superat ferè vulgi fidem; cùm jam cada-
ver flamma absumpisset, visum est & inventum
cor puellæ integrum. Inde in grati animi symbol-
um *super ponte Ligeris*, xvi *arcum*, ex ære erectæ
iii statuz sunt, Caroli VII, D. Mariz, & Joannæ
Darciz armatz, gladio accinctæ, capillis passis.
Nec non paulò inferiùs ibidem crucis æneæ mo-
nimentum cum inscriptione :

Mors Christi in cruce nos contagione
labis æternorum morborum sanavit. Clo-
dovicus Rex in hoc signo hostes prosi-
gavit, & Johanna Virgo Aureliam obsi-
dione, tot annos Galliam servitute Bri-
tannicâ liberavit. Factum est istud & est
mirabile in oculis nostris. In quorum me-
moriâ hæc nostræ fidei insignia non
diu ab impiis diruta, restituta sunt hoc
anno cId Id LXXIIX.

Pontificiis in memoriam hujus liberationis
quotannis est festum & processio, die iix Maji.

Ex eodem ponte antiqua turris videri potest ;
in qua captivum detinuit Carolum Lotharin-
gum Hugo Capetus, Comes Parisiensis, Palatii
Magister, ut, quod Franciæ Status ipsi regnum
offerebant, liberiori animo majorique securitate
possideret, Carolo interea omni successionis spe
exuto, cui alioquin ut primario sanguinis Princi-
pi lex fundamentalis coronam offerebat.

Anno cId Id LXXII Franciscus Lotharingus,
Dux Guisæ, urbem graviter obsedit, seque nulli
sexui & ætati gratiam facturum minatus est; ve-
rùm à juvene quodam, domo Angulesmensi,
Joanne Poltrot, ictu sclopeti sublatu interiit
pridie Bacchanaliorum, quæ sanguinarius Guisus
in Au-

in Aurelianensium sanguine celebrare constituerat: Poltrot autem captus, & Parisiis candentibus forcipibus crematus, nec non à 14 equis distractus est.

Anno c1o 1o LXXII, cùm Gallia carnifices ferret in Ianiena Parisiis coepta, ut habent versus:

India mittit ebur, ferrum Germania, tellus

Itala Pontifices; Gallia carnifices:

Aurelianenses non ultimum crudelium maſtatorum habuerunt locum; unde ipsis adhuc hodie nomen est, *des estriens & guespins d'Orleans*, canum & vesparum Aurelianensium.

Ita Aureliâ abimus; quæ sita in Ducatu Aurelianensi, patrimonio hereditario secundi Regis Galliarum filii, cujus primus Dux fuit Philippus, Philippi Valesii filius. Hinc per pontem Aurelianum ad vicum *noſtre Dame de Clery*, pransuri in vico *Sancti Laurentii des eaux*, 10 milliar., subſtitimus à *trois Rois*. Illinc 5 milliaribus trans Ligerim Regia arx est

C H A M B O R T;

A Francisco I, cujus ibi litteræ, structa. Fundamentum sunt meræ aquæ & paludes; quibus inædificatum regium hoc domicilium, impensis majoribus quàm omne reliquum superius constat; hinc ob stagnantes undique paludes Regiæ custodiæ & securitati dari posset & muniri. Ædificium ipsum habet conclavia, cubicula, ambulatoria, è quadrato lapide erecta, immensæ omnia magnitudinis; gradus ampli, lati, multiq; ita constructi, ut ex uno eodemq; cubiculo in unum & idem superioris ædificii conclave, avertis tamen gradibus, ascendere possis. Summitas exiguis turribus & pinnaculis eminet, quod eminus intuenti arcem facit pulchriorem. Antiquitates

Franciæ pag. 267 dicunt, ad eò esse capacem, ut omnes Europæ Principes simul ibi hospitari possint; concefferim ego hoc, si absque famulatio aulico advenerint, alioquin hîc nimia hyperbole: si fama ædificii huc me non invexisset, certè non meretur videri, ab universali, quam indies patitur, ruinâ. Antequam hanc arcem lustraremus, periculum nescio quâ de causâ in itinere nobis imminere certum erat; erant, sed extra nostrum comitatum, qui nos offendere studebant; ad incursum levem sustinendum satis instructi videbamus; ast non sclopetorum ictus, quos efferre illi minabantur: sed fortunâ propitiâ res componebatur nemine nostrum læso.

Ita ab arce Chambourg adhuc tria milliaria insumpsimus cœnam usque, quam, altero mox infortunio præcedente, sumpsimus, *Blasfi au Cygne de la Croix au faubourg du fois*. Huc enim cum ventum esset, fur quidam, pro servo domestico se gerebat, sarcinulam cum reculis nostro à tabellario accepit in conclave portandam; verum foras extra opidum se recipiens, cum ea aufugit. desperatum jam erat de illa, nisi tabellarius equo furem insequutus, in campo eum deprehendisset; fure verò ad carceres reducto, iudex sarcinulam ad se sumit custoditum, ære sat grandi, interveniente nobili quodam amico & sympatriotâ, à nobis redemptam.

B L O I S.

Opidum situm est in regione *Beauſſe*, amœnâ, ac fertili, ita ut Gallorum hæc horreum, quemadmodum Sicilia Romanorum, dici possit. Terræ genius admodum bonus, pinguis & ferax; pluvîâ si solum irrigetur, difficile mox iter est peregrinantibus, ut habet diverbiū: *En beauſſe bonne terre & mauvais chemin*. Omnis hæc regio

gio dividitur in 3 partes: *summam*; quæ habet Ducatum Carnutensem, Comitatumque de Dreux & Montfort: *mediam*; quæ à Romarantin ad Vendosme usque ab una parte circumscribitur, ab altera à Chasteau-Dun Bloesium usque & Turonium: *infimam*; quæ ab Estampe ad opidum Sens en Brye, & rursus ab eodem opido Estampe usque ad pontem Aurelianensem extenditur; hæc continet diversa loca, quæ apud alios videri possunt. Hujus opidi situs est ad Ligerim, partim planus, partim montosus; amœnitas ubique & fertilitas; vinum, frumentum, fructus, ligna, pisces, & aquas salubres in copia habet; unde Regibus hîc magnæ deliciar, & regum filiis educatio ob aëris constitutionem probè temperatam & puram. Originem urbis huc adscriberem è diversis auctoribus conscriptam, sed brevis esse jubeor & compendium duntaxat rerum ostendere; quæ etiam causa, amice Lector, cur Parisios omiserim, & in his *formale* urbium ubique omittam: promitto tamen, in *Theatro* Regni Galliar, ipsam Regni formam & administrationem laboratâ operâ, si Deus laborem non sufflaminârit.

Inter ædificia publica & sacra, sunt duo *Templa Collegialia*; alterum *S. Iacobi*; *S. Salvatoris* alterum, in quo tumba Katharinæ Medicæ, sed sine omni honore & memoria. Canonici sacris sunt præfecti, è quibus adhuc quotannis unus per formam eligitur, in locum & memoriam Comitum Bloesiensium.

Inter politica palmarium ædificium est *arx*, rupi ad urbis exitum inædificata; quidquid in ea structuræ est, Ludovico XII & Francisco I debetur. *Anticam partem*, versus templum & urbem, è lapide cocto Ludovicus fecit, ubi equo insi-

insidentis, ex albo lapide statua dicitur justam magnitudinem repræsentare; inscriptionem alii habent. *Ibi histrix*, spinoso tergo coronam habens impositam; quod emblemata isti Regi fuit. evolutionem ejus hanc do: Histrix si tangitur, aut ad iram provocatur, spiculis lædit tangentem aut jacula in eum ejicit & tranfigit: Ita se habet corona Principis, quam violare, est Majestatem lædere, benevolentiam in iram convertere; hinc sequitur ut conscius sceleris metuas tela pungentis poenæ & ferientis justitiæ; juxta illud, *Nolite tangere unctos meos*; &, *Amnescis longas regibus esse manus*? Interiorem arcis partem, ut & exterioris aliquam, quæ respicit hortum Regium & saltum Bloesensem, Franciscus I fieri fecit; ubi frequens est SALAMANDRA, Regis emblemata; cujus explicatio sit, Franciscus salamandræ instar, quæ in mediis flammis vitam vivit, tantum abest ut Papiensi clade, carcereve Hispanico, aliisque malorum nimbis sit prostratus, ut inde regio potius animo, Heroëque digno omnia adversa sustulerit. Hæc regis sunt mansiones & conclavia: inter quæ duo eminent, quod Consilio destinatum, & Regis quieti, sive habitationi. Anno c1o 1o xpc 1118, 23 Decemb., Henricus Guisus Dux Lotharingæ, caput factionis & in Henricum III Regem conspirationis, è camera consilii ad Regem iturus, sub ipso ingressu, suspicionis ac metus plenus, à satellitio & deputatis Regiis in terram prosternitur, moxque jussu Regis & ordinatione gladiis confoditur. Status Galliarum ibi convenerant pro pace stabilienda, sed conjuratis Catilinariis nisi sublati, illa fieri non poterat. Eapropter interfecto hoc, alter frater Cardinalis à fuga revocatur, sistitur, in caveas superiores obscuras inducitur, sequen-

tiq̃ue

tique die authoritate regia bipennium i&ibus confoditur. Vide *Serrem in vita Henrici III.* Erant ibidem inclusi Princeps Joinvillius, Dux Elbovius, Archiepiscopus Lugdunensis, Guisianus Secretarius, & alii factionis asseclæ; sed supplicationibus & intercessionibus apud Regem interpositis dimissi iterum. *Cubiculum Katharine Mediceæ* tibi ostendetur, in quo cum audiret ex Rege, Guisium confossum, subito in melancholiam mutato colore incidit, vitamque post sub principium anni sequentis exuit, paucorum gemitibus nedum lacrimis honorata. Vide *vitam Katharine de Medicis, Gallico idiomate scriptam, peculiari libello, rarò videndo.* In alio *Conclavi Henrici III* clementia sic describitur:

Hac Henrice tua est & laus & Regia virtus,

Posse nocere quidem, nolle nocere tamen.

Ostenditur etiam quærenti curiosius, sed paucis, *locus*, quo Guisii corpus flamma consumpsit, ejusque cineres in præterlabentem Ligerim abjecti, ne, si à Guisianis posteris fortè reperirentur aliquando, Romam ad adorandum transveherentur. Ostendetur etiam *conclave*, dives tabulis pictis & iconibus, dignum visu & notatu. In area arcis subtus ad pedem ædificii novi à Reginâ Mariâ Mediceâ exstructi, visitur lapis circularis, cui crux incisa cum his verbis: *Ceste pierre à esté posce par la Royne Mere du Roy, le 1. d' Aoust, 1617.*

Arci adjacet *hortus Regius duplex*, amplus & concinnus, utilis etiam eduliis mensariis, & arboribus ordine dispositus. alter habet cisternam magnæ profunditatis, & ambulacrum ab Henrico IV cœptum strui: alter plantas, frutices, arbores & cervæ formam habet, contra sexus hujus for-

formam przlongis & promissis cornibus; Gallico cum carmine : *Vous qui cherchez du monde les merveilles, &c.* Curiosus venationum suis tabulis, si placet, inserere potest.

Extra opidum sunt *ambulacra* amœna, æmîs, arbutis, variisque arboribus cincta, ad milliare unum; longa pro lusu pilæ palmaræ, jucunda pro delectabili exspatiatione & confabulatione.

Arci vicinum est *collegium*, non ita multis ab annis quod surrexit.

Pons Ligeri instratus longus & lapideus *pyramidem* habet eminentem cum inscriptione : De casu *Pyramidis* in crepidine pontis *Blœsens* erectæ incolumi manente coronâ ad basim positâ. Anno *MDXCIII*, mens. Augusto.

*Pyramis excelsa stabat quæ margine pontis,
Sacra coronatâ Lilia fronte gerens,
Dum levis audaci pertentat culmina cælum,
Nocturno venti turbine quassa ruit.
Non tamen illa sacram pestis violasse coronam,
Aut Francos flores polluere ausa fuit.
Quippe & tela Iovis Regalia signa verentur,
Hacque sub Henrici numine tuta manent.*

Pio, merito, felici, triumphatori, Augusto, *Henrico* Galliar & Navar. Regi, populus & Magistratus *Blœsens* D D. N. Chauvet præpositus urbis versus panxit.

Aquæ ductus, testimonia antiquitatis urbis à Romanorum ævo, superstites sunt non alti sed immensæ latitudinis.

Jurisdicção Comitatus hujus extenditur ad *xr.* milliaria, parochias c in se habens, omnes sub *Blœsens* sitas. Comites olim habuerunt jus cundendi

dendi monetas, quod in Gallia hodiè, præter Regem & Principem Auriacum, vix ulli concessum; inveniuntur adhuc numi apud cives, rem restantes.

Incolarum mores sunt honesti & elegantes; lingua totius Gallix hîc purissima & perfectissima; utrumque fortè ab aula & Regum mansione, nec non regionum liberorum educatione. Peregrini hîc excipiuntur ut domestici, omni quæ hospitalitatis jure fruuntur; humanitati accedit convictus æquo pretio & lautus habendus, ita ut qui rei suæ, *dic cur hîc*, benè præstet, hîc benè tempus, numos locare, linguamque purè exportare possit.

Postquàm hîc diem insumpsimus, minorum fidicinum decuriâ affatim exhilarati, Bloesio discessimus, Ligeri sinistrorsum relictâ; dextrorsum nil nisi vineta pro comite habuimus, ab arboribus in perpetua umbra pergentes amœnissimo itinere: mediâ via trans Ligerim opidulum *Chaumont* conspicitur, cui arx egregia & medioeriter munita imminet: transeantur pagi *Esenres, Venfve*, qui vi milliaribus Bloesio distant; inde v adhuc milliaria restabant ad opidum *Amboise*, ubi hospitabamur in suburbio *S. Dionysii à la teste noire*.

A M B O I S E.

Situm est loco amœno & fertili, temperatumque habet & salubrem aërem, quæ causa, ut & Bloesii, regionum infantum ut hîc fiat educatio. Pons Ligeri incumbens, xiv fornices habet, è lapide structus; cui molendina multa adunata, quasi in insula sita: ille prius superandus, egregiæ longitudinis. Opidum Dani & Normanni habuerunt & destruxerunt, anno verò cix cccc xxv; per Carolum IIX Gallix Regem restitutum,

tum, qui illic loci in arce ludentes pilâ spectans, apoplexiâ tangitur, subitoque spiritum efflat: suspicantur quidam, illum malo aureo quod naribus admoverat, veneno infecto, sublatum. In hujus Regis pompâ funebri, cùm pro more baculus rumperetur, & sepulchro clamor adderetur; *le Roy est mort*; duo Regii ministri domini sui miserandam mortem justo acerbius dolentes, morte & ipsi subitanè correpti obeunt: insignem fidelis affectus memoriam in heri sui amissionem relinquentes. *Arci* & militibus præfidiariis erat præfectus Mons. *Thoras*, miles magni nominis & animi, humani genii; cujus auctoritate lubentes admissi sumus in arcem, fossis & muris, tribusque pontibus pensilibus munitam: arma & gladii foris relinquuntur si ingredi voles. Videbis naturali saxo arcem inædificatam; muros perforatos hinc inde, per quos prospectus in amoenissimam regionem, vineas, campos, agros, saltus, flumenque patet. Gradus per quos in summum ædificium ascendis, lati sunt, & eâ formâ constructi, ut tormenta bellica usque in summitatem arcis attrahi possint. In arce monstratur *Sacellum* à S. Martino, postquam paganorum idola destruxerat, exstructum. Ibidem *cornu cervi*, quod mole & pondere, siquidem XL libras ponderat, omnia totius Galliarum post se relinquere dicitur; naturali quidem cervino simile; verum factitium esse potius, quàm capto à cervo dejectum, veritati videtur similis. Arx hodiè, sicut & olim, custodia est magnatum Galliarum, si quid enorme deliquerint. Ex oppido, anno cio 1021, sub Francisco II prima bellorum civilium prodierunt principia, Hugonotarum nomen cùm in Gallia occiperet percrebrescere. Hic unam noctem transegimus liberiore animo ob sarcinam,

nam , quam nobilis amicus Blœſii relictam ære-
 que redemptam citiſſimo curſu advehebat , recu-
 peratam : poſtero die, relictò Ligeri ad dextram,
 conſcendiſ equis perreximus *Turonum*. Si amas
 vineas, hortorum, agrorumve continuum viro-
 rem , & lene murmur aquæ , ſive Ligeris dela-
 pſum , ipſa amœnitate amœnior via eſt : verum
 ſi homines Batava diligentia & induſtria exco-
 lerent , nihil eſſet quod non invidiam provoca-
 ret : ſed concatenata bella civilia ſufflamen de-
 derunt, imò & torporem ; nec jam incolæ ædi-
 bus operantur colendis , ſed petris inciſas caſas
 inhabitant , compendioſâ ſed ſordidâ vivendi
 methodo. Videbis ad *Burgum Mont-luys* , ubi 14
 mill. confeceris, prætereundo ad ſiniſtram, cen-
 turias aliquot domuncularum rupi inciſarum ;
 quod mirum advenis ſpectaculum ; quæ caminos
 tantum in viridi cespite exporrigunt, ſuſumque
 in capite habent vineta cultiſſima. Nihil aliàs in
 quo delectamentum habeas , præter naturam in
 domos mutatam, præter petras, ſaxa apta huma-
 nis receptibus & inhabitationibus. Infrà, terrâ
 ſordidiſſimain incolæ contenti ſuis ſordibus & lu-
 cifugio ita ſe ibi abſcondunt, ut nec ſol nec luna
 iis cohabitare poſſint. revera ſues cum aurcis
 monilibus : nam circumcirca vineæ cultiſſimæ,
 agri opulenti, fumaría extant per ſaxeos montes,
 cincta ordine vitium. nã ! heic mihi magis pau-
 pertas quàm cura , magis natura quàm ars ope-
 ram præſtare ſuam viſa eſt. Populoſa tamen hæc
 regio eſt ; verum otio & vitæ voluptuoſæ dedi-
 ta ; videas enim ædes hominibus nihil planè
 agentibus refertas ; ita abuſus eſt nobilis *horti*
Galliæ, qui *Turonum* dicitur. Huc delati Blœſio,
 VII *milliaria* confeceramus ; Hoſpitiū ingreſſi,
 quod eſt *au ſaubourg S. Pierre des corps à trois*
Mo-

Mores, benevolè excepti sumus à matre Alemanorum, aliquibus tamen noverca quæ fuit ; asserentibus rem non sine manu in albo :

Quand vostre bourse est trop pleine,

Allez au Mores en Touraine,

Je vous jure que vous ferez

En peu de temps en décharger.

Nos verè benè æque hîc viximus. Sed ad urbem

T O V R S,

QUÆ confluentes habet *la Loire & le Cher* fluvios, & planitie fertilissimâ & amœnâ longè latequæ extensâ floret , quamvis solum ob palustria loca nonnihil humidum , & causâ pluvii, quæ ibi generantur , frequentioribus existat. Ligeris alluit muros , cui pons lapideus *arcuum xix* superstratus ; inde non procul abest navium statio ; Muris , fossis & arce cæteroquin urbs satis munita , ædificia fovet elegantia , non superba. Sustainetur maximam partem serico conficiendo, Italico quod bonitate non cedit. Jacobus de Beaulne herus in Semblancay hujus opificii autor dicitur , qui paterno erga patriam & cives amore ductus , suo sumtu opifices & textores artis gnaros ex Italia evocans , populares suos instrui curavit. Bonus verè civis : nam ultra hoc , auxit urbem fontibus , ministerio aquæductuum summo artificio eò perductorum ; auxit fructibus ex Italiâ , Graciâ , aliisque locis conquestis & importatis. Serres videatur in vita Henrici IV, ubi Regem ostendit iv urbes instituisse pro alendis bombycibus , & sericis texendis , nimirum *Parisios, Lugdunum, Aurelias, & Turennum* ; cum enim Rex intelligeret, xl & amplius auri tonnas è Gallia pro serico exportari , instituit hoc opificium

ficium sericum, quod usque dum magno cum Regis & Regni incremento augetur; abrogato contrà & interdicto omni vestimentorum Attalicorum usu.

Inter ædificia palmam merentur bina templa, *Gratiani & Martini*. *Templum Gratiani* non vetustum sed egregium est, tribus altis turribus superbum; extimi parietis lapides sunt artificiosæ sculpturæ, verùm deformes modò ab imaginum decapitatione in introitu per Hugonotas factâ. In eo *horologium, chorum, & sacellum* columnois è ligno & auro decorum observa. Alterum in *honorem Martini* ædificatum (*de cuius miraculis pontificiorum legenda & Gregor. Turonens. in sua hist. videantur*) habuit reliquias Sancti Martini, quæ per Hugonotas crematæ sunt; locum clathratæ fenestræ ostendunt, quæ non nisi manuum, priùs tamen hæ osculo devoto sacrentur, tactu adiri possunt: de his reliquiis Molin. in scuto fidei p. 459, Basil. edit. Gregorius Turonens. in fine suæ historiæ ait, se reliquias Turoni in æde D. Martini vidisse & repperisse, valdè putrefactas; verùm aliquot 100 annis post, eas planè integras, novas, illasque fuisse. *Organum & altare* advenientes remorari solent. Quid de monachis? Hi sub Carolo Magno anno 10 ccc ix omnes unâ nocte occisi sunt, præter unum in Epistolis Paulinis legendis occupatum: verùm hi monachi eò superbix processisse, ut calceos inauratos gestare eos non puduerit. Longitudo templi est pedum clx, fenestræ undique lxx, columnarum xx, ostia iix. Turres habet tres altissimas, quarum unam ccc xxiix gradibus conscendere potes, agrum circumsitum Turonensem ad multa milliaria sic contemplari licet. Ibi campanam simul offendes, cuius latitudo vii pedum & semis,

mis, circumferentia **xxi**, pondus excedit; pistilli tamen **10** librarum est, cum inscriptione: **M CCC LXXXII** *Ecclesia Sixtus Quartus, regno Ludovicus undecimus praevalent, Turonensi tunc praesul Helias.* Altera campana ibi latitudine **vi** pedum & semis, pondere octodecim mill. librarum.

ARX quidem antiqua, sed fortis comparet; Hæc, cum Guisus obiisset, ex auctoritate consilii Regii, adolescentem Guisium captivum tenuit, à multis è factione paternâ, praesertim Parisiensibus, si ante patris adventum Lutetiam venisset, Rhemis coronandum & ungendum; sed vana fuerunt vota & sine successu: ab arce tamen Guisus anno **ci. 10 xci, 15** Augusti, fune se demittens, profugus factus ad equitatum Domini de Chastre, ex composito inde non longè praestolantem, cujus auxilio abductus, liberoque aëri restitutus fuit.

Antiqua monumenta ibi sunt lapides duo; urnæ item anno **1591** repertæ, ex concrematis corporibus cinerum plenæ.

Locus extra urbem *ludo palmario* destinatus, longitudine & amœnitate dignus visu, quod tota Gallia nec longiorem, spatiosiore, planiorem, amœniorémve habet.

Urbs hæc pro coronide meretur laudem singularem ab affectu & pietate in suos Reges; Carolum VII ab Anglis patrimonio privatum, Henricum III à Parisiensibus ejectum suscepit demissè, fovit liberaliter; Henricum IV ad amicitiae jura innovanda invitavit, periculo ab hoste imminente flocci facto.

Ex urbe levi deambulatione ad ripam Ligeris venit ad oppositum monasterium *Marmonstier*; hoc ibi flumen trajeceris navigio, rectè intrabis

MAR -

MARMONSTIER.

COEnobium hoc Ordinis Benedictini est: cui præest Abbas Monsieur de Vendosme; ei subsunt LXVII monachi; & vivunt lautâ conditione. Edificatum est à Martino sancto, sed multis redditibus indies incrementa sumsit, ita ut inter nobiliora Galliarum præmineat. A tergo coenobii vina ferunt colles bona, quæ inde per plumbeos canales in cellæ demittuntur dolia, altitudine LXIV perticarum, quarum quælibet VI & plures habet pedes.

Præcipuum quod in templo, est *ampulla sancta*, continens oleum, ab angelo è cælo quod deportatum dicitur, quum Clodovæus primus Christianorum Rex à sancto Remigio, more Saulis, inungi deberet. Non ostenditur nisi summa cum devotione & osculo. Januæ, ubi repositum est olei vasculum, hanc habet inscriptionem:

*Angelus ampullæ Martini saucia membra
Vnxit, & Henricus maximus omen habet.*

Simile oleum, sed minori inopia, Rhemis conservatur apud sancti Remigii coenobitas; quo omnes Galliarum Reges hætenus inuncti fuerunt. Rex autem Henricus IV à rebellibus Rhemis prohibitus, non Rhemensi sed Marmontensi oleo anno MDXCIV, XXVII Febr. unctus est apud Carnutes ab illius loci Episcopo, præsentibus Principibus è regio sanguine tot quot per tempestatem & bella interesse poterant. *vide Serr. in vita Henrici IV.* Unde in loco non longè ab ampullæ repositorio videbis insignia Cardinalis Joyeufsi cum his versibus:

*Hoc Mariæ titulis ascribitur, hujus in ade
Martini ampullam tot peperisse bona.*

L

Hoc-

Hocque decus referunt Carnutes, quod fuit olim Remorum, ampulla nostra quod ante tulit.

Pluria non adscribam de hoc oleo, licet è diver-
sis authoribus possim; alibi, si Deo visum, circa
Regis Galliarum coronationem nobis erit locus.

Chorus templi è gypso candido, historiam Pas-
sionis ostendit. Tumba sancti Martini, aliquot
gradus alta, vix calcaribus sonantibus adeunda;
visa tamen à nobis, praeuntibus binis monachis.
Præter hoc peristylia, refectoria, dormitoria,
liberè lustrare poteris. hinc inde parietibus ad-
scripti versus, à nobis exscripti; sed non ad-
scribendi. In area monstratur *la chapelle des dor-
mants* (*der siebenschlaffer*) dextrorsum, ad quam
aliquot graduum ascensus est. Equile & coquina
in transitu xxvi caminorum videri possunt.

Locus est non longè à monasterio, ubi ante
aliquot annos domus petris & saxi incisæ cor-
ruerunt, compluribus inhabitantibus obrutis;
mulier tamen quædam plusculos dies ibi inter
saxa & rudera hærens, viva tandem reperta & in-
columnis servata est, per ova quæ fortè reperta
axillis supposuit, & tepore coxit.

Equis quoque visum egressi sumus specus
quosdam, (*les caves gonttieres*), in quibus aqua in
lapides concresecens saccharum minutum & ro-
tundum figurat. Heic dum pernoctaremus bis,
fidicinum chorus à nobis non abfuit, advenien-
tibus officia studiosè offerens.

Exeundo hinc pons transcendendus, & fluvius ad
sinistram relinquendus est; Iter tam amœnum
est inter arbores, vites, pagos, ad lenem Ligeris
strepitum & defluxum, inque longâ planitie, ut
non injuriâ regio hæc *hortus Franciæ* dici merea-
tur. Ita transitur oppidum & arx *Maillet* 3 mil-
liar. *Saint Mars*, vicus 2 mill. & prandium in
pago

pago quodam *à trois valets* sumitur. Trans Ligerim arx *Bussi* conspicitur ex hospitio, olim Ducis Aumalii, qui Parisiis in effigie, uti dicunt, cum reus Majestatis damnatus esset, equis disceptus visus; Aumalius verò fuga vitam servaturus, in Belgio sub Alberto militavit, ibique, quidquid corporis & famæ superfuit, deposuit. Hodie arx ista Duci Nemorosio paret. A prandio restabant *vi mill.* & amplius, Salmurium usque; in via ad collem *Abbatiam Sancti Martini de Condo*, quæ Turonensem agnoscit Episcopum, & vicum *Monceran* habuimus; uterque locus unâ saltē plateâ intermediâ discriminatur, unde diverbium ortum:

Entre Saint Martin & Monceran

Ny croist, ny vache, ny veau.

Nos sera vespere ad civitatem delati sumus, clausisque jam portis & ponte, timendum erat ne in urbem admitteremur, sed argento numerato claustra perfregimus. præter opinionem iter longius non videbatur sed erat, siquidem fallebamur paucitate milliarium, quæ hic non numero sed longitudine numeranda; quò enim remotior à Lutetia es, eò millaria grandiora habebis: accedebat arx Salmuriensis in sublimi locata, cujus altitudine sumus elusi, ut cum vix mille passus ad accessum superesse crederemus, duobus ferè milliaribus, & quod excurrit, ab urbe abessemus; tandem multa nocte non sine periculo ponte superato divertimus in hospitium suburbanum *à la corne de cerf.*

SALMURIUM.

VRbs ad utramque ripam habet suburbia longa; maximum eorum Ligeri fluvio ab urbe discriminatur, qui pluribus ibi longisque pontibus invicem connexis pervius est. Moenia nec minùs

habet decora. domus arcis montosæ propinquiores, sunt ascensu paullum elevatiores. *Arx* non adeò magnifica quàm munita; è naturali siquidem saxo caput erigit, & subtus omnia vel defendere vel destruere; Olim gubernatorem habuit *Philippum Mornæum Plessiacum*, virum nobilem & doctum, clarum toga & sago; Modò *Dominum de la Bèsse* cum LX præfidiariis militibus habet. In ea præter *armamentarium, galeriam, & conclavium secretius* Gubernatoris, in quo icones præfidum antecedentium, pauca. Nos nebula densa & foetida arcebat manè ab ascensu & prospectu, nec moram ferebat iter, donec nebulæ discussæ & consumptæ fuissent.

In civitate *facellum* est, quod vocant *Nostre Dame des Ardilliers*, celebris nominis in Gallia ob miracula nescio quæ illic edita & adhuc obvia. *Templum D. Petri Christophori* magni statuum ostendet, sed minorem Parisiensi. Reformatæ religioni addicti templum habent elegans, quod diversis à nationibus frequentatur, dum urbs hæc una est ex illis, quas in securitatem religionis Reges Gall. dederunt. Viçtus sanus, locus amœnus, exercitia varia exteros invitant ad diuturniores mansiones, ne quid addam de linguâ Gallicâ.

Jentaculo sumto per pontem Ligeris Salmurio profecti, intra VI *milliaria S. Mathurin*, vicum, vidimus. à quo refecti paucio cibo & potu, festinabamus V *mill.* ad civitatem *Andegavum*, quò antequam pervenis, uno lapide retrò flumen pontone trajicis, & inde per lapidum fissillum, quos *Ardesias* vocant, tumulos, in longum suburbium deducis, & tandem in urbem; quæ biduum nos habuit hilares viço (quod non vinosum adeò & fumosum, ad *Rhenense nostrum* pro-

proximè accedens) in diversorio à la Croix verte,
à la rue courte.

A N D E G A V U M,

Quibusdam *Andegavia*, Gallis *Angers*, Ortelio è Ptolemæo *Iuliomagus* dicitur: fundamentum opido fecisse philosophos, augmentum Trojanos, narrat *Chronicon Andeg.* sed fabulis relictis opidum videamus. Situm depressiori in planitie, sed jucundâ, circumductum turribus, sed è longinquo altis; irriguum fluvio Meduanâ, & inde bimembre, sed ponte junctum, uno muro concluditur. Metropolis est in regione *Andium*, quæ non diffusa, sed dives omni penu: nam flumina cum ambibus xl numerare potest; ita ut quâ terram, quâ aquam, omnium ad victum necessariorum hic abundans affluxus. Quæ res Carolum IX Regem movit, ut Ducatum hunc pro annona tribuione (*l'appanage Royal* quam vocant) Henrico III assignaret, & hic rursus fratri Francisco. Videamus oppidi templa, academiam, arcem, curiam, & quæ in his, ab aliis non notata.

Templum *Mauritii* cathedrale est, in quo nec ipse rex Galliarum designatur habere titulum Canonici: surgit tribus altis turribus, quarum media quasi pendula, eminet insuper lapidum mole & cælatura. Intus epitaphia postica chori parte leguntur *Iohannis Olivarii Episcopi Andegavenfis*; quæ cum fidem arguant, libuit adponere:

Ianus Olivarius jaceo hic sub marmore duro.

Istius adis eram præsul & immeritus.

Peccavi, fateor; (quis enim offendisse negabit?)

Ast venia in Christo spes mihi firma fuit.

Qui nostrum gratis abstergit morte reatum,

Et nos non nostris justificat meritis.

*Hanc spem vos fratres precibus votisque juvate,
Manibus ut nostris pax sit & alta quies.
Ac mortis memores bene vivite, & usque valete,
Sitque eadem vobis post obitum requies.*

Præter hoc sunt plura alia, è quibus unum hoc.
quod ipse Olivarius jamjam ad plures abiturus
de se :

Inquiris hospes qui sim ? non sum amplius.

Quid agam ? putresco & vermium greges alo.

Qui fuerim ? ineptus laus Olivarius,

Peccator unus omnium præmaximus.

Vnde ? urbe natus nobili in Lusetia.

Quo functus olim munere in republica ?

Primò Archiabbas Andium : post pontifex.

Qua etia ? sacratas paginas evolvere.

Quid hac in urna superat ? ossa & cinis.

At quò animus ? Hospes contine, scire hoc nefas ;

Arcana divum non decet scrutarier :

Neve quid negotii sit Iovi cum manibus :

Satis superque nosse erit, fidelium

Post facta mentes non mori ; at quiescere :

Donec resurgant in priore corpore,

Angustiore quàm antea, felicius

Victura in ævum cum beatis omnibus.

Iam nostri abundè qui fuerim ; at altissimis

Quando in tenebris nequeo te agnoscere,

Saltem hospes unum hoc, tete ut agnoscas, rogo,

Optesque veram mortuis pacem omnibus.

Præter hæc epitaphia sunt & Renati Siciliæ regis ; quæ si lubet cum reliquiis videre, admittêris. Unum, si circa festum corporis Christi in hoc opido vivis, est quod notes, nimirum processionem tam pomposam, cui similem in omni reliqua Gallia non videbis ; & hæc occipit in hac æde. A qua te conferes ad S. Licinii ; in qua ad sinistram ostenditur lapis Lauretana ab æde, cum
his

his verbis : *Cy est de la tuille de la chapelle nostre de Lorette.* Locus est vitro occlusus ; intus adparet linteum annis absumptum , à Pontifice eò missum, Licinii sepulchrum post altare hanc habet epigraphen :

Vas habet hoc fractum certè fragmenta sepulchrum

Licini sancti, hic qui beatè quieverit.

Si otium est , ingredi templa *Sancti Cyri* extra urbem ; ubi dux tabulæ , altera memoriam unctiõnis Christi , altera assumptionis Mariæ representat ; utraque è calato lapide ostendit artificium , cui generi par vix alibi reperias ; inprimis nota imaginem Joannis in utraque tabula, sibi per omnia similem.

His visis ad *Academiã* eundum , à juris studio potissimum florentem , institutam à Ludovico Siciliæ rege, Andegavensium Duce secundo, anno c10 ccc XLVIII : circa quæ tempora placuit Ruperto Palatino Heydelbergensem instituere, anno c10 ccc XLVI. *Middendorp. de Academ.* Faventem Principem habuit & augmentem Henricum Andium Ducem , Caroli IX fratrem , nec ingrata fuit in educandis Jurisconsultis magni nominis , qui fuerunt Lazarus Baysius , Franc. Balduinus, Eguinarius Baro , Johannes Bodinus (aliquibus, joco, puto, dictus Andius sine bono) Parlamenti Parisiens. Advocatus , & alii , quos, ne sim multus , prætereo. Habet collegia tria, quorum nomina sunt : *du neuf, de la porte de fer, & de la Formagerie.* quibus accedit Facultas Medica.

Arx sive castrum , nobile à domicilio , quod ibi Andium Duces multis ab annis habuerunt ; olim Comitatus titulum gessit , qui anno c10 ccc L in Ducatum abiit , cujus ultimus dominus

fuit Henricus III Gall. & Pol. rex. Munitum est profundis fossis, è quibus surgunt XIX turres rotundæ ceu è rupe excisæ, ita ut heic loci fortissimam totius urbis videas partem. Adire non denegatur, modò ingressum, quo debes modo, petas: à porta primâ superatur pons, obseratur porta; elevatur pons, reseratur alia porta, ita ut non facilis sit accessus ad penetralia: præsidium tenent Helvetii, numero tunc LXXX, quorum præfectus Mons. de la Porte; cujus effigiem in curia vidimus; ad quam nunc tecum ire animus est.

Curia habet introitum:

*Regia iustitia iusto sub rege resurgens,
Et laque clauso Themidis rediviva potensque
Porta Dea, geminum tibi dant Ludovice triumphum,*

Et belli & pacis lauroque oleâque coronant.

Ipsam ubi ingressus fueris, alloquium leges ad regem Ludovic. XIII:

*Ingredere Andinum auspiciis felicibus urbem,
Magne Heros, quem Cavallæus origine sanguis
Extulit Andinie commixtus matribus olim.*

Mox inscriptiones:

HOC NEXV FIRMATA FIDES.

*Magnanimi Heroës ad publica commoda nati
Publicolas urbs ipsa suos vos accipit, atque
Hæc vobis memor officii monumenta rependit.*

DVORVM NVMINE TVTA.

*Salve cura patris, patria spes altera nostra.
Recta quidem series, patribus succedere natos;
Esse simul, fuit ille piis gratissimus ordo.*

B. T.

Clariss. V. Johan. Bodin. Curatore urbis; Ren. Jarrye, &c. cum tribus aliis Decurio-

curionibus, kal. aug. scribendo aff. Omnes
Q. E. D. R. S. F.

Quod V. C. Curator V. F. de adventu desideratissimi Ludovici Regis Christianiss., Mariaeque Medicæ matris incomp., quam providentiæ curisque debet servata Gallia securitatem suam, Provincia liberata beatitudinem, civitas ornata splendorem, ita ut omnes omnium ante se maximorum Principum glorias supergressi ampliss. regno terrâ marique pacato pop. legibus optimis sanctissimisque formaverint; mentis magnitudine singulari templum Iani clauserint, & cœlestis indulgentiæ favore mirabili pervaserint orbem totum insignibus virtutibus domi forisque, Q. D. E. R. E. P.

D. E. R. V. I. C.

Benè & votis suis convenienter olim, hac ipsa die custodi Herculi matrique DRUM Opi sacra festa placere; gloriosiss. regi in spem rerum feliciter crescenti, matrique providentissima, honores curari; qui quàm maximi supplicationes ad aras, legiones in armis, pompam viarum, gratias ordinum, clariss. ludos publicos, quòd temporum caligine fortiter detergâ serenarint cœlum nostrum claritudine semper mansura pacis; & adclamatum est ab omnibus, Ludovice, innocens Deus te servet incolumena diu nobis, feliciter imperio tuo; verecundia tua millies atque millies optimo, fortissimo prudentissimoque Principi, piissima & clementissima Domina nostra Matri castrorum; salus, aternitas, & quale meritis suis debetur obsequium, habeant vitam prolixam, imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, Senatum fidelem, populum probum, civitatem hanc N. M. Q. eorum devotissimam.

Hæ inscriptiones indigerant reconciliationes regis cum regina matre. Quibus lectis descende;

L 5

& sub-

& suburbium invise ad *pratum Germanorum*, quod Germanæ publi hæc commoranti, honestæ recreationis & deambulationis ergò à Germano nobili Andegavi denato donatum est. Dum deambulatum exivisti, eâdem operâ theatrum Romanorum extra portas vide, cujus rudera extant in loco GROHAN, testimonia olim Prætores Romanos populo Gallico edidisse spectacula, in gratam Cæsarium suorum memoriam: oblatum mihi, cùm ibi essem, antiquum est numisma, quod inde erutum seriò adfirmabatur, habens nomen & acta antiqua. Quæ res inter antiquarios causa est, num locus *Pont de Cee*, ad quem te jam ducam, originem habeat à ponte Cæsaris, vel à Germanico ponte See; quod est stagnum, quasi pons stagni, sive stagnantis Ligeris, quia ibi Ligeris videtur se sistere & stare in æar stagni.

Sed reculis convasatis mecum in viam. Andegavo *uno lapide* opidum PONT DE CEE distat; quò viâ planâ & amœnâ ubi perventum, quasi-tum est à nobis, cujus ordinis essemus? Ordinis peregrinantium, respondebarus, gente Germani. Mox sine morâ dimissi, pontem Ligeri stagnanti incumbentem pro via habuimus; longus est & angustus, partim lapidibus stratus, partim trabibus ligneis combinatus; totius verò fulcrum sunt hydromylæ lignæ XVII, quæ catenatim quasi ligant pontis jugera. Hoc superato, tellure fertili & amœnâ in Andium regione venimus 2 *milliarib.* ad opidulum

B R I S S A C.

Quod elegans præcipuè ab *Arce*, stagno adsitâ, unius milliaris longo & pisculento; amœnum à nemore trans stagnum, venationibus aptissi-

aptissimo. Antequam pransuri *au cheval blanc* confederemus, in arcem benevolâ Heri admissionem itum est. Ædificium planè recens è quadrato latere, formâ superbâ inscriptionem ostendit:

ALTO DE SANGVINE COSSI.

Proſapia antiqua est in Italiâ nata, in Galliâ cumulata, & regibus cara; quod docent regis & reginæ matris in hac arce primi à reconciliatione conventus. Herus amœnissimæ hujus sedis est *Franciscus de Cossi*, inter Duces, Pares & Marschallos Franciæ non ultimus; Hera, *Iohanna de Pontebretang*. utriusque effigiem, & totius Cassorum gentis, tabulæ habent ad vivum in conclavibus positæ. nil heic de tapetibus, Romuli Remique historiam, raptum Sabinarum, & alia, alia, regio sumtu ostendentibus, dixerim; sufficit cum tanto Hero verba miscuisse, tantamque gratiam si non meruisse, saltem vidisse.

Hinc tenuiter pasti, *IV milliaribus*, serâ vespérâ, pernoctatum venimus in pagum (qui *Pictonium* in terram ingressum facit) certè nobilem, & multis opidis, tam ædificiorum structurâ, quàm loci capacitate, non inferiorem,

DOVAY, DOVÆUM.

DE quo *Lips. in amphitheatr. cap. 6*: Pagum autem hunc, qui amphitheatro hant longinquus, olim aliquid amplius fuisse, satis convincamus vel hoc non pagani operis argumento; via etiam antiquæ & publicæ reliquiis, quæ ex hoc pago pertinet ad pontem Casarianum, cujus via pars conspicitur: pars maxima corrupta est, & lapides in ædificia variè absumpti aut avecti. Sed & incolæ ipsi antiquitatem aliquam jactant, & Druides sedem habuisse apud se volunt. Ceterùm, bella vetera for-

tasse, & (quod magis constat) Anglicana, incendiis quidquid & quo nomine id fuit deleverunt. Doveonam Ptolemai fuisse, non vanè ego suspicer, ex nominis, quod pagus nunc præfert, claro argumento; & collocatio ipsa Ptolemai non dissidet.

Sed ad amphitheatrum, quod, quàm coena à la Croix verte instrueretur, lychnis & facibus accensis, (ita enim tenebatur jubebant, & sequentis diei festinatio,) prius ibamus visum. Ejus formam, usum, & inscriptiones adponam; quæ tamen stilo maximam partem aliena, methodo autem nostra erunt.

FORMA respicit situm & partes amphitheatri.

Situs talis est, ut videri possit à natura natum ædificium, licet manu & arte humanâ factum sit; totum siquidem excisum & cavatum est in monte, sine externâ ullâ materiatione calcis, lapidis, ligni. Mons vero, in quo & è quo id est, lapideus est totus, cujus generis ibi plures, sed lapide tamen non planè duro, quicquid cæsura & ferrum faciliè admittat. Color ei, qualis Tyburtino: è quo Titi Romæ amphitheatrum est. Magnitudo montis paullò minns milliare Gallicum in latitudine; in longitudine, duo circiter continet; sed ea tamen facies, ut in edito satis planus & jacens sit, & ab lateribus utrimque clementer adsurgat. Cortex, ut sic dicam, & tegumentum universi montis, è terra est: viscera tantum è lapide. ideoque non gramine solum, sed segete sæpè vestitur. In summo, sed paullò tamen ad latus, hoc amphitheatrum repperis; haut facilimè, quia etiam præscios, nisi intendant animum, fallat. Cum enim supernè despicias, aliquem cavum aut puteum censebis, ex istis qui ob lapidum excidia vulgati ibi & crebri. Atqui aliud profectò opus est, & à Dædalo quopiam acutè

acutè inventum, adfabrè factum; cuius nunc tibi
 PARTES ostendam, primo APERTAS, post OPER-
 TAS. Apertæ sunt GRADVS & AREA. Graduum
 videatur NUMERVS & POSITVS. NUMERVS est
 XX & I, meo calculo & ita quos signavi: horum
 supremus, latus & capax est in orbem ped. 10
 cc XLII. Linea dimetiens in summo, longa pe-
 des ccxxxvi. at ab imo gradu statim sequitur
 murus, qui podium attollit & arenam claudit:
 estque altus pedes IX. POSITVM videbimus in
 subselliis, quæ à summo statim margine inci-
 piunt, minuunturque, ut solet, paullatim eundo
 in declive. A summo; dico, incipiunt: ut nunc
 quidem adspèctus est. Olim, vix ambigo, quin
 cancelli aut murus aliquis circumpositus fuerit,
 sive ad ornandum sive magis ad servandum. ali-
 quid enim certè sepimenti fuisse debet, ad pecu-
 des arcendas & petulcos. At nunc tamen descen-
 dens, pedem statim ponis in ipsis gradibus. quo-
 rum, primo initu, confusus satis adspèctus. Terrâ
 enim & pulvere cottidie complentur: quæ ven-
 tus invehit aut imber. itaque gramen etiam ibi
 passim: & formosa olim nec ad hunc usum loca
 perambulant informes oves. Numeratis ita sub-
 selliis descendimus in AREAM; cuius EXTIMA
 pars depressior multo, ambiens tumulum in me-
 dio elevatum, & lata undique usque ad murum
 podii, pedes xv: Ita diametrum totius arenæ
 esse oportet, ped. lx. MEDIA verò (præter mo-
 rem quidem omnium ejusmodi theatrorum,
 quod sciam) in tumulum rotundum ex eodem
 lapide elevata; altum pedes vii; aut paullò am-
 plius: longum in diametro, pedes xxx. Is planus
 in superficie & æquus; excipio quod ad oras à
 medio paullum vergit & declinat. In hoc tumulo
 sunt foramina, putealia, scala & puteus. For-
 mina

mina sunt rotunda sex, æquis intervallis à se ab-
 juncta, lata pedes v; quibus imposita putealia,
 ex uno eodemque lapide, paullo grandiora, quàm
 ipsa foramina; uti necessum, contra illapsum.
 His putealibus inserti annuli crassi ferrei fuere,
 (vestigia & ærugo clarè docent,) ut baculo iis
 inserto, admoveri possent vel amoveri. Nam aliàs
 pondus iis satis grande, quodque duo homines
 ægrè commoverint. Hæc foramina velut ostiola
 sunt, quæ per scalas quasdam cochlides sive in-
 curvas ad viam infrà ducunt. Scalæ igitur totidem
 quot foramina: quæ singulæ gradibus non ma-
 gis xiii constabant. In orbem tumuli, in ipso
 muro, foramina quadra exsecta, quæ scalis illis
 lumen infundebant ad ascensum aut descensum.
 Foramina hæc singula ita collocata, ut unum
 servire scalis duabus possit. In mediotulio tumu-
 li, cavus est rotundus sive puteus; qui antiquus-
 ne, an novus ab histrionibus factus, non dixe-
 rim; usus certe ejus videtur fuisse ad malum de-
 figendum, à quo funes dependèrent, & per eos
 fluitantia vela. Ita apertæ amphitheatri partes
 fuerunt: secedamus in *OPERTAS*, quæ juxta
 ipsum, in ejus latere bina grandia & rotunda,
 sive cubicula sive potius cameræ occurrunt: in
 eodem illo lapideo monte scorsim excisa. Pone-
 mus *formam, dimensionem & ad eas aditus*. For-
 ma horum cubiculorum est instar pilei nautici,
 sive prisca Romani. Latitudo in imo est pedum
 circiter lxxx, sed in altum paulatim arctantur.
 In fastigio utriusque foramen patet rotundum,
 grande pedes ix, quod ad lumen infundendum
 servit: prorsus eo modo quo Romæ, in Agrippæ
 vidimus templo. Ad hæc cubicula, aditus du-
 plex est, internus & externus: ad illum, aliàs
 undique clausum, ingressus patet per istum, brevi
 & for-

& fornicatâ viâ. Ad externum VIA TRIPLEX ducit. PRIMA subterraneo meatu ad tumulum, qui in arena, & per scâlas illas ad ostiola tendit; ita ut infra gradus omnes subselliorum totumque amphitheatrum abeat, uti cogitanti clarum. Longitudo primæ hujus viæ pedes cxxv; latitudo, ped. vii; altitudo, ped. viii. ALTERA VIA paullo brevior, pariter meatu infero tendit infra omnes gradus, & in muro podii emergit; ita, inquam, ut in arenam ipsam rectâ ducat. Hæc priorè minùs lata, minùs ampla. TERTIA VIA, opposita istis, foras spectabat & vallem montis. Per eam ingressus in hoc cubiculum: per eam item, ut apparet, omnis pluvia & confluges aquarum derivatæ è toto theatro cubiculisque. Forma harum viarum similis: factæ omnes in lapideo monte, & cavatæ in arcum.

Tantum de forma hujus amphitheatri: sequitur vsvs, quem breviter & leviter è Lipsio delibemus. Forma ipsa amphitheatri videtur. clausum enim in orbem undique, & vix tamen est ut amphitheatralis usus. Primum tumulus ille, qui in medio, surrector; quid ad pugnam, aut cursum? Æquitatem enim ea res & planiciem postulat, non tumorem aut colles. Deinde area ipsa circumjecta, nonne exigua & angusta ad venationes? certè apparet. Quomodo enim satis liber in illo quindenûm pedum spatio cursus ferarum hominumque, ac recursus? An de theatrâli & scenico igitur usu verius est? Non abhorret ille tumulus, qui instar scenæ retulisse videtur, in qua spectari possent & audiri personæ. Foramina etiam illa sena, non incommodum usum habuisse videntur, ad actores pro tempore submitte-dos aut recipiendos. Choragium enim omne instrui in cubiculis illis adjunctis occultè potuit: exque

exque iis ornati & parati histriones, viâ subterrancâ, venêre in hanc scenam. Sed circumjectæ areæ tum quid fiet? cui rei serviet? Denique rotunditas illa loci & graduum orbis, quomodo idonea theatro? Vultus enim certè loquentium agentiumque, obverti in unam partem tantum possunt: nec audiri aut cerni commodè ab iis qui à tergo. Ideo theatra hemicycli semper imagine facta, bono jure. Nisi si fortassè velo aut discrimine aliquo pars tumuli divisa, & spectatores coacti in graduum unâ parte. De gladiatoribus tantum nihil impedire videtur, quin adfirmem quibus locus in arcâ illâ satis latus, quoniam in gradu ferè inter pugnandum manebant & in statu. Sed quid sigillatim circumeo? credo revera varium & miscellum hujus loci usum fuisse: ideoque formam ejus mixtam, nec aptam ad ludicrum unum. Potuit venatio in eo dari, sed ferarum paucarum: potuêre gladiatores: potuêre histriones aut mimi: potuêre velut in stadio luctatores & pugiles: quod ipsum genus ludi, valdè crebrum & gratiosum in provinciis fuisse, indicat & indignatur Tertullianus Cubicula quæ ad latus, mihi nova & ignoti finis. potuêre tamen instar spoliarii esse, sive etiam odzi. quod utrumque genus adjungi amphitheatris vel theatris suis solere, scimus. receptacula etiam non incommodè fuerint, ad omnem scenicum aut arenarium apparatus. Narrant, regem, vel heroëm potius, verè magnum, Franciscum, anno c13 10 xxxix circumforaneis quibusdam histrionibus, qui apostolorum acta representabant, permisisse hunc amphitheatri locum ad spectacula odenda. illos purgasse, ornasse, & magnum populum contraxisse. ex quo conventu, quæ dies triginta perseveravit, multum atque uberem quæstum ad

paga-

paganos rediisse. Eâ re motos, impetrassè à rege, Ne quis in posterum illic lapidem excidisse vellet, propius ab eo amphitheatro perticas, xxx. crebris enim effossionibus, absque eo interdicto fuisset, interitus jam imminebat huic loco. Narrant item incolæ, universam aream fuisse rectam velis elegantioris picturæ & artificii; ea verò dejecta, remota, & sublata per motus & intestina Galliarum bella. Interim universum opus integrum adhuc est, & si quâ parte collabi velit, juvant & restituunt incolæ, Comica quandoque ibi sua habentes exercitia.

Antequam te dimittam, amice lector, manifestè loco addam INSCRIPTIONES, & in locum hunc elogia. Porta nigro marmore supervestita est, cum hac inscriptione :

Perpetuæ Douadæi theatri memoriz
hos versus consecravit I. Nobletus, Salvio-
locensis Medicus:

*Donadius celebri percurrrens acta theatro,
Quæ tragico proflat gutture Melpomene.
Quicquid & Eos nectunt, & quicquid Ibero
In Reges memorat noxia facta sole :
Quisquis amas ergò majorum audire triumphos,
Hinc repetas quicquid lubricus orbis habes.*

Epigramme :

*Quand on icy raporte d'une grave faconde,
Et d'un Tragique vers, les histoires des Roys,
En extase ravy sincerement je crois
Que ce theatre soit un abregé du monde.*

Anno 1599.

Le theatre au Lecteur :

*Ce grand Syracusain Briarée indomtable,
Qui defendit sa ville encontre le Romain,*

Qui

*Qui fist de tous les cieux un jôiet en sa main,
 Les cachant dans le rond d'une sphere admirable.
 Ce superbe Archimede ouvrier inimitable,
 Pour transporter ce tout d'un essay surhumain,
 Ne demandoit qu'un lien pour un si haut dessein,
 Ou seoir d'un de ses pieds la force émerveillable.
 Or voicy je vous rend ces secrets des couverts ;
 Vous voyez dans ce part transplanter l'univers :
 Tout s'y treuve par tout ; seul je suis tout le
 monde :*

*Mais quoy ? ce ne sont pas tous mes plus grande
 effects ;*

*Car encore je say d'une vertu seconde,
 Revivre les vivants, & remourir les morts.*

Anno 1607.

Hinc manè secedentes, LX molas colliculis impositas vidimus, locum quasi totum cingentes. Altero isthinc lapide *Montreniboley* opidum transitur, flumenque *Dive* trajicitur ; sed prandium quinto à lapide tibi non injucundum exhibebit

JULIODUNUM, sive LODVN..

DERIVATIO loci aliquibus est, quasi *Pos d'un* ; quod ædificando castrî fundamento, heic loci inventum dicatur os unius hominis. quemadmodum Capitolium Romanum ab invento capite humano, cùm cœptum esset strui ex imo. Aliis à Julio Cæsare, unde & Juliodunum, derivare placet ; additis numismatis ibi inventis cùm ejusdem Cæsaris effigie. Sit quidquid sit, castrum antiquum esse, & mille sexcentorum annorum, dicunt annales Franciæ ; testatur adspectus & adpositæ turres. Locus haut indignus Cæsaris domicilio ; aër ibi & cœlum serenum & temperatum ; solum fecundum frumento, vino, animalibus.

malibus ; ferax, quod præ aliis hæc notes , pinguium caponum (*les poules de Lodun*) summâ abundantia. Castrum habet præfectum *Mons. Armaignan*, cum præsidio LX militum ; opidum alioquin ex iis, quæ reformatis pro securitate domicilii sunt adscripta ; quorum coetus etiam maximam civium partem constituit , conspicuus in templo opidano propè arcem sito.

Prandio hæc sumto à *la grande Cour*, perreximus, relinquentes sinistrorsum opidulum *Montcontour*, celebresque campos à prælio sub Carolo IX, anno CIO IO LXLX, die XXV III Octobris, contra reformatos obtento ; de quo Historiz consulantur. sub imam vesperam, obscuro coelo , in obscurum diverforium à *S. Christoffe*, in opidulo

M I R E B E A V

Itum delati sumus , postquam *quinque milliar.* superassemus. Vix panis & focus pro stomacho & frigore compescendo supererat ; nil hinc lectorum, imò nec sufficiens stramen pro comitatu nostro ; pars extra ædes apud vicinos quietem capiebat , pars domi apud hospitem ; ita ut nil minus quàm *mira-bellum* nobis hinc visum fuerit.

Sequenti luce alter alterum è vicini tugurio extrahens, ad iter, quod à continuâ pluviam & luto molestum, erigebat : singuli necessarium cogitare, erectaque fronte iter pergere ; in via pagos, *Varennes, Bellefaye, Oxance*, habuimus ; & omne antemeridianum tempus VI milliaribus impendimus, ad urbem usque *Pictariam*, ubi divertimus in hospitium *au Moulin à vent* ; verum non commodè satis , licet ductoris nostri frater ibi pro hospite se gerebat.

P I C T A -

*Qui fist de tous les cieux un joïet en samain,
 Les cachant dans le rond d'une sphere admirable.
 Ce superbe Archimede ouvrier inimitable,
 Pour transporter ce tout d'un essay surhumain,
 Ne demandoit qu'un lien pour un si haut dessein,
 Ou seoir d'un de ses pieds la force émerveillable.
 Or voicy je vous rend ces secrets des couverts ;
 Vous voyez dans ce part transplanter l'univers :
 Tout s'y trenve par tout ; seul je suis tout le
 monde :*

*Mais quoy ? ce ne sont pas tous mes plus grands
 effets ;*

*Car encore je fay d'une vertu seconde,
 Revivre les vivants, & remourir les morts.*

Anno 1607.

Hinc manè secedentes, LX molas colliculis im-
 positas vidimus, locum quasi totum cingentes.
 Altero isthinc lapide *Montrenboley* opidum
 transitur, flumenque *Dive* trajicitur ; sed pran-
 dium quinto à lapide tibi non injucundum ex-
 hibebit

JULIODUNUM, sive LODVN.

DERIVATIO loci aliquibus est, quasi *Pos d'un* ;
 quod ædificando castrî fundamento, heïc loci
 inventum dicatur os unius hominis. quemadmo-
 dum Capitolum Romanum ab invento capite
 humano, cùm cœptum esset strui ex imo. Aliis à
 Julio Cæsare, unde & Juliodunum, derivare
 placet ; additis numismatis ibi inventis cum
 ejusdem Cæsaris effigie. Sit quidquid sit, castrum
 antiquum esse, & mille sexcentorum annorum,
 dicunt annales Franciæ ; testatur adspectus &
 adpositæ turres. Locus haut indignus Cæsaris
 domicilio ; aër ibi & cœlum serenum & tem-
 peratum ; solum focundum frumento, vino, ani-
 mali-

malibus ; ferax, quod præ aliis hæc notes , pinguium caponum (*les poules de Lodun*) summâ abundantia. Castrum habet præfectum *Monf. Armaignan*, cum præsidio 12 militum ; opidum alioquin ex iis, quæ reformatis pro securitate domicilii sunt adscripta; quorum coetus etiam maximam civium partem constituit, conspicuus in templo opidano propè arcem sito.

Prandio hæc sumto à *la grande Cour*, perreximus, relinquentes sinistrorsum opidulum *Montcontour*, celebresque campos à prælio sub Carolo IX, anno c10 10 LXIX, die xvi 111 Octobris, contra reformatos obtento ; de quo Historiæ consulantur. sub imam vesperam, obscuro coelo, in obscurum diversorium à *S. Christoffe*, in opidulo

M I R E B E A V

Itum delati sumus, postquam *quinque milliar.* superassemus. Vix panis & focus pro stomacho & frigore compescendo supererat; nil hîc lectorum, imò nec sufficiens stramen pro comitatu nostro; pars extra ædes apud vicinos quietem capiebat, pars domi apud hospitem ; ita ut nil minùs quàm *mire-bellum* nobis hîc visum fuerit.

Sequenti luce alter alterum è vicini tugurio extrahens, ad iter, quod à continuâ pluvîâ & luto molestum, erigebat: singuli necessarium cogitare, erectâque fronte iter pergere ; in via pagos, *Varennes, Bellefaye, Ozance*, habuimus; & omne antemeridianum tempus vi milliaribus impendimus, ad urbem usque *Pictariam*, ubi divertimus in hospitium *au Moulin à vent*; verùm non commodè satis, licet ductoris nostri frater ibi pro hospite se gerebat.

P I C T A .

*Qui fist de tous les cieux un joiet en sa main,
 Les cachant dans le rond d'une sphere admirable.
 Ce superbe Archimede ouvrier inimitable,
 Pour transporter ce tout d'un essay surhumain,
 Ne demandoit qu'un lien pour un si haut dessein,
 Ou seoir d'un de ses pieds la force émerveillable.
 Or voicy je vous rend ces secrets des couverts ;
 Vous voyez dans ce part transplanter l'univers :
 Tout s'y treuve par tout ; seul je suis tout le
 monde :*

*Mais quoy ? ce ne sont pas tous mes plus grande
 effects ;*

*Car encore je say d'une vertu seconde,
 Revivre les vivants, & remourir les morts.*

Anno 1607.

Hinc manè secedentes, LX molas colliculis impositas vidimus, locum quasi totum cingentes. Altero isthinc lapide *Montrenbolay* opidum transitur, flumenque *Dive* trajicitur ; sed prandium quinto à lapide tibi non injucundum exhibebit

JULIODUNUM, sive LODVN..

Derivatio loci aliquibus est, quasi *l'os d'un* ; quod ædificando castrî fundamento, heïc loci inventum dicatur os unius hominis. quemadmodum Capitolium Romanum ab invento capite humano, cùm cœptum esset strui ex imo. Aliis à Julio Cæsare, unde & Juliodunum, derivare placet ; additis numismatis ibi inventis cum ejusdem Cæsaris effigie. Sit quidquid sit, castrum antiquum esse, & mille sexcentorum annorum, dicunt annales Franciæ ; testatur adpectus & adpositæ turres. Locus haut indignus Cæsaris domicilio ; aër ibi & cœlum serenum & temperatum ; solum fœcundum frumento, vino, animalibus.

malibus ; ferax, quod præ aliis hæc notes , pinguium caponum (*les poules de Lodun*) summâ abundantia. Castrum habet præfectum *Monf. Armaignan*, cum præsidio 12 militum ; opidum alioquin ex iis, quæ reformatis pro securitate domicilii sunt adscripta; quorum coetus etiam maximam civium partem constituit, conspicuus in templo opidano propè arcem sito.

Prandio hæc sumto à *la grande Cour*, perreximus, relinquentes sinistrorîum opidulum *Montcontour*, celebresque campos à prælio sub Carolo IX, anno 1569 LXIX, die XXV III Octobris, contra reformatos obtento ; de quo Historiæ consulantur. sub imam vesperam, obscuro coelo, in obscurum diversorium à *S. Christoffe*, in opidulo

M I R E B E A V

SItum delati sumus, postquam *quinque milliar.* superassemus. Vix panis & focus pro stomacho & frigore compescendo supererat; nil hîc lectorum, imò nec sufficiens stramen pro comitatu nostro; pars extra ædes apud vicinos quietem capiebat, pars domi apud hospitem; ita ut nil minùs quàm *mire-bellum* nobis hîc visum fuerit.

Sequenti luce alter alterum è vicini tugurio extrahens, ad iter, quod à continuâ pluviâ & luto molestum, erigebat: singuli necessarium cogitare, cretàque fronte iter pergere ; in via pagos, *Varennes, Bellefaye, Ozance*, habuimus; & omne antemeridianum tempus vi milliaribus impendimus, ad urbem usque *Pictariam*, ubi divertimus in hospitium *au Moulin à vent*; verùm non commodè satis, licet ductoris nostri frater ibi pro hospite se gerebat.

P I C T A -

P I C T A V I A.

VRbs est Pi&tonum metropolis; de quorum originatione fabulosâ mihi heic non animus quid dicere. Antiquis, ubi pagi conditionem sustinebat, dicebatur *Auberion*, & in eâ turris extructa, *Mauberion*, quæ nec hodiè sine æstimo apud cives; reponebatur in ea thesaurus publicus, ibique cives juramenta & homagia sua deponebant; unde adhuc hodiè plura apud Pi&tones feuda & homagia suam ducunt originem.

Videamus *situm & quæ sub eo*. Nobilissima Aquitaniæ pars hanc suum vult esse caput; audit certè secunda à Lutetia, magnitudine; licet bona pars non habeat incolas, obsita & culta hortis, vineis, oleribus, nec non arcis nuda & aperta. Deprimit se in planum, quâ Chastelrautium itio est; clivoque attollit sese quâ Encolismam: fluvio *Clanio*, qui in Viennam delabitur, ferè undique ambitur; in parte & paludes circumstant, ita ut arte effusis aquis, hostis inde abigi possit; accedunt muri rupibus incisi, fossæ & propugnacula, urbis munimenta sat firma. *Solum*, præter quod frugum, vini & lini ferax, alit pecora, pisces, volatilia, nec non feras; abundans hîc leporum & cuniculorum apparatus. quæ rem medicinæ promovent, sunt viperæ, theriacæ apprimè utiles; inveniuntur exiùs circa urbem, in dumetis sub rupibus habitantes; ablegantur quandoque Venetias, theriacam confectiorem juvantes. *Plateas* non nitidas, sed angustas; *ades*, antiquâ forma & è ligno videbis.

Inter *publica* ædificia, & ea sacra, palmarium est *templum D. Petri* in ima urbis parte, splendore superbum; cujus postica pars murum habet è quadrato lapide, qui altitudine suâ in hoc ædificii genere vix creditur habere parem in universa Gal-

sa Gallia; (de cujus fundatione videatur *Iean de la Haye*, cap. 30.) Alterum ab hoc est, & quidem antiquissimum, *Diva virginis*; quod in honorem Constantini Imperatoris exstructum asserunt: cujus effigiem cum duobus distichis ibi vide, aut hæc ab aliis exscripta lege. Hodie quod famam habet, est *templum Sancti Hilarii*, qui urbis protector dicitur, ut habet columna mediâ ferè urbe erecta, cum inscriptione:

Divo Hilario, urbis propugnatori fidelissimo, assiduissimo, certissimo, Pictavorum episcopo.

Olim abbatia fuit: modò Canonicorum collegium, cujus caput ipse rex Galliarum est; unde jocosum illud: *Abbati ecclesia D. Hilarii apud Pictones licitum est, primam noctem thalamum inire regina Francia, cumque eâ concumbere*. In hoc templo tumulus è marmore friabili ostenditur; hoc si vel cultello unguève fricueris aut attriveris, foetor adest quovis cadavere aut latrinâ gravior: forte marmor hoc porosum in se recepit è cadavere imposito & purulento foetorem hunc, & succum perversum. Extùs turris fuit olim totius Galliarum altissima, quæ ad imum ferè collapsa; rudera miram ostendunt structuram. Ita hæc cum templo, loco amœnissimo ad urbis moenia, unde in apertissimos campos plenus patet prospectus. Si placet, intra templum & abbatiam *S. Crucis*; cui abbatissa præerat soror Mauritiæ Principis Aurijac: moniales ei parentes cõsunt. Ad templi murum nota sepulchrum Radigundæ; ibi etiam sambucum c10ccc annorum: ostenduntur vestigia Christi cùm Radigundæ se ostenderet. Sacris his adnumerò ACADEMIAM, sub Carolo VII Franciæ rege natam, anno c10ccccxxxi, postquam è Gallia

Gallia Angli fuerant ejeti; confirmatamque à Pontifice Eugenio IV hujus nominis: velut urbs hæc amplitudine non cedit Parisiis, ita academia nec Parisiensi cedit celebritate; de qua Scaliger in suis urbibus:

Si studium est anima: veniunt à corpore vires,

Galliaque à moritis poscit utrumque sibi.

Hac studiis, alia belli exercentur amore.

Pictavium est animus; cætera corpus erunt.

Ædificia politica, & quidem publica in urbe, sunt:

1. PALATIVM; opus Galieni Imperatoris. structura nullis sustinetur columnis. longitudine & latitudine omnia reliqua Galliarum Palatia superat. olim Comitum Pictaviensium domicilium; nunc mercatorum tabernis elocatum. Portæ impositæ sunt crocodili exuvie: animal hoc dicitur obscuro delituisse in carcere, compluresque captivorum interemisse; tandemque à quodam capitis reo, adjumento sclopeti, sublatum, ipso tamen victore & interfectore non multò post etiam è vivis sublato.

2. Inter publica olim fuit *Parlamentum*, Parisiis, quorum Domini erant Angli anno c10 cccc xix, huc translatum hac conditione, ut stitum curiæ Parisiensi observaretur. duravit hoc ad annum usque c10 cccc xxxvi, quo Angli Lutetiâ ejeti, & Pictaviense *Parlamentum* rursus eò delatum est.

3. *Rudera amphitheatri antiquissimi è lapide cæcto*, quæ modò civium usibus inserviunt: de his ita Antiquitates Franciæ: *Quant au lieu des Arènes, qui est joignant le dit Palais, c'estoit le lieu pour faire joustes & tournois. Et pour l'entendre est à presupposer, que les Romains eurent les exercices & discipline militaire, comme recite*
Blon-

Blondus, & avoient places sablonneuses qu'ils appelloient Arenes, & pres d'icelles cavernes & fosses vaultées, ou ils incarceroient Lyons, leopars, ours, & autres bestes cruelles, contre lesquelles les gens, qu'on vouloit envoyer en guerre, qu'ils appelloient gladiateurs, se combattoient sur l'arene, c'est à dire sur le sable, tant pour le passe-temps des Princes, que pour les vendre plus hardis en guerre. dont Suetone parle en la vie de l'Empereur Auguste; Et voit on encore es Arenes dudit Poictiers les vestiges desdites cavernes & prisons sous terre.

Extra urbem sunt : 1. ARCVS nonnulli, quos pro aqueductibus olim usuparunt; testantur annales Franciæ : Au regard des grands arceaux, qu'on void hors la ville de Poictiers, respondant à ce Palais, c'estoient conduits & canals, pour faire distiller & venir l'eau de quelque fontaine en iceluy Palais. (intelligit Palatium Galienum in urbe.)

2. FONS fluvio Clano vicinus, ad propugnaculum la Platte forme; ibi aqua hauritur, vasculis impletis per asinos in urbem invehitur, & ante ædium ostia vendibile fit; ita hac operâ defectus fontium restituitur.

3. La Pierre levée. Viâ regia, quæ Avaricum Biturigum ducit, ad sinistram, medio circiter milliari; ingens saxum formâ non planè quadratâ, sed penè ovali conspicitur, longitudine pedum xxv, latitudine xvii, fultum v aliis minoribus saxis, quæ circumire licet. Cui verò usui sit, non dixerim. Alii memoriæ causâ eò venientes nomen suum insculpunt, quandoque & comessantur. Conjecturæ sunt, quomodo & à quibus hoc saxum huc deportatum sit. Fabulatur quidam, D. Rhadegundam id capiti imposuit huc deportasse. Fuit autem Rhadegunda (Gregor. Turon. Sigebert. in Chron. Clotar.) filia Ber-

Bertarii filii Bissirii, regis Thuringiæ, quæ triennis, patriâ relicta, in Galliam aucta est, & à Clotario VII, R. Francorum anno Christi 1515 in uxorem petita; hæc vitam cœlibem conjugali præferens, relicto marito in monasterium S. Crucis apud Pictones, quod extruxerat, se abdidit, vitæ sanctitate & miraculis propè celebrata. Rabelæsus, alienus ab hac opinione, ait, Pantagruem aliquando otiosum, cùm quid, ut perderet, tempus, fingere non posset, deambulatum ivisse in vineam, huncque lapidem levatum manu unâ adportasse. Verba ejus sunt: *Pantagruel print d'un grand rochier, qu'on nomme Passe-lourdin, une grosse roche, ayant environ de douze toises en quarrée, & d'espeſſeur quatorze pans: & la miſt ſur quatre pilliers au milieu d'un champ bien à ſon aise; à ſin que leſdicts eſcoliers, quand ils ne ſçauroient autre choſe faire, paſſaſſent ſemps à monter ſur la dicté pierre, & banqueter à force ſlacons, jambons & paſtex, & eſcrire leurs noms deſſus avec un coſteau. & de preſent l'appelle on la Pierre levée. Et en memoire de ce n'eſt aujourdhuy paſſé aucun en la matricule de ladiſſe Vni-verſité de Poictiers, ſi non qu'il ait beu en fontaine Cabaline de Crouſtelles paſſé à Passe-lourdin, & monté ſus la Pierre levée.* Multi ſunt, putantes, aquarum eluvionibus terrâ devectum fuiſſe hoc ſaxum, & raritatis cauſâ ab incolis ſurſum erectum: quo hi verſus hyperbolici:

Hic lapis ingentem ſuperat gravitate coſoſſum

Ponderis, & grandi ſidera mole petit.

Cum mentionem fecerit Rabelæsus loci, *le Passe lourdin*, dicti, eſt, quod quarto notes, extra urbem uno lapide, antrum in rupe, cujus pedem lambit fluviuſ Clanuſ, dictum *Passe lourdin*; adituſ in id periculoſuſ eſt, periculoſior autem

autem reditus ; refugium olim fuit colonorum
 rus inhabitantium, occultantium feſe ibi, & ita
 militum vim effugientium. *Paſſelourdin* à Maſ-
 ſonio ita formatur : Ad abbatiam S. Benedi&ti,
 quæ eſt Pi&taviensibus deambulatio , concursus
 fieri ſolet ab otioſa juventute , cui ſtatim per lo-
 cum duos pedes ſtri&tum, & duas ut vocant the-
 ſas longum , neceſſario prætereundum eſt, quia
 non ſine periculo id fieri poteſt propter præ-
 ſens & adeo metuendum præcipitium in rupes,
 & ſubjectum Clarum , qui Pi&taviam alluit.

Viſis his publicis intra & extra urbem , *ades*
Pauls Contanti, pharmacopœi, viri humani, prom-
 ptæ frontis & voluntatis , *privatas* intravimus,
 viſuri (quod & nobis conceſſum) ejus GAZOPHY-
 LACIUM, quod libro, quem & xvi ſolidis Gall.
 emimus, verſibus Gallicis inſcripſit, æneis que fi-
 guris exornavit. Memoriz compendio hæc eno-
 tavimus. Sunt ibi rara & viſu digna multa , *na-*
turalia, *praternaturalia* & *artificialia*. Ad natu-
 ralia referemus *plantas*, *foſſilia* & *animalia*. Ad
 plantas refero *fructus*. Inter hos , habet fabas,
 caſtaneas & avellanas purgatrices , phaſeolos,
 echinatos, carpobalaſamum Peruvianum, nucem
ſantel, draconem, nucem *methel*, piper Æthiopi-
 cum, cedrum montis Libani, colocynthidem py-
 riſformem , glandem tuberis , &c. Habet *ligna* :
 aloës verum, canellam, nephriticum Indicum de
 Hiericho , Moluquenſe ; xylobalaſamum verum,
 & officinarum; aſphaltum verum, & falſum, &c.
 E *corticibus* habet ; cinamomum verum , canel-
 lam albam novi orbis , turbitum verum Hiſpa-
 nicum, corticem bugiæ, &c. E *floribus*, epithy-
 mum Græcorum & Arabum , nardum Indicum,
 &c. E *radicibus* ; drakenam contrahyervam, co-
 ſtum facie ſambuci , coſtum facie zinziberis,

M

agrio-

agriocinarem, &c. E *gummi*, animæ flavum, luteum, album, copal, caragna, cedri Libani resina, guajaci, &c. Inter *fossilia* habet; sulphur luteum, candidum & cinereum, calcithidem, melantheriam Sorii Myfi, lapidem amianthum, speculum asini, alumen catinum: amianthum verum vel asbeston; è quo tela fit, quæ igni injecta non consumitur: varios bolos & terras sigillatas, terram arenosam, quæ conchas duratas in se continet, lapides echinitis, lapidem quem pertusis labiis Indi inserunt, lapides serpentem aliaque genera mira referentes, lapidem nephriticum, petrefactas conchas, petrefactos fungos & fungillos, cor petrefactum, bezoar orientale & occidentale, ligna petrefacta, &c. Animalia sunt vel *terrestria*; draco, vespertilio magnitudine leporis; chameleon, caput & cauda rhinocerotis, &c. vel *aërea*, taucar, avis Americana, avis Paradisi, avis è concha anatifera, rostrum corvi marini, &c. vel *aquea*; serpens xiv pedum, variis maculis stellata; remora; oculus ceti, immensi ponderis; vulpes marina; cauda rhagæ fulloniz, pedes xv longa; hyppostamus mas & foemina, diaboli marini caput, cancer villosus, costa ceti, dens elephantis marini, lepores marini mas & foemina, conchæ margaritifera, ostrea margaritifera, conchæ venetæ sex generum, purpuræ, concha umbilicata è mari rubro, murex marmoreus, buccinæ variz, pectunculi varii è conchis; crocodilus magnus, minor & minimus; stellæ marinæ, &c. *Præternaturalia* sive *monstra*: eaque vel *humana*; nimirum sceleron puellæ bino capite, duobus utrinque brachiis, coxis & cruribus in unico corpore, quæ quidem operâ medicorum ex utero vivæ exiit, sed statim denata, matre superstita. vel *bruta*; nimirum columba biceps, agnus

agnus unoculus, canis octo pedum, &c. *Artificialia* sunt, jacula Indica, cingulum è frugibus, monile è conchis venereis, pileolus herbaceus, pileolus è variis plumis, vestes è plumis, frontalia ex iisdem, clypeus Indicus, sica Indica, clavæ Indicæ ex ebeno; cymba *canoor* dicta, XIII pedibus longa, ex unico cortice arboris Indicæ; colliculus rubeus factitius è conchis, cæterisque id genus, è quo fons profilit; speculum, in quo ab uno latere Henrici IV regis effigies, ab altero catus conspicitur; conspicienda, visum fallentia, &c.

Talis est urbis facies: *Regimen* autem pertinet ad *Consulem*, quem Majorem urbis vocant, *le Maire*. Hic annuus est, & impetrat nobilitatem; hocque officio durante primi Baronis Piætavæ nomen obtinet. Ad electionem convocatur Senatus (hunc constituunt centumviri, quorum XXV sunt scabini, & LXXV cives) die Cypriani; postea matronis & filiabus honestioribus convivium solemne exhibetur.

Subditorum est parere; quorum maxima pars pontificiæ religioni addicta est; reformati sunt reliqui numero Ioccc, exercitium cultûs divini habentes in templo medio mill. ab urbe abjuncto, in libero campo.

Ita vidimus urbem in pace; quoad *bella*, dubium non est quin à Romanis, Gothis, Vandalis, Hunnis, Danis, Saxonibus & Normannis sæpius vastata fuerit, alteris alteros ejicientibus. Accedit, quòd capta, spoliata ac diruta fuerit ab Edoardo III rege Angliæ, à Gallis in Normandiam aggressis. hic sibi resistentem habuit Joannem Galliarum regem; quem, dum acceptare nollet oblatas pacis conditiones, spem victoriæ in exercitu suo numeroso collocans, fudit & duobus à Piætavia miliaribus cepit, secumque captivum

in Angliam abduxit, nec Windſorio è caſtro dimiſit, niſi ingenti lytro perſoluto. Tandem anno cIo Io LXII, bellis inteſtinis, Galliam perrepentibus & affligentibus, gravem ſubſidionem à reformatis, imò calamitates, experta eſt.

In hac urbe poſtquam triduum ſubſtiſſemus, quieti à ſcholaribus, nec impetiti, (qui hoc tempore ſeſe invicem ſclopetis enecârunt, & ob id armorum uſus omnino interdictus erat; alioquin advenis graves quandoque ſunt hoſpites,) iter Bituriges verſus noſtrum inſtituimus. Itaque jentaculo promore priùs ſumto, ſex milliar. perreximus ad pagum GENON; ubi fluvium Vigennam trajicere opus eſt; inde uno adhuc mill. reſtat

C H A S T E L R A U T

Opidum; in quo prænſuri divertebamus ad inſigne *S. Andreae*. Quæ hîc notes, pauca ſunt, *Ducatus titulum* obtinet per Franciſcum I regem, procurante Franciſco Borbonio, anno cIo Io XLV. Situm eſt planitie amœnâ & fertili, ad fluvium *Vigennam*, qui ponte tranſitur novem incumbente arcubus, longitud. ccxxx paſſ., latitud. LXVI. Portæ adſtant turres prægrandi mole, opidi propugnacula; ubi inſcriptio & regia inſignia, quæ feſtinando enotare non potui. Adventantibus offeruntur cultelli & forſices, ſimiliaque fabrorum opera, imò obtruduntur, veluti ex lege; ſed quod inprimis mercêre, eſt obſonium pro coenâ futurâ. id nos egimus mercatu aliquot gallinarum plumis exutarum; ſine quibus ſi fuiſſemus, planè incoenes dormitum iſſemus in pago *Leſignee*, IV milliar. à prandio diſſito; ubi nec præſepe, nedum avena pro equis, vix ſtramen pro nobis; hoc, quantum erat, pavimento

mento inſternebamus, ſarcinulaſque capitibus ſupponebamus; largo tamen foco, more Germanorum priſco, quem apud Cluverium in Germ. antiquâ habes videre. A quiete ſurgentes cœpto itinere, quamvis viâ limoſâ ſupra inodum, *111 milliar.* prorepiſimus ad opidulum *Prenlly*, hoſpitantes à l'*image de noſtre Dame.* exiguum eſt & ad collem ædificatum, cui arx impoſita. viſitabat nos quidam palæſtrita Gallus; cui jucundum & ex composito nobiſcum prandere; de arte, quam profitebatur glorioſè, ſuperſedeo verba facere. Prandium non tenebat nos diu; per pagos *Aſaile*, *Bonay*, ad opidulum *Buzançais*, *111* mill. ſub imam noctem deferebamur. verè nox erat; ita ſiquidem cœlum obſcurum, ut auditu, non viſu, alter alterum proximè ſe antecedentem vix aſſequi potuerit: via non erat ultima amnis; niſi amnis continua pluvia vias laverat, veſtigia- que elaverat ductûs. pernoctabamus an *ſanbourg du pont*, à l'*Eſcu de France*: coenæ aſſidebat Gallus quidam, qui mane inſcio hoſpite poſtico abibat cum veſtore ſuo.

Subſequentē luce ad pagum *Brion* v *milliar.* tendebamus. ibi nec inſigne, nec obſonii quidquam. nobilis quidam cum ſervo, noſtro erat in comitatu, heic loci, qui cuniculum cum perdice pro ſe emptum prandio noſtro adponebat, communemque nobis eſſe volebat: liberalitati reponēbamus gratias, ſumendo, quo fortuna ſtomachis latrantibus ſubveniebat. Ita prandium hîc fatiſ frugale. coenam in ſuburbio opidi *Iſſoduni* habuimus ſumptuoſiſculam; dicitur *le ſanbourg des aloüettes au part.* huc *VI* mill. erant itineriſ. Opidum ad *ſt. Theo* ſitum, ſecundum eſt à *Biturigibus*, in multis templiſ & turri celebre, vino item & lanâ, celebrius verò à *chirothecis* hœ-

dinis. Manè conspectâ luce opidum penetravimus, ubi cives adhuc alto somno sepulti erant; inde 11 milliar. ad opidum *Charroix* deventum; post, ad prandium in vicum *S. Fleura, à trois Mores*, 11 itidem milliar.; tenuis ibi apparatus, sed magni æstimâ; unde lis nobis cum hospite, quæ hospitium pro exitu referare volebat, nec verula id, nisi coacta, faciebat. Inde egressi viâ aquosâ & difficili, cœlo verò sereno, ad literatam Biturigum urbem anhelabamus, quam & videre contigit circa secundam; paullulum deinde propiores facti, circa quartam vesperrinam, superatis tribus milliaribus in eandem salvi delati sumus, divertentes *au heaume à la rue de Bourbon*. Ex vero dicit Johannes Secundus: Urbs hæc ita sita est ut lateat viatores, donec propinqua fiat, ac tum magnificam de se speciem præbet. undique in montis æquari modum consurgens; cujus cacumen templum magnum cum turri occupans, pyramidale quiddam præ se fert.

B I T U R I G E S, *Bourges.*

AVaricum Cæsari, lib. 7, ab Eura fluviolo, sive Auronio; audit metropolis totius Ducatus. Posthabitâ nominis etymologiâ, ipsam urbem videamus in *situ & structura*. Cingit ejus partem amœna ac fertilis planities, alteram paludosa terra, quæ multum ad robur urbis, & pluviarum generationem facit; Accedunt fluvii quibus irrigatur; inter quos ille, cui pons Auronius incumbit, infestus fuit Germano Principi, Hermano Ludovico, Frederici III Pii Electoris Palatini filio, qui cheutacerbo casu, unâ cum Ephoro & aliis, in trajectu Avarici fluvii, inversâ naviculâ, undis obrutus est; anno ætatis xv, & à Christo nato cIo 10 LVI, Kal. Julii, post horam vi pomerid.

merid. quemadmodum eadem przmatura mors nupero anno cld lcc xxix, die xvii Januar. florentissimum Principem Fridericum Henricum Comit. Palat. Rheni anno ætatis xv, in fluvio Bataviæ Teya, propter Amstelrodamum submersit.

Ager circumcirca feracissimus vini gratissimi & frugum; pascua abundant jumentis & gregibus, silvæ volatilibus & leporibus, fluvii & stagna piscibus & anatribus, horti fructibus, oleribus & mensis secundis, ita ut heic vivendi commoditas exteris valdè commoda sit; quamvis sint quidam turbati judicii, arguentes linguæ impuritatem, & ob id locum dissuadentes, cum tamen hæc modò paria faciat cum Aurelianensi, accedentibus insuper exquisitis linguæ professoribus, quorum heic non ultimos inveni.

Circumferentia ejus, quamvis ego non assentiar, dicitur esse llll cld iv perticarum; formaque ovalis in ipso Galliz centro ædificata, cui pro indice inservit tilia ante ædes Jacobi Cordi posita.

Structura externa habet vii portas, totidemque suburbia, & lxxx elevatas supra mœnia turres; inter quas caput erigit turris illa grandis, (*la grosse tour*,) rotunda, antiqua, crassitudine trium perticarum aut xlix pedum, structa è lapidibus adamantinâ formâ, tam alta ut quatuor milliaria circumsitæ terræ visu inde emetiri possis.

Interna structura habet domos sacras & politicas.

E sacris est *templum D. Stephani*; quod veluti lapidum mole maximum, ita eorundem artificiosâ cælaturâ, & structurâ, fenestrarum picturâ, lxx columnarum lapidearum positurâ, est cele-

berrium & elegantissimum, cui simile (excipio Divæ Virginis Lutetianum) Gallia non habet. in sacello post chorum est monumentum Domini Claudii de la Chastre; qui inservivit vi regib. Galliz, Henrico II, & Francisco II, Carolo IX, Henrico III, Henrico IV, Ludovico XIII; obiit-que anno c15 15 c xv. Quæ olim simonia in Indulgentiis apud pontificios fuerit, testantur monachales hi versus, summo altari apud S. Stephanum Biturigibus olim inscripti, *Meter. lib. I. p. 20. ult. ed.*

Hic des devotè : cœlestibus associo te.

Mentes agrotæ per munera sint tibi notæ.

Ergò venisote gentes de sede remota.

Qui datis, estote certi de divite dote.

Te precor accelera; spargas hic, dum potes, æra;

Et sic revera secure cœlica spera.

O si tu scires, quantum tibi data proffit res,

Tu juxta vires donares quod dare quires.

Te miser à pœna, dum tempus habes, aliena.

Vt tibi sit pœna venia, sit aperta crumena.

Consors cœlestis fabricæ, qui porrigit, est is.

Ex hoc sum testis, ut hic mundare potestis.

Crede mihi, crede, cœli donaberis æde;

Nam pro mercede, Christo dices, Mihi cede.

Hic datur exponi paradysus venditioni;

Currant ergò boni, rapientes culmina throni.

Vis retinere forum? mihi tendas pauca obulorum:

Pro summa quorum referabitur aula polorum.

Hic si largè des, in cœlo sit tua sedes.

Qui ferit hic parcè, parcè comprehendit in arce.

Quid tardas? tantùm nummi mihi des aliquantùm;

Pro solo nummo gaudebis in æthere summo.

SCILICET! Risum teneatis amici.

Substructum est huic aliud, fornicum mole & numero superius æquans: adstat turris, quæ censetur

setur omnium Gallia turrium eminentissima. Palmarie hujus ecclesie primus episcopus narratur fuisse D. Ursinus, ab Apostolis, ut euangelium doceret, eò missus; alii sunt qui cœcum illum, quem Christus sanavit, hęc primum episcopum egisse ajunt.

Proximum ab hoc, est *templum sancti Salvatoris*, hodiè sacellum sanctum, (*la sainte chapelle*.) cujus fundatorem & thesaurum videbimus. Fundator est Joannes Dux Bituricensis, frater Caroli V, cognomine Sapientis: cujus sepulchrum marmoreum in templo non procul ab altari tale:

Jean fils, frere & oncle des roys de France, & nepveu de l'Empereur, Roy de Bourges, Duc de Berry & Auvergne, Comte de Poictou, &c.

Fundatio verò facta est anno cId cccc iv, teste eteosticho, quod in pariete litteris antiquis legitur; verum ut rectè computes, computa characteres, majusculis litteris duntaxat expressos, alioquin calculi error te fallat. *Thesaurus*, habet *vestes sacras, & vasa ecclesiastica*. Vestium numero veniunt LV *casiole*, sive trabes, quas *chapes* vocant, sumtuosissimi operis, pretiiq; materie elegantissima. Inter ea una è puris margaritis & holoserico contexta, intermixtis sinaragdis, chrysolithis, sapphiris ac rubinis. Sunt XXI *tapetia* & *aulæ*, pro ornandis altaribus, textili opere, & acupicta: Inter hæc sunt quatuor tenuissimi fili, ornata imaginibus, verum ita subtile opus, ac si æri incisum esset. Aliud est è puro holoserico, unâ parte album, alterâ rubrum, nec tamen duplicatum. *Thesaurus vasorum*, olim triplo qui major dicitur fuisse, habet *coronam au-*

ream gemmis ornatam ; in hac inclusam dicunt partem spine coronæ nostri Salvatoris: *Crucem* item ex auro & pretiosis smaragdis, sapphiris & margaritis contextam; in hac partem ligni crucis Servatoris contineri ajunt: ex altera parte nescio quem in finem effigies Alexandri Magni conspici-
 eitur. Insuper habet *quatuor cantbaros* ex agathe, *catinum unum* è jaspide; *duas mitras* episcopales è margaritis, cui facies aliquot texitrinâ arte subtilissimè sunt expressæ. *Calicem* item pretii in-
 æstimabilis ; ibi rubini & margaritæ orbiculares ex asse; corpus autem integrum cum operculo arte fusoriâ ita factum , ut singula frustula seorsim sint adposita, conjunctaque, quorum nulla tamen compareat vel junctura vel conglutinatio; insuper omnia sunt pellucida, digna visu & notatu. Ita quæ in hoc sacello sancto sunt ; *Extra videbis* os femoris gigantis , v spithamarum longitudine ; vertebam item i spithamam longam ; cervum item (*Gallis renchir*) altitudine ix pedum, ab imo pede ad summum usque humerum. Canonici hanc ædem habent, redditibus & privilegiis benè divites. inter hæc est unum, quod circa festum Pentecostes, ubi cætera urbis judicia quiescunt , hi per binas septimanas jus dicunt universæ civitati.

Templum D. Petri, in sacello S. Dionysii habet tumulum Magni Cujacii , sed nullum monuminiis extat signum; quod dolendum : cui tamen alibi hæc duæ posita sunt epitaphia. Alterum Latinum :

Erexit leges, & jura jacentia Cujas ;

Ipso nunc etiam jura jacente jacent.

Quid tumulum erigitis ? potius date legibus ipsis ;

Magno sufficiunt hæc monumenta viro.

Alte-

Alterum Gallicum :

*Le grand livre des loys jadis n'estoit qu'un corps,
Mais Cujas en vivant mit un ame en ce livre,
Puis voyant , les François en leurs cruels disor-
dres*

Renverser toutes loys, il s'est fâché de vivre.

Ibidem versus de Contio à Sincero notatus, carbone scriptus, non est quod quærat amplius. Est nobilis Germani, ibi denati, ad columnam in tabula hoc epitaphium :

*Quem tulit ante diem febris violenta , Philippus
Rhediger , hîc positus post sua fata jacet.
Illius in tenero lucebat pectore Virtus,
Excita munifici cognitione Dei.
Dum studium juris civilis alacriter urget,
Heu! procul à patriis finibus interit.*

A templis ad *academiam*, primò parvis initiis cœptam, sæpiùs interruptam, mox planè deletam; verùm mox iterum à Carolo Principe filio & fratre regis Ludovici XI Biturigum Duce instauratam, & auctoritate Pauli II Pontificis comprobata. Professorum in jure effigies & icones sunt in horto Mercerii; Nomina vero in auditorio Jurisconsultorum; quæ ut inveni cum inscriptione, adponam. Cathedræ inscriptio hæc est:

REGNANTE LUDOVICO JUSTO, HENRICO BOVRBONEO CONDEO PROREGE BITVRIGVM, HIC POSITA EST SVCCESSIO ANTECESSORVM, QVI IN ACADEMIA BITVRICENSI ET DOCENDO ET SCRIBENDO CLARVERVNT, VT QVISQVE EORVM FATO FVNCTVS EST, QVO DIGNITAS HVIVS SCHOLAE OMNIBVS ADEVN-
TIBVS PERSPECTA SIT, ANNO DOMINI MDCCXXIV.

Nomina ad dextram : Andreas Alciatus , Equinarius Baro , Franciscus Duarenus , Franciscus Balduinus , Nicolaus Bougerius , Nicolaus Ruffardus , Hugo Donellus , Franciscus Hottomanus , Antonius Contius.

Ad sinistram sunt academix insignia , nimirum manus è cœlo porrecta librum apprehendens ; circum circa lilia Gallix : & nomina :

Jacobus Cujacius , Johannes Mercerius , Franciscus Raguellus , Ægidius Hortensius , Johan. Rencardus , Antonius Bengueus , Jacobus Mercerius Johannis filius.

Ita visis templis & academiâ , ad *ædes politicas* te ducam. Inter has PALATIVM regium eminet ; locus justitiæ sacratus , propè sacellum sanctum situs. Superius in atrio magno hæc inscriptio notata :

HENRICVS IV , FRANCIAE ET NAVARRAE REX , CHRISTIANISSIMVS , FORTISSIMVS , AC SUPER OMNES FELICISSIMVS PRINCEPS ; LIBERATOR REGNI , FVNDATOR QVIETIS ; HANC BASILICAM A JOHANNÉ BITVRICVM DVCE OLIM INCHOATAM ET POST VARIIS CASIBVS AFFLICTAM IN VSVM CVRIAE AC POPVLI BITVR. PERAGI IVSSIT , ANNO MDLXXVII.

Ibidem omnis generis merces in tabernis venales offendes : inferius est fons ; cui suspensæ exuviae crocodili , qui ibi in cella inventus dicitur.

Inter *ædes privatas* meretur videri *hortus Mercerii* , ob memoriam ICtorum ; & *domus Jacobi Cordi*. Qui fuit homo infimæ sortis , caro pretio , ut jocatur Rabelæsus , emens , & levi vendens ; divitias tamen maximas inde conquissiverat.

Cùm

Cùm enim primitus divitiarum inops, humeris suis merces suas venales circumferret, opidatimque exponeret; mercator pedetentim au&ior factus; & ex hoc sub Carolo VII præfectus thesauri regii in Gallia. Ubi verò Occitaniam sive Aquitaniam depeculatus esset, eamque pecuniam cum aliis regni redditibus furtim retinuisse accusaretur, ipse, confiscatis bonis, anno c13ccccc1111 proscriptus & è Gallia ejectus est. (*Ruthen. in Gall.*) Autor tamen Antiquit. Gall. pag. 482. innocentem Cordum fuisse defendit; quem, si placet, vide. In hac domo nota caveas, quæ subterraneis itionibus ducere Sancerram & Dunum regis dicuntur. Quæras ibidem historiam in sacello de habitu Turcico supra altare. Quidnam sibi velit conclave occlusum ob arma Caroli VII è Turciâ adportata; longior essem justo si hæc adscriberem. Dominus hujus egregiæ domus modò est *Monf. de Chasteau neuf*, qui hyemare heic tantum dicitur.

Ita habent structæ ædes; qui verò eas incolunt, sunt *cives*, Germanorum amantes, quibuscum benevolè vivunt, lubenterque suis domibus foveant. Ipsi sunt præsidio tenendo immunes; industrii in mercatura & pannificio: dum enim gregibus & velleribus regio abundat, (incolis inde è joco venit nomen, *les moutons de Berry*; & verrex pro insignibus,) mercaturâ pannariâ excellunt, & per textrinam augentur. quod ex veteribus matrimoniorum contractibus, tum in ipsa urbe, tum in viciniâ apparet, ubi, si cui filix honestioris alicujus familiæ nupturæ de vestibus providendum erat, apertis verbis declaratum legitur, ex præstantissimo Bituricensium panno eas fieri voluisse. Per hæc, ut urbs in florem venit, ita per ignem & bella in favillas,

quingies aut sexies bello expugnata , tota diruta est ; toties etiam incendio absumpta ; nihilominus hoc tempore ædificiorum splendore nitefcit, licet jam non habeant regem, qui se regem Bituricensium scribat; quod accidit Carolo VII Francorum regi; qui cùm præter hanc urbem nihil territorii amplius haberet, quo fugeret , Anglis omnia occupantibus, in hanc urbem se recepit , & inde Bituricensis rex per contemptum ac derisum appellatus est.

Cum hic commoraremur , jucundè ab amicis excepti sumus , & ab iis per paucorum dierum conversationem ægrè etiam dimissi : abeundum tamen erat ; sed alio conductore conducto ; cui quilibet *viii* sexagenarios aureos. (*viii escus à 60 sols*) Lugdunum usque pro vecturâ , equi pascu , personæ alimentatione solvit. Ita Biturigibus abivimus. per pagum *S. Iust* , ad *Dunum regis* opid. *vii* mill. delati sumus. inde prandio refecti à *l'Escu de France*, perreximus *iii* milliaribus, cœnaturi in pago *Pont de chary*, à *l'escu de France*. Hoc in itinere, quod via regia aquâ pluviali obducta erat , equus , nostras sarcinulas portans , in paludes incidit , nec nisi ei subvenissemus , inde egredi aut se sublevare poterat; ipsimet eramus invitæ discrimine , accedente nocte obscurissimâ , & vento tempestuosissimo voces auferente ; cogebamur pedites esse , quærentes viam manibus , cujus nulla vestigia amplius extabant ; antecedebat conductor noster pedes mediâ aquâ , sequebamur singuli ordine, sine luce, sine sono ; donec tandem multâ in nocte , quasitis variis viis , decreisquæ aquâ oppletis , in dictum hospitium pluviâ madidi veniremus. Hospitalem Baucidem offendebamus & Philemonem , largo foco pro vestimentis exsic-

can-

candis, fœno & stramine pro ocreis extendendis; pane & vino pro stomacho opus erat. his contenti ibamus dormitum.

Sequente luce, ubi pluvia paullulùm cessaverat, viâ lapidosâ ad opidulo *Conleuvre*, v mill. vix pervenire licebat. hospitium tenue erat, & metus, ne ignis singulis momentis illud invaderet; ligna foco apposita flammæ evomebant in caminum, fœno superius circumcirca tectum; unde aquâ continuâ ligna affundebamus, ut sopitis flammis illo quod adponebatur, frui possemus. insigne isti diversorio erat *l'Escu de France*. Vix paullulùm siccatos, rursus pluvia à prandio nos occupabat, unde itineris difficultate, ultra 11 mill. progredi non poteramus, divergentes sub noctem in vicum *Franchesse*, *au cheval blanc*. Omnia hæc obvia & aperta erant, nulla claustra fenestris, nulla januis repagula. erant in hospitio infimæ sortis homines linum facientes. qui cùm eodem sub tecto eademque penè mensâ nobiscum manerent, sarcinulis nostris metum incuriebant: curâ tamen & in parte vigiliâ omne sinistrum declinatum est.

Postridie pessimo à cœno itinere discessimus, venientes circa meridiem *Molinium*, quæ Borboniæ est metropolis. v1 milliar. antequàm urbem ingrederemur, pons *Elavero* superstratus superandus erat; inde rectâ in hospitium *au cheval blanc*: quo obsonio & vino benè excepti, volebamus & noctem ibi transigere; sed milite idem iter faciente præmissis impedimentis, festinandum erat: nec arx, nec urbs à nobis visæ, neque victores nostri Parisienses, quod ignoscendum nobis, compellati. Exercitus erat, Lugdunum petens, omnia, si noctem unam morati fuissetus, hospitia & diversoria occupaturus; ita-

itaque præcurrendum, & periculum declinandum erat: vixque poteramus; præverant siquidem aliquot cohortes, quas in vico *Bessay* III cum medio mill. in hospitio à *Saint Anthoine* sub vesperam offendebarum: ibi omnia conclavia occupata ante adventum nostrum erant; vix uno solum vacuo pro nobis omnibus; in quo carnes, foco accenso, etiam clam militibus, pro coena nostra assabantur. Inde antediem surgentes, viam coeptam pergebamus, quantum poteramus: Circa meridiem v mill. in vicum *Saint-Geran* delati, vidimus mensorem five diversoriorum designatorem sequentibus pro cohortibus: ibi casco & pane contenti volebamus largiori prandio subsequenter militem expectare. Vico adstat elegans arx, illustrissimo Hero *Saint-Geranio*, Palissæ Domino, peregrinantium fautori, parens; quem duobus inde milliaribus in opido *Palisse* domicilium suum habere, vespere in coena à l'image de nostre Dame cognovimus. Huc arenosa nos ducebat via adventantes à buccinatoribus ex arcis turre excipiebamur; ita pro more illustriss. arcis herus habet. Opidum, in clivo situm, gibbosâ viâ est ascendendum in diversorium usque. cujus culinam curabant filie hospitis amplâ structurâ, lautisque piscibus; ita enim jubebat dies Veneris. Postero die difficiliter iter nobis fuit; Montes ascendebamus, alios è longinquo, Sabaudix nives ostendentes, præ oculis habentes: multa jocosa interea in comitatu nostro peracta pro lenimine viæ; tandem tamen, relicto post nos conductore, ad opidum *Pasquandiere* IV mill. tetendimus. illic refecti prandio, à l'image de nostre Dame, quod invito conductore paraveramus è piscibus lautioribus, rursus iter ingressi sumus, devenientes IV mill.

in

in opidul. *Roane*, (Rodumnam Latinis,) circa
 imam vesperam. ibi priusquàm diverforium à
la teste d'or ingrederemur, illustris Comes d'Oe-
 ringen, qui Lugduno advenerat, pernoctaturus
 proximo in hospitio, obviam nobis venit. multa
 ei debebamus à gratiôsâ fronte Parisiis antè no-
 bis exhibitâ. itineri secundo vota dedimus sub-
 misso cultu, sequenti lucè antequàm secessum fa-
 ceremus. Ligeris fluvius præterfluens hîc ponto-
 ne trajiciendus erat; mox recto itinere, imò ob-
 liquo (errabamus siquidem quandoque, pergere
 volentes) inexpeditum hîc erat progredi in fle-
 xuosâ & montosâ via: aliqui in hospitio, à *la*
Fontaine, quod *avant* circiter à quiete mill. situm
 erat, petebant emplastra stomachalia; verùm istî
 morbo nullus ferè ibi erat medicus, nulla medi-
 camenta; ea propter paratiori appetitu cœnam
 ut accederent, sine mora, pluvioso licet cœlo,
 viam rursus repetebant: mox præceps vallis, mox
 lapidosi montes, nimbi cum ventis ubi dimicare
 videbantur, prævia se offerebant; in summitate
 stantes, deorsum & ad latera omnia proclivia
 habuimus & horrida: de præcipitio pedetentim
 nos demittentes, per vineta tandem, angustâ sa-
 tis via, buxo utrimque septâ, *111 mill.* in opi-
 dum *Tarara* bene madidi deportati sumus, veſto-
 ribus bene fessis & jejunis. Hospitio insigne
S. Sebastiani præfixum erat; joci & ludi intus:
 equile, cella vinaria, culina, mensa & reliqua cu-
 rabantur à sequiori sexu; nullum aliud ibi famu-
 litium; sorores erant, quibus hospes ipsa erat
 mater; singulæ singulis destinatae servitiis; omnia
 ex ordine ibant, nec œconomia ejusmodi ulla in
 omni hoc itinere nobis visa: apparatus erant lu-
 culenti & lauti, vina cupita, conclavia ampla &
 pura, &, quod laudem meretur, æquabili pretio
 omnia:

omnia: bene hæc stomachis siccis intus, & vestimentis madidis exiùs quadrabant. Iter sequenti die antequam ingrederemur, en mensa cibo & vino repleta stabat; jubebamur largiter jentare. forte hospes cum famulitio suo præsciebat tempestatem futuram: quippe rubente cum sole abeuntes augurabamur pluvias mox mox sequuturas. hæc suspendebantur usque dum *iv mill.* ad opidum *Bresse* confeceramus, in ima valle positum: hospites, dum penetraremus, ampliter nos invitare; at animus anhelabat Lugdunum una itione. Opido hoc egressis mox præsto erat via clivosa ex infima valle, longa & glabris strata saxis; montis supercilium emensos tegebat nos pluvia; resistebant venti grandine mixti, præcipitatis equis, & ad terram dejectis: metus invadebat nos, ne nubibus implicati (hæ enim densæ cacumina montium circumvolvebant) vento asportaremur, ac alicubi explueremur. ipse conductor viæ experientissimus ultima sequebatur via, vento tantum non suffocatus. Hoc modo in pagum *la Tour*, unum & med. mill. vecti, in animo habebamus paulisper quiescere. verum angustia hospitii frustrà eramus; nulla quippe ligna sicca, nulla que præsto erant serviles operæ. pergendum itaque *i & med. mill.* ad ipsam urbem erat, itinere non jucundo: vehebamur siquidem continuo progressu in monte sublimi, unde prospectus erat in montes remotissimos, nubium & pluviarum tantarum causas: & licet illi longo ab urbe intervallo distarent, circumquaque tamen velut circino ducti, montem, quem per-equitabamus, ambire videbantur. Inde longo adhuc flexu ab hoc monte delapsi prono descensu, nec adhuc visa urbe, ad ipsam portam devenimus; usque adeò in vallem tota pæne urbs sepulta

pulta est, viatoresque eludit. Montes excelsi circa moenia ex omnibus ferè in circuitu partibus spectantur, quibus ipsi muri aliquibus locis impositi sunt. In ingressu portæ à custodibus nomina nostra & hospitium, quod petebamus, quærebantur: scribebam ego illa, isti subsignabant, præmiolo accepto. interea pluvia non cessabat. Sinuosus longo tractu ingressus erat, ducens nos per pontem Arari incumbentem. medias plateas lavabat jugis pluvia desuper per canales cadens, quam penetrando sustinere tenebamur in ipsum usque diverforium *au Lyon d'Or de la lanterne*. ubi hospiti mox schedam cum nominibus nostris in porta consignatis, ut nos reciperet, offerebam. Ita salvi ad primum itineris hujus portum appulimus, molestissimâ viâ, maximâ in pluvîâ. tædium hoc amicus hospes *Dn. Christophorus Pregel* facile levasset, nisi triste nuncium ab homicidio ibi non pridem perpetrato animi morbum auxisset. Comites nostri præmiserant cum reculis servum Parisiis Lugdunum, quò & tum curru, tum flumine Arari salvus venit. in via contraxerat familiaritatem plus æquo fidam cum Gallo quodam, homine nequam & scelesto: hic postea ante adventum nostrum, eodem in lecto cum servo cubans noctu, gulâ cultro præcisa, vitam ei ademit, fugaque, Magistratu & Justitia quiescente, sibi vitam servavit. Exemplum novum, quòd moneat, circumspiciant peregrinantes cum quibus & quomodo conversentur in ignota terra.

LUGDUNUM.

VRbs hæc, quòd principalis totius Galliarum Celticæ est, Franciarum fortalitium, suprema sedes totius Galliarum in spiritualibus, & officina com-

commerciorum totius mundi: imo, quod æternæ ejus laudi positum sit, si qui sunt numi sigillares Principum, inscriptiones, sepulchra, theatra vastata, balnea, thermæ, aquæductus, canales, aquarum ætus, templa antiqua, statuz, columnæ diversarum formarum, obelisci, pyramides destructæ, tabulæ, vasa, urnæ, lampades, opera emblematica, tessellata, & similia venerandæ antiquitatis insignia; de iis in solâ hac urbe Lugduno plus reperias, quàm in reliquis omnibus junctim sumtis; Urbs hæc, inquam, propterea fusiori calamo à nobis deformabitur, in *externa* & *interna* ejus descriptione occupato; adjunctis suburbanis quibusdam locis.

Externa habebit *etymon* & *nominis derivationem*, variaque *cognomina*, *insignia* & *fundatorem*.

Etymon varium est. Quidam derivant à *lucêre*; quòd in monte posita veluti specula luceat, & inde dicta *Lucdunum* quasi *Luciodunum*, à *luce*, & *dunum*, quod tumulum significat: quo vocabulo omnia loca montosa & acclivia Belgis vocantur. Lux verò illa est *vel naturalis* à sole; quo versus Senecz:

*Vidi duobus imminens fluvio jugum,
Quod Phæbus ortu semper obverso videt,
Vbi Rhodanus ingens amne prærapido finit,
Ararque dubitans, quò suos cursus agat
Tacitus, quietis alluit ripas vadis.*

vel *artificialis*, à speculo, quod in templo Veneris supra montem arte adeo admirabili collocatum erat, ut è longinquis Sabaudiz montibus clarè conspiceretur. Quidam à *Lugdo* Celtarum rege, qui primus ante Plancium urbis fundator existisse dicitur. Quinam à *lugendo*, quasi *Lugubre dunum*; quod ob tot exantlata & repetita incendia, afflictosque incolas, sæpius lugere necesse

cesse habuerit ; siquidem ab V. C. anno centesimo fatali igne intra unam noctem fuit absumpta, à Planco restaurata, à Severo Albinum prosequente rursus combusta. Quidam à Belgico vocabulo *luck*, id est, fortuna, & *duno*, id est, colle. Quidam à *Lucio*; eò quod Lucius Plancus restaurator fuisse dicitur; quasi *Luciodunum*. Sed de his omnibus cuilibet sua sit sententia & opinio. Dicta etiam fuit *Maxima Sequanorum*, item *civitas Sequanorum*; (quos hodiè Burgundiones nuncupamus.) quod patet ex antiqua inscriptione in templo D. Petri turri adposità :

JOVI O. M.

Q. ALCIMVS VIBICI
 FIL. MARTINVS SEQ.
 SACERDOS ROMAE ET AVG. AD
 ARAM. AD CONFLVENTES
 ARARIS ET RHODANI FLUMINA
 II. IN CIVITATE
 SEQUANORVM.

Non longè ab hac inscriptione extat alia sequens :

MARTI SEGOMONI SACRVM
 ANNVM
 VIBICI FIL. MARTINVS
 SACERDOS ROMAE. ET AVG.
 MVNATIO Pansa Cos.
 IN CIVITATE SEQUANORVM
 GAELIAE HONORES
 ET SVIS DECREVERVNT.

Ex his monumentis comparet, Lugdunum fuisse adpellatum Augustam Sequanorum, Provinciam Sequanorum, & Augustam ad confluentes Araris ac Rhodani..

Insignia

commerciorum totius mundi:imo, quod æternæ ejus laudi positum sit, si qui sunt numi sigillares Principum, inscriptiones, sepulchra, theatra vastata, balnea, thermæ, aquæductus, canales, aquarum ædus, templa antiqua, statux, columnæ diversarum formarum, obelisci, pyramides destrux, tabulæ, vasa, urnæ, lampades, opera emblematica, tessellata, & similia venerandæ antiquitatis insignia; de iis in solâ hac urbe Lugduno plus reperiatis, quàm in reliquis omnibus junctim sumtis; Urbs hæc, inquam, propterea fusiori calamo à nobis deformabitur, in *externa* & *interna* ejus descriptione occupato; adjunctis suburbanis quibusdam locis.

Externa habebit *etymon* & *nominis derivationem*, variaque *cognomina*, *insignia* & *fundatorem*.

Etymon varium est. Quidam derivant à *lucêre*; quòd in monte posita veluti specula lûceat, & inde dicta *Lugdunum* quasi *Lucisdunum*, à *luce*, & *dunum*, quod tumulum significat: quo vocabulo omnia loca montosa & acclivia Belgis vocantur. Lux verò illa est *vel naturalis* à sole; quo versus Senecz:

*Vidi duobus imminens fluviiis jugum,
Quod Phœbus ortu semper obverso videt,
Vbi Rhodanus ingens amne prærapido finit,
Ararque dubitans, quò suos cursus agat
Tacitus, quietis alluit ripas vadis.*

vel *artificialis*, à speculo, quod in templo Veneris supra montem arte adeo admirabili collocatum erat, ut è longinquis Sabaudie montibus clarè conspiceretur. Quidam à *Lugdo* Celtarum rege, qui primus ante Plancum urbis fundator extitisse dicitur. Quinam à *lugendo*, quasi *Lugubre dunum*; quod ob tot exantlata & repetita incendia, afflictosque incolas, sæpius logere necesse

cesse habuerit ; siquidem ab V. C. anno centesimo fatali igne intra unam noctem fuit absumpta, à Planco restaurata, à Severo Albinum prosequente rursus combusta. Quidam à Belgico vocabulo *luck*, id est, fortuna, &, *duno*, id est, colle. Quidam à *Lucio*; eò quod Lucius Plancus restaurator fuisse dicitur; quasi *Luciodunum*. Sed de his omnibus cuiuslibet sua sit sententia & opinio. Dicta etiam fuit *Maxima Sequanorum*, item *civitas Sequanorum*; (quos hodiè Burgundiones nuncupamus.) quod patet ex antiqua inscriptione in templo D. Petri turri adposità :

JOVI O. M.
 Q. ALCIMVS VIBICI
 FIL. MARTINVS SEQ.
 SACERDOS ROMAE ET AVG. AD
 ARAM. AD CONFLVENTES
 ARARIS ET RHODANI FLVMINA
 II. IN CIVITATE
 SEQUANORVM.

Non longè ab hac inscriptione extat alia sequens :

MARTI SEGOMONI SACRVM
 ANNVM
 VIBICI FIL. MARTINVS
 SACERDOS ROMAE. ET AVG.
 MVNATIO PANSA COS.
 IN CIVITATE SEQUANORVM
 GAELIAE HONORES
 ET SVIS DECREVERVNT.

Ex his monumentis comparet, Lugdunum fuisse adpellatum Augustam Sequanorum, Provinciam Sequanorum, & Augustam ad confluentes Araris ac Rhodani.

Insignia

Insignia urbis sunt LEO : unde urbi nomen mansit Gallico idiomate *Lyon* ; quod Imperator Cæsar, sub quo urbs funditus erat deleta & rursus cœpta reædificari , ei indidit , dum cogeret inhabitantes ut pristino nomine mutato & abolito hoc nomen urbi imponerent , quod usque huc mansit.

De *Fundatore* urbis primo licet nihil certi habeam quod adponam , constat tamen è verbis Plutarchi, L. Munatium Plancum, nobilem sub Augusto Imperatore oratorem , Ciceronisque auditorem, cum vel urbs antiquitate esset collapsa, vel alioqui obscurior ad ruinam tenderet, eò coloniam deduxisse ; ita scribentis : *Ibique nunc Lugdunum est celeberrima Galliae urbs, quam longis postea temporibus à Planco Munatio conditam fuisse accepimus.* Munatii hujus Planci spectata fides, eruditio, & autoritas tanta erat apud Cæsarem Augustum, ut eum , devicto Pompeio, abiturus in Hispaniam, urbi Præfectum unâ cum Antonio constitueret. Hic ipse est Plancus Ciceroni in Epistolis familiaribus familiaris , licet ab ipso Cneus adpelleretur ; error est qui non tollit historiam, licet in nomine variatio sit. Missus est postea à Cæsare legatus, & factus proconsul in Gallia, ubi titulum Consulis à Senatu adeptus est. Causa verò duplex subest hujus in Galliam ablegationis. Altera est, cum in omnibus potentibus urbibus cives opulenti & potentes non vivant sine suspitione , quasi unguis suos in viscera civium, potentiam in suppressionem illorum, convertere velint , idem accidit Romæ, ubi Senatus metuebat à Lepido & Planco , quorum facultates erant amplæ, & vis magna in milite numeroso : ea propter, ne vel ambitione reipub. vel æmulatione sibi metipsis nocerent , & ita decremen-

tum

tum urbi accederet, visum est Senatui, eos ablegare in Galliam, condendæ urbis ergò & deducendæ colonix. Altera est sita in Allobrogum eruptionibus, rapinis ac latrociniis, dum non contenti sua regione, ex Alpibus venientes, in Narbonenses & Viennenses irrumperent, horumque urbem, unde nomen illi Vienna Allobrogum venit, occuparent. Senatus isti nodo cuncum quæsiturus, cogitavit de Viennensium tutela, qui propter vicinitatem & commoditatem loci ad Araris & Rhodani confluentes se receperant; jubens Plancum, eò coloniam ducere, anno V. C. I. D. CC. XI; imperii Augusti II: annis ante Christum natum XLI. quo tempore ab eodem Planco Augusta Rauracorum propè Basileam, olim celebris nominis urbs, condita fuit, teste inscriptione Cajetana in regno Neapolitano:

L. MANVTIVS. FIL. L. N. L. PRON. PLANCVS.

COSS. ITER. VII. VIR, EPVLON. TRIVMPH.

EX. ROETIS. AED. SATVRNI. FECIT.

DE. MANIBVS. AGROS. DIVISIT. IN. IT. ALIA.

BENEVENTI. IN. GALLIA. COLONIAS.

DEDVXIT. LVGDVNVM. ET. RAVRACVM.

Hæc brevius habet Dion Cassius, lib. XLVI hist., dicens: Senatores Lepidum ac L. Plancum, timentes, ne hi quoque se Antonio jungerent, miserunt ad eos, qui dicerent, nihil jam eorum rempubl. opus habere: ac ne quid sinistri suspicarentur, facinusque aliquod perpetrarent, jussi sunt à Senatu iis, qui quondam Viennâ, quod est opidum Provinciæ Narbonensis, ab Allobrogibus expulsi, ad confluentes Araris Rhodanique fluviorum confederant, urbem concedere. Itaque illi subsistentes, Lugdunum, quod olim vocatum fuit

Λυγδῦνον, ædificarunt, &c.

Inter-

Interna descriptio habebit Materiale & Formale.

Materiale considerabimus primò in situ, respectu *aëris*, qui hyberno tempore nubilus ut plurimum; unde pluvioso cœlo maximam partem hyemis hîc transegimus; æstate verò non item. Respectu *soli*, magna est *amœnitas & fertilitas*. *hæc* in frumentis, fructibus, uvis, præsertim moscatellinis, in gregibus & armentis, volatilibusque consistit; quæ omnia abundantè penu mensis victorum inserviunt. *illa* in loci genio & positu, in pratis vallofis, hortis, vineisque non paucis, quas colendi Imperator Probus Lugdunensibus circa annum Christi cclxxx veniam dedit: hoc ex indultu milites plantarunt vites, ex illis in monte Couzon collegerunt vinum, vino Choo non absimile; unde & monti nomen mansit. Respectu *fluminum*; quæ sunt *Araris & Rhodanus*.

Araris è monte Vogeso ad Lotharingiam originem habet; & per Heduos & Sequanos transiens, nobiles Burgundiæ civitates, Divionum, Augustodunum, Verodunum, Matisconam aluit; discriminansque ab invicem Comitatum ac Ducatum Burgundiæ, Lugdunum intrat; idque advectis navibus, mercibus frumentoque onustis, ditat; tandemque ad extremum civitatis, in duas partes divisæ, cum Rhodano se conjungit, nomenque amittit. Gallis dicitur *Saone*; Latinis quibusdam *Sagona*, à *sanguine*, quo totus fluvius rubuisse dicitur, cum Julianus apostata cruentâ persecutione martyres morti daret. Unde Gregor. Turonensis ipsam urbem dicit dictam nobilissimam, quòd martyrum sanguine fuit illustrata.

Rhodanus alter fluvius est, de quo Pompon.
Mela

*Mela lib. II: Rhodanus non longè ab Istri Rhenique fontibus surgit: deinde Lemano lacu acceptus, tenet impetum, seque per medium integer agens, quantus venit, egreditur. Inde contra in occidentem ablatas, aliquandiu Gallias dirimit. Post, cursu in meridiem abducto, hac intrat: accessuque aliorum amnium jam grandis & subinde grandior, inter Volcas & Cavarras emittitur. Verè ita est; non mutato colore lacum Lemanium prope Genavam penetrat: mox ad pedem montis Juræ, ubi nunc Clusa, se abscondit in terræ recessus, aliquotque inde milliaribus placidus egreditur, Lugdunumque descendit; ubi insulam cum Arare junctus constituit. Insula verò ista facta est, cum prima urbis fundamenta jacerentur, antequàm Plancus ea in vicinos montes transponeret: dicta aliquibus *Chersonesus*: quæ ex duorum istorum fluminum concursu & mutuo complexu representat insulam Δ *Ægypti*, quam Nilus divisus in partes secat: differt tamen in eo, quòd illius unum latus à mari claudatur, & amnium concursu cogatur; hujus verò alter terminus inter amnes à difficilibus & asperis montibus finiatur.*

Uterque fluvius suum habet pontem & munimenta; quæ videbimus.

Pons Arari instratus, totus est lapideus, longitudine latitudineque conspicuus, arcuum IX, quibus ulterior & citerior urbs coit. Lignum Crucis erectum tali inscriptione videtur, licet manca:

D. M.

SEVERI. G. FIL.

VALERINAE

C. MEMMIUS SEVE-

RIANVS FEL.

N

Porta

Porta Nisiero proxima in eodem ponte talem habet inscriptionem :

L. BESIO SUPERIORI
VIROMNDE Q. R.
OMNIBVS HONORIBVS
APVD SVOS PVNCTO
PATRONO NAVTARVM
ARARICOR ET RHO-
DANICORVM PATRONO
CONDI ET
CONSISTENTIVM
ALLECTARIAE GALLIARVM
OB ALLECTVRAM FIDELI-
TER ADMINISTATAM
TES PROVINCI GALLIARVM.

[*Allectura* antiquitus officium erat, quò cognoscabantur lites mercatorum in re fluminum: derivatione deductâ ab *allego*.]

Pons *Rhodano* instratus ad finem civitatis, totus itidem lapideus est, firmæ & prægrandis molis, arcuum XIX amplorum: opus structurâ superbum. cui Crux lapidea imposita denotat limitem territorii Lugdunensis & Delphinatûs. In hoc ponte Andragotius, à Maximo Tyranno magnâ pecuniæ summâ ad hoc facinus conductus, Gratianum, Valentini I filium, Principem piûm, qui Ausonium præceptorem ad consulatum evexerat, occidit: de quo Sozomeni verba sunt lib. IV: *Andragotius impetu continuo Gratianum persequens, Lugduni pontem transiturum comprehendit, & occidit, anno Christi CCC LXXXIII.*

Munimenta Araris sequuntur, ad sinistram ripam locata:

Henrico IV regnante, pace vigente, præfecti Coss. Cossque urbis Lugduni
Ara-

Ararim extra alveos prorumpentem cin-
xerunt, vallarunt hac eleganti serie, ut in
posterum sint portus, Mercatorum com-
moditati, Nautarum securitati, Urbis or-
namento, Populi oblectamento. incept.
anno M DC VI. perfect. anno M DC IX.

Ad eandem sinistram ripam alia tabula nigro
è marmore posita est, obvia secundo flumine de-
scendentibus è castro *Pierre scize*:

*En l'an M DC XXII, du regne de Louys le Juste
XIII, Roy de France & de Navarre; Messire
Charles de Neuville, Seigneur d'Alincourt, Mar-
quis de Ville-Roy, Comte de Bury, &c. Conseiller
de sa dicte Majesté en son conseil d'Estat, chevalier
de ses ordres, Capitaine de cent hommes d'armes de
ses ordonnances, Seneschal de Lyonnois estat, Gou-
verneur & Lieutenant General pour sa dicte Ma-
jesté en cette ville pays de Lyonnois, Forests, &
Beaujolois; par le soing & vigilance de nobles,
Pierre de Seve, Conseiller de sa dicte Majesté,
President en la Seneschauſſee & siege Presidial de
cette ditte ville, premier President en Parlement de
Dombes, Prevost des marchands; Jean Guignard,
Conseiller de sa dicte Majesté, & Contrerollcur
General du taillon au dict Lyonnois; Claude Na-
vergnon, Bonaventure, Michel, & Louys Landry,
aussi Conseillers de sa dicte Majesté au dict siege
Eschevins de cette dicte ville, & aux despens des
deniers communs & d'octroy d'icelle, ce quoy des
long temps commence, pour la communauté publique
a esté parachevé.*

*Rhodani munimenta ad ejus portam talem ha-
bent inscriptionem, muro adfixam:*

Du Regne & par le commandement du tres-
N 2 *Chre-*

- Chrestien Roy Louys , troixiesme de ce nom: & par l'autorité & le soing de Messire Charles de Neufville, Seigneur d'Halsincourt, Marquis de Villeroy, Comte de Bury, &c. Chevalier des ordres du Roy, Conseilleur en ses conseils d'Estat & privé, Capitaine de cent hommes d'armes de ses ordonnances, Seneschal de Lyonnois, Forests & Beaujolois, cette ville du tout ouverte depuis la reviere de Saosne jusques icy, a esté fermée par cette cloture & fortification, achevée en l'an mil six cents vingt deux.

Eadem ferè inscriptio eidem muro alio loco adposita est, mutatis solummodò circa finem aliquibus verbis, nimirum ut loco verborum: Depuis la reviere de Saosne; sequentia ponantur: Depuis le bastion Saint Clair jusques, &c.

Ita fuit primum Materiale respectu situs: sequitur alterum, respectu ambitus urbis; qui, ut experientes notarunt, est sex milliarium & xxx perticarum: sat ampla circumferentia, quòd intra ipsa mœnia ac claustra sua continet complures areas, hortos ac vineas.

Tertium Materiale videbimus in partibus; iis-que vel externis, vel internis. Externas facimus castella, portas, mœnia, &c.

Castella tria habet, la Pierre Scize, Sancti Sebastiani, & S. Clari.

La Pierre Scize ultra Ararim insigne est castrum, positum in summo monte supra petram durissimam, & quasi incavatam, muris suis & propugnaculis firmiter circumdatam, ita ut ex hac rupe tormentis bellicis facilè hosti via ad urbem intercludi possit. Castrum hoc nobilitatum est Ludovici Ducis Mediolanensis captivitate, anno clò Io; qui, spectante Ludovico XII, solus cum famulo dum huc duceretur, dixit:

O for-

O fortuna inconstans ! heri centenis hominum milibus imperabam ; hodiè vix unum habeo servum. quasi cum Comico dicere vellet :

Fortuna humana fingit, arctatque ut libet :

Me, qui liber fueram, servum fecit, è summo infimum,

Qui imperare insueveram, nunc alterius imperio obsequor.

Clarum item est à custodia Nemorosi Ducis, quam è Botereo, lib. II Comm. Gall. p. 147, huc ponemus. Diximus, Nemorosum Ducem à Lugdunensibus in Petrar Scissæ scopulo captivum factum, (qui Lugdunum non viderint, audiant, esse rupem, olim ad invertendum Ararim eique novum alveum faciendum dissectam ; unde vocatur illa) vivo & scrupulo saxo in acumen exurgit, ut deorsum despicientibus altitudo terrorem faciat. In ergastulo rupis plus novem mensibus servabatur pervigili civium custodia, vices alternantium : nec enim à milite vel exteris fides erat. ille morbum simulat ; decumbens in lecto, custodes salere, nec quieti esse molestos, jubet. proximo triclinio semotis custodibus, oscitantibusque in fabulis, in alea, ac hujuscemodi ludicris quibus tenebræ falluntur, fiducia morbi ; proripit se stratis, lixa & gregarii habitu ; mentitur se alium ; lasanum, quo lotium excipitur, sumit ; (ecquis enim custodem credidisset, Principem, ex materno genere regii sanguinis, ad hac olida velle demitti ? fecit tamen, cum ex re qualibet libertatis odor bonus sit ;) perque satellitium personatus ignotusque pergit in latibulum ; ex quo per muri hiatum, à coquo factum, fune innexo se demittit, innoxie dilapsus. ex familia foris duos præsto habuit, à quibus ad equestrem cohortem deducitur, quam Marchio Sansorlinus frater ad excipiendum miserat. hinc Vienne digreditur. Lugdunenses ut custodia dilapsum

- Chrestien Roy Louys , troiziesme de ce nom: & par l'autorité & le soing de Messire Charles de Neufville, Seigneur d'Halincourt, Marquis de Villeroy, Comte de Bury, &c. Chevalier des ordres du Roy, Conseilleur en ses conseils d'Estat & privé, Capitaine de cent hommes d'armes de ses ordonnances, Seneschal de Lyonnois, Forests & Beaujolois, cette ville du tout ouverte depuis la reviere de Saosne jusquesicy, a esté fermée par cette cloture & fortification, achevée en l'an mil six cents vingt deux.

Eadem ferè inscriptio eidem muro alio loco adposita est, mutatis solummodò circa finem aliquibus verbis, nimirum ut loco verborum: Depuis la reviere de Saosne; sequentia ponantur: Depuis le bastion Saint Clair jusques, &c.

Ita fuit primum Materiale respectu situs: sequitur alterum, respectu ambitûs urbis; qui, ut experientes notarunt, est sex milliarium & xxix perticarum: sat ampla circumferentia, quòd intra ipsa mœnia ac claustra sua continet complures arcas, hortos ac vineas.

Tertium Materiale videbimus in partibus; iisque vel externis, vel internis. Externas facimus castella, portas, mœnia, &c.

Castella tria habet, la Pierre Scize, Sancti Sebastiani, & S. Clari.

La Pierre Scize ultra Ararim insigne est castrum, positum in summo monte supra petram durissimam, & quasi incavata, muris suis & propugnaculis firmiter circumdata, ita ut ex hac rupe tormentis bellicis facilè hosti via ad urbem intercludi possit. Castrum hoc nobilitatum est Ludovici Ducis Mediolanensis captivitate, anno cIdo Id; qui, spectante Ludovico XII, solus cum famulo dum huc duceretur, dixit:

O for-

O fortuna inconstans ! heri centenis hominum milibus imperabam ; hodiè vix unum habeo servum. quasi cum Comico dicere vellet :

Fortuna humana fingit, arctatque ut libet :

Me, qui liber fueram, servum fecit, è summo infimum,

Qui imperare insueveram, nunc alterius imperio obsequor.

Clarum item est à custodia Nemorosi Ducis, quam è Botereo, lib. II Comm. Gall. p. 147, huc ponemus. Diximus, Nemorosum Ducem à Lugdunensibus in Petri Scissæ scopulo captivum factum, (qui Lugdunum non viderint, audiant, esse rupem, olim ad invertendum Atarim eique novum alveum faciendum dissectam ; unde vocatur illa) vivo & scrupulo saxo in acumen exurgit, ut deorsum despicientibus altitudo terrorem faciat. In ergastulo rupis plus novem mensibus servabatur pervigili civium custodiâ, vices alternantium : nec enim à milite vel exteris fides erat. ille morbum simulat ; decumbens in lecto, custodes slerere, nec quieti esse molestos, jubet. proximo triclinio semotis custodibus, oscitantibusque in fabulis, in alea, ac hujuscemodi ludicris quibus tenebræ falluntur, fiduciâ morbi ; proripit se stratis, lixa & gregarii habitu ; mentitur se alium ; lasanum, quo lotium excipitur, sumit ; (ecquis enim custodum credidisset, Principem, ex materno genere regii sanguinis, ad hæc olida velle demitti ? fecit tamen, cum ex re qualibet libertatis odor bonus sit ;) perque satellitum personatus ignotusque pergit in latibulum ; ex quo per muri hiatum, à coquo factum, fune innexo se demittit, innoxie dilapsus. ex familia foris duos præsto habuit, à quibus ad equestrem cohortem deducitur, quam Marchio Sansorlinus frater ad excipiendum miserat. hinc Vienne digreditur. Lugdunenses ut custodiâ dis-

psum intellexerant, ab eo sibi plurimum metuunt, &c.

Alterum castrum est in monte S. Sebastiani positum, situ amoenissimo, defensionique urbis opportunissimo: defendit enim superiorem urbis partem, omnemque accessum per Ararem hosti intercipit; & Sabaudiam versus, muris fossisque munitum; ita ut hostis ab omni latere excipi & abigi possit. Structores hujus castri fuerunt Comites S. Joannis; idque tribus sub distinctis propugnaculis formarunt. Primum tres continet areas pro milite numeroso excipiendo; supremam, mediam & infimam. In mediam primus fit ingressus. ceteræ angustiores sunt. in illa militum præsidiariorum est domicilium. ex hac via ducit angusta, interque duo saxa excisa, passuum xxxvi, ad aream infimam, amplam, longam pass. l, latam xix, formâ quadrangulari; habentem murum iv pass. crassum. Isthinc descensus est cvi passuum, antequam in vii cameras spatiosas & longas subterraneas devenias: sufficiunt hæ com meatui multo abscondendo, capaces vel xv clo hominum. Ab his repedandum in mediam aream; è qua aliâ viâ itio fit in supremam, eadem ferè amplitudine quâ infima: sub hac, in ipsis terræ visceribus, alii sunt fornice, prioribus minores & angustiores. Alterum propugnaculum, communiter Sancti Sebastiani dictum, elevatum magis est primo, ita constructum ut inferius sub eo positum ex obliquo inde possit defendi. Murum habet xv pedum crassum, anticâ parte magis protuberantem; structura interior constat multis fornicatis meatibus. Tertium dicitur *la grenouille*, altius secundo, quod defendere potest, prominensque ut ex obliquo id magis defendat; triplices subterraneos habens

bens meatus. Hujus muros exteriores rex demolitus est, ne, si forte vacuum ab hoste caperetur propugnaculum, id ei inserviret in urbis detrimentum & ruinam. Eodem modo Carthusianorum fabrica regis jussu & studio securitatis intercepta est; ædificarant enim Carthusiani non procul ab hoc castro monasterium suum; sed potius cœperant tantum; verum nimis religiosum; ita enim id murorum circumductu firmare volebant, ut non locus precibus destinatus, sed castrum ad obsidiones sustinendas accommodatum videretur; Inhibuit igitur rex, & ab opere cœpto quiescere jussit.

Tertium castrum nomen habet S. Clari, ad Rhodanum situm, munitum quidem, sed priori cedens. Porta urbis numerantur vi: la porte d' Aisnay; la porte du Rhosne; la porte S. George; la porte S. Sebastien; la porte Vexé; la porte S. Iust. Porta Athenaica, ducens ad confluentes Rhodani & Araris, habet hanc inscriptionem:

*Quà Rhodano fert dives Arar, qui dividit Orbi
Alter oper, nova quà facies assurgat Athena,
Annibal Ausoniaeque acies & castra loquuntur,
Sub fido Francorum oculo custode Leonis.*

L V D O V I C O XIII regn.

Maria de Medicis matre regent.

Carolo de Neufville D. D. Halincourt

Prorege meritiss. Baltas. de Vilars

D. de Laval. mercat. Præfect. illm.

Alcy. Boulliod. Hor. Cardon. CL.

Pellot. Ant. de Pure

Coss. Ann. c1515 cxi.

La porte du Rhosne ducit in Delphinatum per suburbium la guillotiere; cujus hæc est inscriptio:

N 4

En

En l'année MDCXIX, & le IX du règne de Louys XIII, roy de France & de Navarre, Messire Nicolas de Neufville, Marquis de Villeroy, gouverneur, noble François de Merle, Provost de marchands, Alexandre Cholier Octavian Vanelle, Philippe Sene, Benoist Bezern, Eschevins, ont pour la commodité & seurté du public faict rebastir ceste porte.

La porte S. George, est ad latus palatii archiepiscopalis; ad quam legitur sequens monumentum Romanæ antiquitatis :

NVMINIBVS
AVGVSTORVM
LEENIVS RVFFVS
ET LEENIVS
APOLLINARIS
FILIVS.

La porte S. Sebastian ducit Genevam: la porte Vezze, Bituriges; la porte S. Just Tholosam; ante hanc lapis est magnæ molis, immensi ponderis, qui ita in æquilibrio positus, ut vel puer ipsum minimo digito movere possit & faciat tremere. Est quod notes; in omnibus portis excubiæ Germanorum maximam partem locatæ sunt, quæ diligenter inquirunt, si quæ bona ab adventantibus importantur gabellis digna; hinc fuge dolum & pœnam.

Mania urbis sunt fortissima, & sicubi lacera, non solum restituta, sed fortiora reddita; testantibus hinc inde Inscriptionibus, quarum hanc tantum placuit adponere :

En l'an-

En l'année M DC XI, le premier du regne de Louys XIII, roy de France & de Navarre, & de la regente de la royne sa mere, Marie de Medicis, par leur commandement, & par le soin & de l'autorité de Messire Charles de Neufville, Seigneur d'Halincourt, Chevalier de deux Ordres de sa Majesté, Capitaine de cent hommes d'armes de ses ordonnances, & son Lieutenant general es pays de Lyonnois, Forestz & Beaujolois, la ville de tout temps ouverte de cecosté a esté fermee par ceste fortification, faicte depuis icy jusques au Rhosne.

Aureis litteris hæc sunt inscripta muro interioris fossæ, ubi cuniculorum est habitatio.

Interna urbis partes sunt plateæ & ædificia.

Plateæ sunt angustæ & immundæ, unde foetor non exiguus. Ædificia iis inædificata non sunt vulgaris ordinis; alta, ut aër sanus ea perflare possit. Tria verò sunt quæ formam eorum deturpant: nimirum 1. canales lignei de tectis in medias plateas exporrecti, pluviam in prætereuntes evomentes, vestesque inquinantes. 2. Feneſtræ à papyro, cui oleum inductum, factæ, quæ funiculo sursum deorsumque attrahuntur. 3. Domus, quarum frontispicia, laterculo crudo, nullâ calce sunt vestita. Hæc singula junctim ubi adspicis, præsertim in foetidis plateis, non te diu sistent aut morabuntur. Plateis adnumero areas; quæ speciosæ in hac urbe & frequentes. quarum nomina tantum adjiciam. Amœnissima est la belle cour, ad pontem Rhodani; in qua ludus est palemaille, equile gubernatoris, & sphæristeria. ibi in domo elegans hic versus:

Fortuna prudens aciem fortisque retundit.

Altera, de Confort; in qua pyramis variis linguis vestita, inque honorem Henrici IV erecta. ibi ad

ædes quasdam nigris litteris Rhodani & Araris effluviū notavi ;

L'an 1570, & le dimanche, troisieme jour de decembre, environ onze heures du soir, le Rhosne & la Sochne se sont assembleés en la place de Confort, au coing de la maison appelée la Tour ; & l'onzieme jour du dict mois le Rhosne est remonté au dict coing. Tertia, le Terrean. Quarta, des Cordeliers. Quinta, de S. Nisier; quæ foro olitorio inservit. Sexta, de S. Pierre. Septima, de la Grenette. Octava, le change; ubi mercatorum bursa. Nona, de la Douane. Decima, de la Roche. Undecima, de S. Jean. Duodecima area; ubi supplicium aliquot mille martyrum versus fanum S. Justi ; ubi Crux posita, la Croix deconlee dicta.

Ædificia sacris & politicis usibus destinata nunc à nobis videantur.

Inter sacra illustre est templum S. Iohannis, ultra Ararim. cujus videbimus *structuram* & *Canonicos*. Structura est amplissima, elegantibus illustrata sacellis; inter quæ eminet *sacellum Borbonii* ; ubi Carolus è marmore ad sinistram: Modò Ludovici XIII regis Gall. & Mariæ Med. regiz matris ibi effigies. In ipso antico templi ingressu grandis porta est, cui *14 lepores* affabrè sunt incisi; singulis binæ sunt aures, & tamen in univèrsū *14* saltem numerantur: hoc artificium si non observâris, sunt qui negare audent à te templum visum. *Ioannis Baptista*, templi patroni, statua è marmore candido mox ad introitum conspicitur: reliquis statuis circumcirca positis capita truncata sunt, motibus ultimis bellicis. *Columnæ* templi ex Augusti ethnico templo huc deportatæ dicuntur. In templi medio, *sub ligno crucis*, altare versus, aurea hæc legitur inscriptio :

QVOD

QVOD BELL. CIVIL. LICENTIA
FOEDE DISIECTVM FVERAT
D.O.M. PROPITIO CAN. ET COM.
LVGD. REST. AN. MDLXXXV.

Docet hoc lemma gravissimas clades, quibus & Hugonottæ & Pontificii sese mutuò confecerunt, postquam anno cIo Io LXII religionem sub sanguinolentis regibus defendere cœpissent. Videtur in eodem templo *horologium*, monstrans horas, dies, menses, cursum solis & lunæ; ibi, in loco ubi leo movens linguam, addita inscriptio, docens Reformatorum ardorem destruendi pontificia templa:

HOROLOG. HOC, AN. cIo Io LXII impiorum rabie corruptum & deformatum, cIo Io xcviij, Dei misericordia, & reg. invictiss. Henrici III virtute, pace partâ, fausto & insigni Comit. ac Canon. Lugd. rest. curaverunt.

Vexilla ibidem suspensa videas, trophæa Ledigerii, quæ Sabauda redempta, regique oblata, hujusque jussu heic servata sunt. *Ossa Cypriani* martyris, à Carolo Magno huc apportata, dicuntur hic asservari. Si placet *campanam* è metallo puro fusam videre, ascendes gradus clxix è medio templi. Ibidem *arcui sepulchrali*, penes portam *la Froc*, dextrorsum, talis inest inscriptio:

Bonæ memoriæ & spei æternæ, spiritu quoque incomparabili Feliciæ Minæ, fœminæ rarissimæ castitatis exempli, affectionis plenæ erga omnes homines, JULIUS PRIMITIVS D. E. C.C.C.C. AVG. LVG. conjugii incomparabili, quæ vixit

N 6

ann.

ann. XXXII, mens. V, dies IV, sine ulla querela, sibi que, vivus fecit & sub ascia dedicavit.

Primitius hic conjugis suæ denatæ maritus, fuit unus è ccc auguribus, qui urbem antiquitus inhabitabant in loco penes Augusti templum, quorum officium erat varicinari.

Templo huic Johannitano cõtigua est *Aula Archiepiscopalis*. Portæ exteriori insignia Papæ Urbani VIII superstant, quæ anno cdo 16c xxv cõlocata, cum Franciscus Barberinus, legatus Papalis, in Galliam ad regem iturus, huc divertet: Tres apes sunt subtus:

Sugite nectareo madidantia Lilia rore,

Delicias pacis sugite, pacis aves.

Sugite. pacificis volucres in floribus: Orbem

Nam condire suo Lilia melle queunt.

Ibi, ad sinist. ingressûs, Papa, tenens claves sinistra; & benedictionem dans dextra, habitu Papali, sedem ad mensam; cui corona regalis imposita;

Eris corona, gloria in manu Domini.

Subtus:

Invitant croceis halantes floribus
horti.

apes sunt, lilia circumvolitantes.

Ad dext. ingressûs, Rex Galliar, dextra tenens gladium, cum corona Papali; sinistra sceptrum, cum globo appenso, habitu Regali:

Pro domo Domini.

Subtus:

Altus amor florum & generandi gloria
mellis.

apes sunt rosas circumvolitantes.

In hac

In hac ipsa archiepiscopali aulâ , ut & in vicinâ arcâ , & regio carcere , famosissima illa & detestanda laniena , anno clō 15 LXXI , sacro Bartholomæi, Parisiis, morte Colignii & clade Condzi cœpta, postmodum Lugduni peracta est. xxvii augusti dies erat, anni modò dicti, cum primùm Mandelonius Lugdunensis præfectus de laniena Parisiensi certior fieret : hic mox xxix aug. die, omnes euangelio Christi addictos & profitentes, edito tùm edicto , tùm violentâ manu crudelissimam ad carnificinam rapuit. Carnifex ordinarius , cum aliquibus militibus , ad alios mandandum conductis , in aulam & palatium archiepiscopi adducitur. Ibi carnifex, atrocitate tantæ crudelitatis perterritus, publicè negavit, se quidquam violenti contra homines illos facturum; nisi, prius illi ordinariâ sententiâ per iudices latâ damnati in manus sibi traderentur : hoc nisi fieret , de aliis sibi prospicerent homicidis, qui fortè non pauci in urbe invenirentur. Quo dicto & milites secum adductos absterruit à cruentâ hac intentione : hi enim, cum à captivis nunquam læsi essent , nec eos ob aperta crimina iudicio convictos viderent, apertè dicebant; Indignum fore , tam sanguinolento & ferino ausu contaminare arma , quæ nobilitatis & virtutis sint testimonia. Ita macellum hoc suspensum est, usque ad horam 11 pomeridianam ; quâ sclopetariorum præfectus, *Clon* dictus , adductâ audacissimâ perditissimâque hominum colluvie , aulam ingressus ; quibus cum furiis suis , pauculo tempore , ccc l. ibi detentos frustillatim secuit, confodit. Inter occisos fuit Franciscus du Couleur, dictus Bossu, mercator, cum binis filiis, quos consolando constanti oratione ad martyrium crexerat ; eosque ab iētibus carnificum, se-

met ipse iis obijciens, defensusus, ulnis suis amplexus est: filii nec minùs patrem ab imminentibus i&ibus, corporum suorum objectione visi fuère defensori: ita mutuo amplexu hærentes, pater & filii, finitâ lanienâ, inventi sunt. Quid ampliùs? mactatos sepultura judicabant indignos; nihilominus ne aër ex foetore sanguinis & corporum inficeretur, metus erat: capropter maximam eorum partem in præterlabentem Ararim conjici conclusum fuit. Dum sex populi occupata est in præcipitandis interfectis, ecce pharmacopola superveniens, modum ostendit, quo è pinguedine corporum argentum posset colligivulgus assentiebatur; selectaqne fuère obesa & magis pingua corpora; quibus dissectis omnem pinguedinem abstraxerunt, collegerunt, libramque tribus albis vendiderunt. Vide *Thuan. lib. LII, pag. 165, & seq.* Detestati sunt multi è Pontificiis in Delphinatu, Provincia & Languedocio hanc Lugdunensium crudelissimam lanienam, cadavera Rhodano secundo devescta sepulturæ mandantes. Duæ verò sunt hujus lanienæ crudelissimæ actiones detestabiliores: nimirum; primò, quod multi è Pontificiis auctores & incitatores fuerint, ut ipsorum fratres, consanguinei & conjuncti trucidarentur; secundò, quod, posteaquam à captivis, quidquid libuerat, abstulissent, mox eosdem contra datam ac juratam fidem interfecerint. In hæc evangelicorum truculentam necem noluisse etiam consentire dicuntur Canonici in æde Cælestinorum hæc Lugduni. Aliud hujus crudelis facinoris testimonium adhuc hodie extat Lugduni, ubi non procul à templo Spiritus sancti, cùm ad mœnia Rhodano adposita descenditur, in ipso muro relictum est foramen, per quod trucidati Reformati

mati

mati anno cło ІО LXXII in præterfluentem Rhodanum abjecti sunt. Verum est Deus, qui, quæ nos gerimus, audit & videt; huic vindicta innocentis sanguinis relinquenda. Videamus CANONICOS hujus templi; qui titulum Comitum obtinent; uti Decanus titulum Ducis. Olim siquidem Lugdunum forma Comitatus regebatur; primusque Comes ei fuit Armentas. de quo Gregorius Florentinus: Armentarius, dicit, Comes urbem Lugdunensem judiciaria potestate gubernabat. Deinde à Lothario Galliarum rege, Mathildi sorori, cum eam duceret Cuntadus filius Bozonis, II Regis Burgundiæ, donatus est Comitatus Lugdunensis. qui postea successionem temporis pervenit ad hos Canonicos dono Burgundico. quamquam sunt qui dicant, eos titulum Comitum gestare ab emptione Comitatus Forestii. Illud certum est, quod à Comitatu hoc multæ discordiæ ortæ fuerint inter hoc Canonicos & cives Lugdunenses; dum illi auctoritatem suam & potestatem extendere in cives voluere; hi vero rursus omne imperium recusare. Supremus pastor est archiepiscopus, totius Galliarum primas; cujus curia est etiam suprema per omnem Galliam in negotiis spiritualibus.

Sed diu satis hic fuimus: lustremus *templum Franciscanorum*, Ordinis minimorum, quod ante annos aliquot triginta noviter è fundamentis erectum est. Ad dextram templi portæ depictus est S. Franciscus, Ordinis auctor; cum inscriptione: *S. Franciscus de Paula, Ordinis fratrum minimorum institutor. Beati immaculati in via. Ps. cxviii.* Non procul ab hoc monasterio habitavit JULIANA HISPANA, virgo nondum xx annos nata, Latinas, Hebraicas, Græcas, Hispanicas, Italicas, Gallicas linguas docta, imò in Logi-

Logicis, & Philosophicis sic versata, ut disputationes publicâ cathedrâ defenderit.

Hinc ascendamus *templum* S. JYSTRÏ; quod conventuale est; olim civico furore multum dirutum. In hoc ostensus nobis fuit unus ex infanticidio Herodis reservatus infans. Juxta hoc templum inventum olim dicitur hoc epitaphium, laminæ æreæ inauratæ incilum; cujus auctor comparet fuisse Christianus:

DEO INVICTO
AVR. SECUNDO
NIVS. DONAVS
FRUMENTAR.
G. ET COMMENAVS
V. S. L. M.

Ascendamus porro ad *templum* S. IRENÆI, quod sub ultimum urbis pinnaculum ad Ararim situm est. Ipsum ædificium rudera ac monumenta nil nisi antiquitatem ethnicismi, sed & Christianismi, docent. Nomen habet à S. Irenæo, II apud Lugdunenses episcopo, ut testantur Historici Lugdunenses Paradinus & Rubys. Hic Photino, qui primus fuerat hæc episcopus, ætate jam gravi coadjutor factus & collega, tandemque successor, anno Christi CLXVII; annorum Imperii M. Aurelii & L. Veri quinto. In templi cœmeterio è jaspide columna videtur, cum hoc monumento:

D. M.
ET MEMORIÆ
ÆTERNÆ
CVAIIN CENV.

Non procul inde prolixum monumentum, antiquis Romanorum characteribus, saxo ingenti inci-

incisum ; cujus præter principium (CONIV-
GI — GISSIMAE) nihil assequi potui ; cætera
vetustate exesa , non nisi aliquot syllabas aut
mutilas vovulas continebant. Ibidem lapis qua-
dratus cum inscriptione :

D. M.

SEX. COSSVTIO

SEX. FIL QVIRIN

PRIMO EMERITO

EX COHO XIII VRB

T. SILVIUS HOSPES.

Intranti templum è regione ara opposita erat ;
cui superjacet lapis , qui dicitur pars columnæ
ejus, cui Christus alligatus fuit, cum à militibus
flagellaretur. Ibidem circum illam aram mona-
chales versus leguntur in Irenæum & cæteros
martyres , qui sub Q. Septimio Severo circa an-
num Christi c xcix, quo tempore Tertullianus
vixit, passi sunt :

*Ingressi loca tam sacra, tam rea pectora
tunde,*

*Posce gemens veniam, lacrymas hinc cum prece
funde.*

Præfulis hinc Irenæi turma jacet sociorum,

Quos per martyrium deduxit ad alta polorum.

Istorum numerum si nosse cupis, tibi pando ;

Millia dena novem-que fuerunt sub duce tanto.

Hinc mulieres & pueri simul excipiuntur,

*Quos tulit atra manus, nunc Christi luce fruen-
tur.*

xix c Id vero hi martyres non in ipso templo,
sed sub eo in subterranea concamerata cella ja-
cent sepulti. Duas ibidem videre habes arcas.
Altera earum dicitur sepulchrum Irenæi, sine
omni

omni interprete, præter has litteras: HIC IACET PETRVS. Altera S. Polycarpi. Verum ex historiis scimus, eum Smyrnæ in Græcia, sub M. Antonio, supplicio adfectum fuisse, cum Deo annos LXXXVI seruiisset. nisi igitur per reliquias ossium huc transportatorum historiam velant, vix veritati locus erit. Insuper in cœmeterio plura ethnica sunt monumenta, è saxis structa.

Templum in colle *la Forviere* exiguum est, & in honorem *Thoma de Aquino* exstructum; quod etiam dicitur *Nostre Dame de Forviere*. Alit x Canonicos; quorum domicilia cum hortis non in loco inamœno sita sunt. Olim erat Veneri, sumtuosâ structurâ, speciosoque ornatu, dictum. Prope id hæc inscriptio videtur:

D. M.

CACV ROM

SATTONIS

TREVERI

ANNOR

XVII

SIMILIS

TVNC VIVVS.

Penes templum *areola* est, cui si instas, Lugdunum omne oculis emensuras, ut & bonam Delphinarûs partem. Inde in *vineam* amplam itur, ubi antiqui *theatri* *rudera* & vestigia, quæ à Prætorio & Palatio Augusti adhuc ibi superant. Habitavit siquidem Augustus Lugduni tres fere annos, dum eò iter susciperet anno V. C. Lccc xxxvii, L. Domitio Ænobarbo & P. Cornelio Scipione Coss. quod fuit anno imperii sui xxvi i. Causa verò sui Româ discessus dicitur fuisse, ut
nimia

nimiâ sui Romæ morâ & mansione odium populi evitaret; vel, ut suspicionem amoris, quem cum Terentia alebat, declinaret: vel, ut querelas & accusationes in Licinium institutas judicaret; accusabatur enim, duriori onere, quàm par erat, Lugdunenses affecisse. *Dion Cass. lib. 54.* Ab illa vinea videtur antiqui & crassi muri pars, circa quam vulgus refert, *vitulum aureum*, cui Augustus divinos honores offerebat, sepultum esse: at vitulus usque in hunc diem, licet laboriosè quæsitus, nondum repertus est. Vineâ ista agnoscit dominum *M. du Soleil*, officio clarum in urbe; cujus benevolo indultu videre poteris antiquam palatii & theatri imaginem, artificiosè depictam. In ipsa via, quâ inter mûros civitatis & nonnullos hortos ascenditur versus templum *la Forviere*, spectantur *iv columna*, rudera antiqui ædificii, quæ olim aquæductibus inservivisse comparent. Hi autem aquæductus, ut habet commune populi effatum, aliquot milliarium longitudine protendebantur, usque dum ad ipsam scaturiginem pervenirent, aquas haurirent, inque urbem deferrent. Ideo autem tam longo itinere deducebatur aqua, quòd, cùm urbs destitueretur ad eò salubribus aquis, illa purior per longos meatus & defæciatior reddebatur priusquam ad usus hominum perveniret. Eorundem aquæductuum adhuc hodiè non procul ab urbe conspiciuntur rudera, per Saracenos, magnam Galliæ partem sub Pipinorum imperio devastantes, dejectorum.

Ultra Ararim videndum etiam *templum Ioannis Burgundi*, mole quidem exiguum, sed sacello illustre, partim ob *iv columnas* è peculiari marmore Româ adportatas, partim ob picturam altaris egregiam.

Non

Non procul ab hoc monasterio ad radicem montis est *monumentum*, quod vulgò *la sepulture de deux amants* dicitur: Elevatum conspicitur & impositum iv magnis columnis, suis cum epistyllis; erectumque in publica platea juxta ædes fabri cujusdam ferrarii, inter portam *la Vexé*, quam sub adventum nostrum ingrediebamur, & montis castrum, *la Pierre Sire*. De hac sepultura variz sunt opiniones. aliqui putant, Herodem Johannicidam, cum Herodiade in exilium pulsum, Lugduni mortuum esse, & sub his saxis cum suo scorto sepultum jacere. alii sunt, qui duorum amantium volunt esse monumentum, è Sicilia exulatum qui ierunt diversis & oppositis quasi viis & itineribus; iiq̃ue postea Lugduni iterum convenère, vitamque in mutuo amoris officio finiére; unde constantiz & mutui adfectûs hoc iis publicum positum sit monumentum. De Herode constat, ipsum ob facinora deportatum esse in exilium ad provinciam Lugdunensem; num verò ideò Lugduni sepultus sit, credant qui volunt.

Tantum de sacris ultra Ararim: *Cis Ararim* etiam quzdam notabimus. In descensu de monte Sebastianus est templum *religiosorum Carmelitarum*, non magnum quidem, verum insigne, in quo sepultura illustrissimæ uxoris Domini d'Halincourt, magnifica & superba, cum aureo hoc epitaphio:

Icy gist Dame Jacqueline de Harlay, Dame d'honneur de la royne mere du roy, fondatrice de la maison & monastere des religieuses Carmelites de ceans. Femme de hault & puissant Seigneur Messire Charles de Neuf-ville, Seigneur d'Halincourt, Marquis de Villeroy, Viscomte de la Forestz, Thaumier, Baron de Bury, &c. Chevalier des ordres du roy,
Con-

Conseiller en ses conseils d'estat & privé, Capitaine de cent hommes d'armes de ses ordonnances, Senechal du Lyonois, gouverneur & Lieutenant pour sa Majesté en la ville de Lyon, pays de Lyonois, Forestx & Beaujollois. Laquelle deceda le quinzième jour de mars, mille six cens dixhuit.

Porro offenditur in descensu templum Sancti Petri; & structura & monumenta ostendunt antiquitatem & celebritatem. Non procul à muro templi lapis est magnus, unicum saltem hoc verbum litteris majusculis est inscriptum:

R. A T T I L A.

In hoc antiquo templo penes altare magnum, ad sinistram, legitur hoc epitaphium, antiquis sed legibilibus litteris lapidi magno incisum:

C. JULIO SEVERINO
SEQVANO OMNIB.
HONORIBVS IN-
TER SVOS FVNCTO
PATRONO SPLENDI-
DISSIMI CORPORIS
IN RHODANI COR ET
ARAR CVI OB INNOC
MORVM ORDO CIVI-
TATIS SVAE BIS STATVAS
DECREVIT INQVISITORI
GALLIARVM TRES
PROVINCIAE GALL.

Huic ad dextram aliud stat oppositum:

TIBER POMPEIO
POMPEI TI FIL
PRISCO CADVR
CO OMNIBVS HO
NORIBVS APVD SVOS

FVNCT.

PIO I T I N E R A R I V M.
 FUNCT. TRIB. LEG. V.
 MACEDONICAE
 IVDICI ARCAE
 GALLIARVM III
 PROVINC. GALL.

(Judex arcæ Galliarum dictus fuit antiquitus præfectus rei pecuniariæ ; hodiè *le Président des finances.*) Recentiora ibidem notavimus duo. Alterum tale erat :

HIC SITVS EST CLAVD. BELIVRIVS. V. C. DELPHIN. SENATVS PRAESES PRIOR. CVIVS INNOCENTIA HOMINVM INVIDIAM PROVOCAVIT ET SUPERAVIT. VIXIT. ANN. LXX. M. VII, D. VII. JOANNES ET POMPONIVS PATRI OPT. POSVER. ANN. M D LVII.

Alterum, juveni Bohemo erectum, tale erat :

D. O. M. S.

Joanni Wettengel de Newenberg, natione Bohemo, è regia Praga oriundo, cum florentiss. Galliarum & Angliæ regnis perlustratis in Italiam iter pararet, juveni ad summum virtutis & gloriæ fastigium pleno cursu contendenti, in ipso ætatis flore, ardenti feбри abrepto, filio cariss. PP, mœstiss. Deo animam commendantes inter lachrymas & suspiria hoc monumentum P. CC. Anno à Virginis partu supra sesquimillesimum xx-ciiix, mense julio exeunte, C. V. ann. xiiiv, M x, D. L.

*Parcito (dicebam) juveni mors atra. Sed illa
 Insultans miserum sustulit ante diem.*

Quis-

*Quisquis es, heu! frustra fidis juvenilibus annis;
Pallida mors nullum novit habere modum.*

In spe firma resurrectionis quiesco.

Huic templo adstunt *moniales*; quarum reditus ut sunt lauti & ampli; ita earum formæ dicuntur esse præstantissimæ.

Non longè hinc abest templum *D. Cosmi*. Pars ejus exterior habet inscriptionem sub Vespasiano erectam, vix ab antiquitate mutilatâ tantum de ea legi potest:

CN O

O

ANNO SE

SPASIANI VIT

IMP. AUG F.

F. GALLIA.

Huic templo contigua est domus, in qua hæc inscriptio, tripartitam Galliarum distinctionem habens:

SERVILIO

MARCIANO

ARVERNO

C. SERVILI

DOMITI FILIO

SACERDOTI. AD

TEMPLVM ROMAE

ET AVGVSTORVM

TRES PROVINCIARVM

GALLIAE.

Ne obliviscaris templi *Iacobinorum*, vulgò *no-
stre Dame de Confort*; quod Germanorum hæc
denatorum est dormitorium, situm in area de
Confort. Lapidis sepulchrali insculpta sunt hæc
verba: *Icy est la sepulture des Allemans Imperiaux.*
Aquilam anciam, insigne Romani Imperii, se-
pulturæ impositam, furto sacrilega manus ab-
stulit.

tulerat; testantibus literis hisce, quas supplices illius Ordinis Monachi nobis offerebant: eas huc in elogium nostræ nationis adponere volumus: Serenissimis Principibus, Ducibus, ac Marchionibus; generosis Comitibus & Baronibus; nobilissimis, nec non reliquis eruditione & virtute clarissimis viris. Germanis peregrinantibus, atque hoc tempore Lugduni commorantibus, religiosi, conventus Domina de Confort, ipsorum servitiis addictissimi, utramque salutem humili devotione precantur. Serenissimi Principes, Duces, & Marchiones, generosi Comites ac Barones, nobilissimi, nec non reliqui eruditione & virtute clarissimi viri: Natio vestra Germanica, armis ac literis ce leberri-
ma, & laudatissimis dedita peregrinationibus, Ordinem nostrum, qui est DOMINICANORVM, jam dudum tantâ benevolentia complexa est, ut, si alicui Germano inter peregrinandum aliquid humanitatis acciderit, in nostri Ordinis ecclesiis potissimum sepeliri voluerit. Testes sunt Bononia & Siena in Italia; testis est hæc ipsa Lugdunensis civitas, in qua inclyta vestra natio ducentos abhinc annos & amplius sepulturae jus obtinuit: id quod antiquis monumentis probari potest: nec ita pridem demonstravit insigne Romani Imperii, Aquila aenea sepultura imposita; quam malitia improborum fur-
tim sustulit: religiosa beneficentia bonorum ex vestra natione, brevi, ut speramus, reponet. Nimirum vestra natio Ordinem nostrum naturali propensione sequitur, singulari affectione prosequitur; quia novit, Sanctum DOMINICVM, Ordinis nostri authorem, natum esse ex illustri GYZMANORVM familia; quam ex Germania oriundam magnitudo animi & prudentia in Hispaniam transtulit; opibus, honoribus, atque dignitatibus ibidem auxit. Vos igitur, præclara clarissima nationis lumina & colu-

columina, submissè & obnoxie rogamus, ut memores antiquissimæ affectionis, consuetum favorem nobis etiam hoc tempore exhibere, & quia ornamenta sacra, quæ habemus, pleraque continuo usu attrita sunt, ad paranda nova necessitati nostræ succurrere dignemini. De liberalissima munificentia vestra, eâ quâ par est, humilitate, hoc nobis pollicemur. Cum enim vel majores, vel cognati, vel affines vestri, Deo Opt. Max. ipsos in peregrinando ex hujus vita miseriis evocante, corpora sua mortua, veluti pretiosa pignora charitatis, Ordinis nostri custodiæ committere non dubitarint; spēs certa nos fovet, fore, ut liberalitas vobis ingenita, Deo justissimo recompensatori fœneratura, hoc beneficii apud nos collocare velit. Facietis rem ipsi Deo gratam, vobis honorificam, Ordini nostro necessariam. Nos vicissim perpetuam ejus memoriam gratissimis animis submissè recolentes, vestra itinera, illisque peractis, illustres ac præclaras actiones vestras piis votis prosequemur. Valete.

In hac urbis parte est etiam templum S. Bonaventura, à Franciscanis Cordigeris inhabitatum. ubi hortus cum xysto spatiofo; ibi hæc nota:

Noli	{	concupiscere	}	omnia	{	vides.	
		credere				quæ	audis.
		dicere					scis.
		facere					potes.

In templo sunt trium Noribergensium monumenta, cum inscriptionibus Latinis & Germanicis; quas enotare non potui.

Hinc te confer ad templum dictum l' *Abbaye de Saint Aisne*; quod omnium Lugdunensium ædificiorum est antiquissimum. Hæc loci magnificentissimum totius Galliæ templum erat positum, Augusto Cæsari dicatum. De illo ait Strabo

lib. 17: Templum ibi ab universis Gallis communi designatione impensum, & Augusto Casari dictum, ante hanc urbem adificatum est, ubi fluviorum est coitus; ad radicem enim templi illius Araris ac Rhodanus conflunt. Hodie nihil magnificentiae ibi, multum verò antiquitatis. Videatur Suetonius in vita Claud. Budans lib. 17 de assè. Alex. ab Alex. lib. 7 genial. dier. c. 111. In hoc templo duae erant aerae. Altera, quae magnificentiam & opificio erat eminentior, inscripta erat honori Augusti, anno V. C. 1566 XLIV, ejus imperii XXXIV, 1 Julii, Anton. & C. Fab. Afri. Coss., eodem die quo Claudius Nero est natus. Ex hac ara singulis diebus Augusto oblata sunt sacrificia, pompa tanquam alteri Jovi, per sacerdotem. Vide Florum in Epitom. lib. 111. Altera ara erat omnibus communiter Galliarum provinciis consecrata; quae tum temporis LX numerabantur. Hae provinciae sua nomina pyramidi, ad dictam aram erectae, inculperant, tutelarium statuis adpositis, quae in publicis festis & solemnitatibus circumferebantur. Vide Strabon. lib. 17, dicentem: Adest ara dignitatis eximia, gentium LX inscriptum habens titulum; earum singularum statua una: alia subinde ingens locata est ara.

Juxta templum erat academia, à Romanis instituta, & Minervae consecrata, tum quòd haec literarum dicitur tutrix & praeses, tum quòd Massilienses illius subsidio multoties defensos fuisse, opinio erat. Excolebatur in hac palæstra maximopere Eloquentia, inque ea multum juvenus exercebatur, teste Sueton. in Caligul. dicente: Eloquentiae plurimum attendebat, facundusque ac promptus edidit in Gallia Lugduni miscellos ludos, ac certamen quoque Graecae Latinaeque facundiae, &c. Rhetoricis hisce exercitiis intererant viri

viri graves, quorum ad adsp̄ctum juvenes facundi expallere poterant, ut habet Juvenal.

*Palleat, ut nudis preßit qui calcibus anguem,
Aut Lugdunensem rhetor dicturus ad aram.*

Causa palloris subest; nam in palæstra hac rhetoricâ victus tenebatur linguâ suâ aut spongiâ madidâ eluere scripta in honoris sui decrementum, nisi eligeret in proximo fluvio præterlabente mergi.

Hodie adhuc locus vacat abbatiæ pontificiæ. in templo ad aram primam *Paschalis* Pontificis dicitur esse sepulchrum, qui auctor hujus templi dicitur, à versu :

Hanc adem sacram Paschalis Papa dicavit.

Ibi sacellum in choro, continens *xiv* Sibyllas cum suis vaticiniis; quæ tamen motibus civilibus maximam partem pessumdatae sunt. Ibidem monstratur lapis instar mensæ, qui Rhodano sine submersione innatans adportatus est. supplicium in hoc de Photino sumptum dicitant. In peristyllis monachicæ eruditionis legitur epitaphium :

*Virgo, Dei mater, Stephani miserere Boniti,
Qui jacet hîc, monachi venerabilis atque periti.*

*Festo namque tuo vitâ decessit ab istâ,
Istius ecclesiæ cantor simul atque sacrista.*

Nec procul ad dextram :

*Umbertus Sulimas, quem lux à fine decembris
Sexta dedit fati, hac requiescit humo.*

Lux æterna Deus, &c. &c.

Inde egredientibus ad Ararim obvenit antiquus fornix, qui habet duas columnas lapideas & regis insignia : *Vn Dieu, un roy, une loy, une foy.*

Ad portam Rhodani est *templum Spiritus S.* ab opificibus nonnullis exstructum, habitantibus in Rhodani platea. Origo ejus est à gesticatione quadam, quæ festo Pentecostes Lugduni exhibetur à personato quodam equite, vel potius equo, quem adpellant *le cheval fol*; id est, equum fatuum. Sic verò se habet: Regnante Carolo VI, anno Christi 1400, infima sex plebis, ex opificum & vilium hominum colluvie, conflata, imperium urbis adfectabat, facto tumultu & seditione; quæ tamen mox composita & sedata est, lato edicto, ut in tumultus hujus memoriam, festivitatis Pentecostes qui acciderat, quotannis homo quidam personatus per urbem iret, in capite coronam, in manu gladium gestans, supposititiis capillis, iisque passis, linteo femoribus alligato & in formam equi concinnato. Hoc spectaculo monere volunt vulgus, quàm non modò fatuo animo regatur respub. tempore pacis, sed etiam ingruentibus bellis defendatur armis hebetibus, si summa reipubl. & rerum gerendarum commissa esset & demandata plebi. Ab hoc tumultu quia alieni fuerant opifices vicum Rhodani incolentes, indultu magistratus, nec non in parte suppeditatis sumptibus, exstruxerunt templum hoc Sancti Spiritus.

Hinc ad *templum Cælestinorum* in ripa Araris ire potes; videbis egregium monasterium, ubi olim Sabaudia Ducis aula fuit.

Ultimo te duco ad XENODOCHIA, quæ ne relinquo invisæ, quod Gallia cum omnibus certant Lugdunensia, nova sunt; ordine & formâ afficiunt: distinctæ contignationes pro pauperibus, infantibus, senibus, agris, orbis, exposititiis, lustrantem oblectant, & ad eleemosynam invitant.

tant. Processum celebrant sub feriis Paschalibus.

Tantum de sacris ædificiis. *Politica* nunc restant. Inter quæ primo videbimus *CVRIAM* : quæ *nova* & *vetus* est. In *nova* videbis regis imaginem, insignia, & alia egregia opera. *Vetus*, jam in usus privati mercatoris abiit. Arcam habet, in qua dux æneæ tabulæ suspensæ videntur, Romano charactere scriptæ : dicuntur esse rescriptum Imperatoris Claudii, quo cives Lugdunenses jure civitatis Romanæ donati sunt. Fecit hoc ut amorem suum erga civitatem, & civitatis fidelitatem in rempubl. Roman. testaretur : gratus in patriam, quam habuit pro nativitatæ domicílio. Prior vero tabula sic habet *Equidem primam omnium illam cogitationem hominum, quam maximè primam occursuram mihi provideo, deprecor, ne quasi novam istam rem introduci exhorrescatis, sed illa potius cogitetis, quàm multa in hac civitate novata sint, & quidem statim ab origine urbis nostræ in quot formas statusque respubl. nostræ deducta sit. Quondam reges hanc tenuère urbem. ne tamen domesticis successoribus eam tradere contingeret, supervenère alieni, & quidam externi, ut Numa Romulo successerit ex Sabinis, veniens vicinus quidem, sed tunc externus, ut Anco Marcio Priscus Tarquinius, propter temeratum sanguinem, quòd patre Demarato Corinthio natus erat. & Tarquiniensi matre, generosâ, sed inopi; ut quæ tali marito necesse habuerit succumbere cùm domi repelleretur à gerendis honoribus. Postquam Romam migravit, regnum adeptus est huic quoque, filio, nepotibusque ejus : Nam & hoc inter auctores discrepat: Insertus Servius Tullius, si nostros sequimur, captiva natus Ocrefia, si Tuscos, cælii quondam Vivennae sodalis fidelissimus, omnibusque ejus casus comes, postquam variâ fortunâ exactus, cum omnibus*

reliquis Cæliani exercitus Etruriâ excessit, montem Cælium occupavit, & à Duce suo Cælio ita appellatus, mutatoque nomine (nam Tusce Mastarna eû nomen erat) ita appellatus est, ut dixi, & regnum summâ cum reip. utilitate obtinuit. Deinde postquam Tarquinii superbi mores invisi civitati nostræ esse cœperunt, quâ ipsius, quâ filiorum ejus nempe pertasum est, mentes regni & ad Consules, annuos Magistratus, administratio reipubl. translata est. Quid nunc commemorem dictaturæ hoc ipso consulari imperium valentius, repertum apud majores nostros, quo in asperioribus bellis aut in civili motu difficiliori uterentur? aut in auxilium plebi crentos tribunos plebis? quod à consulibus ad decem-viros translatum imperium, solutoque postea decem-vitali regno ad Consules rursus reditum. Quid I M. .... distributum consulare imperium, Tribunosque militum consulari imperio appellatos, qui seni & saepe octoni crearentur? quid communicatos postremo cum plebe honores non Imperii solum sed sacerdotiorum quoque. Iam si narrem bella à quibus cœperint majores nostri & quo processerimus, vereor ne nimio insolentior esse videar; & quasiisse jactationem prolatis Imperii ultra Oceanum; sed illac potius revertar civitatem. Altera tabula ænea ad sinistram sic habet: *Cæsar omnem*
• florem ubique coloniarum ac municipiorum, bonorum scilicet virorum & locupletium, in hac curia esse voluit. Quod ergo non Italicus Senator provinciali potior est, jam vobis, cum hanc partem censura mea approbare capero, quid de ea re sentiam, rebus ostendam; sed ne Provinciales quidem, si modò ornare curiam possint, recipiendos puto. Ornatißima ecce colonia valentißimæque Viennensium, quàm longo jam tempore Senatores huic Curia confert, ex qua Colonia inter paucos equestris ordinis ornamen-
tum

tam L. Vestinum familiariſſimè diligo, meſt deſtino; cujus liberi fruuntur, quaſo, primo ſacerdotiorum gradu, poſtmodo cum annis promoturi dignitatis ſuæ incrementa. ut dirum nomen latroniſta-
ceam. & odi illud palæſtricum prodigium quod ante DN. domum conſulatum intulit quàm colonia ſua ſolidum civitatis Romanæ beneficium conſecuta eſt. idem de fato ejus poſſum dicere, miſerabili quidem indigniſſimoque hoc caſu, ut vobis utilis Senator eſſe non poſſit. Tempus eſt jam, TI. Caſar Germanice, detegere Te patribus conſcriptis, quo tendat oratio tua. jam enim ad extremos fines Galliae Narbonenſis veniſti. Tot ecce inſignes juvenes, quot intucor, non magis ſunt pœnitendi Senatores, quàm poenitet Perſicum, nobiliſſimum virum, amicum meum, inter imagines majorum ſuorum Allobrogici nomen legere. Quod ſi hæc ita eſſe conſentitis, quid ultra deſideratis quàm ut vobis digito demonſtrem, ſolum ipſum ultra fines Provinciæ Narbonenſis jam vobis Senatores mittere, quando ex Lugduno habere nos noſtri ordinis viros non pœnitet. Timidè quidem, P. C., egreſſus adſuetos familiaresque vobis provinciarum terminos ſum ..... ſed diſtictè jam Comata Gallia cauſa agenda eſt; in qua ſiquis hoc intuetur, quòd bello per x annos exercuerunt, Divum Iulium, idem opponat centum annorum immobilem fidem obſequiumque. à tergo pacem præſtiterunt. Et quidem, cum adſcenſus novo tum opere & in ..... ſit nobis; nunc, cum maxime, quamvis nihil ultra quàm ut publica nota ſint facultates noſtræ, exquiratur, nimis magno experimento cognoviſimus. Tantum de mutilo iſto reſcripto, quo imperator Lugdunenſes voluit recipere in jus civitatis Romanorum. Verùm, quia Imperatores nondum habebant jus regium; idcirco Senatus neque eos recipere voluit pro civibus

reliquis Cæliani exercitus Etruriâ excessit, montem Cælium occupavit, & à Duce suo Cælio ita appellatus, mutatoque nomine (nam Tusce Mastarna ei nomen erat) ita appellatus est, ut dixi, & regnum summâ cum reip. utilitate obtinuit. Deinde postquam Tarquinii superbi mores invisi civitati nostræ esse cœperunt, quâ ipsius, quâ filiorum ejus nempe pertasum est, mentes regni & ad Consules, annuos Magistratus, administratio reipubl. translata est. Quid nunc commemorem dictaturæ hoc ipso consulari imperium valentius, repertum apud majores nostros, quo in asperioribus bellis aut in civili motu difficiliore uterentur? aut in auxilium plebi creatos tribunos plebis? quod à consulibus ad decem-viros translatum imperium, solutoque postea decem-virali regno ad Consules rursus reditum. Quid I M. .... distributum consulare imperium, Tribunosque militum consulari imperio appellatos, qui seni & sæpe octoni crearentur? quid communicatos postremo cum plebe honores non Imperii solum sed sacerdotiorum quoque. Iam si narrem bella à quibus cœperint majores nostri & quo processerimus, vereor ne nimio insolentior esse videar; & quasiisse jactationem prolatis Imperii ultra Oceanum; sed illac potius revertar civitatem. Altera tabula ænea ad sinistram sic habet: *Cæsar omnem*
• florem ubique coloniarum ac municipiorum, bonorum scilicet virorum & locupletium, in hac curia esse voluit. Quod ergo non Italicus Senator provinciali potior est, jam vobis, cum hanc partem censura mea approbare capero, quid de ea re sentiam, rebus ostendam; sed ne Provinciales quidem, si modò ornare curiam possint, recipiendos puto. Ornatisissima ecce colonia valentissimæque Viennensium, quàm longo jam tempore Senatores huic Curia confert, ex qua Colonia inter paucos equestris ordinis ornamentum

tam L. Vestinum familiarissimè diligo, meis desti-
no; cujus liberi fruuntur, quæso, primo sacerdotio-
rum gradu, postmodo cum annis promoturi digni-
tatis suæ incrementa. ut dirum nomen latronis ta-
ceam. & odi illud palæstricum prodigium quod
ante DN. domum consulatum intulit quàm colonia
sua solidum civitatis Romanae beneficium consecuta
est. idem de fato ejus possum dicere, miserabili qui-
dem indignissimoque hoc casu, ut vobis utilis Sena-
tor esse non possit. Tempus est jam, T. C. Caesar Germa-
nice, detegere Te patribus conscriptis, quo tendat
oratio tua. jam enim ad extremos fines Galliae Nar-
bonensis venisti. Tot ecce insignes juvenes, quot in-
tucor, non magis sunt pœnitendi Senatores, quàm
poenitet Persicum, nobilissimum virum, amicum
meum, inter imagines majorum suorum Allobrogici
nomen legere. Quod si hæc ita esse consentitis, quid
ultrà desideratis quàm ut vobis digito demonstrarem,
solum ipsum ultra fines Provinciæ Narbonensis jam
vobis Senatores mittere, quando ex Lugduno habere
nos nostri ordinis viros non pœnitet. Timidè qui-
dem, P. C., egressus ad sætos familiaresque vobis
provinciarum terminos sum ..... sed districtè jam
Comata Gallia causa agenda est; in qua si quis
hoc intuetur, quod bello per x annos exercuerunt
Dirum Iulium, idem opponat centum annorum im-
mobilem fidem obsequiumque. à tergo pacem præ-
stiterunt. Et quidem, cum adscensus novo tum
opere & in ..... sit nobis; nunc, cum maxime,
quamvis nihil ultrà quàm ut publica nota sint
facultates nostræ, exquiratur, nimis magno experi-
mento cognoscimus. Tantum de mutilo isto re-
scripto, quo imperator Lugdunenses voluit re-
cipere in jus civitatis Romanorum. Verum, quia
Imperatores nondum habebant jus regium; idem
Senatus neque eos recipere voluit pro civibus

Romanis plenis, qui gaudebant jure publico civitatis in judiciis magistratibusque petendis, suffragiis etiam ferendis; tales siquidem habebant sua domicilia Romæ, & in censum erant adscripti, sive cives essent originarii, sive assumpti. Lugdunensibus vero & aliis è Comata Gallia Senatus largiebatur, ut in numerum civium semiplenorum adscriberentur, qui jure testamentorum, tutelarum, matrimoniorum, & patriæ potestatis, fruebantur. Convenit hoc cum Tacito lib. xvii, qui dicit: *Primores Gallia, qua Comata dicitur, civitatem Romanam pridem adsecuti erant.* Penes has tabulas in ipso muro positus est alius lapis sepulchralis:

NOBILIS. TIB.

CAESARIS. AVG.

SER. AEQV. MONET

HIC ADQVIESCIT

JULIA ADEPTA CONIVNX

II. PERPETVA FILIA D. S. P.

His visis, confer te ad ASYLUM LVGDVNENSE, situm penes templum, nî fallor, sancti Nisieri, quo perfugis tutum receptaculum. Area est, in cujus medio pyramis & fons ferreis cancellis clusus. Portarum tibi scribam lemmata:

PIETAS FELICIS ANIMI STATUS, FONS ET SEDES;

CUM HVC PERVENERIS, FINIS EST.

Aliud: ADHAERERE DEO BONVM EST.

Aliud, ubi tria cadaverum capita muro imposita:

QVOD ADEST, MEMENTO

COMPONERE AEQVVS.

Aliud: VINDEXT ET ASSERTOR TVI

AVDE ESSE FELIX.

Aliud supra portam, cui columna quadriformis imposita:

HAC

HAC ITVR AD SECVKITATEM.

Multo de asyilis scripto & jure non te morabor;
 si otium est, eruditissimum *de Jure asyilorum* Pe-
 tri Sarpi Itali scriptum vide; non sine eruditione
 te dimittet. Vide etiam *Euphormionem in prasat.*
apologia sua: nec non *Reckerm. in disput. de*
rebus pub. priscis, aphor. LVIII.

Hinc in HORTVM te deducam Gubernatoris,
 sat amplum, porticum & ambulacrorum amœ-
 nitate jucundum; domesticis etiam eduliis con-
 situm. Lucus diversis ex arboribus in medio est
 sat densus; habitatio lusciniarum suavissimâ
 harmoniâ aures ferientium. Muro imposita sta-
 tua conspicitur; sub qua:

Istius domûs vivat hospes.

BERTHEAS

la Barbe posuit

P. C.

Subtùs semicirculo inscriptum est:

Vnde superbit homo, cujus mortalis origo,

Et præter numen cætera sumus erunt!

Hinc ad *armamentarium*, *la Rigaudiere* dictum,
 non ita à multis annis novo muro circumdu-
 ctum. tormenta non adeo multa in eo numera-
 bamus.

A seriis ad ludos, ad *sphæristeria*, te ducam;
 quæ xxv in urbe numerari audio; inter quæ ul-
 tra Ararim unum ascendi, sub alto tecto in su-
 premo ædium contignatione situm, visu mirum
 & rarum.

Dum ultra Ararim versaris, invise ad *domum*
Antiquariam, *l'Antiquaille*, in trivio montis
 Veneris sitam; ubi vetus hæc inscriptio:

M. AETERNÆ L. CL. RVFINI

CL. HUNC VIVS STIGIAS RVFINVS

AD VMBRAS INSTITVIT

O 5

TITV.

TITVLVM POST ANIMAE REQV-
 IEM QVI TESTIS VITAE FATIS
 SIT LEGE FVTVRVS CVM DO-
 MVS ACCIPIENS SAXE CORPVS HA-
 BENS. QVOQVE MEAM
 RETINET VOCEM DATA LITTE-
 RA SAXO VOCE SVA VIVET
 QVISQVE LEGET TITVLOS
 RATIO HIC SITVS EST IVVE
 NILI ROBORE QVONDAM
 CVI SIBI MOXQ: SI . . . . SI NVTRICI
 MARCIANAE ITEM VERINAE
 COLLATIA HAC MONVMENTA
 DEDIT ET SVB ASCIA
 DEDICAVIT

CVRAE CL. SEQVENTE PATRONO.

Ita mutila hæc & interrupta, ut, quid sibi velint,
 non assequar.

Eadem itione, antequam montem Veneris ad-
 scendis, in horto quodam videre potes antiquum
 sub terra Romanorum opus; *la grotte Berlucce*
 quod adpellant. E quadrato lapide in longitu-
 dinem producti sunt v. fornices, x cubitos alti, v
 lati: è traverso itidem iii sunt, ejusdem ferè
 cum prioribus longitudinis ac latitudinis. De
 usu variant capita: Quorundam opinatio est,
 thermas aut balnea antiquis temporibus hic
 fuisse; quæ si vera, nescio quomodo respirationi
 aut spiraculis fuerit ullus locus, cum omnes den-
 sâ terrâ oppletæ sint concamerationes. Quorun-
 dam hæc verisimilior est sententia; Usus cister-
 narum præbuisse hos fornices, cum Saraceni
 Galliam vastantes, hanc urbem multis difficulta-
 tibus, nec non aquarum inopiâ, affligerent.

Altius si lubet antiquitates lustrare, ascende
 ad portam *Trium fontium*, (*la porte de Triens.*)

Hunc

Hunc ad locum aqueductus simplices exterius venientes in tres divisi sunt canales, ut diversis ita incolarum locis inservirent: nisi cum Claudio de Rubiis lib. 1, cap. x, velis asserere, locum hunc à triplici aquarum scaturigine nomen suum sortitum; quemadmodum illum fontem extra Romanam ad ædem Divi Pauli, (quæ una est à viri primis Ecclesiis, diebus pasceus visitandis,) ubi is decollatus, nomen suum accepisse, Romana plebs nobis retulit.

Sufficiant hæc de Materiali urbis: *FORMALE* est in *regimine, & subditorum statu.*

Regimen in spiritalibus est penes archiepiscopum Lugdunensem, qui non solum per hunc tractum, sed per omnem Galliam est Primas.

In Politicis regis loco est Gubernator, toti territorio præfectus: Vir excellentis formæ, magnæ dignitatis, humanæ mentis, cui pro custodiâ Helvetii sunt perpetuâ: huic suus est locum-tenens. Quoad jura Majestatis & Regalia majora, constitutus est regis Procurator cum reliquis ei adjunctis.

Ita habent publica: Civitatis verò regimen Optimatibus est commissum, & ad aristocratiam vergit. Potestas eligendi magistratum est penes populum & opifices, sed restricta, & certis limitibus circumscripta. Cum Senator novus est eligendus, tunc magistratus totus convenit, & ex opificibus quosdam primores seu Magistros eligit & nominat. horum est deinde, votis suis novum eligere Senatorem, quem magistratus in suum ordinem adsciscit. Hinc anno cl. lxxv opifices, contra Senatum insurgentes; Optimatibus Lugdunensibus magnas movere seditiones; Volebant siquidem opifices, ut sibi illa privilegia darentur; se quoque judicio pollere, Senat-

tumque jam satis diu summæ rerum præfuisse ; tempus jam esse , ut opifices quoque ad clavum reipublicæ sedcant. Verùm Parlamenti sedulâ curâ & tempestivâ interventione ; seditio illa ita composita fuit , ut Senatoribus clavus reipubb gubernandus manserit. Rursus anno clō 15 xxix popularis alius motus fuit , dum plebs in diutiorum ædibus frumentum tantâ copiâ contineri aiebat, ut putresceret, interim se extremâ inopiâ laborare ; capropter granaria illa coeperunt invadere , deprædari , & nihil non insolentiarum peragere. quæ res Franciscum I Regem movit, ut tumultûs illius capita dignis pœnis afficeret.

SVBDITORVM sive *Civium* statum videbimus in religione, & extra eam.

Maximam partem cives sunt pontificiæ religioni addicti : dixerim tamen , mille & plures esse , qui reformatam amplexi publicè & seriò defendunt ; ideoque etiam , cum in urbe exercitio publico destituantur , regis clementissimo indultu ædificarunt ædem Dei in pago ULIN, qui horæ vel præterpropter intervallo ab urbe abjunctus, in quo singulis diebus Dominicis sacra sua concionando & cantando peragunt. Si quem Reformatorum contigit mori in urbe, monasterium est monialium juxta aream de Confort, in quod sub noctem citra omnem pompam infertur, terræque demandatur. Nota circa religionem reformatam , quòd anno clō c Lx Lugduni prodierit civis quidam , Johannes Waldo, sacras litteras doctus ; hic se Pontifici & ejus doctrinæ opposuit ; unde hodiè supersunt Waldenses. *Bienem-korb* p. 4. b

Extra religionem , subditi florent *mercaturâ* & *opificiis*. Quæ incrementa sua habent per Araxim & Rhodanum heic confluentes. Arari fluvio
secun-

secundo defertur frumentum, vinum, carbones, è Burgundia : Rhodano , licet flumine aduerso, ascendunt è Delphinatu , Provincia & Languedocio generosissima vina, mala citria , aurantia, merces item ex Hispania & Italia. Non est quod heic quid desideres in serijs , pannis , linteis ; nec quod literatos tangit, in libris : officina heic est librorum & emporium , qui æquo pretio addicuntur, & in omnes Europæ plagas exportantur. Quo non parùm faciunt i v mercatus annui, à Carolo VII & Ludovico XI regibus concessi; nimirum festo III regum, Paschatos, mense augusto, omnium sanctorum , magno cum exterorum commodo, præter Genevensium , qui hinc multum vapulant, dum ab iis negotiationes huc transportatæ sunt. Commendati sunt etiam olim cives à FIDELITATE, quâ Romanos Imperatores coluere : eamque testati sunt anno Christi cclvi , Constantio Imperatori. sub quo cum Maxentius Tyrannus hinc inde sæviret , Lugdunumque commorandi per aliquod tempus gratiâ veniret , ecce cives illum apprehendere , captivumque Constantio sistere voluere. Hic sic occultâ violentas sibi injicit manus, latereque perfosso, ita ut sanguis per os & nares efflueret , vitam perdit ; Ita extinctum Lugdunenses obtulerunt Constantio, qui gratâ mente agnovit fidelitatem; & licet Arrianus esset, Lugdunensibus religione discrepantibus parcere iussit.

Ita habet Formale in quiete : In adversis alia fuit facies; quò clades & ruinz urbis referantur , ex Historicis Romanis à nobis breviter videndz.

Prima, quæ anno V. C. lccc xliix, Neroniani Imperi xi, Christi lxxviii , ab edificata à Plance urbe cvii, evenit, miserrima est: Ignis enim de

coelo lapsus, voraci flammâ in cineres universam urbem dedit, ut sequenti die villici forâs urbem accedentes, ne unicam quidem domum invenerint. Seneca Epistola xci ad Lucil. ait : *Tot pulcherrima Lugdunensis coloniae opera, quae singula illustrare urbes singulas possent, una nox stravit, & in tanta pace, quantum ne bello quidem timeri potest, accidit. Quis hoc credat? ubique armis quiescentibus, cum toto orbe terrarum diffusa securitas sit, Lugdunam, quod ostendebatur in Gallia, quaritur. in hac ruina, una nox fuit inter urbem maximam & nullam. Hunc interitum ut repararent Lugdunenses, liberali munere Imperator Nero eos jovit, ut habet Tacitus, lib. xvi annal. dicens: Cladem Lugdunensem quadragies fessert. solatus est Princeps (Nero,) ut amissa urbi reponerent. Quam summam Budans lib. xi de assè dicit, collato cum nostro ære, efficere centum millia aureorum.*

Altera clades sub Septimio Severo, anno Christi cc, accidit, horrenda & ob id dolenda. Imperator hic, ut nulli nec amicorum nec inimicorum parcebat, ita in mares, foeminas, pueros, puellas, innocentesque infantes tanta sæviebat crudelitate, ut sanguis e corporibus effluens & vicos & fluvios tingeret, ut videre est in Julio Capitolino. Hic non contentus hoc hominum & inhabitantium macello, ad ædificia se convertit, quæ omnia demolitus est & evertit; à templo Augusti nihil, quod antiqui Lugduni formam referret, relinquens: ita placuit tyranno urbem incendio perire, velut Neroni Romam: imò aliter Hannibal erat, qui inspectâ humani sanguinis plenâ fossâ, pulchrum esse spectaculum non erubuit dicere. Causa vero tantæ crudelitatis in Severo hæc fuit: Albinus quidam, quem Severus

Impe-

Imperator vocabat fratrem suum & Cæsarem, in Gallia nomen & titulum Imperatoris usurpans, provinciæ isti inhiabat; hunc Lugdunenses, nihil fortè hac hospitalitate contra Cæsarem se delicturos arbitantes, in urbem suam receptum, hospitali sustentatione fovère. Hoc factum Cæsar Severus in contemptum sui interpretans, cives omnes criminis læsæ Majestatis arguebat, condemnabat, diraque hac executionis poenâ mactabat, non cogitans, se ipsum in causa esse, quod Lugdunenses Albinum, quem ipse Cæsar antè suum fratrem nominarat, tanquam Imperatoris amicum in hospitium suum receperint. Verùm ut versus habent:

*Ad generum Cereris sine cade & sanguine pauci
Descendunt reges & sicca morte tyranni.*

Ita Severo huic accidit, qui dum membrorum omnium, inprimis vero pedum maximum dolorem sentiret, nec pati posset, loco veneni, quod ei negabatur, cibum & massas plurimæ carnis avidus invasit: hujus cruditate cùm conficere non posset, pressus miserè interiit.

Tertia clades anno Christi ccc l. accidit, teste *Ammian. Marcellin. lib. lvi*, cùm Germani urbem captâ eam spoliarent: quos tamen Julianus circumventor interfecit, spoliaque ipsis ademitt.

Quarta clades sub Theodosio Imperatore fuit, anno Christi cccc xxxv, cùm Hunni & ipsorum rex Attila Galliam vastarent & depopularentur.

Quinta anno Christi lccc xv, sub Carolo Martello, Caroli M. avo, accidit, ubi Gothi & Saraceni urbem obsiderent & depredarentur.

Tantum de antiquis cladibus; novas superse-
deo adjicere, cùm non interitum sed incremen-
ta urbi voveam, pro grato hospitio, mihi exhibito;

bito ; eapropter cum hoc elogio descriptionem
ejus finiam :

Lyon, qui de la France sers de force & rempart ;

Lyon, qui de plaisance reluis de toute part :

La riviere du Rhosne, doucement decoulant,

Qui embrasse la Saasne, te rendent opulent.

Extra hanc urbem restant nobis quædam lo-
ca visenda. Nimirum, *primò*, INSVLA BARBARA,
(l'isle Barbe.) de cujus situ & excultu videantur
Paradinus lib. II, c. VI ; & Claudius de Rubiis.
In templis hæc enotavimus : Mox in ingressu
templi S. Maria :

Suscipe, porta patens, porta celestis imago,

Sanguine quos emit sibi Virginis alma propago.

Ibidem epitaphium Longini, quod in introitu
sinistræ partis ad sacellum B. Andreæ conspi-
citur :

Qui salvatoris latus in cruce cuspide
fixit,

Longinus hîc jacer.

Longini hujus statuam vidi Mantuæ in publi-
ca platea cum tali lemmate :

Longinus qui lanceâ Christi latus ape-
ruit, sanguinemque ejus ann. 111. Mant.
detulit, hoc in loco Cappadocia nuncu-
pato, sub præside Octavio decollatus est
idib. mart. LXX.

Porro in templo S. Lupi :

D. O. M.

S S. Martino & Lupo sacrum, immani
hæreticorum impietate ferro & igne va-
statum & funditus eversum anno M D
LXII, Deo auspice & Ludovico XIII Gall.
& Nav.

& Nav. Rege, R. D. Camillo de Neufville, insulæ Barbaræ abbatis, Decani impensis, & curâ vigilantissimi parentis D. Caroli de Neufville, D D. Halincourt, Marchionis de Villeroy, &c. Lugdunensis provinciæ Proregis, in integrum restitutum. anno M DC XX.

Secundò, extra urbem quod notes, est ædificium, (LA DVCHERE,) c passus ab urbe sejunctum, in colle peramœno prope Ararim situm. Hodie agnoscit Dominum de Nellestan, ad quem hereditate Francisci Clappissonii Advocati regii, qui secessum hunc pecuniâ maximam partem lusu acquisitâ dicitur ædificasse, devolutum est. Videamus hujus situm & ædificium ipsum. Situs ad invidiam amœnus, ad similitudinem valdè rarus est, commodiore in montis parte, è qua quidquid aliorum montium vicinorum, vinearum, agrorum, pratorum, convallium, fruticetorum est, imo ipsam in pede montis leniter descendentem Ararim, non exiguâ oculorum recreatione, mentisque voluptate, lustrare possum. Ædificium responder situi. Primæ portæ è lapide structæ, ubi occipit introitus, inscriptum est:

Rure tibi vivas; aliis, dum vixeris urbi.

Ubi hanc ingressus fueris, respice sublatis oculis; ubi:

Nec vidisse semel satis est.

Mox via passuum lxxx circiter calcanda est, ultrò citroque arboribus, maximam partem fructiferis, numero lxxxv, consita; cujus terminus paullum acclivior. ibi ad colliculum cisterna, cui inscriptum: *Benedicite fontes Domino.*

Inde

Inde usque ad portam ipsius domus intra duos muros ascenditur. Hæc *ambulacrum* est ; cuius parietes superiores , XII Imperatorum primorum icones ; inferiores , variorum animalium picturas ostendunt. Ibi propè ludo *palle maille* dicata area. Ex ambulacro ad penitiora itio est. Extùs porta habet insignia Procuratoris eleganti lapidi incisa , nimirum leonem nigrum , olæ ramum ungulis suis tenentem , cum lemmate : *Luctus forti ludus.* & paulò infrà : *Dens nobis hac otia fecit.* Intùs portæ eidem inscriptum est : *Pulchra, nisi abeundum esset.* paulò inferiùs : *Intravi ut exirem.* E regione istius portæ Henrici IV effigies muro adpicta :

*Si du sculpteur l'art & science
Pouvoient par un semblable trait
Graver sa valeur & clemence,
L'ouvrage seroit tout parfait.*

Ipsa area est quadrilatera , grandioribus saxis strata. Parietes ostendunt animalia depicta vario positu ad recreandos animos ; præ omnibus respice *ursum* ad fores introitùs sinistrorsum, qui inscios ferè terret , ita vivus videtur progredi. Hisce foribus inscriptum :

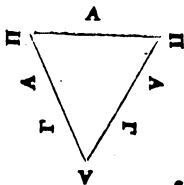
*Tant de peine pour bien amasser,
Puis mourir, & tout laisser.*

Versum hunc ita reddidit Latine celebris quidam medicus :

*Sollicita quod anhelosus collegeris ungue,
(Migrandum est,) aliis, quod legis, omne legis.*

In area hac seu potiùs impluvio , egregius est *fontis*, è monte prosiliens, cuius aqua in dolium influit & effluit, isti verò dolio Bacchus insidet instar equitis. Fontis latera habent inscripta : *Sic oriuntur opes:* Et, *Sic moriuntur opes.* Ad dextram supernè hoc triangulum cum listeris circum :

A Π.

Quid sibi velit, alium quære. Ad dextram propè hunc fontem ascenduntur gradus. ibi supra portam : *Ex templo in templum*. Inde non procul alia janua, cujus superiori parti appicta est Justitiz & Pacis imago, cum lemmate :

Vivitur sic intodivis custodibus istis.

Januz illi propè est *conclare*, in quo varia animantium genera, peculiareque venationes videas. Ex eo in *hortum* superiorem & inferiorem fat amplam itur; in quo aræ sunt occupatæ ole-ribus & herbis culinariis potissimum. Inde in superiores contignationes ascenditur, ubi *conclare* tapetibus & peripetasmatis aureis vestitum, regum aliquot Galliz & aliorum imagines habens; inter quas, si rectè memini, Bellarmini imago, distorto ore, cum disticho hoc :

Ars utinam mores animumque effingere posset,

Pulchrior in terris nulla tabella foret.

Januz hujus exteriori superscriptum est :

Hic statio est, alibi portus.

Ostenditur etiam *secretius conclave* Procuratoris, cum duobus procætiis, (*avantchambres*) formâ rotundâ, firmatum ponte pensili sive versatili, pro defensione corporis; dicitur quippe multorum inimicitias sibi contraxisse, & inde vitæ suæ insidias, quas ut declinaret, secessum in hunc se coarctavit. Nec longè inde *exuvia tro-*
codi-

codilina sunt ; animal istud in horreo quodam latitasse , & à rustico trajectum globo fertur ; credat alius. Inde in SACELLUM ducebamur, historiis biblicis decoratum, multisque lemma-
tibus inscriptum. Fornix mysterium pietatis habet, cum his versibus :

Tres unum, Deus est unus, tribus una potestas:

Hac casti maneant in religione nepotes:

Ad aquiminarium sive vas lustrale, lamina ænea muro inclusa est, cui hoc inscriptum :

D. O. M.

Franciscus Clapifson in præsidiali præfectura Lugdunensi cognitor regius , ac publici juris vindex, & Magaretha Dulin, dulcissima conjunx, suburbanæ hujus villæ ambo Domini , par conjugum fidissimum pientissimumque , hoc sacellum sociali pietate auctum , ornatum , consecratum, pro sua in Divam loci tutelarem Margaretham religione eidem nuncuparunt dedicaruntque : tum jusserunt quotannis anniversario Divæ natali sacris factis adscripto heic rem sacram ritè fieri, ac diem festum feriatumque à Ducheria-
na familia universâ agitari: quæ ipsi omnia concordissimè vivi sanxerunt , ne posteros rogarent ex voto suscepto. Anno
MDCVI.

Eodem ferè modo clauditur hæc voluntas, (*ne posteros rogarent,*) quomodo monumentum Ph. Decii Jurisconsulti , quod Pisis in Campo Sancto de semetipso factum legimus : P. P. post-
quam

quam Decius stipendium mille quingentorum aureorum in auro pro lectura consequutus fuisset ab excelsa Florentinorum repub. de morte cogitans, hoc sepulchrum sibi fabricari curavit, ne posteris crederet. In hoc monumentum adjiciam sarcasum à Jano Vitale scriptum; quod dum in suburbano hoc secessu te delectas, non malè interpretaberis, amice lector :

*Dum curat Decius sibi sepulchrum
Clarum marmore ponere eleganti,
Inscripsit titulos ineruditos,
Ut risum magis extorquere possint,
Quàm laudare hominem undique clarum :
Quod si non sibi pulchrius sepulchrum,
Quàm doctos titulos & elegantes
Curasset, modò mollius jaceres.*

E sacello eundem est in xystum, LXX passus longum, VII latum. Latera ejus varias picturas habent. inter eas tabula una, ubi gladii stricti multi :

*Cum tribus infelix serviret Roma tyrannis,
Hæc verum facies, quam modò cernis, erat.*

Superior pars varia emblemata & sententiosa lemmata habet. quorum quædam hæc sunt :

I. *Malum Punicum cum corona.*

Mihi cælo, non sorte, corona.

II. *Corona cui palma innexa.*

Tantis augustior una triumphis.

III. *Duo lilia albicantia & rubra, jaculo transfixa.*

Flori flos jungitur alter.

IV. *Corona cum insign. Ordinis Sancti Spiritus.*

Decus virtute merendum.

V. *Corona cum insign. Ord. D. Michaëlis.*

Im-

Immensi tremor Oceani.

VI. *Stella cū corona.*

Monstrant regibus astra viam.

VII. *Vna corona, per quam fax ardens, subitis quatuor alia corona.*

Venit, vidit, vicit.

VIII. *Viridis coloris labyrinthus.*

Dolis prudentia major.

IX. *Histris.*

Cominus & eminus.

X. *Salamandra in igne.*

Nutrisco & extinguo.

XI. *Luna accrescens, sive nova.*

Donec totum impleat orbem.

XII. *Luna plena.*

Quum plena est, sit æmula Solis.

XIII. *Dua columna.*

Pietate & iustitia.

XIV. *Duo globi cum coronis.*

Unus non sufficit orbis.

XV. *Duo sceptrā transversim posita, in quorum medio gladius.*

Duo protegit unus.

XVI. *Dua corona.*

Manet ultima cœlo.

Ex hoc xyfsto in aliud conclave itur, ubi inter pietas tabulas, quadrata una est, ostendens fabulam de aurea imbre, in Danaës sinum depluente: tabula licet magno pretio vendi posset, nullo est vendibilis. Hinc in hortum, sive vinetum potius dixeris: inde in sylulam luci instar; ferarum ibi latitantium volucrumque cantantium latibulum & domicilium est. His omnibus visis,
si stru-

si structuram contignationum lustrare placet, ducêris in sublimiorem villæ hujus partem, quæ finis est horum laborum & lustrationis.

TERTIO extra urbem, est villa quædam LA-CLAIRE; quæ nomen sortita à cive quodam nomine Claro. hæc non procul dissita à villa *la Duchere*; non tamen à nobis visa, ab aliis autem ita communicata: Simul atque intras, hortus se objicit; & in eo silvula quædam, densitate arborum repræsentans lucum, amœnum satis ac delectabilem. Principale autem & visu dignissimum est FONS, olim quidem majori quàm nunc apparatus & sumtuosâ fabrica conspicuus. In eo primò est urceus, in quem aqua defluit; ex levissimò & lucidissimò alabastro formâ quadratâ excavatus. Ad ejus posticam partem monticulus IV ulnarum longitudine, II latitudine exstructus, tum artificem laudat, tum adventantem mirâ voluptate adficit: compositus siquidem est variis undique & inæquali ordine coagmentatis cochleis, testis, tophisq; maritimis, corallis, tum albis, cum nigris, & aliis lapidibus rarioribus. Ex illo monte promanat aqua, partim è canaliculis, qui centum circiter, partim rimis multifariam hiscentibus, & aquæ eruptionem largientibus. Maximus canalis inter aquarum ductus, est tuba pastoritia, è medio duorum capitum, serpentes repræsentantium, prominens. Totum illud conclave, in quo fons hic locatus est, tum suprâ, tum infrâ, tum ad singula latera, variis conchis, gemmis, corallis, & aliis marino artificio formatis, ita est ornatum, ut præ illis vix parietis cœmentum vel calx in conspectum veniat. Ad januam è marmore Satyri cujusdam & Veneris statua, magnitudine juxta repræsentatur: Eidem januæ inscriptum est hoc distichon:

Hanc

Hanc ornans clara Claram clarissimus undâ,

Cuncta facit clarus quò sua clara forent.

QUARTO, si porro ire lubet, restat villa cuiusdam mercatoris LA GORGE DU LOUP, priori non longè abjuncta: In ea fontes cum Medusæ statua: sunt siphones, è quorum maximo prædium hoc nomen habet, aquam undique evo-
mentes.

Tantum de Lugduno, & confinibus villis. Concludamus *cum Botereo lib. I comment. Gall. p. 11*: Lugdunum urbs est, quæ Munatio Planco sua debet incunabula; Pop. Rom. colonia priscorum Rhetorum formidata ara, Celticæ emporium, janua Alpium, specula Italiz: ubi

Rhodanus ingens amne prærapidus fluit,

Ararque, dubitans quò suos cursus agat,

Tacitus quietis alluit ripas vadis.

Et pag. 48: Mercatura, quæ ab utroque flumine invehitur Lugdunum, urbis est anima, duoque illi fluvii gemina sunt ubera, quibus regressis exsiccam & elanguidam fieri necesse est.

Convalescimus nunc vasa & reculas ad iter Genevense; quod jam mecum ingredieris.

Postquam mensem decembrem, mediumque ferè januarium, Lugduni substitissemus, Genevæ, reliquum hyemis ibi transacturi, abivimus, conducto alio viatore, cui quilibet pro suo & vectoris pastu, nec non vecturâ, xv florenos Gallicos (à 20 sols chacun) Lugduno Genevæ usque solvère.

Itaque portâ Sebastiani egressi, excubantibus ibi Helvetiis numos aliquot pro lubitu donavimus, citius ut nos in viam dimitterent, quod inspectâ schedâ ex urbe exportatâ faciliè faciebant. Per vineta mox erat ascendendum, relicto Rhodano dextrorsum in ima valle. post aliquot ob-
scuri

seuri penetrandi pagi, priusquam III milliar. ad pagum *la Boisse* deueheremur, coenaturi ou monton. (sero siquidem ab amicis Lugduni diuelli poteramus.)

Sequenti die per pagum *Verbonne* iuimus, IX mill. Mox planities & ad utrumque latus arces erant, *Chastillonnet*, & *Chastillon*. tandem fluuius D'AIN; qui pontone trajiciendus, soluto naulo pro quolibet equo v solidorum, (5 sols.) casula ad ripam ibi structa, portitores recipiens, qui sæpe integrum diem, quàm hominem trajiciendum habeant, exspectant. Ipsum flumen rapidum est & pellucidum ad ipsum usque fundum; discriminans regionem de Bongie siue Buzay de Bresse.

A trajectu in apertum campum venis: pòst ad alium diffusum fluuium *Arbalinam*; qui quandoque exundat totum agrum, testantur quod ripæ vestigia; quandoque etiam ita siccus, qualis tunc erat, ut nec vel solez equi humectentur. Inde proximè pagus *Chasteau gaillard*, II mill., pro prandio erat à l'esca de France. Quo sumto, per opid. *Bournay*, ad pagum *S. Jean le vieil*, in planitie satis amoenâ situm, devenimus. Post delati in altum montem, descendere rursus coacti sumus viâ saxea, longâ & præcipiti, in pagum *Cerdon*, III milliar. ubi pernoctandum au *lyon d'or*, satis tenui apparatu, satis tamen pro loci situ. Est pagus paucarum, ornatarum tamen, ædium in imo fundo structus, sub dominio Ducis Nemorosi.

Postridie è pago hoc via te ducet in præruptum montem; quem sinuoso flexu vix mediâ horâ pedes ascendere potis es; quod & nobis summo mane, Lunâ quidem splendente, frigore vero intensissimo, faciendum erat. in summita-

P

tem

tem ubi venis, glacies & nives equitanti occurrunt; cautus itaque sis, si hyeme hâc pergendum viâ, ne equi lapsu præcipitêre. In via pagi sunt *Merignan & S. Martin*, 11 mill. Inde summa planities est. antequam hanc ingrederis, monticulus superandus, latronum latibulum, è quo non raro infestatos ac spoliatos viatores fuisse audivimus. Inde dicta ampla planities, quæ longâ viâ te ducet, usque dum dextrorsum, ubi montes quasi se findunt, Nantuam versus declinare necesse habes. Hâc viâ ingressus rectâ pergis ad lacum, dextrorsum relictum, cum præruptis immensisque rupibus ultra lacum: sinistrorsum cis lacum rupes & inaccessa saxa capiti imminant, jam jamque præcipitium è supercilio minantur; quod nec raro factum, indicio sunt immensa saxa ad crepidinem lacûs hinc inde sine ordine sparsa. Jocantur quidem, prærupta ista saxa jugo montium catenis esse serata, ut non possint decidere; verùm diversum testatur iter subtus ineundum, quod sine devio in ipsum opidum *Nantuam* te deducet, 1 mill. Ædes in hoc opido habent porticus tectas, columnis fultas, ubi in umbra ire & equitare potes, declinando Solis ardores, cadentesve imbres. Cives famam habentes ab acuum confecturâ; unde acifices appellantur; & ipsum opidum Germanis dicitur *das gusen-stadtlein*. Hæc prandio sumto satis lauto à l'*escu de France*, perreximus ad lacum, ad sinistram offendentes locum *la pisse vache* dictum; montes sunt alti & prærupti, è quibus hyeme & æstate continui aquarum canales evomunt aquas coagmentatas, quæ jugi tenore ad terram delatæ absorbentur ibi à cavo quodam foramine, quod voraginis instar omnem desuper affusam aquam in sinum suum recipit. Mercatores
in mo-

in more habent, ut, si quem inter comites suos habeant qui ante id hanc nunquam viam inivit, eum cogant circumire hanc voraginem, bene madidus ut memor sit loci: sin minus; ut redimat hunc circumitum numerato aliquo argento. Ex opposito est lacus *la Bongie*, nomen habens à Provincia: in quem haut dubiè decidens modo aqua defertur subterraneo meatu, à nobis non viso. Lacus hic in medio, discriminatur muro: hæc pars sapidæ & dulcis aquæ, pisciumque salubrium, ad opidum Nantuam spectat; illa, quæ superior, meras paludes & cannas habens; ad opidum Sancti Germani. Echo heic revocat verba ultra lacum effusa distinctè. Inde proximè ad sinistram opidum est *Saint Germain la chevre*, 11. mill. Mox mons ascenditur; quo superato venies ad pag. *Chastillon*, 1 mill. ubi amplum hospitium, ad viam patens; quo nobis fuisset pernoctandum, nisi circumventi ductoris nostri persuasionibus fuisset, negantis quidquam obsonii ibi reperiri. Ita nos, ignari conditionum hospitii istius, perreximus ad ponticulum quendam med. milliar. (*le pont des Oeules*) fluviolo ejusdem nominis impositum, qui è Burgundia descendens, non procul hinc Rhodano se miscet. Saxa utramque fluvioli ripam muniunt immensæ magnitudinis, qui sine hoc ponticulo esset impervius. Inde sinuoso, & præcipiti, lapidosoque ductu ad montem Credo tetendimus; ad cujus jugum tandem difficili per nives itinere ubi ventum erat, Crucem ligneam altam vidimus; penes quam monachus Capucini ordinis cum puero nobis obviam venit; non enim longè inde *monasterium*; penes quod angustus est transitus, qui regis Galliarum permissione conceditur Hispanis, ut è Sabaudia in Burgundiam transire possint.

Heic cùm essemus, tenebræ oboriebantur densæ, imo ipsa nox nos obruere videbatur; tempestas, grando, nix, ventus, agminatim accelerare, verba & voces abripere, equos præcipitare; nam via omnis gelicidio stabat; iter insuper pronum erat & declive in obscurissima nocte, omne de rebus, præ oculis, præ auribus quæ erant, tollente iudicium & discrimen. ad summam, omnia elementa ibi nobis contraria esse comparebant: ignis non erat, qui vel frigus abigeret, vel viam monstraret: aër densus, nebulosus, nocivus, euntes impediabat: aqua in glaciem conversa præcipitabat vectorem cum equite: terræ nive recta planè negabat sui usum. desperatum iter erat; & conclamatum fuisset, nisi divino ductu delati tandem fuisset circa decimam noctis, planè omnis viæ ignari, in pagum *Longeret*, 11 mill. à vico *Chastillon* abjuncto. ubi à *la Croix rouge* commodè excipiebamur lassī & fessī.

Sequenti die, ubi lux ingrueret, vidimus præruptas valles & præcipitia non longè à pago hoc diffusa, quæ divinâ clementiâ juvante evitarâmus. Pergendum erat hinc quadrante mill. ad *fortalitium la Cluse*; cujus meminit *Cæsar lib. I Comment. Gall. mox à princ. Erant*, inquit, omnino itinera duo, quibus domo exire possent; unum per *Sequanos*, angustum & difficile, inter montem *Iuram* & flumen *Rhodanum*, quo vix singuli carri ducerentur: mons autem altissimus impendebat, ut facile per pauci prohiberi possent, &c. Has angustias (dicit *Rhellicanus in Cæsar.*) Galli & Germani hodiè *Clusam* vocant; in qua perquam munitum propugnaculum in præruptis & altis *Rhodano* imminentibus saxis positum, *Bernates* solo æquaverunt, anno Domini clō lxxxvi, quando *Sabaudorum* perfidiâ & jurisjurandi reli-

religione, quod Genevensibus civibus suis dederant, coacti sunt imperatore & auspice prudentissimo simul ac fortissimo viro Dom. Francisco Negelino expeditionem in Allobroges facere : in qua quidquid cis Rhodanum est , & paullo ultra Clusam , in suam ditionem , favente ipsis divinâ clementiâ , redegerunt ; idque mense januario cœptum, & in februarii exitu finitum est. Locus hic , ut ut vallis , propugnaculis non est speciosus , natura tamen eum fecit *fortalitium*, saxis cavis & inaccessis, monte alto, transituque salebroso firmatum , ut exercitus expedite illac ire transireque vix possit. Hoc, saxorum immensæ magnitudinis devolutione à jugo montis, Genevenses expugnarunt ; verum cum viribus suis non fiderent , fortalitium hoc , ut & *le baliaige de Gaix*, Henrico IV Gall. regi tradiderunt; qui recompensarum loco xxv clo aureos annuâ militum stipendia contra Sabaudum ipsis promisit ; & ab eo tempore usque dum sub rege mansit. Rex autem, cum hâc penetraremus, vix viii prædarios (nam cessabant inter eum & Sabaudum bella) eò collocarat milites. quibus transeundo , si libet , quid honorarii penditur ; imo accessus & introitus ascensusque per scalas non detrectatur , modo stratagema absit , sine quo adeundum ; vel cum illo pereundum.

E regione huic est mons *Iura* ; cujus jugo olim impositum erat simile fortalitium , cujus tamen rudera hodiè duntaxat supersunt. Inter utrumque hunc montem Rhodanus in imo streperus fluit, quem tamen ob nimium præcipitium videre non potes.

Hinc *med. mill.* deveci sumus in opidul. *Conlonge* , quod præ cæteris belli calamitates repræsentat.

Sequens via in regionem nos duxit frumentorum & pabuli feracem, sed desertam admodum hodiè, cujus pagi opidulaque miseris modis exusta, vastata, variisque spoliationibus exusta, nondum exantlatas belli injurias superarunt & concoxerunt. Tota hæc regio paret regi Galliæ, qui eam Sabaudò ademit ob retentum Marchionatum Saluzensem, Ledegiero Delphinatûs præfecto strenuam operam suo regi in hoc bello navante.

Inde per ignobiles pagos, *Ecoran, Loupgras, S. Jean, Toury* ad urbem GENEVAM, IV mill. festinabamus. ad quam circa meridiem delati, nomina sub porta signabamus, diversaturi apud hospitem *à la balance d'or*: ubi commoda quieti nostræ invenimus media.

G E N E V A.

PRiusquam de urbe & republica hac aliquid notemus; præmittere volumus de regione Sabaudorum & Allobrogum paucula, præliminaris instar cognitionis.

Sabaudis olim nomen erat Allobrogum: & hoc venit ab Allobroge, primo regionis istius rege, qui unus ex Aboriginibus dicitur fuisse, qui Abrahami & Patriarcharum tempore è septentrionalibus Asiæ partibus in Galliam per mare trajecerunt. Nomen habent tritum apud Romanos, à Q. Fabio Maximo, qui Allobroges devicit; à conjuratione Catilinaria, quâ Catilinæ partes tutati sunt. Inhabitantes autem primitus montana ad Alpes loca, quæ Allobrox occuparat rex, & à se ita dici volebat: quidquid habebant, deprædationibus & latrociniis habebant, non loci fertilitate, non mercaturâ, non opificiis: excurrebant in vicina loca & ulterius ad
Rho-

Rhodani & Araris etiam usque confluentes, imò in Delphinatum etiam, cujus metropolin Vienne, occupare non sunt veriti. Unde *Plin. lib. 1, decad. 3*, Propè, inquit, (id est, ad confluentes Rhodani & Araris,) incolunt Allobroges; gens jam inde nullâ gente opibus aut famâ inferior, tum discors erat: & regni certamine ambigebant fratres, &c. Simul atque verò montana sua reliquerant, & sibi viam in planitiem, Gallie Lugdunensis versus partem, vi fecerant, effoeminati facti, defervescente martis ardore, rei rusticæ operam dederant. Unde *Strabo ait lib. 1 v*: Allobroges superioribus annis militandi studio mortalium multis millibus tenebantur: hac autem ætate, rei rusticæ dediti, campos & Alpinas valles arant. Constat autem multis antiquitatis monumentis, Tractum hunc Allobrogum regni titulum habuisse, idque tempore Hannibalis: qui, Bronio cum fratre de ditione certante, factus arbiter, regnum majori adjudicavit, eumque imperio restituit; ut est apud *Livium lib. XXI*. Sic Florus mentionem facit regis Benulki, à Fabio Maxeapti & devicti. Nec non historię Romanę meminerunt Cotti Allobrogum regis, qui à se dictos Alpes Cottias structis molibus commodiores reddidit; Octavio Augusto familiaris; postea verò solum mutare, & in eam, quam modò incolunt, regionem migrare sunt coacti; quam olim antiqui inhabitabant Voconii, Veragri, Caturiges, Centri, Lepontii; ubi hodiè est Comitatus Genevensis, cum adjacentibus suis dominatibus, à lacu Lemano usque ad Pedemontium. Nostrâ memoriâ & sæculo cum habitationibus suis & nomen & regnum mutarunt. Dicuntur Sabandi, populi historicis antiquis incogniti. *Cland. de Rub. lib. 1, cap. 111, hist. Lugd.* putat, Sabaudos dictos

dictos fuisse à Sabaudò vel Sapaudo , archiepiscopo Arelatensi. Hic à Papa Pelagio electus per Galliam ejus vices obtinuit ; & à Childeberto Francorum rege adjutus , Allobroges Christianismo beavit circa annum Christi 15 LVI. Quidam sunt qui eos derivant à Sabatiis vadis ac populis , à Ptolomæo & aliis inter Alpes positis ; quod & Plinius asserere videtur lib. III Hist. & Strabo. Allobrogum regnum quando habuerit interitum , non est in proclivi dicere : Sabaudiam verò (non ita multa sunt sæcula) Comites habuerunt , licet Pedemontium accesserit : qui à Sigismundo Imperatore in concilio Constantiensi Ducatus titulo decorati sunt ; & inter hos Amedæus Aimonis filius primus fuit , è Cæsaribus & Ducibus Saxoniz præsertim Ottone II , circa annum Christi 15 cccc LXXIV qui vixit , prosapiam & gentis originem ducens.

Præmissis hæc , convertamus nos ad urbem ipsam ; de qua Cæsar in princip. Commentar. Extremum , inquit , opidulum Allobrogum est , proximumque Helvetiorum finibus , GENEVA. Ex eo opidulo pons ad Helvetios pertinet. Cùm Cæsari nuntiatum esset , Helvetios per Provinciam nostram iter facere conari , maturat ab urbe , (ab urbe , ait , qui titulus dignitatis est , cùm olim sola Roma urbs diceretur ,) & quàm maximis itineribus potest in Galliam ulteriorem contendit , & ad Genevâ pervenit. Pontem , qui ad Genevâ erat , jubet rescindi , &c. Hæc ipsa Cæsaris apud Genevenses mansio , non modò urbi , quæ tantùm monarcham dignata est hospitio , multùm dignitatis attulit , sed & communi verbo opes adjecit , licet in confinio adhuc ea sint. Ajunt enim , Cæsarem cùm ab Helvetiis in fugam conjectus esset , ingentem thesaurum in
Rho-

Rhodanum, ne hostibus prædæ esset, coniecisse; qui licet aliquoties visus, tamen in hunc usque diem nondum inde extrahi potuit.

Urbs alioquin *nomen* aliud habet, & dicitur *AVRELIA*, ab Aurelio Imperatore. nam cum Hellogabali tempore ignis omnem ferè depastus esset, is restauravit, jusque imperii ei attribuit, quod & hodiè tueri non sine dignitate videtur. Urbs verò, fastidito novello nomine, vetustum retinuit.

De *situ* ejus dicit *Thuan. lib. LXXIX*; *Geneva*, tanquam *clavis* & *propugnaculum* non solum *Bernensis* ditionis, sed totius *Helvetiorum* civitatis, inter eos habetur, & liberum inter regem & *Helvetios* aditum servat. id propter *Clusuras* dictum, quibus is verè potitur, qui *Genevâ* potitur.

Aër heic purus & salubris, à *lacu Lemano*, partem urbis majorem alluente; à *Rhodano*, urbem intersecante in duas partes; quæ tamen divisæ fluctibus, ponte ligneo junguntur. *Hic fluvius* (dicit *Thuan. lib. XLIX histor.*) in tantum excrevit anno *CLIO LXXI*, ut *Guilloteriam*, *Lugduni suburbium*, cum pontis impositi parte, panè subruerit: nec longè à *Geneva*, ubi *Rhodanus Lemannum lacum* præterlabitur, ad angustias, quas *Clusuras* vocant, aquarum vi ex vicino monte revulsâ, in fluvium subjectum mole ita obstructus est alveus, ut accedente *Arva* perenni fluxu regurgitans aqua retrò ferretur, & stupentibus cunctis molarinarum rotæ pistrinarios lapides adverso flumine torquerent. Talis est ratio fluminis utriusque, abundantis sapidissimis piscibus, truttis præsertim, quas vidi longitudine *xi* & ampliùs ulnarum, pondere *xxx* librarum; captas includunt vivariis, palis cinctis, &, ubi lubet, ad culinam promunt. Reliqui pisces, quod experientiâ ha-

P 5

bent,

bent, capti, necati, & in cellis Genevensibus diem unum vel alterum reservati, sapidiore sunt iis qui à captura mox ahenis & foco impositi coquantur; ideoque pisces vivos, præter auratas vel truttas, in foro heic non videbis venales. Ita habet aqua.

Terra heic cum confinio, fertilis est, & vinum nobile producit; rura capones opimos, quibus ipsi Patavini cedunt, licet suo modo etiam pingues sint. ager ab ubertate commendatus, dicitur totius Sabaudie suber. Horti olera & legumina sapidissima; inde victus æquiori longè pretio heic quàm in Gallia. Amœnitas accedit è contiguo prato *le plain palais*, deambulationibus accommodissimo.

Montes partem civitatis habent, quam nunc in partibus suis videbimus.

Externa sunt fossæ, muri, ac propugnacula, satis pro loco munita. Inter hæc *le boulevard de l'eye*, propugnaculum Anserinum, famam habet, à XIII captivis, ultimâ in invasione ibi suspensis. Non longè inde eo ipso loco, quo anno c10 10 c 11 Allobroges scalis Genevam capere volebant, inscriptio est:

VIXI VT VIVIS
MORIERIS VT SVM FUTVRVS
SIC VITA TRVDITVR
VALE VIATOR (*scalator*)
ET ABI IN REM TVAM.

Portæ principales sunt, *la porte neuve*: la porte de la rive; la porte Cornevin, quâ in Burgundiam & Helvetiam itur; la porte de la maison; la porte de la Treille; la porte du S. Leger; la porte de la Tartace. Accedunt ultra fluvium Arvæ, rudera quædam propugnaculi, monti impositum quod erat, è quo strenuè Genevenses anno c10 10 LXXX hostem Caro-

Carolam Emanuelem Sabaud. Ducem excepere,
& repulere.

Internæ partes sunt platea & ædificia.

Ad illas refero aream (*la plasse forme*) in colle
amoenissimam, portæ contiguam; cui si instas,
subjectam planitiem, hortos & vineas circum-
jacentes, jucundo emetiris oculo. Plateæ sunt
partim *vallosa*, *montosa* partim: istæ ubi ad D.
Petri ædem ascendis: illæ subtus lacum versus.
inter has ampla, spatiosa & longa illa emi-
net, quæ jube & elevatum habet complu-
vium, trabiculis immixtis & instratis asseri-
bus ita ædificatum, ædibusque applicatum in
unam partem, ut subtus ceu in xysto siccus
deambulare possis, desuper vel densissimâ caden-
te pluviâ.

*Ædificia sacra tria sunt, D. Petri, S. Gervasii,
& S. Germani.*

D. Petri palmarium est in accliviore urbis
parte situm, illustre ab *antiquis inscriptionibus.*
quarum hanc adponam:

D. M. S.

C. JULIVS CAESAR LONGINVS

D. CIL.

C. JUL. LEIBERTVS.

PERRVPTIS MONTEBVS HVC TANDEM
VENI VT HIC LOCVS MEOS CONTE-
GERET CINERES.

APOLLO TVAM FIDEM.

VIXIT ANNOS XLI, MENS. III, DIES XIII
HORA NVL.

T. FVLVIVS D. D. E.

COMMILITO COMMILITON
VALE LONGINE AITERNV.

S. T. T. L.

(*id est, sit tibi terra levis.*)

P 6

illustre

illustre item *ab Aquila bicipiti*, exteriori templo insculptâ; quæ ei servit pro argumento, liberam eam esse Imperii Romani urbem. In hanc Aquilam, ut & insignia Genevensium, jocatur *Owenus lib. 1 epigr. xli* :

Clavem Aquilamque gerit duplex insigne Geneva:

Illud Papatûs : hoc habet Imperii.

Hoc insigne tuum quo jure Geneva tenebis,

Si repetat clavem Roma, Rodolphus avem ?

Templis adnumero *xenodochium* ad ripam Rhodani extra urbem, non vulgari structurâ, nec paucis sumtibus structum.

Ædificia *politica* constituunt 1. *Curia*. In hac nota *monumentum*, quod januz ipsius curiæ est impositum, & tabulæ æneæ litteris aureis incisum :

QVVM ANNO cIo Io xxxv &c.

In interiore Curiz ingressu vide *tabulam* cum inscriptione, erectam, cum anno cIo Io xxxvi Genevenses à Tigurinis in societatem ac foedus essent recepti ;

D. O. M. S.

ANNO A VERA RELIGIONE &c.

Postquam deinde nocturnâ illâ per scalas invasione & attentatâ truculentâ machinâ è faucibus Allobrogum essent liberati, hoc *monumentum* crexerunt :

D. O. M. S.

QVO NON ALLOBROGES &c.

Quo pertinet etiam *monumentum*, iis ; qui hostem fortiter à muris abigendo, urbemque servando, fatali illo tempore mortalitatem exuere, erectum :

D. O. M. S.

QVORVM INFRA NOMINA &c.

Nota ibidem *scalas* in inferiori aliquâ camerâ repositas.

repositas, quibus Sabaudi anno cLo lxxii in clandestina urbis invasione usi fuerant. *Vrnas* item in artio suspensas, cinerum combustorum olim receptacula. *Crocodili exuvias* & *ichneumonis*: nec non artificiosam testudinem, quam vel equo insidens conscendere potes.

II. *Armamentarium*, Curiz vicinum, in quo arma, vexilla, & spolia Sabauda adempta.

III. *Arx* antiqua prope S. Gervasium.

IV. *Pons*, qui utramque Genevam jungit, Rhodano impositus, ædibusque ornatus.

V. *Molendina* extra urbem, Rhodano incumbens.

VI. *Turris* insulæ, veluti specula antiquissimi operis.

VII. *Bibliotheca*, ab antiquis & rarioribus libris auctoritatem habens; ibi Bibliorum Gallicorum ccc annorum versio.

Ita fuere publica ædificia; Pro privatis adjiciam monumentum, quod pater quidam filio suo juveni civi Genevensi & causarum patrono posuit:

D. M.

L. AVR. LIBERTO JUVEN.

ERVDITO CAUSIDICO

BIS CIVI VALLENSE

ET EQVESTRE DEFVN-

CTO, ANNORVM XVIII.

FILIO PIENTISSIMO

AVRELIVS RESPETVS

PATER PONIENDVM

CVRAVIT.

Ita Cicero de Q. Hortensio, oratore nobilissimo, notavit, quod annos ætatis xix, plurimas causas egerit, & orationes, iisdem quibus scripserat verbis, recitavit; hincque nomen Regis

fori Romani obtinuerit. Idem adfert Ulpianus, de Nerva filio, qui annorum xvii cū esset, aut præterpropter, publicè de jure responsitavit.

FORMALE videbimus, vel in *Ecclesiastico*, vel *Politico statu*.

Ecclesiæ Genevensis hodiè longè alia facies quàm olim. Omnes in universum incolæ modò puriori & reformatæ religioni sunt addiçti; quam recepère anno Christi cId Id xxxv. Hinc afflictorum Christi exsulum audit asylum & hospitium GENEVA. quippe vidimus in ea Principes, Comites & Barones, dum ibi essemus, hospitantes & pacificè viventes. Olim pontificium habuit episcopum, qui etiamnum, licet ecclesiam ibi nullam regat, tamen se dicit Episcopum & Principem Genevensem. Cui is, qui *Apolo-*
logiam composuit pro civitate, id tantum reponit, quòd, sicut Episcopus Sionensis eodem titulo utitur sine potestate: ita idem in Genevensi, honoris ergò toleratus fuerit, salvo interim suo civitati jure. Arnif. c. i, p. 9, de jure Majest. Huic episcopo compete-
bat privilegium, ut, quemcunque juberet, etiam post latam sententiam, is ab ipso loco supplicii retraheretur, & liber esset. Le cittad. de Genev. Hodie verò in rempub. hanc episcopus nihil habet juris. quod demonstrat Rhellican. in comment. ad Cas. dicens: Geneva antiquitate & emporio, quod inde tamen Lugdunum translatum est, celebris urbs, sed celebrior propter gravissimam obsidionem, & ab ea liberationem. Quum enim Genevenses Cochleariorum (nobilium Allobrogum conspiratio erat, qui argentea cochlearia in pileis gestabant) manu undique obsidione cincti essent, ac tantâ fame laborarent, ut lactentes infantes pro lacte sanguinem ex matrum

& nu-

& nutricum uberibusingerent : iusto exercitu per Bernates cives suos obsidione liberati, ac in libertatem ita vindicati sunt, ut quidquid juris in Genevenses aut episcopus aut Dux habuit, eis remissum sit per vindices. Adhac jurisdictionis pomœria dilatata sunt adeo, ut, quum antea nihil juris extra mœnia haberent, nunc aliquousque imperent. Pro quâ vindicatione Bernates nihil aliud postularunt, quàm ut militibus stipendia numerarent, & ne cui aut Principi, nationi aut urbi se conjungant præter ipsorum voluntatem. Hactenus ille. Ita hodie, postquam dissensum & discessum à pontificiis fecerunt, ecclesiæ constitutio est penes magistratum, cui adjuncti sunt censores morum, qui sunt decemviri, quorum xv constituti sunt è Senatu lx-virorum, & sex è Senatu cc-virorum. Hi decemviri junctim summi adpellantur collegium sacrum sive consistorium; Eorumque officium est, vitia & scelera scandalaque ecclesiæ data magnâ cum severitate coercere: quod etiam faciunt, & morum præfecturam sine censu, sine imperio, sine jurisdictione mandant. Qui non parere vult decreto eorum, sacris abesse jubetur: & hæc si aspernatus fuerit, à religionum procuratore apud judices convenitur: Hinc popinarum, tabernarum, & similium luxûs officinarum, nullus hic usus: otiosi & validi mendicantes exesse jubentur, ebriosi puniuntur, fornicatores gravius: saltationibus & choreis nullus hic locus, tripudiisve publicis. Unde Bodin. lib. xi. *Dæmonomandicit: Sathanas*, eò quòd Geneva saltationes ante omnia sunt odio, puellam Genevensẽ sic instituerat, ut quoscunque virga ferrea ab ipso tradita attingeret, eos ad saltandum compelleret. atque hæc judi-

judices ludificabatur, diceps, se necari ab ipsis non posse; neque umquam voluit recipiscere, donec ad mortem damnata esset. Hoc factum ab homine didici, qui interfuit. addebat autem, eam, simul atque fuit comprehensa, metu & trepidatione maximâ fuisse consternatam, dicendo, se ab hero suo deferi; ab eo promissionem, de morte non appetenda, accepisse, &c.

Quoad statum politicum; libera est hæc respublica ab omni dominio: Et hæc libertatem adeptæ est à Carolo IV Imperatore: qui omnem actionem, potestatem, jurisdictionem, præminentiam in civitate Genevensi, & ejus territorio, Amedeo Comiti ademit. Assentitur *Arnif. c. 1, pag. 10, de jure Majest.* dicens: Nec Genevensium, Lucensium, Ragusanorum respublica minus libertatis habent, quam Venetorum, Genuensium, Bernensium, Tigurinorum, licet his potentiâ nullo modo sint comparanda. Absit enim, regiam potestatem inde asstimemus, quàm multis quis imperet, sed quàm liberè. Vivit hodiè libera sub tutela & patrocinio regis Galliarum; qui eam in patrocinium suscepit anno cIo 10 LXXIX. referente negotium *Thnano lib. LXVIII*, tali modo: Hoc anno de Geneva negotium retractatum, & tandem patrocinium ejus à rege susceptum est. Iam antè Ioanni Bellesreio *Altafortio*, cùm Oratoris regi munere apud Helvetios fungeretur, mandatum fuerat, ut ea de re ageret. Bernates & Soloturnenses aliorum Pagorum nomine ad fœdus & pacem perpetuam inter Franciæ reges & Helvetiorum civitatem firmiore vinculo stabiliendam necessarium esse demonstrabant, ut reges Franciæ fœderatas ob viciniam Helvetiis civitates & ipsi fœderatas haberent, nec earum periculum negligerent; quo in numero præcipuam censendam Genevam, &c. Itaque apud *Altafortium* instabant, ut ea urbs, quæ propriis viribus

vibus contra potentiores securitati publica imminenteis ad se tuendam imparet, pace generali comprehenderetur, ad ejusque defensionem Rex peculiari tractatu cum Helvetiis se obligaret. Res tandem Soloturni VIII eid. majas transacta per Alasfortium & Nic. Harlaum Sancium, qui tunc apud Helvetios orator erat, his conditionibus: Ut rex ad ditiones, Bernatibus à Sabando ultima inter eos pacificatione concessas, perinde ac si fœdere generali inter reges decessores ac Helvetios inito nominatim comprehensæ essent, defendendas obligetur. In gratiam & favorem Bernatum & Soloturnensium Geneva eodem generali fœdere comprehensa intelligatur. ita tamen ut non propterea Genevenses, quantum ad commercium, alio jure quàm quo indigenæ Franci utuntur, in regno uti possint. Si ad publicam securitatem pertinere ex fœderatorum sententia visum fuerit, ut urbs præsidio firmetur, quâ in deliberatione regio oratori cum suffragiis prærogativa intervenire jus erit, rex in 4 cohortes Helveticas, singulas CCC militibus constanter, stipendium conferre, in eamque rem XIII CLD aureorum præsentis pecuniâ Soloturni deponere teneatur. si contingat, urbem ab aliquo apertâ vi oppugnari, ad ejusque defensionem tam Bernates ac Soloturnenses, quàm alii Pagi, qui huic novo fœderi subscribent, exercitum conscribere cogantur, rex XV CLD aureorum singulis mensibus, quamdiu bellum durabit, adnumeret, & Helveticarum cohortium stipendio in eis confuso. si qui ex Gallis in id bellum sponte nomen dabunt, à rege non impellantur. Si quis Princeps hujus fœderis ob Genevæ patrociniū initi causâ bellum aut regi au fœderatis Helvetiis indicat, Helvetii VI CLD peditum, rex X CLD aureorum, singulis mensibus suppeditare teneantur: Genevenses vicissim pro tanto beneficio liberum accessum in itin & reditu

ditu copiis regiis sine maleficio & seriatim per urbem transeuntibus regiis trans Alpes, & ubicunque opus fuerit, prabeant; obsequioque ac reverentiâ quâ debent regis amicitiam colant. Hactenus Thuanus.

Talis forma est reipub. ratione patrocinii; ratione autem regiminis, est *aristocratica*, quòd optimates, qui virtute clarent, ad magistratûs dignitatem evectuntur, modò originis domicilium heic habeant. Hinc, cùm tam tenuibus quàm locupletibus, tam plebeiis quàm nobilibus, aditus pateat ad dignitates, & ita nemini, præterquam ei qui dignitatem suam ac statum vitio aliquo deturparit & turpitudine dehonestarit, præcludatur; hinc, inquam, fit, ut Patrum cum plebe de honoribus & magistratûs dignitate nullæ sint contentiones, odia aut similitates. Accedente præsertim annuâ Patrum censurâ, quâ ii, qui virtutis falsâ specie & obtentu ad honores evecti sunt, nec non ii, qui fiduciâ potestatis rem malè administrarunt, ab officio & clavo reip. cum infamiâ quasi perpetuâ detrudantur.

Videamus paucis *Patres ipsos*, & sub iis *cives*, sive *plebem*. Patres dividuntur in *iv classes*. *Prima est iv-virum sive syndicorum*; qui est major magistratus, annuos gerens honores. *Secunda est xxv-virorum*; qui constituunt sanctius vel secretius consilium; hi perpetua dignitate ad dies vitæ totius Reipubl. arcana tractant. *Tertia est lx-virorum*. Et *quarta cc-virorum*. Hi tres posteriores ita succedunt, ut, si quis è collegio xxv-virorum moriatur, mox è collegio lx-virorum is succedat, qui ordine & antiquitate prior est; & rursus in hujus locum succedat è collegio cc-virorum is qui antiquissimus est; in hujus tandem rursus locum è plebe novus aliquis pluribus suffragiis substituitur, qui nullâ infamiz notâ aut

aut vitæ turpitudine sit aspersus. *Plebs* habet jus jubendæ legis, creandorum syndicorum, pacis & belli item indicendi; quæ sunt jura Majestatis. Alioquin dedita negotiationi, inprimis sericæ, & librarix; unde æquo pretio heic supellectilem librariam comparare potes. Sequior sexus in du-cendis filis sericis, texendis telis, & acuum pi-cturâ, maxime est occupata, aliena ab otio, luxu, levi & vagabundâ conversatione.

Ita fuit status quietus reipubl. sequitur *turba-tus*, vel per *seditionem*, vel per *invasionem bellicam*.

De seditione ait *Thuanus*, lib. xvi, pag. 667, hoc modo: Anno cIo lō lv Genevæ ad lacum Le-manum tumultus quidam nocturnus excitatus fuit à quibusdam senatorii ordinis, qui rerum summam ad se suæque factionis homines contra-heri in animo habebant; ii Joannem Calvinum Noviodunensem, qui jam complureis annos in urbe docebat, summopere oderant, atque illos inprimis, qui ob religionem, ut se supplicio-rum periculo eriperent, cō è Gallia migrave-rant; quorum plerosque in civium numerum allectos dolebant; eoque factum, ut alterius partis multiplicato numero, alterius robur & auctoritas labefactaretur. Igitur ut illos ejicerent, hoc astu usi sunt: Noctu concursatione diversis locis factâ, quasi signo dato, Gallos in armis esse, passim clamitatum, & urbem prodi-tam. sed cum advenæ se domi continerent, plebs quoque, quam conjurati se in eos hac ratione ar-maturos speraverant, se continuit; & ita fraus conjuratorum frustra fuit. Horum quidam sup-plicio affecti, quidam fugâ saluti consuluerunt.

Invasionem bellicam, præsertim postremam, à Sabaudo ann. cIo lōc ii urbi intentatam, quod mirabilis est, nec ab omnibus, ut circumstan-tia

tiz fuerant, fortè lecta, coromidis loco è Thuanolib. cxxix heic adjiciam. Ita ille: Post disceptatum multoties scriptis & in conventibus jussum, Sabaudus, cum apud se decrevisset, quacunque ratione posset, Genevam in potestate habere, sic rem instruit, ut, dum per delegatos, ac præsertim per præsidem Roquetum, de commercii libertate cum Genevensium Republ. agit, copias Camberti coactas ad vim faciendam paratas haberet. Summa rerum præerat Carolus Simienna Albinus. Brignoletus, Bonæ præfectus, præcipuus dux & auctor, dispositis excubiis, ultro citroque commean-
 teis sistebat, ne quis ad urbem index pervaderet. Sabaudus ipse, cum paucis, quò magis lateret, Augustâ Taurinorum xvi kalend. januar. profectus, ultra montes erepit, & ad Tremblerias, pagum lenca spacio dissitum, quarto post die venit, ut eminus rei eventum opperiretur. Per Arva ripas copia incedere jussæ, ut strepitu aquarum inter saxa labentium, quo minùs audiri posset, armorum fragor impediretur. inde transmissò Rhodano ad Planipalatii pratum consistunt; ad Corratariam mediâ nocte per raticulas, ut lutosas voragines eluctarentur, appellant. In ea urbis parte à Corrataria turre longus murus ad propugnaculum Anserinum porrigitur, cui area pari longitudine subest, antiquo urbis pomærio substrata. In eo muro binæ sunt specula: in altera vigiles stabant; altera neglecta fuerat, quòd turri propior esset, juxta eam scala novo artificio fabricata admoventur. nam & mulis portari poterant, & terræ tantâ firmitudine inferi, ut pondere minimè flecterentur, aut gravarentur. ima unco ferro in terram adacta, ne loco moveri posset, mediâ transversò clathro ferreo per summa capita connectebatur; & rursus mediâ clathro isem transversò ferreo summa pariter aptâ commissurâ

sarâ iungebatur, & ad murum fistucis applicabatur. Summa autem cochleis binis seu rotis, panno coactili, ne fragorem ederent, involutis, pinnae muri attingebant. Summo silentio per unam ex illis & c. delecti entuntur, duce Brignoleto: qui vigilem excubito rem occupat, & tesseram mortis metu intentato prodere. iussu, de muro pugione confossum dejecit: in vestigioque circuitores expectare certus, usque ad alteram post mediam noctem horam mansit. Cum eos pari astu deturbasset, puer, qui laternam praeferbat, periculum evasit, & in urbem subito profectus, ad arma sumenda civeis excitavit. Idem ab excubitore, qui in turri monetaria stabat, sclopeto disploso factum. Quo animadverso, Brignoletus, qui horam quartam expectabat, ne per longiores tenebras aliquid inopinati, ut sit, suboriretur, non amplius cunctandum ratus, praesidium ad portam novam collocatum aggreditur; & crepitaculo affixo ingressum universis copiis, quae ad Plani-Palatii pratum remanserant, aperire statuit. trucidatis seu dissipatis custodibus, unus ex iis, in summam portam enixus, rastrum demisit: continuoque in urbe armis arreptis, huc illuc magno, ut in nocte, tumultu discurratur; confusique mulierum & puerorum, inde clamores, inde gemitus & ululatus, exaudiebantur. Verum Sabaudi, qui fere jam & ingressi fuerant, subito occursu turbati, non jam conferti resistere, sed, relictis ducibus, fugâ ad scalas quasi conatu irrito repedare coeperunt; quas tormentis interim ex Anserini propugnaculi lato latere displois confractas reppererunt; itaque LIIII, cum effugium non haberent, desiderati XIII circiter capti; in iisque Attiniacus à sua desertus, insigni Mauriana militia prius caloni tradito, qui fortissimè certans tandem in manus Genevensium devenit, capti

idem

item Connas & Scalfidonus. Manè, qui in Dominicam incidebat, post prandium, in consilium itum, & quid de captivis statuendum esset, seriò deliberatum fuit. alii mitius agendum censebant, & quibus belli fortuna pepercerat, in eos quidquam gravius decernendum negabant. alii sub custodia tenendos agebant, ut, si res ad bellum deveniret, obsides vitæ ac vades civium essent. sed, incensis animis, & tanto periculo exasperatis, vicit severior sententia, qua eos tamquam fœdis fragos latrones & publicæ tranquillitatis turbatores morti addixit. Igitur iis strangulatis, ac pariter aliis, qui in conflictu ceciderant, capita abscissa, & in propugnaculo Anserino ad horrorem suspensa. corpora in profluentem proximum mersa. ex urbanis XVI interfecit, & in iis Canarius ex patritiis, & Marcus Cambiagus. Inde magistratus ad Philibertum Guichium Lugduni regium præfectum dat litteras, & de successu eum docet, & bis mille delectos in ea expeditione numeratos dicit; petitque, siquidem Sabaudus post irritum conatum nocturnum apertâ vi obsidionem tentare in animum inducat, sibi ut viribus regiis præsto esse non cunctetur; nam, quid periculi damni-que regis regni-que rebus amicæ urbis amissione impendeat, minimè ipsum ignorare. Sabaudus, copiis Thononii & Terni ac per Fossiniacum agrum distributis, per dispositos equos actutum Alpeis repetit: per legatos suos apud Bernates factò excusato, quasi non, ut publicam fœderatorum Pagorum quietem turbaret, sed ut Dignierii, qui urbi cum copiis regiis insidiabatur, conatibus præverteret, expeditionem suscepisset: & verendum, non solum sibi, sed ipsis summoperè, fuisse, ne tam potentem vicinum haberent. Rex cognitâ re statim ad Genevenses scribit, anno clc lcc lxxiii, & de successu gratulatus, siquidem Sabaudus obsidionem tentaret,

man-

mandasse se dicit praefectis suis in Sebusianis & vicino limite, iis ut cum omnibus copiis praesto sint. Inde excursionibus utrinque certatum, sed exiguo successu. Mericus Vicus, qui apud Helvetios Oratoris munere fungebatur, cum inde discederet, ad eos proficisci iussus, & animos civium ad pacis consilia inclinare. accenso quippe bello Hispanos non quieturos apparebat; & Pontificius legatus eventum veritus, apud regem instabat, ne ex ea causa ambo Principes arma, Christiani orbis bono posita, resumerent. Cum multi inter eos cum hoste, toties reconciliato & numquam quiescente, bellum tutius quam pacem ducerent, rex, qui periculum sociorum negligere non poterat, & si in bello illi perseverarent, sibi in armis esse; impositam necessitatem videret, onus & invidiam deprecatus, per Basilienses, Scafusianos, Claranos & Appecellenses cum iis agit; eodemque tempore cum Sabaudis, ut pacem quam bellum mallet, quod non cum Genevensibus, si ultra tenderet, sed secum habiturus esset. Tandem ille, qui initio querelas aequè ac vireis minasque illorum insuper habuerat, ubi vidit, regem, patrociniis suscepti ratione, huic bello se paratum immiscere, conditionem accepit, & Romillinum, quod Genevensium delegati venturi erant, Albinum misit. Et post acerbis utrinque altercationibus conventus ad Iulianifanum translatus. Vbi tandem inter partes convenit XII kal. sextilis. & tractatus perscriptus, XXII capitibus constans. quo commercii libertas ante omnia constituitur, salis usu excepto. iudicia utrinque bellorum occasione facta revocantur. bona ac possessiones, belli tempore occupata in Chablaisensi principatu, & Ternensi & Gallardensi praefecturis, sine mora aut tergiversatione restituntur: vicissim Genevenses Genesifanum cum territorio suo restituere tenentur: controversia de S. Victoris & col-

& collegiis terris suspenduntur; & eodem statim;
 quo erant anno CLIO LXXXIX, quo bellum cœpit,
 indecisa remanent. iis, qui hoc bello Genevensium
 partes secuti sunt, à Sabaudis fit gratia. præterea
 ii, qui religionis causâ aliò migraverunt, bona re-
 stituntur; & si quidem eam religionem profiteri
 velint, retinere bona sua ac possessiones poterunt, &
 de iis arbitrio suo statuere, & quater in anno ad
 eas venire, singulisque vicibus per septem dies in
 iis salvâ conscientie libertate commorari: quo tem-
 pore nulla inquisitione vexabuntur, dummodo nihil
 agere comperiantur, quod dogmatis sui per secretas
 institutiones sparsi suspicionem faciat. privilegia,
 immunitates, Genevensibus à Sabaudi decessoribus
 concessa, denuò confirmantur. alienationes & con-
 cessiones, à Bernatibus facta, dum præfecturas oc-
 cuparent, rata habentur; si qui inde expulsi fuerunt
 quamprimum restituantur. persecutiones in jure &
 citationes addito temperamento mitigantur. pro-
 scriptiones occasione hujus belli revocantur & irri-
 ta declarantur. per contumaciam decreta rescindun-
 tur. fructuum ex bonis sacris & aliis à Genevensi-
 bus ab ann. CLIO LXXXIX perceptorum persecutio
 cessabit. Sabaudus intra IV leucas ab urbe Geneva
 nullos detectus habebit, nec ulla loca munit. utrim-
 que captivi dimittuntur, impensis ex æquo persolu-
 tis. Genevenses Verviniensi pacificatione compre-
 hensi intelliguntur. à Sabaudis hoc tractatu Ponti-
 fex, Caesar, ambo reges, & fœdera quæ ille cum
 Hispaniæ corona habet, nec non cum Pagis Helve-
 tiorum, comprehensa intelliguntur. à Genevensibus
 Caesar & imperium Romanum, rex Christianissi-
 mus, & fœdera quæ ipsi cum Pagis Helvetiorum,
 & speciatim cum Tigurinibus & Bernatibus, habent.
 Subscribere à parte Sabaudi, ... & Geneven-
 sium, ... item Helvetiorum, qui aderant, Legatis;

Cla-

*Clarenſium Pagi nomine, ... Baſileenſium, Solo-
turnenſium, Schafuſenſium, Apecellenſium. Pacta
conventa Sabaudus quatriduo poſt Auguſta Tauri-
norum rata habuit. Haſtenus Thuani verba. Videat-
tur etiam Meteranus, tom. 1, pag. 1045; & Rod.
Botereus, lib. 9. Com. Gall., de hac inuaſione. Con-
cludam cum his etcotyſchis:*

*Mens Is Vt à Chriſto LVX bis ſexta orta Vo Cal I,
Laps I hoſtes s Cal Is no Cte, Gene Va, t Vi.*

*Gottes bVLf, bVtt, WaChé, nebn Genſſer
ſChVtz,*

*An zWeLLſſten Chriſt Mont Wehrt eIn faLLs
trVtz*

Præter hanc inuaſionem Allobrox bis tentavit urbem expugnare. Obſidione cinxit anno cId Id LXXXI I. Liburnicis ſcaphis, phaſelis, ad præcludendum com meatum, lacum omnem con- texerat. Dehinc anno cId Id xc, intercepto omni aditu, terrâ & undis, in eas annonæ anguſtias coniecerat: ut jam ultrâ in ediam non ferens, dediti- onem factura eſſet, niſi Inſuber, deſiderio Phocenſis provinciz, abduſtis copiis, liberio- rem reliquiſſet, ſic dum aliena & longinqua ap- petit, opportuna & finitima amittit. *Botereus, lib. 9, hiſt. Gal. p. 88.*

Ita Genevam vidimus & habuimus in mar- tium uſque menſem. qui cum ver nobis appor- taret, nos ad iter Gallicum nos accingere juſſit. Literis itaque ſalvi- conductûs à magiſtratu be- nevolè nobis exhibitis, novos conductores con- duximus; quibus ſinguli pro omnibus impenſis IV florenos Gallicos per diem numerabamus. Sic nos in viam dedimus, conducti extra portam no- vam, & amicè dimiſſi, ab illuſtrib. & generoſis ibi commorantibus. Relinquentes Planum Pala- tium ad dextram, teſtum fluvio *Arva* impoſi- tum

Q

tum pontem, qui terminat Genevates & Sabaudos, superavimus. Inde hiulcâ viâ pergendo, dextrorsum in summitate montis videbamus rudera propugnaculi *Dive Katharina*: arduum olim, editiorique tamulo positum. ex eo circumjacens omnis planicies despici potest. aggeribus & fossâ egregiè munitum, in libertatem Genevæ compescendam, & tertiò obsidendam, expugnandamque, structum. Hoc propugnaculum fortissimum, importunis Genevensium precibus sollicitatus, rex Henricus IV destrui & everti permisit; deditioe priùs à prædialiario milite factâ his legibus, ut, nisi intra xix diem Dux obsessis tulisset auxilium, armatis sub signis exire, & bellicorum tormentorum, quæ ibi essent, trientem educere secum liceret: quod & factum anno c1o 1o c.

Via salebrosa & lapidosa nos ad coenam duxit in vicum *Luisettes*, iv mill., à la *Croix blanche*; ubi tenuis apparatus, præsertim jejuniorum tempore, & vile cubile. Locus aliàs famam habet ab eo, quòd Henricus IV rex, cum heic hospitaretur anno c1o 1o c, Theodorum Bezam theologum, Genevâ evocatum, coenæ suæ & cubili eidem interesse voluerit; sequentiq; die munifico honorario auctum in urbem remiserit. *Botereus lib. vii, hist. Gall. ait*: Theodorus Beza novatorum veteranus, totoque orbe notissimus, tandiu septo inclusus, in castra egreditur, regemque salutaf; cui rex optare illi vegetius ævum, animumque concordem ad pacanda dissidia de religione. Thuanus sic habet lib. cxxv; *Ad regem, notus puero, sed ante xxx annos non visus, Theodorus Beza venit, jam octogenario major, qui senili facundia causam Genevensium regi plurimum commendavit, eamque ad regni non solum existi-*

existimationem, sed etiam & securitatem pertinere multis verbis ostendit, ac postremo navata patri matrique olim opera memoriam renovavit. Rex senem perorantem benignè audivit, & bona spe, ut & delegatos à se, dimisit; ipsum etiam 10 aureorum honorario munneravit; quod in viro jam pridem tenuitati assueto ingentis pramii loco acceptum est.

Hinc per ignobiles quosdam pagos deveci sumus ad pontem *le Cupet*, unius fornicis, qui vadofum facit fluvium *la Fiere*; sinistrorsum videntes fortalitium *l'Annonciade*, à Sabaudis quondam exstructum, & destructum, quod tantas impensas præsidarium in militem ibi habendum locare noluit.

Circa meridiem, ut pranderemus, in opidum *Remilly VII mill.* venimus, *au cheval blanc*, situm ad fl. *Fiere*; ubi pons 11 arcuum. Nec est quod hic notes, præter lapidasas vias quemadmodum omnis ferè Sabaudia montibus attollitur, & se habere dicitur instar scalæ musicalis, *VT, RE, MI, FA, SOL, LA*, propter montes & valles. Solum lapidosum, humidum ac frigidum est, & proinde frugum non ita fertile; quas tamen ad incolarum usum sufficientes gignit.

A prandio *II mill.* ad coenam in pagum *Trochon* delati, ibi pernoctatum substitimus. Simplex erat hospitium *à la croix blanche*; impura cubilia, agrestes homines; vovebamus diem præ nocte, & festinationem ab inculto hoc populo. E regione hospitii ad dextram arx *Montsancon*, Domini *de la Chambre*, eminè in colle conspicitur.

Ubi dies manè adventaret, festinabamus inde. Arx *Brese* sinistrorsum cum valle petrosa jacebat; E longinquo dextrorsum *le lac de Bourgeois* videbatur, cum montibus *d'Aiguebellette*. Nil

nisi petrosa via & sinuosa erat usque ad opidulum *Aix*, 11 *milliar.*, sub dominio Nemorosii Ducis. Quæ opidulo lumen inferunt, thermæ sunt binæ, sulphureæ & nitrosæ, limpidissimæ aquæ. Crateres magni erant, & castella lapidibus quadratis septa, in quibus pueri lavantes natabant tam artificiosè, ut injectum numum, sine ope manuum, ore assumere è fundo & exporrigere eos viderimus. Penes nitrosam fontem, dulcissimæ aquæ erat canalis; rarum visu quod videbatur. Antiquitates Galliæ, pag. 851, harum balnearum faciunt Caium Sextium auctorem & fundatorem, ibi : *Croy le mesme Sextius auteur & fondatuer des bains & de la ville d' Aist en Savoye. l'antique structure desdits bains, & l'arc triomphal qui s'y void encore, & dans lequel ceux, qui l'ont veu, escrivent, avoir remarqué plusieurs caracteres anciens, mais qui ne se peuvent rallier, pour former quelques enseignemens à la posterité; leur nom d' Aist, conforme à celui d' Aix; avec l'ongueur du temps que Sextius commanda en ce pays, m'en font soupçonner quelque chose.*

Uno lapide isthinc abjuncta est arx ad sinistram le chasteau de Zonas; gentilitia domus nobilis istius, qui unâ cum correis Genevæ anno cIo Io cxi in propugnaculo Anserino pensilis factus: de quo & uxore ejus *Meteran. vide, tom. 1, pag. 1046*; leges historiam, maritalis amoris & fidelitatis rarum exemplum. Densa & inamœna silva ibi transitur. quâ finitâ in sublimi te colle videbis positum. Isthinc sinuoso gressu & longo præcipitiq; ducêris in vallem, quam secutur fluviolus *la Gie*. Descensus fit per vineta mera, intersepta amygdalis & persicis, flore suo adventantes quæ afficiebant. Hospitabamur in suburbio *S. Antonii, à la pomme d'or, confectis 111 ab AQUIS milliarib.*

CAM-

CAMBERIUM, Chambery,

CAput Allobrogum est, Horum limes à septent. est Rhodanus; qui eisdem quoque ab occid. tangit: ab oriente sunt Alpes: Delphinatus ad meridiem eos claudit. Ipso prandii tempore aderamus. Quo refecti, arcem, Principis Thomæ domicilium, petebamus. Si faciem ejus videas, speciosa est primo obtentu; verum extracutem, intus nihil, quod te moretur, invenitur. Enotatas has inscriptiones ponimus. Exterior arcis porta sic habet:

D. D. Principibus piissimis
Victori Amadeo & Christinæ
tranquillitatis & læticiæ publicæ
Vindictibus
Votivum felicitatis
carmen

*Vivo longavi felices vivite amore;
In vestro populi vivet amore salus.*

Ad dextram statua Prudentiæ:

Prudens simplicitas.

Ibi Principis effigies: *Victor Amadeus, bellator pacisque lator fortiss. prudentiss. hostium sui que victor invictissimus, Henrici Gallorum Magni Regis voto peracto, sociatâ Sibyllâ Carolo Emanueli Patri.*
Ad sinistram:

Casta pudicitia.

Ibi Sponsæ Ducis effigies: *Magno Sabaudia Duci, quod felix faustumque sit, ducit regia conjugii triumphales arcus. Lancei Marchio Cisfontanæ Eparchus provincia, intemerata fidelitatis argumentum posuit. Utriusque, Sponsi & Sponsæ, pedibus subscriptum:*

Q 3

Au-

Auspex huic facti Deus, huic & pronuba Virtus.

Ex arce descendentes, ad *templum Cordigero- rum*, dicatum *Sanctæ Mariæ*, ivimus, monumen- tum Antonii Fabri Jurisconsulti visuri; quod dextrum aræ latus cum effigie tenet: à turba omnes angulos occupante, impendebat illud ex- scribere. Faber hic scriptis celebris Præsidis lo- cum tenuit in Parlamento; cui successit Dominus de Montoux, olim legatus ad Unionis Principes Germanos à Sabaudis missus.

Ceterum urbs ædificiis antica facie similis est Genevensibus: porticus & ambulacra sub tectis ligneis elevatis, platearum vicem obtinent: si incolas vides, formâ & vestitus gratias abigunt, & hoc commune habent cum universa Sabau- dorum gente, cui vix sine deformitate quid formæ.

His visis, relinquebamus hospitium, & urbem. Amoena via per *pagum S. George*, cui in colle im- minet vetusta arx ad sinistram, euntes, sub ve- speram ad opidum *Monmélianum* accedebamus *xx milliar.* Mox sine sufflamine interventûve intro- mittebamur in eam, bene excepti in hospitio, cui pro insigni est *la croix d'or*.

MONMELIANUM.

ALias adventantes ante portam detinentur; in- terrogantur unde veniant, quo abituri sint; adjunctis nominibus & gente: ita quæstione facta invocatur custodiam agitans, num intro- mittendi sint advenæ; si affirmando respondetur, porta aperitur. A nostro adventu mox aderant milites nomina consignata in arcem ad præfe- ctum delaturi; quorum ope etiam sequenti die ipsam

ipsam in arcem ducebamur. Castellum, cui prapositus erat Comes quidam Italus, *il Signore Rogiero Compignano, Conte de Lucerna*, sub se habens 10 milites in præsidio, præter ccc in opido; vir annis gravis & benevolæ frontis, utpote qui præter opinionem ipse nobiscum munitiones circumibat, monstrando situm loci, castrique defendendi rationem: castellum hoc, inquam, rupi impositum, nec cuniculis suffodi, nec scatis admotis invadi potest, & ab omni tormentorum vi tutum plerique militiæ gnari iudicant, ideoque inexpugnabile munimentum esse, persuasum est multis. anno tamen c10 10 xxxvi, sub Francisco I rege, Comes S. Pauli id cepit. Ex opido acclivis est ascensus in castrum, duplo munimento firmum. alterum alteri impositum; nec desunt gerræ sive crates vimineæ, nec tormenta grandiora; qui in proverbium ivère: *Quand tous les canons de Montmelian seroyent la, je ne le seray pas.* Quasi dicendum: Quidquid etiam operæ & mediorum adhibeamus, non tamen id effectu dare poterimus. Fossæ, quæ castrum circumdant, è vivo saxo excisæ, sunt miræ profunditatis. Hinc munimentum hoc primum est, post Nizam ad mare Ligusticum, quo Sabaudus gloriatur. Henricus IV tamen rex Galliæ (ita enim in fatis erat, ut huic regi non minus quàm Hannibali Alpes perviæ essent. *Boterens lib. vii hist. Gall.*) non cessavit, usque dum illud expugnaret, hoc ferè modo; ipse rex præsens erat, copias Momeliano circumfundens. magnas quidem arcem obsidentibus opidum, quod jam ante fecerat deditionem, afferebat commoditates: vix tamen ullus locus collocandis ad arcem verberandam machinis idoneus reperiebatur. sed omnia potest industria. tandem enim diligentia maxi-

maximè & ingenio Rosnii præfecti machinarum effectum est, ut xxxiii, diversis in locis dispositis tormentis & muri arcis arietarentur, & præsidarii defensione prohiberentur. In descensu unius montium, quos arcem undique claudere diximus, præceps erat collis, vineis confitus. In hujus vertice septem tormenta, lacertorum vi eò pertracta, prædictus Rosnius collocavit, ut iis armis muri quaterentur; ad pedes verò ejusdem collis duas alias tormentis designavit stationes, tam contra propugnaculum, Maurosinum vulgò dictum, quàm loca alia, ad quæ iæctus perungere posse videbantur; è quibus etiam quati poterat turris quædam vetusta, formâ quadrata, ruinamque minitans, quòd olim ab exercitu Francisci I regis Francorum fuisset concussa. Citra fluvium Isaram quoque duobus locis positæ machinæ displodebantur in inferius propugnaculum, inferebantque dampnum iis qui exire & oppugnantibus resistere aut etiam murorum ruinas restaurare vellent. Hæc majorem quàm ulla alia res timorem obsessis incussit, qui interea (quippe tormentis eorumque apparatu probè instructi) globos & tela in hostem spargere numquam cessabant. Brandisius, arci præfectus, impetratis viderum induciis, cum rege ita convenit, ut, nisi intra menstruum spatium Dux obsessis auxilio veniret, arx dederetur, præsidarii cum omnibus, quæ gestare possent, excederent, & è centurionibus aliquem, qui hæc pacta Duci significaret, mittere liceret. Ita ergo rex Henricus IV, cum intra vertentem mensem ex adverso nemo comparuisset, arce munitissima præter multorum spem expectationemque est potitus xvi novembris. anno cld lcc.

Ex hoc castro fortalitium BARRAYX, xi miliar.

liar. abjunctum, videri potest, tympanumque, quando pulsatur, exaudiri. Sabaudus anno cło lxxxvii id posuit & erexit; non longè pòst Dediguerius id pro rege Gal. expugnavit, tenuit, eique præsidium dedit, cui præerat præfectus Heyd Helvetius.

Quoad opidum Mommelianum, est illud unum è celebribus Sabaudiz, quòd medium inter vicinos montes plano æqualique loco est situm. Isara fluvius id alluit, ejusque civibus multas adfert commoditates. Opidum alioquin nec spatiosum valde est, nec civibus frequens, continuo bello attritis. Incolæ simplici sunt & agresti plerumque animo, à literarum cultu non minùs quàm olim majores ipsorum alieni: quod tamen vitium eis cum aliis Sabaudis plerisque omnibus est commune. Quidquid famæ opido est, ab arce est, quæ magnitudine opidulum adæquat, totique viciniaz imperitat; non à commerciis aut ullis divitiis.

Coenam cum cubili unam cùm hîc habuissimus, mane jentaculo addito, vii milliarium iter ingressi sumus per invia loca ad magnum illud *Carthusianorum cœnobium*. Primo lapide arx cum pago d' *Ami* obvia erat. inde maxime acclivis & petrosus mons, *le Fraîsne*: quem non sine errore, sed & magno periculo, ascendebarus ad jugum usque. revertendum igitur angustâ semitâ, quæ ad sinistram præcipitium sine fundo ostendebat; nix viam regens, in aquam resoluta, lutosam viam & difficilem progressum causabatur. descendendum tamen erat non sine exiguo periculo in profundissimam vallem ad pagum *Espernay*: cacumina montium densis nubibus circumvoluta fumabant; per quas tamen ire cogebamur angustò & periculoso tramite. relinquebatur la

Q

cha-

chasteau vieil cum suis ruderebus. relinquebatur item pagulus *Sainct Pierre d'Entremont* cum arce vertici montis impositâ, quæ olim Dominum habuit illustrem Herum Colinium, Ianienâ Parisiensi anno c10 I0 LXXII è vivis sublatam. hic pagus primus est cis hoc latus in Delphinatu, qui per fluviolum *Gie*, medium secantem, à Sabaudia discriminatur.

Hinc pergebamus, integrum diem impransî; jugis montibus, ubi hyemes vix unquam desinunt, circumvallati, & densâ nive recti. nullæ hic habitationes, nulli homines, nec animalia, nec volucres. constituti certè eramus nubibus & nive implicati in media aëris regione. Nulli viatores offendeabantur, præter aliquot agasones, qui asinos ductitantes vecturam vini faciebant pro cœnobio Carthusiano. Ultro citroque ita equitantes, per montes, per præcipitia, supini & proni, per flexuosas & devias vias, in vallem *la village de Chartreuse* tandem delati sumus. Pauculæ ædes ibi & molendina. Inde per angustas fauces editiorem in viam rursus eundum erat, præcipitio dextrorsum relicto, usque dum angusto ductu ad primam cœnobii portam deveherebatur. ubi pons unius arcûs jungens imensos duos saxeos montes, rapidissimo fluvio & horrendo cataracte à se invicem disjunctos. Hæc fluminis vis & velocitas omnem impedit transitum, sive eques sive pedes venias: omnemque cludit ad cœnobium accessum, ponte dejecto. Non tamen Adretium excludere potuit, de quo Thuanus l. xxxi histor., anno c10 I0 LVII, ait: Non. junii magnum Carthusianorum cœnobium, quia inter montes asperos positum, urbi Gratianopoli imminens propter viciniam incommodaturum credebatur, ob id

ob id ab Adretio expilatum & incensum est, in collegii illius sodaleis rejectâ artificiosè culpâ, quasi adversarios receptassent, & accepto milite hostilis animi indicium primi dedissent. Henricus IV rex, cum omni aula locum hunc aliquando visitaturus, præmiserat ornamenta, tapetes, & quidquid regium cubile regiamque culinam decebat; verum impeditus arduis negotiis non venit, omnisque convasata supellex retroportata difficili itinere fuit. Ludovicus XIII, qui modò Lilia Galliz florere facit, idem in animo habuit, verum sine effectu, ut nos edocuit monachus cœnobii; auxit tamen cœnobium annuatim aliquot cto florenis, propter crescentes impensas; siquidem quotidie ccc hominibus hîc victus paratus porrigitur, interdum etiam pluribus, pro augmento decrementove adventantium. Accedit, quòd cuilibet, quisquis etiam sit, huc adventanti, triduum integrum, liberale detur hospitium sine omni recompensa, nisi fortè aliquid coquo vel cellario honorarii ergò elargiri velit.

Pergamus ad cœnobium. Pons hic ubi superatus est, clausa præsto est porta, hæc à laico monacho, vestitus qui habitu religioso, aperitur, & mox rursus clauditur. Ascendimus angusta via ad amplæ formæ domicilium instar villæ, ædificatum pro opificibus cœnobii: heic pro equis est stabulum & pabulum; adventantesque non est quòd ullam pro vectoribus suis, quàm diu in cœnobio commorantur, curam habeant. Urso- rum prægrandium capita portarum valvis videbis affixa; frequentes siquidem in hac cremo & montosa solitudine oberrantes capiuntur. Relictis heic vectoribus, pedestri itinere contenditur altius, ad ipsum usque cœnobium,

LA GRANDE CHARTREUSE.

Huc ubi ventum, porta pulsanda, vel campanulâ adductâ aditus significandus. mox præsto est, causam adventûs quærens. quâ auditâ hospites intromittuntur, &, gladios deponant in ædiculam dextrorsum portæ intus adstruatam, rogantur, ibi ad discessum usque reservandos. Intromissi per aream spatiosam ad ipsum cœnobiûm ducuntur in conclave cuique nationi destinatum; quamvis nos Germanorum habitatione, quæ tunc temporis ab aliis erat occupata, excluderemur, hospites interim in Francorum cœnaculo. Adventantibus nobis sub imam vesp̄eram mox largus focus incensus est, deinde mensa strata, pisces varii adpositi, oleo, non butyro, cocti; vinum rubrum, sed asperum, propinatum: & hæc omnia per cellarium exhibita, monachorum nullo præsentē. A cœna, lecti, alveorum instar, parietibus contigui & inclusi, apertis portulis strati, monstrabantur, nobis pro quiete nocturnâ destinati. Ita primum diem ibi habuimus.

Sequenti mane mystagogus aderat, circumdurus nos in monasterii penetralia. Ibi quæ de *monasterio* & *monachis* enotavimus, heic adjicimus. Monasterium situm est in montibus (*les montagnes de Carthuse*), olim in Sabaudi territorio; modò Gallia adscriptum, per regem Franciscum, anno c1o 1033vi. Ipsum ædificium amplitudine suâ non adedò magnum, structurâ nec adedò elegans: celebre magis propter sanctitatem & Ordinis originem, quàm propter majestatem; alioquin *Certosa Magna* prope Mediolanum primas teneret. Historiam de origine
hujus

hujus monasterii , quæ sub Philippo I Gall. rege anno cIo LXXXIV cœpit , supersedeo heic attere-
re. Passim ea extat , inprimis in antiquitatibus
Parisiensibus. Bruno quidam Colonienfis , au-
thor est Ordinis hujus & monasterii structor :
quâ causâ huc venerit & quâ viâ , authores do-
cent. Imò ipsam historiam, utut Parisiis sese ha-
buit , depictam invenies in peristyllis apud Car-
thusianos Parisienses, ad quos non una mihi itio
fuit cùm ibi commorarer , invitatus à primario
Ordinis , viro literato & exterorum amante.
Inde tria defuncti eloquia (quæ Brunonem Pa-
risiis abire moverunt) cùm memorandis versibus
de immutabili Dei judicio, exscripta, saltem ad-
jiciam : quæ sunt :

Iusto Dei judicio accusatus sum.

Iusto Dei judicio judicatus sum.

Iusto Dei judicio condemnatus sum.

Versus , non pontificiam redolent opinio-
nem :

Et sanè ipsa Dei sententia grandis abyf-
sus,

Cui soli detecta manent abscondita
cordis.

Quos sibi delegit, vel quos privavit
olympo,

Solus habet notos, solus discrevit ab
ævo.

Nos homines cæci rerum secreta vide-
mus,

Sicut Apollineum discernit noctua lu-
men.

Q7

Bruno

Bruno hic aliquando è monasterio hoc Romam à Papa Urbano II evocatus est. Postquam inde rediit, non reversus est in Delphinatum ad monasterium hoc à se conditum, sed in deserta Calabria se recepit, existimans, se magis inquietum esse in Delphinatu, si rediret eò. Verùm non diu latuit in Calabria; canibus enim venaticis in lucem protractus, ad Comitem Calabriae ductus fuit: qui postea eum magni fecit, multum tribuens ejus meritis & precibus. Vide litteras hujus Comitis apud *Baron. in annalib. eccles. tom. II.* Mortuus verò est Bruno VI octob. anno c10 c 1. Epitaphium tale ibi ei positum:

*Primus in hac, Christi fundator ovilis, eremo
Promerui fieri, qui teger hoc lapide.*

*Bruno mihi nomen, genetrix Germania, meque
Transtulit ad Calabros grata quies nemoris.*

Doctor eram, praco Christi, vir notus in orbe:

Desuper illud erat; gratia; non meritum.

Carnis vincla dies octobris sextaresolvi:

Ossa manent tumulo; spiritus astra petit.

Mytagogus ducebat nos primò in *facellum Generalissimi*, (Prioris hoc nomen est, quòd generalem inspectionem omnium conventuum, qui hujus ordinis sunt, habet) angustum quidem, sed valdè decorum. arx pictura aliquot c10 aurels æstimatur.

Deinde in *Capitulum* majus. locus est omnium coenobitarum, quando heic conveniunt de rebus ordinis acturi, confessui accommodus: distincta cuique nationi sua sunt subsellia. Parietes VI *tabulis* investiti sunt; Historiam fundati Ordinis in iis pinxit monachus Carthusianus artificiosissimâ manu. Prima *tabula* ostendit Canonicum, è feretro sese erigentem Parisiis; cujus verba & tria eloquia superius notavi: Feretro adstat Bruno

no cum aliis, pallido vultu & mœstitiâ spectaculi omnes perterriti. Secunda tabula ostendit Brunonem, somnio VII stellas videntem; quæ VII primaria Ordinis capita significare dicuntur. Tertia tabula Brunonis repræsentat adventum ad episcopum Grarianopolitanum, ut cum eo consultet. Quarta tabula ostendit episcopum manu ducentem Brunonem in solitudinem, cui monasterium hodiè stat inædificatum; Egregia pictura est, in qua situs montium artificiosè exprimitur. Quinta, ipsa est cœnobii structura; ubi cœmentum, calx, lapides, ligna, instrumenta opificum, circinus, regulæ merentur laudem artificis. Sexta, cadaver Brunonis est; cui monachi adstantes, mœrentes, affectuum ostendunt naturam: ibi inscriptio:

Innumeris dives meritis, confectus & annis,

Extremum claudit funere Bruno diem.

Angelica plaudunt turma, referatur olympus;

Non moritur; vitâ nobiliore viget.

Inde ducebantur in auditorium, concionibus Gallicis destinatum pro novitiis.

Cameterium sine omni ornatu, sine cœnotaphiis est; Priorum monumenta ostendunt cruces ferreæ.

Refectorium duas habet tabulas & unam cathedram, è qua prælegitur conviventibus. Verùm diebus Dominicis solummodo in hoc refectorio conveniunt, & magnis ecclesiæ festis, observantes strictè Hugonis regulam & præceptum, & habentes oculos in mensa, manus in scutella, aures ad librum, cor ad Deum.

Templum non spaciosum, nec lucidum; in quo lampas argentea magni ponderis, donum Carthulianorum Ratisbonensium, cum inscriptione:

ne: *Domus Carthusiana Ratisbona.*

Cellula monachorum & habitationes sunt quoad opus intestinum quercetano ligno vestita, nunquam cimicibus infecta, quod Parisiis vidi, & notavi: opifices vero & servi domestici cœnobitarum proxime cohabitantes ab iis non sunt liberi. Antiquitates Parisienses ita habent: C'est une chose generale par tout l'ordre, que Dieu n'a point voulu que les moines de c'ordre soyent affliges & inquietez de ces puantes bestiales, appellees PVNAISES, & en a exempté toutes leurs cellules, desquelles autrement & difficilement ils se pourroient garentir. pour y avoir grande disposition, à cause qu'ils couchent vêtus, n'usent point de linge, changent souvent d'habits, ont leurs cellules faictes de bois par dedans leurs lits, & fermés de bois au lieu de courtines, & le fœiure de leur liêt, qu'ils sont si peu curieux de changer, qu'il y en a qui ne le changent pas en vingt ans une fois.

Videamus nunc monachos, & quæ circa Ordinem sunt singularia. Monachis præest Prior, generale omnium hujus Ordinis conventuum Caput. Hic semel electus è quocunque conventu, quicunque etiam ille sit, tenetur se conferre in locum & mōnasterium hoc grandis Cârthusii; nec, quamdiu huic officio præest, sese ex montibus his recipere aliorsum, in exemplum reliquis monachis, solitudinem qui selegerunt. Inter Priores fuère etiam Franciscus de Puteo, I. V. D., & Petrus Sardus, J. C. t. u. s.

Circa monachos videatur numerus conventuum, regula vitæ, & monachorum distinctio.

Conventus divisi sunt in XVII provincii; ubi CLXXXIX monasteria habent; in quibus numerantur IIII CCCC religiosi, & plures, ut scribit Azemius, lib. XII. de instit. moral. part. I, cap. 21. de mul-

de multitudine monachorum. Ex omnibus his conventibus anno semel unus ablegatur ad conventum generalem in hunc locum; quod aliorum Ordinum monachi non observant.

Regula vitæ est maximè austera, & consistens in his III punctis; in JEIUNIO, VESTIMENTIS & SOLITVDINE.

JEIUNIVM illis est perpetuum & abstinentia ab esu carnium etiam in extrema valetudine. Unde *Navar. tom. IV, tit. de regularib. lib. XXX, conf. 4*, movet quæstionem, num Ordo Carthusianorum sit magis austerus, quàm Ordo Minimorum; cum illi tria tantum habeant vota essentialia; isti verò addunt quartum, nimirum, observationem continuam vitæ quadragesimalis, ita ut numquam nec butyrum, caseum vel ova edant; excepto tamen casu morbi, quo licitum Minimis vesci carne: concludit autem, quod rigorosior sit ordo Carthusianorum, quia facilius est vesci cibis semper quadragesimalibus, & interim carnibus ubi ægrotamus, quàm his perpetuò abstinere. Præterea, singulis diebus Veneris jejunium illis est in pane & aqua, nisi veniam impetrent à superiore, pro licentia & esu ciborum quadragesimalium, præter caseum, ova & butyrum. Sic strictè hæc regula observatur, ut, etiamsi kalendæ januarii seu festum Circumcisionis incidat in diem veneris, Carthusiani abstineant à lacticiniis, etiamsi sæculares vel carnibus vescantur. Jejunium verò in pane & aqua Bruno in principio instituit die lune, mercurii & veneris; sed nimis austera fuit hæc regula, & mutata in diem veneris dumtaxat. Si verò cui libet hanc jejunii observare sanctionem, ei non licitum nisi permissu abbatis; cui competit judicare de cujuslibet sui religiosi vale-

valetudine, & sequi discretionem Patriarchæ Jacobi, *lequel disoit : Si je fay trop travailler à cheminer mes troupeaux, ils se mourront tous.*

Singulis diebus Dominicis tenentur fratres Ordinis, exeuntes è refectorio, postquam Deo gratias egerint in templo, ad portam refectorii se sistere, ceu mendici Jesu Christi, ubi singuli sumunt panem, eumque in sequentem diem reservant in suis cellulis. hic mos observatur in omnibus conventibus, excepto Parisiensi; ubi propter frequentiam hominum, templum ibi frequentantium, & fortè illudentium, huic regulæ non est locus.

Alterum punctum est in *VESTIMENTIS*; quæ sunt è pilis facta, & dies noctesque nudæ cuti investiantur. nihil lintei gestare eorum regula est; indormire strato stramineo, nihilque pretiosorum curare vestimentorum indumenta. *Mauritius abbas de Cluny, lib. II miracul. cap. 28, de institut. Carthus. scribit : Vestes vilissimas, ac super omne religionis propositum abjectissimas, ipsoque visu horrendas assumpserunt. amplitudine enim breves & angustæ sunt, formæ hirsutæ & sordidæ, ita ut indicio sint, nullum gloriandi vitium se posse admittere. Hoc vestimentorum genere de pilis capreis, adhuc hodiè utuntur in magno hoc coenobio, & vicinis: in aliis provinciis meliori panno sunt vestiti, prout illis regula permittit, ut se vestiant pannis in ipsa regione textis, propter certas occasiones. Sanctus Dominicus Hispanus, instituturus Ordinem Prædicatorum, accessit patrem Basilium Carthusianum, ut consultaret cum eo: videns ibi Carthusianorum vestimenta, eadem Jacobitis fratribus ordinavit; hinc tanta vestium conformitas in utroque hoc Ordine.*

Ter-

Tertium punctum austeritatis est SOLITUDO; quia nullus eorum unquam exit monasterio, præter Priorem & Procuratorem conventus: iidem non egrediuntur suis cellulis, nisi obedientiâ vel necessitate coacti, nempe eundo in templum, aut semel tantum de septimana exspatiando in claustris monasterii pro mutatione aëris, in hortis & arcis muro cinctis: hinc Doctor Navarrus appellat eorum monasterium perpetuum carcerem. Accedit SILENTIUM, quod iis sic sanctum, ut sese obviantes, inclinato dumtaxat capite, sine effatu vel unius verbi, saluent invicem. Mulierum omnis adspectus iis interdictus à primo investituræ momento, nedum cohabitatio.

MONACHI numero c heic vivunt; discriminati in *Donatos* & *Conversos*. Illi sunt clerici, studiis & sacris operantes, cantando. Isti sunt novitii & laici, alieni à studiis, à sacris, vel non ita pridem in Ordinem recepti.

Dum hæc discurrendo enotamus, jentaculum paratur eodem in coenaculo, quo dormitum iveramus. Inter vescendum concludebatur de munere, coquo pro operâ præsentando. aureum exhibuimus illi, & mystagogo gratias; qui nos ad portam primam, ubi gladiis restitutis rursus accingebamur, conducebat; nominaque ibi nostra libro sat magno inscriberemus, rogabat; factum hoc pro memoria est; & ad equos repetitum iter, quos eundo & equitando ad primam portam duximus, ubi custodi tenue munusculum, & benevola dimissio.

Hinc aliâ viâ & longè meliori per Delphinatum ituris descensus factus in pagum *Sapene*, 11 mill. Inde sesquimilliar. ad urbem *Gratianopolin*. Cum medio milliari abessemus ab ea, constituebamur in extremitate montium, eminus
tempe

tempe Delphinatûs conspicientes. Vallis longa & lata est, vestita floribus, herbis, pascuis, hortis; interfecta fluvio Isarâ; ipsa tellus, cui insistebamus, violis purpureis tota investita erat: descensus per vineta fiebat, à se & amygdalis persicisqûe fructibus optimum odorem spargentia. Ita advehebamur in urbem, divertentes ad hospitium gratum à *saincte Barbe*.

GRATIANOPOLIS, *Grenoble*.

DELPHINATUS est una è nobilissimis Galliarum provinciis, divisa in duas partes: *superiorem*; in qua sunt Embrum, archiepiscopalis sedes; Valence, Die, Gap, & S. Paul. & *inferiorem*; in qua Vienna, olim metropolis; Grenoble, hodiè capitalis totius Delphinatûs; Romans, Crest, Briancon, Monteil-Aymar, S. Anthoine de Viennois, S. Valier la Coste, le Monestier, Chasteau Dauphin. Coaluit regno illa subalpina regio, Humberti Dynastæ liberalitate in regum primogenitos. sunt qui emptione dicant: ille enim rerum sæcularium pertæsus, amissis liberis, Dominicanorum cucullâ factum sæculi privatumqûe dominium mutavit; ac post in hujusmodi sodalitis supremis muniis & tandem virâ defunctus, sepultus est in basilicâ ædis Dominicanæ Parisiensis, ante primariam aram, viâ Jacobæâ, tegiturqûe laminâ æheneâ protritâ pedibus, hoc elogio litteratâ:

HIC IACET PATER AMPLISS. DOMINVS
HUMBERTVS, PRIMO VIENNÆ DELPHINVS:
DEINDE RELICTO PRINCIPATV, FRATER OR-
DINIS PRAEDICAT. IN HOC CONVENTV PA-
RISIENSI, ET DEINDE PATRIARCHA A-
LEXANDRIÆ, AC PERPETVVS ADMINI-
STRATOR RHENENSIS ECCL. ET PRAECIPVVS
BENE-

BENEFactor HVIVS CONVENTVS, ORIIIT ANNO DOMINI M CCC LV, DIE XXII MAII. ORATE PRO EO. *Rodolph. Boterqus tom. II, lib. IX, Hist. pag. 58.*

Urbi olim nomen fuit *Accusio*, vel *Colonia Accusiorum* in provincia *Cabilloniorum*, teste *Pro- lom.* in *Geograph.* hoc tenuit usque ad tempus *Diocletiani & Maximiani*, quo dici cœpit *Cularona*: postea sub *Gratiano Imperatore*, (qui anno ccc lxxxvii Lugduni à *Maximino* fuit occisus,) murorum ampliorum auctore, nomen fortita est *Gratianopolis* per Romanos; unde corrupto vocabulo Gallis mansit *Grenoble*.

Sita est formâ ovali, in planitie, quæ pedetentim se extendit ad montes vitiferos, (*Chalemonts*) fertilitate nulli regioni cedentes. *Isara fluvius*, ex Alpibus Orientalibus ortus, adque *Tarantassium & Moriennam* impetuoso agmine se præcipitans, eam lambit; post irrigato *Delphinatu* in *Rhodanum* influit intra *Thinnium & Valentiam*; ubi *Fabius Allobroges* devicit.

Partibus externis ad numero duo Fortalitia. 1, la tour de rabot. 2, la bastille trans *Isaram* in iugo montis. *Portas* item, *veteres & novas*: earum nomina & inscriptiones dabimus.

Veteres construxit *Maximianus*, qui à *Diocletiano* eò missus, duas ex quadrato lapide ita posuit, ut antiquitas eas non perdiderit.

Altera dicta est *Romana Iovia*. *Diocletiano* dedicata, qui *Jovi* se æquiparare rebus suis gestis non erubuit. talis ejus inscriptio:

D D. NN. Impp. Cæs. *Cajus Aurel. Valerius Diocletianus* P. P. invictus, *Augustus & Imp. Cæsar M. Aurel. Valerius Maximianus*, pius, felix, invictus, Aug-
muris

muris Cularonenſibus, cum interioribus ædificiis, providentia ſua inſtitutis atque perfectis, portam Romanam Joviam vocari jufferunt.

Altera dicta eſt *Viennensis Herculana*, Maximiano dedicata, qui Hercule ſe non inferiorem exiſtimabat: Ejus hæc inſcriptio:

D D. N N. Impp. Cæſ. Cajus Aurel. Valerius Diocletianus P. P. inviſtus, Aug. & Imp. Cæſar Marc. Aurel. Valerius Maximianus, pius, felix, inviſtus, Aug. muris Cularonenſibus cum interioribus ædificiis providentia ſua inſtitutis atque perfectis, portam Viennensem, Herculeam vocari jufferunt.

Novæ portæ ſunt v: I. *La porte de Bonne*: cui hæc inſcripta ſunt:

Æternæ memoriæ Henrici III, Gall. & Nav. regis Chriſtianiff., verè Auguſti, op. clementiff. fortiff. feliciffimique regni Gall. inſtauratoris, patriæ patris. Quod Franciſci Bonnæ Lediguerii virtute, fide, manu, Senatui auctoritatem, civitati patriæque univerſæ pacem reſtituerit, urbem novo pomœrio amplificavit, civitas & patria gratitud. monum. c l o l o x c v.

II. *La porte royale, ou de France*: cui talis eſt inſcriptio in marmorea tabula:

Ludovicus XIII Gallorum & Navar. rex, pius, felix, inviſtus, Gratianopoli monte auctâ, ejuſque muris, propugnaculis,

culis, & interioribus ædificiis, providentiâ suâ, & curâ Francisci Bonnæ, Ducis Digueriarum, Paris. & Mareschalli Franciæ, Proregis Delphinarûs, institutis atque perfectis, portam hanc regiam vocari jussit. M D C XX.

III. S. *Laurent*, cum hac inscriptione:

Felicibus auspiciis & jussu Henrici III, Gall. & Nav. regis invictissimi, decora mœnia civitatis Gratianop. inchoata, & ex voluntate Ludovici XIII regis Christianissimi propugnaculis & pomœriis aucta, Franciscus Bonna Lesdiguerius, Dux Par. & Mareschallus Franciæ, Delphinatus Prorex, fidelissimo studio & curâ solerti absolvit, & portam divi Laurentii exteris & incolis à fundamentis erexit. Anno sal. M D C XV.

IV. *La porte Chalemont, ou à sainte Marie.*

V. *Trois cloistres.*

Ex his portis obvium est unicuique, sentire quinam urbis fuere amplificatores.

Internæ urbis partes sunt templa & politica domus.

Templa pontificia sunt: D. Virginis; ubi Episcopi fedes; S. Andrea, quod à turri pyramidalis commendatur; S. Laurentii, B. Magdalena, Iacobinorum, Cordigerorum, &c. Reformatis unum tantum est, dictum le temple, intra muros urbis, elegantissimæ structuræ. quod nobis visendum contigit benevolâ Domini de Boteron permissione: ipse nobiscum erat reformatæ religionis

ligionis minister; intrabat, exponebat quæ ro-
gabamus. Internæ portæ superstructa est con-
signatio pro pontificiis, qui clàm à nemine visi
eò ire & conciones audire possunt. Coetus re-
formatorum ad 111 c10 se extendit. Comes-sta-
buli Heros Lesdiguerius suum prope cathedram
peculiare habebat sedile; nec longè inde Con-
siliarii regii, Cameram Edicti & Rationum tra-
ctantes.

Politica ædificia ad usus communes destinata
sunt 1 *turres*; quæ variæ & elegantes. Ponti im-
posita inter eas eminet, cum horologio, cui ver-
sus inscripti:

*Tolle moras; fugiunt tacito nam tempora cursu,
Nec tibi præteritos referent horaria menses.*

Alteri lateri hæc disticha inscripta sunt:

*Dura ferox summa cernis quæ marmora turris
Abstulerat Mavors fulminis arte sui.
Cunctis optata jam non sine numine pacis
Laute structa diu non peritura manent.*

2. *Pontes bini*. alter qui in suburbium D. Lau-
rentii ducit, à quo non procul lapidicinæ opi-
danis ædificiis inservientes. alter novus, regalis
dictus, qui splendido opere struebatur cum heic
essemus.

3. *Armamentarium*; ubi excubiæ Helvetio-
rum positæ in præsidio, nomine regis.

4. *Palatium Lesdiguerii*. hortus aditus niti-
dus & cultus; equile structissimum: quod verò
famam & lucem ei infert, est clementissima
acceptio nostri; nam intromissos dignata est il-
lustris Hera alloquio sat amplo, jungens juxtim
gratiosæ dimissioni felix ad iter votum.

Tantum de urbis structura & ædificiis. *Regi-
men Ecclesiæ* commissum est episcopo, qui tamera
archiepiscopo Viennensi subest.

Pali-

Politia vero , commissum est *Parlamento* , *camera* *rationum* , & *edicti*.

Parlamentum , quod unum ex VIII Gallia grandioribus hic est , continet sub se duos archiepiscopos , Viennensem & Embrunensem , & v Episcopos , de Valence , Die , Grenoble , Saint Paul trichasteaux , & Gap.

Camera Rationum VII habet Francia , à *Paris* , *Dijon* , *Montpolier* , *Nantes* , *Grenoble* , *Aix* & *Ruën*. Singulae habent suos praesides , auditores , procuratores , advocatos , collectores , scribas , & alios officarios. quorum stipendia cum officiis possemus adjicere : verum hæc in theatro regni Gallia , volente Deo , amicus lector videbit.

Camera Edicti suos Praesides & Consiliarios habet. Eorum aliqui sunt pontificii , aliqui reformati. Nec solum cognoscunt rem religionis in Delphinatu , verum etiam in Provincia : Imo reformatis , sub Parlamento Burgundia viventibus , liberum est , si quæ de religionis negotio habeant , num Parisios vel Gratianopolim ire velint , rem jure experiri. *EDICTVM* VERO , quo gaudent Reformati , cum in omnibus regni ferè partibus & urbibus valere debeat , non abs re esse judicavi , præcipuos ejus articulos huc adscribere , ut amicus lector , qui pax inter utramque religionem stabilita sit , videre possit. Dicitur *Edictum Namnetense* ; quod in Protestantium gratiam factum , post longas altercationes & repetitas controversias finem accepit , & regio sigillo firmatum est , eidib. april. MDLXCVIII ; licet anno sequenti demum in Senatum allatum , publicatum , & promulgatum fuit. non enim rex pacificus , ante legati Pontificii è regno discessum , Senatum convocare voluit.

R

Ora-

Orationem, quam in eam rem, convocatis in Luparam regiam è singulis classibus Curix delectis, habuit, vide apud *Thuan. lib. cxxii, sub ann. clō lōxcix, & Botereum lib. vi Comment. Gall. p. 470.* Circa hoc Edictum observant curiosi, eadem in urbe, in qua ante xxxix annos prima coitio Protestantium ob religionis causam, sive conjuratio contra Guisianos, facta fuerat, quæ bellis civilibus toties infelicitè repetitis principium dedit, pacificatorium Edictum, quod iisdem finem esset impositurum, à rege conditum esse. Perstringamus Edicti hujus, quod vocant religionis, xxv febr. anno clō lōxcix promulgati, præcipua capita, è *Meterano & Gasp. Ens, lib. xx, hist. belli civil. Primo amnestia & oblitio omnium secus ab anno MDLXXXV factorum sancitur. Catholica religio omnibus in locis restitui, decimæ alique redditus, templa & fabricæ ecclesiasticis reddi jubentur. Iisdem solutis fabricarum in ecclesiæ solo exstructarum impensis, fundum redimendi datur potestas. Protestantibus ubique per regnum liberè habitare ac vivere, nec in eorum fidem aut conscientiam inquirere licebit. Omnibus Principibus aliisque è nobilitate, qui merum habent imperium, liberum religionis exercitium suis in opidis & vicis concedetur, eique omnibus, quicumque voluerint, interesset licebit: at quibus alta, ut vocant, jurisdictio non est, ad ejus religionis exercitium familiam tantum, aut præter eam non plures quàm triginta, admittant. Idem exercitium omnibus opidis & locis permittetur, in quibus anno MDXCVI & XCVII usurpatum fuit, &c. Lutetia & quinto ab ea milliari eadem ne fas sit uti. Protestantibus templa locis permissis exstruere, scholasque constituere, permittatur. Ministri à conviciis & seditiosis verbis abstineant. Protestantes dies festos*

fessos clausis januis celebrent; intra limen verò sine
 strepitu opus faciant, si velint. Nullibi Protestan-
 tium libri nisi in locis ipsorum religioni addictis va-
 num exponantur. Ad academias quisque sine respe-
 ctu religionis admittatur; itemque pauperes in no-
 socomia & xenodochia. Protestantes matrimonio-
 rum leges, quoad gradus affinitatis, observent. Ex
 muneribus publicis solvant constitutum; nec tamen
 ad ceremonias, quas non probant, adigantur. Ii-
 dem à nulla parte, modo idonei sint, publicorum
 munerum excludantur. Cœmeteria iisdem assignen-
 tur; eaque inviolabilia sunt. Lutetia Parisiorum,
 quo iustitia omnibus aequaliter administretur, Curia
 sive Camera constituitur, in qua unus sit Praeses,
 & XVI Senatores; in aliis verò Curii, Iudices ali-
 quot Protestantium religionem professi legantur, co-
 ram quibus causæ inter utriusque religionis homines
 sine odio aut invidia disceptentur & dijudicentur.
 Idem in Curii Gratianopolitana, Burdigalensi &
 Carnutensi fiat, accommodatis ad id certis legibus
 & institutis. Omnia decreta, sententia, res judica-
 ta, distractiones bonorum, aliaque exsequutiones,
 post mortem proximi regis Henrici II vel in religio-
 nis vel seditionis causa facta, irrita, vana, nulla
 pronuncientur & habeantur: simul omnia monu-
 menta, vel ad memoriam vel ad contumeliam cu-
 jusquam erecta, dejiciantur & tollantur. Damna-
 tis, si adhuc in vivis sunt, vel ipsorum heredibus,
 bona abjudicata restituantur; itemque in integrum
 omnes illi in quos lata est sententia, eò quòd vel
 Protestantium militiam sequuti fuerint, vel reli-
 gionem professi. Omnes religionis causæ exules, et-
 iam in peregrino solo nati, pro regni civibus agno-
 scantur & recipiantur. Omnia privilegia, jura, li-
 bertates, immunitates, quibus regni Gallici subditi
 ante annum M D LXXXV & priores annos usi sint,

iisdem reddantur. Omnes ob religionem vel in vincula coniecti, vel in exsilium pulsi, vel ad triremes quoque addamnati, libertati & patria restituantur. Protestantibus ne in publicis exactionibus & tributis plus oneris quàm ceteris imponatur. Iisdem ne fraudi sit quòd vel bellum gesserint, & regiâ vel publicâ pecuniâ ad id usi sint; quod arces, opida, templa demoliti sint; quòd cum exteris fœdera contraxerint; quòd peregrinum militem accersiverint, &c. nec ulla harum rerum omnium ratio ab eis respiciatur, nisi fraus intervenisse convincatur. Iidem verò ab omnibus externis confœderationibus discedant: neque militem, nisi regis permissu, conscribant. Pradam tam terrâ quàm mari in bello acquisitam uti quis possidet, ita possideat; at quod præter vel contra militiæ usum, odio tantum aut avaritiâ alteri ereptum vel extortum fuerit, ejus jure repetundi jus esto. Opidorum mœnia dejecta, assentiente rege, restaurentur. Protestantes denique omnes & singuli fortunis, famâ & honoribus restituantur: revocatis & annihilatis omnibus superiorum temporum decretis, placitis, sententiis, in eorum ignominiam vel damnum latis. Quæ omnia fusiùs singulari quodam libello Gallicè, regis permissu edito, perscripta, & xcii capitibus sive articulis comprehensa exstant; decreta mense aprili M D xcviij, Nanneti; promulgata Lutetiâ, xxv febr. anni sequentis. Præter hoc Edictum, ejusdem regis jussu, è generalibus illis, speciales quidam articuli, numero lvii, extracti sunt, ad Protestantium res & religionem maximè pertinentes: quos rex non minùs quàm illos observari, & in publica Curiarum acta inferri, omniaque ad eorum observationem necessaria expediri jussit. Et hi quidem mense maio M D xcviij decreti sunt & confirmati, sed anno M D c iv demum

mum typis excusi. Sic ergò tandem omnibus re-
 motis obstaculis, Galliarum rex. Henricus IV
 Edictum hoc religionis & pacis in universo suo
 regno promulgari & observari iussit; eâ spe, cum
 pace religionem quoque & pietatem, omnium
 virtutum parentem & nutricem, felicia incre-
 menta sumtutam; cui nihil magis quàm bella,
 inimicitiz, odia, fœcundissima omnis impie-
 tatis semina, adversantur. Didicerat quippe rex,
 ab ipsa experientia edoctus, & melius quàm quis-
 quam hominum, *conscientiis frustra vim*
inferri; neque fidem ferro, sed verbo &
exemplo animis esse inserendam. Principio
 quidem neutris, tam Catholicis quàm Prote-
 stantibus, Edictum hoc satis placebat, multas
 ob causas: at paullatim pacis beneficio deleniti,
 utrique in eo tandem summâ cum modestiâ ac-
 quieverunt. Catholici enim religionis suæ exet-
 citium omnibus in locis, unde jam diu exsula-
 verat, restitutum videbant; & redditibus suis &
 decimis pacatè fruebantur. Protestantes etiam
 religioni suæ, tam acerbis odiis, uestionibus &
 sectionibus hætenus exagitatæ, pacem tandem
 redditam gaudebant. Illud unum jam reliquum
 esse videbatur, ut pars utraque non ferro am-
 pliùs, sed bonæ & probatæ vitæ exemplis; non
 conviciis, sed ad pietatem instigantibus sermo-
 nibus, inter se ac secum ipsi decertarent. Huc
 adponere placet renovationem Edicti hujus Nan-
 netensis è lib. I, tom. III, Boterei; qui ita insit;
 Quamvis novelli reges, antecessorum servandis
 edictis obnoxii sint, & privatim filii parentum;
 placuit tamen Nannetense renovari, ne quid re-
 ligionis disparis cultores, ad suam publicam-
 que securitatem prorsus desiderarent. illud ve-

id sic ex vernaculo nos Latinitate donavimus :

LVDOVICVS DEI GRATIA FRANCORVM ET NAVARRAEORVM REX. Omnibus hanc nostra sanctionis paginam lecturis faustum sit. Ab immani & horrenda illa cade praelisi & plurimum colendi genitoris nostri (cui numen propitium sit) Augusta vicaria regni parens nostra, aequè nobis colenda, quantumvis alto pectore saucia, oculis iugifletu madentibus, quàm est animi celsitudine & prudentiâ, ut plurimum enixa est, ne mihi privatim, regno & subditis, exinde quidquam noxium succresceret. Huic cura obnixè incubuit, tum ob eum quo me amplectitur maternum affectum, tum ex votis suffragiisque liliata stirpis, aliorumque Principum, antistitum, patritiorum, officialium, administratorumque Francia corona, decreto Lutetiani Senatus, concreditam regni procurationem, me in excelsio solio iustitia asistente & annuente. Solertia & sedulitas optima parentis, procerum nobiliumque qui affuere, Lutetianorum civium fides & probitas ita emicuerunt, ut nec in eorum cultu & observantia, nec in Augusta prudenti regimine quidquam desiderari possit. Lutetia non solum pacata omnia, sed in dies de universi regni tranquillo statu, provinciales legatos nunciosque accipimus; ita ut inter religione discrepantes, nulla prorsus sit in rebus politicis discrepantia; quin imò inter utroque, de obsequio & benè merendi officiis, est veluti quoddam laudabile certamen. Ex illa olim dissidentium animorum conjunctione, Deo agendis gratias maximè obnoxii sumus. quo auspice eâ spe ducor, illum, qui stator servatorque nostri imperii fuit, totque exhaustis periculis illud olim & tandem eripuit, ut tot saeculis effloresceret, impuberi meo ævo praesidium & fulcimentum suum non negaturum, ut ad sui nominis gloriam cum pietate & virtute adole-

adoleſcam ; quod unum efflictiſſim ab eo depoſco ; utque conſilia & ſalutaria monita cœliſtus inſpiret, quibus concediſos mihi populos, pacatos & unanimos regere valeam ; cùm poſt numinis providentiam, regni inconcuſſi fulcrum ſit civium concordia. nam experienciâ & rerum uſu antecęſſoribus regibus ſatis exploratum fuit, fruſtrâ vi & armis ad Apoſtolicos & Romanos ritus, qui ab illis defecerant, fuiſſe impulſos : quin imò inefficax remedium damno fuit. Quod ubi experti ſunt, colenda religionis ſuę veniam indulſerunt. Emulatus idipſum præcelſus genitor noſter. Utque averſos animos conciliaret, Nannetenſe Ediçtum tulit. quo promulgato, ſervatisque illis decretis, pax inturbata coaluit. Et quamvis lex ſit fixa, quęque non ſit refigenda, nec ratiſhabitione egent : nihilominus, ne quis de noſtrâ mente dubius ſit, utque conſtet omnibus, mihi immetum eſſe, ut ſançtio illa Nannetenſis, tamquam lata ad quietem Orthodoxorum, æquę ut aliorum, inconcuſſę ſervetur : Notum & publicum facio, quòd me cum Auguſta parente regni vicaria aſſidente, re ſedulò perſpectâ, ex conſilio & adſenſu Principum noſtrę & liliatę ſtirpis, aliorum etiam Ducum, patriciorum, officialium Francicę coronę, inſigniumque procerum conſiſtorii noſtri, ſtatuo, decerno, volo ac lubet, ut Ediçtum Nannetenſe, atque illius appendices, decreta & Senatusconſulta, ad illius explicacionem lata, rigidè & ſigillatim obſerventur: quiſque minùs obtemperantes fuerint, velut publicę quietis turbatores ut coërceantur, omnibus juridicis diſtinctè mando : neve ſançtionis deſpectum inultum patiantur. Quod ſi idipſum vindicare neglexerint, cum deſpectoribus eadẽ ſeveritate pœnæ aquabuntur. Datum Lutetia, xx maji cld lxx. Huic ſançtioni nova addita, quâ ſeveriſſimè indiçtum, ut, qui ſtatim ab ex-

cessu regio, vel protervitate & pruritu rerum novarum, vel forrè ad præsidium regni & provinciarum, arces & castra occupaverant, milite & bellico comineatu instruxerant, commilitones turbasque acciverant, ut, quamprimum relictis arcibus, castris, prædialiis custodibus, dimissaque omni molitione, priscæ quieti se redderent. si minùs obsequentes fuerint; præfectis provinciarum togatis & succinctis, ac etiam latrunculatoribus jussu, ut illico tamquam perduelles, & quietis publicæ perturbatores eos comprehendant, de hisq; indictas edictis pœnas publicè exigant. Nihil profectò conducibilius, quàm, fræno illo legum, homines ad latrocinia publica jam se effundentes cohibuisse: nimaturè eorum audacia & furori obvium itum esset, quot sunt munitissima castra & arces, tot latibula & latrociniorum officinæ fuissent.

Adversa urbi quæ evenerint, cùm fame expugnata sese dedere coacta fuit, vide apud Thuanum lib. xxxiii, pag. 537, & seq.

Revertamur in viam itineris. quod, Gratianopoli visâ, fecimus unâ leucâ ad pontem de Bonne; qui è lapide structus, uno fornice, sed amplæ quantitatis, coarctat fluvium *Dracum*. hic vehemens valdè & rapidus, frequentibus exundationibus campos vicinos infestat. Arcus seu fornix hic superstructam habet portam cum bina inscriptione. altera facies, quæ Gratianopolim respicit, in fronte habet:

ROMANAS MOLES PYDORE SVFFVNDQ.
Subtus:

Henry le grand, tres Christien roy de France & de Navarre, Dauphin de Vien, pere de la patrie, tousjours auguste,

Re, victorieux, & triumpphant apres avoir vaincu ses ennemis, la paix reſtablie tant par mer, que par terre, toute l'Europe, par l'advis & conduicte de tres illuſtre Franc. de Bonne, Duc de Champſœur, Seigneur des Diguieres, & Pair & Mareſchal de France, gouverneur & adminiſtrateur general pour ſa Majeſté & Dauphiné, pour le bien & commodité des peuples de Viennois & Diois, a jetté les premiers fondemens de ce merveillex ouvrage.

altera, quz vicum *Viſ* reſpicit, in fronte habet;

UNVS DISTANTIA IVNGO.

ſubſcripta erant Latino idiomate, quz feſtinando enotare non potui. ſed condonabis, lector; erant ſiquidem ejuſdem ſenſûs cum Gallico prior. Ibi pro quoq; vectore i ſol. de France ſolvitur.

Inde adhuc *una leuca* abeſt vicus *VIF.* ubi prandio noſtro intererat *an Dauphin* Mag. Rollinus, miniſter verbi, quo interprete arx & hortus Heri iſtius loci nobis patebant.

Uno iſthinc lapide diſtat *la fontaine qui bruſſe.* Fons eſt ad torrentem exiguus, qui perpetuam flammam ejicit, cœlo præſertim nubilo & pluvioſo, comburens quicquid in eum injeceris. Si cœlum ſudum & defæcatum eſt, opus eſt viatore, quem in pago S. Barthelemi conducis. hic ſtramine ad fontem accenſo monſtrat flammam ejectam, non videndam niſi palliis expansis ſcaturigo obſcuſcetur, & radii ſolis impedianſur. *Antiquitates Francia*, pag. 829, habent: *Il y a une fontaine, remarquable par une ſecrete propriété, qui luy fait jetter ſans ceſſe flammes & boüillens, & qui embrase de ſes feux tout ce que*

R 5

l'on

l'on en approche. Tale naturæ miraculum videretur etiam in fonte Dodonæo; qui cum sit gelidus, immerfas faces extinguit: si extinctæ admoveantur, accendit. Idem meridie semper deficit: quæ de causâ *anapaumenon* eum vocant. mox increfcens ad medium noctis exuberat; ab eo sensim deficit. *Plin. lib. 2.*

Dextrorsum retroeundo videas arcem *Bernai*, Domini de Mirabelle, priusquam ad vicum *Vif* redis; in quo viatorem conduximus, qui vadum per fluvium Dracum nobis monstraret. Nulla hæc via alia, nisi velis retrò per pontem Bonne prædictum ire. Perreximus equis insidentes; prætor vestibus exutis per vadum ibat; quod quandoque voraginem habere videbatur, & in decem ramos divisum, aquosum ferè ad collum usque viatoris est, nec sine periculo. eundem tamen erat; quod & alacriter præstitimus, ad pagum *Achan*, 11 mill. Ubi fluminis finis, & prægrandis montis initium. Quo longâ viâ superato, descendimus in vallem, amne *la Rimanche* affusam. Ibi pagus *la Martineffe*; ad quem pons ligneus ducit. Penes ripam via recta est 1 mill. ad vicum & arcem *Vigile*. Pernoctatum est *an paradis*. Cum primâ lucē Solis ad arcem itum Desdiguerii. Hic à vigilantia suâ dictus est Antipater Philippi regis Macedoniæ. cum enim Philippus Alexandri M. pater reprehenderetur quòd nimis altum sterneret, pressus multitudine negotiorum supervenientium; respondisse fertur, se posse securè dormire, dummodo Antipater sui loco vigilaret. *Plutarchus.*

LE CHATEAU VIGILE.

Ipsa arx in vallosa planitie sita, tota est montibus circumcincta; non vulgaris structuræ, nec pauc-

paucorum sumtuum. *Bina porta* introitum largiuntur. *Altera* cataphractum ostendit in summo ipsum Desdiguertium, equo insidentem, à latere dextro inscriptum :

Franciscus Bonna, Digueriarum Dux, Par & Mareschallus Franciæ, summus exercituum, castrorumque regionum.

à latere sinistro :

Præfectus equestr. hâc æneâ statuâ Martis ora ferente ad vivum exprimitur, anno M D C XXII, ætatis LXXVIII.

Altera porta ostendit nigrum marmor; cui inscriptum :

Felicibus auspiciis Henrici IV, Francorum & Navar. regis invictissimi, pace terrâ marique partâ, Franciscus à Bonna, Desdiguertiarum Dominus, Delphinatûs prorex, tot bellorum superstes, secessum hunc sibi suisque à fundamentis erexit; anno salutis M D C XX, ætatis suæ sexagesimo.

Deus nobis hac otia fecit.

Major post otia virtus.

Per hanc portam ad *hortum* via est. Cujus sinistrum latus, Hercules cum clava, ænea statua munit. Ipse hortus, non elevata buxo confitus, duo horologia ostendit.

Hinc ad *labrum* rotundum itur; in cuius medio saxea rupes, ligno similior quàm saxo, è superna parte aquam ejiciens, quæ medio mill. dicitur inducta: artificiose iv in eo canales supr, duo pro inductu, & duo pro aquæ eductu. lautum hoc est truttarum vivarium.

Proximè *labyrinthus* est formâ Dædalzâ, multiplici & intricata viarum perplexitate non cuivis meabilis, ostendens in circuitu vii c. arbores fructiferas.

Ad sinistram *hortus florum* situs est. medium ornat fons cupreus, opus natum Germano auctore.

Hinc per aliam portam itio est ad *mala aurantia*, cupreis valis implantata. mox *sphæristerium*, & ipsa arcis structura; quæ tota cum gradibus è vivo lapide. huic substructa sunt granaria & culina.

In arce interiore notavimus duos ambulacra per filia sive xystos, unum sacellum, conclavia multa, cum armamentario, quæ singula paucis videbimus.

Primus xystus res gestas habet regis Henrici IV & proregis Desdiguierii. Mox sub introitum dextrorsum Henrici IV effigies, cum regina Maria Medic. & filio Ludovico. Porro ejus res gestæ; 1, *Expugnatio castri Montmeliani*. 2, *la siege de la Ferre*. 3, *la bataille de Contras*. 4, *l'entrée du roy à Paris par la porte neufre*. 5, *la siege de Roïen*. 6, *le combat d' Aigues*. 7, *la bataille d'Yvry*. 8, *le rencontre de Fontaine Françoisse*. 9, *la siege d'Amiens*. 10, *le Roy*. 11, *la Royne*. E regione ad sinistram, res gestæ proregis. 1, *le combat de connestabel à Pontcharra*, l'an 1592, le 19 de sept. ubi ipse capite nudus alterum armatum per bucculam interimit. 2, *le combat de Molettes*, l'an 1597 le 14 d'août. 3, *la siege & prise de Grenoble*, l'an 1590, le 23 decemb. 4, *la prise du fort de Barvaux*, l'an 1598, le 14 de mars. 5, *la place d'Exilles en Savoye*, l'an 1595. 6, *la défaite de Don Rodrigues de Tolledos, avec deux milles Espagnols à Salebertrand en Piemont*, l'an 1595, le 7 de juin.

7, la

7, la prinſe du fort de Chamouſſet en Savoye, l'an 1597, le 19 de juill. 8, la deſſaite d'Allemagne en Provence. (c'eſt une ville ainſi appellée.) 9, la ſiege & prinſe de Cavourſ en Dauphiné, l'an 1592. Omnes ſunt pictæ tabulæ.

Ex hoc xyſto in ſacellum itur; quod altaris à pictura meretur videri. Aſcenſio Mariæ eſt. ad dextram Franciſcus Deſdiguerius, totus caraphra-ctus congenulans; cui adſtat D. Franciſcus monachus, digito cœlum ei monſtrans. ad ſiniſtram præregis uxor Magdalena; cui adſtat B. Magdalena pœnitentiaria.

E regione ſacelli alter xyſtus intratur, xxi tabulis pictis exornatus; opera ſunt multorum mill. aureorum æſtimio. en catalogum dabo: 1 eſt effigies Ducis Nemoroſii, equo ſcutulato inſidentis. 2, ruſticorum & militum conſiſtus. 3, Narciffus pronus aquam inſpiciens, cum Diana & Cupidine. 4, raptus Helenæ. 5, Mars, Venus, Vulcanus cum operimento. 6, Narciffus, Venus, Pan. 7, Diana & Orpheus. 8, & 9, ſunt ruſticorum conventus & tripudia. 10, Henrici IV effigies jam annis & pilis cani. 11, Ejuſdem effigies, ſed juvenis. 12, Belli & conſiſtus facies. 13, Equus ſcutulatus, dictus *milleſieurs*. 14, Hiſtoria ſacra de Hiericho. 15, Henricus III, Pol. rex, profugus è Polonia, Venetias adventans; Dux, Patriarcha & Senatus, Buccentauro eum excipientes. 16, Leander, Hellespontum Thraciæ tranans. 17, & 18, cubantium ſunt picturæ. 19, rex Mida, & iudicium Deorum. 20, Ferdinandus II, Roman. rex, copulatur matrimonio per Pontificem. 21, Henricus IV, rex, equo inſidens.

Hinc ad *duo conclavia ſecretiora* eundem eſt. alterum hyemali uſui; ubi camini, & xxi pictæ

icones. alterum æstivo inservit; in quo LV elegantissimæ effigies.

Præter hæc *conclavia* in arce numerantur cxx; unde amplitudo ejus & decus, si ordinem spectas, constat.

Armamentarium elegantissimo ordine structum est & regio apparatus: In eo loc ferrea indumenta, sive thoraces ferrei; hastæ præpilatæ 11 c10; sclopeta majora x c10; ad summam, arma ibi conspiciuntur pro integro exercitu.

Viso hoc regio domicilio, 11 leucarum iter fuit Gratianopolin; sed è valle montosum satis. Hinc Lugdunum ob conductorum fraudes redire conclusum erat. Itaque per pagos *S. Martin*, *S. Robert*, per vicos *Vorespe* & *Meyran*, v mill. ad pag. *RIVES* venimus, pransuri à la fontaine; ubi luciorum & aliorum piscium copia & apparatus nos invitabat, hilariores ut essemus. Gratianopoli huc iter est viâ nitidâ, grandioribus lapidibus stratâ, curâ Desdiguerii; quod boni gubernatoris indicium statuunt politici. Herus pagi hujus, est consiliarius quidam Gratianopolitanus, cui nomen *Dorne*. Quod in eo videas, est fabrica verutorum sive laminarum, Vulcano & Marti sacrata: operæ multæ sunt, nec sine periculo capitis opus agentes, & levi pretio; xv enim solidis Francicis diurnus labor venit; interea vita in discrimine versatur à cote gyratili sive rotariâ. hæc non ita pridem rupta, inque partes disjecta, cranium politori fregerat, cerebro ad fornicem officinæ sparso.

Prandio refecti, planâ viâ pergebamus per pagum *la Frette*, ad pag. *Champier*, IV mill. Ubi tenuis cœna an *Dauphin* nobis erat; in causa Galli quidam præoccupantes culinam & *conclavia*. Sequenti die per pagos *la Bassye*, *Merieu*, *Artaiz*, *Ponnat*,

Ponnas, in vicum *Eyrien*, deveci, iv cum medio mill., diversabamur pransuri à la croix d'or; Verum hic nihil obsonii, & parum villi; Itaque i v mill. hinc *Lugdunum* festinabamus; quod & jejunis sat stomachis tandem sub vesperam per pontem *Rhodani* ingressi sumus, liberi ab omni vectigali, quod nihil præter supellectilem vestimentariam nobiscum ferebamus. Heic, ubi ventum, *Genevenses* illos conductores ab itinere futuro semovimus; aliâque viâ initâ cum *Abrahamo Pening*, integræ vitæ viro & cive *Lugdunensi*, cumque *Claudio Bernard*, conclusum est, ut equos meritorios darent, nos eis argentum, xvi nimirum solidos pro singulis per diem; reliquum omne quod vector cum equite in itinere desideraturus esset, nos solveremus. Ita contractus initus & subscriptus est; ipsoque *Claudio* cum servo quodam *Helvetio* viam præeunte, equitantisque vices alternante, *Lugduno* discessus factus, mense *aprili*. comitabantur nos nobiles multi, ex amicis primarii, & è civibus non infimi; qui tamen omnes post in urbem retrogressi, præter duos *Germanis* parentibus natos, comites jucundissimos nobis in hoc itinere, *Bartholomæum Erwarde*, & *Fridericum Endorffer*. Educti sumus per *Rhodani* pontem, & suburbium, in planam viam; quæ mox elevatior paululum, culta tamen, vino, nucibus, & frumento; nec non pagis inædificata, qui sunt *Font la poste*, *S. Saforin* vicus, iii mill. dextrorsum *Comunay* opidum. Ita cum vespera i i mill. *Viennam* intravimus; ubi coenam & noctem cum comitibus non injucundam habuimus à la *S. Barbe*.

V I E N N A.

VRbs Delphinatus inferioris. De hoc, & superiore, ad urbem *Gratianopolim* diximus.
Regio

Regio verò hæc olim Allobrogibus paruit, non quidem ampla adeò, si comparare eam voles cum reliquis Galliarum regionibus, verùm amœna vallibus, & planitiibus, montibus & clivis. Reges Galliarum nihil juris antè in eam habuêre: dein, cum Guido, ultimus Principum Delphinatum, improlis moreretur in acie, teste *Paulo Æmylio*, per Humbertum fratrem regio ad regem Galliarum devoluta est eâ lege, ut primogenitus regis Franciarum Delphinus semper vocaretur, & Delphinatum etiam antequam rex crearetur, possideret. Quod sub Johanne rege Gall. anno 1211 etiam factum, cujus filius Carolus fuit Delphinus primus, assentiente Imperatore Carolo IV, modò Delphinus ille & primogenitus regis feudum illud ab Imperio susciperet.

Situs urbis Viennæ amœnus est ad Rhodanum, clivo paullulum elatiori; ager circum situs vino frumentoque fertilis; unde Cæsar suo tempore ibi granaria sua & cellaria constituit: nec non L. Munatius Plancus cum locum præ aliis selegit, teste Cicer. lib. 2 ad famil. 9; ad quem sic scribit: Exercitum ad 41 kal. majas Rhodanum trajeci; magnis itineribus Viennam equites mille viâ breviori præmisi.

Urbis structorem, sed ridiculè magis quàm accuratè, ferunt quendam Venerium Afrum, qui urbem biennio à se structam *Biennam* nominavit. Romanis dicta fuit *Senatoria*, quòd ibi habuerunt 5 legiones præsidarias, quarum singulæ singula occupare propugnacula.

Rhodanus rapidus mediam interlabitur, cui se jungit fluviolus la Gierre, officinæ laminarum valdè conducibilis.

Arces sive munitiones Viennæ tres ponit *Thuanus lib. civ; nym. Fanum Columba*, quod est Vien-

Viennæ suburbium trans pontem; *Bastiam* ad portam Lugdunensem, loco edito sitam, quantum natura loci finit, egregiè munitam; & *Pipetum*; quod præcipuum, editiore loco positum in rupe, declivi urbi imperat. Hæc quomodo cum urbe per Disemium, Delphinali gente & gestis inclytum, regi Gall. dedita sint, vide *Thuan. d. loco*, & *Botereum libro XI Comment. p. 149*, anno cLo Io xcv.

Inter urbis *portas*, una est dicta *la porte de Cloistre*. ad quam lapis penè grandis, cum his incisus,

Dd. Flamminii c. a. Viennæ tegulas æneas auratas cum carpusculis & vestituris basium & signa Castoris & Pollucis cum equis & signa Herculis & Mercurii.

Platea in parte clivosa sunt & angustæ: *ades* antiquitatem magis quàm splendorem repræsentant, alioquin cominodæ satis & capaces interioribus conclavibus.

Videamus *edificia sacra*. Inter quæ templum *B. Mauritio* nuncupatum cathedrale est; amplum & magnificum, x utrimque altis & prægrandibus columnis firmatum. xxxi gradibus ad id sit adscensus. Ad portæ ingressum hæc inscriptio videtur:

L. Portio T. FILIO Latino quo publico ornato præf. fabrum I. II vir. Ær: III vir loc publ. per seq. Porcia Titutei.

Intus monstratur caput Mauricii & Francisci Delphini monumentum, ad aram grandem, circa fornicem templi. Aliud insuper ibi videas sepulchrum honoratum:

REGINA MECHTILDIS VXOR CONRADI.
 Cum

Cum nullus rex Gallorum sit Conradus , præsumitur hæc neque fuisse uxor alicujus regis Galliar.

Monachi *B. Petri* ostendent tibi templum suum satis elegans & antiquitatibus plenum. In cœmeterio III leones vastâ mole , à Romanis unâ nocte conspiciuntur locati. opus antiquitatem docet , causam verò addere non est in proclivi. additæ sunt litteræ ; DEVE PENATE. quæ tamen ad eruendum sensum non sufficiunt. Ibi-
dem lapis grandibus litteris positus est : RIV-
mans. IIII VIR. AVG. OLOGIVM DESV ES ANO-
VORES. Sunt eò loci adhuc aliæ inscriptiones,
uti in lapide quodam sepulchrali :

D. M. Sex. Valeri Sabini Duronia Ja-
nuaria conjugii Optimo. Item Valeri
Bellin.

Alia item :

Et memoriæ eterne. Campanie Ca-
mulati Caliamæ Rex.

Ita quoque ad portam abbatiz S. Petri , quæ
itur Valentiam, hæc est :

Virtute fortissimo & pietate clemen-
tissimo D.N.F. Constantino Maximo &
& invict. Aug. M. Altius Apronianus ut
Ppf Vienæ Deum MA. Q.

In ipso templo sacellum est , quo sepultura Sal-
vatoris in marmore ostenditur ; ibi per vitrum
lumen immittitur, tam umbroso colore sacellum
replens , ut videatur esse crepusculum matuti-
num. Non procul inde ostenduntur antiquæ eth-
nicæ Rom. inscriptiones :

Matris augustis D. Dimarius M. Effu-
lius restituit ex voto.

Item :

Item :

Apollini sacrum ex voto C. Virius Victor & L. Virius Italus S. L. M.

Extat ibidem adhuc alia :

Det quietem æternæ Lucili metrobi signo saprici. stator civitati ..... qui vixit anno xxxviii. M. ii. divitia domit olamater filior. iii conjugii karissimo & incomparabili ponendum curavit & fili sub ..... ascia dedicaverunt.

Hiatus explere, sensumque adstruere non potui, quod ignoscas.

Templum B. Severo dicatum inscriptiones antiquas non paucas habet. Mox præ portâ una est, nec legibilis. mox in pariete ad sinistram :

DIs Manibus Avinnius Gallus vivos sibi.

In coemeterio tumuli ethnicorum sepulchrales multi sunt; cum suis inscriptionibus. Unam hanc pono :

D. M. P. VETTI GEMELLI SACRI ROMANENS. VIXIT ANN. XXI, MENSIEVS VIII, D. X. P. VETTIVS PROFVTVRVS FILIO PIENTISSIMO. SIT TIBI TERRA LEVIS.

Templum hoc positum est in loco quodam, quo olim cives urbis in ethnicismo colebant c. Deos fictitios, sub præsidio Diaboli, nihilque fanierat præter arborem; quam B. Severus rescans, & funditus cum radice extirpans, invenit calvariam auro & argento plenam; quæ omnia impensis hujus templi locata sunt. In hujus rei testimonium extat in hoc templo columna, cui inscriptum :

ARBO-

ARBOREM β . DEOS SEVERVS

EVERTIT CENTVM DEORVM.

Legitur ibidem epigramma, sed monachali
poësi, in B. Severum duobus lapidibus inscri-
ptum:

*Occubat hoc tumulto speciosus mente Severus,
Qui quondam hoc templum funditus instituit.
Non solum hanc adem, sed cetera tecta sacravit:
Plurima constituit, vinctus amore Dei.
Divina si fretus ope, quod semper ubique
Quo posuit dextra auri metalla tulit.
Sed quid plura loquar? laudetur gratia Christi,
Quæ sic in cunctis fecit ubique bonis.
Exulibus qui dona suis largitur operta,
Et peregrini O. N. N.*

Templum B. Mariæ, Romanorum tempore in-
servit tribunal, & fuit locus quo justitia exer-
cebatur; unde in exteriori parte, ubi murus ad
tectum elevatus ascendit, grandior conspicitur,
ibique lapidea pila cum his verbis: *C'est le po-
meau du sceptre de Pilate*, quasi Pilatus hujusmodi
sceptro cum tali pila usus fuisset. Fabula est, Pila-
tum Viennæ natum: verum, huc in exilium mis-
sum concefferim: quid enim exilii quis sustinet
in patriam relegatus? Olim verò hoc templum
majus fuisse dicitur, sed tempestate nocturnâ
totum dejectum, imò inversum, ut cacumen ter-
ram, fundamentum cælum tangeret.

Templum B. Martini hoc antiquitatis monu-
mentum habet:

TITIAE CATIAE DEFUNCT. ANNORVM VIII,
M. V, D. VIII. D. CATIA BVBATAE FIL. PIISSI-
MAE ET SIBI VIVAE POSUIT HOC SAX. SVB
ASCIA DED. EST.

Templum B. Antonii duo antiqua, sed non le-
gibilia, habet monumenta.

Colle-

Collegium Iesuitarum est quod intres, videas, mireris; editiori urbis loco structum, unde urbs & circumjacentes agri conspici possunt; amplum est & novum; è ruina vel cædium natum; peristylia columnis sunt stabilita bina; numerus frequentantium cccc est.

Hinc ad *xenodochium* te confer, insignitum versibus Latinis, quos tamen præpeditus itinere exscribere non potui.

Inter *adificia politica* primum est *Curia*. ubi in introitu emblemata; Mulier obvinctâ oculos cum bilance & anchora:

Hæ tibi erunt artes, quæis regum fœdera necas:

Non dona, nec ullus constanti de mente favor.

Intus, ubi conclave consilii, insignia urbis ostendit ulmus cum titulo: *Vienna civitas sancta*. Ex hac epigraphe alia nata est, arcui triumphali in honorem Ludovici XIII R. G. inscripta:

Antiqua sanctæ mœnia Viennæ subis;

Quæ sanctiora te hospite deinceps erunt.

Eidem arcui in area posito inscriptum invenies:

Felicissimo & expectatissimo adventui Ludovici XIII, Gall. & Nav. regis Christianiss., primæ fortunæ Herois invictissimi de perduellibus triumphantis, favente cœlo, gestiente terrâ, horâ ridente, S. P. Q. Viennensis arcum pietatis suæ obsidem, amoris indicem, ad perpetuum obsequii monumentum

E. A. P.

. Curiz vicina est *turris Auriaca*; quæ dum pro custodia Principi Auriaco alicui fuit bene multorum annorum, nomen inde tale sortita est.

Est

Est item alia *turris rotunda*, sed remotior, inscripta Pilato, portæ Lugdunensi adst ruâ; de qua *les antiquitez de France*, pag. 834. Tybere y fist construire ceste haute tour, où l'on tient communement que Pilate rendit la vie à celuy qui la luy avoit prestée, comme aussi se voyent encore de grandes pyramides dans les vignes, où estoit son logis.

Amphitheatrum, opus antiquum Romanum, adhuc interiori ædificio satis conspicuum, murisque veteribus è prægrandibus saxis illustre.

Pons Rhodano instratus sat altus, sat longus est, à Tiberio Graccho, cum expeditionem in Galliam faceret, structus ann. ab V. C. 10 LXXVI, munitusque ad utrumque extremum duabus arcibus. Ad dextrum pontis hoc monumentum extat:

A. 22 ANNO

L. CALPVR. PISONI

M. VETTI M. BOLANI

Cos.

Pontifex stipe.

Asylum in urbe ostenditur. locus est è lapide structus quadrâ formâ, columnis iv, quibus vexilla & insignia gubernatoris suspensa sunt.

Ultimum inter profana ædificia locum habeat *officina Vulcania*, gladiis, quorum maximum æstimium & grande pretium in Gallia est, fabricandis destinata; divisa in iv partes. elocatur à Capitulo supremo seu Clero archiepiscopi. Operæ monstrant astantibus talem modum conficiendi gladios: Pro singulis gladiis veteres & oblonga chalybis pars sumitur, longitudine dimidiæ spithamæ, densitate hastæ, quæ in medio perforata elongatur in foco sive fornace; post in foramen chalybis immittitur ferrum, quod cum chalybe coalescit, miscetur, & in formam rudem

dem gladii redigitur. Hinc ad alteram fornacem rudis hic gladius portatus, justâ longitudine extenditur, formatur, & ad rotas gyratiles acuitur & politur.

Ita Materiale urbis fuit : *Regimen in spiritualibus* obtinet heic suprema Delphinatus curia. nam archiepiscopus sub se habet Gratianopolitanum episcopum, cum illis de Maurienne, Gap & Valence. Pluria si voles cognoscere, opus est emas libellum de Antiquitatibus Viennensibus publicè venalem.

Viennâ egressos comitati sunt adhuc aliqui amicorum ad *pyramidem Pilati* dextrorsum, ubi illis ultimùm valedictum, & itineri animus totus explanatus est. Penetravimus vicum *Auberive*, 11 mill. Mox quercetum nemorosum, viâ tamen petrosâ, in viridi valle, quam alluit Rhodanus. relicto ad dextram monte Pilati, ad vicum *Piage de Russillon*, 11 mill. sub prandium devenimus; ubi hospitati sumus ad dextram in *angariis, à l'ange*.

A prandio sinistrorsum conspiciebamus editiore loco *S. Romans*; Inde *S. Ramberti* vicum, 11 mill., & *opidum S. Valerii*, 11 mill., habuimus; ubi pernoctare duximus *au lion d'or*.

Egredientes mane medio mill. vidimus arcem cum pago, *la maison de Pilate*; quam inhabitasse dicitur Pilatus. Ab eo med. mill. distat pagus *le chasteau de Serve*; quem insequitur 1 mill. *Thynnium* vicus; via saxi, colles buxo pręgnantes sunt. vicus hic & *opidum Tournon* ultra Rhodanum situm, uni Comiti ejusdem nominis parent.

T U R N O N I U M.

T*urnonium* dicitur originem habere à Turno Trojano, Gregorio Thuronensi dictum *Thauredu-*

redunum. Opidum est ad Rhodani ripam non ad-
eò magnum, loco tamen amœno, plano & fer-
tili situm; Supra se habet in rupe, quam Rho-
danus lambit, arcem munitam. Quod heic no-
tes est *collegium Iesuitarum*, cujus ingressus supra
portam hanc habet inscriptionem:

FRANCISCVS SECVNDVS STIRPIS TVRNO-
NIAE FLOS S. R. S. P. QVAT. GALL. REG. IN-
TEGR. ET MINISTER NOBILEM HANC MOLEM
QVADRATO LAPIDE ET AERIS VO LIBERALIS-
SIME A FVNDAMENTO EXCITATAM, ANNO-
QVE CENSV DITATAM CELEBERRIMAM PIE-
TATIS ACADEMIAM ESSE VOLVIT, ET RE-
LIGIOSISSIMIS SOCIETATIS IESV LEGIBVS
PERPETVO GVBERNARI FIDE ILLVSTRIS.
FAMVLI SVI BENEVOLENTIA AC TVTELA AN-
NO MILLES. QVINGENT. SEXAGES.

Ipsa area collegii continet classes: iis impositæ
contignationes bibliothecam, in qua Paparum
& Iesuitarum, nec non Francisci Turnonii Car-
dinalis & fundatoris effigies.

Præterea nota ad portum hunc Turonensem,
quod dicit *Ihuannus lib. LII hist. sue*, sub ann.
clo 13 LXXII: *Cum Lugduni 13ccc omnis generis*
& sexus immaniter interfecti essent, eorum cada-
vera per Rhodanum supernatantia tanto concursu
ad Turnonium coacervata sunt, ut ripas comple-
rent, & opidani casu inopinato territi, tanquam
hostis adesset, ad arma conclamarent. mox horrore
perculsi, & sceleris auctores detestati, quamvis à
Protestantium religione alieni essent, homines adhi-
buerunt, qui ad amovendum spectaculum rapido
fluctu delata corpora contis à ripa averterent. tam
horrendum spectaculum & homines aversati sunt
Vienna, Valentia Cavarum, Burgi, Vivarii, ad
Spiritus sanum; etiam Avenione, ubi majus Pro-
testan-

testantium odium. Arelate verò, ubi puteorum & fontium penuriâ aquam è fluvio vicino hausiam potant, ultra facinoris detestationem gravissimo incommodo opidani conflictati sunt, cum esu piscium & aquâ, quæ ipsis è solo Rhodano suppetunt, uti nollent, & à conspectu fluminis ipsius abhorrerent, &c.

Cis Rhodanum equitantes 11 mill. habuimus ad rupem *Coleyn*; ubi *Isera* fluvius, in monte *Cenis* oriens, per Sabaudiam in Delphinatum labens, *Gratianopolim* & *Romanium* lambens, in Rhodanum influit magno imperu. Locus dicitur *Confontant*; insignis à victoria quam *Q. Fab. Max.* à Gallis reportavit. Heic pontone trajectus est; naulum singulis pro equis sunt duo solidi Franc. A trajectu, amœna planities est, patens agris & vinetis; vestita fructibus, ficibus, nucibus, amygdalis, &c. Ad urbem usque *Valentiam* 1 mill., antequam hospitium à *la ville de Paris* pransuri ingrederemur, longâ viâ per maximam civitatis partem equitare necesse habuimus.

V A L E N T I A, *Valence.*

URbi huic idem nomen est cum Roma; Græcis siquidem *Ῥώμη*, dicitur apud Latinos *robur*. Inde hanc *Valentiam* antea *Romam* dictam à Romo Hispanorum quondam rege, scribit non solum *Annius* in *Manethonem*, sed etiam *Beuterus* in suo Hispaniæ chronico. In *Goltzii* historia est numus æreus, cui inscriptum: *COL. IVL. VAL.* ubi nonnulli legunt, *Colonia Iulia Valentia. Carol. Stephan. in Diction. Historico.* Alii volunt à *Valentio* seu *Valente* Imperatore tum conditam, tum denominatam. Verum antiqua monumenta docent, urbem hanc ante Romi

S

& Va-

& Valentiniani tempora, utpote qui posterioribus sæculis vixerunt, conditam, & antiquorum Romanorum opus esse. Probemus hoc ex Historia Ecclesiastica; ubi Irenæus legitur Lugduno Valentiam ablegasse tres discipulos, Felicem, Fortunatum & Achillem; qui omnes sub Aureliano Imperatore martyres facti Valentiz; ita ut, hinc urbis nomen centum & amplius annis constituisse ante Valentinianum, & hunc Valentiz autorem & fundatorem esse non posse, dixerim. Dicitur alio nomine etiam *Valentia Cavaram*, quod *Cavara* Galliz Narbonensis populi fuere, ut volunt *Mela*, *Plinius*, *Ptolemaus*, *Strabo*.

Sita est urbs in superiori Delphinatu, planitie summè amoenâ & foecundâ vitibus frumentoque; *Rhodanus*, rapidissimus descensu, alluit eam fluctibus adèò pernicious, ut muros impetu suo olim dejecerit, non ita multis ab annis grandi civium ære restitutos.

Murus duplex, diversis, æquali tamen distantia positus, turribus auctus, eam cingunt & defendunt. Immensum quidem opus coeperat Franciscus I rex, verum sine deformatione nudâ nihil ipsi formæ restat.

Porta, ut alias præteream, cum sint sine magno præconio, quæ dicitur *Sauvière*, antiqua hæc monumenti inscriptio superest:

D. M.

Vindauscia E.

Petronia

I I V S. *Æliam S.*

Conjugi Sant.

si ma.

Æstimatur esse pars tumuli alicujus antiqui, huius structuræ adplicata.

Ædi-

Edificia plurimam partem antiquitatem sapiunt. quod inter omnia caput erigit, est id, quod Præses quondam Grätianopolitanz Curiz occupavit, calaturâ & artificio conspiciuum.

Inter publica, & quidem *ecclesiastica templum Apollinaris* palmarium est & cathedrale; opificium elegans, nisi bellorum civilium calamitatem expertum fuisset, tametsi nunc damnum grandi impensâ redemptum sit.

Videasei adsitam *aulam* episcopalem, & *sa-cellum*, structurâ lapidum & calaturâ commendandum. Ab uno latere aulæ hæc antiqua inscriptio est:

T. Pompeio Hilari Luerino

T. Pompeius Bassus

Et patri sibi.

In templo *B. Felicis*, videre habes tumulum equitis Romani & uxoris, cujus inscriptio lapidi incisa:

D. M.

Memoria aeterna. Petroni Castivet.

Missi honesta

Missione ex leg. Princ.

Min. ex optione Procon.

Ducenar

Et Vitalina Florat. conjug. illius

Vivi sibi ponend. curaver.

Et sub assia dedicaverunt.

Carnobium Dominicanorum habet sepulchrum cujusdam nobilis Germani Bertrami ab Horst, anno ætar. xxii ibi defuncti, sub ann. c10 10-xxxv, M. O. In horti pariete observabis gi-

gantis Buardi picturam, latit. vii, longitud. xv pedum. Ossa in peristylis inventa dicuntur, postea juncta; mensurata & in hanc formam deformata. Insuper duos fonticulos, in arcu unum, extra arcem alterum; hyeme calidiores quam æstate.

Nec negligas *abbatiam B. Ruffi*, superbissimorum totius Delphinatus ædificiorum unum, priusquam à reformatis deformatum: columnæ in monasterio è marmore figuratæ variegatæ, quibus historia V. & N. Testamenti incisæ.

Templum S. Iohannis rotundum, de la ronde, olim, *Pantheon* dictum, antiquitatem ostendit opere suo.

Templum B. Petri à Carolo Magno fundatum, habet antrum, quod subtus Rhodani flumen dicitur exisse in adversam urbis partem.

Templis adponemus *academiam*, olim à Cujacio, modò à Pacio, tantum quantum est famæ, habentem. invisentes excipiebat nos amicis & humanis gestibus, quærens multa de Germania nostra, de bellis & rebellibus Caesaris; nec non privata quædam sua miscebat de studiis suis, præsertim juridicis, monstrans arborem consanguinitatis & affinitatis, novâ formâ laminis æneis à se incisam. post, nomen suum philothecis nostris inscribebat, amicamque manum cum voto felicitis itineris jungens nos dimittebat. Nullus hodiè nitor, nullus splendor inest auditoriis; studiosorum numerus non venit in numerum, flore illo præteriti sæculi jam deflorato. Vapulat verò plurimum à vicinis scholis Turonensibus & Avenionensibus, quò Jesuitæ, quidquid pubis literatæ est, ad se trahunt.

Publica ædificia vix calamum merentur. *Curia* sine pompa iv consulibus constat. *Fontes* extra

tra portam ostendunt incolæ magnorum fornicum, à Julio Cæsare structorum, quorum scaturigines per aqueductus ultra milliare derivantur. *Ædes privata* Delphini civis, habent ex uno lapide tumulum, usus fontanos exhibentem; qui olim dicitur fuisse ethnicæ cujusdam Imperatricis. in eo præter sequentia nihil leges:

D. JUSTINA. M.

forte, *Diva Iustina Mater.*

Tumba postquam aperta, ostendit speciosam foeminam, aures perforatas habentem, à singulis pensiles annulos, ornatos erano & smaragdo: ejus pedibus crater crystallinus, capiti lampas vitrea adstitit: quamprimum aurem aër tumbam introivit, cadaver in pulverem abiit.

Ita urbs stat: ruinam verò sæpius experta est per bella diversa, famosissimasque vastationes: altera accidit anno Christi 10 LXXVI, cum à Gothis obsideretur & expugnaretur: altera cum Burgundiones illam captam deprædarentur: accedunt infesti Longobardorum conatus expugnationem molientium, sed infectâ re rursus secedentium. Videantur istius temporis historiz.

Viennâ abeuntes divortium fecimus à Rhodano propter excursions ex opido *Poyßin*; cujus incolæ, omnes reformatæ religioni addicti, nescio, quos ob motus, Rhodano naves hinc inde euntes detinebant, viatoribusque molesti iter maximè intutum reddebant. Nos igitur à via regia sinistrorsum descedentes, per pagum *la Vache* & *Monthaisen* arcem, circa vesperam devenimus salvi in opidum *Crestum*, 14 Viennâ mill.; ibique ad 111 reges pernoctavimus. Sequenti mane opidulo *Poyßin* propiores facti, dum id eminus colli impositum dextrorsum cernebamur,

majori cautione & circumspeditione opus erat. perreximus itaque, relinquentes ad dextram arces *Antichat, Chabreillan, Roche sur grane*, pagum *Roënac* sinistrorsum, *Marsane, Savasse* vicos. ita vferè *milliarib.* ad opidulum *Montelimart*, Thua-
no *Montelium Adamari*, delati, prandium sum-
simus *au gryphon*. Via, quæ huc ducit, petrosa
multum est, frumenti tamen ferax. Opidulum
alluit fluvius *Roubion*; castellum regit *Mons. le
Comte de Villeville*. Tempia occupant reformati,
cùm hic locus pro securitate sit à rege iis datus.
Mercatores potissimum heic *Mercurio* litant.

A prandio *11 miliaribus* venimus ad opidum
Chasteau neuf; ubi roris marini magnum proven-
tum vidimus è saxis vivis prorumpentis. Opidu-
lo adjacent duo castella, jugis montium imposi-
ta, *castelnau de Ratte & chasteau de Rhosne*. angu-
stæ sunt viarum hîc, nec transitus obvius omni-
bus, antiquum Romanorum opus, maximam
partem per Ligistas devastatum. Spicæ heic ma-
gnâ copiâ proveniunt. *Donzerra* opidulum *11
mill.* hinc abest, situm loco amœno & nemoro-
so: adsitum ei castellum vetus in summo mon-
te, summisque ruinis: tellus heic frumento gra-
vida est; oleis item, lavendulâ, spicâ & rhy-
mo agri pleni: Vina generosiora heic magisque
calida occipiunt quàm in reliquo Delphinatu,
ideoque non mæra sed diluta bibuntur.

Cœnæ opidum *Pierre latte* destinatum erat,
quò uno & medio *milliari* superato, perventum
& pernoctatum *au chariot*.

PETRA-LATA.

Situm est in finibus Delphinatûs, egregiâ pla-
nitie, ad fluvium *la Berre*. Cæstrum regio præ-
sidio habet munitum editiore in rupe; cui præ-
fectus

fectus Mons. dela Croix. Thuanus lib. xxxi, sub ann. cIo Io Lxi, hæc habet de hoc opido: *Petra-lata est opidum in planitie situm, dissitis leucam amplius ab eo montibus. tantum rupes opidi dorso assurgit, cui arx insidet, omni ex parte præ-rapta, ad quam ex opido admodum angustò calicè aditur. Factâ ruinâ primo impetu urbs capitur, (ab Adretio) subito adventu attonitis adeò præsidia-riis, ut ruinam defendere non ausi, statim in arcem se receperint. Potius opido Adretius, cunctisque, quos armatos nactus est, ad unum occisis, rectâ ad arcem progreditur, ne spatium militi animos ex pavore concepto colligendi daret; fortunaque usus, ad portam vim facit; territisque præsidariis huc illuc palantibus, &, quid agerent, ignavis, collo-quium poscitur; sed dum de conditionibus alterca-tur, Arausionenses, recentis supernæ cladæ efferati, & ultione ardentes, irruunt, & refractâ porta, in confusos rabiem effundunt, nulli parcentes, parte de rupe dejecta, parte gladio trucidata, &c.*

Animus erat hinc fanum *S. Spiritus* adire, quod sequenti die, per amoenissimam latamque plani-tiem dextrorsum divertentes etiam attigimus. III miliaribus à nocturnâ quiete distiti. Eo iti-nere visa nobis opidum *la Palm*, & vicus *noître Dame des Plans*, in quod multum devotionis peregrinantes videntur conferre.

Pont S. E S P R I T.

HEc exiguum prandium sumere, quod & fe-cimus, iussit nos vigilia Paschatos, in ho-spitio à *noître Dame. Fanum* hoc *Spiritus*, unde nomen sumserit, non verè dixerim: Straboni *Planasia* dicitur. Quod heic notes, est *PONS* à Romanis structus; opus certè quod omnibus pontibus, non Rhodano solùm, sed omnibus

Europæ fluminibus, impositis, palmam facere potest ambiguum. Quamprimum hanc supergressus es, Aquitania te recipit; distinguit enim pons hic Provinciam à Languedocio, estque limites tum Delphinatûs, tum Comitatus Venufini. Ipsum opidum situm est in provincia *Vivardie sur la Rhosne*.

Sed videamus nunc PONTEM; ejusque quantitatem & structuram in partibus. *Quantitas* est in longitudine cło xxx passuum, latitudine xii. ita ut curribus binis obviantibus sat magnum, ut sibi cedant, sit spatium. *Structura* respicit superiorem & inferiorem. Illa fornices complectitur, & majores numerat xix, minores v, omnes uno eodemque lapide quadrato videntur secti. Singuli hi fornices, quaternis rursus suis nituntur sustentaculis instar fenestrarum perforatis, visibus sordium à ponte defluentium & architecturæ pontis accommodatis. Singulis his fornicibus alius oblongus, sed minor subædificatus est, ita ut rarum hoc opus benè notes, dignum majestate Romana, & nomine. Ipsa, quæ præbet viam, sub diu, sine tecto, lapide cæruleo, sed siliceo, strata est tam eleganti & artificioso posita, ut vel ad regulam totum ædificium compositum esse videatur: omnes eadem lineâ & serie singuli sese excipiunt, formâ quadratâ, & latæ manûs mensurâ. Medium pontem duæ lineæ permeant junctim unitæ; unâ ad utrumque latus ductâ. Ita totus pons ex quadrato silice, sed glabro, constat. unde vectori tuo ne multum fidas, in proclivi siquidem casus, & ab hoc tibi damnum. Dum hæc visu obis, juxta notabis sacellum & præsidium ponti impositum.

Adversa opidum habuit sub Johanne Gall. Rege, anno Christi, cło ccc lx, cum prædones id te-

id tenerent, ucc non sub Carolo VI, anno cIo
cccc xvii, cum Princeps Ausiacus Johannes id
caperet & sibi subjiceret.

Viso heic ponte & Rhodano, qui periculosè
heic navigatur, repedandum tibi est è Languedocio in Delphinatum, *medio milliar.* isthinc
distat opidul. *Montdragon* prope montem, cu-
jus summitas arcem antiquam ostendit: opidu-
lum sine omni ornatu, amœno non tamen sine
situ ad fluu. *le lait de Montdragon*, Occidentem
versus influentem. Vicinus ager frumento, oleis,
amygdalis & ficibus abundat. ad amussim quasi
videas intra elices & sulcos positas arbores fru-
ctiferas. oleæ amplexantur vites, hz botros suos
illis suspendunt. ad summam, singularis oble-
tamenti hoc iter est. quo notes terrarum diver-
sarum genios: quæ enim domi apud nos in hor-
tis studiosè & operosè colimus, ea heic sponte
suâ sine cultu in campis proveniunt & neglectui
habentur. morus, amygdalus, malus Punica
heic non raræ, libanotis, spica, nardus, thymus,
hyssopus, periclymenum pro gramine campestri
sefe gerunt.

Mournas opidulum i mill. inde situm, ad
montis pedem. in cujus vortice antiqua arx emi-
net, pendula rupes & jam jam casura comparet.
subtus Rhodanus præterlabitur. via omnis oleis
septa instar nemoris.

Hinc per *Pinsone* opid. transitur, è quo ma-
gna planities, & eminùs castrum *Orange* sefe o-
stendit.

Non longè inde procedis in Principatum A-
ransionem, per pontem *David d' Egues* superstra-
tum. à quo rectâ viâ *sesquimill.* tendes ad urbis
portam. quæ non longè à se habet *Rudera arcus
Maris*. Ita in urbem ipsam & hospitium à l' ai-

gle d'or venientes, communi calculo decrevimus, ut hunc & subsequentem diem & nostræ & equorum quieti impenderemus, tum propter diei celebritatem, (erat enim sacrum Paschatos festum,) tum quòd itinere superiore ita equos exagitaveramus, ut remissio laboris ad diem unum eis tacito quodam pacto permessa videretur. Hospitium amplum erat, sed non mundum, non ad Belgicum nitorem, licet Auriaco, Belgarum præfecto, pareat hic Principatus, verum sub alio Jove aliud famulitium cogitandum, nec usquam Gallia vel exquisitissimâ operâ in mundum Belgicum transformabitur.

ARAU SIO, AURENGE.

Nobile hoc venerandæ antiquitatis ruinis oppidum, olim dictum fuit *Secundanorum colonia*, teste Vadiano Pomponio, & antiquo lapide, qui habet;

COL. ARAVSIO. SECVNDANORVM

CON. XXXIII VOLVNT.

Ita Arelate Sextanorum, Septumanorum Boeterræ, Forum Julii Octavianorum, Narbo Marcius Decumanorum adpellabantur, à legionum, quæ ibi erant in præsidio, ordine numeroque. Urbs hodie principatûs supremi titulo cum sua ditio-
ne insignitur, in Provinciæ Comitatu sita, cujus & partem facit *Thuan. lib. xxxi*. Argente fluvius eam proximè allabitur, sitam loco plano, amœno, vitifero, & frumentorum fructuumque, præsertim croci, feracissimo, aureis tamen malis destituto; unde diverbio locus: *A Aurenge il n'y a point d'orenges*. *Idryum* se extendit. Olim multo amplior & in vicinos agros diducta fuit; rei indicem faciunt rudera murorum relicta, hinc inde adhuc conspicua. Contra hostilem in-
cur-

cursum hodiè novos muros, profundas fossas, ostendit: præcipuè autem CASTRVM; quod *primum* erit *extra urbem* visendum.

Hoc natura loci firmum est, situm in immensa rupe, latissima quam cingit planities. nulli vicini sunt montes, nec colles; solum hoc castrum eminet, natum è vivo lapide, & summo artificio ad perpetuitatem erectum. videas propugnacula cum suis munitionibus è vivo saxo posita, altissimâ præcipitantiâ. accedit robur à præsidio benè multo; cui præfectus erat *Iohan d'Orsmael, Dominus de Falckenburg*; qui hoc anno cIo lOc xxx, xii junii perijt; causa & commissa typis excusa sunt; quo lectorem remitto. Intus præter munitionem & situm videas tres areas, *la vignasse, le donion, la certaine*. cameram item, (*le beau regard,*) quæ prospectum in vii circumscitas provincias largitur: Languedocium, Provinciam, Delphinatum, Vivaresium, Arverniam, Forestum & Arausiensem principatum. insuper puteum, qui reliquos Galliz puteos profunditate & latitudine superare dicitur: è summo per penetrabile montis ad imum excavatus est lapis ad vivam usque scaturiginem: unde civibus etiam non parum accedit emolumentum.

Alterum, quod extra urbem videas, nimirum extra portam quâ Lugdunum itur, est *arcus triumphalis C. Marii Cos. Romani*, monumentum totius Galliz antiquissimum. Hunc arcum dicitur posuisse postquam in agro illo Cimbros devicisset, adjutus Catuli subsidio, ita ut uno die o. xl. cIo. lx fuderit. Totum hoc monumentum quadratâ formâ stat: cujus inferior pars & concava in formam arcus est fornicata, tribusque portis & cameris discriminata, quarum lapides veteri artificio sunt incisi & exornati. Anticâ &

primâ exterioris muri parte repræsentantur trophæa omnis generis terrâ facta, ut sunt scuta, hastæ, cuspides, clypei, thoraces, parmae, telorum fasciculi; lupi item, qui signa erant militaria. Superiori parte nautica extant trophæa, sed vetustate exesa, vix lineamenta ostendunt. nec dubium est quin verba quædam superscripta fuerint, testibus vestigiis, sed vetustate temporis abiære. de his Ausonius verò :

(*scant:*
Miramur periisse homines, monumenta fati-
Mors etiam saxis nominibusque venit.

Trophæis istis nauticis imposita fuit imago sculpta cujusdam sagæ, quæ digitum auri immittens, videtur eventus consiliorum signare velle. Hæc ex Syria oriunda, aliquando in spectaculo gladiatorio uxori C. Marii prædicens quisnam congreredientium futurus esset victor, mox ab uxore ad maritum C. Marium missa est, qui eam honorare secumque in lectica circumducere voluit; ejusque suasu & præmonstratione prælia solum inivit, ad hanc sagam prælia sculpta repræsentantur. *Altera* arcus quadra, dextrorsum, habet & nautica & terrestria trophæa; ibi tres thoraces grandiores, quibus singulis bina præposita sunt semicomesa capita. *Tertia*, grandiora habet & navalia & terrestria trophæa; inter illa mælus & vela adhuc conspiciuntur, nec non litui, quorum usus erat auguribus in captandis vaticiniis; Ibi-dem videre est prælium inter Cimbroſ & Romanos. *Quarta* ostendit triumphum, quo Cimbroſ captos victosque Romam duxerit.

Tertium extra urbem visendum est *la torre ronde*. Ubi duo ostenduntur; *balnea* & *arena*. *Illa* sunt cavernæ quædam, olim scaturientes aquis calidis, & ideo *therma Mariana* dictæ, quod iis usus Marius fuerit. *Istæ* binis in turribus ostendun-

duntur, (*les arenes*,) quarum rudera volunt esse amphitheatri vestigia. Verum angustia loci evincit, isthic loci non potuisse fuisse molem amphitheatri, licet nomen remanserit arenarum; quod & hodiè apud Italos & Gallos pro amphitheatro in usu est. Arenis siquidem antiquitus insternebatur arena intra muros conclusa, cui insistebant certantes; & hi ne ex lubricitate profusi sanguinis facile caderent, per sparsas arenas impediabantur. Ipsæ autem arenæ locum ostendebant, quo feræ & gladiatores sistebantur; quandoque etiam naves, quæ advektæ solvebantur, in arenis hinc inde veluti in mari fluctuantes; adductis insuper monstris marinis, ita ut pro terrestri navale prælium ostenderetur; teste *Dione in Nerone*, dicente; *Aliquando belvis interfectis & venatione exhibitâ subito aquas in amphitheatrum eduxit, & navale certamen ostendit, rursumque eâeductâ gladiatores in loco præbuit.* In media arenarum arena, ara erat lapidea Jovi Latiari dedicata, ad quam unum è pugnaturis mactabant. Hinc Prudentius de cruenta hac mactatione & gladiatorum oblectatione conqueritur:

*Quid pulvis cavea semper funebria, & illa
Amphitheatralis spectacula tristia pompis?
Ha sunt delitia Iovis infernalis: in istis
Arbiter obscuri placidus requiescit averni.*

Quartum extra urbem ad pedem rupis est fons versus viam publicam, dictus *Lavecon*; è quo si lavent id quo audiunt foemina, sterilitate abactâ concipere posse creduntur.

Hæc extra urbem. Intra urbem quæ videas sunt; In ecclesiasticis templum cathedrale, S. Andreæ dictum; cui xlii episcopi præfuere; hodiè reformati ei præsident. Episcopi sedes tota, præter muros, dejecta est, ut locus inserviret urbis munitioni.

Academia antiquissima est, nata fundatore Carolo Magno; cujus adhuc privilegium à Friderico renovatum asservatur: studiosi vero ibi nulli; unde jocus ibi, Rectorem cum scriba & pedello academicum corpus repræsentare; juxta illud; Tres faciunt collegium.. Commodè tamen ibi offendi Dn. Guilielmum Grajum, medicum, gente Scotum, olim in patria sub B. Keckermanno philosophantem; è quo, quidquid raritatis academix supererat, cognovi. ut amicitiam renovatam arctius testaretur, litteras jungebat Nemausum ad D. Abrenetheum Scotum, à quo non exigua humanitatis deinde mihi exhibita officia.

In profanis est circus sive theatrum, magnificum olim, hodiè aliqua ex parte dirutum, integrum satis, ut Romani splendoris majestatem testari possit. Videamus ejus formam & partes. Illa est in modum arcus; cujus antica pars murum habet stupendi operis, longum c xxxvi, altum c pedes; area interior c pedum est, maximam partem ædificiis & habitationibus occupata. Partes sunt: suggestus, proceres & cavea. Hæ, penes muros conspiciuntur, olim ferarum receptracula, è quibus ad pugnam educebantur. Isti, sunt è marmore præminentix, quæ in superiore muri illius quadrati parte extant perforatæ, quibus antennæ, mali & trabes immittebantur; ab iis dependebant vela tanquam totius theatri tegmina, ne vel æstu solis pluviamve spectacula impedirentur. Ammianus lib. xiv horum velorum inventorem facit Catulum, aut ab aliis populis ad Romanos derivatorem; inquiens: Ex turba minima fortis & pauperiorum in tabernis aliqui pernoctant: atris nonnulli velabris ambraculorum theatralium latent: quæ Campanam imitatus lasciviam Catulus in adilitate sua suspendit omnium

omnium primus. Vela est variegata coloribus & interstincta solere esse, ait *Lucretius in princ. l. i. v.*

Et volgò faciunt id lutea rufaque vela,

Et ferrugina, cum magnis intenta theatris,

Per malos volgata, trabisque tremantia pendent:

Namque ibi confessum careai. subter & omnem

Scenai speciem, patrum, matrumque, Deorumque

Inficiunt, coguntque suo fluitare colore.

Ille, suggestus nimirum, erat in muri quadrati inferiori parte sive in podio locus elevatior, Romæ pro Cæsare; in provinciis vero procos. & Præ-tore, qui ludis præsidebant.

Præter circum hinc videntur in civitate adhuc rudera *aqueductus*, unâ & remotiori parte integri adhuc, alterâ vero collapsi.

Viso ita Materiali urbis, sequitur FORMALE; quod est in Magistratu. Qui vel *dependens*, & opidanus, quem constituunt IV consules, & reliqui consilarii utriusque religionis, ex placito Principis Philippi; (*Met. lib. xx, pag. 898, 4;*) vel *absolutus*, neminem præter DEVM recognoscens superiorem, *cod. Met. teste ibidem*, dicente; Principatum Aransonensem absolutum habere dominium & imperium, nec ullum agnoscere superiorem Magistratum, sed immeditatè à Deo & jure gladii dependere; unde Principi etiam titulus: *Princeps Dei gratiâ, par la grace de Dieu*; qui adeptus omnibus Galliz Principibus. Obtinet insuper *jus cudendi monetam*, quod præter hunc Principem, excepto Rege Galliz, nemo habet nisi Comitatus Avenionensis. *Arnif. de jure Majest. p. 434.* siquidem omnibus Galliz proceribus, (*dicit Bodinus lib. 1. de repub. c. ult.*) privilegium cudendi monetam, uno & eodem Francisci I Regis edicto ablatum fuit.

Ut verò successionem *augusta gentis Nassovia*
ad.

ad Principatum hunc in fundamento videamus, alitius repetemus historiam è *Thuari* libro xxxi, ad ann. clō Io lxi. Ita ille: *Arausia* imperio *Franco Germanico* olim subiecta fuit, ut ex bulla aurea academiae ejus institutionem complectente constat, aliaque praeterea, quae privilegiorum ecclesiae primaria à *Friderico II*, anno clō ccxxv concessorum confirmationem sanxit; ex moneta item, quae cum Imperii insignibus cudebatur; & tabellionum privilegiis, qui auctoritate Imperiali instrumenta publica conficiebant. Postea Imperii per Galliam nostram infracta potentia peculiare Principes provinciam tenuere, & cum ea *Arausionensem* Principatum; qui tandem ad *Bauscorum* regulorum familiam seu successionem sive alio titulo devolutus est, eadem prerogativa ac immunitate, quibus hodie Imperii Principes fruuntur. de quibus instrumentum fuit confectum à *Bertrando Bausco*, anno clō cc xlii, eid. decemb. In eo Principatu & partem habebant *Hierosolymitani* equites, à Principibus, ut vero sit simile, in societatem asciti ob virtutis famam & praecipuum belli adversus *Saracenos* gerendi, cui illi destinati erant, ea aetate studium; ut à *Rigensi* episcopo in *Livonia* alibi factum memoravimus; idque ex numis plerisque patet, quibus in antica parte *Arausionensis* Principis, in postica *Hierosolymitani* Ordinis insignia visuntur insculpta. Et ita res in eo Principatu fuerunt usque ad ann. clō cc lvi. quo *Carolus Andinus Ludovici IX* frater, qui *Beatricem Raimondi Berengarii* ultimi ex *Barcinenfium* Comitum illustri familia provinciae Comitissae uxorem duxerat, eam ditionem crevit, & *Gulielmum Bauscum* *Arausionis* Principem tanquam beneficiarium in fidem accepit per *Odonem Fortenarium* magnam provinciae Seneschallum. *Carolo* *Carolus II F.* successit; qui

tot regnorum suspectam potentiam habens, ab Hierosolymitanis equitibus permutationis titulo partem, quam in Aransionensi Principatu habebant, comparavit, anno *clō ccc vii*, *xī*, kal. novembris; eamque mox Bertrando Bausco attribuit, lege adjecta, ut ipse posterique ejus de Principatu universo tanquam beneficiarii, provinciae Comitibus fidem deinceps prestare tenerentur. Ea de re instrumentum confectum anno sequenti *xī* kal. april. Secundum hac Bertrandus Bauscus à Roberto Caroli *II* F. sacramento adactus est anno proximo; cumque biennio post idem Bertrandus cum Syndico Aransionensis civitatis nomine agente de privilegiis & immunitatibus transigeret, supremi imperii jus, quod Comitibus provinciae competit, disertè exceptum est. Bertrando mortuo Gulielmus fil. hereditatem *vis*, qui isidem à Roberto isidem conditionibus in fidem acceptus est. Gulielmo Raimondus filius successit, & huic Raimondus *II*; qui ambo Ioannae Neapolis & Siciliae regina sacramentum fidei dixerunt; & hic quidem de vi publica, ob quadam violenter perpetrata Cortesone, quod est Principatus municipium, à Fulcone Agutio magno Provinciae Senescallo postulatus fuit, bonaque ejus annotata, nec, prius quam gratia delictorum à Ioanna impetrata, eorum plenam possessionem recuperavit. Ioanna cum nullos liberos haberet, Ludovicum *II* Andinum Ioannis Franciae regis fil. adoptavit & heredem instituit, & post eum Ludovicum *II* ejus filium, eique Ludovicum *III* Calabriae Ducem substituit: à quibus omnibus Principes Aransionenses in fidem accepti sunt. Raimondi Bausci sine masculis decedentis ditionem Maria filia crevit; quae Ioanni Cabilono nupsit anno *clō cccc ii*, cum Bausci eum principatum ab anno *clō cc xl* tenuissent. Ex eo matrimonio genitus Ludovicus Cabilonus; qui à Renato

Renato Sicilia rege in fidem acceptus est, eique 27. clō librarum commodavit ann. clō cccc xxxvi, dum captivus Divione à Philippo Burgundione detineretur. vicissim Renatus, ut ei de hujus summa restitutione caveret, jus supremi imperii, quod ipse in Principatu habebat, obligavit; cumque carcere liberatus at illud dissolvere paratum se ostenderet, Cabiloni tergiversatione effectum est, ut negotium exitu caruerit. Ludovico Gulielmus Cabilonus successor, qui cum summo imperio illo licentiosè, atque adeò injuriosè, contra Arausionenses abuteretur, tandem vicinorum interventu inter partes transfactum est, eantumque, ut Arausionensibus à Principis magistratibus appellare esset. Id actum anno clō cccc lxxi, mense januario. Quo tempore rerum in Francia potiebatur Ludovicus XI; qui Renato & Carolo Andinis in Provincia Comitatu successit, & cum Gulielmo Cabilono transegit, his conditionibus, ut Gulielmus acceptis à rege xl clō aureorum fidem in posterum regi & Delphino Viennensi tanquam beneficiarius obligaret, & ejus subditis ad Gratianopolitanum Senatum appellare jus esset: ceteroqui ipse titulus supremi Principis, seque gratia Dei Principem Arausionensem indigetare, monetam percutere, gratiam delictorum impertiri, aliæque ejusmodi, quæ summi imperii sunt, facere posset. hisque conditionibus in fidem acceptus est vii kal. jun. anno clō cccc lxxv. Ab ea tempore de Arausionensium appellationibus Delphinatus curia cognovit usque ad annum clō cccc ic. Quo Ludovicus XII, qui impensè Ioanni Cabilono Gulielmi fil. favebat, officiorum memor & egregia ab eo navata opera in pralio ad Albini fanum in Armorica, ubi ambo capti fuerant, supremum jus illud bene merito amico remisit; non tamen sine contradictione. nam cognitor regius intercessit, & ad Delphinum & Del-

Delphinatûs gubernatorem appellavit, protestatione factâ, & monumentis publicis eodem anno 14 eid. septembr. consignata. verûm spreta cognitoris regii protestatione, Ioannes ex eo supremum jus in eo Principatu usurpavit, & curiam Parlamenti præsidemque & 14 consiliarios instituit, qui jus cum suprema potestate dicerent; idque usque ad Ludovici XII excessum tenuit. nam eo defuncto, cum Franciscus gratiam à decessore suo factam revocasset, Philibertus Ioannis fil. in fidem ab eo acceptus est; rursusque Gratianopolitanus senatus de Arausionensium iudicum appellationibus cognovit. Philibertus is sine liberis decessit, & Renatum Nassovium Claudia sororis F. heredem instituit. ii, quod reliquâ Galliâ Austriacis operam suam addixerant, eorum gratiâ contra beneficii collati auctores usi sunt; & post Ticinensem cladem Madritianâ pacificatione tantum fuit, ut, nullâ habita iuris, quod regibus competeabat, ratione, Arausionensis Principatus cum summo imperio ipsis restitueretur. & quamquam bellis postea inter Carolum V & Henricum II subortis regii magistratus manum in Principatum injecissent, & Gratianopolitanus senatus per id tempus de appellationibus cognovisset; tandem pacificatione ultimâ anni 1510 1511, rursus supremum Arausionensis Principatûs imperium Nassoviis juxta Madritiana pacta restitutum est: & Gulielmus Gulielmi F. Renati frater patrnelis præfectum urbi imposuit, & magistratus denno instituit, qui citra provocationem cum summa potestate jus dicerent. Hactenus Thuanus. Gulielmo Nassovio Arausionis Principi successit primogenitus F. Philippus Gulielmus, anno 1510 1511, xi mart., qui, Genuam cum Alberto Archiduce è Hispania veniens, mox Massiliam, & inde Arausionem, ubi à clero & civibus acceptus, per-

perrexit; eique hominum seu homagium præstitum. actum lege apud *Meter. lib. xx.* Accedit investitura & confirmatio Henrici IV Gall. regis, de qua *Thuan. lib. c xxxvi sub fin.* Et *Meter. lib. xvii*, ad annum c15 l3c vi, dicit: Philippus Araus. Princeps primogenitus, Gulielmi Araus. F. in uxorem ducens, Condzi sororem Heleonoram, in Fonte-bellaqueo regis sumtibus nuptias celebrat; cui insuper rex Principatum Arausionensem, unà cum omnibus libertatibus, præminentis & juribus, plenè, imò longè plenius quàm nulli antecessorum ejus, cum renunciatione omnium jurium, quæ regnum Gallie in eum habere arbitratur, junctâ amplissimâ dote, donat. Philippo successit frater *Mauritius*, plenariâ potestate per præfectum administrans Principatum. & huic denato invictus *Princeps Henricus-Fredericus*; quem gloriorem sera videat posteritas.

Ita Principatum & urbem vidimus in statu pacato & flore: *Turbatum* talem deformat *Thuanus libro xxxi*, ad ann. c15 l3 lxi: *Urbs Aransonna atque altera Synodo celebris, episcopali quoque dignitate ornata est; quam eotempore (anno c15 l3 lxi) tenebat Philippus Camerarius, ex illustri Camera marchionum familia, Protestantibus, qui jam in ea liberè conveniebant, valdè infestus. in pacatè sub Causano præfecto, & postea sub Alexandro Turrio, à Gulielmo Nassovio urbis Principe imposto, vixerant, donec de Vassiacena eade rumore sparsò territi opidani, eandemque fortunam veriti, arma capiunt, Turrio præfecto, tanquam sibi suspecto, ejecto, & acceptis l3c præfidiariis, se muniant, missò etiam Lugdunum ad amicitiam firmandam, rem pecuniariam expediendam, & arma cœmenda, Perrino Parpalea loci præfide, qui in reditu juxta Burgum in Vivariensi pago, cum per*
Rha-

Rhodanum cum armis deveherebatur, & ab Arausione leucis à nauclo proditus & interceptus est. quo cognito, opidani statim militem Santio Santandrea dace ad recipiendum, si fieri posset, Parpa-
leam emittunt, tam vicinum hostem minimè rati. jam ante, Philippo episcopo urgente, Frabritius Serbellonus, penes quem summum armorum imperium ei à Pontifice cognato attributum in Venas-
cinenfi Comitatu erat, Cavaliere loco conducto con-
venerat cum Honorato Sabando Sommarinio Clau-
diis parentis Tenda Comitum legato, Francisco Bal-
ma Suza Comite, Pontenese Carso Flacceano ejus
fratre Aquensis civitatis praefecto, Gabriele Bolle-
rio Centalio, G. Ventabreno Laverdeno, Mondra-
gonio, Venterolio, aliisque regia ditionis proceri-
bus, & de Protestantibus Arausione, ut nimium
vicino, expellendis, consilium inierat. Cum, in-
tellecto, praesidiarios urbe egressos, inopinatè ad
portas cum 11 muralibus tormentis & minoribus
aliquot advolat non. juniis, vix albescente die; opi-
dani, casu territi, mox ad rogandum Santandrea-
num mittunt; & eodem tempore, ut moram nego-
tio interponerent, cum Serbellano colloquium po-
scunt, & vi è suo numero ad eum legant. Tum per-
scriptae conditiones: ut externus miles statim dimit-
teretur: arma omnia in templum majus comporta-
rentur, clavibus ejus in Turris praesidis manu tra-
ditis. Quibus conditionibus rejectis, continuo Ser-
bellonus urbem ita cingit, ut Santandreaanus, qui
ad Serinianum remanserat, ingressu prohiberetur.
mox tormentis admotis ad eam partem, quae Eu-
tropii fanum spectat, arcem versus pulsationem
incipit. Verùm cum ab arcis praesidiariis, quibus
Costa junior praerat, graviter infestaretur, tor-
menta inde deducit, & ad portam molatrinarnam
transfert; ubi post CLX circiter ictuum dislosionem,
edita

edita ampla ruina, opidani, spe omni auxiliorum destituti, pars noctu cum conjugibus ac pueris diffugiunt, & ad socios, qui Seriniani erant, tendunt, pars se ad defensionem comparant. verum, cum diversis partibus hostem vim facere, & clatris revulsis ab adversa factionis civibus etiam plerisque locis admitti, frustra que arma expediri cernerent, in arcem confugiunt. Victor hostis nullo non inhumanitatis genere in eos, qui in urbe remanserant, saevit. nam, qui primum impetum effugere, alii lentis ac minutis pugionum ictibus, sic ut se mori sentirent, occisi; alii supra contos, sarissas ac strictos enses precipati; alii ad cremasterum paxillos appensi & combusti; alii denique exsecuti. nec decrepitis senibus, mutilatis & in lecto per valetudinaria decumbentibus agris, miserisque messoribus, subita obfessione in urbe oppressis, quibus nulla prater falces arma, parvum pleraque femina interfecta, alia ad fenestras & porticus suspensa, & avulsis ex eorum amplexibus parvulis infantibus, scloppetorum ictibus confossa, multae virgines per vim corruptae. pueri multi item rapti, & ad nefandam libidinem satiandam in miseram captivitatem, ex qua non nisi diu post redierunt, abducti. auxerunt crudelitatem contumeliosa spectacula, productis mulierum cadaveribus, & in eorum pudenda boum cornibus & saxis ac stipitibus ad ludibrium injectis. Virorum item interfectorum plaga foliis sacrorum librorum facta, qui, ut vernacula lingua scripti ab illis, discerpti passim jacebant. Nec adversa factio, qua hosti ad opidum capiendum prodita concivium salute viam straverat, furorem evasit: nam, cum se in platea armati cum uxoribus ac pueris conglobassent, hostes, eos ad defensionem separare rati, irruunt; & ad unum omnes trucidantes nec proinde illi civium suorum exitio diu latati sunt.

sunt. Inde ad arcem itum, cujus praesidarii vitam pacti, ad unum omnes, qui ceteri numerati sunt, aut precipitati, aut gladio deleti sunt, exundante passim per urbem cruore. Post caedeis, in domos incendiis scivitum. publica ades, serpentibus flammis, etiam episcopi palatium, igni absumentum est; & cetera fere privatorum domus: in iisque plerique, qui latebant, praefocati. vixque, exortis post ingentia tonitrua insolitis imbribus, incendium restinguere potuit. quâ commoditate usi plerique, qui à strage superabant, per noctem aufugiunt, & ad socios, qui Seriniani substiterant, se conferunt. Tum direpta ades quibus ignis pepercerat, ac postridie mœnia Serbelloni iussu à fundamentis eversa. Capti Arausione Costa arcis praefectus, Cariteus & Rufius; & Tarsconem sub custodia ducti.

Arausione commorati sacro paschatos, sequentē die iter Avenionem instituimus. Duabus leucis Sorgia fluvius obstat transjiciendus; navium pro singulis equis est solidus. inde dux leucæ ad ipsam urbem Avenionem; quæ custodias portis impositas habet. Ad ipsum ingressum quærebatur, num sacre Missæ interesse vellemus? negando responsum est, ubi divertere remur? à la mule: ita schedula signata nobis tradita pro tri-dui libera in urbe commoratione. sed & è custodia miles ad diversorium nos ducebat, hospitii indicium facturus nostro de adventu & commorationis tempore. Intromissi in urbem longo per stratas vias ductu ducimur ad dictum hospitium à la mule; commoda ubi & lauta habitatio.

A V E N I O,

VRbs, secundum nonnullos, sorte quadam & ad volatum accipitrum minorum fundata dici-

dicatur, quemadmodum Roma vulturum. quâ occasione adhuc in urbe hac moris est, ut ii, qui tale avium genus in urbem venum important, ab omni vectigali & portorio immunes sint.

Sita est in Comitatu *Venissino*, *Rhodano*, *Durantio*, *Sorgâ* fluminibus irriguo. ad primum horum urbs ædificata loco amœnissimo & fertilissimo: si *plantitiem* videas, agri frugibus, prata hortensibus herbis, vineæ botris, arbores malis citriis & aureis rident: si *fluvium*, piscium natatu lenique susurro murmurat: Si *montes*, culti omnes sunt, attolluntur, sed remoti plusculum ab ipsa urbe. Accedit oblectamentum *murorum*, eleganti turrium pari intervallo dispositarum ordine conspiciendorum. A parte quâ flumen præterlabitur, præcipiti rupi *fortalitium* est impositum exiguum, cum tormentis & milite præsidario, tametsi à situ loci ingens ibi strui posset castrum pro pontis & urbis defensione. *Fossæ* profundæ sunt; *portæ* *vix* firmæ, excubiiisque munitæ.

Pons (de cujus fabulosa structura vide *antiquitat. Gallia* pag. 383, & *seq.*) si non circa finem obliquè incurvaretur, non multum cederet ponti *S. Spiritus*. diminuit eidem multum trium arcuum, qui multis jam abhinc annis concidere, defectus, & quidem mediâ ferè in parte: rex eum sumptibus suis, si fieri posset, restitutus dicitur. Arcuum est *xxii*; quorum duo, *Avenioni* vicini, cum sacello, quod tertio est inædificatum, jurisdictioni Papali; reliqui regis subsunt. Latitudine angustus est, & vix *v* passuum; longitudine *clxxx* & plurium. Hic jungit *Neapolin* (*la ville neuve*,) *Avenioni* oppositum opidulum depressiori loco; supra se habens *S. Andrea* fanum editiori loco positum in excelsa
rupe,

rupe, munitum loci ingenio, firmissimis propugnaculis & præsidio regio.

Quoad plateas, ex sunt amplæ, præsertim eò loci ubi urbis pomœria producta. *edificia* sunt nitida & elegantia, nec non palatiis superba; quæ si publica spectas, septenario numero (ut perfectissimo, ex toto pari & toto impari constante) superbiunt, *vix nim. palatiis, portis, templis parochialibus, canonicorum collegiis, xenodochiis, virginum monasteriis & conventibus.*

Videamus ea nunc separatim. Inter *templa* primum locum obtinet *D. Virgini* sacratum, in area spatiosa situm, eminenti in saxo, cui multi gradus incisi pro via ad ipsam sumtuosam ædem. Porta talem habet inscriptionem :

Ludovico Justo, Gall. & Navar. regi Christianissimo, avitæ virtutis æmulo, gloriosæ Caroli Martelli in Saracen. Aven. pellendis fortitudinem, & Divi Caroli Magni laureas jam adepti, in Albicensibus, tota Septimania Galliaque fræn., S. Ludovici pietatem & magnitudinem assequuto, ob impiatum rebell. hæreticorum furorem triumphantibus armis expiatum, ob ecclesiam Romanâ pietate defensam, ob Avenionem benignitate regiâ conservatam, sui clientes Præpositus & Canonici hujus Avenionensis ecclesiæ per D. Martham primùm erectæ, mox D. Ruffi Christi discipuli episcopal. sacris inauguratæ, & per Carol. Magn. Gothicâ impietate restauratæ, hunc in-

T

gen-

gentem & perennabilis gloriæ formicem
D D. C C. M D C X X I I.

Interior ejus structura ad stuporem dives est : altare grande auro & argento stringit oculos : lampades x i totæ argenteæ de funibus suspensæ lumen augent ; non longè grandia candelabra itidem argentea. Ad latera vides *facella*, in quibus Pontificum aliquot magnificæ sepulturæ , & capitum v tegmina , honorum insignia. Canonici x x cum x i v capellanis ibi rem sacram faciunt. illi , quod ipsi Pontifices tempore quadragesimali olim ibi missam fecerunt, *adhuc habitu & ornamentis Cardinalium utuntur*. Isti Ordini addictus fuit *Franciscus Petrarca*, Italorum Poëtarum princeps, de quo infra. Est quoque, quod templum maximè decorat, videndum *S. Marthæ facellum*, quod olim ei pro domicilio serviit ; descenditur aliquot gradibus ad illud : janux superstat ipsius Marthæ effigies. Extra templum *area* est , in qua puteus amplitudinis & profunditatis magnæ. In altiori area , cui templum istud inædificatum , videntur i v rotundæ turres , pulvere quæ tormentario dicuntur esse refertæ.

Inde non longâ viâ lustrare potes in descensu *palatium minus*. Archiepiscopi mansio est. exigua comparet extrîs , sed interiori structuræ nihil deest ; conclavia ad amussim exornata sunt ; adstat turris elegans , hortus malis punicis & aliis abundat ; prospectus inde in urbem , in Rhodanum, imo in bonam territorii partem apertus.

His visis ad *Franciscanorum (les cordeliers)* mecum ito , visurus *monumentum LAVRÆ*. Templum est spatiosum ; in quo unum , quod me & alios affecit, est sepulchrum illud modò dictum, quod

quod Regum & Poëtarum meruit encomium.
Inscriptio recens talis est ei addita :

D. O. M.

Et memoriæ æternæ D. Lauræ
cum pudicitia tum forma fœm.
incomparabilis, quæ tam diu vixit
ut ejus memoria nunquam
extingui possit, R. R. veterum
monumentorum peregrin. in-
dagatores D. Christophorus
de Allegre eques Lusitanus &
D. Antonius de Prat. Prætor
Parisiensis, & Gabriel Simonius
Florentinus, Ἀδωνίας χαίρειν
IV idus april. 1558.

Sola manet virtus; cetera mortis erunt.

LAVRA hæc à Francisco Petrarca honesto amore
amata, & odis artificiosissimæ struaturæ decan-
tata est. Sepulchrum multis retrò annis incogni-
tum fuit; à Mauritio autem Scæva, viro litera-
tissimo, in lucem protractum & mundo osten-
sum. Sacellum, in quo illud videtur, obscurum
est. sinistra ingressus habet altare muro adstru-
ctum, ante quod sub grandi saxo sine omni or-
natu & inscriptione Laura cubat. Majores ejus
id struxerunt; testantur insignia stellæ, lateribus
apposita. Franciscus I Franc. rex Massiliam itu-
rus, Avenionem transit; ubi de Lauræ sepul-
chro audiens, illud aperiri, & cadaver spectare
voluit: saxo amoto, sepulchroque aperto cor-
pus præter ossa in cineres abiisse visum est. Pe-
tætori imposita fuit scatula plumbea operculo fir-
mata, quâ apertâ numus & carmen inclusa reperta
sunt.

sunt. Numus plumbeus unâ parte ostendebat figuram femellæ, alterâ has litteras: M. L. M. I. id est, MADONNA LAVRA MORTA IACE. Carmen, manu Petraræ membranæ pergamenæ inscriptum Italico idiomate, tale erat:

*Qui riposan quei caste, & felici ossa
Di quell' alma gentile, e sola in terra,
Aspro & dur sasso hor ben teco hai sotterra,
E'l vero honor, la fama, & beltà scossa.
Morte hà del verde Lauro suelta & mossa
Fresca radice, e il premio di mia guerra
Di quattrolustri e più s' ancor non erra
Miò pensier tristo, e'l chiude in poca fossa.
Felice pianta in borgo d' Avignone,
Nacque, & mori: & qui con ella giace
La penna, e'l stil, l' inchiostro, & la ragione.
O delicati membri, ò viva face,
Ch' ancor mi cuoggi, struggi, in ginocchione
Ciascun preghi il Signor t' accetti in pace.*

O S E X O.

*Mortal bellez in darno si suspira,
L'alma beata in ciel vivra in eterno.
Pianga el pute e il futur secul priva
D'una tal luce: & io de gli occhi e il tempo.*
His visis & lectis, rex Franciscus magnanimâ fronte sententiam tulit, tumba honoratiori formâ dein stare; ipsius præire viam scripto Gallico metro, quod tale est:

*En petit lieu compris pouvez veoir
Ce, qui comprend beaucoup par renommee;
Plume, labcur, la langue & le devoir
Furent vaincuz par l' aymant de l' aymee.
O gentill' Ame, estant tant estimee,
Qui te pourra loüier, qu' en se taisant?
Car la parole est tousjours reprimee,
Quand le sujet surmonte le disant.*

Sequi—

Sequitur aliud Latino metro, auctore Iulio Camillo :

Laura ego qua fueram Thusci olim vita Poëta:

Laura ego, quam in vita Thuscus alebat amor:

Heic sine honore jacui non cognita, quamvis

Cognita carminibus culte Petrarca tuis.

Nullus purpureis spargebat floribus urnam,

Nullus odoratis ferta dabat calathis.

Nunc quoque Francisci, sed versu & munere regis

Notescō, officiis conspicienda piis.

Aliud item Italico metro, auctore Ludovico Alamano :

Qui giace il tronco di quel sacro Lauro

Che del Tosco miglior fu dal og getto,

Ch'onunque scalda il Sol n'ando l'odore :

Hor dal Gallico Re del ciel thesauo

(Sendo in poco terren vile, & negletto)

Et di marmi, & di stilriceve honore,

Et sempre i rami haurà fioriti, & freschi

Sotto l'ombra immortal de duo FRANCESCHI.

His subscribo meum, cogitans vanitatem mundi,
& perpetuitatem literarum, in Petrarce Lauram
& metra :

Carmine laurum habui, LAVRAE studiosus
amator :

Mors rapuit LAVRAM, carmina non po-
tuit.

Viso hoc Lauræ monumento, ducam te ad
Casimiri Poloniæ regis monumentum ; quod in
D. Martialis ade tale extat :

B. C.

Poloniæ rex in Galliam secedens,
Cluneatæ monasticæ vitæ se addixit, &
professione amissâ frater Carolus voca-
tus, & Diaconi ordinem suscepit. Anno

T 3

fui

fui monachatus tertio à Polonis requisitus, S. P. dispensatione à voto absolutus, regno inaugurari meruit, his tamen conditionibus: I, ut Poloni singulis diebus Mercurii jejunent, unicâ tantum refectione contenti. II, ut omnes rotundâ coronâ in morem monachorum utantur. III, ut nobiles festis solemnibus, dum sacra peraguntur, stolam è collo suspensam ferant. IV, ut singuli è plebe persolvant obolum in Lucernam usturam Romæ. Anno millesimo quingentesimo primo.

Præter hoc ipsius Martialis egregia sepultura è lapide meretur videri.

Nec insuper habeas *Calestinorum adem*. In qua duo Renati Siciliæ regis opera; altare & sacellum. *Altare* è marmore nitidum, insculptam habet historiam passionis Salvatoris, cum hac epigraphæ:

*Sicelidum regis sunt hac monumenta Renati:
Iusserat hac quondam fieri quæ Carolus heros,
Rex pius absolvi voluit quæ marmora cernis.
Tristia cum gemitu Christi spectacula cunctis
Ad mortem, liceat vobis spectare, fideles.
Cogitur ecce piis humeris casusque cruentus
Ferre crucem lassus, quâ criminâ nostra ferantur,
Sacrilegasque manus Iudææ gentis iniqua.
Discite Christicola; memores estote dolorum,
Quos Deus, ecce, tulit; sic vos licet esse beatos.*

Anno Dn. M CCCC LXXXI.

Sacellum habet sceleton justæ magnitudinis, manu Renati regis elegantissimè pictum, quod olim matronis Avenionensibus strenæ loco ipse
rex

rex donasse dicitur. In hac pictura commendatur & notatur tela arenea in feretro videnda, ita imponens oculis, ut naturale aranæ alicujus opus & texturam esse existimes. Tabula ista præter Gallicos versus, hos habet Latinos :

*Contemplare paucis qualis sit imago subacta,
Corpore qui fulges ; talis tibi morte paratur.*

Præter hæc sacella, alia adhuc supersunt. Nimirum, *Clementis VII Pontificis*, in quo monumentum ejus sepulchrale, non clericum, sed regium, gratitudinis & memoriæ ergò ibi positum, quòd Avenio illum schismatis tempore octo annos in sinu suo foverat. Aliud item pro *Clementis VII P. cubiculario*, è marmore exstructum. Aliud, in quo Papæ missas celebrarunt, cum heic essent. quorum etiam vestimenta & sacra pallia cum lituis in adyto adhuc servantur. Adfunteriam aliz tabulæ *de legenda Petri Luxemburgii*, qui puerum de summa in pontificio palatio turri delapsum & omnibus membris fractum precibus dicitur ita restituisse, ut fractæ & segregatz partes suâ sponte coaluerint, puerque pristinae valetudini & omnibus vitæ sanæ functionibus restitutus fuerit. Sepulchrum hujus Petri est in crypta subterranea, cum fontis scaturigine. Non longè inde extat distichon in *Ludovicum Valesium* scriptum :

*Ille ego, qui gnatus, patruus sum, frater, avusque
Regum ; non habui regia sceptrum tamen.*

Horti monasterio adædificati amœni sunt, consiti è moris, ficibus, granatis, capparibus, aliisque boni saporis fructibus, ultra ferè monachorum ordinem.

Hinc ad *adæm Minimorum* ; quæ tibi galeros Cardinalium plurimorum & sub altari monumentum archiepiscopi, cujus cadaver nondum

consumtum dicitur, cum hoc epitaphio ostendat:

Hic jacet reverendus in Christo frater Vitalis, Ordinis Minorum bonæ memoriæ, Episcopus Albanensis, S. R. E. Cardinalis; qui obiit die XII mens. augusti, anno MDCCCXXVI; cujus anima requiescat in pace.

Si pluria templa lustrare placet, sunt ea non paucio numero; *D. Augustini*, sacellis utrumque ad latus struētissimi; *D. Magdalena*; in quo Nothaffii Rhodano meriti monumentum: *Iesuitarum* item, cum adjuncto collegio, Philosophiæ officinâ.

Ab ædibus his sacris dependet *inquisitio* in hæreticos; satius esset, in Judæos, imò in lupanaria, essent instituta; verum utrique cum fiscum papalem augeant, feruntur: illi, mercium imposturis; meretrices, lactis vestigali, (*milch-zins oder huren-zoll.*) Qui mos Romæ quoque observatur, ex antiquitate Romanâ originem trahens: ibi enim solebant mulieres, meretricum quæstum captaturæ, apud ædiles licentiam stupri vulgare, ut de Vestilia, prætoriâ familiâ genitâ, Tacitus scribit lib. II, atque insuper mutatum nomen Cellæ in lupanari, ubi prostabant, inscribere. *Alex. Sardus de morib. & ritib. lib. I, c. xv, ex Pancirolo in novis repertiis, cap. x de horolog.* Verum uti nullum tam est formosum palatium quod non habeat cloacam; nec formosa facies sine aliquâ maculâ, ita egregia hæc urbs non caret hoc foetido hominum genere. Meretrices Christianorum templa, Judæi suam *synagogam* frequentant; in hac tamen monachum singulis

gulis septimanis concionantem ferre tenentur, si fortè quis eorum ad Christianismum converteretur, repudiato Judaismo.

Ecclesiasticis ædificiis *academiam* adnumero, olim florentem & famâ magnorum Jurisconsultorum celebrem; qui suæ cathedræ inscriptum habent:

SESSIO ÆMILII FERRETI
PERITVM ORNO, IMPERITVM
DEDECORO.

Doctores in theologia sunt III, in jure IV, in medicina III, in philosophia coetus Jesuitarum est occupatus.

Sacra ædificia concludam cum *palatio Pontificis*, firmissimo saxo quod impositum. Notemus heic *aream*, *atria*, *facellum* & *armamentarium*. *Area* ad introitum præsidio Helvetio custoditur. Mox aula; & *atrium* primum, amplum & longum, sed non ornatum, nisi his, quæ parietibus inscriptæ sunt inscriptiones:

CLEMENS V PONTIF. ABSENS ELECTVS ANNO M CCC V ROMANAM
CVRIAM LVGDVNVM TRANSVLIT.

Prope huic hæc:

JOHANNES XXII, LVGDVNI CREATVS,
AVENIONEM PRIMVS SE CONTVLIT.

(Hic mortuus, dictus est dirissimus, quod auro post se relicto omnes præ se superarit pontifices.)

Sequitur hæc:

BENEDICTVS AVENIONE CREATVS
CONSEDIT AC MORITVR PALATII
HVIVS PRIMA AC MAIORI PARTE
CONSTRUCTA.

Hic Benedictus, numero duodecimus, dicitur molitoris fuisse filius; ad quem cum pater papa-

lem ad dignitatem evectum inviseret, sericeis vestibus ultra ordinem molitorum indutus, à filio non receptus fuit, priusquam habitu hoc, molitores non decente, deposito, veste suâ molitoriâ compareret; ita benignè admissus, & interventu Cardinalium molendino à filio Papâ donatus, dimissusque est.

Alia inscriptio sequitur:

CLEMENS IN SUA OBEDIENTIA
VI AVENIONE CONSEDIT QVO
TEMPORE URBANVS VI ROMAE
APOST. SEDI PRAERAT MAGNO
TVNC ORTO SCHISIMATE.

Item hæc:

BENEDICTVS IN SUA OBEDIENTIA
XIII PRIMO PETRVS DE LVNA
NVNCVPATVS IN LOCVM DE-
MORTVI CLEMENT. VI AVE-
NIONE ELIGITVR VNDE POST
IN HISPANIAM AVFVGIT AC
IN CONSTANTIENSI CONCILIO
CVM GREGORIO XII ET JOAN-
NE XXIII DEPOSITVR.

Ultima hæc est:

MARCELLVS II PONTIF. OPT. MAX.
QVI PIVS SECRETARIVS ALEXAND.
FARNESII R. E. C. VICECANCELLA-
RII AC LEGATI AVENIONENS.
FVERAT, MORITVR IN VRBE
XX DIE PONTIFICATVS, AN. MD LV.

Ne hoc omittam: sedes pontificia Româ Avenionem translata est sub Alberto Austriaco Imperatore per *Clementem V*, Papam, anno Christi 1309. ubi permansit LXXII annos. Clementi succedere *Iohannes XXII*, *Benedictus XII*, *Clemens VI*, *Innocent. VI*, *Urbanus V*, *Gregorius XI*. Pe-

XI. Pezel. in mellificio histor. Helvicius in Chronolog. Hic sedem Avenione Romam rursus transtulit hanc ob causam : Erat ei nepos, homo petulans, insolens, virginum stuprator, matronarumque impudicus sectator. de quâ vi & insolentia nobiles cives apud Pontificem sæpe conquesti non audiebantur, nedum vindicabantur. Hinc de capite stupratoris alia sententia lata est; junxerunt sese multi, & noctu lascivum hunc venatorem capiunt, moxque ante Papæ palatium pensilem faciunt. Papa ignominiâ affectus, de vindicta cogitans cœnam magnificam struit, invitat primores civitatis; veniunt hospites, sed cœnaculo, cui pulverem tormentarium subdiderat, incenso in aërem exploduntur. Papa verò prius de mensa surgens, reditumque simulans, navigia constituerat, quibus a relatum, indeque in Hispaniam aufugerat. *Platina* aliam adfert rationem, inquires : *Gregorius XI de profectioe Italica cogitare cepit, inflammatus præcipue Episcopi verbis, qui ab eo reprehensus, quod non rediret ad Ecclesiam suam, tamdiu sine pastore nudam, respondit : Et cur neque tu, Pater sancte, ceteris exemplum daturus, Episcopatum Romanum repetis? Ergo peractis in Rhodano una & viginti tyremibus, (aliò festurum simulans, ne à Gallis emolumentum causâ retineretur,)* Genuam primò, inde Cornetum contendit : unde terrestri itinere navigationem pertusus, hyeme præsertim, Romam pervenit. Anno sal. cIo ccc lxxvi, idib. januar., pontificatus sui vii, migrationis verò Romanæ Curiae in Gallias anno lxx. Cœnaculum illud pulvere tormentario & igni sublatum hodiè atrium est, inserviens sphœristerii usui. Aliud non longè inde, olim electioni Pontificum, modò pilæ majoris lusui destinatum.

Ab histe confer in *atrium* seu conclave destinatum publicis legatorum exceptionibus, ornatum his versibus :

Qui varias operum moles, turritaque passim

Mœnia dimensæ suspicis artis opus :

Ingressus nostras humiles ne despice sedes,

Quarimus ex sola commoditate decus.

Turris hifce atriiis adstat, cujus summum perforatum, olim per quod puer delapsus, frustillatim fractus, & à Petro Luzeburgio restitutus dicitur, ut habent tabulæ apud Cælestinos. Ibi *campana* in veteri palatio suspensa, quæ tota argentea fertur; indicit, mortuum pontificem, vel novum esse eligendum.

Hinc ad *facellum Pontificum*, exornatum scamnis è ligno cupressi. structura hæc poenæ loco alicui à Papa iijuncta fuit. Nec negligas *Rotam audientie* Papalem: uti nec vicinum *armamentarium*, cui inscriptum:

Dum parat Avinio Lutheris grassantibus arma,

Dumque movet gladios, hoc sibi fecit opus.

Anno 1570. PIVS V, P. M.

Sequitur *officina monetaria*, cui inscriptum:

PAVLVS V, PONT. OPT. MAX., HAS AEDES
AVRC, ARGENTQ, AERE FLANDO, FERIVNDO
AD VRBIS DECOREM EREXIT, ORNAVITQVE,
CVRANTE JO. FRANC. A BALNEO. ARCH.
PATR. V. LEG.

ANNO SALVTIS MDLXXIX.

Hinc ad aream te confer, cui nomen est *la place pie*; domus ibi dejecta videtur, superantibus adhuc XIV columnis rotundis & VII quadratis. Olim habuit dominum nobilem quendam, qui ob civitatis prodicionem rogo impositus & combustus est, adibus dejectis præter has ruinas, quæ adhuc conspiciuntur in facti exemplum
& me-

& memoriam. Ita quoque supplicium sumtum videas de *Cardinale aliquo*, *cujus caput* summitate domûs alicujus affixum est; magicis artibus dicitur Pontifici, *cujus imaginem* propè se habebat, toties dolores & puncturas exhibuisse, quoties aciculis eam pungeret.

Sufficiant hæc de *materiali urbis*: *Formale* videbimus in regimine *magistratûs inferioris & superioris*. Illum constituunt Consules & Senatores opidani, à quibus ad Legatum Pontificium, ordinariè in urbe residentem, provocare licet. Hic est superior Magistratus, ipsam Pontificis auctoritatem repræsentans, lectus à Purpuratorum consistorio. Præter hunc habet *archiepiscopum*, cui parent tres alii in Comitatu hoc siti; Carpentoracensis, Caballionensis & Vasionensis. Regimen verò hoc supremum Comitatus, Clemens V, Papa, anno cdo ccc vi dicitur impetrâsse à Joanna Siciliæ & Neapolis regina. quæ cum maritum Andream laqueo sericeo sustulisset, è regno Neapolitano diversis præliis victa fugere Avenionem coacta est; ibi Ludovico Tarentino consobrino suo nubens, Pontifici supples facta, ejus authoritate interpositâ regno suo rursus potiretur, nec ignara Romanæ avaritiæ, promittit Pontifici se Ecclesiæ urbem patrimonii sui Avenionem ultrò concessuram. Contractus hic ex composito factus ne innotesceret, egit cum Pontifice, ac si urbem dono datam ei vendere vellet, modò Pontifex aliquantulum ex annuis redditibus pretii loco Joannæ penderet. Hoc pacto inter se inito, Pontifex factus est Dominus Comitatus Avenionensis, & Joanna, intercessione pontificiâ, regnum Siciliæ adeptæ est. Nec desunt qui asserant, Joannam multo ære fuisse obstrictam Pontifici, cui

cum non esset solvendo , patrimonii sui urbem hanc pro solutione tradidit.

Subditi sunt benignis moribus, dediti multum negotiationibus , præsertim byssi pannorumque tincturæ , cui ob loci commoditatem sedulo operantur. Splendidi inter incolas conspiciuntur *Itali*, divites numis & palatiis : contrà sordidi sunt *Iudæi* & multi , peculiari urbis loco positi, veluti cloaca in domo; operti pileis flavis, sequior verò sexus fasciis flavis capite redimitus. adventantibus importuni sunt mercibus suis ; à quibus , uti & ab aliis venditoribus , qui se mox in hospitium ingerunt corruptis suis mercibus , caveas , nisi loculos tuos ab illis velis vapulare. dictum tibi sit :

Hic, niger est intus ; quem tu Germane caveo.

Avenioni valedicentes, perreximus itinere exquisitè amœno, accedente cœli serenitate. Solum plantis raris, amygdalis , oleis florens & granatis , mirè nos afficiebat , ad *Novocastrum* usque, opidum Papale, 11 *milliar.*, situm in monte undiquaque suavissimo & fœcundissimo. Inde agro frumentis gravido , inter oleas & amygdalas 11 *mill.* itum est ad opidum Papæ *l'Isle* , in plano constitutum , & à flumine Sorga , unde nomen traxit , insulæ instar undique cinctum. opidum certè suave & situ tam comodo delectabile. Hinc *sesquimilliar*i ad vicum *Vallis clausæ* (*Vaucluse*) deventum est, viâ non adèò rectâ, petrosâ satis & asperâ, inprimis quæ in vicum proximè ducit. Locus angustus est & solitudini proprius. eo ubi ventum, porro ire haud licet, sed pars viæ emensæ reassumenda est in reditu. Unica platea paucarum ædium vicum constituit : nullum in eo diversorium est ; recipiebamur à molitore, *sub insigni S. Verent* ; tenui sed caro apparatu

Omnia

omnia erant, & vix quid pro equis pabuli. Sorga fluuius tanto strepitu præterlabitur, ut alter alterum loquentem vix exaudire possit.

V A V C L V S E.

Locus nomen sortitus est à valle & montibus, quibus undique circumclauditur; commendatus naturâ & decantatus PETRARCAE metris.

Natura ibi artificii quid operata conspicitur. In ima valle vorago est ad saxi pedem, è qua nebula & aër frigidissimus exit non sine infectione; unde adventantes monentur ne ad imam viam eant, neve diu ibi subsistant. Vorago hæc sub altissimo saxo fontem scaturientem facit, qui in ipso egressu inter duas ficus arbores, multorum passuum longitudine, jucundo oblectamento sese extendens, per prægrandia saxa horrendo strepitu & catarractâ sese præcipitat, inque latitudinem magnam se exonerans, mox Sorgam fluuium navigabilem facit. Hic suavissimo decursu irrigans agros circumscitos & piscibus ditans, duobus ab Avenione lapidibus Rhodano sese miscet.

Loco verò huic potior fama est à PETRARCAE domicilio & poësi, ut & ejus in LAVRAM amore. Ostenduntur ibi adhuc & Petrarca & Lauræ ædes. Illius licet sint vastata, comparet tamen inter rudera adhuc subterraneum quoddam antrum, usum cisternæ quod dedit, modò ovibus pascendis commodum; ex hoc, Petrarca subterraneo itu Lauræ in domum, è regione structam, venire poterat. Superior ædium illarum pars adhuc conclavium vestigia monstrat. inter quæ unum, Petrarca fuit musæum, dulcissimarum cogitationum conceptaculum, è quo in Sorgam præterlabentem, circumscita saxa, vineas & colles patet

patet prospectus jucundissimus, cujus hinc inde mentionem facit, præcipuè in *Oda x*, *part. 1*; *Od. cclxiii* & *cc lxxxi*, *part. 11*; & in *triumpho amoris cap. 1*.

*Amor, gli sdegni, e'l pianto, e la stagione
Ricondotto m'haveano al chiufo loco.*

Sorgæ fluminis, ad quam maximam poëmatum suorum partem scripsit, meminit *parte 11*, *Od. sive sonetto cc lxxv*:

*Mira'l gran sasso, donde Sorga nasce,
E vedrari un, che, sol tra l'herbe, e l'acque
Di tua memoria, e di dolor si pasce.*

Item *part. 1*, *Canzon. xxxi* sub fin.

Chi spiasse canzone

*Quel ch' i fo, tu poi dir; sott' un gran sasso
In una chiusa valle, ond' esce Sorga.*

Item *part. 11*, *Od. cc lxxviii*:

Quella, per cui con Sorga hò cangiat' Arno, &c.
E regione Petrarce domus, habitabat Lauretta (ma da lui poi per miglior suono del nome, LAURA sempre chiamata) Petrarce Laura; integra illa adhuc maximam partem, & habitationibus destinata. In memoriam duorum horum amantium paucis eorum vitam deformabimus. LAURA, uti causa amoris, primum locum habebit. Nata est anno cdo ccc xiv in loco Vallis clausæ è patre nobili Henrico Chabodio Avenionensi, Domino de Cabrieres. Tredecim vel præterpropter annorum cum esset, aliquando è Valle clausa ad opidum Insulæ exspatiata, obvium habuit eadem viâ Petrarcam xxi annorum juvenem, eo ipso occursum extingibili in Lauram amore incensum ob summam ejus pulchritudinis perfectionem, morumque suavitatem; factum hoc anno Christi cdo ccc xxvii, die vi aprilis, ut ipse scribit *part. 1*, *Sonet. clxxvii*:

Mille

Mille trecento venti sette à punto

Sa l' hora prima, il dì sesto d' Aprile

Nel laberintho intrai ; ne veggio ond' esca.

Hiscæ amoribus Petrarca XXI annos dedit , dum viveret Laura. quibus x addidit adhuc , cùm jam mortua esset , uti ipse dicit *part. II, Sonet. CCC XIII.*

Tennemì Amor' anni vent' uno ardendo

Lieto nel foco, & nel duol pien di speme ;

Poi che Madonna, e' l mio cor seco insieme

Salìro al ciel, dicce altri anne piangendo.

Mortua verò Laura est anno ætatis XXXIV , non solum eodem anni tempore , eodemque mense, sed etiam eadem dici horâ, quâ eam amare occiperat , ut ipse affirmat, *cap. I in triumpho amoris, cantans :*

l' Hora prim' era, e' l di sesto d' Aprile,

Che già mi strinse, & hor lasso mi sciolse,

Come Fortuna vâ cangiando stile.

Annus erat cō CCC XLVIII , ut ipse dicit *part. II, Sonet. CCXCI :*

Sai che' n mille trecento quarant' otto

Il di sesto d' Aprile, in l' hora prima

Del corpo uscìo quell' anima beata.

PETRARCA autem natus est anno incarnationis cō CCC IV , die XX Julii , Aretii in opido Tusciæ, parentibus Florentinis; per exilium inde in Galliam delatus ad hunc locum , ubi poemata ad murmura Sorgæ meditatus est sua ; ob quæ etiam anno cō CCC XLI , die resurrex. Dominicz, Lauream accepit Romæ summo S. P. Q. R. applausu , ætatis anno XXXVII. Mortuus est in Italia anno cō CCC LXXIV , die XVII Julii, anno ætatis LXX, in vico , literato Petrarce labore decantatissimo , qui dicitur ARQUATVM , decemleucis Patavio distante , versus montes Euganeos,

neos, ubi statim in principio pro templi foribus
ejus sepulchrum, iv columnis è rubro marmore
sustentatum, nostris etiam oculis fuit obvium,
cum hac Epigraphe :

*Frigida Francisci lapis hic tegit ossa Petrarca:
Suscipe virgo parens animam, fate virgine parce,
Fessaque jam terris, cœli requiescat in arce.*

VIRO INSIGNI FRANCISCO PETRARCAE
LAVREATO, FRANCISCOLVS
DE BORSANO, MEDIOLANENSIS,
GENER, INDIVIDVA CONVERSATIONE,
AMORE, PROPINQVITATE, ET SVC-
CESSIONE, MEMORIA. MORITVR
ANNO DOMINI M CCCLXXIIII,
DIE XVIII IULII.

Supra tumbam vultus Petrarca extat, ex orichal-
cō fusus, cum inscriptione :

Fr. Petr. Paul. Valdezuccus, Pat. poë-
matum ejus admirator, æd. ægrique pos-
sessor, hanc Eff. P. anno M D XLVII,
idib. septembr. Manfredino Comite Vi-
cario.

Ibidem exteriori templi muro lapidi incisum
vidimus :

Danti Aldigerio, Francisco Petrarca,
& Joanni Bocatio, viris ingenio eloquen-
tiaque clarissimis, Italicae linguae paren-
tibus, ut, quorum corpora mors & for-
tuna sejunxerat, nomina saltem simul
collecta permanerent, Johan. Brevius
Canonicus Cenetensis, hujus Basilicae
Rector in sui erga eos amoris observan-
tiaque testimonium posuit, M D XXIII.

In edi-

In editiore ARQVATI parte ejusdem adhuc supersunt ædes satis lauræ. quarum inferior contignatio habet picturas de triumphis amorum à Petrarca compositis; superiora conclavia ostendunt metamorphoses Lauræ parietibus adpictas, à Petrarca descriptas. Marcus Antonius Gabriel, nobilis Patavinus, ædium inhabitator, musæum, abacum, sellam & lectum, in quo factis concessit Petrarca, imò quidquid antiquitatum restat, reservat: vidimus bibliothecam cum impolitis quibusdam sedilibus, cumque muralium ossibus, ita compactis, ut spirare videatur, cum his versibus:

*Etruscus gemino vates exarsit amore;
Maximus ignis ego, Laura secundus erat.
Quid rides? divina illam si gratia forma,
Me dignam eximio fecit amante fides.
Sed numeros geniumque sacris dedit illa libellis,
Causa ego ne sævis muribus esca forem.*

Aliud de eodem epigramma:

*Arcebam sacra vivens à limine mures,
Ne Domini exitio scripta diserta darent.
Incutio trepidis eadem defuncta pavorem,
Et riget exanimi in corpore prisca fides.*

Præter hæc, plura ibi adhuc Petrarce sunt monumina, ut in atrio publico (la loggia pubblica) ad picturam Petrarce studentis & Lauræ æstantis:

*Carminè Laura tuo facta est divine Petrarca
Notior Eois, notior Hesperis.
Porro illa eximia perfecit munere forma,
Ut caneres sanctis carmina digna Deis.
Ne cessate bonos pulchrè redamare Poëtas,
Damna etenim occidui nominis hi reparant.*
Ibidem Fons Petrarce limpidissimus habet:

Fons

*Fonti numen inest. hospes venerare liquorem,
Vnde bibens cecinit digna Petrarca Deis.*

Magno cum affectu hæc omnia vidimus, legimus, & enotavimus in Petrarce memoriam, cumque lectore communicare volumus, ut sciret plenior Petrarce historiam. Loco illo, ubi ultimùm vixit & exspiravit, non extat ullibi clementius coelum, nusquam suaviora vina crescunt.

Sufficiant hæc in Petrarce & Lauræ mentionem; Pergamus ex hac Valle in itinere nostro, quod campo amœnissimo, viridi planitie spatiosissimâ, frumentorumque fertilissimâ, fecimus *11 milliar.* ad opidum *Caballionem*, (incolis *Cavaillon*,) divertentes ad hospitium *sub signo urbis Parisiensis*; in quo pernoctavimus.

Opidum situ gaudet amœno & ad fertilitatem oportuno, muris satis munitis. Regio, in qua situm, dicitur Provincia, nomen retinens ab antiquitate Romana, in Narbonensi Gallia. Romani siquidem, expugnaturi Galliam, primum hunc locum in ea occupare, nomine nudo provinciae indito, *παρ' ἑξοχῶν*. Festus Grammat. vult eam dici à *pro* & *vicit*, quasi prius oportuit eam esse victam, quàm Romano Imperio additam. Provincia hæc habet tres Dominos, Papam, Principem Arausionensem, & Regem Galliae. Præter segetes abundantes feracissima est nobilissimorum fructuum, non exquisitâ culturâ heic provenientium, uti malorum citriorum, aurantium, cydoniorum, granatorum: campi naturâ luxuriant rosmarino, myrto, tamarisco, sabina, lentisco, terebintho, croco, oryza & vino generosissimo: nec desunt cappares, ficus, uvæ passæ; quæ tanta abundantia heic crescunt

ſcunt ut vix alibi in quodam Europæ, cui vel hæ etiam quâ potiffimam partem ſufficere poſſint, angulo. cœlum maximè benignum in cauſa eſt. *Æſtas* verò peregrinantibus multùm moleſta, præcipuè non aſſuetis Germanis, ſomnum etiam equo inſidentibus conciliare viſa eſt. Erat quidem vernum tempus & menſis aprilis, cùm tædium hoc aliqui noſtrùm experirentur; quid futurum cogitas ipſa æſtate?

Sequenti die 11 *mill.* progreſſi ſumus per frutices roſmarini ad rapidiſſimum & ſordidiſſimum fluvium *Durantiam*; cujus origo eſt in montibus Genevenſibus; ubi duo fontes duo flumina dant; alter Turinum Dovere, *Durantiam* alter egerit; hæc, Delphinatum à Provincia diſcriminans, vehementiſſimo progreſſu uno Caballione milliari in Rhodanum ſe mergit. Trajectus heic fit pontone, ſed periculoſo modo; Ad utramque fluminis ripam arborum trunci, inſtar haſtarum, terræ ſunt infixi tranſverſim, quibus funis incumbit ductarius, ripam utramque jungens. huic funi trochlea appenſa verſatilis, à qua funis alius minor dependens navigium trans *Durantiam* vehit. Naulum venit pro ſingulo vectore 111 ſolidi Francici, ſed non ſine multo litigio, quod cum portitoribus inſolentibus, plus juſto à peregrinis poſcentibus, habuimus. caveas itaque naulum ſolvas ante trajectum.

Superato flumine per odoriferas herbas & frutices perreximus, ad ſiniſtram relinquentes opida *Malamort* & *Ouryon*, in collè ſita, muris rupibuſque firma, ſub dominio Guiſiano. Inde itinere montuſo & plano inter roſmarinum, thymum, &c. delati ſumus 111 *milliar.* ad opidulum *Lambec*, Duci parens Guiſiano. commodè
heic

heic prandebamus & lautè *au chapeau rouge*; nuptiis enim diversorium occupabatur, mensæ eduliis lautis ornatæ stabant. non nidore sed hospitii humanitate attrahebamur, participes facti ciborum & vini generosissimi, omniumque æquisssimo pretio. Opido egressi, sumto nuptiali prandio, 11 *milliar.* perreximus ad aliud, dictum *Cinquerat du roy*; quod ruinas ostendit bellorum civilium. Isthinc elegantissima valle, amœnissima & fructuosissima terra, prospectu eminùs jucundissimo, mari etiam de colle primitus conspecto, descenditur *sesquimill.* in urbem *Aguas Sextias*. heic moroso cum hospite, duriter operas suas tractante, viximus unam noctem *à la ville de Paris*.

AQUÆ SEXTIÆ; Aix.

PROvincia licet gaudeat pluribus civitatibus, tamen hæc dignitate, licet non antiquitate, reliquas superat. *Aquæ Sextiæ Salyum* dicitur urbs; estque Galliæ Narbonensis; eam Cajus Sextius, dux & consul Romanus, redactis in potestatem Salyis, ædificasse dicitur Straboni, thermarum causâ, cum hîc cum exercitu suo hybernaret, anno ante natum Christum c. xx. Plutarchus in vita C. Marii habet *Sextilia*. In theatro Goltzii ex antiqua descriptione dicitur *Colonia Iulia Aqua*. In Scaligeri Ausonio vetus inscriptio est: *Colonia Iulia Augusta Aquæ Sextiæ*.

SITVS urbis est in planitie amœnissima, ampla, & fertilissima, quam montium non longè diffitorum juga cingunt. Agros famam faciunt historici. *Ad Sextias Aquas à Caiso Mario Ambronum & Tentonum ad decem myriades, id est,*
supra

supra c millia hostium, aut caesa aut capta dicuntur.
 Livius, ducenta millia caesa, nonaginta capta, au-
 ctore est, & in his Theutobochum eorum regem, ho-
 minem eximia magnitudine, & qui quaternos se-
 nosque equos solitus erat transcendere. Massilien-
 ses, quod ad magnitudinem cadis attinet, proce-
 dente tempore, humanorum ossium congerie vineas
 munivisse dicuntur, terraque, dilutis crebro im-
 brium casu cadaveribus, humano cruore & adipe
 macerata, in ubertatem & frugum copiam incredi-
 bilem resoluta est. Supra sexaginta millia, bis to-
 tidem & amplius caesa, nec multò post propè Ver-
 cellas Cimbri à Mario & Catulo victi. Sabellicus.

Platea & urbis vici eleganti ordine, structurâ
 amplâ & spatiosâ, nec non munditie, nitent.
 Edificia superba & magnifica, palatiorum in-
 star, conspiciuntur.

Si sacra cogitas, templum S. Salvatoris pri-
 mum est, anticâ facie Viegnensi Petrino & Ave-
 nionensi non absimile. In eo duo visenda; cenota-
 phium & baptisterium. illud vix columnis, im-
 mensi pretii, lapideis, (sunt qui volunt, Baali
 olim super illas fuisse immolatum,) circumda-
 tum est: ipsum è marmore splendidum, sepul-
 tum habet Carolum Comitem Andegavensem;
 regem Siciliæ & Neapolis; Comitem item Pro-
 vinciarum, fratrem Ludovici XII Gall. R. cui hæc
 disticha adscripta:

*Lilia Francorum, cœlestia munera Regum,
 Reliquias veteris Andegavaque domus,
 Occulit iste lapis, calataque marmora claudunt:
 Obruta sic fatis Regia sceptrâ jacent.
 Hierusalem & Siculos & (si per fataliceret)
 Arragones poterat nostra tenere manus.
 Sed fortuna, diu nostros ne ferret honores,
 Accelerat mortis tempora dicta mihi.*

Qui

*Qui legis hoc tristi conscriptum marmore nomen,
Dic, Tibi sit requies, Carole, paxque tibi.*

Templum & Commendataria D. Iohannis, Ordinis Melitensis, non exigua est structura. Apud Carmelitas sacellum & sepultura Renati regis Siciliæ est; in quo tabula altaris magno in æstimo & fabrica ponitur.

Politici usibus destinatum est palatium regium, à Francisco I coeptum, illustratum ad perpetuitatem præside eloquentissimo (qui Petro Matthæo *l'Aigle de l'éloquence de France* dicitur) *Mons. du Vair*. Inferior huius ædificii structura tabernas habet & cameras mercatoribus elocatas: Superior conclavia diversa, in quibus iustitia administratur. Centrum & fons quasi videtur esse Provinciæ, è quo circumjacentes omnes veniunt haurire quod desiderant. Præter Cancellariam habet Camera Rationum, in qua Provinciæ examinantur rationes regis. Inter omnia conclavia videatur Camera Comitum, throni instar gloriosi, picturis exornatissima, auroque coruscans. Omnibus verò, diversis tamen in functionibus, 14 Præsides præfecti sunt; quos si in loco hoc videre vel audire voles, calcaria deme ocreis, ne in pœnam curiæ incurras; togæ siquidem formidant sonantia ista & succincta equestria, pannisque inimica pretiosis. Circumfertur versus notabilis vulgari lingua, quem defendant incolæ, à quibus habeo;

La Cour de Parlement, le mystral, & la Durance,

Ces trois sont la ruine de Provence.

Senatus huius regii ut auctoritatem videas etiam in clerum, imò in archiepiscopum, exemplum dabo, quod Thuanus libro c xxvi his verbis signat: Ioannes Imbertus, sacerdos Arclasi, pue-

RUM

ram sexennem raptu & stupro contaminaverat. quâ de re cùm quereretur, Officialis archiepiscopi urbis sententiâ suâ decreverat, ut partes coram se fisterentur. à qua cùm parens pueri appellasset ab abusu, Senatus malè & abusivè ab eo decretum pronuntiavit, tantique criminis cognitionem ad regium judicem pertinere declaravit. id actum xi kal. april. Secundùm hæc reus criminis convictus & ad mortem à Senatu damnatus est. Antequam ad supplicium duceretur, interpellatur Paulus Hurvatus Hospitalius archiepiscopus, ut sacerdotem detestandi criminis reum peractum exautoraret. semel atque iterum à cognitore regio rogatus cùm recusasset, reus ad supplicium ductus est, v eid. april. id in ferias Paschaleis eo anno incidebat. Quarto post die archiepiscopus sacrum urbis ordinem cogit; & regios judices, qui in Imberti causâ sederant, censura ecclesiasticâ pœnas incurrisse pronuntiat; ac proinde dioecesanos mones, ne quem illorum ad pœnitentiæ aut aliorum sacramentorum participationem admittant; breviculum etiam eis datum, quo judicum nomina edebantur. Recognitâ Senatus pro gravitate facti ultra modum commotus est; & regius cognitor fuisse tempus dicit, cùm Pontifices in reges & eorum magistratus spiritualem gladium strinxerint, quibus se semper regni proceres & ordines generosè opposuerint; nusquam visum, ut episcopus, qui regi subditus est, & fideli sacramento regi obligatur, in eum aut magistratus publico munere fungentes idem juris sibi sumpserit. perniciosi rem exempli & quæ ad auctoritatem regis & publicam tranquillitatem labefactandam esset, minimè negligi debere. Itaque citatus archiepiscopus semel atque iterum, cùm non compareret; eremodiciu contractum pronuntiatur; etiam libellus, quo primarius præses & præcipui judices, & trium-

triumviri regii, tanquam *Juspecti*, ab eo rejiciebantur, à Curia tanquam calumniosus explosus est. Ipse, quem serò erroris pœniteret, de injuria expostulare; libertati ecclesiastica vim afferri, clamitare; denique omnia facere, ut, quod temeritate peccaverat, obfirmato animo tueretur. Tandem senatusconsultum factum, quo archiepiscopi censura tanquam abusiva rescindebatur: & ipse jubebatur, coram iisdem sacerdotibus, quibus eam fecerat, revocare, & ea de re instrumentum intra triduum apud acta Curia deponere; ni faceret, & c. l. aureorum multam contraxisse declaratur; sanctione adjuncta, quâ quicquam tale deinceps admittere vetabatur, alioqui in sacri ipsius patrimonii possessionem rex mitteretur. Missi interim à Senatu (sic enim decretum erat) Gulielmus Emarus & Claudius Arnoldus, Senatores, qui archiepiscopum erroris admonerent, & censuram ut coram iisdem, quibus facta erat, revocaret, instarent. alioqui Senatum severitate in re tali usurpari solita usurum. Cùm ille tergiversaretur, & Avenionem, ut ea revocaretur, misisse diceret; eâ re magis exasperatus Senatus, quod ad externos, quod intra parietes tegi oportuit, culpa ejus emanasset; idemque instare, ut sine conditione excommunicationem revocaret. Initio cùm exitium rei non videret, verbo declaravit, se censuram revocare; protestatione adjuncta, qua de Senatus decreto, ut nullo & injurioso, contestabatur. Cùm ne sic satisfaceret Senatui, & cognitor regius decreti contra eum lati executionem urgeret, tandem extrema necessitate victus, archiepiscopus ~~onus~~ dedit, VII I eid. majas, instrumento manu sua subscripto apud acta Curia deposito; quo sine conditione excommunicatio abrogabatur; & sacerdotibus mandatur, ut breviculo ab se iis tradito comprehensi ad ecclesia sacramenta ab ipsis admit-

tan-

tantur. Quo facto & populi offensio & tumultus ex hac occasione per totam Provinciam exortus conquievit.

Sufficiant hæc de Parlamento. THERMAS, quæ urbi nomen fecerunt, offendes, non procul à pomœriis in ædibus privatis, tepidas magis quàm calidas, mixtas è sulphure & alumine. locus subobscurus est ubi aquæ scaturiunt. Quod Romanam struat magnificentiam, heic nihil est præter naturalis fontis reliquias. Alio item urbis loco scaturiens fons est aquæ calidissimæ; isque, digressus paululum à sua origine, mox frigidæ, usibus publicis inhabitantium inserviens, vimque purgandi habens.

Publicis his expeditis, privatæ supersunt ædes, nimirum *Guisiana*, à republ. proregi oblata: & *Beriera*, antiquitatum thesaurum in iconibus, statuis, numismatis & aliis habentes. His addo in defuncti cujusdam Præsidis ædibus antiquam inscriptionem in lapide, pro memoria Nemausensis basilicæ:

Plotina. Trajani. uxor. summa. honestate. integritate. fulgens. sterilitatis. defectu. sine. prole. fecit. conjugem. qui. ejus. opera. Hadrianum. adoptavit. in. imperio. successorem. habuit. à. quo. in. beneficiis. memoria. Nemausi. æde. sacra. maximo. sumptu. sublimique. structura. ac. hymnorum. cantu. decorata. post. mortem. donata. est.

Ita urbs ita pace habet: in bello longè alia facies ei; quod *Espernonius* molitus, sed frustrâ: Incolæ tibi locum monstrabunt castrorum; ego verò ipsam factum & historiam obsidionis è

Thuanolib. CVIII, & Botereo, lib. III commentarior., dabo. Ita hic: *Espernonius* *Aquas-Sextias*, indigenarum tacitis consiliis & artibus, recipere moliebatur; sed re detecta proditores capite plectuntur. *Et* dolos ex voto non cecidisse videt *Espernonius*, jam non arte, sed Marte, urbem pre-mendam putat, obsidione cingit; dumque diuturnius protrahitur, ut fame & rerum inedia ad deditionem cogat, arcem ad portam manitissimam tumultuario opere ædificat. *Aquenses* non ferentes tam vicinam servitutem, ab opere fossores & artifices eruptionibus, machinis sclopiisque prohibent, memorabili ejaculatione, qua, in carbasseis tentoriis *Espernonio* assidente, sex ex delectu suorum nobilium toto corpore disrupti necantur, illo salvo & illæso. vultum & vestes tantum sædatus elisi cerebri minutiis, sanguine & fragmentis cadaverum, pro exanimi creditus est *Espernonius*, ut re vera non longè à morte absuit, quæ inteream stragem assidentium uni vi arcana numinis pepercit; tam certo rumore, ut, re ad conjugem perlata, acerbitate doloris expiraverit; qui tam altè pectori semel conceptus insedit, ut nullo alio prior falsus nec privata scriptione mariti eradi potnerit. *Aquenses* implacabiliter aversati imperium *Espernonii*, ut vicina arce se liberarent, *Desdiguierum* in auxilium vocant. Adest ille; & dicto ocius minax urbi & libertati propugnaculum evertitur. *Espernonius*, nihil fractus dejectione arcis, novas angustias & molimina parat *Aquensibus*; qui illius in caput jurant, latenti exitio, & propter insolentiam facinoris memorabili. *Brugnolii* agebat *Espernonius*. moli-tor quidam, insidiarum nescius, mulo sarcinario pro- trito farre ingentem saccum, pulvere catapultario plenum, in hospitium devehit, reponitque canaculo quod subiacebat camera *Espernonii*. illeratus esse tri-ticum,

ticum, ut de more panifici modio metiretur, dum
 resolvit funes, quæ latebat machina ferrea, tritura
 silici, scintillas excitat in pulverem; qui conceptio-
 igne tanta vi, fragore, & strepitu intonuit, sa-
 viitque, ut diruta ades funditus, ac convulsam sit
 tabulatum, uno Espernonio incolumi redacto in an-
 gulum qui ex chasmate supersuit. Ut autem Pro-
 vincia cederet, sineretque Guisum vicarium regis
 agere, per Fresneium à sacris iussibus amanuen-
 sem monetur. agrè morem gerit; quod fraterna vir-
 tute suisque armia victas urbes, domitamque gen-
 tem, Guisio recens misso dedi non æquum sit; eas
 esse bellicæ leges, ut victori manubia exuviaeque vi-
 ctorum maneat; si auferantur, ingratam esse
 militiam; quam deinceps fortissimi meritò detre-
 ctarint, quibus vulnera & stigmata maneat in
 trunco corpore, trophæa & res partæ sint apud ti-
 rones & novellos: paræmiam Gallicam hinc oppor-
 tunè sumi; Non gaudere fructu aucupii, qui
 aves dumeris excutiunt, quique feras agunt in
 retia, sed qui otiosus aucupii & venationis præ-
 dam aufert. Guisus vero nec indiligens, nec iner-
 mis & imparatus, præfecturam adit, tantò cau-
 tior in præsidio, quod ibi gentium omnia dissitis
 animis factionibusque turbari audiebat, &c. Ita
 obsidione solutâ urbs regi restituta est.

Abivimus Aquis Massiliam, viâ lapidosâ, à
 pluvia multum lutosâ. & angustâ. in parte sur-
 gunt montes, viâ, quæ ad urbem ducit, proximâ
 discriminati. omni ex parte horti, numero cla-
 ro, ædibus decorati conspiciuntur, mu-
 roque longo ultrò citroque septi, luxuriantes
 oleis, amygdalis, ficibus, malis aurantiis & ci-
 triis; vitibus item ad maris usque sinum, v. ferè
 milliar.

Ad urbem ubi ventum, excubia ad portam

nos morabantur sine causa, &, quod molestum, tandem non sine pluvia admittebamur, diver-
tantes ad nobile illud hospitium an. *sancom*
royal.

M A S S I L I A.

VRbis nomen quidam derivant à *Mars* &
ville: quò alludunt Poëtæ versus, *Antiquit.*
Franc. p. 362 :

*En faveur de ce jour nous bastirons un mur
Contre le pied marin de l'importun murmur
Du sein Méditerranéen : ce sera une ville
Aux Méridionaux & commode & fertile :
Tout y abordera, ce lieu sera, dit Mars,
Pour marque de ce jour à nos François soldats.
Là depuis on a fait une ville impareille
Qu'en a depuis nommé la cité de Marseille,
Comme disant ; de Marc celle ville a le nom.*

Primi ejus structores dicuntur Medi, ab A-
styage tyranno natali solo expulsi; instauratores
verò Phocenses, regnum Rom. obtinente Tar-
quinio prisco. *Agell. lib. x, c. xvi.* Occasionem
condendæ hujus urbis describit Justinus lib.
xliii: *Temporibus Tarquinii regis ex Asia Pho-*
censium juvenis ostio Tyberis inuenta, amicitiam
cum Romanis junxit: inde in ultimos Galliae sinus
navibus profecta, Massiliam inter Ligures & fe-
ras gentes Gallorum cepit, magnasque res, sive
dum laceffunt à quibus fuerant ultro laceffiti, gesse-
runt. Namque Phocenses ex ignavitate ac macie
terra coacti, studiosius mare quàm terras exercue-
runt; piscando, mercando, plerunque etiam latro-
cinio maris, (quò illis temporibus gloria habeba-
tur,) vitam tolerabant. Itaque in ultimam Oceani
oram procedere, aut, in sinum Gallicum ostio Rho-
dani

dani amnis devenire. Cujus loci amœnitate capiti, reversi domum, referentes quæ viderant, plures sollicitavere. Duces classis Furius & Peranus fuere. Itaque ad regem Segoriorum, Senannum nomine, in cuius finibus urbem condere gestiebant, amicitiam petentes, conveniunt. Fortè eo die rex occupatus in apparatu nuptiarum Gypsis filia erat: quam more gentis electo inter epulas genero nuptum tradere illi parabat. Itaque cum ad nuptias invitati omnes processissent, rogantur & Graci hospites ad convivium. Introducta deinde virgo cum juberetur à patre aquam porrigere ei, quem virum eligeret; tunc omisis omnibus, ad Gracos conversa, aquam Perano porrigit: qui factus ex hospite gener, locum condendæ urbis à socero accepit. Condita igitur Massilia est prope ostia Rhodani amnis, in remoto sinu veluti in angulo maris.

Sita urbs est loco cultissimo ad mare mediterraneum; quod intra duos saxosos montes ingreditur, portumque ovali figurâ format. Mercibus verò uti portus hic invehendis è diversis mundi plagis & rursus avehendis valde commodus est; ita non minus periculosus ob Turcarum & piratarum in vicino mari crebras excursionones. Igitur ut sit in tuto, catenis ferreis est clausus, munitusque castello, quod dicitur *le fort de nostre Dame de la garde*. Quod de portu notes, sunt triremes & numerosa statio navium.

Non longè abest templum *D. Iohannis*; secundum quod collis adscenditur, è quo mare circumcirca spectari potest, & tantum non Africanum cœlum.

Nobis jucundum erat castella tria in marimis insulis ædificata lustrare. Navigium suum concedebant Domini *Solighofferi*; benevolè à quibus & lautè sumus excepti, dum heic commoraremur.

remur. Primum, cui nomen d' Isf, merum saxum est & scopulus, cui munitio, ex arte incisa, castellum claudit. subtrus cuniculorum sunt latibula, quæ canibus venaticis Præfecti excuti solent. Una porta, unusque pons sublicius, aditum dant. Intus dux sunt apothecæ sive armamentaria pro penu & milite. altior turricula ferrum protensum, cui vexillum, ubi naves adventant, suspenditur, ostendit. duo sunt fontes dulcis aquæ; ad superiorem vinum cum pane oblatum est. Præfecto nomen erat Pelio, sub quo præsidium LX milit. erat; stipendia menstrua singulis IV floreni solvebantur, cum pane & vino sufficienti in quemque diem. Majora tormenta XXIV à nobis numerata. Quod de hoc castello est norandum, asylum est, ad quod alterum in urbe occidens si fugit, liber est ab apprehensione iudicis urbani. Reliqua duo castella, Sancti Iobannis & Ronneau, longius ab urbe in mari protensa hinc satis conspici possunt, ita ut eò navigio ire insuper habere possis, cum nec ita præsidio sint firmata numero.

Præter hæc castella, urbs turribus, mœnibus ac propugnaculis, nec non portis munita est. Illa, quæ regalis dicitur, liberatoris patriæ Libertæ hoc positum habet elogium:

Hic cecidit iustis Libertæ Casalus armis:

Redditur urbs Regi, libertas redditur urbi.

Platea angustæ sunt & sordidæ potiores; palatia tamen spatiosa iis inædificata prævalent, & ornamento sunt.

Ædificia sacra duo videbimus, S. Lazari, & Victoris. Illud est cathedrale, dictum *la majeure*, in quo caput Lazari asservari dicunt, à Salvatore suscitati. Hic exul cum Maria & Martha sororibus factus, huc venisse, & primi episcopi munus

nus obiisse fertur. *Hoc* ultra portum est duplicis ædificii. *Superius* habet columnam, cui *labrum lapideum* insistit, quod lotioni pedum destinatum fuit à Servatore discipulis exhibitæ. Peristylia habent *puteum*, & *columnam lapideam*; de coquo personato sacrificulus tibi narrabit, in eo suffocato. *Inferius* habet *facellum Maria Magdalena*, pœnitentiâ septennali clarum: Crucem item apostoli Andreæ, & alias reliquias.

Academia olim celebris hic fuit; studia siquidem ingenuarum doctrinarum ad eò Massiliæ floruerunt, ut Romani pro Attica peregrinatione Massilioticum peterent gymnasium ad disciplinas capeffendas. Inde boni mores exiêre, quos *Plautus in Casina* probat:

Vbi tu es qui colere mores Massilienses postulas?

Hodiè verò nullæ ibi sunt Musæ, sed domicilia Mercurio sua reliquerunt inhabitanda, qui strenuè etiam ea exercet.

Edibus politicis famam & nomen faciunt *Guisfiame*, reginæ exceptrices. (historia plenè apud P. Matthæum videatur.) sed & nos ibi, interpretibus *Solzghofferis*, benè excepti, hortensique donario aucti fuimus.

FORMALE reipubl. nunc videamus. Aristocratiz olim heic erat locus. Populus gubernatur à dec Senatoribus, quos Timuchos appellabant: ex iis xv erant viri principes, & iij præfides, autoritate & opibus præ cæteris pollentes. si liberis carebant, carebant etiam officio Senatorio. Legem strictè servabant, ne minores interessent spectaculis publicis, ut juvenus moribus incorrupta maneret. hinc mimis præclabatur aditus ad scenam, ne gesticulationum

imitatione seduceretur populus. quod Ciceroni fuit pro argumento in orat. pro Flacco, ut putarit, hujus civitatis disciplinam gravitatemque non solum Græciæ, sed cunctis gentibus antepponendam: omnibus siquidem, qui per aliquam religionis simulationem alimenta inertiz quærent, portas clausas habebant, mendacem & fucosam superstitionem submovendam è republica existimantes. Hodie rex Galliæ, summus uti magistratus, præfectum sui loco habet DUCEM GVISIVM, à quo consulum & senatorum ordo dependet. Olim *gladius* justitiæ ibi servabatur, rubigine ita exesus ut noxiis jugulandis vix sufficere potuerit; servabatur ille, inquam, à condita urbe, & usurpabatur, quod putabant, etiam in minimis omnia antiquæ consuetudinis monumenta esse servanda. rex tamen mutavit illa antiqua, & sublatò ethnicismo, Christianismum introduxit, constitutâ novâ Camerâ, cui Justitiæ titulus est.

Civium ordo splendet à mercatura & opificiis. illa ob loci situm & commoditatem externos advocat ex Oriente, ut diteſcant. ista occupata sunt in corallinis globis, in cochlearibus & marsupiiis è concharum domiciliis conficiundis. æquo pretio rara illa addicuntur, nec in reliqua Gallia inveniendâ.

Ex his urbs habet famam & decus; ~~damnum~~ verò & dedecus experta est à diversis hostibus. nimirum Visigothis, Burgundionibus, Provinciæ Comitibus, & Alphonso Arragonum rege; inprimis vero à duobus proditoribus, quos *Meteoran.* & *Thuanus* libro CXV, fuse deformat: illos sic *Boterius* lib. 3, p. 239. ad ann. cLo lO x c v i : *Massilia Francici regni claustrum est maritimum, quæ Italian, Siciliam, Mauritaniam respicit, ab*
omni

omni ævo populosa & pugnax tenaxque libertatis sua, adeò ut Iulius, domitor nostrarum gentium, cum Massiliensibus de summa fortuna Romani nominis ancipiti exitu certaverit. At ostento simile erit posteris, audire, Massiliam pugnacem, invictam, nesciamque cedere Iulio Casari, duobus gregariis, fungorum more, & instar Cadmeorum militum ex gleba repente exortis, cecidisse: hi sunt, nequitia magis quam alio nomine memorabiles, Ludovicus Aquensis Vicarius urbis, vulgò Viguiet, & Carolus Cassallus primus Ædilis. Duumviri illi, consortes dominationis, in quinquennium prorogata sibi dictatura, tantum sibi perditorum hominum, clientum, ambactorum, virum & opum, ex tyrannide & latrocinis acciverant, ut divulsam ab imperio Gallico Massiliam pluris licitanti addicere cogitarent. Intus & foris duo illi Catilina imperabant, turres seu propugnacula sancti Iohannis, Virginis quæ de custodia dicitur, & suburbanum divi Victoris occupabant; in ælia & litore novam arcem, non modo ad recipiendas depellendasque triremes & naves construxerant, sed quæ editiori loco posita urbi declivi imperaret. Stabant semper ad motum & omnem anram expedita illis in litore duæ triremes, in quas amulos adversantesque sibi ad subitum tumultum, ad vincula & compedes remigum deducturos minabantur, quibus illi, si quando rebus desperatis irgerentur, pelago se committerent. Praibant in publicum progredientibus quinquaginta catapultarii, mercede conducti, minaces in vulgus, lychno ardenti; subsequerantur equestres turmae domesticum & quotidianum satellitium utriusque nebulonis, qui vitio temporum tanta ausi sunt. Ad diffidentes rebus suis, patriam genitricemque urbem Hispano venalem habuerant, accito in portum Carolo Doria, Genuensi maris Ligustici architalasso,

cum VII trivemibus, Italo & Hispano milite, remigibus omnique apparatu bellico egregiè munitis. Massilia, cum tribus partibus mari alluatur, toti illi tractui Doria foris imperitabat, intus duo illi cum affinibus & satellitiis tam metuendo, ut contrà hiscere nulli impune esset: Guisus, (quod olim Caesar de ipsa Massilia prævidit,) quæ longam & difficilem haberet oppugnationem, loci naturâ & altissimâ valle munita, ab ea non esse incipiendum ratus, proxima opida, Grassam, Draguignanum, Hieram, Sanctum Eutropium, dedentibus se non anxie opidanis, occupat; exinde Gardiam opidum, quod validissimo præsidio Espernonii tenebatur, obsidione cingit. Dum ibi castra habet, urgetque opus, monetur, esse centurionem urbanum Massilia, cui portæ regalis cesserat custodia, nomine Libertam, qui de libertate urbi restituenda, exigendisque tyrannis, cum consociis aliquot gentilibus amicisque tacite iniisset consilium, portæ illâ, quos quantosque velit Guisus, admissurum. Audit ille percupidè, sed ancipiti animo nutat, veritus, quod plerumque fit, ad se suosque intercipiendas militarem esse astum. Dum ita hæret dubius, fit certior à Bernardo, qui, pro fœderatis olim acerrimus, juridici supremum munus obibat, quique deposito reterno cum rege tacita consilia inibat, nullis pollicitationibus præmiorumque incredibili magnitudine Tribunitios illos Cethegos ad sanitatem reduci potuisse; exuisse penitus mentem Gallicam; abdicasse patriam, agnatos & gentiles; qui lenibus pharmacis curari nolint, ferro & igne esse tollendos: Libertæ molimina sine fraude; hominem esse à quo uno nominis omen & memorabile facinus expectari possit; si foris oportunè juretur, Massiliam tyrannide liberaturum. Guisus ut rem serio & sine noxa tractari videt, hinc inde fide data

data urbi recipienda, diem XIII kal. mart. praestituit, egressusque castris Gardia, Massiliam ex improvise appetit. Casalus & Aqueus tanto securius liberiusque ab omni metu agebant, quod non nisi expugnata Gardia Principem excelsi animi castris discessurum crederent; sed ille, quod ajunt, muscam reliquit, ut aquilam aucuparetur; musculum, ut ingentem cetum expiscaretur XVI. febr. Albibagno serotinus & inexpectatus adest; nocte, qua nimbofa & austris perflantibus sonora fuit, quantumvis repugnante caelo, tenebrisque iter invidentibus, equestres turmas propius Massilia succedere jubet. Liberta, dubius, ut tempestate noctis Guisus serior, nec opportunè, & ut pactum erat, sub crepusculum, cum portae recluduntur, adesset, speculatorem emittit ad explorandum; qui cum in vigiliis & stativa Guisus incidisset, re omni perspecta regreditur, jubetque Libertam bono esse animo, quod sui auxiliores in proximo essent. Aqueus & Casalus de more habebant, orta luce, porta regali extra pomerium egredi. Libertæ erat animus, egressis portam occludere, ut illi foris ejeti, à Guisianis non longè excubantibus mactarentur; duobus illis sublati urbis recuperationem non multum arduam fore. Ex consuetudine prior se dat foras Aqueus; quem Franciscanus fortè ex suburbano cœnobio urbem adveniens admonet, ad tertium ab urbe lapidem nonnullos esse equites, quos hostes suspicaretur. dicto ocius Aqueus illuc fervidus ad exitium cum viginti sclopatoriis praeceptis festinat. è vestigio Liberta sublitium pontem erigit. Ut se Aqueus foras ejetum videt, & in eum Guisianos laxis habenis effundi; ad suos, qui in pinnis speculisque murorum stabant, se proditum inclamat, jubetque ut glandibus hostem insequentem depellant. nec mora;

mora; tanta grandine impetunt, ut Aquensis cum suis ad eam partem urbis, qua mari alluitur, dilapsus, scapha in urbem redierit. Guisiani, praeclusa illa porta, quâ aditum à Liberta sibi spondebant, quod antè veriti erant, meram esse fallaciam, & ad suum exitium paratas insidias, credunt. Libertæ tamen alia mens; qui, ejecto foras Aquensi, Casalum stricto mucrone medium trajecit, hac roce morituro insultans: Scelestissime proditor, patriam urbemque Hispano auctionanti tradere molitus es; sed te occiso infectum scelus efficiam. Casalus vagina enses diripit; sed Liberta geminato vulnere, Bartholomæo fratre longa cuspide rursus medium fodiente, Casalus mortuus sternitur. Ex satellitio omnibus dilapsis quatuor fidentiores sclopetarii disploxis catapultis Libertam opprimere, & antesignanum ulcisci conantur. ustulatus thorax Libertæ ab ignescenti pulvere, glandibus in auras innoxie dilabentibus, ille cum agnatis gentilitiisque omnes fugat, & viciniam omnem in partes regias pellicit, emittitque postico qui Guisum de felicibus initiis admoneat. Aquensis in urbem regressus, gentiles ambactos suosque stipatores cogit. Fabius Casalus interempti filius dat se socium. Omnes illi in Libertam suosque irrumpunt, ut porta deturbarent; sed, jam reclusa Guisiani succedentibus, numero & viribus impares loco cedunt. Aquensis & Fabius, ut res suas in summam desperationem adductas vident, egressi urbe ad triremes fugiunt, ut suburbanis propugnaculis prospicerent. Invalescente Guisianorum numero, tota urbe inclamatur, VIVAT REX. Princeps d' Auria rei novitate percussus, ut regio milite fultam firmataque urbem, Guisumque ad navalia ingenti agmine armatorum progredi audit; tumultuario vix commilitonibus ad triremes convocatis anchoras solvi, rudentes secari, remis

remis altum peti iubet vix fugienti satis latum pelagus; adeò turbatis animis convasavit. ex Hispanis plurimi, qui dispersati & sparsi, propter subitum & inopinum digressum treremium, cum salo salutem quærere sibi haud potuerint, solo intercepti manantur; armamenta, castrenses exuviae, & ditissima spolia Hispanorum, in pradam venèrè; Aquensis & Casali domus expilata; suarum triremium remiges ruptis compedibus & catenis sese in libertatem vendicant. Propugnaculum, quod velut frenum populo coercendo urbiq; privato imperio opprimenda posuerant, à plebe vel ipso die dominico funditus evertitur: sic ira nec moras nec ferias, ubi iusta est, admittit; evellenda enim tyrannidi oportuna dies digna fastis & kalendario. Habita sollemnis & publica supplicatio, quammini pro recepta urbe gratia referantur. Aquensis rebus deploratis in suburbanum D. Victoris, Fabius in diva Virginis propugnaculum, quod de custodia dicitur, profugerant: sed conscientia scelerum, Guisii rebus secundis, Hispanorum fuga, tam adversa rerum commutatione, territi, pelago se credunt, mitius rati naufragium quàm crucem vel acerbius supplicium: Genuamque se recipiunt. Guisius tanta celeritate & felicitate omnia ista confecit, ut de se meritò Casareum illud fari poterit, VENI, VIDI, VICI. Gloria & felicitati accessit, ut, paullo post bis inito pralio cum Espernonianis, victor extiterit, & exhinc Angèlaseque campis patentibus sine amulo dominaretur, &c. Rupelaurens ex aulicis primoribus tandem mittitur; quo monitore Espernonius Provincia cessit, & Guiso in posterum pacatè & sine amulo regendam reliquit.

Ita viximus Massiliæ cum amicis; quibus non sufficebat ut nos ædibus suis lautè exciperent in urbe;

urbe; verum intimioris adfectus testandi ergo in suburbana invitare; ubi Gratiz *Straßiana* pleno apparatu nobis ostensæ: ultimum, abicum ostrez marinæ & vinum Hispanicum coronare apud Dnn. *Solighofferos*.

Ita dimissi per portam Francicam sinistrorsum offendimus aquæductuum rudera, genere modoque ædificandi adhuc conspicua. isti vero aquæductus ad propugnaculum, quod dicitur magnum, extenduntur inter Francicam & A-quensem portam.

Iter hinc *III milliarius* habuimus clivolum & saxosum ad opid. *Esperè*: ubi ad dextram arx antiqua consulis Massiliensis. Porro planities longa lataque est, quæ viam per *milliare* ferè ostendit juxta lacum *Marignanum*. hic nomen habet ab arce & pago *Marignana*, cis pagum sitâ Baronis *de Cauvet*; alioquin lacus magnus est, Lemano non absimilis, diciturque *l'estang de Berre*, ab opido ad sito. Pergitur hinc *III milliar.* solo herbarum, minùs frumentorum fertili, ad opid. *Cabanes*; quod paret domino *Rovignaco*, consiliario Aquisi. ubi amnis trajiciendus, singulis pro equis med. solido soluto. Post *I mill.* itur ad opid. *Berre*, salis cocturâ celebre; ubi cœnatum *à la fleur de Lys*; dextrorsum conspecta arce *Vellaus* monti impositâ, subiectâ Baroni *Dulierio*.

Altero mane in viâ, quæ ducit ad opid. *S. Chamas*, occurrat rivulus per vicina prata & agros se extendens: cui pons superstructus, antiquus Romani ædificii index, latus *VI*, longus *XXX* passus; duobus fornicibus affabrè structis subsistens, inscriptioneque antiquâ insignitus. Sinistrorsum mons est, ostendens duas columnas lapideas, à Romanis rudibus superstites: idem restan-

testantur in agris rudera murorum & ædificiorum, passim hinc inde extantia, olim Romanæ magnificentiæ haut dubiè domicilia; jam prætorum vanitates. Ipsum opidum *S. Chamas* exiguum & sine nomine est, monti plurimam partem impositum, cui tanta mollicies, ut citra adjumen aliorum lapidum vel materie, videas ædes ex eo cavatas & structas; quæ dum numero & opere per concamerationes excrescerent, collapsu diminutæ sunt. Ad pedem montis hujus *antrum* conspicitur, quod pervium facit montem, latitudine v passuum, longitud. lvi; ita ut subterraneo ductu ad Rhodanum pertingere possis ulteriore montis latere. Illinc ad sinistram, lacus & opidulum *Miramas* in monte relinquitur, sub dominio abbaris de Monte majore. Via heic ob florentes campos & fragrantissimum odorem est amœnissima ii mill., ad locum *tous Saints*. Arx est multangularis loco plano sita, ac munita, olim Romanorum castrum, modo turris & taberna, ubi vectigal de vectis & vectis mercibus exigitur. loci herus est nobilis quidam, *Monf. de Meignan*. Jam ii miliarib. ibis ad diversorium amplum *S. Martinide Cran*: ubi prandium à molestissimâ viâ habebis apud *S. Antonium*. Heic est CAMPVS LAPIDEVS, centenum ferè stadiorum diametrum habens, lapidibus, qui singuli manum impleant, plenissimus, sub quibus gramen exoritur, à quo pecoribus pabuli suppeditatur ubertas. In medio salæ scatent aquæ, salisque vis magna. Iste *Campus saxosus* Plinio dicitur: Strabo ipsum inter Massiliam & Rhodani constituit ostium. *Campum lapidarium* habent *Solinus* & *Marcianus*, sed cum in Liguria ponunt. *Litus lapideum* à *Mela* dicitur. Liguriæ fines olim Massiliam usque

que extensos fuisse, è *Trogo Pomp.* liquet; ubi scribit, Massiliam inter Ligures & Gallos conditam. Massilienses etiam in Liguria *Sempronius* locat, huncque campum *Lamonem* à Lamone Herculis filio vocat: hodiè *la Cran* & *Melamborium* vocari scribit *Marius Niger*; sed ventum pro campo accipit. Univerſa circumadjacens ora ventis expoſita eſt. Validiſſimè autem Melamborii venti procellis infeſtatur, quo ſaxa ipſa volvi traduntur, homineſque ex curribus excuti, & vi ventorum armis veſtibuſque nudari. Hujus rei originem ad huiuſmodi referunt fabulam: Herculem, cum Alcione & Bergione Neptuni filiis, qui Herculi Rhodani oſtia trajicere paranti vi obſtiterunt, pugnantem, cum deficientibus telis in vitæ diſcrimen veniſſet, Jovem patrem orafſe, ut ſibi tela miniſtraret; ſtatimque imbrem lapideum in ea loca decidiſſe, quo gigantes fuerunt interempti. *Strab. lib. iv.*

Hospitio hoc *S. Martini*, quod ad ſilvæ oleis plenam ſitum, egreſſi, perreximus lapidoſo majori ex parte itinere, donec tandem *1 v mill.* ſuperatis Arelatem intraremus, ſub vesp̄eram, ad diverſorium à *la ville de Marſeille*.

A R E L A T E, Arles.

A Relatum; urbs Ptolomæo. *Arelate*, *Sextanorum* Plinio *Colonia* dicta, quod è sexta legione milites coloni eo deducti ſint. Galliz Narbonenſis nobilis urbs, quam *Strabo* ad Rhodanum ſitam ampliſſimo emporio inſignem eſſe ſcribit. Multarum civitatum decus vocat *Marcellinus*. Gallulam Romam nominat *Auſonius*. Conſtantinam appellari ſanxit *Fl. Conſtantine Imperator*, ut docet in Auſonio ſuo *Scaliger*, qui antiquam etiam inſcriptionem proferat, in qua

qua Arelate *Mamillaria* vocatur. Antiqua inscriptio est in Goltzii Thesauro, quæ habet; *Col. Julia Pia Arelate. Aram latam* olim dictam à duabus columnis (quæ etiam hodiè exstant in Musarum sacro) quibus ara imposita erat, scribit ex Gervasio Guagninus. Hodiè *Arles*. Urbs Provinciæ, provinciarum lumen non ultimum; in eo loco sita, ubi à mari recipitur Rhodanus fluuius: quàm *Henricus IV* rex optimus, Christianissimus, potentissimus, rerum gestarum magnitudine ter maximus, monte ab Oriente, in quo pistrina ventilata, amplificandam, vallis imis & antemurali vallandam, murisque circumcingendam curavit; unde eam civitatis partem antiquissimi cives & viri Arelatani *Henryopyrgum* nominatam voluerunt. Urbs sane ædificiorum, amphitheatri, sive arenas, Dianæ delubri, Rolandæ turris, nunc armamentarii, pyramidum, Elysii campi, nunc divi Honorati; Flaminie, montis majoris abbatie opulentissimæ, sed imprimis antiquissimæ regum Basilicæ antiquitate, longe nobilissima, à qua urbe totum *Arelatense regnum* nomen habuit. Omnia hæc postea videbimus tam extra quàm intra urbem.

Urbs sita est ad collem, solo plurimi frumenti ferace; unde incolæ non parum ditescunt; ex eo enim adnavigant Genuenses ex Italia atque Hispania ab occasu, & avehunt frumentum, atque ob id ibi annonæ non rara caritas.

Rhodanus ab occidente est, urbem interiorem & citeriorem secans. *Ansonius* ait:

Prode duplex Arelas, quam Narbo Martins &
quam

Accolit Alpini opulenta Vienna colonis.

Pra-

*Præcipitis Rhodani sic intercisa fluentis,
 Ut mediam facias navali ponte plateam,*

Per quam Romani commercia suscipis orbis, &c.
 Rhodanus vero in duos ramos divisus ad austrum facit insulam, quam CAMARGUES vocant, (voce corruptâ à Caio Mario, quod Marius, Cimbro debellans, insulam illam deducendo hoc alveo effecisse creditur,) quæ quatuor fere milliaribus Germanicis patet in longum & latum, ferens frumentum & vinum, atque pascua copiosa. Pagus in hac insula est *Trinquetaille*, bis centesimo lare celebris; ubi ad litus Rhodani rudera conspiciuntur, urbi opposita, è quibus non raro antiquæ monetæ & alia eruuntur vetustatem docentia.

Ad orientem urbis palus magna est, & sine usu, nisi quod hostem arceere possit.

Viso fluvio, videamus nunc *portum*, qui insignis heic, & *urbis portas*, quàm urbem ipsam ingrediamur.

Portus habet inscriptionem :

D. O. M.

& Divis Principibus Franc. & Nav. Regibus Christianissimis, Magno Henrico IV & Ludovico XIII, quod eorum auspiciis & liberalitate urbis muri antiquitate collabentes resecti & pomærio hoc ad navalis emporii securitatem & commoditatem nobilitati sunt, grata Arelas Coss.

Porta ad portum & pontem hanc habet epigraphen :

D. O.

D. O. M. S.

bello, peste, fame, Rhodani xxvi Augusti repentina ex defectu inundatione abrepto ex areis tritico, semente prohibita, widis wis, & ubique corruptis singulis post hominum memoriam gravissimis, civitas oppressa, re comminuta, proditione petita, & à suis contagionis ergò penè deserta muros refecit, CR. GRILLEO, AI. USANPO LVBORELLO ET MAT. VIGNONEO CONS. ANNO DOM. cld Io LXXX.

Porta fori novi (la porte du marche neuf, ou Marcanaan) tale lemma habet superscriptum :

Henrico III Galliarum Poloniaeque rege regnante, universa Gallia intestinis bellis in sua velut viscera desæviente, hostibus huic urbi ferro flammaque minitantibus, consules sacrae religionis obsequentissimi, ΕΥΠΑΤΡΙΔΕΣ quidem, Jo. de Boche, Lu. de Viguier: ΠΟΛΙΤΑΙ vero Jo. Espinaud, Li. Taulemesse, avertendi hostilis impetus ergo, percussa fossa & excisa rupe antemurali, propugnaculi ad instar de integro constructo ponteque versatili portam fori novi praemuniri ærarii sumtibus curarunt. Non. Mart. cld Io xic.

Porta S. Laurentii ita habet :

D. O. M.

Henrici Magni munificentia & Ludovici
XIII

XIII Christianissimorum Gall. & Nav. Regum jussu consulens urbis ornamento, civium commoditati & emporii tutæ stationi hoc Propylæum exstruendum curavit. Coss. &c. c1o 1o cxi.

Porta S. Crucis ita habet :

D. O. M.

Ludovico Regi, urbis ornamento, civium utilitati, adeuntium commodo, quod ex dono Henrici Magni non ultra possent à porta Stæ Virginis hoc usque modo nova mœnia construi, moleque continua præmuniri, nova porta Cruci dicata feliciter Coss. &c. c1o 1o c xvi. mens. decembr.

Videamus nunc urbem in suis ecclesiasticis & civilibus ædibus: illis non tantus splendor, ut alibi.

Templum *Trophimi* ostendit Ferreti Jurisconsulti sepulchrum.

Templum *Antonii*, ostendit divi illius caput argenteâ capsâ inclusum, cum aliis reliquiis.

Supra Rhodanum domus *Commendatorum S. Iohannis* est, quæ meretur ut adeas.

Ab his ad *xenodochium*, quod sub Carolo IX natum, elegantissime exstructum est, & in pauperum usus opulentis annuatim redditibus auctum.

Inter civilia & politica caput extollit *Basilica* five *Curia*; cujus lemmata dabimus. Exticâ portæ parte LEO, insigne urbis, depictus, cum hoc disticho :

Strator non; ast ille superbos conterit hostes,

Sic Arelas hostes pacis amica terit.

Paulò inferius hæc : SALE RATA REFERAT A-
RELAS :

RELAS : cancrina hæc verba sunt ; retrolegi possunt. Ibidem talis inscriptio :

Civili undique sæviente bello Arelate seditionibus agitata , patriciis viris Senatoribusque proscriptis , consulatu invaso , ærario expilato , foris repetito militum incurſu , gregibus & armentis abactis expopolata, Duce Allobrogum cum copiis introducto pene subacta , civiumque proborum virtute expulsis Allobrogibus perduellibusque profligatis fortiter liberata : His septennio confectis cladibus , extorribus revocatis, Gallico Imperio conservato, postmodum horrida biennii fame ferè consternata , pace denique inter Gallos , Iberos Allobrogesque constituta ob Rempubl. civesque servatos C. M. H. IIII. ID. IVL. C. FR. DAN. TONELLO. CAP. LAVARRE. ET GV. MONFORT. P. M. I. C. D. SEN. CAR. F. decrevit.

Interior curia habet conclave quoddam , in quo trophæum :

CAROL. LOTHARENVS , GVISIAE
DUX, CAROLO LOTHARINO
GVISIAE DVCI
EX ANAGRAMMATE
TRIUMPHVS
AVE DUX, VIRTUS chara , honos
Galliar.

Inferiùs ista sequuntur:

Henrico Imperante

virtu-

virtute florescente
honore confluyente
pietate approbante
amicitia invitante.

Asservantur in eadem curia canales plumbei & Rhodani imo olim extracti, quibus aqua in ulteriorem urbis partem deducta fuit.

Palatium de Froulla, olim regum Arelatensium, nunc multâ parte dirutum, invitabit propter antiquitates ut videas. Idem faciet *amphitheatrum*, quod *les arenes* vocant, formâ ovali, ad formam amphitheatri Titi Vespasiani, quod Romæ vidimus, structum. *Lipsius* de hoc inquit: *Arelate etiam esse ajunt amphitheatrum, sed parum integrum.* Veniâ verò ipsius sit dictum; integrum satis est, nec collapsum nisi aliquâ subfessiorum parte. Mihi opinio est, illum nec hoc, nec Nemausense vidisse; unde utrique suum detrectat encomium, sententiâ ferens sine pretore, sine arbitris. Arelatense hoc, uti & Nemausense, LX est arcuum, quorum singuli XV pedes longi, è vasto & uniformi lapide egregii operis adhuc conspiciuntur. Area olim viris & feris pugnantibus dicata, modò incolarum domiciliis accommodata est. Inde in subterraneas magnæ capacitatis specus descensus fit; ferarum credantur fuisse latibula, priusquam ad certamen educebantur; hodiè textorum officinæ, & vini repositoria, frigiditate gratissimi. Porticus laterales ostendunt caveas & antra, è quibus per minores in arenam portulas feræ ad certamen emissæ sunt. Videantur *Pompon. Latius & Ammian.* quibus opinio est, Imperatorem Gallum Hostilianum anno Christi cclv, in hoc ædificio ludos suos amphitheatrales, postquam Europam

ropam à tyrannīs vindicasset , populo exhibuisse. Ab hoc initio fit ad *cellam vinariam publicam*; ubi ductus ostenditur , olim sub Rhodano , quod ibatur Nemausum usque.

Plures antiquitates si iustrare placet , invise ad *collegium* prope sedem archiepiscopalem. area ostendit *II* columnas è marmore fusili , longas *LX* pedum , crassas *XIV* spithamarum , quas in Dianæ templo , quod propè abest , stetisse volunt. ab hoc templo præter *II* arcus nihil superest.

Inde *turris Rolandi*, & *v portæ triumphales Romanorum*.

Publicis ita datis , dabo duo etiam privata: Alterum est Domini Agathi, viri promptissimi, *conclavium*; in quo, quæ peregrina , quæ rara , à natura , ab arte ficta & excogitata sunt , pertinenti studio conquistata, curiosis ostenduntur. Alterum est, *PORCELLETORVM* domus, non à multis visa; ante fores devoluta adhuc stat pars pyramidis grandioris; cuius pars infima & basis extra portam in agro quodam conspicitur jacens. Ex Belleforesto , Gaulartio & aliis , talis de illis narratur historia: Mulier quædam , pluribus onusta puerulis, stipem à matrona domus hujus, cui adhuc *IX* in lapide sunt incisi pueruli, petens, non exaudiebatur, additâ exprobratione lascivix & nimii viri concubitus. mulier ista misera, aliàs proba , rogat Deum , ut matrona imprægnata tot liberos pariat uno partu , quot scropha edere solet porcellos. Quid sit? mulier exauditur , matrona novem enititur puerulos; è quibus unum reservat , reliquis per ancillam suffocandis. Isti obviam factus herus, puerperæ maritus , interrogat quid oneris portaret. cui illa: Scropha enixa est porcellos , quos , cum non sit

X

nutrien-

nutriendo, in Rhodanum portibus submergendos. At fortè fortuna pueruli manus propendet, quam maritus videns, sarcinas detegit, ac fraudem sub silentii fide & securitate ex ancilla cognoscit. liberi clam matre in villam ablegantur, educantur; postea grandiusculi jam, eodem genere vestitus, quo reservatus ille domi à matre erat indutus, vestiuntur, inque urbem & domum parentum reducti coram matre sistuntur. Ubi pater sive maritus ab uxore poenam facinore perpetrando dignam sciscitans, ex sententia, quam ipsa sibi tulerat, perpetuo carceri ipsam mancipavit. Patavini similem ferè habent historiam de ampla *Scropharum* familiâ. Et *Picus Mirandula* tradit, foeminam quandam Germanam in Italia duabus vicibus enixam esse xx puerulos, ita ut prima ingravidatio XII, altera VII fuerit infantum: onus tantoperè mulierem pondere suo afflixit, ut mantili sustinere cogeretur. Nil dixerim de alia Germana quadam, à Lupis nomen adepta.

Sufficiant hæc in urbe visa; *Extra urbem*, si placet, vide locum *la Roquette*; item *abbatiam montis majoris*, in paludibus sitam; & prope portam fori novi, *cæmeterium & templum Honorati*.

Cæmeterium habet plusquam Ioc ethnicorum tumulos lapideos; sepulchra certè uti longè elegantissima, ita Romanæ magnificentiae admiranda monumenta: Inscriptionibus aucta sunt, sed vix legibilibus: dabimus pauculas:

T. VALERI DIONYSIUS

D. VALERIA CHARIS, VXOR ET VALER.

MARCELLVS ET FELICIO PATRI FILS.

Ad dextram in sacello aliquo alia est:

JULIA SOSYME

CIONION

CIONION IO POLY
CARPO MARITO PIEN
TISSIMO

ET SIBI VIVA POSUIT.

Non procul à Sabaudia Ducis monumento, in
marmore hæc est :

VIII KL. OCTOBRI OBI
IT PORCIA. DE AQVE-
RIA. ANNO DOMINICE
INCARNATIONIS M. C. L.
XXIII. ORATE PRO EA.

Ipsum *Sabaud.* Ducis monumentum catenâ ferreâ
transversim fuit obductum : quod Carolus Ema-
nuel, nuperè denatus Sab. Dux, cùm cognovif-
set, gentis suæ insignia ibi insculpta, præsens,
remotâ ferreâ istâ catenâ, aperiri petiit ; verùm
præter ossa nihil in eo invénit, nec ex litteris se-
pulchro inscriptis oratio aliqua certa potest cli-
ci, ita omnia vetustate sunt exesa. Alia præter
hæc sunt ex marmore, cum historiis è Vet. Test.
insculptis. comparent fuisse *episcoporum* sepul-
chra. Est etiam heic loci monumentum *Guisia-*
num, sed antiquum, ut insignia incisa docent.
Ad januam templi ostenditur *monumentum mar-*
moreum, sed crudelis memoriæ ; quo conditur
quidam, qui adversarium certamine devictum,
in frustra secuit, eaque canibus devoranda obje-
cit. Sunt & III prægrandia saxa ibi, xl passibus
à sese invicem distantia ; mensuræ dicuntur esse
saltuum Rolandi.

In ipso templo, quod rabie Hispanicâ destru-
ctum, jam valde exiguum, ostenduntur II co-
lumnæ prægrandes, ædificii fulcra, fuerunt IV
alix è jaspide, sed Parisios dicuntur aveatæ. Ca-
vea subterranea prope chorum habet tria mar-
morea sepulchra, ex iis *medium*, quod præter

hominis ingentem calvariam nihil habet; *Ro-*
lando ascribitur, Caroli M. ex sorore nepoti, qui
 cum anno Christi 1000, Dux procericor-
 poris & magni animi, contra Saracenos in Hi-
 spaniam iret militatum, ibidemque Masurium
 Saracenorum summum ducem suâ manu jugula-
 set, siti extinctus obiit. Ipse Carolus M., ut erat
 in Latino & patrio sermone promptus, ei hoc
 epitaphium posuit:

Tu patriam repetis, tristi nos orbe relinquis:

Te tenet aula nitens, nos lacrimosa dies.

Sed qui lustra geris octo & binos super annos,

Ereptus terris justus ad astra redis.

Ibidem aliud est sepulchrum, & superius, *ossa*
Hilarii continens: aliud inferius. Utrique aqua
 perpetua inest tali modo, ut quantitas eadem
 semper ei sit, nihilque vel decreascit, accrescat-
 ve. Ad altare magnum *lignum crucis* ostenditur,
 quod voces edidisse narrant. alia præter hæc sa-
 crificulus repetet, uti de ara S. Honorati, de
 monumento Ducis cujusdam Bavarie, de XII
 item Francie Parium sepultura. sed hæc, ne ni-
 mius sim, insuper habeo.

Regimen in ecclesiasticis obtinet *archiepisco-*
pus; cui IV episcopi subsunt, Massiliensis, Arau-
 sionensis, Tolonensis, & S. Pauli. Olim episco-
 pus in causa fuisse dicitur translati regni Arela-
 tensis ad German. Imperium; *Denunciavit rex*
Boso episcopo Arelatensi in vigilia natalis Christi,
 ne matutinum officium in ecclesia celebraret, nisi
 ipso presente. Episcopus autem cum aliquandiu cum
 clericis adventum regis expectasset ultra horam con-
 suetam, nec ille veniret, sacra est persecutus. Et su-
 perveniens rex, exostulare cepit cum Episcopo cur
 non expectasset, commotusque dedit in medio popu-
 li & clericorum alapam episcopo: quam injuriam
 popu-

populus agrè ferens , in tumultum est versus. Deinde verò factum est , cùm Episcopus adiisset Imperatorem , essetque conquestus , quali contumeliâ rex ipsum coram populo affecisset : *Cæsar* iratus , per harbam suam juravit , se hanc ulturum contumeliam , morteque puniturum. unde collecto sine ulla cunctatione magno exercitu , ingressus est Galliam , obsedit & expugnavit *Arelatum* : cepit regem & aulicos ejus , mandavitque ipsum regem decollari. *Archiepiscopus* verò una cum reliquis episcopis , abbatibus & Principibus , mitigans Imperatoris furorē , suâ obtinuit intercessione , ut hoc judicium sanguinis suspenderetur. Tunc ait rex ; Non est æquum , ut rectum Imperatoris judicium executioni non mandetur : cùm non conveniat , vel ullum verbum ex Principis ore egredi frustrâ. Cumque de hac sententia multa utrimque fierent verba , tandem decretum est , ut rex tonsus , ac regio titulo spoliatus traderetur in cœnobium. Quofacto , Imperator *Otto I* *Arelatense* regnum Romano adjunxit imperio. *Hæc Munster. lib. 11. Cosmogr.* Verum hæc historia , ad alios historicos relata , non sibi constat : novimus enim , *Ottonem I* , sive *Magnum* , anno Christi 1000 *LXXIV* defunctum , & *Conradum II* *Salicum* , cui obvenit testamento *Arelatense* regnum , anno 1010 mortuum. Illud , inquam *Arelatense* regnum , (quod complectitur *Delphinatum* , *Sabaudia Comitatum* à *Sigismundo* in *Ducatum* erectum , tractum *Sequanensem* , sive *Burgundia Comitatum* , & tractum *Helvetiorum*) *Rudolphus* rex *Burgund.* *Conrado II* , qui *Salicus* nominatus fuit , (à gente *Francica* , quæ *Salica* appellatur ; & *Franci* ipsi *Salii* , à flumine *Sala* , cujus accolæ aliquot è *Francis* fuerunt , dicuntur , ut habet *Mellef. Pexel. part. 3. p. 135* , ex *Ammian. lib. XII* ,) testamento tradi-

dit; quod is, ejecto inde Odone, Celticæ Comitæ, Germaniæ adjecit. *Mellef. Pexel. sub Conrad. II. Pencerus lib. IV Chron. Arnisa. de jur. maj. lib. 2, c. 1, n. 5. Wilhel. Paradin. Annal. Burgund. c. ult.* Ita Burgundia cum Arelate urbe, quæ Burgundiæ regia fuit, teste Gunthero,

Quodque caput regni sedesque fuisse vetusti

Fertur Arelatum, priscorum Curia regum,
in provinciæ formam redacta, cum Germania conjuncta fuit; teste *Thuanolib. 11: Regnum Arelatense, antequam in potestatem regum nostrorum veniret, sub Imperio fuit.* Hinc Impp. jura & titulum regni Arelatis usurpant; hinc Trevirensis archiepiscopus ornatur adhuc hodiè archicancellarii titulo per Galliam & Arelatense regnum; non, ut explicat *Marq. Freherus ad Petr. de Andol. lib. 2, cap. 1,* per eam tantum Galliæ partem, quæ regno Arelatensi continetur, olim Imperium Roman. recognoscens; sed per omnem Galliam, & regnum Arelatense, & versâ vice: pertinuit enim olim Gallia tota ad Imperii corpus; à quo tamen postea secessionem fecit; ut habet *Gunther. in Liguirino lib. 1:*

At simul à nostro secessit Gallia regno,

Nos priscum regni morem servamus; at illa

Iure suo gaudet, nostra jam nescia legis.

Hujus ergò juris antiqui respectu potius, quàm moderni status ratione, ubi nec Gallia, nec Arelatense regnum, quicquam nostro defert Imperio, cancellarius dici poterit, æquè ut alii veterum dignitatum retinent emblemata, relicet mutata ut plurimum. *Limn. lib. III. de jur. publ. c. 5, num. 4.* Carolus verò IV Imperator, hircus Imperii; (*Alphonf. del bene in Burgund. videatur,*) Arelatense regnum, unius prandii gratiâ, in Villa nova, propè Avignonem, Galliæ regi

regi tradidit. *Crus. lib. 5. part. 3. annal. Sueviae.*
 Idemque postea Sigismundus, hujus filius, ap-
 probavit. *Diploma in bibliotheca Parisiorum, quæ*
in templo suburbano, D. Victori dedicato, se legisse
affirmat Aventinus lib. VII, annal. Bojor. p. 491.
 Invalidam verò hanc esse translationem, dicit
Limn. lib. 1 de jur. P. cap. IX, num. 12: quod im-
 perium non sit in marsupio aut sacciperio Prin-
 cipis, *Bl. in c. intellecto. de jurejurand.* Impera-
 torque eligatur, ut imperio præsit ac consular,
l. 2, §. 11. ff. de O. l. ut sit ejusdem administra-
tor, R. absch. de anno 1559, impr. ut sit alle ziele
mehrer des reichs, & reipubl. (quæ pupilla voca-
tur, l. 3. C. de l. reip. lib. 11) commoda, tan-
 quam tutor, quærat, &, quantum ad providen-
 tiam quidem, dominus sit, *l. 27. ff. de admin.*
tutor. l. 56, §. 4. ff. de furt. absque tamen licen-
tia donandi & diminuendi, l. 46, §. ult. ff. de
admin. & peric. tut. c. monemus 12, q. 2. Iura
 enim proprietatis ad ipsum Imperii corpus per-
 tinent. *Peregr. de jure fisci, lib. 1, t. 23, num. 74.*
Vult. 1 de feud. c. 5, n. 15. Paurmeist. de jurisd.
lib. 1, c. 21, n. 19. Quod ipsum probè perpen-
 dens Carol. V, Paulo III Pontifici ingenuè re-
 spondit, de Parma & Placentia: Eas civitates,
 si ad Imperium pertinerent, non posse se in di-
 tionis ac dignitatis Imperialis præjudicium alie-
 nare. *Thuan. lib. IV histor.* Hujus regulæ cum in-
 gens sit utilitas; *Antimachiav. theor. 1, p. 66.*
 & non solum in aliis regnis, sed & in ipsa Gal-
 lia frequentetur: (ut patet exemplo, tum Fran-
 cisci I, qui ex eadem causa recusavit, quæ Ca-
 rolo V promiserat; *Bellai lib. 3 Com. Guicc. lib.*
16; tum Caroli VI, revocantis quod Anglo con-
 cesserat; *Frossard. lib. 3:*) certè reges Galliarum non
 aspernabuntur idem jus sibi dici, quod aliis di-

xerunt ; & , quod in alterius persona æquum esse crediderunt , in sua propria iniquum haut arbitrabuntur , l. 3. ff. *quod quisque juris* , &c. Hujus tituli nullitatem , aut , ut mitius dicam , imbecillitatem , cum vidisset *Choppinus* , de dominio *Franciae lib. 2, tit. 1, n. 14* , aliundè jus regis sui in Arelatense regnum deducere maluit , Gallos scribens antiquissimos Comitum Provinciæ patronos fuisse : Horum vero subditos , etiam ante tempora Caroli IV , extitisse Arelatenses. Sed cum aliud constet ex hæcenus dictis : & auctor libelli Gallici , qui inscribitur *Entrevene de Charles IV, de son fils Wenceslaus, roys des Romains, & Charles V, roy de France* , p. 15 , conceptis verbis testetur , quod Imperator Carolus IV motu proprio in favorem regis , & ejusdem primogeniti , Delphinum Franciæ fecerit locumtenentem & Vicarium Generalem in regno Arelatensi : facile apparet , quid *Choppino* reponendum sit ; ut & *Bodino lib. 1 de republ. c. 9* ; qui venditum hoc regnum scribit Philippo Valesio ab Henrico V Imperatore. Verùm narrantur hæc , sed non probantur.

Sufficiant hæc etiam de regimine politico , quod immediatè rex Galliarum heic habet & in flore & quiete. Accingamus nos ad iter , quod amœnissimum fuit III milliar. cis Rhodanum , relicto pago *Lansac* dextrorsum , ad opidum

T A R A S C O N ,

UBi , hospitium commodum naſſi *au cheval blanc* , etiam pernoctavimus. Duo sunt , quæ heic notes ; *arx* & *templum*. Opidum ædificiis non adèò splendidis , sed nobilibus tamen incolis superbit à loci amœnitate & fertilitate.

ARX pro fundamento habet ingens saxum , è quo

quo nata caput erigit ad præterlabentem Rhodanum. Interior structura *aream* habet & *conclavia*. Porta *areæ* in lapide ostendit excisa verba: *Renè Duc d' Anjou , Comte de Provence*. Hic filio destitutus, & genero Antonio Lotharingio invidus, Provinciam Ludovico XI, Gallorum regi donavit. Ipsius cum uxore ibi effigies & inscriptiones intuerè. impluvium est, peramœnum, longum *LXIV* passus, latum *XLVIII*, muris aliquot pass. crassum; unde prospectus patet in urbem Arelatensem, Tarasconem, & agrum circumcirca patentem, longè amœnissimum & foecundissimum. Inter conclavia illud ne negligas, quod secretius est ipsius Mareschalli Dornani. res in eo pulchræ, raræ & magni pretii: libri item variarum linguarum, tabulæ picturis exquisitissimis, vasa diversa, armariola è gemmis; imago Christi palmæ magnitudine de cruce pendentis è marmore pellucido, adèò ut candelæ lumen suum transverberet. Janux superstat tabula picta, Mariam & Iosephum repræsentans, æt immo aliquot c aureorum.

TEMPLVM D. *Marthæ* dicatum propè arcem, adhuc reliquias ejus conservat, (*faciem* nimirum & *brachium*), opulento thesauro vestitas. Sacello, in quo cubare dicitur, hoc adscriptum est distichon:

Qua Christum hospitio excepisti, Martha, pre-
care,

Hospes sis nobis, hospes ut ille tuus.

in introitu Ecclesiæ ad dextram, ubi Martha & Draco sextipes, quem vocant Tarasconem, ad organum hæc leges:

Viginti novies septem cum mille relapsis

Anno postremo nobis patet hospita Christi.

Mille ducentis transactis minus, at tribus annis,

X 5

Im.

Imbertus præsul Roſtagno Præſule ſecum

In prima jūnii conſecrat eccleſiam.

In introitu ſepulturæ D. Marthæ ad dextram eſt ſepulchrum duorum diſcipulorum Emauntem euntium, *Soſthenis & Lyſſippi*; ad ſiniſtram, ſepulchrum *mulieris*, quæ exclamavit de Chriſto: *Beatus venter, qui te portavit.* Præter hæc, in columna templi conſpicitur *animal illud ſextipes*, quod à Martha funiculo ductum dicitur interfectum. diſticha adpoſita adponere heic ſuperſedeo. Non procul ab hac pictura, depiſta eſt navis pro monumento aliquorum, qui ante aliquot annos naufragio in Rhodano periſſe dicuntur.

Taraſcone relicto relinquitur juxta Provin-
cia; nam trajeſtus heic ſit fune ducto ſuper Rhodanum, ſolutis pro equo quolibet 4 ſolidis, in Languedocium ad opidulum *Beaucaire*, Taraſconi rectà oppoſitum.

B E A U C A I R E,

Quod nonnulli *Bellam pulchrum* appellant, à ſitu fortè; quod in planitie longè amœniſſima, viniq̃ue boni feraciſſima, ſitum eſt. *Thynanus* appellat *Belloquadrum*, libro nonageſimo ſeptimo.

Caſtellum ad Rhodanum præterfluentem fir-
miſſimo ſaxo ſuperſtructurum eſt. Præter nundinas annuas, beneficio Rhodani tanto ſplendidi-
ores, & commodiores, vix eſt quod heic vi-
deas. Solemnis dies illis inſcriptus eſt xxii au-
guſt. Mariæ Magdalænæ ſacer, quo ejus nescio
quas reliquias per opidum magnâ pompâ inuſi-
tatâq̃ue ſuperſtitione circumferunt. in campo
publico, quod mercatum reddit celebriorem,
laſciviæ ſuæ ſequior ſexus dicitur reddidiſſe pœ-
nam,

nam, sed nimis lascivam. Sequenti die Christophori statua non minori festivitate circumgeritur: presbyteri & monachi cum frequenti militum & plebis copiâ comitantur. Ipse mercatus xiv dies celebratur, famam primam habens à generosis equis: advolant ex Italix & Hispanix confinibus loci emtores & venditores, ut sese circumveniant. Ita illic nundinx habent totâ Galliâ celeberrimæ.

Belloquadro pontem Gardi versus itio sequitur amœna, partim ad Rhodani, partim ad Gardonis litus. Opida ultrò citroq; relinquuntur multa. *la Roche* situm insulæ in Rhodano ostendit. *Monfront* ad dext. colli adædificatum est opidum cum veteri arce, loco oleis consito; Rhodanus heic loci est vadus, ita ut sine navigio transire possis. Ultra flumen turris cum æde telonio destinata videtur. Regio frumenti ferax, oleis & moris abundans; via montosa & lapidosa, præsertim ubi propè abest à ponte, qui, *Belloquadro* 111 milliar. distans, celeberrimus nobilissimisque ubique audit, & *Poldo* dicitur miraculum mundi.

PONS GARDIUS.

GALL. *le pont du Gar.* Nomen à subterlabente fluvio *Gardo* seu *Gardone* habet. Quem vadus habuimus ocreis siccis; nec alioquin per se fluvius iste aliquo nomine famam meretur. in superiori Occitania ortus, *Uzezas*, (*Uticam*), allabitur, & postea hunc pontem, à quo prope *Belloquadrum* sese in *Rhodanum* mergit. Quicquid verò famæ flumini adest, id pons hic triplici serie artificiosissimè structus ei commodat; quem aliqui fabulosè appellant etiam *pont du chat*, à catto, per diabolum desuper ibi infundum dejecto; unde prope molem adhuc antro in monte monstratur magnæ capacitatis,

quod nescio quibus fabulis , cùm historiam nesciamus , velint reddere celebre. Autorem pontis quidam statuunt Antonium Imperatorem; cuius auspiciis fontes circa Uticam , elegantem urbem , antiquitatibus insignem , collecti , & per aquæductum hujus tergemini pontis Nemausum dicuntur deducti. Sed hæc sine auctore. Unde Beza , in omni genere metri poëtæ argutissimi , tantò elegantius epigramma in pontis hujus triplicis aquæductum, Gardo flumini inter duos montes, nullâ tanti artificis additâ inscriptione, impositum, tertio à Nemauso milliari:

*Montibus impositos cantavit Gracia montes,
Pyramidum ostendat barbara Memphis opus.
Plus est quod cernis, triplices conjungere pontes
Fornicibus, montes sic posuisse duos.
Et plus est, victam quo se natura fatetur,
Imposuisse ipsius flumina fluminibus.
Et rursum hoc plus est, contempto laudis honore,
Artificem nomen non posuisse suum.
Mire opifex, quod tu fecisti, sit licet ingens,
Quod non fecisti, plus ego miror opus.*

Videamus nunc structuram pontis hujus à multa antiquitate firmissimi & fortissimi. Is triplici arcuum seu fornicum ordine , ita ut infimus medium & supremum sustentet, est discriminatus , nec tamen ullo uspiam cæmento, quoad lapidum commissuras , conjunctus. Infimus fornicum ordo , Gardoni transitum concedens , VI arcus habet , & longus cccc xxxviii , altus lxxxiii pedes : singuli verò arcus lviii pedes sunt longi; arcuum columnæ singulæ xviii pedum longitudinem habent. Spacium , quod inter primum & secundum arcuum ordinem intercedit , constituit vii pedes & xiii digitos. Medius ordo xi arcus habet , & longus est lccc xlii,

ce XLVI, altus XXI pedes : singuli arcus LVI pedibus à seſe invicem diſtant. Columnæ XI hos arcus ſuſtinent, quarum ſingulæ XXI pedum ſunt latæ. Arcus verò ex uno eodemque lapide dextrè & artiſicioſè videntur conſtruçti ; inter lapides inveniuntur XXI ſpithamas longi. Inter hunc arcuum ordinem & ſupremum intercedit ſpatium VI pedum, VIII digitorum. Uſus viæ hic eſt communis pro hominibus & onuſtis jumentis ; non tamen amplius, ita ut præteſt unum equum via non capiat. *Tertius* arcuum ordo ſive ſummus, è coſto latere ſtruçtus eſt, indies per tempeſtates ruinam faciens, operto aëri expoſitus; extrema utraque, montes verſus, ſunt ab iis abjunçta ; ita ut nulli iſt hæc aſcenſus, via, nedum tranſitus pateat. Hujus ſummi ordinis fornices numerantur XXXV ; ſinguli XVI pedum habent longitudinem: ipſe verò tertius hic ordo longitudinem habet Io IV pedum, altitudinem VI : columnæ fornicum ſingulæ V cum medio pede habent longitudinem. His ſupremis arcibus aqua ductus excavatus olim fuit impoſitus, XII pedes altus, ob quem immenſum hoc ædificium ſtruçtum antiquitùs creditur; nam veſtigia adhuc deprehenſa fuerunt, per quæ ex opido Uzenſi, aqua Nemauſum uſque deduçta fuiſſe dicitur, licet hodiè montes utrimque à ponte ſupremo & ita ab iſto antiquo aqua ductu ſint abſciſſi, ita ut in montibus, quos pons hic mirandus olim conjunxit, hodiè nulla appareat vel ſcaturigo, aquarumve per ſubordinatos canales derivatio.

Inde nos via duxit non longa ad cultiſſimum hortum cum arce adſitâ *illuſtris Baronis de S. Privato*, quem non ſolùm benevolentiſſimo ejus permiſſu ingreſſi ſumus & contemplati, ſed nec

inde dimissi nisi vino generoso rubro & albo donati, argenteis lagenis nobis oblato; aditus pagus alioquin tenue prandium ovis & lactucis parabat, condimentum verò erant donaria hæc improvisò immeritis oblata à tanto Hero.

Ex hoc loco mons lapideus, buxo denso vestitus, superandus uno cum medio milliari, ad pagum *S. Gervasis* à quo amœna per frumentum, vineta, oleosa via sese aperit unò & med. mill. ad quietem usque nocturnam, quam *aux arenes* sumimus in antiqua urbe *Nemauso*.

N E M A U S U S,

GAllis *Nismes*. Opidum ædificatum fertur à *Nemauso Herculis Ægyptii* (cùm alioquin vi sint Hercules) filio. Idque probatur testimonio & conjecturis. Testimonium sumit *Iohan. Poldus de antiquit. Nemaus.* è Stephano de urbibus: *Νεμαύς*, πόλις τῆς Ἰταλίας, ἀπὸ τοῦ Νεμαύς Ἡρακλείδου, *Nemausus, civitas Italia, à Nemauso Herculis filio.* Civitas Italiæ dicitur, quia Imperatores ex Italia coloniam eò deduxerunt. Augustus victor ex Ægypto redux Nemausum coloniâ illustravit. unde frequens numus cum crocodilo palmæ alligato, & litteris: COL. NEM. Conjecturæ sumuntur ab Heraclea, à Hercule sic dictâ, ad quoddam Rhodani ostium extructâ, quam in honorem patris Herculis filium Nemausum extruxisse referunt historici, postea à conditore ipso Nemauso denominatam. Augent conjecturam insignia Herculis gentilitia, duo dimidiata boum corpora, quæ ad introitum amphitheatri Nemausensis, uti & alibi in urbe, conspiciuntur. Tempus primæ foundationis secundum Eusebii & Prosperi in vita Herculis
suppu-

supputationem ponitur annus M. III cIo Io cccc L. & ita mille centum quinquaginta novem annis ante Christum natum, Io xc item ante Romam ædificatam. Sub Pompeio ad Romanos devenêre; etiam ad Imperatorum usque monarchias perseverâre, teste Sueton. in vita Neronis; cujus statuas tanquam urbe sua indignas dejectêre Nemaufenses.

Hodiè Nemausus Narbonensis Gallia præcipua civitas est, præter opes & alia huius avi decora supra omnes, quæ toto orbe Romano fuerunt, si Romam unam excipias, antiquitatis veneranda monumentis spectanda, amphitheatro, palatio, delubro Vesta extra urbem, & admiranda passim pulcritudinis ruderibus ac fragmentis, quæ cum recentibus regum nostratium ædificiis integris etiam hodiè certant, ac postremo fonte cognomine, veterum testimonio famoso, & urbi fatali, (de quo infra.)
Thuanus lib. XLVI hist.

Paucula de situ, priusquam urbem intus & extus inspiciamus. Loco amœno sita est, olim ad montes usque exposita, quorum VII sunt; unde Septicollis, velut altera Roma; cum qua & antiquitatibus certat; testantur antiquitatem murum in montibus, tum in planitie adhuc hodiè superantes. Circa urbem ager fertilis fructibus, horti ficibus & oleis per quos cuivis licet exspatiari, amœnitatèq; frui. Ambitus olim dicitur fuisse XI cIo Io ccc LIX passuum, ita ut Roma Nemausum II cIo passibus non superarit tempore Vespasiani. Plinius l. 3, c. 5; & Fl. Vopisc. in Aurel. Hodiè amplitudinis & ordinis multum amisit, uti & antiquitatis, non solum per bella, sed & tempestates, testante Thuan. lib. XVII, sub fin. hist. Anno (dicente) cIo Io LVII, v eid. septembris, in Septimania Nemausi ingentia toni-
trua

trua & coruscationes exarsere, quas subsequenti imbres insoliti, antiqui operis monumenta, statuas ac moles, quae inibi ad stuporem visuntur, penè miserunt, & urbem fœdis ruinis deformarunt.

Videamus nunc aedificia intra & extra urbem.

Intra, ut religiosa præcedant, quædam reformati, quædam pontificiis patent. Hi occupant templum cathedrale, magnificum monumentis antiquis & operibus raris, inprimis autem illustre pavimento vermiculati operis, quod appellant mechanici Mosaicum. Præterea S. Laurentii; nec non monasteria diversa. Reformati, siue Protestantes, aliis frequentiores sunt; *Thuan. lib. LXXVI*. Qui & tenore edicti Synodos heic suas celebrant, uti factum anno cId Io LXXII, mense maio, magno Pastorum concursu, cui Theodorus Beza, factoper Valentiam Cavarum itinere, interfuit & præfuit. *Thuan. lib. II. hist.* Ab his etiam urbs miro astu intercepta est. pacelectoris adjiciam tam notabilem, è *Thuano lib. XLVI*. Protestantes, qui nimium quàm multi illis locis (*Nemausi*) sunt, partim inde exacti, partim indignitatibus ac fortune male habiti, à Santandreano urbis præfecto jam seniore, sed supra ætatem ferociter iracundo, ut sunt Septimanorum ingenia, aut in amorem aut in odium nimia, cum & ultionis & patriæ repetendæ desiderio aque arderent, nihil non agebant occultis cum amicis, qui in urbe remanserant, consiliis, hortatibus, vi, dolis, ut bona sua ac libertatem pristinam recuperarent. magna exsulum pars ad Genesii sanum hant procul profugerant, locumque ante mœnibus à regis nudatum rursus vallo & fossa muniverant. Vbi, dum in commune consultant, lignarius quidam faber ex Calvissone municipio, nomine Madaro, spe præmii inri-

invitatus, viam se reperisse dicit, qua civeis Ne-
 mausenseis in patriam reduceret. Fons ille (quem
 dixi fatalem urbi supra) tanta aquarum copia
 fluit, ut molatrinis compluribus extra & intra
 urbem serviât, inter arcem & Carmelitanam por-
 tam decurrens, in quam per canalem admittitur,
 porta humiliclatris ferreis obserata; supra quam
 bant longe ab arce, quam Astulius cum prasidio
 servabat, specula collocata erat, quæ singulis horis
 noctu permutabatur; isque qui in statione erat,
 cum ex ea discederet, pulsato arcis tintinnabulo,
 commilitoni ad id destinato, ut in vicem succede-
 ret, significabat. id aliquo temporis spatio interje-
 cto fiebat. Quo observato, Madaro, re cum amico,
 qui hanc procul ab urbis fossa juxta arcem humi-
 leis adeis habebat, communicata, cancellos illos
 ferreos lima secandos aggressus fuerat. Id autem ea
 ratione peractum ferunt: Cum Madaro in fossam
 exscendebat, fune à socio, qui in urbe erat, accepto
 se cingebat, & cum specula permutabantur, prout
 socius ducebat aut laxabat funem, nam ita inter
 eos convenerat, per intervalla illa monebatur aut opus
 urgere, aut intermittere. tum antequam illucesceret,
 cera & luto desuper secturas oblinebat, & quam
 minimo cum strepitu discedebat. Opus per xv cir-
 citer noctes, non continuas, sed ut maxime illunes
 ac nimbose erant, summâ constantia consumma-
 tum, cum Madaro toto eo tempore in luto genuum
 tenuis haberet, & pluviam ac cæli injurias pa-
 tientissime ferret. Adjuvabat hominis industriam
 tempestas autumnæ, quæ maxime iis regionibus
 ventosa esse solet, & aqua subterlabentis murmur,
 ne fragor exaudiretur; qui si quando exaudiebatur,
 cuius causa potius tribuebatur, & aut fontis
 collidentia saxa secum volventis, aut canum erro-
 num semesa ossa rodentium, cum sonitum stationa-

vii suspicabantur. Non prius quàm perfectò summo silentio opere, ne interim res emanaret, Madaro exules xvii kalend. decembr. adit. Res periculi summe plena initio videbatur: sed, cùm universorum salus in illa verteretur, eam tentari placuit; negotiumque à Salvatio, qui P. P. nomine vicina regioni imperabat, datum Sancofmo, strenuo ordinum ductori, ut cum ccc delectis, tam equitibus quàm peditibus, rem susciperet. Is igitur magno silentio præfectus, suos in oliveis, quibus urbs circumdata est, in insidiis collocat. dumque pastor, quem ille secum duxerat, precibus de more conceptis socios ad rem fortiter capeffendam, efficacibus & ex religione ipsa petitis argumentis, hortatur; res incidit, quæ animos alioqui periculi magnitudine perculsos fere consternavit. nam repentina & novembri mense insolita coruscatio emicuit, tam crebro ac longo fulgore, ut plerique se à stationariis detectos arbitrarentur; & alioqui pavidi homines, occasionem discedendi quærentes, casum illum, tanquam aversantis rem Dei signum, superstitiose interpreterabantur. Contra cùm Sancofmo, suffragante pastore rei tanquam prosperum, feliciter successuræ augurium à Deo acciperet, qui luce sua fidis gloria suæ assertoribus in tenebris contra vitæ hostis præiret, sic ille partibus suis blandiens loquebatur; tandem ipse in fossam exscendit, & cancellis facile revulsis, cum xxx, quibus magis fidebat, per canalis portam in urbem ingreditur; dato negotio lixis ac caculis, ut cùm primum ingressus esset, ipsi cum equis circa muros magno cum strepitu discursantes, numerosi equitatus advenientis opinionem opidanis injicerent; tum se ad portam Coronalem, qua admitti debebant, sisterent, & per eam ingressi, per vicos itidem eadem specie discursantes, opinionem jam conceptam magis

ac

ac magis confirmarent. adjuncti eis insuper tubicines aliquot, qui per urbem quasi captam personarent. Ad strepitum stationarii, qui supra Canalem excubabant, in arcem confugiunt, & pulsato tintinnabulo ad arma conclamant.

Passanus cum xx c Sancioſmum ſequutus juxta arcem confedit, ut praſidiariis egreſſum & opidanis ad illam acceſſum intercluderet. Sancioſmus ad Carmelitarum proſectus, ſtationem obviam trucidat, quæ fere ſacerdotibus conſtabat, qui de ſalute ſua anxii contra inſenſos aſidue excubabant. Iis caſis ad Coronalem portam tendit; ubi centurionem naſtus, pugione ad os adaſto teſſeram ab eo expoſcit. quæ intellecta & inter ſuos diſtributa, jam liberè per urbem divagari cœpit, & Coronali porta refracta cacularem equitatum admittit, qui, ut juſſus erat, majore, quàm bellatores feciſſint, ſtrepitum vicos implevit; tanto terrore praſidiariis ac opidanis, qui in xv ſigna diſtributi continuo in armis erant, injecto, ut multi pedem domo efferre vix auderent; alii palantes & trepidi ſine ducibus à conſciis, & iis qui in urbe erant, capti & armis ſpoliati ſunt. Santandreanus cum armatis aliquot ſubito caſu oppreſſus, fruſtra diſperſos colligere conatus, cùm receptum ad arcem ſibi præcluſum videret, gratia à Proteſtantibus deſperata, temerario conſilio ſe ex mœnibus in ſoſſiam ſaltu dimiſit, lapſuque illo cùm homo jam ſenio gravis ſibi crus fregiſſet, in ſoſſa à ſuis relictus ad lucem uſque jacuit. multi, qui in amphitheatrum, vulgò arenas vocant, trepidè conſugerant, portasque lapidum fortuito obſectu obſeravant; mane loco deſerto per Santandreanam portam emiſſi ſunt. Aſtulius, arcis dux, qui in urbe hoſpitiū habebat, cum xxv, quos penes ſe habebat, Dominicanam portam occupat; eamque, fortiter reſiſtens, ad medium uſque diem inſe-

insequentem contra victores defendit. quo tempore urbe excedens, per posticum rursus in arcem ingressus est. Capta citra magnum certamen urbe, tamen, ut ab insensis & recenti injuria irritatis, vario insolentia & crudelitatis genere etiam extra belli jura à victoribus in victos saevitum est, cl amplius ex opidanis occisis. Santandreas in urbem & hospitium suum relatus mox à furente plebe, cum in lecto decumberet, sclopeti ictu confossus est. Savientium indies opidanorum furorem compressit Santomani adventus à P. P. missi, ut cum summo imperio Septimania praesset; quem Fulcus cum iis, quas secum adduxerat, copiis secutus est. Restabat ARX, quam Astulius cum 2 armatis totum trimestre obstinate defendit, accepto à Margaritani castris, quod III leucis abest, praesidiariis auxilio; sed postea cuneis actis, cum aliqua pars turrium concidisset, neque magno praeterea profectu; tandem praesidiarii omnis auxilii spe destituti deditio-nem fecere.

COLLEGIVM, in quo olim docuere Pacius & Pistorius, (quorum ille apud Valentienfes, iste apud superos vivit,) hodie celebre est à clarissimo viro Dn. Abrenetheo philosopho & medico, qui clavum tenet. Vir à me compellatus suprabat tantum non omnia humanitatis genera, quae meminisse dulce, recompensasse dulcius foret.

ARX, ut ad politica eamus aedificia & antiquitates, praesidiarium habet militem. quae ea expugnata & à quibus habet *Thnan. lib. XLII.*

AMPHITHEATRV, quod Rodericus Toletanus in rebus Hispan. lib. III, c. VII, appellat praesidium arenarum, videamus. Quo autore & tempore structum, variae, sed lubricae sunt conjecturae, ut certi quid statuere nequeamus. Partes ejus externa sunt & interna.

Exter-

Externa conspiciuntur in pariete exteriori, nim. *lupa* lapidi incisa. ejus ab uberibus pendent duo pueruli, quæ historia fortè Romuli & Remi sit. *lucta* item incisa, duorum pugnantium. *vultures*, Romæ urbis ædificandæ nuntii. *triplex* item *penis* in lapide, vetustate multum abiens. regina quædam Galliæ fertur aulicorum quendam suorum, Nemauso & illis è locis redeuntem, rogitalle, num arenas Nemaufenses, & quid summe notatu dignum in iis vidisset. cui ille, quæ viderat, omnia exposuit, inscius triplicis hujus penis. objurgatus verò est à regina, dicente; Hunc qui non vidit, præstantissimam amphitheatri partem non vidit.

Internæ partes ovalis amphitheatrisunt *arcus*, *muri*, *subsellia*, *area*, *caverna*, *podium*. *Arçus* numerantur LX; crassitie singuli x pedum invicem distant, ob interpositum *murum* XII pedum. Totum ædificium integrum adhuc est maximam partem, tum quoad circuitus murum, tum quoad *subsellia*. Horum, ut & arcuum, lapides sunt grandes & unius ejusdemque magnitudinis, sed sine ullo cæmento vel calce artificiosè conjuncti. *Area* ædibus est adeo oppleta & inhabitata ut vicum referre videatur. *Caverna*, quæ feras in pugnam producendas continebant, adhuc comparent; nec non *muri*, qui arenæ cingendæ serviebant & *podium* anterius constituebant. *Podium* locus erat dignissimus, ad arenam proximus, pro Senatoribus. *Suetonius in Augusto, Factum decretum*, inquit, *patrum*, ut, quoties quid *uspiam publice spectandum proponeretur*, primus *subselliorum ordo senatoribus vacaret*. Ibi in orchestra locus erat pro Principe & honoratioribus spectatoribus, prætoris item; utque is tutior esset à bestiis infestis, muro arenæ cinctæ erant, cui

cui retia benè nexa ac densa , versatilia item ligna, cancelli ferreæve supersternebantur. Fistularum & tuborum diductio, per quos in spectatores suavis ejiciebatur odoratus, heic nulla habet vestigia. Odoratus iste è liquido constabat, mixto è vino & croci floribus, ut refert *Plinius*, dicens: *Crocum vino mirificè congruit, præcipuè dulci, tritum, ad theatra replenda.* Ita *Ovidius* :

Nec fuerant liquido pulpita rubra croco.

Croci hanc sparsionem , quam *Lipsius* è statuis manasse suspicatur , *Seneca* sæpe tangit in epistolis & *quæst. natural.* *Utrum*, inquit, tandem sapientio rem putas , qui invenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat? Item: Numquid dubitas, quin sparsio illa, quæ ex fundamentis media arena crescens in summam altitudinem amphitheatri pervenit , cum intentione aquæ fiat? Ut ut desit operta & cæca hæc tubulorum diductio, cætera tamen, quæ amphitheatrum hoc ad miraculum usque evehere possunt, non desunt. Si lapidum molem & structuram spectes, Veronense post se relinquit, etiam si hoc , quâ parte corruerat , à civitate Verona sit restitutum , ut ipsi vidimus ex inscriptionibus ibi enotatis. Non itaque satis mirari queo *Lipsum* , præter nomen vix reliqui quid facientem huic amphitheatro , cap. v de amphith. ita verò ille: *Credunt multi, eximium etiam olim opus fuisse: non ego, qui scio majora multò & operosa magis habuisse Lugdunum & Viennam, & nobiles illas Gallia urbes. præ quibus quid Nemausus? Nomen tamen non injuria retinet, quia & pulchrum est, quod satis sit, & integrum magna parte.* Itane verò *Lipsi*? Concesserim, Lugduni & Viennæ fuisse amphitheatra, ex *Eusebio* in hist. ecclesiast. at vero, an nobiliora & operosiora fuerint, quo aucto-

auctore , quove argumento mihi persuaderi patiar, non video. Et dicis ; *Præ quibus quid Nemausus ?* Imo Nemausus , cum paullo angustior fuerit ipsa augustâ Româ suo ambitu, etiam Lugduno & Viennâ , quæ tunc temporis non ita amplæ erant, quin angustior fuerit, & ob id utrique præferenda, non vereor dicere. Demus hoc sine affectu ex vero majestati hujus amphitheatri, quod nec furor Gothorum, nec Saracenorum indigni conatus, nec flammæ Attilæ , nec ruinæ Martelli, destruere potuere.

Ante hoc amphitheatrum *Campus Martius* olim fuit, nunc ad alios usus locus commodatus.

CAPITOLIVM , *cap-dueil*, quod hodiè vocant *la maison Carré*, quadratum quidem ædificium est , sed in longitudinem tendens : frontispicium cum opposito , sex columnas habet ; latera singula decem ; totum quadratis saxis coopertum in deambulationum usus. Trajani volunt esse opus in honorem uxoris Plotinæ structum ; verum dubito, cum heic nec spatiosa illa ambulacra, porticus, peristylia, pergulæ, sedes, nec alia reperiantur, quæ Vitruvius & alii magistri in basilicis requirebant.

Non procul ab hac *domo quadrata* abest *tabula*, cui incisus *Pegasus*, cum inscriptione :

PROCVL ESTE PROFANI.

Haut dubiè locus Musis olim sacratu fuit ; nam, illas post Massiliam heic in cultu fuisse , testatur apud Eusebium Domitius Afer Nemausensis. Ibidem epigramma hoc inventum dicitur :

— Atroni. famam. barba-
cujus. Roma. libris. adserit-
amissos. ornat. titulis. en aspice-

quos.

quos. habet. incolumes. fovit. amore-
supremas. error. ne. possit. rumpere.

cer-

arte. sua. cavit. clausit. operta. fide.
Excipiet. maner. sua. qui. sine. lite.
reliquit.

laudabit. studium. cui. sua. cura. cau.

PORTA CORONAE insignem substitutionis
formulam habet & testamentum, quod Sincer-
us notavit. Ad propugnaculum hujus portæ
statua videtur *hominis* justâ magnitudine ma-
num capiti imponentis, denotans mimum seu
histrionem, varios hominum gestus in specta-
culis edere solitum.

Publicis his locis adnumeremus etiam *colu-
mnam cum salamandra*, Francisco I, cum urbem
ingrederetur, erectam. *triste* item *lignum* in an-
gulo vicus alicujus: arbor est à qua pensiles fiunt
laqueo suffocandi.

Intra privatas ædes ad angulum aliquem vi-
debis statuam Geryonis, hac figurâ; unum est
caput, duo corpora, iv pedes, brachia nulla.
hieroglyphicum amicitiae symbolum est, deno-
tans tres aut plures amicitia junctos unum tan-
tum constituere hominem. Geryon vero hic
unum tantum cur caput habeat, cum aliàs ex Lu-
ciano & Plutarcho constet, eum tricipitem fin-
gi, causa est è Justino petenda, lib. XLIV; qui
narrat, tres Hispaniae reges fuisse, & vixisse adeo
concordes, ut regnum, quod aliàs socium non
admittit, non bene nisi ab uno gubernari existi-
marint. In alia quadam domo inscriptio est:

CINTIAE. HONORAT.

FIDELIS. TABULA.

Facies

Facies est affabre facta, cum capillitio elatiore, quali hodie nobiles fœminæ turritam Cybelem referunt. *Grasser. dicit: Solebant antiquitus lautiores domina crinem fastigiare, & in summum verticem adstringere, in modum turris. unde Iuvenal. satyr. vi:*

—— Tot adhuc compagibus altum
Ædificat caput.

Insuebant etiam adscitos crines, quibus promissi non erant. *Apulejus lib. xi Mil. Adtextis capite crinibus fœminam mentiebatur. Habebant insuper adulterinorum crinium sutiles quasdam formas, quas capiti ut veras adponebant. Firm. Astr. l. 8, c. 7: Appositis alienis crinibus fictam pulchritudinem mentiantur. Tertul. de cult. fœm. Adfigitis nescio quas enormitates sutilium capillamentorum, nunc in galeri modum, nunc in cervicem retrò suggestum. Juvenalis crinem supposititium appellat. Vide Hieron. Epist. ad Demetr., ad Man. Artemidorum lib. i. Clem. Alex. Xiphil. Num autem viris hoc in usu quoque fuerit, relinquo. hodie inveniri qui turpissimis his nugis delectantur, ridiculum est.*

Plures antiquæ inscriptiones non raro videntur in ædibus, quæ dum ædificantur, aut terra aliqua foditur, à fossoribus inveniuntur. earum en aliquot:

Q. Q. N.

Trophimus. Ser.

G. L. N.

C. Valerius Germanus amicus.

D.

Pompejo Homuncioni Patri C.

T. Claudii Abascantiani vix. an. xxii. obitus est Narbona. Privin. T. Flavius Abascantius & Claudia Stratia PARAE.

Y

Q. Monejo

Q. Monejo Vercunda Narbonensi. tribuni militum Leg. VIII Gemol. Ælia Valentina marito B. M.

Lucilia L. filia Secundilla P. Attejus Saturninus uxori rarissima qua secum vixit ann. XX. H. M. H. S.

Sattia Myrtallis Maximia Calvina marito.

D. M.

Ummidia Cale Felicio pater Cale mater Myrtillus Tata, & Eros conjunx fecer. Vix. an. XVI. m. VIII, d. VIII.

D. M.

Pompejo Pannychi d. l. Ivirius Eutyches & Iunius Triphon T. Geminii F. T. Geminus Titullus patri.

Flaminica Vienna statuas aneas, auratas, cum corpusculis & vestituris basium, & signa Herculis & Mercurii & Castoris & Pollucis, cum equis. D. S. D.

D. M.

Baro Mansvetif. Quarta Ariam matern. fil. Auncio piissimo Deo Neman. x. Titullus Persens Horologium & cerulas II argenteas.

D. M.

Primnia Comitilla, qua vixit an. XX, cives, Mediomatrica, maternus, Nemanus, arator Cos. & Lucius Lucinus, mensor frumenti numer.

Casaris minister. Casaris corpore custos, ab epistolis, à ciatho, castellaris aqua, Claudia Verna à veste regia, à suppellectili dispensator, Aug. N.

D. M.

Livii Lucrini L. Iulius pecuriaris. liberto optimo & pientissimo.

Et quieti aterna Eutichia filii dulcissimi.

Beryllus. Esse. lib. XX. Nat. Græcus An. XXV Nomas. conjunx vir. B. mer.

ISIS

I S I S.

SARAPIS. *Vasta Diana Somni H N S. N. VI. Et Phalar II Chrysen. C. H. β. GN A. deorum argentea castrensis domo habebas. item dedicatione templi Isis & Serapis Deo domibus Nemausensium & ornamentor. singulis xv. ita ut in publico versentur distribui iussit. inque ejus domus Talen. H S. N. x. reliquit. Item imaginem Martis argenteam ex Amnagensib. dedit C. ordo, Bitur.*

Si plures statuas videre cupis, cum Abrenetho Rectore canonicum quendam invise, antiquarium & collectorem raritatum. Præter hæc in urbe notabis *turrim* (*la tour Vinatiere*) ex vini vestigalibus structam; *turrim* item *boæologii*.

Sed recipiamus nos extra urbem ad monasterium & abbatiam *Banville*; ubi monticulus argillofus, incolis *Montjouxien*, olim Judæorum cœmeterium. pro quolibet ibi cadavere sepeliendo numerabant monachis Judæi certam piperis quantitatem.

Inde ad templum *Dianæ*, quod appellant *de la Fontaine*. hodiè monasterium religiosarum est. Quod penes fontem exstructum est, videtur nomen sortitum. Hoc dignum visu est. Ostentat rudera magnis lapidibus ejusdem quantitatis, sed sine cemento interjecto stantibus. Adsunt columnæ, excavata armaria pro positu deorum; foramina item è quibus fumus in sacrificiis excitatus exiit; loca item victimis mactandis, ubi cruore parietes tangebantur. Sunt, qui hoc templum Vestæ faciunt. sed negamus hoc cum *Poldo*, tùm quia Romani templum Vestæ in meditullio urbis, ut Vestales virgines in medio populi à malefaciendo absterrentur, locare, non ad muros urbis, qui huic templo vicini adhuc conspiciuntur: tùm quòd forma Vestæ templi erat

rotunda & circularis, uti Pantheon Romanum à M. Agrippa excitatum; *Polyd. Virgil. lib. IV de invent. rer. c. 14.* hoc verò templum fuit quadrangulare.

Propè abest FONS DIANÆ, ob luciditatem & salubritatem celebris, cui tamen Burdigalensem præposuit *Ausonius*:

*Salve urbis genius, medico potabilis haustu,
DIVONA, Celtarum lingua fons addite divæ.
Non Aponus potu, vitrea non luce Nemausus
Prior; aquæque non prior amne Timæus.*

Fons hic lacui similior est. in medio ejus vortex est, sive vorago, in quam si homo vel bestia incidat, perit, quia fundum non habere ajunt. Ex hoc fonte aqua per canalem in urbem ducitur pro usu incolarum, ferramenti ferreis firmatum. per hunc Protestantes ingressi sunt, ut suprà retuli, & noctu urbem occuparunt.

Porro paullulum eundum est, & ab incolis quærendus locus, ubi *echo* suavissimam resonat distinctamque vocem. foramen exiguum est, parumque excavatum, sine ulla profunditate, in pede montis; cui si pronus adponis os, cantans vel clamans, posticâ montis parte singulas à te editas voces, repetitas audient comites tibi præsentes.

In summitate montis proximi *turris* extat; sub qua templum & fons Dianæ subsunt, adpellata *la Tourre-magne*, quod magna fuerit & propugnaculo usurpata: aliis *Turris Romana*, quod à Romanis dicitur ædificata. elegantia non mentitur artifices; optica artificia ad situationem urbis facientia notantur, non cuivis obvia. lapidum tanta est durities, ut robustissimus, etiam si diligentissime operetur, vix totum diem mediæ glaci quantitatem de turri hac deicere possit. Ita de
hujus

hujus turris robore dici potest, quod legitur apud Herodian. lib. III de Byzantio, qui dicit, eos qui urbis destructionis erant spectatores, æque fundatoris & architecti admiratos fuisse. Hoc in jugo ubi stas, urbs cum circumfictis agris egregio prospectu tibi ostenditur.

Quo facto dimitto te rursus in urbem; & inde in viam primo salebrosam, mox frumento & vino abundantem, ad *pontem* usque *Codonianum* (*le pont de Codonian*) III mill. inde ad opidum *Lunellum*, medio mill. est; ubi divertimus à l'*escu de France*. Quod hic videas, *fortalitium* est, non ita multis ab annis à rege erectum. ingressi hoc sumus, & propugnacula, quæ IV sunt, permissu gubernatoris lustravimus. Ab hoc opido prope abest in campo aperto situm diversorium *pont Lunelle*, totius Gallix celeberrimum; per bella vero multum hodie devastatum. Pagi *Valergues*, *S. Brest*, *Castelnau* interveniunt, quàm V milliarib. ad urbem *Monspelim* venis. Ad portam regis erant excubæ, quæ rentes de statu nostro; quo intellecto, scloperisque ibi nostris in custodiam ad exitum usque depositis, intromissi deductique sumus in hospitium *au cheval blanc*. ubi

——— *Super omnia vultus*

Accessere boni, nec iners pauperque voluntas.
ædium hera licet exquisito apparatu nos exciperet, frequenter tamen,

Et veniam dapibus nullisque paratibus orans,
se excusabat.

M O N S P E L I U M.

VARIA huic urbi affinguntur nomina & derivationes. Alii à monte vicino, olim qui dictus *Pelins*; alii à moribus puellarum, quæ heic

forma interiore & exteriori selectæ sunt, derivant: vestimento indutæ serico albo, nobiliores manicis longioribus à plebeis discriminantur. *Agathopolin* etiam sunt qui volunt dictam, quasi urbem bonorum hominum, sive bonorum è terra provenientium; quo nomine hic locus dignus. Sita verò est civitas in provincia *Langnedoc*; quæ differt ab illa, quæ dicitur *Languedony*. ut olim Francia in duo regimina fuit divisa: in linguam *ony*; cujus caput Luteriæ; & linguam *oc*. sed de his *Pasquier in memor. Franc. l. I, c. 13*. Provincia hæc ad occid. respicit montes Pyrenæos, ad merid. mare mediterraneum, ad septentr. provincias *Quercy* & *Averniam*, ad orient. partem *Delphinatus*, partem maris mediterranei. Aër hic purus, calidus & salubris, præsertim iis locis, ubi è mari adscendentes vapores cum non alterant. Proveniunt heic generosiora totius Galliæ vina, in copia sunt perdices & coturnices; triticum optimum cum frugibus, quotidianis apponitur mensis; nec desunt pisces & alia tabulæ condimenta, delicæque, tam vili pretio vix alibi coëmendæ. Ipsa urbs monticulo plusculum elato inædificata est, formâ ovali, muris & fossis munita, quæ tamen deformata novissimâ expugnatione maximam partem jacent dejecta. Quæ in urbe sunt, primum videamus, post quæ extra eam.

IN URBE plateas videbis angustas, sed ædes angustas & elegantes è quadrato lapide, excelasque, ut arceant intensum radiorum solarium calorem.

Templum inter reliqua, quorum LXXX numerarunt olim in urbe, superest *D. Petri*. cujus vastæ moles, columnæ, muri, duæque turres arguunt quid structuræ olim fuerit. Hujus, ut &
D. Vi-

D. Victoris, apud Massilienses structor dicitur pontifex Urbanus V, huic urbi faventissimus; quod academia testatur.

Templum D. Virginis consecutum, totius urbis & conterminorum ad Pyrenæos usque largitur prospectum.

Academia anno c l o c l xxxvi fundata ab Urbano V, multum incrementi sumsit à Saracenis huc migrantibus; qui dum essent Arabes, Avicennæ, Averrois & aliorum discipuli, medicum studium heic florere fecerunt; quod apud Hispanos, Italos, Anglos, Scotos, Germanos ubi innotuit, confluxerunt illi ob loci amœnitatem, aëris salubritatem, victus commoditatem, herbarum multitudinem, doctorumque experientiam; quorum catalogum adjicere nimis longum esset. Sunt iv ex recta linea *Saportæ*, quorum in ultimò degnati domo uni eidemque tabulæ singulorum us adpicti conspiciuntur:

SACRIS SAPORTARVM MANIBVS.

Ludovico Saportæ abavo, acad. Monsp. Doctor. & Profess. regio, Caroli VIII Francor. Regis Consil. & Medico, postquam vixit Arelatis an. ætatis cxx.

Lud. Sap. Lud. filio, avo, academ. Monspel. Doctor. & Profess. regio Tholosæ postquam abiit ætat. lxxx.

Antonio Sap. Lud. filio patri suo, acad. Monspel. Doctori & Profess. regio & in eadem Cancell. Judici atque Decano, Reg. Navar. Reginaeque archiatro Monsp. postquam vitâ functus an. ætat. lxx.

Joan. Sap. Ant. fili. acad. Monspel.

Y 4

Doct.

Doct. M. Reg. Profess. & Procancell. honoris hunc inanem tumulum piissimum cor. monument. imaginesque auro imbracteatas sibi sæpius exosculandas statui, poni exstruique voluit supremo pietatis officio dulcissimæ Saportarum reliquæ

Jon. Saporta æt. VIII.

Stephan. Saport. æt. m. XV.

Prodesse non præesse.

*Absite impii ab hoc cenotaphio,
Atque manus procul pellitote
Lividas virtuti, invidas gloriaque,
Neque cessitem vellite de bustis,
Auselcium benè memoriam vellicite.
Aliud qui faxit, sacer esto.*

Collegia præsertim sunt occupata medicis, theologia à ministris ecclesiæ docetur, juris studium quiescit, olim à Pacio, qui Valentis Carvarum nobis in visu fuit & usu, celebre. Inter medicos locum sustinuit olim facetus ille Gargantua & Pantagruelis scriptor, RABELAESVS. ejus è lib. VI de vita Thuani prosopographiam adscribam:

Thuanus Chinone hospitium habebat in domo opidi amplissimâ, quæ quondam Francisci Rabelæsi fuit; qui literis Græcis Latinisque instructissimus, & medicina, quam profitebatur, peritissimus, postremo, omni studio serio omisso, se totus vitæ solutæ ac gulæ mancipavit, & ridendi artem hominis, sicuti ipse agebat, propriam amplexus, democraticâ libertate & scurrili interdum dicacitate scriptum ingeniosissimum fecit, quo vitia regni que cunctos ordines quasi in scenam sub fictis nominibus produxit & populo deridendos propinavit. hominis ridiculi,

culi, qui totâ vitâ ac scriptis ridendi aliis materiam præbuit, memoria à Thuano & Calignono heic renovata est, cum bellè cum Rabelæsi manibus actum uterque diceret, quòd domus ejus publico diversorio, in quo perpetuæ comessationes erant, hortus adjacens ad ludum opidanis per dies festos se exercentibus, projectum in hortum despicens, in quo, cum literis operam dabat, libros habere & studere solitus erat, vinaria cella inserviret; ex eaque occasione Thuanus à Calignono invitatus hoc carmen extemporaneum fecit:

Ipse Rabelæsus *ἡλὼς ποὶδς* loquitur:

Sic vixi, ut vixisse mihi jocus, atque legenti,

Quos vivus scripsi, sit jocus usque, jocos.

Per risum atque jocos homini data vita fruenda,

Inter amarescit seria felle magis.

Et nunc ne placidos ladan quoque seria maneis,

Cavit Echionii provida cura Dei.

Nam quæ à patre domus fuerat Chinone relicta,

Qua vitreo Lemo vix amne Vigenna fluit;

Postquam abii, communis in usum versa taberna,

Latifico strepitu nocte dieque sonat.

Ridet in hac hospes pernox, ridetur in horto,

Cum populus festo cessat in urbe die:

Tibiaque inflato saltanteis incitat utre,

Tibia Pictonicos docta ciere modos.

Et quæ musæum domino, quæ cella libellis,

Nectareo spumat nunc apotheca mero.

Sic mihi post minimum vitæ tam suaviter actum,

Dent hodiè ad præscos fata redire jocos.

Non aliâ patrias adeis mercedelocare,

Vendere non aliâ conditione velim.

Rabelæsi pileus & toga adhuc servantur, à nobis visa, rubra, sed obsita & lacera. Catellanus impiger nobis interpretes erat ad singula. Medicus

creandus Monspeliî septies togam illam induere tenetur: primâ vice, ubi in baccalaureorum censum adscribendus, togâ hac indutus juramentum publicum apud Decanum deponit, pro receptione gratias agendo: quater deinde ubi pro intentione disputare nititur: sextò ubi punctum rigorosum ei traditur: & tandem quando de illo disputare cogitur.

Theatrum anatomicum cathedram admodum vetustam custodit è marmore sine omni ornatu.

De acclamatione novorum Doctorum in promotione, *Vade, & occide Cain*, certi quid adponere non possum.

Professoribus olim magna fuit observantia exhibitâ; iisquæ, antequam statum esset salarium, in more fuit, ut à studiosis obviam in platea venientibus emptâ aliquâ re, vel vilis etiam pretii, & solidum non excedentis, donarentur: hodiè vero opulentissimi isto auctario non egent.

Quod ad ædificia politica, de *CYRIAM*, quæ ex reliquiis palatii regum Majoricanorum, quæ urbi imperabant, satis crasso adhuc muro superest. In hac vide *facellum & cameram rationum*. *Sacellum* habet humatos nobiles, quierant regis officarii, sed à civibus occisi; quæ res movit regem ad seriam in cives vindictam. Inter poenas numeratur, quod Monspelienses, cùm magistratus regios crudeliter, convocato per sonitum campanæ populo, trucidassent, potestate pulsandi campanas multavit rex, atque id jus transulerit ad academiam. *Arnif. de jur. Maj. p. 331. è Nic. Gill. in Hist. Franc.* Accidit hoc ad annum Christi cIocccLXXIX, quo Duci Andegavensi restitère. erat is regis Caroli V Sapientis frater & vicarius, cives insolitis exactionibus gravans, cùm non ita multis ab annis coronæ

Fran-

Franciæ cives adscripti fuissent pretio cxx mill. aureorum, per Philippum Valesium VI hujus nominis, anno Christi clōcccxlīx. *Vide Annal. Franciæ. Camera rationum*, quæ similis Parisiensi; in qua redduntur rationes accepti & expensi à Quæstoribus regiis in terra Languedocensi.

Magistratus opidanus, qui urbi præfatus est, VI personis constat; quæ sunt, *nobilis, patritius, civis honestior, mercator, opifex & rusticus*. Hi quotannis magistratu abeunt, in curia, penes regum icones, depicti.

Cives in VI cohortes sunt divisi; quarum una diebus dominicis, ubi sacra peraguntur, excubias agit ad portas clausas. Hæc olim faciès fuit: modo cives armis omnibus exuti militem numerosum in urbe in domibus inviti habent numero IIII clō, cui omnis custodia urbis nomine regis demandata.

Accedit, quod primum visu dignum est, *EXTRA VRBEM, fortalicium*, à rege post expugnationem structum, ut urbi sit instar fræni si resistere occiperet.

Alterum prope urbem quod est, *hortus est regius, (le jardin du roy)*, à rege Henrico IV operâ Ranchini medici anno clōlxxcv structi cœptus. Frontispicio regis insignia apposita, cum hoc lemmate: *HIC ARGVS ESTO, NON BRIAREVS*. Interius primum ambulacrum Henrici IV regis, reginæ uxoris, & filii Delphini ostendit icones & inscriptionem:

UTILITATI PVBLICÆ.

Henricus IV Galliarum & Navarræ rex invictissimus, ut Musis inter armorum strepirus militaresque efflagitationes sua

sacra restitueret, hæc regiæ in ipsas clementiæ & clientelæ susceptæ insignia ponens, fortissimis Heroibus Henrico Duci de Montmorancy Galliæ. Connestabulo, Annæ de Levi Duci de Ventadour ac provinciæ hujus Proregi, & Carolo de la Tour Duci de Bouillon ac Galliæ Marschallo gratificans, celeberrimum hoc Medicinæ sacrarium viro rerum anatomicarum & herbariarum professori donavit, perhonorificamque professionis provinciam Richardo de Belleval Doctori Medico imposuit, eique dissectorium & hortum hunc detulit, nec non suasore D. Andrea Huralto D. de Maisle, in secretiori suo confessu consiliario, profapiâ cunctisque per Europam legationibus clarissimo & de hac provincia meritissimo, post perceptam loci commoditatem summâ liberalitate amplificat, &c. &c. Desunt quædam. Hortus hic regius iv in ordine habet ambulacra, tria ab hoc, quartum ab illo latere, cum his titulis: *Planta quarum in medicina his temporibus maximè usus. Planta odorifera, venenata, umbellifera, spinosa, cathartica, & scandentes, &c. Planta que in clivis, montibus, fruticetis, dumetis & locis nebulosis adolescunt. Planta que in umbrosis silvis, udis, uliginosis & palustribus proveniunt. Planta que in*
aspe-

asperis, saxosis, apricis, & in ipso litore nascuntur. Singulæ ad methodum commoditatis & naturæ rectè sunt dispositæ. Quodlibet horum ambulacrum se rursus in iv itiones dispescit. *Simplicia*, quæ vocant, sunt xii clo; quælibet herba areolis insita, nomine suo catalogo est inscripta, ut inventio ejus tanto facilior sit quærenti. Adsunt ibi fontes salubres & elegantis structuræ. Fornicem ibi notabis, in cujus angulo si vel mussitando quid effers, id alter in altero angulo opposito distinctè percipit, clàm aliis in medio stantibus, & nihil audientibus. Rarum hoc architecturæ est ædificium. Simile quid artis hujus observavi *Mantua* in Ducis palatio, *THE* dicto, ante urbem sito: *Heydelbergæ* item in majori arcis atrio, formâ rotundâ structo. Convexitatem puto causam esse, ut echo per arcus repat ad oppositos angulos. Curioso fundamentum rei non est negligendum.

M A G E L L O N A.

REmotiori viâ ab urbe *ii nim.* milliar., sita est *MAGELLONA*: Equis ivimus ad *villam novam* opidulum, conducti ab hospitis nostri filio; qui noster, ut intromitteremur, erat pararius. In *Villa nova* relinquuntur equi; ad lacum petuntur navigia, quibus med. mill. trajicitur: sub adventum cave à canibus castelli custodibus; gladiisq̃ue depositis ad aræ portam, ascende. Gratus noster præfecto arcis erat adventus; affectum oblatione vini generosi signabat. Quæ heic notes, est antiquitas castelli, à mari formâ insulæ circumdati. Olim ejus major amplitudo, ut notæ superstites testantur. Olim etiam episcoporum *Monspeliensium* sedes & sepulturæ; testantibus inscriptionibus, quarum

recentissima est annis LXXVIII. Heic Juriscō-
sulto Rebuffo sua dicitur esse quies. Circumdu-
cebamur à præsidiariis ad fontem salis & dul-
cis aquæ, tandemque fabulâ bellæ Magellonæ
heic repetitâ actum signabamus. Stagnum, quod
renavigare opus erat, nebulosis suis exhalationi-
bus olim pestis frequentis causa fuit; verum ru-
pto aggere nebulæ cessarunt cum peste, ita ut
huic nullus amplius heic locus sit.

Si longius Monspelio excurrere voles, sunt
tres montes; quorum, quasi cæterorum caput, est
Mons lupi, IV mill. distans. alter, *Hortus Dei*,
ob amœnitatem & fertilitatem XII milliarium.
tertius, *Mons ceti*, cujus caput, dorsum & cau-
dam repræsenterat, IV mill. Monspelio abjunctus.
Hi montes sunt rariorum herbarum & arborum
horti. Ad HORTVM DEI pagus est, in quo PV-
TEVS, ad cujus accessum incolæ adventantes non
admittunt; aut si admittunt, ne quid in eum in-
jiciant, sub poena monent, propter fulgura &
tonitrua, quæ inde concitari ajunt. Ibid. opid.
Vigand, ubi fontes reperiuntur; in iis aquæ in
saxa, formâ variegatâ & nitore candidissimo,
concresecunt; saccharum existimes candidum, si,
præter usum, visus solus accedat. AD MONTEM
CETI marmora fodiuntur & scinduntur. in jugo
castrum est milite præsidiario firmum. ad pedem
est portus contra incurstationes prædonum Tur-
cicorum munitus.

Tantum de iis, quæ intra & extra urbem vi-
deri merentur: Quoad INCOLAS; sunt illi po-
tissimam partem reformatæ religionis. Cives
complures è Maranorum posteritate ibi inve-
nies superstites. Illi enim è Saracenica gente
prognati ita excreverant, ut Ferdinandus Ca-
tholicus anno 1500 eos cum cxxv
Judæis

Judæis ex Hispaniâ ejiceret, quorum reliquias Carolus V post expulit. Horum multi in hanc oram venientes jus civitatis obtinuerunt, professione & titulo pharmacopæorum; quæ ars etiamnum heic in flore & magno usu, cum ager circumvicinus variis herbis, fructibus etiam exteris, confitus sit. Copiosa heic crescit *stachas Arabica*, *thuis*, *tamariscus*, *terebinthus*, *rosmarinus*, & alia, alia; unde pulveres, olea, & alia medicamenta conficiuntur. Quid dicam de granis *alhermes*, quæ in Monspelienti luxuriosissima quantitate colliguntur, & ad peregrinos populos in usus tinctorios exportantur. Quid de ipsa nobili antidoto, quæ dicitur *confectio alhermes*; & ad syncopen, palpitationem cordis, virium instaurationem & alios affectus singulare remedium est? Ista omnia ab experientissimo viro *Laurentio Catelan*, pharmacopæo excellentissimo, disces, coëmes, & asportabis; addet pulveres non unius generis; *dentiscalpia* è *lentisco*, olea, & quæ isthic loci rara pluria. Reliqui cives mercaturam exercent & opificia; heic ceræ dealbatio, ibi æris viridis confectio (*verdet* illis) conspicitur; heic vitrorum pictorum, ibi cultrorum & forficum sunt officinæ, alibi è vario ligno lagenæ, doliola & pocula pro discutienda melancholiâ tornantur, alibi culcitraz laneæ texuntur. ad summam, quisque in hoc salubri solo suo operi operatur.

Viso Monspelio & agrè relicto, (singularia siquidem hospitalitatis officia ibi nobis exhibitæ,) iter nostrum perreximus. ad portam sclopetata, sub adventum excubitoribus tradita, nobis reddita fuerunt. Comes nobis erat in parte itineris filius hospitis, usque ad pagum *S. Jean de Bedaz*. Ad sinistram est relictum opidulum *Fron-*
tigna-

recentissima est anni c LXXVIII. Heic Jurisconsulto Rebuffo sua dicitur esse quies. Circumduebamur à præfidiariis ad fontem salæ & dulcis aquæ, tandemque fabulâ bellæ Magellonæ heic repetitâ actum signabamus. Stagnum, quod renavigare opus erat, nebulosis suis exhalationibus olim pestis frequentis causa fuit; verum rupto aggere nebulæ cessarunt cum peste, ita ut huic nullus amplius heic locus sit.

Si longius Monspelio excurrere voles, sunt tres montes; quorum, quasi cæterorum caput, est *Mons lupi*, IV mill. distans. alter, *Hortus Dei*, ob amœnitatem & fertilitatem XII milliarium. tertius, *Mons ceti*, cujus caput, dorsum & caudam repræsentat, IV mill. Monspelio abjunctus. Hi montes sunt rariorum herbarum & arborum horri. Ad HORTVM DEI pagus est, in quo PVTEVS, ad cujus accessum incolæ adventantes non admittunt; aut si admittunt, ne quid in eum injiciant, sub pœna monent, propter fulgura & tonitrua, quæ inde concitari ajunt. Ibid. opid. *Vigand*, ubi fontes reperiuntur; in iis aquæ in saxa, formâ variegatâ & nitore candidissimo, concresecunt; saccharum existimes candidum, si, præter usum, visus solus accedat. AD MONTEM CETI marmora fodiuntur & scinduntur. in jugo castrum est milite præfidiario firmum. ad pedem est portus contra incurstationes prædonum Turcicorum munitus.

Tantum de iis, quæ intra & extra urbem videri merentur: Quoad INCOLAS; sunt illi potissimam partem reformatæ religionis. Cives complures è Maranorum posteritate ibi invenies superstites. Illi enim è Saracenica gente prognati ita excreverant, ut Ferdinandus Catholicus anno 1552 eos cum cxxvclx Judæis

Judæis ex Hispaniâ ejiceret, quorum reliquias Carolus V post expulit. Horum multi in hanc oram venientes jus civitatis obtinuerunt, professione & titulo pharmacopæorum; quæ ars etiamnum heic in flore & magno usu, cum ager circumvicinus variis herbis, fructibus etiam exteris, consitus sit. Copiosa heic crescit *stæchas Arabica, thus, tamariscus, terebinthus, rosmarinus*, & alia, alia; unde pulveres, olea, & alia medicamenta conficiuntur. Quid dicam de granis *alkermes*, quæ in Monspelienſi luxuriosissima quantitate colliguntur, & ad peregrinos populos in usus tinctorios exportantur. Quid de ipsa nobili antidoto, quæ dicitur *confectio alkermes*; & ad syncopen, palpitationem cordis, virium instaurationem & alios affectus singulare remedium est? Ista omnia ab experientissimo viro *Laurentio Catelan*, pharmacopæo excellentissimo, discas, coëmes, & asportabis; addet pulveres non unius generis; *dentiscalpia è lentisco, olea*, & quæ isthic loci rara pluria. Reliqui cives mercaturam exercent & opificia; heic ceræ dealbatio, ibi æris viridis *confectio (verdet illis)* conspicitur; heic vitrorum pictorum, ibi cultrorum & forficum sunt officinæ, alibi è vario ligno lagenæ, doliola & pocula pro discutienda melancholiâ tornantur, alibi culcitraz lanæ texuntur. ad summam, quisque in hoc salubri solo suo operi operatur.

Viso Monspelio & agrè relicto, (singularia siquidem hospitalitatis officia ibi nobis exhibita,) iter nostrum perreximus. ad portam sclopetata, sub adventum excubitoribus tradita, nobis reddita fuerunt. Comes nobis erat in parte itineris filius hospitis, usque ad pagum *S. Jean de Bedaz*. Ad sinistram est relictum opidulum *Fron-*
signa-

tignannum penes stagnum Advaticum sive Narbonensem. Ager hic vini generosissimi muscatellini ferax est, tametsi incolæ leprâ quâdam corripi dicantur. In maritima illa vicinia est pagus *Peru*, ad quem fons dicitur esse, febricitantibus sanitatem, bestiis autem mortem adferens, sanis omni ejus usu interdicto. Itinere hoc porro itum est inter vineas fœcundissimas, è quibus botros insolant & uvas, easque ob calorem solis, quem patiuntur recipiendo, *passas* deinde vocant; & sub vesperam v *mill.* in pagum *LOUPIAN* devenit; ubi in diversorio, *ancheval blanc*, puellæ villicæ nobis obtulêre florulentos fasciculos.

Altero mane *III mill.* perreximus ad fluvium *Eronem*, (*la riviere d' Erhand.*) naulum pro singulis equis erat duorum solidorum Gall. Ibi prope est opidum *S. Tiberii*, in fertili & amœna planitie situm; cæteroquin parum ibi quod memorem. In devexitate viz supersunt arcus aliquot pontis, à reformatis destructi. Ad sinistram videtur *Agathopolis*, (*Agde*), opidum exiguum, nec splendidum, à mari Narbonensi non multum distitum. Isthinc fœcundiori solo *III mill.* ad opidum *Beziers* venimus, pransuri amplo & eleganti in hospitio *à nostre Dame*.

B O E T E R R Æ.

HOC ei verum nomen ex veteri marmore;

M. Junio Philippo Nobiliss. Cæsari Principi juventutis Septimanorum Bœterr.

Volunt aliqui, ob annonæ copiam urbis nomen dictum quasi *bis-terra*. Olim Colonia Septimanorum fuit, sita in colle vitifero. vinum laudat

dat Plinius, in agro Biterrensi proveniens. Agri undique sunt fœcundi; rivi piscibus pleni; opidi structura parum inæqualis: sunt fossæ & muri, arx etiam pro tutamine munita.

Templum cathedrale elatiori in parte positum est ad urbis extremitatem. sub imo pede labitur fluvius *Orgius*, sive *Orgio*, (Massonio sic appellante) mox sese in mare Narbonense mergens.

Hinc ad *templum Iesuitarum* te confer, miraberis in quodam conventûs conclavi fascinatus quasi oculos 12 artificiosissimè pictas tabulas, optica arte ita formatas, ut neminem nisi decipitum dimittant. sunt duo parietes, rimas ostendentes, & ruinam minitantes, armamentarium cum atramentario, cadaveris caput, candelabrum, crux, clavi & murus ligneus. singula visum fallunt, ut vel manu tangere, apprehendere, & rei veritatem experiri velis. Hæc velim ne negligas visu; Patres omni humanitate te excipient, admittent, sed sine joco & risu non dimittent.

Præter hæc videbis alio loco rudera amphitheatri alicujus, & hanc inscriptionem alibi:

VIVIRO AVGVSTALI

JVLIAE C. F. TERTVLLAE

DECIAE T. F. PROCVLLAE

HEREDES EX S. TESTAMENTO.

His visis itum est ad prandium, turdis, perdibus & aliis lautioribus avibus structum, juncto vino muscatellino, & ista omnia, addito vestoris pabulo, XVI solidis Gall. quibus numeratis perreximus itinere jucundo & solo frumentifero ad pagum *Nysse*. Occurrit in via mons; ad quem vicus *Trente* situs, proverbio Gallico nomen fecit; *l'ay ven d'une montaigne trente & deux villes*; præter vicum nimirum *Trente*, videre potes *Baterres* & *Narbonam*. Similis jocus natus est in Italia

Italia apud Bononienses. extra portam in jugo montis monasterium D. Michaëlis situm est ; penes id si arex instas , videbis centum & tres urbes ; nimirum opidulum , *Cento* cui nomen, *Modenam, Ferraram & Bononiam*.

A pago *Nysse* monticuli aliqui lapidosi occurrunt ; mox rursus via plana tamariscorum dives, ad fluvium usque *Atacem*, (*Aude*,) sesquimill. à prandio sumto. trajectis vectoribus , (pro singulis 2 solidi solvendi erant,) ad vicum *Coursan*, rursus sesquimill. tendentes , per frumenti feracissimum solum *Narbanam* tandem venimus : mill, pernoctatum *à l'Ange*. Ad portam sclopeti custodibus dantur servanda ad discessum usque.

N A R B O.

Nomen auctores derivant alii à Narbone, provinciae istius Galliae Imperatore ; alii à Narbone fluvio ; alii ab Harbone xii Gall. rege, mutata hodie littera H in N. Addunt varias appellationes. *Ciceroni* est specula ac propugnaculum Italiae ; *Plinio*, Colonia Decumanorum, à militibus x legionis. Ter colonias excepit, ante Jul. Caesarem, à Lucio Crasso oratore, adhuc adolescente, à Caesare ipso, & post Caesarem à Tiberio. Dicta fuit *Iulia paterna* ; quod testatur elegans marmor, è terra effossum anno Christi c lxxvi, nunc ad bivium domus Archiepiscopalis positum ; quod habes legere in *Antiquitatibus Galliae*, pag. 679, & seq.

Hodie est propugnaculum contra Hispaniam, à qua xii duntaxat leucis distat. Opidum situm est ad *Atacem* fluvium, qui secatur eam, & ponte excellenti, domiciliis vestito instar platearum, reunit. *Qua terram*, habet planitiem amoenam ac fer-

ac fertilem; *Quà mare*, derivatur ex eo canalis, ad portam ducens navigia & reducens; imò ab urbe 1 leuca in mari constituens portum, à quo navigia dimissis malis per fornices lapideos in urbem deducuntur. Ibi *statio* est navium, ad quam ara live statua cum hac inscriptione: ANCHISES DE BONONIA F. L. P. I. AN. M D XXV.

Quà munitionem, ars & natura ei subvenere. Ars profundas ac paludosas fossas, muros firmos & crassos, aggeres, propugnacula & alia munimenta fecit; natura extensam planitiem & paludes undiquaque inaccessibiles addente, ita ut non postrema sit ex hoc puncto inter Galliarum urbes. Ipsa moenia non pauca inclusa habent monumenta & lapides sepulchrales, partim regum aliquot Franciarum, partim priscorum Romanorum, non tamen lectu faciles, descriptu difficilliores, quòd non permissum valla conscendere sine perfecti consensu; nedum quædam exscribere, ob vicinum suspectum Hispanum; ideoque perpetuus ibi miles & numerosus Galliarum regis in prasidio; ut finibus Galliarum contra invasionem bene sit prospectum. *Quà internam opidi structuram*; est ca ad longitudinem magis quàm rotunditatem facta, & mediocris amplitudinis: platearum satis amplarum; domus verò non superbæ, sed humiles, cacumina sua non in altum erigentes, ob aggeres scilicet urbis altiores, impedièntes extrinsecus ædium visum.

TEMPLVM unicum *D. Insi*, ut reliqua taceam, heic commendatur; elegans & concinna structura, capacitas & luciditas ei lumen dant; famam verò habet ab introconspiciendis, quæ, præter *organum musicum*, sunt pluria Cardinalium, archiepiscoporum & episcoporum monu-

men-

menta. Accedit *monumentum Philippi regis* in medio choro, elevatum sculptâ cum statua è nigro marmore :

Sepultura PHILIPPI bonæ memoriæ quondam Francorum Regis filii beati *Ludovici*, qui Perpiniani calidâ febre ab hac luce migravit, III Non. Oct. cIo CC LXXI.

Ibi ante altare majus, tabula è marmore notetur longè pulcherrima, longitudine xv spithamarum, latit. viii. Alio in sacello est tabula, LAZARI resuscitationem repræsentans. nota cada-verosam faciem & putrefacienda membra. Alio rursus, tabula est *extremi judicii & purgatorii*. Singula magni artificii & maximi æstimii. Si è templo *turrim* contiguam conscendere velis, invenies cccc gradus, vel præterpropter, sed non poenitebit te laboris, ubi ad fastigium veneris.

Supremum ecclesiarum caput est archiepiscopus. ad ejus palatium est lapis sepulchralis, è marmore longo, lato & crasso, sequentia è quo faciliora lectu enotavi :

DO ✠ DO ET ✠ DO. MISER. AN.

E. IM. HOC C. L. I. T. E. ANNO

III. CŞ. VALENTINIANO. AVG.

VI. III K. L. D. XVIIII. ANNO

EPTVS RVSTICI & C.

Ex hoc lapide sunt qui sedem archiepiscopalem deducere volunt à Decim. Rustico Agratio, qui olim Joviniano Imperatori à secretis fuisse scribitur, raptus ad martyrium è Comite Constantino cum pluribus Arvernatis anno Christi cccc LXII.

Prope

Prope à palatio abest sub grandi fornice dependens ferrea immensi ponderis anchora, in testimonium, archiepiscopum etiam dominio maris praeesse.

Qua profana aedificia, est PALATIUM regis in area ad portum, antiquitate magis quàm magnificentia celebre. Structorem volunt dare Carolum M., & id evincere Cruce, nigro è lapide, quam pro sigillo ei tribuunt, in uno parietis latere adhuc videndam.

ARMAMENTARIUM regium non longe inde abest; in quo tormenta magna c, & plura.

Olim egregium heic *Capitolium* fuisse, è Sidorio probari potest, sed ejus nulla hodie indicia supersunt; ita vetustas, & exteri hostes Gothi & Vandali, quidquid magnifice struxerant Romani, destruxere.

Amphitheatri rudera in ædibus hospitii ad T. albam adhuc comparent. Reliqua omnia deleuit posterius sæculum, licet *Narbona* prima omnium in Europâ colonia Romanorum credatur, & propterea Romæ etiam amicissima, ita ut tempore Antonini Pii, (*Iul. Capitol.*) incendio memorabili *Narbonam* affligente, circa annum Christi c. XLV, ipsa quoque Roma ccc. ædium conflagrationem perpeffa sit; non secus ac ob sympathiam quandam frater unus ex alterius morbo, per se non contagioso, morbum concipere sæpe videtur.

Narbona egressi habuimus ad sinistram montes Pyrenæos nive albicantes, & Aquitaniam in parte. Illic (*Perpignan*) *Pyrrpinianum* est ILLI leucis nobis absum, quasi porta incendii & principium ejus, quod olim incolæ isthoc loco ignem subdere corpere. Isthic sunt *Bearnenses*, *Bizornenses* & *Armeniacy*; de quibus alibi. Heic cum

cùm simus in confinio , satis sit pro cautela notasse , ibi gentem esse è colluvie hominum natam , quos *capots* appellant ; putarim à penula cucullata ; Existimantur maximà ex parte leprosi , ideoque à popularibus & consanguineis fugiuntur , arcentur à frequentia & consortio hominum communi , occupant suburbia , discriminati ab opidis , cùm interiùs laborent morbo incurabili , & halitu contagiosissimi fœtoris inficere alios per cohabitationem possint ; uterque sexus , licet sequior minus deformitatis in vultu ostendat , eo laborat ; viri ad officia publica non admittuntur , imò pro servis in republ. geruntur ; opificia tractant lignaria , & omne servile opus faciunt : hæreditas , quam si qui relinquunt in re lautiori constituti , non transit ad posteros , præter mobilia , quæ etiam metu contagii ab hæredibus non accipiuntur. De *Armeniacis* notandum ; quòd Ludovicus Gall. Delphinus olim exercitum ex illis legerit 1x c1o , eumque ad Rheni ripam eduxerit , ubi ex instinctu Imperatoris Friderici III Alsatiæ & Helvetiæ graviter affligerunt ; postea ad Basileam omnes ad unum extincti. Iis autem licet alii populi è Gallia , Anglia , &c. fuerint commixti , nomen tamen commune mansit Armeniacorum , qui corrupta voce à Germanis postea nominati sunt *die armen Iecken* , fortè à misero eventu.

Verùm pergamus *Carcassonam*. Duobus mill. pagus *ville d'Arne* occurrit. Istinc solo plano opidum *Lexignan* situm est , muris ac fossis munitum. Duo sequentia milliaria amantissimam nobis dedere viam , inter spicam aliasque herbas optimi odoris ad pagum *Mours*. In quo , præter prandium , habuimus in hospitio insignia *Lestwiziana* , nobilis *Silesiæ* gentis. unus ex illis dum
has

has oras periret, ad superos ivit, uti lapis sepulchralis, quem Narbonæ, ubi sepultus est, in diversorio vidimus, testatur. Duobus hinc milliariib. viâ admodum petrosâ & asperâ ad pagum *Berberat*, & fluvium *Aude*; quem, uti & opidum *Treveso*, trans fluvium relinquentes, in planitie fertili, tandem post colles aliquot saxosos superatos circa vesperam duobus milliariibus venimus *Carcassonam*, pernoctatum au *Lion d'or*.

C A R C A S S O N A.

SItum urbis è *Thuano* dabimus cum memorabili de nive historia. ita ille libro xxxviii: *Carcassona duplex*, medium *Atacem* satis amplo inter utramque urbem spatium interjecto habet. à meridie ortum versus in colle superior urbs sita est, in eaque episcopus sedem habet. in ima urbe in plano posita jurisdictio regia exercetur. Ad episcopalem urbem, quam vulgo civitatem vocant, rex venerat: ex qua cum postridie, qui in eid. januar. incidebat, imam urbem regia pompa ingredi destinasset, nocte, qua illam diem præcessit, tanta mole & impetu nix incubuit, vicinisque adeo montibus, ut everfis apparatus ad eam magnificentiam exstructis, rex totos x dies obsessus, diem B. Vincentio festum expectare coactus sit; quo in ima urbe honorifice exceptus fuit; & seniores à majoribus accepisse & in archivis perscriptum esse agebant, ante cxxiii annos Mariam Andinam Caroli VII uxorem toto trimestri à nivibus, vi pedum altitudinem supergressis, obsessam, in eadem urbe moram fecisse.

Talis est situs utriusque partis. *La Cité*, muro duplici, fossa alta, turribus densis, una porta est munita: ad quam, quidquid armorum adfers, deponis: extra eam mulier sculpta, loci defen-

trix

trix contra Saracenos. Præter *templum Erasmi*, de quo elegans tabula in arâ posita, & *domicilium episcopi*, è quo prospectus in inferiora, nihil est quod te moretur. *La ville* ad radicem prioris, quadratura æquilateri exstructa, muris & propugnaculis, quæ tamen sine permissione non conscendes, non destituta. Si ædificia, quæ lignea & sine ornatu sunt, cum platearum symmetria paria facerent, elegantiorẽ Gallia urbem non haberet: nam vici & plateæ artificiosâ dispositione in longum protensæ à transversis plateis recta linea decussatim transsecantur.

Ita habet inanimata urbs; Qui eam incolunt, sunt cives & inquilini, Gallo-Hispanico idioma te utentes, rem facientes è *panno* isthic loci commendato, & *pectinibus*; hos è vario ligno, cupressi, lentisci, juniperi, &c. concinne formant, & vili pretio adventantibus addicunt.

Sequenti die antequam hinc discederemus, jucundam campanarum sonantium harmoniam, quod in Gallia insolens, audivimus. Via planitie amœna & frumenti ferace nos ducebat *duobus milliariis* in pagum *Ville seiche*; à quo *unum milliare* distat opidulum *Alzohne*; ubi prandio nos refecimus *à la coupe d'or*. Clivo adsitum est, campis & agris læto, ad amnem *lampi*; dominumque agnoscit Russium, præsidem Carcassonnæ. Inde i *lapide* opid. *Ville pinte* fuit, & alia loca, usque ad opidum *Castelnau d'Arry*, *III milliis*. ubi sub vesp̄eram divertimus *aux coffres*, mox à nobiliori sequioris sexus triga ad elemosynam pro reformata ecclesiâ compellati; ita enim in more illis, ut præcipuas ex opido filias ablegent petitum aureis phialis ab adventantibus numos pro pauperibus. Opidum alioquin est satis vastum, multoque populo affluens, & caput Lau-

Lauracensium ; mœnibus munitum probe , frequen-
 tibufque circumdatum molendinis : ædibus
 structum ligneis defuper defpicientibus , angufto
 fpatio fibi oppofitis , forma Londinensium in
 Anglia , ut calorem Solis à via fubtus arceant.
 Non multis milliarib. abhinc diftat opidulum
Cafres ; ubi extraordinarium fapienti regis decre-
 to Confilium conftitutum , quo euangelici &
 pontificii in re religionis audiuntur & compo-
 nuntur. Hoc Confilium , five Parlamentum voces ,
 pari numero Adfelforum utriufque religionis
 conftat in hunc finem , ne , cùm in reliquis Gal-
 liae Parliamentis pontificii numero fuperent re-
 formatos , heic cùm pares fint , de incompeten-
 tia iudicium conqueri poffint reformati. Dicitur
 alio nomine *la chambre impartie*. qualis etiam
Neraci conftituta eft. Cùm *Castello* abiremus ,
 kal. maji erant. dies ferenus nos comitabatur
 per vicum *la bafide* 1. mill. , opid. *Ville franche*
 11 mill. , ad opid. *Ville nouvelle* 11 mill. Ubi pau-
 cis refecti à *S. Pierre* , perreximus 1 mill. ad opid.
Montifcart , in monte pofitum ; à quo in longum
 latumque extenfa magna fefe offert planities ,
 vino frumentoque culta ; interjacent pagi *Don-
 neville* , *Cadenet* , *S. Agne* ; hos excipit 11 &
 med. milliaribus

T H O L O S A ;

VBi *aux raifins* tutum & commodum nobis
 fuit diverforium. Urbs hæc Teftofagum eft
 metropolis , pofita in planitie vino & frumento
 abundante ; omnes reliquas Gallia: urbes , præter
 Lutetiam , populo , divitiis , annona , academia ,
 patribus , poft fe relinquens. Eam *Garonna* ,
 omnium , qui è Pyrenæo fluunt , fluviorum ma-
 ximus , curfu rapido alluit , ibique parvam infu-

Z

lam

lam constituit. *Pap. Masson.* dicit *pag.* 530; Garumna urbem hanc sive præsidio, sive munimento ita instruit & circumvallat, ut non solum quadraginta aut plures ante ejus moenia frumentarias molas circumagat, sed etiam jumentis & hominibus salutarem potum præstet, & ab ea, ingentibus pene par fluviis, omnis generis merces & divitias Burdigalam usque devehat. Addit *pag.* 502; Varii generis numerosam piscium sobolem & fluminearum alitum dices cupedias macello subministrat Garumna; ab ipso certè amnis capite, donec se in pelagus effundat, tructis, salmonibus, mustellis, murenis, carpio-nibus, tincis, alburnis, gobionibus, barbis, alaulis, luciis, mullis, mugilibus, & aliis id genus piscibus abundans. nec deest accipenser, quem Gallo-Romani sturionem, Burdigalenses *creac* vocant. &, quod spectantium oculos grato virore detinet, & utilitatem non exiguam suavissimæ amoenitati habet admixtam, perpetui vitiferi colles illum ambiunt. unde Ausonius:

*Sic mea flaventem pingunt vineta Garumnæ:
Summis quippe jugis tendentis in ultima clivi,
Conferitur viridi fluvialis margo Lyæo.*

Munimenta urbis sunt murus è lateribus multiplex, fossæ item & aggeres. quæ Ausonius, in hac urbe literis operatus, hisce completur:

*Non unquam altricem nostri reticebo Tholosam,
Coctilibus muris quam circuit ambitus ingens,
Perque latus pulchro perlabitur amne Garumna,
Innumeris cultam populis, confinia propter
Ninguida Pyrenes, & pinea Gæbennarum
Inter Aquitanas gentes, & nomen Iberum;
Qua modo quadruplices ex se cùm effuderit urbes,*
Non

Non ulla exhauſta ſentis diſpendia plebis,

Quos genuit cunctos gremio complexa colonos.

Interior urbs plateas habet longas, mediocriter latas, puritate commendabiles: ædes è coſtillatere grandiorum etiam civium ſunt, antiquitatem magis quàm ſplendorem oſtendentes. Publica ædificia ob religionis cauſam ſtructa, ſunt templa & collegia. Sacris generalis præeſt paſtor, archiepiſcopus Tholoſanus, ſedem ſuam habens in cathedrali templo D. Stephani proto-martyris. In ejus xyſto nota duo epitaphia. alterum ita habet :

Guilielmo Philandro|Caſtiloneo civi Romano eximia eruditione ac doctrina ſingulari, virtute nobili, ſcientia claro, pietate inſigni, religione non aliena, morum ſuavitate facili, animi candore conſpicuo, ſenſu erga omnes probo, antiquitatis & architecturæ peritiſſ., famæque celebritatis etiam exteris noto, qui in ſtudiis literarum multis annis conſumtis, dum antiquorum monumenta evolveret, ac ſe anagnoſten illuſt. CARD. Armeniaco præberet, tandem attritis viribus corporis leni ſuſpirio vitam efflavit. Georg. Card. Arm. fideliff. anagnoſtæ ſuo ſpe futuræ reſurrectionis hoc monumentum mœſtiſſ. P. C.

Vixit annos LX.

Fato verò ſuo functus eſt x kl. mart. ann.

Do. M D LXV.

alterum tale eſt :

Z 2

P. Pa-

P. Paschalió, rerum gestarum ab Henrico II Galliarum rege scriptori politissimo, unaque virtutis & Romanæ eloquent. æmulatori præstantissimo, amici mœrentes B. M. P.

Vixit annos XLIII.

Obiit XIII kl. mart.

an. post Christum

natum M D LXV.

Turris templi habet campanam, nomine *Cardeillac*, quæ maximis, quæ ullibi videntur, adscribi potest; continens 10 centenarios, quorum singuli constant c IV libris; latitudo, XI est spithamarum, ambitus XXXVI. Ædes archiepiscopales tenent sepulturam reformatorum laniena Tholosana anno c10 10 LXXII mactatorum, inter quos magnum illud lumen Juris fuit JOHANNES CORASVS. Thuanus hæc notavit lib. LII, scribens:

Tholosa major intemperies fuit. nam cum de re Lutetia gesta allatum esset, prid. kal. septembr. die Dominica, qua Protestantes Castanetum ad conciones urbe iuerant, continuo porta clausa sunt, cautumque sedulo, ne quis exiret, libertate in urbem rediuntibus concessa. multi tamen ex iis, qui exierant, recognita, in urbem redire noluerunt, & inde Podium Laurentii, Montalbanum, Regium montem, atque alii aliò migraverunt. Biduo post publico praconio edicitur Senatus auctoritate, ne cui ex Protestantibus vis aut molestia fiat. Postridie dispositis per portas urbis & compita stationibus, suspecti pars per cœnobîa distribuuntur, ceteri publicis carceribus includuntur. aliquot post dies sub Delpechii & Madronii, opulentorum institutorum, sed

*sed Protestantibus summè infestorum, ex aula ad-
ventum, in carcerem Palatinum omnes conjecti
sunt; ubi mox noctu, immixtis sicariis, ex eorum
præcipuè numero qui juris civilis scientiæ ope-
ram dantibus immixti gladiatoriam in ea urbe
faciunt, inter quos excellebat Turrius, & aliis per-
dita vita hominibus, ad 20 crudeliter trucidati
sunt, & in iis aliquot Senatores, atque in primis
Joannes Corasius; qui postea immanitate gemi-
nata ad ultimum in area Palatii, Senatorio cultu
suspensi sunt. corpora deinde caesorum in fossa in
adibus archiepiscopalibus excavata terra mandata.*

• Alterum ab hoc templum S. Saturnino conse-
cratum est. Interior structura habet columnas
lapideas numero 12, in quinque fornicum ordi-
nes eâ positas serie, ut nemo in ullo templi an-
gulo se occultare queat, quin desuper globo vel
lapide quovisve telo petatur. ex hac structura
templum ab omni expugnatione immune est.
juvant tormenta bellica exterius summitati ur-
bem versus imposita pro arcendis conatibus, si
qui oboriri possint, adversariorum. Præter de-
fensionem hanc commendatur à sanctitate; di-
cuntur quippe VIII potissimum Sanctorum cor-
pora ibi humata, quorum icones & inscriptio-
nes sunt; Exuperii, Barnaba, Philippi, Iacobi
Minoris, Iacobi Majoris, Iuda, Simonini, Sa-
turnini.

Omnia perfectum quodvis si dicitur octo,

Hoc sibi præ reliquis vendicat iste locus.

Octo cui faciunt præsentia corpora Divum,

Cætera perfecti cedere templa Dei.

Præter hos sanctos sacrificuli de aliis adhuc glo-
riantur per Carolum Magn. & alios Duces &
Principes eò devecis. Ad summam, narrant,
tantam illius templi esse sanctitatem, ut nullum

corpus in ambitu ejus aliquo humari possit, quod, nisi sancti cujusdam fuerit, à terra mox rursus non evometur & ejiciatur. Hinc antiquis litteris isthæc ibi legitur inscriptio :

Omnia si lustras aliena climatata terra,

Non est in toto sanctior orbe locus.

Præter hæc ungues gryphi tibi ostendentur.

Pòst ad *Cordigeros* itum est in hypogæum ar-
cnatum, cui pars templi inædificata est. Ibi inter
cadavera erecta, membris integra, cutibus recta,
interitum putredinemve nescia, monstrarunt
nobis lætissimæ olim apud Tholosates formæ
virginem *Polam*: Frater ordinis face accensa præ-
ibat, quæ, ubi inter media cadavera, distantia
binarum ulnarum sibi opposita, & ab utroque
latere sibi contigua, staremus, exinguebatur.
exitus inde non sine horrore fuisset nisi fax re-
vixisset. Putant abdita quadam facultate fieri,
ut cadavera non putrescant ibi reposita; unde
loco nomen *paradisi* & *campi Elysi* aliqui de-
dere.

Templum *S. Maria d' Aurade* olim Jovi sa-
cratum fuit, in quo sub specie arietis ipsum in-
colæ coluere.

Templum *Iacobinorum* habet ad altare majus
feretro orichalceo inclusa angelici Doctoris ossa,
Thomæ Aquinatis, quem in Italia in cœnobio,
quod *Fossam novam* dicunt, situm intra *Piper-
num* & *Tarracinam*, exspirasse dicit Martyrol.
Romanum. Ibidem seni cuidam multorum an-
norum tale epitaphium lapidi ad terram inscri-
ptum leges :

DEO Opt. Max. S.

Siste viator parumper & audi. Adema-
rius Mandinellus ætatis cxx an. vixit
cum

cum Margarita fida conjuge an. LXX. susceptis ex ea XXIII liberis. Ademarius Mandinellus fil. obsequentiss. patri pientiss. & matri dilectiss. fratribusque cariss. ex voto posuit. Hoc te volebat scire. Vale, & ora.

Obiit anno M D XLVII,
mense januario.

Templum *Augustini* commendabile est à sepulturis *Guennæ Comitum & Principum*, nec non *Petri Fabri*. In sacello quodam hæc disticha leguntur :

Ligna repone socis, flammis super addito flammæ:

Frigida flamma tua est, quæ meliore calet.

Est sacer ille locus; videas, meditare parumper,

Quid facias; Christus cordis opaca videt.

Peristylia ampla sunt, columnis undique marmoreis fulsa.

Vitis templis collegia videantur; quorum aliqua occupant *Academici*, aliqua *Iesuitæ*.

Academici originem sui Doctoratus in Jure & Theologia cœpere anno clō cc sub Pontifice Innocentio III: auctiores facti privilegiis sub Pontificibus, Joanne XXII circa ann. Christi clō ccc xiv, & Innocentio VI circa ann. clō ccc lviii. A studio Juris academia maximam ducit famam; testantur amplissima duo Juris collegia, adhuc hodie quæ supersunt, & mille pluribusque auditoribus locum faciunt. hoc vero nomine sunt famosi, & nihil minus quam studiosi, qui nescio qua insolentia non solum cives suos aggrediuntur, sed & externos adventantes exuta omni verecundia ob nescio quas eleemosynas molestant. Cùm heic essemus, ex compo-

sito cum duobus egerant in diversorium nostrum ablegatis, qui litibus & jurgiis de numis aliquot non solutis, inter sese mixtis, auctores esse turbarum debebant, ut dein excitatio evaginati gladiis tumultu, reliqui, quæ platea vicina omnis oppleta, accurrerent, & hac occasione expilationi peregrinorum fenestra aperiretur. duo isti intra portam hospitii lites occipiunt; quorum conatus priusquam in flammam irent, hospes, vir apertus & peregrinorum amans, mox in cineres posuit, alterum benè dedolatum ad sanguinem usque porta ejiciendo, alterum sponte sua fugientem domo excludendo, ita ambo cum reliqua fæce foris præstolante frustra erant, nosque quieti hoc pacto redditi. Est igitur quod sibi quisque caveat; nam illud, *le bien venu*, tantum abest ut honestè petatur, ut & vi extorqueatur, omnesque peregrinantium viduli excutiantur. horrendum dictum! in tali urbe, ubi Justitiz ergo Parlamentum magnus rex constituit, dignius esset, Inquisitores, quorum domus penes Parlamentum est, in id incumberent, ut inquisiti rei, cum nulla pinguior victima possit mactari Deo, ad supplicia traherentur; cum illicitas exactiones & violentia factas, prohibere debeat præses provincie. l. 6. de offic. præsid. congruit enim, inquit *Alpianus*, lib. 13, eod. tit. bono & gravi præsidi, curare, ut pacata atque quieta provincia sit, quam regit; quod non difficile obtinebit, si sollicitè agat, ut malis hominibus provincia careat, eosque conquirat; nam & sacrilegos, latrones, plagarios, fures conquirere debet, & prout quisque deliquerit, in eum animadvertere.

Iesuitæ amplum & insigne occupant collegium, cujus porta in marmore talem ostendit inscriptionem: -

Hanc

*Hanc Capitolini Proceres, autore Senatu,
Virtuti Musisque dicant feliciter adem,
Auspiciis, Henrice, tuis: & limine parvo,
Hinc belli lauros, hinc longa pacis olivas,
Fortuna monumenta tua immortalia ponunt.*

• *Ædificia ob iustitiam conspicua, sunt Curia
Parlamenti, & Civica.*

*Parlamentum eo loco, quo olim Capitolium
fuit situm, amplitudine magis quàm splendore
conspicitur: rudera ejus, ut & theatri, licet ob-
scura, supersunt. Sidonius Capitolii Tholosani
hanc facit mentionem lib. ix, ep. 16:*

*Equibus primum mihi psallat hymnus,
Qui Tholosatum tenuis cathedram,
De gradu summo Capitoliorum*

Præcipitatum.

A Romanis Tholosates habuere jus Capitolii,
quod paucis aliis contigit. Parlamenti ante do-
mum superest antiqui operis Romani statua, ho-
minis caput & pectus ostendens, literis deletis.
Olim præter Parisiense, Gallia nullum habuit
Parlamentum; sub Philippo verò Pulchro rege
anno cdo ccc xx erigi coepit hoc Tholosanum,
quod sub Carolo VII suis legibus & privilegiis
postea adimpletum est. *Pasquier l. 2, des richch.
de France.* unde merito huic à Parisiensi secundus
locus inter Parlamenta datur.

*Curia Civica, quam Capitolium vocant, armis
ad portam depositis intratur; ita enim armata
civium custodia jubet. Ædificium planè novum
est, è quadrato latere structum. ambitus inferior
fornicata ambulacra ostendit, cum Capitolinorum
imaginibus & nominibus; mox in porticu arcæ
Caroli IX effigies; Eminentiori loco Henrici
Magni statua est, cum effatu:*

Henrico Magno pacis causa armato,

Z 5

publi-

publicorum ædificiorum magnique patriæ operis restitutori, magna Tolosa, regni olim alterius caput, regnum quæ Franciæ augere maluit, cum patris & suis sub pedibus regiis suorumque hinc inde Capitulinorum insignibus, insignique subactorum amante animorum & faucibus mali ereptorum nota, hoc opus debuit, dicavit, *CLIO IOC VI, CLIO IOC VII.*

Introitus Cameræ, ubi Capitolini consulunt & judicant, hunc habet versum :

*Tectosagum hic locus est, ubi sacra oracula
census,*

Temporaque adflitis dat meliora salus.

Parietes aræ habent Catharinam & Mariam virgines cum versu :

Eligit octo viros urbs Catharina quotannis,

Et stringit nodi religionem sacri.

Item :

Pallas Romana Tritonia præfuit arci ;

Alma Tolosana virgo præest Maria.

Excellunt urbis tantum Capitolio nostræ,

Excellit quantum Pallada virgo parens.

Idem parietes emblemata pictum ostendunt, referens formam bonæ reipublicæ: Sunt IV mulieres, habitu, colore, cultu à se discriminatæ; altera justitiam fingit; altera anum, dextra malleum, sinistra turrim tenentem; tertia facie peregrina est, dextra scipionem, sinistra facellum tenens; quarta circino, cynosura & amussi decorata est :

Prima viris mores format, struit altera muros,

Hospitium fovet hæc, sunt huic commercia cura ;

Patria sit cælum. Vestris submittere tectis

Hoc

Hoc iuvat, obsequio si perturbatis honorem.

Nec insuper habeas heic loci armamentarium, cum inscriptionibus, quas festinando enotare non potui. Est Ludovicus XIII rex equo insidens, prosternensque rebellionem vultus furie infernalis, cum his verbis:

Erit hæc quoque cognita monstris.

CLO LO CXV.

Thuanus in princ. lib. xcv dicit: Magistratus epidanus, quem Capitolatum vulgò vocant, constat VIII viris; à quibus ad Senatum provocatio est. præterea, cum res magni momenti incidit, comitia urbis Ordinum cogunt, &c.

Senatus hic merum mixtumque habet in cives & subditos imperium, quod raram in Gallia reliqua; exercetque in civilibus & criminalibus iudicium; unde inquisitionis & torture conclave non longè abest.

Ædificia ob civium utilitatem, sunt PONS & Molendinum. Pons peditibus, non equitibus, nedum curribus Garumnæ perviam faciens, ligneus est, in parte & saxeus, tectus superiori parte, clavisque ferreis combinatus, ut ultrò citroque utramque in urbem sit meatus. Molendinum, LE BASACLE dictum, inter IV miranda Tholosanum unum est; reliqua tria sunt TEMPLVM SATVRNINI, *bellissima virgo POLA*, peritissimus apud Tholosates fidicen MATOVLIN. Molendinum istud aquaticum non procul à navigiorum statione Garumnæ inædificatum est novo plapè artificio: XV sunt hydromylæ, ordine sese invicem sequentes, uno ligneo ædificio conclusæ; lapides molares sive catilli è multis faxeis fragmentis affabre junctis constant, circumvincti ligamentis ferreis; singuli pretio aliquot

mille aureorum addicuntur. Tympana & rotæ magnæ ab aqua non circumaguntur, verum rotunda castella, doliorum instar, fundo sunt inædificata, in quæ subsus ferrea, molam sustinens, erecto positu descendit; cuius infimæ partipinnæ sunt infixæ, quæ impetu aquæ per canalem desuper eò ductæ impelluntur, & hac circumgyratione subsus ferrea, cui lapis molaris incumbit, circumgyratur. Cum opus novum reliquæque Galliæ incognitum sit, dignum est visu. nobis honorifica commoditas hoc & præcipua urbis ædificia videndi contigit per nobilem virum *Pierre de Thomas*, regis Quæstorem, qui duobus pilentis comites mecum circumvehebat ad præcipua intra & extra urbem loca. non sufficebant domestica ejus, non publica in urbe; addebat suburbanos hortos, tuliparum ubi xenia singulis donabantur. verè dico, excedebat ferè hospitalitatis jura; nec, nisi abitu prævenissemus, alienus erat ab opiparo apparatu; & hæc omnia nobis per recommendatitias Dominorum *Sollighofferorum*, Massilia adportatas.

Tholosa egressi, amœna planitie & vitifera pagos habuimus *Gafelaxe*, *Bourguieres*, *Masseribant*, *Boulac*, & vicum *Fronton*, III mill. cum medio; ubi prandium à *nostræ Dame*, sine omni apparatu & ornatu. Inde per pagos *la Bastide*, *le Clou*, *Brexolles*, qui ultima obsidionis *Montalban*. ostendunt vestigia, sub vesperam pluvioso & tempestuoso coelo III mill. ad opidum *Montalbanum* devenimus, commodum nacti diversorium à *S. Jean*.

MONTALBANUM.

ANtequam urbem ingrederis, pons sublimis, & altus à subtus fluente *Tarni*, tibi superandus,

dus, totus è còcto latere. *Tarnis* fluvius is est de quo *Cæsar* ait ; *Tarnoque anne discreti à Tholosæ sibus Petrocorii* ; & quem *Ausonius* auriferum vocat. A *Cevennicis* montibus perfluens, tanto strepitu & fragore inter confragosa rupium & saxorum loca. per *Gabalos* (qui vulgò *Gavax* in patria dicuntur) cursum dirigit, ut torrentis instar vicinis & terrorem & offensionem pariat. tandem latior & lenior per *Ruthenos* in *Miliædum* ultimam ejus regionis urbem se demittit, accepto prius apud *Montem album* exiguo anne *Tescuno*. *Tarnis* abundat luciis, barbis, alaulis, vaudosis, aliisque suavissimi succi & saporis piscibus. *Sidonius* in proreptico de *Tarne* & piscibus ejus loquens sic ait :

Hinc te Lesora Caucasum Scytharum

Vincens aspiciet, citroque Tarnis

Limosum & solido sapore pressum

Pisces perspicua gerens in unda.

Situs urbis est in colle fertili & virifero, tan-
 taque soli ejus est ubertas, ut cum feracissimis
 possit contendere. unde *Masson*. appellat urbem
 divitem, populosam & egregiè munitam, & sa-
 lubrem tabidis, ut medici ajunt. nam *FONTEM*
 mirandæ scaturiginis habet, decem protenden-
 tem epistomia, è quibus aqua largiter in usus in-
 habitantium profilit; quod unum est in urbe no-
 tandum. Alterum est *ACADEMIA*, non ita multo-
 rum adhuc annorum, in qua regiis sumtibus &
 munificentia viri docti suis incumbunt labo-
 ribus.

Extra urbem præcipuè notanda sunt portæ
 & ad stuporem facta munimenta, cum suis semi-
 lunis & cornutis operibus. *Porta* sunt VI ; *pro-*
pugnacula VII, singula suis distincta nomini-
 bus; quæ heic cum ultima regia obsidione

deformare non licet : retriores obsidiones legantur apud *Thuanum lib. xxxiii* & alibi.

Continuemus iter nostrum. Postquam heic unam noctem fuisset, altero mane cum Consule equos conscendimus, valla & omnia circumposita munimenta, cum locis ubi castra regia fuere, lustraturi. quo facto, ad prandium; ab hoc ad iter itum est. Antequam cedis, forpiculas & cultellos elegantioris formæ, qui heic sunt, coëmere potes.

Solum non solum frumentum fert, sed & vinum generosum. intermixta sunt querceta ad pag. *la Palliole*, 1 mill. ubi sterilior pergit terra aliquam viæ partem; mox latiora vineta ad pagum *Fond de l'estoile*; mox campi prunis confiti eleganti ordine, & via jucundior ad fluvium usque *Tarnin*: qui trajiciendus pontone, ponte per Montalbanos destructo & exusto; naulum singuli equi solvunt duos solidos. à trajectu ad opidum *Moissac* sub vesperam trans *Tarnin* situm venimus 111 mill. pernoctatum à *l'escu de France*.

M O I S S I A C V M.

Postrema urbium, quas *Tarnis* irrigat, est *Moissiacum* opidum, quod non solum *Albiensium* factio afflixit, sed *Anglorum* flammis & rapinis prope eversum jaceret, nisi post fugatos tota *Aquitania* hostes illos, & ab incolis qui supererant, & à vicinis populis instauratum fuisset. Nunc enim non inter ignobiles (dicit *Masson*.) *Cadurcorum* urbes habetur, opulentoque *Benedictini* Ordinis coenobio illustre est, in quo *D. Cypriani* quies & sepulchrum. Cives mercaturam exercent, vario frumento, vino, oleo, croco, lana, sale & piscibus.

Non longè ab opido hoc & intra primum
lapi-

lapidem Garumna Tarnis aquas invito similis intercipit, semper turbidas & veluti flavas propter ripæ & soli argilloſi naturam, à quo huiusmodi colore ſuffunditur; adeò ut Garumna limpidiores aquas vehens Tarnim refugere & ſaſtidiſſe videatur, & per milliare & amplius ab eo diverſo tramite & ex obliquo fluere cernatur, ne vitreus & lucidus impari admixtione ſordescat. Sic Tarnis à Gabalis perpetuum curſum uſque ad Aginnates agit. *Maſſon.*

Moiffaco abeuntes penetravimus pagos *la pointe de Moiffac* & portum *Malanſum*; ubi Tarnis ſeſe Garumnæ undis commiſcet; *Pomovic* item, reliſtis ad fin. *Obelar* opido, & *Godorville* arce ad dextram; Inde opida *Valence*, *Golfets*, & *pens de la Bargalone* ſunt, amni ſuperſtratus, non procul inde in Garumnam deſuenti. *La Magiſtere* pagus, quem Garumna alluit, nos prandio excepit à *la poſte*, 111 mill. & medio conſectis: heic prandio opiparis piſcibus è Garumna recollecti, per ignobiles quosdam pagos *l'Effere*, *Mary*, ad arcem & pagum *la Foy* acceſſimus, reliſtis hinc inde in ſummitate collium arcibus; ſubque veſperam amœniſſima planitie, quamvis pluvioſo cœlo, ad urbem *Aginnum* 11 & med. mill. devenimus. hoſpitiū, quo pernoctabamus, inſigne habebat *S. Franciſci de la grande barbe*. hoſpes interdiu cum hoſpitibus agebat, noctu cum cuſtodibus in carcere ob æs alienum.

A G I N N V M.

Garumna *Agianum* Nitiobrigum urbem epiſcopalem (epiſcopus hic archiepiſcopo Burdigalenſi ſubeſt) foelicibus glebis præſtantem foecundo lapſu ſtringens fatiſcentibus pene horreis locupletat. Et quidem commendatur Aginnenſi-

nensis provinciæ præfectura & prætorio regio,
 nec non memoria Phœbadii veteris episcopi,
 cujus meminit D. Hieronymus, (inquit *Maffon*.)
 Extant adhuc medio in flumine prope urbem
 insignes pilæ lapideæ, quæ antiquitus ibi pontem
 erectum & magnifici operis vetustatem testan-
 tur. Hæc civitas sita est in regione pulchra, amœ-
 na, pingui ac fertili, judicataque una ex ditiori-
 bus & uberioribus Aquitanix totius, quod eam
 irrigent tres amnes, Oltus, Duranus & Garu-
 mna: estque posita in patentibus & latissimis
 campis. Videamus quid de ea Julius Cæsar Sca-
 liger scribit, qui Aginni domicilium sedemque
 studiorum fixit, episcopi Aginnensis de gente
 Roverorum liberalitate adductus: *Agennum opi-*
dum est Aquitanix, ut incolæ jactant, princeps.
Ceterum neque historiarum, neque ullius memoria
fide, ea fama illustris est. Nominis umbra modò
Ptolomæo & Plinio, sitamen Agefinates iidem
sunt, nota. Ager ubertate soli incertum est profi-
ne magis incolis, an officiat: ita annonæ spe suspensæ
omnia munia, non civilia solum, sed rustica quoque
negligunt. Propterea animi cultui minus student.
Si quis tamen ad literarum studia sese applicat, lu-
cro illectus agitur eam in partem, cuius ope fortu-
narum suarum promoveat gradum. Id unum heic
intuemur, ut acceptum patrimonium ampliore censu
faciamus. Et ne unus quidem liber venalis habetur,
præter JUSTINIANI proventum, & Grammatices
rudimenta. Per octoginta amplius miliaria ab ex-
tremo usque orbe mihi petenda fuit interdum bi-
bliotheca, Basilea, Florentia, Venetiis atque Roma.
 Hæc de Aginno Jul. Scal. tradit in orat. pro
 M. Tull. Cic. contra Ciceronianum Erasmi: nec
 à vero abest; nam clerus, ni fallor, Augustinia-
 nus, apud quem extat sepulchrum Scaligeri, alie-
 nissi-

nissimus erat à Latinitate ; quid existimarim de plebe opidana? Ostendebatur nobis cranium nudum Scaligeri, acuto occipite & in rotunditatem protenso ; nec non sepulchrum cum inscriptione :

JVLII CAESARIS SCALIGERI

QVOD FVIT.

Imo fuit omnis illa Principum gens Veronensium. Non possum, quia è *Thuanò* hæc adjiciam, lib. XXI : *Julius Caesar Scaliger, anno ætatis LXXV Aginni in Nitiobrigibus, ubi uxorem duxerat, decessit : vir, quo superiorem antiquitas vix habuit, parem certe hæc ætas non vidit. nam ut nobilitatem omittam, de qua inter omnes constat, ingenio; animi & corporis robore simul omnes aequalis suos facile superavit. Prima adolescentia militaribus muniis obendi maxima cum fortitudinis ac solertia laude decursa, & , quamvis sero ad studia applicato animo, tamen ingenii felicitate tantum profecit, ut ad exactissimam omnium philosophia partium scientiam, etiam linguarum, Græca præsertim ac Latina, summam peritiam addiderit, atque in iisdem usum sive pedestri, sive numeris adstricta oratione scriberet ; quo in utroque genere excelluit. Hic vir divinus cum veteribus comparatus, cum nemo unus esset, qui eum, sive ingenium, sive fortitudinem spectes, exprimere posset, Xenophontis & Massanißæ citra vanitatem componi meruit. Ex Andieta Rupia Lobejaca, nobili femina, cui annos XIII nata jam provecta ætate nupsit, plures liberos sustulit ; ex quibus ultimus fuit Iosephus Instus Scaliger, &c. quem fuso elogio vivum ibi Thuanus prosequitur, mortuum verò humat Lugdunum Batavorum in templo Gallicano. Monasterium, in quo Julius C. Scaliger quiescit, squalidum est & incultum, præcipue à fratribus igno-*

ignorantiz, Prisciano infensus. *Iesuita* tamen hanc urbem non insuper habuere excolendam. eorum collegium non ignobile ingredi tibi liberum.

Urbs hæc olim *appennazii* loco Reginae Margarethæ, divortium à qua Henricus IV fecerat, data fuit, quæ redivitibus ejus fruebatur; nunc ditioni regis restituta.

Olim, anno *CLIO LXXVIII*, hac in urbe, mense *Julio*, tripertita, quam vocant, camera, juxta edicti *Bergeraciani XII* caput, instituta fuit; *XII* consiliariis & duobus praesidibus, altero majorum religioni, altero Protestantium doctrina addicto, constans; quæ ita jus diceret, ut tertia pars in singulis judiciis ex eorum numero esset, qui Protestantium doctrina addicti essent. *Thuan. l. LXVI. Idem l. LXXIV* ait: Post electi judices ex *Senatu Pariensi*, *Petro Seguierio* Praefide, qui loco tripertitæ decuriæ, ex *Senatu Burdigalensi* *Aginni Nitiobrigum* ante triennium instituta, de Protestantium causis juxta *XI* caput collationis *Flexianæ* cognoscerent; quorum ex numero tunc sacri ordinis Senatorem se fuisse, ibi confitetur *Thuanus*.

Aginno discedentes, solo admodum pingui, juglandibus & vino divite, duobus milliar. ad opidul. *Clairmont* huc devenimus, sic dictum ad discrimen alterius in *Limanía* siti, de quo infra. Medio mill. inde portus *S. Mariæ* distat, opidulum colli vitifero impositum, pro muris vites ostendens, quibus moenia vestita undique sunt. Ante opidulum prægrandis mons vitibus prægnans conscendendus nobis erat, è quo ad sinistram subjecta planities, vineis, pratis, hortisque discriminata, singulari quodam adfectu conspici potest: nil dixerim de opidis, vicis & pagis hinc inde sparsis. Duravit iter in monte hoc
me-

medium mill. ad pagum *Aspelais*, cui arx adlita. Inde ad opidul. *Aisguillon* med. mill. progressi sumus ad prandium *à la croix blanche*. Opidum olim celebre ab irrita Joannis, postea regis Francorum, tunc Ducis Normaniz, xiv mensium obsidione. Paret viduz Ducis Maynii in obsidione ultima Montalbani occisi. Incolz Reformatis ex hoc puncto maxime sunt infensi, pontificizque religioni addicti. Heic ad vitz sustentationem nihil desideres; vinum, frumentum, pecudes, pisces sunt in abundantia; & hi ex *Oldo* (*Loth*) fluvio, qui mœnia Aguillioni lambit: Ubi trajectus fluminis, soluto medio solido pro equo, factus, continuatum iter est ad Garumnam, per pagos *Nicole*, *Heiget*, uno miliari, ad *Tonen-sium* urbem, nuperis bellis per Ducem Elbœusium in cines & rudera redactam, ita ut nec urbis portæve alicujus extent vestigia vel situatio. Mox fluviolus *Toussac* trajiciendus; à quo per pagos *Hongerolles*, *Longeville*, *Coignos* 11 mill. via, ipsa amœnitate amœniore, pernoctatum venimus in opidum *Marmandam*, diversati apud 111 reges, & benè habiti, modò glirium multitudo nos in parte à somno suspensos non tenuisset.

Ad ingressum opidi, quod in colle jacet ad Garumnam, prope portam, saliens fons est, tribus æneis fistulis aquam salubrem, è vicina vinea adductam, ejiciens. Quod in opido notes, vix est; ædificia nullo nomine laudari merentur. De civibus hoc habe, quod contra regem Guisianis adstiterint, numerosas equitatus turmas domibus suis foventes. A commoditate loci & planitie campestri facile opus factu qua com meatum qua pabulum. Heic Garumna accessione Oldi fluvii intumescere primum occipit, sentiens æstus Oceani Aquitanici, reciprocantem singulis

gulis vi horis ; de quo apud Physicos digna quæ videatur est materies.

Hinc altero die *sancta Basilie* opidum attigimus, i milliari; & per pagos *la Motte*, *Montgaude* ad *Regulam* urbem (*la Reolle*) atque monasterium opulento Benedictinorum cœnobio notum, pransuri à *la poste*, venimus. *Massonius* ex *Aimonio* ait : Monasterium *Regule* in honore principis Apostolorum Deo dicatum in monte est positum. Qui videlicet mons à tribus lateribus, Orientali, Aquilonari & Occidentali, aliis cingitur montibus, à meridie *Garumna* vallatur flumine, periculofoque vallis voragine : ab Oriente inter ipsum & alterum montem vallis existit perangusta, per quam fons meat, quam incolæ *Mosellam* nuncupant, Simili modo ab Occidente alterius fontis rapido alluitur cursu, cui *Mosa* nomen est. Hac nomina à Franciæ illis imposita æstimantur, qui à *Carolo Magno* ad tuitionem provincie ibi relictæ sunt. Non longè quippe ibi abest palatium ipsius magni Principis *Casignogilum*, sed quasi tribus milliariis. In quo idem Imperator uxorem suam, *Ludovici Pii* matrem, gravidam reliquit : dum contra *Saracenos* expeditionem in *Hispaniis* ageret, &c.

Dimidia leuca à *Reguia* fluit parvus amnis, *Drot* vulgò dictus, non longè à vico *Girunda*; qui trajiciendus pretio i solidi pro equo. Hinc sinistrorsum *Mosate*, (*Bazas*,) patria *Ausonii*, relinquitur, pergendo ii leucis ad *D. Macarii* opidum, ubi *Garumna* Oceani æstuantis fluxus & refluxus vehementiores suscipit, bisque intra xxiv horas undas evomit suas & resorbet : sic progrediens duobus ab illo municipiolo milliariibus collem testaceum subter *Basilicam* parochiæ *sanctæ Crucis*, prætervehitur, in quo innumera ostrea, vacua quidem, sed vera & genuina, reperiantur.

riuntur. Trans Garumnā à l'ava *Alingonis portus*, (*Langon*), ultima Vasatensium urbs cum arce prætermittitur, genti Candalliz parens. *Barsac* vicus ad sinistram; *le port de Viole*, pagus in colle, cum arce ad crepidinem fluvii, & *Loupiac*, videntur, priusquam i milliar. ad *Cadillacum* *Esperonii* domicilium devenitur. heic cœna à nobis amœno admodum ad Garumnā diverforio extra opidum sumta, cui nomen *Bigin*, ubi angariz sunt.

CADILLAC,

Opidum muris ac fossis satis constat; verum ARKX magnifica, qualem omnis reliqua Gallia non habet, ipsi famam dat & adventantem allicit. *Situm* si spectas, amœnissimus lucus ab altera, ab altera fluvius Garumna est: Si *structuram*, certè regium vel me tacente est ædificium. Videamus hoc & ei connexa:

Foris, fundamentum è quadra basi durissimi lapidis surgit ad fastigiatum tectum, sub se quatuor habens contignationes, fenestris pari distantia sibi respondentibus decoratas. Ubi ædificii summum est, amœnissimus in subjacentem provinciam patet prospectus: muri supremi plumbeis laminis induti, erosionem ædificii, quæ per fluvium fieri assolet, impediunt; videas ibi canales plumbeos pluviam receptam deorsum evomentes. Ubi ingressus fueris arcem spatiofam videbis excavatum marmor sinu suo excipiens vivam aquam per canales è fonte educam: cujus ambitus xxxv pedum, diameter vii asseritur. *officinam* angulus aliquis habet, in qua è *Pyrenzis* marmora xxv leucis huc adportata, ferris non dentatis finduntur, ædificioque accommodantur.

INTVS,

INTVS, ipsum ædificium verè magnificum, *conclavibus* LX numerosum, & regio adparatu videndum: numerare licet XX *caminos* è marmore variegato & sibi dissimili conclavia condecorantes. Iustra attentè; nullibi enim in omni Gallia regius ejusmodi artificiosusque caminorum ordo & numerus. Regina mater ubi hospitatur, caminus habet nigram è marmore tabulam, qua per fenestras apertas Garumna præterlabens se ostendit ceu in speculo: heic scamna inaurata. Caminis artificiosissimè sculptis pictor, gente Germanus, addidit venustas figuras convenientibus coloribus. Parietes peripetasmatis auro & serico, prisco & novo more textis, integuntur, cum augmento magni pretii, auroque contra non cari, variarum picturarum, quas mirari, non numerare, non rimari licuit. Quid sedilia, lectorum conopea? quid pavimentum tessellatum? dixerim fortè falsum, si tribus heiclineis deformarem.

Conclavibus visis intende oculos in *cochleam*, quæ continuo gressu ab ima ad summam ædificii partem scandit, ita ut in basi & imo fornice consistens perforamen eductum supremum arcis cacumen visu adsequaris.

Fornices ibi subterranei, ædificium sustinentes, egregii sunt, nec non aliis usibus servientes.

Sacellum, sacris usibus patens, triginta & plus mill. coronat. pro impensis & decore requisivit.

Arci cohæret *hortus*, spaciosus & cultus area ludo (*palemaille*) destinata passuum est cccc L: cryptoportici, & xyti in horto numerantur LXXIV, cum cameris suis. inprimis verò herbifloriferaque illa concameratio magna memoriam refrigerat, in qua ipse Dux Espernonius non rarò cibum sumit. è tabulæ regione est fons saliens, cui

cui Neptunus ex ære, totus nudus impositus, per omnia membra aquam ejicit; nec pudendum est opertum; imò pro assertione te vidisse regium hunc hortum, notare habes singularia circa præputium; ita lex horti habet. Nemorosa vallis, amniculo *Lille*, qui tribus milliaribus abhinc à *Langrans* oritur, divisa, cui pons pervius incumbit, circumdat hortum, alens cuniculos, proscriptis omnibus infestis animantibus.

Exituro ostenditur *equile* & *sphæristerium*, & in vicinia monasterium *Capucinorum*. Quibus lustratis summæ operæ pretium est, æquum reddas honorarium.

Cadillaco abeuntes, aliquam itineris partem cis *Garumnâ* fecimus, donec oppositum haberemus *Podensacum*; ubi magno labore trajiciebamus flumen, solutis tribus solidis pro equo. *Podensacum* olim urbs munita fuit, nunc pagus lacerus & deformis. *Chron. Burdigal.* referunt hæc: *Arnoldus Comes stabuli Gallia* cum ob homagium, *Philippo Pulchro* à rege *Anglia* de Ducatu *Guiennensi* præstitum, arma & militem in Ducatum induceret, *Burdigala* confinibusque opidis *Philippo* subjectis, *Rionsum* & *Podensacum* resistere, obsidionemque aliquandiu sustinere; sed postea capta, muris dejectis in pagos abierunt, anno Christi cō ccxciii.

Trans *Garumnâ* fabulosum solum habuimus; à dextra *Rionium* (*Rions*) relictum. per pagos *Pirelade*, *Arbanac*, *Portes* itio facta est ad vicum *Castres* ii & med. mill. Ubi prandiolo sumto à *S. Martin*, perreximus per querceta tria milliar. *Pagila Prade*, *Cadensac*, *pont de Langon*, *pont de la Maye*, *l'Evêque de S. Jean* penetrandi. postea vineæ cultissimæ sese offerunt, & pagus *BEVGLES*; in quo templum & sacra sua habent ii, qui

qui Burdigalæ Reformatæ addicti sunt religioni, numero plures cōs. Inde 1 *circiter mill. Burdigalam*, celeberrimum Aquitanix emporium, ingressi sumus, sub signo *au chapeau rouge*.

B U R D I G A L A.

Seneca cap. 1 de vita beata ait: *Nihil magis præstandum est, quàm ne, pecorum ritu, sequamur antecessentium gregem, pergentes non quæ eundum est, sed qua situr.* Quo moveor, ut alia via ineam & peream hanc urbem, quàm alii præ me fecere; quod pace eorum liceat. rerum momenta ab iis commodato sumpta, nostræ huic hederæ alia methodo & ordine suspendemus, ut, quæ in prioribus nostris, eadem & heic urbis sit facies.

Burdigalæ igitur consideratio est vel *externa* vel *interna*. *Illa* in nominis consideratione; quò caput II appendicis Itiner. Sinceri applicetur: *ista* in MATERIALI & FORMALI.

Materiale est respectu vel *totius*, vel *partium*.

TOTUM habet *terram, aërem & aquam*.

Quoad *terram*, considero 1 *situm* urbis, respectu provinciar. (*Sinc. cap. 1, pag. 358, edition. Genevens. anno 1627.*) 2 *formam*, ad quam ædificata; quò longitudo & latitudo, (*Sinc. p. 397,*) nec non magnitudo. *Idem pag. 400.* 3 *qualitatem & fertilitatem* (p. 402,) in pecoribus & avibus, (p. 427,) in vino. (p. 403.)

Respectu *aëris*, dicit Ausonius:

— *Clementia cæli*

Mitis ubi, &c.

Respectu *aquæ*, est **OCEANVS**, **GARVMNA**; quò **PORTVS**, & alii **FLUVIOLI**.

Oceani ab urbe situm vide apud *Sinc. pag. 404;* ubi de ostio: de ostreis verò p. 428.

Garum-

Garumnæ fluxum habet Sinc. p. 403, & portus commoditatem p. 418. Liceat cum Michaële Hospitali, docto & gravipœta, appellare

— *Terraque marique potentem*

Burdegalem, portus ubi fluminis unda capaces

Mille carinarum facit æstu inflata marino.

Masson. p. 553 ex Petro Pitheo Iuriconsulto ait: Civitas Burdigala, ubi est fluvius Garumna, per quem facit mare Oceanum accessa & recessa per leucas plus minus centum, ita tamen ad Burdigalæ litus suas undas exporrigit, ut lunato sinu bicornem portum effingat; idcirco ab exteris portus Lunæ dicitur. Hoc unum silere non possum, quod cum ab ipsis Garumnæ fontibus ad litus Santonum, ripa, quæ occidentem spectat, collibus amœnissimis assurgat, non solum vitibus, sed & variarum arborum genere consitis, tum maximè Burdigala inter cæteras hoc ornamento decora splendeat. ex adverso enim inter vitiferos colles eminet clivus in orbem & occidentem, hoc usu per antiquo præ cæteris visendus, quod ab ultima antiquitate hic mos ibi servatur, ut, qui Burdigalam vinum aut aliud quid mercis exportaturi veniunt, illis solvere non antè liceat quàm cypressinum ramum à Quæstore regio acceperunt. Quo facto pendit quælibet navis quinque asses sive solidos Turonenses; quod vectigal ramum vocant.

Duo alii fluvii sunt DIVICIA & PEUGA. Sinc. p. 420.

Ita fuit Materiale respectu totius; PARTIUM respectu, est illud in externis & internis.

Externa sunt PORTAE XII. Sinc. 401. quibus adjicio ludum palemaille in suburbio. Sinc. 431.

Interna, sunt PLATEAE, (Sinc. p. 395, & seq.)

AA

& AX-

& AEDIFICIA. HÆC VEL PVBLICA VEL PRIVATA. Publica SACRIS VEL PROFANIS dicata usibus. Ad sacros usus refero TEMPLA, ACADEMIAM, & XENODOCHIA.

Inter templa cathedrale est D. ANDREAE. *Sinc. p. 432.* in quo epitaphium Lucillæ, (*Idem p. 392.*) & organum musicum, forma & opere quod totius Galliz dicitur amplissimum. Penes templum est aula archiepiscopalis, quam Cardinalis inhabitabat Surdæus. archiepiscopus dicitur Primas Aquitaniz, qui licem de primatu cum Bituricensi multos annos habuit. *Sinc. p. 463.*

Templum D. AVGVSTINI monumentum habet ultimi Ducis gentis *Candala*, è nigro & candido marmore, suffultum IV statuis ex ære. *Sinc. p. 453.*

Templum SEVERINI, cui merum & mixtum imperium tribuitur. In hoc S. Severinus sepultus dicitur, cui tantam superstitionem olim exhibuerunt cives, ut in prælium non ierint nisi prius in ara Severini episcopus ensen & arma consecrarit. Juxta aram est baculus S. Martialis, admirandæ efficaciz. Coemeterium habet sacellum ad lævam totius urbis antiquissimum. Sunt præterea ibi circiter tumuli antiqui; inter quos est tumba ampla, sinu suo aquam fovens perpetuam, quæ ad lunæ incrementum & decrementum, ut ajunt, augescit atque decrescit. *Sinc. 433.*

Templum S. LOY parvum est; cujus antica pars soleis ferreis vestita est. superstitionem habent, equos morbosos curari per hujus Sancti invocationem.

ACADEMIA habet tria collegia. *Sinc. p. 438, & seq.* inter quæ Jesuitarum eminet, anno clō IO LXXIII institutum à Baulonio, regis eo loci ubi
antea

antea erat Prioria S. Joannis. Accedit collegium RAPHAELIS. *Sinc. p. 468, & seq.* Huc referendi viri docti. *Sinc. 441, & seq.*

XENODOCHIVM, in quo epitaphium Boërii Jurisconsulti; cujus inscriptio non potest legi. oblit improlis, destinans ædes pauperibus, & Senatui bibliothecam. *Sinc. p. 432, & 468.* Gulielmus Dux Guiennæ, postquam ad Jacobum Gallicensem, autore S. Bernhardo, peregrinationem suscepisset & finiisset, redux in honorem D. Jacobi multis sumptibus instituit xenodochium, anno c10 c xix. In hoc xenodochio voluit exciperentur ad D. Jacobum peregrinantes, puerique exposititii alerentur & educarentur ad pleniorē usque ætatem.

POLITICIS usibus dicata ædificia sunt:

ARX VMBRARIA. *Sinc. 434.* ubi nunc sedes *Parlamenti. Sinc. 465.* quod tribus præfidiis & xlix consiliariis Carolus IIX confirmavit; Ludovicus verò XII ampliavit. In hoc est CAMERA EDICTI, constans duobus Præsidibus, catholicæ & reformatæ religionis; xli consiliariis, quorum vi hujus, sex illius sunt religionis. In hac curia munus Advocatū quidam gessit; nomen reticere malo; vir non vulgariter doctus. Hic aliquando melancholiæ plus justo indulgens, maximam penis partem sibi præscidit, hacque parte adempta ineptus ad concumbendum factus. Interrogatus qua de causa id fecisset, respondit; se rem Deo gratam præstitisse, occasioneinque nactum, castitatem, rem Deo placentem, exercendi. Non absimile legitur de Origine, qui, ut castitatis votum ex voto impleret, testiculos sibi ademit.

II. BASILICA VRBIS sive CVRIA, cujus ædificium spatiosum satis, minus speciosum, nisi ob

antiquitates Romanas eo transportatas. Exeunti ex intimiori curia ad lavam sub dio obveniunt (*Sinc.* 387, & 437) antiqua marmora, (*Sinc.* 380, 367, & *seq.*) tres statuae, (*pag.* 381,) & inscriptiones (*pag.* 382, 383, & *seq.*) Intranti vero ad lavam ostenduntur monumentum duorum conjugum, (*Sinc.* 388,) sigillum Neronis, & alia. (*Id.* 389.) Notes ibi, nec prætereas conclave Belgici pictoris, qui icones regum, reginarum, Cardinalium, & similia alia ostendet. In ipso Curiae conclavi, ubi conventus habentur, effigiem Ludovici XIII cum uxore videbis, cum hac inscriptione :

Anno Christi cIo Io cxv Ludovicus XIII Galliarum rex ibi nuptias celebravit cum infante Hispaniarum Philippi III regis filia primogenita, frementibus Condæo, Bullionio, aliisque Principibus & confœderatis.

Régis reginaeque latera jurati opidani ad vivum depicti circumdant.

A curia hac ibimus III, ad AVLAM MERCATORVM, illis *laborfa*, curiae è regione oppositam, institutam anno cIo Io LXXVI, ad mercatorum lites dirimendas, more Parisiensis & Lugdunensis; anno nimirum, quo Parlamentum edixit, ut Normannus ille mercator omnes Æthiopes & mancipia, quæ ibi venum habebat, libertati restituta dimitteret; Gallia siquidem libertatis mater & defensatrix nullam servitutem admitteret. Quod in aula hac notes, est *porta cum duabus columnis*, quibus inscriptum : *Pietati & In-*
stitiæ. sub regis verò insignibus sequentia :

Fidei justitiæque sacrum

Mer-

Mercatorum Burdigal. ordo opus hoc
ex Des Princi. benefi-
cio ac jussu instituit, cujus prima fun-
damentum. Joannes Riniacus
mercalium rerum judex. Pe. Salvagius &
Joa. Pratanus consilia-
rii jacenda curaverunt. mense mart.
ann. Christi M D LXXI.

dextrorsum :

*Ton Dieu sur tout aime d'amour extreme,
Et ton prochain ainsi comme toy mesme.*
sinistrorsum ;

*Au magistrat rend humble obeissance ;
Il a de Dieu cest honneur & puissance.*

Hinc IV ad ARMAMENTARIUM, curiæ proxi-
mum, Sinc. 438. In quo moletrinam pulveris ni-
trati notabis, & tormenta, eaque pauca.

v. Arces duz videantur insigniores ; altera
quarum dicitur du FAR sive HA. Sinc. p. 434. al-
tera TROPEITA. Id. 439.

Hinc VI, ad Podium Paulini eatur. Sinc. p. 435.

VII. Nec insuper habeantur quadratorum ma-
jorum reliquia. Sinc. p. 375. nec rudera amphitheatri, sive palatium Galieni. p. 377. nec palatium
tutela. p. 379.

Dicerem VIII de fonte antiquo, si quædam ejus
extarent vestigia ; conjecturas habent à canali
plumbeo quondam in horto Consilarii Parla-
menti de Lange invento, aquæ limpidæ & fluentis
pleno, instar alicujus aquæductus. Olim Auso-
nius eum commendavit :

*Salve fons ignote ortu, sacer, alme, perennis,
Vistree, glauce, profunde, sapore illimitis, opace.
Salve urbis genius, medico potabilis hauritu,*

A a 3

'Div-

Divona, Celtarum lingua; fons addite Divis.

Non Aponus potu, vitrea non luce Nemausus

Purior: aquoreo non plenior amne Timarus.

IX. Nec negligentur *TVRRES* urbis, inprimis illa quæ Curiz prope est, è qua urbs circumfusa egregio conspectu patet.

X. Si margaritis unionibusque delectaris, domicilia *Portugallensium* adeas, *le quartier de Portugais*. sin fessus ab omnibus his visis, quæ modò dixi; *tabernæ vinarias* ad Garumnæ structas, (*aux chartiers*,) videbis mille mille ibi dolia vini; & gustabis, si lubido est.

Tantum de publicis ædificiis: INTER PRIVATA sunt:

Ædes Condai. (Sinc. 439.

La maison du Duc d'Espernon, ædificium in parte veteris urbis muro adstructum.

Extra urbem item: *hortus Ramundi & pinacotheca; (Sinc. 440;) ubi statua Jovis, (id. 390;)* D. Adriani, (*ibid.*) duæ statuz proceræ, & lapis rotundus cum inscriptione. (*p. 391.*)

Hortus item & Cardinalis de Sourdis palatium, dignum à structura, fontibus, fructibus & picturis, ut videatur. Janua habet dicta sacra: atrii ingressus ostendit Luciferum, sinistra ab angelo vincitum, qui dextra coelum monstrat:

Monstrat iter dextra, quæ sit tutissima sedes,

Angelus, & summi proculcat Numinis hostem.

Pergamus, quo dextra vocat; docet illa salutem:

Mergit at, infernis teritur qui calcibus umbris.

Caminus omnium purpuratorum patrum sub pontifice Paulo V ostendit effigies. Præcipuum, quod heic notes, est *xystus*, sive galeria, longitudine *xciv* pass. Tabulæ artificiosissima manu Ludovici Pasquil Hispani, Ordinis Carthusiani, pictæ utrumque vestiunt parietem. Ad finem est

resur-

resurrectio Christi, & assumptio Maria, cum emblematis adpictis. Videamus utrumque latus.

Sinistra conspiciuntur :

I, Victoria Constantini Magni contra infideles :

*Nescia crux vini, certj prasaga triumphj,
Victricem Christo vindice spondet opem.*

II, Imago Johannis Baptistæ :

*Castus eques Christi casta pro virgine pugnat;
Talia commovit praelia castus amor.*

III, Translatio imperii Romani per Gregor. III. ad Carolum Magnum, ejusque coronatio :

Imperii summus transferi moderamina Prasul :

Nec mirum ; partes sustinet ipse Dei.

Carolus Imperii Magnus diailema capeßit ;

Romani Regem non habuere parem.

IV, Effigies D. Bernhardi , januas apertientis, ducemque Christum in cælo monstrantis :

Mente ducem timida Christi prasentia flectit,

Depositoque lupi pectore format ovem.

V, S. Franciscus stigmatibus Christi decoratus :

Infigit Cherubin Francisco stigmata Christi ;

Huic animus sacro saucijs igne calet.

VI, Imago Brunonis :

Bruno sapit vagi fugiens spectacula mundi.

Delitijs mundi vivere desipere est.

VII, Effigies Mariæ Patri & Filio offerentis Franciscum & Dominicum.

VIII, Benedictus & soror scholastica

vitam monasticam restituunt.

ix, Franciscus de Paula.

x, Imago Jesuitæ Xaverii, subtus emblema, pugio à serpente circumdatus cum corona, & verbis: HIS DVCIBVS.

Dextra conspiciuntur :

I, Paulinus, pro redimenda filia viduæ se in mancipium dat.

II, Martinus mensæ accumbens, cui famulatur regina :

Sedula Martini mensa regina ministrat ;

Sacula prisca sacros sic coluere Patres.

III, Hilarius mortuum resuscitans:

De superis revocat functum vitalibus auris :

Fulta Deo pietas ardua quæque potest.

IV, Hieronymus cum leone ludens.

V, Augustinus Triunitatis mysterium expendens :

Æquor inexhaustum fundis concludere fossis

Tentas : credere fas ; sed penetrare nefas.

VI, Ambrosius Cæsarem excommunicans:

Casar ab Ambrosio sacra depellitur ade :

Imperium Prasul Casare majus habet.

VII, Gregorius morbidos sanans:

Gregorius pestis supplex contagia pellit :

Quod Medici nequeunt, hoc potuere preces.

VIII, Carolus Cardinalis de suggesto orationem habens:

Moribus & verbis cultum restaurat aritum ;

Non alio pietas restituenda modo.

IX, Martyrium Thomæ episcopi Cantabricensis.

x, Pon-

x, Pontifex Amandus Severino administrationem committens.

His singulis visis, adi *facellum*, in quo Christi effigiem videbis à Luca euangelista penicillo formatam.

Hucusque *Materiale* vidimus; *FORMALE* est in *statu pacifico & turbato*.

Pacificus respicit *MAGISTRATVM* & *CIVES*.

Magistratus olim ad formam Romanam consistebat in consulatu annuo. (*Sinc. pag. 461, & 470.*) Hodie magnus *Seneschallus* est. (*id. 464.*) Insuper collegium *Majoris & Iuratorum*. (*Sinc. p. 472, & 475.*) Nam Henricus II rex Galliz anno cIo Io L, restitutis urbi huic privilegiis & libertatibus, corpora & collegia restitavit, reducens ea ad *Majorem unum & vi Iuratos, Procuratorem i. & Secretarium*; ita ut Major & Jurati gubernent biennium, more Parisiensis magistratus, singulisque annis tres Jurati eligantur, una cum xxi v Senatoribus. Majori & Iuratis concessa est potestas eligendi Procuratorem & Secretarium, deque aliis civitatis officiariis dispensandi.

Quoad *CIVES*, negotiantur illi panno Hispanico & vino heic nato. gaudent binis nundinis, i mart. die, & xv octob. durantibus singulis xv dies. Eorum privilegia & constitutiones aliquas adjiciemus, quæ in viridi observantia fuerunt circa annum cIo ccc xiv: *Patres habebant in liberos jus vitæ ac necis, ut & mariti in uxores. Vir uxorem ex ira aut doloris impatientia occidens, modo solemnij juramento pœnitentiam declararet, omni pœna erat exemptus. Mas & fœmina in adulterio deprehensi fume utrinque genitalibus alligato*

per urbem trahebantur. Nuptiæ de die fiebant, non noctu. Convivia nuptialia & funebria legibus municipalibus definiebantur. Multa pecuniaria civium non poterat LX solidos excedere; adeo tum erant exigua illorum facultates. Anno clo cccc xi aliz leges conditæ fuerunt. Dehitor in urbe non poterat eligi Iuratus. Meretrices & lenæ incederent diverso ab honestis fœminis habitu. In generale civitatis consilium si quis vocatus non veniret, ei non modo multa imponderentur, sed & fores à li-
storibus rumperentur. Vt Medicinam illic facturus primo coram collegio Medico theses quasdam propugnaret; deinde si idoneus reperiretur, fidelitatis iuramentum Majori & Iuratis præstaret, &c.

Tantum de statu pacifico. TURBATUS Burdigalæ status consistit in motibus bellicis, seditione, fame, peste, prodigiis. Sincer. p. 453. & seq. Iis adjicit Luporum & Capotiorum historias, p. 458, & seq.

Adjiciemus nos lanienam & tumultus novissimos. LANIENAE patranda, referente Thuano lib. LIII, ad ann. clo lo LXXII, auctorem & precipuum incentorem Enimundum Augerium à Claromontano sedalitiõ habuerunt; qui & Francisco Bauloni Senatori Burdigalensi admodum locupletis, ut ab uxore diverteret, persuasisse dicebatur, ejusque opibus sublevatus opimam in ea civitate scholam fundaverat. is in concionibus, ad exemplum Parisiensium, cum, ut aliquid dignum pietate sua auderent, astanteis cottidie inflammaret, tum S. Michaëlis die, cum de angelis gratiarum Dei & ultionum ministris ageret, quæ Lutetia, Aureliani & aliis locis acta essent, ea ab angelo Dei patrata sapius repetito sermone identidem inculcaverat, & subinde Romanum Mulum regium cognitorem & Carolum Monserrandum urbis gubernatorem sua
faciõ-

factionis homines, ut segneis & in eo negotio tepidos, palam & in privatis colloquiis increpabat: qui Protestantibus publice ad conciones conveniendi libertatem interdixisse, & portas urbis stationibus appositis custodire contemsi, de cetero à vi & cadibus abstinnerant; à Strozio Rupellæ imminenti, & qui, ne ea res conatibus suis incommodaret, verebatur, ut creditur, moniti. Sed cum sub id tempus Monpesatus Blaviam venisset, quasi fundendi sanguinis signum ejus adventum datum esset, quidam in opido interfecti. ubi vero ille Burdigalam appulit, plebs fremere, seditiosi huc illuc discursare, Enimundus in concionibus plus solito intonare. Ad extremum, post aliquot dierum, occulta Monpesati cum Monferrando, incertum vetantis an suadentis rem, colloquia. cum Monpesatus abiisset, paullo post dysenteria extinctus, & non. novembris, qui in Veneris diem incidebat; urbis consules cum decuriis suis, sicuti jussi erant, in Monferrandi aedem post prandium venire, adductis secum perditæ vitæ & prostitutæ audaciæ sicariis, à Petro Lestonaco conductis; mandatoque ab eo accepto, per urbem ad cades discurrunt, rubris pileis (id erat insigne sanguinario consilio conveniens) conspicui. A Ioanne Guillochio & Gul. Serino Senatoribus initium factum, qui in suis uterque adibus statim direptis crudeliter interfecti sunt. Bucherus item Senator grandi pecunia cum vitam à Monferrando redemisset, vix periculum evasit, cujus & aedes direptæ sunt. Inde promiscuæ per urbem factæ cades & rapinæ, totoque triduo CC. LXIV homines occisi memorantur, multoque major cades edita esset, nisi Buccina & alterum urbis castellum plerisque opportunum perfugium præbuisset. Iacobus Benedictus Largabastonus Curie princeps periculum mortis in eo tumultu adivit, vixque ope amicorum servatus est, &c.

De novissimo tumultu, nec sine sanguine nec exde qui fuit, audi eundem *Thuanum* lib. xciv, sub finem, ad annum cIo lo xxcix, dicentem: Eodem tempore & *Burdigala* tumultuata est. jamque munitiones in urbe à conjuratis erigebantur, capta *Sanjuliana* porta; & *Consules* ad strepitum, accurrentes primo impetu repulsi fuerant, cum *Iacobus Gobio Matignonus E. T. Aquitania* præsēs summa animi præsētia cum delectis è nobilitate comparuit, pedes per urbem discurrens; qui signo dato arcis *Buccina* præsidiariis, ut tormentis displois confluentem plebem armatam terrore injecto disturbarent, motum compescuit. Pauci ex iis intercepti, ceteri huc illuc dilapsi. quorum plerique se per portam, quam ceperant, urbe ejecerunt; reliqui per funeis se è muro demiserunt; capti duo, & mox laqueo suspensi. Tormentis subjecti compositum insidiarum ordinem detexerunt; pridie festi *Paschatis* inter conjuratos convenisse, ut *Matignonum* in adibus suis oppressum pugionibus confoderent, atque è vestigio machinas bellicas in adibus publicis depositas ad arcem admovent, & proposito *Matignoni* cadavere terribos præsidiarios ad deditionem compellerent. *Matignonus*, quæ erat animi moderatione & prudentia, ulterius in consocios inquiri noluit, ne in sacri ordinis infamiam res verteret; contentusque fuit, quo conspirationibus hujusmodi impofterum præverteret, *Patres Iesvitas* auctores urbe exigere, qui *Aginni Nilobrigum*, & *Vesuna Petrocoriorum*, quæ civitates sub id rebellarunt, perfugium habuerunt. Hactenus *Thuanus* & nos circa *Burdigalam*.

Quam relinquentes, navigiis conductis abivimus *Blariam*; alterum habebat equos, alterum nos; pro se & vectore quilibet solvebat xii solidos *Turonenses*. Primum obveni dextror-

trorsum vicus cum arce *Larmond*, sub Cardinale Burdigal. Proximum sequitur *Burgus* IV milliarium, opidum antiquum, & validum bello, à Paulinis ejus auctoribus ad confluentes Garumnae & Duranii fluviorum positum. Tantus vero, inquit *Masson. pag. 591*, ab hoc Duranii ostio Liburnam usque Oceani æstus intumescit, tantoque impetu præcipitantes se undas repercutit, æquinoctio præsertim autumnali, ut in ipso æstus primordio scaphas in litore positas evertat, majora navigia momento in altum evehat, & vasto cum strepitu terrorem & pavidos metus exterius hominibus hujusce rei ignaris incutiat; ita ut attoniti res humanas iterum diluvio commisceri putent. Hunc æstum incolæ *Mascaret* vocant, tantaque est vis consuetudinis, ut Liburniarum pueri in ipso litore intrepidi hunc æstum libenter & expectent & excipiant. Duranius sui natura mucosus est, & parum nitidus, quæ res efficit, ut Garumna, qui aquis perspicuis & puris gaudet, nisi cum imbris & solutis Pyrenæi nivibus prætumidus vix intra margines suos cohibetur, piscium omnium copia à Duranio superetur. Alit enim multos barbos, lucios, carpiones, alaufas, anguillas, lampretas, salmones, gobiones, sturiones, & aliorum piscium vim infinitam. Honos autem maximus mensarum *carpio* habetur, quem in Duranio & Ella piscari vulgus solet; ac reperiuntur in eo troctæ singulares. Et id quidem flumen Arari penè parem, aut nihilo majorem viatores putant. Cives, durante inter Gallos & Angios bello arctissimum cum Burdigalensibus foedus fecerunt, anno cło Ió Lxix Pilius, reformatæ religionis miles, opidum hoc, magni momenti ad commeatus subvectionem, intercipere conatus fuit; sed, à Mon-

lucio in tempore summis, obsidionem solvere coactus est. *Thuan. lib. XLV.*

Heic navigantes vidimus Garumnam jam latiore, & magni in speciem freti, receptis fluvialis *Burda* & *Gala*, ad promontorium, quod accolæ vocant *Bec d' Ambez*, (*Beccum ambarum aquarum*) porrigi. Ibi in frontispicio rupes conspicitur *la roche d' Estaux*; & *Duranus* sive *Dor-donia*, fluvius Garumnam conveniens, nec alio nec æstuoso aquarum impetu diffusus magis, totum cum terrarum tractum humectat; ait *Massen. pag. 555.* Exin à dextera perpetuo semper colle & virium cultu fertili ad *Blaviam* opidum arcemque munitissimam *II milliar.* pertingit.

B L A V I A.

H Eic navigiis egressi modico prandiolo à *la croix blanche* refecti sumus. *Blavia* olim erat sub dispositione viri spectabilis, Ducis tractus *Armorici*; ut videre licet in *Notitia imperii Romani*: (inquit *Massen.*) & hodierno die custodes vigilesque habet perpetuos, qui ex eodem loco tamquam ex specula, quid tota *Garumna* rerum afferatur, diligenter observent: inolevitque mos ab expulsis *Aquitania* *Anglis* in hunc diem, ut minimè his liceat navibus *Burdigalam* tendere, nisi prius ante *Blaviam* supparum & reliqua vela submiserint, & positis anchoris tormenta ænea consignarint, arcisque præfecto singularium navium ergo aureum persolverint. Veteribus appellabatur promontorium *Santonum*, eò quòd in finibus *Xantoniz* sita sit *Blavia*, turribus & propugnaculis benè munita.

Flagrantibus bellis civilibus urbs regi *Henrico* sese opposuit anno *clæ* *1391*; quam cum castro

castro Matignonus Franciæ Mareschallus ipso natalitio festo mari & terra obsedit. Præses loci Luffanus ad angustias redactus, auxilia ab Hispano sollicitans, XVI naves bellicas impetavit. Unde ancipiti Marte utrimque pugnatum est; verum, Matignono obsidionem solvente, Luffanus castrum cum opido regi obtulit. lege *Thuanum lib. CVII.*

Castelli hujus dominus quondam fuisse dicitur Rolandus, Caroli M. nepos, & heic humatus; cujus & arma etiamnum incolæ ostendere volunt.

Castro, si admittère, viso, quod ab opido separatum, ingredi templum opidi S. Romani, in quo Chariberti regis Parisiorum tumba, qui Clotarii I Regis fuit filius primogenitus.

Blavia, si te committere voles Garumnæ secundo, XIIII *milliarib.* ad ostium fluminis, videbis *Corduanam turrin, la tour de Cordoan.* pharos ingens est, à multis sæculis constructa, navigantium cursus regens. Ea cum imbrium & ventorum tempestate, nec non insanis Oceani fluctibus, ruinam minaretur, tamen Principis beneficio, anno CLX LXXXIV, architectore regio Ludovico de Foix, & impensis publicis, instaurata est; sed adeò egregia & divite opera, ut ipsam Alexandria Pharon tot scriptorum & sæculorum fama præstantem superet. Ex qua lucerna accendenda duobus eremitis mandatur: quibus alimenta, signo dato, ex vicino opido vel pago deferuntur ex vestigali quod à singulis navibus ejusce rei gratia Burdigalæ penditur. Turris ipsa in ambitu suo habet passus LXXV, in diametro XXV. fundamenta sunt egregii operis: tota moles è quadrato lapide intus & extus affabre inciso constat. Exedras habet IV; quarum secunda

cunda ostendebat VII pyramides, singulas utrinque duobus globis auctas. Conclavia sunt spatiosa & ornata; in medio eorum est corona, cum inscriptione symboli Henrici III regis; *Magnet ultima celo*. Gradus sunt CCXV, quibus per concham ascenditur ad summum, cui lucerna imposita.

Nos Blavia equis abivimus Pontet usque ad pagum, I & med. mill. Ubi densum quercetum, pagis aliquot mixtum, obvenit, ad pagum usque S. Aubin, II mill. Inde campi & agri, sed non adeò fertiles, pro via sunt, ad pagum le petit Niort; in quo pernoctavimus à la fontaine, III mill. Paret verò Marchioni de Mirembeau, reformatæ religioni qui addictus, subditi contra omnes pontificiæ. Mirembeau vicus, & arx Peron, la Bergerie, pagi, dicto marchioni subsunt. Ager frumenta & ligna fert, nec non vinum, ad pagum Belongre. Quem sequitur opidum Ponts; ubi IV mill. confectis pransum divertimus à l'esca de France. Opidum à pontium subliciorum ingressu nomen habet, situm in colle, hortis gaudens amœnis, ad Singonam fluvium; qui, è tractu Alba terra veniens, abundat percis, troctis, carpionibus; & plures insulas ad opidum hoc facit; sunt enim IV pontes.

Paret Dominis de PONT E, antiquissimæ familiar. Ibi inventi ante aliquot annos lapides sunt cum verbis:

DIVVS CAIVS IVLIVS CAES. IMPER.

ÆLIVS PONTIVS NEPOS ROM.

MAG. TVMVL.

A prandio, agro in plano, minus vero frugifero, ad vicum les arenes tribus miliaribus perreximus; unde uno milliari distabat opidum SAINCTES; ubi mansuri hospitabamur à la croix blanche.

XAIN-

X A I N C T E S.

Regio hæc ob fertilitatem nomen habet, *la Perle de France*. Metropolis est *Saintes*; quam alluit fluvius *Carantonus*, in Limania oriens; opida *Coignac* & *Soubize* lambens, in mare ibi ruit. In hac urbe plures Romanarum antiquitatum reliquiae videntur, ut amphitheatrum, aqueductus; ponsque ipse lapideus, quo *Carantonus* alluens cernitur, hanc inscriptionem habet:

CAESARI NEP. DIVI JULII

PONTIFICI AVGVRI.

Campanile S. Petri in ea urbe à *Pipino Aquitaniz rege* exedificari curatum, pulchritudine operis atque artificii præstantia cætera Aquitaniz campanilia vincit.

Sequenti die, meliori agro, & frumentifero, ivimus *ii mill.* ad vicum *S. James*. inde pons totius Galliz longissimus viam facit ad opidum *Tailleburgum*, *Carantono* navigabili adsitum; utramque ripam amœni campi cingunt; colli imposita est arx Ducis *de la Tremouille*. Sequens inde via in parte sylvosa est, ad vicum *S. Savignien*, *Carantono* gaudens præterlabente; *Bord pagus*, *iii mill.* ad fluvium *Boutonnam* situs, trajectum facit; hic se *Carantono* jungit ad pagum *Cande*. A trajectu in territorio *Rupellanorum* pergis amœno in querceto *i mill.* ad opidul. *Tonay charente*; quod integrum diem nos habuit ad insigne trium mercatorum. Amœnum opidum situ qua terram qua aquam. Terra frumento & ligno abundat campisque dives est; Aqua *Carantonus* admittit naves grandiores ex Anglia & Belgio; Arx insuper vetus adest, *Domina de Morle* male parens, præsidio regio munita. A tergo
nemus

cunda ostendebat VII pyramides, singulas utrinque duobus globis auctas. Conclavia sunt spatiosa & ornata; in medio eorum est corona, cum inscriptione symboli Henrici III regis; *Mænet ultima cælo*. Gradus sunt CCXV, quibus per concham ascenditur ad summum, cui lucerna imposita.

Nos Blavia equis abivimus *Pontet* usque ad pagum, I *med. mill.* Ubi densum quercetum, pagis aliquot mixtum, obvenit, ad pagum usque *S. Aubin*, II *mill.* Inde campi & agri, sed non adeò fertiles, pro via sunt, ad pagum *le petit Niort*; in quo pernoctavimus *à la fontaine*, III *mill.* Paret verò *Marchioni de Mirembeau*, reformatæ religioni qui addictus, subditi contra omnes pontificiæ. *Mirembeau* vicus, & arx *Peron*, *la Bergerie*, pagi, dicto marchioni subsunt. Ager frumenta & ligna fert, nec non vinum, ad pagum *Belongre*. Quem sequitur opidum *Ponts*; ubi IV *mill.* confectis pransum divertimus *à l'escu de France*. Opidum à pontium subliciorum ingressu nomen habet, situm in colle, hortis gaudens amœnis, ad *Singonam* fluvium; qui, è tractu *Alba terra* veniens, abundat percis, troctis, carpionibus; & plures insulas ad opidum hoc facit; sunt enim IV pontes.

Paret Dominis de PONTE, antiquissimæ familiar. Ibi inventi ante aliquot annos lapides sunt cum verbis:

DIVVS CAIVS IVLIVS CAES. IMPER.

ÆLIVS PONTIVS NEPOS ROM.

MAG. TVMVL.

A prandio, agro in plano, minus vero frugifero, ad vicum *les arenes tribus milliaribus* perreximus; unde *uno milliari* distabat opidum *SAINCTES*; ubi mansuri hospitabamur *à la croix blanche*. XAIN-

X A I N C T E S.

Regio hæc ob fertilitatem nomen habet, *la Perle de France*. Metropolis est *Saintes*; quam alluit fluvius *Carantonus*, in Limania oriens; opida *Coignac* & *Soubize* lambens, in mare ibi ruit. In hac urbe plures Romanarum antiquitatum reliquæ videntur, ut amphitheatrum, aquæductus; ponsque ipse lapideus, quo *Carantonus* alluens cernitur, hanc inscriptionem habet:

CAESARI NEP. DIVI JULII
PONTIFICI AVGVRI.

Campanile S. Petri in ea urbe à *Pipino Aquitaniz* rege exædificari curatum, pulchritudine operis atque artificii præstantia cætera *Aquitaniae* campanilia vineit.

Sequenti die, meliori agro, & frumentifero, ivimus *II mill.* ad vicum *S. Iames*. inde pons totius Galliz longissimus viam facit ad opidum *Tailleburgum*, *Carantono* navigabili adsitum; utramque ripam amœni campi cingunt; colli imposita est arx Ducis *de la Tremouille*. Sequens inde via in parte sylvosa est, ad vicum *S. Savignien*, *Carantono* gaudens præterlabente; *Bord pagus*, *III mill.* ad fluvium *Boutonnam* situs, trajectum facit; hic se *Carantono* jungit ad pagum *Cande*. A trajectu in territorio *Rupellanorum* pergis amœno in querceto *I mill.* ad opidul. *Tonay charente*; quod integrum diem nos habuit ad insigne trium mercatorum. Amœnum opidum situ qua terram qua aquam. Terra frumento & ligno abundat campisque dives est; Aqua *Carantonus* admittit naves grandiores ex Anglia & Belgio; Arx insuper verus adest, *Domina de Morte* male parens, præsidio regio munita. A tergo
nemus

nemus quercetanus est, quod nostræ deambulationi multum serviebat, accedente nimirum hospitis non injucundo convictu. Hinc campis abivimus, latis armentis & gregibus, ad pagos *la Condre & Chertre*, 11 mill. Silva densa quercetana & erronea hinc nos duxit ad palustrem locum 1 milliare, ubi *le pont de Soile*, saxi fundatus, elevatiorque instar aggeris. *Ive* vicus 1 mill., distat; mox mons superandus ad opidum *Chateleton*, 1 mill. rupi marinæ impositum, muris dejectis turri sola superante. Litus inde legendum ad opidum usque *Angoulein*, 1 mill.; cujus muri regis mandato destructi. Unde pane & vino refecti perreximus campo palustri, arenoso, sterili & saxoso, relinquentes opidum *Nestre* ad lævam in ruinis. Via, proximè 1 mill. *Rupellam* ducens, lapidibus strata & sinuosa est, nec urbs, nisi prope ipsis muris sis, conspici potest. Ad portam excubæ erant, quibus ducebamur in hospitium *ad tres mercatores*.

R - V P E L L A.

OLim hæc fuit exiguum opidulum, robustum tamen & rupi inædificatum; unde *Rupella* ei nomen mansit; quod & Papa in *decretal. cap. ex parte. de consuetud.* retinet, scribens: *Majori & Burgenfibus de Rupella.* Gulielmus Comes *Pictaviensis* & Dux *Guiennensis* *Rupellæ* Dominus incolis postea jus communitatis & privilegia civitatis indulgit; simulque potestatem concessit, fossas, muros, propugnacula exstruendi, & quæ ceteræ civitates obtinebant, privilegia & libertates, veluti jus eligendi Majorem, Senatores, Iudices & Pares, ad constituendam politiam. *Rupellæ* situm & munitionem è *Thuanodabimus*, lib. xv, ad an. c1515 lxxii. Ea in *Alnetensi* pago, qui ad *Santones* pertinet, ad Occa-

Oceanum patenti planitie sita est, quæ paullatim tamen ut vix sentiat, ad eam partem quæ Orientem & Septentrionem spectat, assurgit. Mare quod urbem alluit, alveo facto c. 10 passuum longitudine porrigitur, & dimidium in longitudinem patens *portum* efficit, tutissima ad naveis tam longas quàm onerarias capiendas statione; in cujus faucibus *binæ turres* ingentes erectæ sunt, lateritio solidiori opere structæ, & fenestratæ, in mare prospicientes; tormentis in latera directis firmatæ, quæ vel minimas scaphas subeunteis portu submovere possunt: atque is locus, quod catena utrimque ducta ingressum à mari prohibeat, *Catena* vulgo appellatur.

Masson. p. 677 ait: Mare, dum æstuat bis quotidie, in intimam urbis partem influit, celebremque *portum* instituit, ubi naves in mare, & merces sub tecto collocari solent. Neque enim in clausum portum penetrant naves; neque intromissæ sibi invitæ solvunt, quia præter antiquæ urbis muros, immensa machinarum bellicarum omnis generis copia munitos, turres altitudine ad propugnandum sunt aliquot deletæ, quæ vix æneorum tormentorum fulminibus dejici posse videntur. Ædificatæ utrimque ad portus ingressum à Carolo V Joannis filio ex castri ruinis *turres* validæ, & machinis ingentibus munitæ, ad terrendos arcendosque hostes & piratas, si fortè sub noctem scaphis in portum irrepererent. Opidani enim *catenam* ferream quotidie prætendunt, ne quisquam noctu ingrediatur aut exeat. Catena præfectus à singulis navibus majoribus exeuntibus quinque, à minoribus duos & medium exigit solidos Turonenses: nec piscatores à captura reduces immunes sunt à vectigali; solvere siquidem ex
pisci-

piscibus aliquos tenentur; cui rei corbis fune in navigium è turri demittitur, & impositum attrahitur.

Turribus binis Rupellanis, quæ portum claudunt, (*è Thuanò*) muris mira crassitudine iungitur, rectoque ductu, novo & in orbem exstructo, mediocris magnitudinis propugnaculo occurrit, *Garrotio* communiter dicto; quod totius alvei imperium abstinere videtur, & pro armamentario urbi est. inde murus trans portus alveum, qui heic vado transiri potest, ad *portam S. Nicolai* producit, quæ altissima fossa & compluribus propugnaculis ac lateribus munita ingenti mole exsurgit. Murus deinde paullum oblique propugnaculo *Dominarum* ita dicto, quod superioribus bellis matronæ nobiles terræ in illud comportandæ operam navaverant, coniungitur; & ibi angulo factò introrsum curvatus, rursus cubiti specie longo ductu porrigitur, subiectasque ab ea parte salinas habet; dein ad alteram portam, quæ à Mariæ delubro præter turrim omninò diruto & nova munitione occupato *Cunea* vocatur, paullatim ascendendo extenditur: huiuscemodi muri positus, quod crebris sinibus sese iovicem spectantibus distinctus forcipis speciem referat, vulgari architectorum nostrorum consuetudine de forcipis nomine appellatur. Fossa toto eo tractu profunda; & æstu maris per salinas vicinas restagnantis impletur; dein paullatim aqua destituitur, scalpellis in ea parte, quæ septentrionem spectat, fossa excavata. *Cunea* autem porta hac arte munita est, ut terreo coque acuto propugnaculo contineatur, quam novæ ex lapide quadrato munitiones excipientes ad pomerium introrsus continuato muro ductæ tegunt, industria Scipionis

pionis Vergani Foro-Julienſis, qui Condzo tunc operam & Colinio navabat, & poſtea ad regis partes tranſiit. Delubri turtis ſtudioſe ab opidanis deſectio faſtigio murus extat, ex eaque tanquam opidi ſpecula in ſubjectos campos diſpoſitis campeſtribus tormentis libera ejaculatio eſt. Huic murus, aggere introrſus adjecto, & extrorſum profunda fossa ad terreum munimentum, cui *veteri fortuna* nomen, oblique paulum jungitur; unde in campos proſpectus eſt. inde ad inſigne *Euangelii propugnaculum* declivi paulum poſitu deſcenditur: ubi aqua fossam complere incipit, à Vido Dallonio Ludz Comite, provinciz præſide olim exſtructum. Eam molem frequentibus turribus interſtructis murus excipit; qui angulo factio oblique ſenſim introrſus ad arcem veterem extenditur, & inde ad *portam novam* pertinet; quæ duplici fossa eaque aqua æſtuario regurgitante plena, inagno inſuper adjecto à Scipione propugnaculo, præmunitur. Inde murus ruruſ cubito factio ad *Molinæam* portam ac poſtremo fauces portus ducit. Ea porta, ſi ulla alia, munitiſſima eſt, duplici fossa totidemque propugnaculis vallata, quorum alterum altero continetur, non orbiculari, ſed triquetra forma; eaque amplitudine ſingula exſtructa ſunt, ut duarum cohortium præſidium facile capiant. In hiſ fenestraz, quibus globi emittuntur, ſibi invicem reſpondent; mediocri magnitudine fabricataz, ut in hoſteis quoquo verſus libera ſit ejaculatio. Opidi totius *ambitus* IIII clo paſſuum amplectitur, quadrangulari ferè forma. Muro magna ex parte rupes pro fundamento eſt, ejuſque ac foſſæ plerique locis altitudo ſcalas non admittit: cuniculi ne agantur, æſtuaria prohibent, uno tantum loco excepto, qui à *Cuneæ* porta

porta ad *Evangelii* propugnaculum porrigitur. Contra tormentorum ictus interioribus tam veteribus, quàm novis exstructis munitionibus defenditur. Moenia fossæ labrum exterius altitudine superat, ita ut ab eo contegi videantur. Æstuario bis cottidie fossæ alluuntur, quo recedente aqua ad non exiguam altitudinem claustris retinetur, per urbem ad molas farinarias & sordeis purgandas eadem arte multis locis derivata. Hæc olim munitio; modo cum urbe amplificata & ampliores munitiones erant; quas tamen quid juvat deformare, in pulveres depositas nuperis expugnationibus.

Videamus paucis in urbe ædificia. Tria *Reformatis* erant *templa*, quinque quibus pastores ministrabant. ubi sacra synaxis est, VII CL^o mensam Domini accedunt. Nec Pontificiis deerat templum, angusto numero comprehensis. *Xenodochium* amplis satis redditibus firmatum erat. *Gymnasium* philosophica & theologica florebat prælectione. POLITICIS usibus destinata erant *curia* & *armamentarium*. Illa in area Henricum Magnum regem, habitu regio ostendebat è vivo saxo; Conclavia interiora, trophæa varia è bello reportata suspensa habent. *Istud* inter plurima tormenta æneum unum servat longitudine XL pedum, cui nomen *la vache*.

Urbs fortis non indignos alit *incolas*, qui militem stationarium jugiter præsentarunt. De *mercatura* heic nihil agemus. Integritatis est sine affectu dicere, cum anno CL^o L^o LVII evangelica recepta esset religio in urbem, recepit hæc exules in sinum, & fovit post famosam illam Parisiensem lanienam: Nec tantum minorum gentium homines; Fuere Navarræ regina, Princeps Bearnæ Henricus, postea rex; Prin-

Principes Condæ, Colignii, alique illustri gente nati. Virtutem hanc existimo à maioribus eos recepisse, regum in quos tanta benevolentia, tanta *privilegia* manarunt. Carolus V, ut pauculis fidem rei faciamus, rex sigillo regio anno clōcccLXXI signavit; & voluit, Omnibus Majoribus & Senatoribus Rupellanis, tam presentibus quàm futuris, ut sit jus vera ac plenaria nobilitatis, & ipsis, & eorum familia cognatis, ita quidem ut equestri dignitate frui illis licitum sit, pradia nobilia occupare, feudaeliberè, eo quo alii Gallia nobiles modo possident, possidere. Vbi eidem regi se submisere, accessere privilegia: Vt à corona Gallia, quamcumque etiam ob causam, nunquam separarentur: Vt idem jus haberent monetam cudendi nigram & albam, nec non florenos; quod habent Parisienses: Vt custodirent ipsi suam urbem, catenas maris, ac propugnacula; nec coacti essent ulla præsidia aut milites præter semetipsos admittere; Vtque Major esset capitaneus perpetuus & præfectus urbi, omnesque liberi & exempti castelli alicujus exstructione: Vtque liceret illis pro munitione urbis pecuniam colligere, & mercibus tributa imponere. Privilegia hæc, ut virtutis merita, sequentes reges confirmarunt & auxerunt. Verum uti nulla res æternat, ita nec heic regum gratia. Inclementia exemplum fuit Andinus anno clō Idc LXXIII. historiam longo filo nectit Thuanus. Nupera quid obsidio & expugnatio anno clō Idc xxviii acceleravit? horribile dictu. incolæ plurimi, nullo panis aut carnis esu refocillari, cute, corio, radicibus vesci coacti fuere. nonnulli humanorum cadaverum carnes detractas vorarunt. mulier non abhorruit filiam suam pro victu & alimento usurpare; soror item fratris sui digitos deto-

dere.

porta ad *Euangelii* propugnaculum porrigitur. Contra tormentorum ictus interioribus tam veteribus, quàm novis extructis munitionibus defenditur. Mœnia fossæ labrum exterius altitudine superat, ita ut ab eo contegi videantur. *Æstuario* bis cottidie fossæ alluuntur, quo recedente aqua ad non exiguam altitudinem claustris retinetur, per urbem ad molas farinarias & sordeis purgandas eadem arte multis locis derivata. Hæc olim munitio; modo cum urbe amplificata & ampliores munitiones erant; quas tamen quid juvat deformare, in pulveres depositas nuperis expugnationibus.

Videamus paucis in urbe ædificia. Tria *Reformatis* erant *templa*, quinque quibus pastores ministrabant. ubi sacra synaxis est, VII CL^o mensam Domini accedunt. Nec Pontificiis deerat templum, angusto numero comprehensis. *Xenodochium* amplis satis redditibus firmatum erat. *Gymnasium* philosophica & theologica florebat prælectione. *POLITICIS* usibus destinata erant *curia* & *armamentarium*. Illa in area Henricum Magnum regem, habitu regio ostendebat è vivo saxo; Conclavia interiora, trophæa varia è bello reportata suspensa habent. *Istud* inter plurima tormenta æneum unum servat longitudine XI pedum, cui nomen *la vache*.

Urbs fortis non indignos alit *incolas*, qui militem stationarium jugiter præsentarunt. De *mercatura* heic nihil agemus. Integritatis est sine affectu dicere, cum anno CL^o L^o LVII° evangelica recepta esset religio in urbem, recepit hæc exules in sinum, & fovit post famosam illam Parisiensem laniem: Nec tantum minorum gentium homines; Fuere Navarræ regina, Princeps Bearnæ Henricus, postea rex; Prin-

Principes Condæ, Colignii, alique illustri gente nati. Virtutem hanc existimo à majoribus eos recepisse, regum in quos tanta benevolentia, tanta *privilegia* manarunt. Carolus V, ut pauculis fidem rei faciamus, rex sigillo regio anno clōcccLXXI signavit; & voluit, *Omniibus Majoribus & Senatoribus Rupellanis, tam presentibus quàm futuris, ut sit jus vera ac plenaria nobilitatis, & ipsis, & eorum familia cognatis, ita quidem ut equestri dignitate frui illis licitum sit, pradia nobilia occupare, feudaque liberè, eo quo alii Gallia nobiles modo possident, possidere. Vbi eidem regi se submisere, accedere privilegia: Vt à corona Gallia, quamcumque etiam ob causam, nunquam separarentur: Vt idem jus haberent monetam cudendi nigram & albam, nec non florenos; quod habent Parisienses: Vt custodirent ipsi suam urbem, catenas maris, ac propugnacula; nec coacti essent ulla præsidia aut milites præter semetipsos admittere; Vtque Major esset capitaneus perpetuus & præfectus urbi, omnesque liberi & exempti castelli alicujus exstructione: Vtque liceret illis pro munitione urbis pecuniam colligere, & mercibus tributa imponere.* Privilegia hæc, ut virtutis merita, sequentes reges confirmarunt & auxerunt. Verum uti nulla res æternat, ita nec heic regum gratia. Inclementia exemplum fuit Andinus anno clō lō LXXIII. historiam longo filo nectit Thuanus. Nupera quid obsidio & expugnatio anno clō lōc xxviii acceleravit? horribile dictu. incolæ plurimi, nullo panis aut carnis esu refocillati, cute, corio, radicibus vesca coacti fuere. nonnulli humanorum cadaverum carnes detractas vorarunt. mulier non abhorruit filiam suam pro victu & alimento usurpare; soror item fratris sui digitos dero-

dere.

porta ad *Evangelii* propugnaculum porrigitur. Contra tormentorum ictus interioribus tam veteribus, quàm novis exstructis munitionibus defenditur. Mœnia fossæ labrum exterius altitudine superat, ita ut ab eo contegi videantur. Æstuario bis cottidie fossæ alluuntur, quo recedente aqua ad non exiguam altitudinem claustris retinetur, per urbem ad molas farinarias & sordeis purgandas eadem arte multis locis derivata. Hæc olim munitio; modo cum urbe amplificata & ampliores munitiones erant; quas tamen quid juvat deformare, in pulveres depositas nuperis expugnationibus.

Videamus paucis in urbe ædificia. Tria *Reformatis* erant *templa*, quinque quibus pastores ministrabant. ubi sacra synaxis est, *VI* *CL* mensam Domini accedunt. Nec Pontificiis deerat templum, angusto numero comprehensum. *Xenodochium* amplis satis redditibus firmatum erat. *Gymnasium* philosophica & theologica florebat prælectione. *POLITICIS* usibus destinata erant *curia* & *armamentarium*. Illa in area Henricum Magnum regem, habitu regio ostendebat è vivo saxo; Conclavia interiora, trophæa varia è bello reportata suspensa habent. *Istud* inter plurima tormenta æneum unum servat longitudine *XL* pedum, cui nomen *la vache*.

Urbs fortis non indignos alit *incolas*, qui militem stationarium jugiter præsentarunt. De *mercatura* heic nihil ageamus. Integritatis est sine affectu dicere, cùm anno *CL* *CLVII* evangelica recepta esset religio in urbem, recepit hæc exules in sinum, & fovit post famosam illam Parisiensem laniem: Nec tantum minorum gentium homines; Fuere Navarræ regina, Princeps Bearnæ Henricus, postea rex; Prin-

Principes Condæ, Colignii, alique illustri gente nati. Virtutem hanc existimo à maioribus eos recepisse, regum in quos tanta benevolentia, tanta privilegia manarunt. Carolus V, ut pauculis fidem rei faciamus, rex sigillo regio anno clōcccLXXII signavit; & voluit, Omnibus Majoribus & Senatoribus Rupellanis, tam præsensibus quàm futuris, ut sit jus vera ac plenaria nobilitatis, & ipsis, & eorum familia cognatis, ita quidem ut equestri dignitate frui illis licitum sit, pradia nobilia occupare, feudaeliberè, eo quo alii Gallia nobiles modo possident, possidere. Vbi eidem regi se submisere, accessere privilegia: Vt à corona Gallia, quamcumque etiam ob causam, nunquam separarentur: Vt idem jus haberent monetam cudendi nigram & albam, nec non florenos; quod habent Parisienses: Vt custodirent ipsi suam urbem, catenas maris, ac propugnacula; nec coacti essent ulla præsidia aut milites præter semetipsos admittere; Vtque Major esset capitaneus perpetuus & præfectus urbi, omnesque liberi & exempti castelli alicujus exstruktionē: Vtque liceret illis pro munitione urbis pecuniam colligere, & mercibus tributa imponere. Privilegia hæc, ut virtutis merita, sequentes reges confirmarunt & auxerunt. Verum uti nulla res æternat, ita nec heic regum gratia. Inclementiæ exemplum fuit Andinus anno clō Id LXXIII. historiam longo filo nectit Thuanus. Nupera quid obsidio & expugnatio anno clō Idc xxviii acceleravit? horribile dictu. incolæ plurimi, nullo panis aut carnis esu refocillati, cute, corio, radicibus vesci coacti fuere. nonnulli humanorum cadaverum carnes detractas vorarunt. mulier non abhorruit filiam suam pro victu & alimento usurpare; soror item fratris sui digitos derodere.

dere. Hinc factum, ut xv clō circiter hominibus fame extinctis, urbs sese jugo submittere coacta fuerit. Ipse rex deditam urbem ingressus, attonitus intuitus est fatalem hunc casum. non cruore, sed fame, hostes periisse, ostendebant plateæ & cœmeteria, quas obstupescens rex penetrare & præterire necesse habuit, cum kal. novemb. sacris interessent, quæ à Ioanne Armando Plessæo de Richelieu, Cardinale, templum initiantes, peragebantur.

Rupella discessuri secessionem fecimus à duobus itineris comitibus, qui *Parisiōs* pergebant; nos retro *Lugdunum* per *Limaniam* & *Arverniam*, sequenti viâ ductu.

Prima ab urbe via molesta satis à pluvia & paludibus terminos quandoque egredientibus. Vici, qui occurrunt, desolationis sunt vestigia, *Perigne*, *S. Regratiem*, *Clavette*, *Poy de Louart*. singula vix hospitium concedunt: in ultimo hoc tamen pago 111 ab urbe *mill.* prandium sumturi, nihil præter atrum panem, frustulum casei, & mensuram villi, in ignobili quadam domo, habuimus. Surgere vicus 11 *mill.* cœnam ad tres mercatores paullo struatiorem dedit. Agri fertiliores sequenti die obvenere; ubi pagi *Boisseu* 1 *milliari*, & *S. Felix* 1 *milliari*, pauculæ tiliæ & campi amœniores duxerunt nos in vicum *Dompierre*, 11 *milliarib.* ubi arx *Baronis de Dompierre*, in *Pictōnibus* sita. villicum heic prandium à *trois marchands* nos diu non detinuit. Quercetum & planities erat ad vicum usque *Orjee*, 1 & *med. milliari*: cui præter rudera nihil reliqui. incolæ testantur suam segnitiam, dum lx annorum ruinam ferunt. Eadem facies in pagis *Coudion*, *Romasier*, *Touche*, *Gou*, *Richard*, ad vicum *S. Fraïfne*, 7 *milliaribus*, est in *Santonibus*. arx parens *Domino*

mino de la Grave adstruata non multum superbit. Heic summis precibus pernoctare licuit ; incolæ siquidem, pro militibus nos habentes, clausis ostiis, se abscondebant, memores facinorum præteritorum à militibus exantlatorum. undique domus erant si non combustæ, dejectæ saltem & spoliis laceræ & fœdæ.

Inde sequenti die 111 mill. in Encolismensem terram ad opidum *Vertuail* deventum ; ubi refecti prandio à la croix blanche. Opidum ab arce Ducis de Rochefaucault illustrius est, sitaque ad Carantonum fluv. tēr illud discriminantem amœnum. segetes rariores solo sabuloso proveniunt & clivoso. 11 milliar. itinere factō inter arva & castaneas, per pagos *S. George*, *Chevalantin*, *Chatrillan*, devenimus in vicum *S. Laurent de Chand*; ubi pernoctaturi habuimus hospitem virum bonum, male tamen à militibus tractatum, teste cicatrice antica in vultus parte. Clivossius inde solum ad *pont Singoulen* fuit ; nuces, cerasa & castaneæ afficiebant prætereuntes. *Vigenna* fluvius, Lemovicum lambens, prope heic; cujus ripam campi & agri satis opulenti vestientes nos ducebant 14 mill. ad opidum *Cabanesium*; in quo prandium commodè habuimus *chez Mons. le Pont*, jadis l'enseigne *S. Jaques*. Situm est opidum ad fl. *Vigennam*. Hic in finibus Lemovicum oritur: nec *Vigennæ* nomen apud eos habet; *Vignanum* enim vulgus appellat. fons ejus non procul à *Tarnaco* opidulo situs est : amplior mox factus matrem urbium Lemovicarum alluit; postea ad *S. Iuniani* opidulum sub lapideo ponte fluit ad *Cabanesium* usque hoc nostrum opidum, cui præfectus est Comes *Schombergius*. hic pontificius licet sit, omnem Jesuitis & Reformatis juxta heic præclusit mansionem. A prandio pon-

tem Vigennæ superstratum transivimus in vicum prope junctum, fluvio ad dextram relicto inter prata amœna. Ad dextram arbores habuimus castaneis luxuriantes, quibus sues saginantur. *Estagnac* vicus cum arce 1 mill. Schombergio parer, egregio nemore cinctus. clivus inde ad pagum *Immont* ducit, à quo descensus fit ad *Vigennam* usque flumen; cujus ad ripam equitantes venimus in pagum *la Roche*. Inde *Pont des malades* lapideus, duorum arcuum, amni *Gliane* superstructus, superandus, ad opidum *S. Juniani*, qui influit in *Vigennam*. Opidum hoc cœnam & quietem 11 mill. confectis nobis largiri in suburbio ad aureum leonem, jucundo loco situm qui facit hospitium. *Ædes* opidi, in clivo *Lemovicen-*sium forma rotunda siti, humiles sunt, tegulis & opere lateritio. vites in collibus, non humi repunt, sed pedatae sunt, perticisque firmatae, more ad *Rhenum* usitato. solum arenosum est, nec *Cadurcorum* regioni simile, quod gens arlmis semper obsessa, impeditur à cultura & melioratione. Hinc montoso itinere, castaneis tamen abundante, ivimus per pagum *la Barre*, ad hospitium *la Bonteille*, 11 milliaribus; ubi sordes meræ arcebant nos subito; prandium, quod ova & caseus erant, solvimus, sed non sumimus; vinum austerum impuris in vitris & cantharis oblatum, & relictum; ita male heic excepti. causam hanc existimo, quod *Lemovico* urbe tam propinqua, raro illuc hospites commeari soleant. duobus hinc mill. festinabamus, sudo admodum cœlo, vigilia ascensionis Domini, ad *Lemovicum* urbem, divertentes ad album equum.

L I M O G E.

Regio in qua urbs *Lemovicum* sita, dicitur *Limania*; quæ superior & proprio vocabulo dicta

dicta continet hanc urbem; inferior, *Arverniam*. Nomen Limaniz à solo limoso adscribunt; quod filiginem, hordeum, rapas & paucum triticum producit; silvescit vero castaneis adeò, ut non solum incolas hoc edulio nutriet, sed & gentes longinquas & propinquas hoc vulgari obsonio reficiat & recreet: quin imo in Britanniam insulam copiosa hæc messis transfertur: idem faciunt Petrocorii. Situs urbis rotundus est; vineæ undique circumjacent, tamen vinum austerum, nec ad palatum. in parte urbs clivo & plano inædificata, Vigenna fluvio irrigatur: alioquin fossis profundis munita, nec non propugnaculis binis, *S. Martialis*, & *Martini*. portæ VII. reserant urbem; aquæ limpidissimæ eandem perluunt, quas fons (*la fontaine royale*) duodecim canalibus in superiori urbis parte suppeditat.

Ædificia sacra constituunt *templa* diversa. Primarium est *S. Martialis*, famosum à sepulchro ejus, cui perpetuus ignis suspensus: si extinguitur, manes dicuntur excitare tumultum, ut nemo vel in templo vel in aula episcopali commorari possit. reliquiæ ejus, altari impositæ, sunt reservatæ in cista, quam sub pœna mortis nemo aperire audet. Ibidem locus ostenditur, idolorum ethnicorum ubi cultura fuit; qui ejecti, & sacellum sacris restitutum. Horologium templi exteris etiam pro artificio monstratur.

Templum *Michaëlis* obscurius est, sine omni ornatu. ante ingressum duo è lapide sunt leones; antiquitas formam ornat.

Collegium *Iesuitarum* XX jam annorum opus est, necdum absolutum ob amplitudinem. templum columnis non sustinetur; patres vero plinguius sustententur redditibus.

Reformatorum vix XV numerabis ædificia.

B b 2

Opera

Opera politica sunt *palatium* & *curia*, sed sine fama.

Fontes urbi divitias & puritatem invehunt. Præter regium, qui generalis ad omnes urbis usus est, sunt alii apud *Iesuitas*, ubi labrum & siphonum, apud *D. Martialem* in peristylia è nigro marmore, quod, antiquitate ruinam & rimam faciens, ferreis ligamentis consolidatum durat: aqua hæc fontana medica est opidanis, & utilis fabris cultrariis, qui sine hujus usu manubria cuprea coeruleo non possunt tingere colore. artificiosa ista sunt opera & magna copia ad Turcas ablegantur.

Ades privatæ latere & ligno sunt structæ, levata forma, quod cives magis student mercimoniis & opificiis quàm culturæ vel ædium vel corporum. Merces sericas in longinquas emittunt terras. Habitus foeminarum & virginum cum urbe Lemovico natus comparet. si quæ Parisiis aliove comtiori loco huc veniat habitatum, nec deposito habitu Lemovicensem assumat, vel sit castissima & proba, habetur vilis & tantum non lasciva. verùm simplicitas gentis est, & deformem habitum tuetur antiquitate; quod à ratione alienum est. Incolæ cibi potusque sunt parcissimi, panis tamen helluones, de cetero lautitiarum osores. Quoad rem familiarem, industrii sunt, ingeniosi & cauti, nec præcipites, egregiè sibi suisque consulentes; vulgus alioquin tenax, cultu sordidus & victu. Ætatem vivere dicuntur provectam & perfectam. Belleforestus scribit, se vidisse familias, quibus centum cognatione per nuptias juncti simul vivebant, ut collegia quædam agnoscere quis posset.

Lemovico discessus per protensa suburbia factus est ad fluvium Vigennam, aspera & inæquali via,

via, in qua præter quercus & castaneas nihil videas. *nno lapide* ab opido abest pons vi arcuum, Vigennæ incumbens. quo superato pagus *xi mill.* obvenit *S. Priebe*: ubi tenue prandium *à la com-
renne*; nam præter castaneas & ova nihil appositum. Hinc salebrosa via mons superandus, & aliqui ignobiles pagi transeundi ad pagum *S. Sauviat*, *iii milliaribus*; in quo coena *au cheval blanc*. nihil quod in hoc itinere notes, præter difficilem viam & vectoribus molestatam. Provincia hæc certe male culta; in causa barbaries incolarum, non genius terræ. rari pagi sunt; nam *xv* intra *mill.* vix unum videre habes. gens rustica operatur curæ ovium; paucas vel nullas transiendo vaccas offendes. nihil frequentius agris petrosis, quos difficili transitu habitos, in pagum *Compeis* ad hospitium *à la Poste* deductus, relinques. Prandio refocillati, per ignobiles pagos, qui præter aquam & panem nihil suppeditant, perreximus. ager licet lapidibus mixtus, cura tamen inhabitantium purgari posset & excoli. silvæ nullæ, sed arbores hinc inde raræ sunt. quæ non segetibus cultæ sunt, lolium ferunt. Ita *xv leueis Feletinum*, exiguum opidulum, ubi aula & tapetes texi mos est, superioris Marchiæ, attigimus, positum in via militari, qua itur à Lemovicibus Arvernum seu Claromontem. Divertimus ad angarias, quæ nobis lautos pisces, quos Crausa flumen largo proventu, gustu & esu bonos, suppeditat, adposuere. Nundinæ heic erant, & confluxus gentis Lemovicensis. Præter vultus distortos & immundum cultum in ea nihil notes; à moribus illorum non est quod tuos corrigas.

Mane hospitio egressis mox lapideus mons longo tractu obvenire; mox depressiores valles;

dextrorsum Arverniz montes niveis jugis in obtutu. *Montcharran* pagus i *leuca* distans *la ville du Croye*, opidum cum arce, ii *leucis*, colli inædificatum, salebroso admodum itinere penetrandi erant. inde i *leuca* pagus *Auchere* in angariis nos recipiebat pransum. Molestum certe iter hoc est, non solum ab ascensu & descensu viæ, sed gentis ruditate & agresti victu. acetosum vinum illi est nectar Deorum, insalubre alioquin advenis. nec vel uvam hæc videas; quidquid vini habent, *Claramonte* mulis advehitur, utribus & vasculis onustis. Hæc à prandio subitis tenebris cælum inhorrescere coepit; mox nimbus, tonitrua & fulgura, quæ nos morabantur, non rara hæc loci ob vicinos Arverniz montes, cessantibus paulum fulminum strepitu & fulgurum minis, iter continuavimus per pagos aliquot *Marchiz* (quæ segregato tractu per *Lemovices* & Arvernos terminatur) & Arverniz; donec in imam vallem nemore amœnatam iv *mill.* descenderemus in pagum *Pontemurum*; ubi statio dispositorum equorum nos subsistere & pernoctare invitavit. *Ædes* prægrandi subjacent saxo, ad fluviolum *Sivolin*, exili quidem aquarum strepitu oberrantem, sed barbis & trutris suavissimi succi & saporis abundantem; ita fit plerunque, ut rivulorum piscis esu præstet, gratiorque sit, quàm majorum amnium. fluviolum pons ligneus in pagum pervium faciebat.

Luce sequenti præcipientes montes conscendendi erant, qui jugi noxu sese sequebantur. . ii *mill.* confeceramus per saxa, per horrida; tandem hiatus erat, qui de vera via, lapidibus strata & perplexa, nos in vallem ducebat ad vicum & castrum *pontis Gibaldi*, (*pont Giband*) *Sivoli* fluviolo irrigatum; cui herus est Comes ejusdem nominis;

nis ; truculenta eheu ! manus quem non ita pridem Parisiis è vivis sustulerat. Hospitium nobis erat à la croix d'or , quod prandio dato nos dimittebat ad montes hospitio proximos. *na leuca* circiter mons *Comberat*, quercubus densus. à quo propè abest *la Cave de la glace*; fons certe mirabilis, cujusaqua Julio & Augusto mensibus gelu vehementer astringitur, minime verò hyeme. fontem hunc plures descripsere; cui ob veritatem nos subscribimus. Querceta heic continua iter monstrant ; interruptos montes & steriles istud continuatur *unum mill.* & amplius ab urbe, sita, ut videbatur , amœnissima valle montibus circumclusa. Pluviosum coelum sufflaminabat iter ; quod magis difficile fiebat à lutosà & anguina via , circa montes sensim repente ad devexitatem molestam formidulosis despectibus. Tandem in imam vallem ubi delati, agros, campos, prata, hortos suis luxuriare vidimus proventibus. Ubi pagus *Bojart* situs, vineæ cultissima sese offerunt , jugiter viam caruleis & grandibus saxis stratum sepientes, ad ipsam usque urbem *Clavemontem*, *15 milliar.* à cella glaciali absitam. pluvia nos perlucens nitidam reddebat viam, ita ut pedestre hoc iter non adeo tædiosum fuerit, equis jam defatigatis. Ita ad urbem sub vesperam delati, diversorium ingrediebamur *S. Barbara*; in quo materfamilias erat vidua, non communi, quod tædium viz exantlatum tollebat, nos habens modo, sed lauto apparatu & facili pretio.

CLAIRMONT.

VRbs hzc in altera Limaniz parte, quæ *Arvernia* dicitur, sita est ; & reliquarum metropolis. de qua *Sidonius epistola xxi lib. 15, ad Aprum*; Tactò, inquit, *Arvernici territorii peculiarem.*

liarem jucunditatem, taceo illud æquor agrorum, in quo sine periculo quasiuosa fluctuant in segetibus unda; quod industrins quisque quo plus frequentat, hoc minus naufragat: viatoribus molle, fructuosum aratoribus, venatoribus voluptuosum; quod montium cingunt dorsa pascuis, latera vinetis, terrena villis, saxosa castellis, opaca lustris, aperta culturis, concava fontibus, abrupta fluminibus. Quod denique hujusmodi est, ut semel visum advenis, multis patria oblivionem saepe persuadeat. Taceo civitatem ipsam (Arvernā) tui semper sic amantiſsimam, ut soli nobilium contubernio præferre nihil debeas: cui tu manu injecta feliciter raptus inscribare: sicque omnis præsentia vestra voluptas; quod tamen nullum satias cœpit.

Ego, quæ Salvianus de Aquitanis lib. vi de gubernatione scripsit, Arvernatis non ingratis tribuo; eos nimirum esse uber totius fœcunditatis, sed, quæ proponi interdum fœcunditati solent, jucunditatis, voluptatis, pulchritudinis: ad eò illic omnis admodum regio aut intertexta vineis, aut florulenta pratis, aut distincta culturis, aut consita pomis, aut amœnata lucis, aut irrigata fontibus, aut interfusa fluminibus, aut crinita messibus est; ut verè possessores ac domini terræ illius non tam soli istius portionem, quam paradisi imaginem possedisse videantur. Hic non immerito Theodoricus Gothorum rex, occupata Aquitania, etiam hanc subjugaturus, ad milites suos: *Ad Arvernos*, inquit, *me sequimini, & ego vos ducam in patriam, ubi aurum & argentum accipiatis, quantum vestra potest desiderare cupiditas, de qua pecora, de qua mancipia, de qua vestimenta in abundantiam accipiatis.* Gregor. Turonens. Fluvius *Elavernus* non procul ab urbe in ipsis pene radi-

radicibus altissimi montis *Gergovia* labitur. Ipsa urbs surgit in clivos, præcipue ubi templum D. Virginis & saliens fons eminet. Videamus nunc urbem paucis; post, ea quæ in contermino agro sunt.

Portæ urbis, ut à partibus externis occipiamus, III sunt, cum portula, cui inscriptum:

Sic fœdera prisca novantur.

Item:

D. Catharinæ Gall. reginæ immunitate donata, splendorique pristino restituta civitas.

Internas partes constituunt templa, & profanorum usum ædificia.

Templum cathedrale, cui præest Episcopus, dedicatum est D. Virgini; ad quod per plateam clivosam & bene multos & latos è saxo gressus scanditur. Aula episcopalis, quæ prope adjacet, illustris est ARTIFICIOSO FONTE; ad quem per canales subterraneos aqua de Royac derivata est, ita ut rupes, cui inhaeret, perforata compluribus siphonibus aquam in incolarum usum evomat. Ei verò hæc inscriptio est:

Urbis æternitati fontem hunc perennis aquæ eximio cratere, siphunculis pluribus ornatum, Ambasiæ præsulis munificencia summo urbis clivo constitutum, vetustate & castellorum vitio interruptum, Scabin. Clar. canalibus plumbeis exceptum usu publico restituere, Anno M D LXXIII.

Er. Pu. Op. per.

Chap. arti. faci.

B b 5

Tem-

Templum *D. Virginis du Port*, sub Childeberto natum, à Normanis combustum, ab episcopo Sigonio resuscitatum, his versibus ornatur:

*Hoc templum sanctus primo fundavit Avitus,
Inclitus antistes, nobilis & genere.
Quod dicavit orans Christo sanctæque Mariæ,
Censibus & propria nobilitavit ope.
Hoc Normannorum flammis gens ussit acerba,
Bacchans, & strages, heu! miseras faciens.
Sed Sigo hanc Prasul prisco decoravit honore,
Ut tibi Celsitonans afforet aula micans.*

Huic templo aliud substructum est non minoris capacitatis.

Præter hæc templa sunt multi conventus, uti Jacobinorum, Carmelitarum, Cordigerorum, & aliorum, aliorum. Clerus in urbe à sua dissentientibus religione maximè est offensus. Exemplum habet *Thuanus* libro XLIV, ad ann. cId Id LXVIII, dicens: *Claromontii in Arvernus, quod in festo, quo Dominicum corpus pompa solenni circumvectatur, quidam in via minus se reverenter gessisset, & adeis suas, ut moris est, eo die, non velasset, plebem impetum fecisse, adibusque deprædatis hominem productum in foro convectorum è domo ipsius lignea strue inauditum combussisse, connivente ad ea magistratu.*

Politiciis usibus dicatum est *Palatium regium*; cui hoc lemma inscriptum:

Henrico III Gall. & Pol. regi Christianissimo & Catharinæ Reg. Just. Matr. Opt. veris Just. cultoribus, hanc veterum Arver. Comitum domum, ab eadem R. Cathar. Arver. Comit. Just. cultui dica-

dicatam, vetustate labentem, Scab. civium decreto in memoriam benefi. sempiternam restit. anno c l o l o lxxxI.

Quod notatu dignum, offendes in urbe *cellas vinarias* è vivo saxo vel xl. & plures gradus altas; eas ubi ingressus vinum prægustatum, frigore nimio mox ejicere, nisi de sanitate periclitari velis.

Ad urbis muros est *la fontaine S. Pierre*, in fossa urbis sita, acidulis salubribus clara, nec Spadanis cedens colore, sapore, operatione ve; calculosis præsertim sana, qui vel xx & amplius milliaribus huc iter sanitatis ergo suscipiunt.

Contrarium opus facit fluvius *Tiretaine*, olim *Scateon* dictus; cujus fluxum excipit mirabilis pons naturali è lapide, natus ex aqua fontana concreta, non vulgari urbis secreto. Vbi in fluxu est, limpida cernitur, mox verò crassescens, sistitur sabulo rubro. tale opus in corpore humano, si hausta fuerit, nimirum lapides in testibus & vesica, operatur. Versus de ea hi sunt;

Hunc modicus lambit veniens de montibus amnis;

Iuxta & fons salsus pontem lapidescit in altum.

Pons iste longitudine xxx ulnarum est, v i crassitudine, & v i i i latitudine; quem Carolus IX rex Bayonna redux videre gestiit, & miraculum naturæ esse in suo regno notavit.

Penes hunc fluvium videre est *abbatiam Illidii* (de *S. Allyre*) extra urbem. Superba architectura est, turribus instar castri munita, opulenta columnis, sepulchris, aris è marmore & jaspide variegatis; splendida sacello S. Venerandi, multorum martyrum repositorio.

Quadrante ab urbe mill. *adesit D. Marci*, ad quam tres fontes diversissimi saporis sunt;

B b 6

nitrum,

Templum *D. Virginis du Port*, sub Child-
berto natum, à Normanis combustum, ab epi-
scopo Sigonio refuscitatum, his versibus or-
natur :

*Hoc templum sanctus primo fundavit Avitus,
Inclitus antistes, nobilis & genere.*

*Quod dicavit orans Christo sanctaeque Mariae,
Censibus & propria nobilitavit ope.*

*Hoc Normannorum flammis gens ussit acerba,
Bacchans, & strages, heu! miseram faciens.*

*Sed Sigo hanc Prasul prisco decoravit honore,
Ut tibi Celsitonans afforet aula micans.*

**Huic templo aliud substructum est non minoris
capacitatis.**

Præter hæc templa sunt multi conventus, uti Jacobinorum, Carmelitarum, Cordigerorum, & aliorum, aliorum. Clerus in urbe à sua dissentientibus religione maximè est offensus. Exemplum habet *Thuanus* libro XLIV, ad ann. cIo Io LXVIII, dicens: *Claromontii in Arvernus, quod in festo, quo Dominicum corpus pompa solenni circumvectatur, quidam in via minus se reverenter gessisset, & adeis suas, ut moris est, eo die, non velasset, plebem impetum fecisse, adibusque depradatis hominem productum in foro convecta è domo ipsius lignea strue inauditum combussisse, connivente ad ea magistratu.*

Politicis usibus dicatum est *Palatinum* regium;
cui hoc lemma inscriptum :

Henrico III Gall. & Pol. regi Christianissimo & Catharinæ Reg. Just. Matr. Opt. veris Just. cultoribus, hanc veterum Arver. Comitum domum, ab eadem R. Cathar. Arver. Comit. Just. cultui dica-

dicatam, vetustate labentem, Scab. civium decreto in memoriam benefi. sempiternam restit. anno c l o l o LXXXI.

Quod notatu dignum, offendes in urbe *cellas vinarias* è vivo saxo vel XL. & plures gradus altas; eas ubi ingressus vinum prægustatum, frigore nimio mox ejicere, nisi de sanitate periclitari velis.

Ad urbis muros est *la fontaine S. Pierre*, in fossa urbis sita, acidulis salubribus clara, nec Spadanis cedens colore, sapore, operatione ve; calculosis præsertim sana, qui vel xx & amplius milliaribus huc iter sanitatis ergo suscipiunt.

Contrarium opus facit fluvius *Tiretaine*, olim *Scateon* dictus; cujus fluxum excipit mirabilis pons naturali è lapide, natus ex aqua fontana concreta, non vulgari urbis secreto. Vbi in fluxu est, limpida cernitur, mox verò crassescens, sistitur sabulo rubro. tale opus in corpore humano, si hausta fuerit, nimirum lapides in testibus & vesica, operatur. Versus de ea hi sunt;

Hunc modicus lambit veniens de montibus amnis;

Iuxta & fons falsus pontem lapidescit in altum.

Pons iste longitudine xxx ulnarum est, v i crassitudine, & v i i i latitudine; quem Carolus IX rex Bayonna redux videre gestiit, & miraculum naturæ esse in suo regno notavit.

Penes hunc fluvium videre est *abbatiam Illidii* (de *S. Allyre*) extra urbem. Superba architectura est, turribus instar castri munita, opulenta columnis, sepulchris, aris è marmore & jaspide variegatis; splendida sacello S. Venerandi, multorum martyrum repositorio.

Quadrante ab urbe mill. *ades est D. Marci*, ad quam tres fontes diversissimi saporis sunt; nitrum,

nitrum, sulphur & vinum esse dixeris. *Moletrina* numero xvi diversis usibus eadem via inveniuntur.

Hinc discedentes vix quadrante mill. habuimus opidum *Montferrat*; quasi mons ferax vini & frumenti, mox *le Put de la poix*, fontem oleaginosum; è quo crassior profluit liquor, terebintho nigrior, picis instar, à qua non multum abscedit; flammam concipiens: multum podagra frigida nervorumque adfectibus prodesse dicitur, praesertim si cum terebintho miscetur. *Rions* opidum ad sinistram, ubi Curia appellationis in Arvernia. *Pont du Chasteau*, op. ii mill. in colle vitifero exstructum; cujus pedem alluit fl. *Alion*, pons ligneus cui impositus. quo superato *Bourgar* vicus & arx episcopalis eminet in vinea, i milliario. una inde *leuca* est op. *Lefou*; quod nobis in suburbio à *la croix d'or* mediocre prae-buit prandium. quo sumto opidum, in colle vineis & hortis amoeno situm, transivimus; non longe solum frumentiferum, mox quercetum, penetravimus; è quo descensus fit in vallem fluvio *Dora* irrigatam. cui pons lapideus vi arcuum incumbit. Per hunc ascensus datur ad opidum *Tiert*, ii leucis; longus vero is strata è saxo via, & latus ad portam. quam ubi ingressus es, cliviosior platea ex imo surgit, vectoribus molesta ad anhelitum usque. hospitium heic contigit *au chapeau rouge*, insolens & minus humanum. Opidum hoc in excelsa monte situm, forma longiori elegantem habet speciem. Incolae sunt cultorum artifices, quos venales faciunt ex ebore manubriis, sed pretio auctiore. In sublimi montium iugo, quod mirandum, optimum frumentum crescit: quo medio eò aratra cum bo-vibus pertrahantur, non facile est dictu: latera

mon-

montium vitibus sunt cooperta, & omni ex parte luxuriantes conspiciuntur colles: in valle humiles constitutæ sunt domus, & ad amnes interluentes longo tractu moletrinx, quæ muris nudatæ pagi cuiusdam formam amœnam fingunt. Hæc exacta nocte, ex opido in devexum vallis fundum equi ducendi erant. post sublimis mons & præceps, unius horæ conscensum intricata per vineas via facit. ad cacumen ubi perventum, finiuntur vineta, vallesq; frumento extenduntur, amnibus hinc inde irriguæ, rectam quæ monstrant viam ad pagos *la Cortade*, 11 mill., & *la poste*, itidem 11. quos regio *Forensium* (*Forest*) sequitur. Quod viatori difficile est, sunt montes vallibus mixti, ita ut planitiem montes interrumpant, & hos rursus planities: vix equum conscendisti, mox is liber dimittendus in declivem vallem, mox inde rursus educendus in acclive. Vicus *Noire stable* ad lævam est. pagus cum arce *Landervieil*, 1 mill., transitum præbet ad montem, qui sublimitate sic fastigiatus, ut famosum montem CREDO, qui Lugduno Genevam eunti non parum molestiæ facit, post se relinquat: ad jugum ubi deductus es, magnæ molis Crucem erectam habes; à qua in declivem vallem rursus eundum, vico *S. Didier*, sub dominio Marchionis d'Urfe, med. mill. ad sinistram relicto. è valle ascende rursus ad arcem *Rechefort*; quæ cum pago adjecto in ruinis, 1 mill. Inde med. mill. abest opidulum *l' Hospital*, ad fl. *Auson*, casus humile, incolis destitutum; satis tamen pro prandio à *la poste* nobis appositum, imprimis inopinato fragis & cerasis accedentibus. A prandio jucunda planities nos ducebat, *Consan* arce & *Luny* cœnobio dextrorsum relictis, 1 mill. ad opidulum *Baing*; à quo per

ignobiles pagos *Bonteresse, S. Agette, S. Ivé, Nacogne*, III *mill.* venimus ad fluviolum *Linionem*, minime latum, sed multum profundum, & pontone, pro quolibet vectore medio solido soluto, pervium. Ab hoc, virides campi nos duxere ad fluvium *Ligerim*, ubi nec pons, nec ponto, quod vadus videbatur, & penetratu facilis, tamen si sat latus: inivimus recta, non tamen sine discrimine, quod alter ductorum, cum equo medium in fluvium cadens, non longe à suffocatione aberat: aliqui nostrum repente cum equo sublevatum alacriter educebant, madentemque semianimum (ita periculum præcordia cinxerat) in opidulum *Feurs* deponebant. heic in *angariis*, largo foco & lauta cœna refocillati, pernoctabamus.

Forum opidum regioni *Forensium*, quæ olim *Segusiani* erant, nomen dedit. Murus templi in lapide subnigro, litteris cinerei pene coloris, juxta viam publicam positi, hanc ostendit inscriptionem:

NUMINI AVG.

DEO SILVANO

FABRI TIGNVAR.

QVI FORO SEGV.

CONSISTVNT.

D. S. P. P.

Milites cccc in opido quiescebant, omnibus occupatis domibus præter *angarias*.

Hinc postridie, ne iniquas in manus eorum veniremus, ante diluculum, omnes cum stertegrent, in viam nos dedimus. *S. Martin* primus pagus est, II *mill.*, solo frumentifero sine vinetis inædificatus. Inde per montosa, per valles, IV *mill.*, ad pagum *Cronzien* deducti, splendide satis excipiebamur *à la poste*: Sed non multum morati, æstuoso præsertim cœlo, reliquum itineris

neris inivimus , *iv mill.* , ad urbem *Lugdunum* ;
quam & via quæ Tholosam ducit , Rhodano dex-
trorsum sito , circa quintam vespertinam salvi
intravimus , repetentes antiquas nostras habita-
tiones , au lion d'or de la lanterne.

Heic sex dies desedimus , ut à quiete cum ve-
ctoribus itineri Italico alacriores incumbere-
mus. Cui , priusquam Lugduno abivimus , *tria*
scitu digna & notatu suspendimus : nimirum ,
Contractum inter ducendos & ducentem inonndum
& subscribendum : *Litteras* de sanitate assertorias :
& pecunia de exportanda monitum.

De PRIMO , auctor tibi sim , rebus ad iter in-
structis , sine dolo id habeas expeditum , ne cir-
cumveniare : cum ductore de via , pretio , tui &
vectoris alimentatione , ceterisque itineris re-
quisitis convenias ; modum , quo convenisti , bino
schemate signes , & ab utraque parte subscriben-
dum cures , hac ferè formula :

Je soubsigné, N. N. à Lyon promets à Messieurs
N. N. aussi soubsignez , de conduire ou faire con-
duire par un homme , qui sera à cheval , lesdits
Sieurs gentilshommes d'icy à Geneve , & de la à
Turin , & de fournir à chacun d'eux , à mes frais ,
un bon cheval , les defrayer eux & leurs chevaux
honorablement , & ainsi qu'il convient à personnes
de leur qualité , tant de tous les peages & passages
qu'ils auront à payer , que de la nourriture de leurs
personnes & chevaux , depuis cette ville jusques au
dit Turin : & c'est pour le prix de trente neuf ou
..... livres ; que les dits Sieurs gentilshommes me
promettent payer pour homme & cheval d'icy au
dit Turin : dont j'ay receu en cette ville ..... li-
vres à mon contentement , & le restant sera payé à
moy , au à mon homme qui les conduira pour moy ,
en chemin , ou à Turin , en monnoye de France , ou
en or ,

en or, au prix qu'il vaut à présent à Lyon; sçavoir la pistole d'Espagne ....., celle d'Italien ....., l'escu sol ....., le xequin ..... Et si les dits gentilshommes vouloient séjourner plus d'une nuit à Geneve, ils promettent de me payer à part les despens de bouche pour eux & leurs chevaux, & aussi pour mon homme & son cheval, durant l'edit séjour. En foy de ce, ont esté faits deux semblables escrits; dont l'un à esté retiré par les dits Sieurs gentilshommes, & l'autre par moy N. N.

A Lyon ce .....

⊙   ⊙   ⊙.   &c.

Contractu itineris hoc modo signato, opus est SECUNDO *Litteris sanitatem asserentibus*; quæ tibi erunt immunitatis à peste & omni contagio symbolum: his verò neglectis impeditum tibi iter erit in primo Italix ingressu *Novalesia in Pedemontio*; sine iis enim progredi non potes; adportatas vero ejus loci Commissario subscribendas offeres. Hoc sanitatis symbolum, (*le bulletin de la santé*), à Magistratu Lugdunensi impetrandum, continere debet nomen tuum cum loco natali, nec non testimonium, te menses vi & plures Bloesii & Lugduni. (quæ duo loca à saluberrimo aëre benè apud Italos audiunt) substitisse.

TERTIUM, quod te monitum volo, est de pecunia exportanda. Caveas monetam accisam nec probam tecum habeas, injustive ponderis: Ex ea vero seligas aureos solares Franciæ & pistolas, quas vocant, Hispaniæ; (*escus d'or en or, ou en espece; & pistoles d'Espagne de poids*;) utrisque facile iter tibi erit, nec onerosum marsupium. Unicum sed & hoc nec te insuper habere velim; Ubi Sabandiam penetras, præ manu tibi sit, si
ipsum

ipſus pro te & vectore alimenta ſolvis, moneta Gallica, non Sabaudica; hanc incolæ rejiciunt quaſi improbam & nullius valoris extra Sabaudiam. Caurus verò ſis, ne Gallicam illam monetam eodem pretio, quo in Gallia valet, ſed majori apud Sabaudos expendas; plus enim valent *les quarts d'eſcu* in Sabaudia quàm in Gallia. Idem de reliqua moneta gradatim ſit judicium.

Inſtructi itaque hoc modo, diis vialibus propitiis, Lugduno ſceſſimus *Verbanam*, v mill. Sequenti die *Idanus* fluvius (*Ain*,) hippagone trajiciendus, pro naulo à ſingulis v poſcebat ſolidos. Fluvius hic prope urbem Nozaretium ſurgit in Comitatu Burgundiæ; ac parte Sequanorum decurſa ingreditur ultra *montem Iovis* regionem *Breſſiam*, illamque in partes duas ſecat apud Idanum opidum, pontemque nominis ſui; poſtea, incredibili pene numero rivorum jam collecto, in Rhodanum labitur, non minorem aquæ ſecum trahens copiam quàm rapidus ille fluvius facit. Non longe inde *Arbaline* fluvius vadofus tranſeundus erat ad vicum *Cerdon*, v mill. ubi prænſi *au lion d'or*, maturè in opidum *Nantua*, III milliar., intravimus pernoctatum, à *Peſcu de France*.

Subſequenti ad vicum *Chaffillon* tetendimus. illinc ad locum illum ubi *Rhodanus* abſorbetur, itum eſt: via horrida præcepsque eſt; nec equis accedi poteſt; pedites ivimus ad ponticulum *le pont de Luſigny*, Sabaudiam à Gallia, quæ heic dicitur *le païs de Bongie*, diſterminantem. heic propè Rhodanus ingenti cum murmure per ſaxa prægrandia deſluit in præcipitem abyſſum; ubi evaneſcit, quietus intra viſcera terræ; poſt longam viam abſconditus, ex antro veluti è ſepulchro

chro refurgit, & anfractuoso itinere Lugdunum tendit. Hinc repedantibus mons Credo ad lavam relinquitur; iterque per *pontes de Bellegarde & des Oenles* continuandum, v mill., in pagum *Longeret*; ubi pransi à la ^t rouge, recta ad destinatam urbem *Genevam*, sero tamen cum die, venimus, iv milliar., divertentes à la *balance d'or*. De hac urbe cum supra egimus, nihil heic adjiciam, præter quædam de lacu è *Massonio* p. 360; qui dicit: *Lemano* lacus procurrit in longitudinem leucarum xiv versus *Veragros*; ubi est *Agannium*, martyrum *Mauritii & Thebeorum* illorum memoria nobile: & in x tantum, versus *Antuates* sive *Vaudios*: in latitudinem vero in iv duntaxat: sed qua maxima est latitudo, inter *Conchias & Mergen*, angustus est; & in ripa, quæ ad *Chablais* pertinet, vicus est, ejusdem cum *Lemano* cognomine, aquam perpetuo effundens. In hoc lacu (ait *Gregor. Turon.*) tructarum piscium magnitudinem usque ad centum librarum pondera trutinari. *Masson.* p. 351 addit: In lacu *Burgise*, qui *Rhodano* proximus est, & *Altacumbæ* monasterio Ordinis *Cisterciensis*, se vidisse captam tructam ponderis Lxxx librarum; quam convivæ, quorum ipse unus fuit, ab *Alphonso Delbenio* episcopo *Albiensi* prandio excepti, hilariter comederunt.

Genevæ unum diem subsistentes, convasavimus retro relicta; iisque domum missis subsequenti die, qui x erat Junii, urbe excessimus; amicis è primoribus quibusdam, qui agrè relinquere nos volebant, ad cœnam nos comitantibus; reliquis, quorum magna erat multitudo, à prandio, quod nobiscum habebant, partem viæ sequentibus, subque seram vespèram in urbem redeuntibus.

Pro-

Progressi itaque , ad ligneum *Arva* pontem
venimus. Fluvius hic è *Fulcinatium* jugis dila-
psus, imbris hibernis intumescere solet, adeo-
que inflari , ut seipse non capiat. Ad lævam de-
fleximus montes versus Sabaudiz , sed steriles ;
quibus mixtus pagus *le chasteau de Beaume* , 11
mill. Per quercetum in vicum *Croisille* 1 *mill.* per-
reximus ; à quo *Sala nuova* & *le. pont du Broigni* ,
pagi ad amnem *Fleurie* , 1 lapide absunt. via undiq;
montibus circumfusa 1 inde lenca ad opid. *Nicy* ,
au gryphon , duxit nos pernoctatum ; situm hoc est
sub montibus in valle viridi ad lacum de *Nicy*.

Nocte jucunde exacta , sequenti die amicos
comites agrè remisimus *Genevam*. Pergentes
ad lacum, qui ad sinistram; ad montes , qui ad
dextram, plana via per pagos *Savery*, *Vervy*, *Men-*
ton , *Faloire* , *Vertu* , ad vicum *Servage* IV *mill.*
devenimus , ibique pransi sumus *au chapeau ron-*
ge. Festum dominici corporis celebrabant in-
colæ explosione scloporum : devotio plumbeos
globos per aëra egerebat ; mera tonitrus & ful-
mina , quæ verè sub vesperam sequebantur,
intra valles & montes audiebantur. A pran-
dio via tota montosa fuit & ascensu diffi-
cilis , 1 *mill.* Inde iter 1 *mill.* à jugo montium
fuit in præcipitem vallem frugum infœcundam
ad pagum *S. Pïan* ; inque inferiori adhuc valle
situs est pagus *la Chaignie* ; quem *Isara* fluvius
alluit ; ad quem florentibus in pratis *mediunna*
mill. equitavimus , priusquam hippagone traji-
ceremus. Ad sinistram munitio *Confluentia* , sco-
pulo acuminato imposita , relinquitur , in con-
cursu *Aræ* & *Isaræ* fluviorum ædificata, ad ser-
vandam aditum , è quo in *Tarentasiensem* val-
lem descenditur. Nos in ima valle constituti,
prægrandem montem obvium habebamus ; in
cujus

chro refurgit, & anfractuoso itinere Lugdunum rendit. Hinc repedantibus mons Credo ad lavam relinquitur; iterque per *pontes de Bellegarde & des Oeules* continuandum, v mill., in pagum *Longeret*; ubi pransi à la *† rouge*, recta ad destinatam urbem *Genevam*, sero tamen cum die, venimus, *iv milliar.*, divertentes à la *balance d'or*. De hac urbe cum supra egimus, nihil heic adjiciam, præter quædam de lacu è *Massonio* p. 360; qui dicit: *Lemanus* lacus procurrit in longitudinem leucarum *xiv* versus *Veragros*; ubi est *Aganinum*, martyrum *Mauritii & Thebeorum* illorum memoria nobile: & in *x* tantum, versus *Antnates* sive *Vandios*: in latitudinem vero in *iv* duntaxat: sed qua maxima est latitudo, inter *Conchiae & Mergen*, angustius est; & in ripa, quæ ad *Chablasios* pertinet, vicus est, ejusdem cum *Lemano* cognomine, aquam perpetuo effundens. In hoc lacu (ait *Gregor. Turon.*) tructarum piscium magnitudinem usque ad centum librarum pondera trutinari. *Masson.* p. 351 addit: In lacu *Burgiste*, qui *Rhodano* proximus est, & *Altacumbæ* monasterio Ordinis *Cisterciensis*, se vidisse captam tructam ponderis *Lxxx* librarum; quam convivæ, quorum ipse unus fuit, ab *Alphonso Delbenio* episcopo *Albiensi* prandio excepti, hilariter comederunt.

Genevæ unum diem subsistentes, convasavimus retro relicta; iisque domum missis subsequenti die, qui *x* erat Junii, urbe excessimus; amicis è primoribus quibusdam, qui ægrè relinquere nos volebant, ad cœnam nos comitantibus; reliquis, quorum magna erat multitudo, à prandio, quod nobiscum habebant, partem viæ sequentibus, subque seram vesperam in urbem redeuntibus.

Pro-

Progressi itaque, ad ligneum *Arva* pontem venimus. Fluvius hic è *Fulcinatium* jugis dilapsus, imbris hibernis intumescere solet, adeoque inflari, ut seipse non capiat. Ad lævam defleximus montes versus Sabaudiz, sed steriles; quibus mixtus pagus *le chasteau de Beaume*, 11 mill. Per quercetum in vicum *Croisille*, 1 mill. perreximus; à quo *Sala nuova* & *le pont du Broigni*, pagi ad amnem *Fleurie*, 1 lapsi absunt. via undiq; montibus circumfusa 1 inde lenca ad opid. *Nicy*, *au gryphon*, duxit nos pernoctatum; situm hoc est sub montibus in valle viridi ad lacum de *Nicy*.

Nocte jucunde exacta, sequenti die amicos comites agrè remisimus Genevam. Pergentes ad lacum, qui ad sinistram; ad montes, qui ad dextram, plana via per pagos *Savery*, *Vervy*, *Menton*, *Faloire*, *Vertu*, ad vicum *Servage* IV mill. devenimus, ibique pransi sumus *au chapeau rouge*. Festum dominici corporis celebrabant incolæ explosione scloporum: devotio plumbeos globos per aëra egerebat; mera tonitrua & fulmina, quæ verè sub vesperam sequebantur, intra valles & montes audiebantur. A prandio via tota montosa fuit & ascensu difficilis, 1 mill. Inde iter 1 mill. à jugo montium fuit in præcipitem vallem frugum infœcundam ad pagum *S. Vian*; inque inferiori adhuc valle situs est pagus *la Chaignie*; quem *Isara* fluvius alluit; ad quem florentibus in pratis *medius* mill. equitavimus, priusquam hippagone traheremus. Ad sinistram munitio *Confluentia*, scopulo acuminato imposita, relinquitur, in concursu Arce & Isaræ fluviorum ædificata, ad servandum aditum, è quo in Tarentasiensem vallem descenditur. Nos in ima valle constituti, prægrandem montem obvium habebamus; in
cujus

cujus summitate pagus est *Eton*, 1 mill. Ad dextram *Miolanum* castellum erat saxo arduo impositum, undique prærupto, quod in *Isaram* subiectum despicit. A summitate jugi devexam in vallem descendendum ad vicum *S. Catharine*. eò priusquam venis, *Arca* fluvius ligneo ponte transitur. à quo recta sequitur vicus *Aqua bella*, 1 milliar. (*Aigue belle*.) ubi in angariis hospitabamur. Huic imminet turris Carbonaria, (*Charboniere, ou le Chasteau de l'esqueille*;) locus montium jugis arduus; muro, vallo & fossa munitus, qui aditum in Moriennensem vallem servat in montium faucibus, quæ per convallem porrectæ ad *Cenisium* montem desinunt. celebris præterea locus *Beraldi Saxonis* primi Moriennæ Comitis & familiae *Sabaudicæ* conditoris primum domicilio, ac postea *Thomæ Humberti III fil.* cunis memorabilis; ad *Isaram* saxo undique inaccessibili, nisi quæ per collem angustum ad *Porteriam* itur, situs: domicilio præterea Comitum *Sabaudicæ*, cum primùm in hanc provinciam migrarunt, nobilis. *Thuan. lib. cxxv.* Huic subest *Aqua bella* municipium, locus munitissimus. quò aditus à *Sabaudia* ad *Vocontios* & *Tarentasios* præcluditur, in *Alpinis* asperitatibus, in quibus nihil feritur neque metitur. *Botereus lib. iv comment. p. 342.* Municipium hoc anno c1010 c à *Crequio* & *Abele Berengario Morgio* cum delecta manu præmissis tanta celeritate occupatum est, ut præsidarii arcis de loco incendiando, ne usui nostris esset, cogitantes poenè in eo oppressi sint. 1x machinæ murales à *Ronio* ad arcem admotæ, & 11 minores; quarum disposure post 10 c xxxvi ictus, cum omnem auxilii spem præcisam viderent, postremo deditionem pacti sunt, vita & res salva tantum con-

concessa; nam signa relinquere & funibus extinctis exire debebant. *Thuan. lib. c. xxv.* Heic loci, dum cœna pararetur, tempestas fulmine & tonitru mixta oriebatur; madebant viz, cœlo in lacrymas soluto; sed madebat etiam hospita, à marito vapulans ebrio.

Postera die ad *Arcam* fluvium, cujus origo duabus leucis Laneburgo abest, superato ligneo ponte, iter factum est. *l' Argentiere, Epierre, la Chapelle*, pagi fluvio mixti, interjacent; isque ter cum discrimine sinuoso flexu vadofus fit; præter viam lapidosam & horridam, incultosque jugi sequela montes & saxa, nihil est quod heic videas, & notes. Ad vicum *la Chambre*, *iv mill.*, delati, prandium sumimus *in angariis*. hinc *med. mill.* abest unius arcus pons *Arce* superstructus; mox alius *ii arcuum*; cui aditus pagus *pont Amasre, med. mill.*, tum arce. prope huic alias duas videbis arces, *Barmy & Estignay*; quarum herus *Genevæ* cum aliis suspendio mansit. *med. mill.* tertius *Arce* pons binorum arcuum est; & porro fanum *S. Ioannis*, (*S. Jean de Muriane*;) quod licet primarium vallis sit opidum, nullo negotio tamen à Desdiguero occupatum est. Vicus *S. Julien* *i* inde distat *lapide*; relicto ad lævam *vico S. Martini*; à quo angusto & saxoso tramite inter fastigiatas rupes *i mill.* ad opidum & castrum *S. Michaelis* venimus, à *l'escu de France*; ubi commodè satis cœnavimus & cubuimus. De hoc *Boter. tom. i, lib. iv, pag. 341* ait: *In castro subalpino S. Michaelis Comes Salinarum, Sabandi nomine, minabatur Gallis, si non exitium, saltem longius progrediendi impedimentum: sed vir fortis celeritate adventum Gallorum prævertens, castro & finitimis locis cedit; turbate adeo convasat, ut Allobroges sui arma, sarcinas, munitionesque bellicas*
Desdi-

Desdigerio vel remoto ac nihil tale expectanti reliquerint.

Altero mane intra mera saxa ad fl. *Arcam* pergendum fuit; qui multis anfractibus pervius, relinquebatur ad montem maximè excelsum. cui vicus *S. Andreas* pro cacumine impositus. Hunc magno labore, anhelitu & periculo vix ingressi, *II mill.*, ad imum rursus præcipitium nos demittere tenebamur. locum horridiorem faciunt desuper è montibus cadentes conglomeratæ aquæ, tanto stridore hinc inde in valles & *Arcam* fl. sese præcipitantes, ut comitibus omnis mutui colloquii usus auferatur, nedum risus & jocus. *Vno lapide* itur isthinc in vicum *Modane*, amabiliori in planitie situm, per fluvium *Arcam* dissectum, sed ligneo ponte junctum; in quo frequentes videas officinas ferrarias, cultumque mulierum diversum à prioribus; nobis prandium exhibitum à *trois rois*. quo finito, è planitie rursus ad præruptas rupes angustioribus quam unquam ante id hac semitis, pergendum erat; ad lævam valles tam altæ ut effugiant visum; ad dextram saxa capiti imminencia, cum stridentibus aquarum præcipitantiis: subtus pontes hinc inde lignei tabulati, sub quibus instar imbrium aqua defertur è jugis, saxosa juga connectunt. hæc omnia circumspæctum reddunt viatorem, nisi vel momento cum equo in abyssum ire velit. *Bourgne* vicus ad sinistram loco salebroso, frugibus tamen culto, cernitur. *Vilars*, *I mill.*, vicus, in jugo montis hæret; à quo descensus fit ad ponticulum ligneum, qui vix ferundo est vectorem; sub quo in abyssu velocissimi aquarum fluxus, abominabili cum strepitu. *Abriez* vico ad sin. in valle relicto, paulatim descenditur *I mill.* ad vicum *Bareman*, qui olim civitas. hinc egredienti sacel-

facellum ostenditur picturis variegatum : virgo
 erat , antica parte-tota nuda , manibus caput &
 ossa humana tenens ; media ejus facies carnea,
 media ossa erat : penes hanc Dez infernales &
 vitia cum cruciatibus & diabolis conspicieban-
 tur, cum inscriptione: *O lecteur regarde moy* : in-
 tegrum enotare non potui. Hinc pagus *Sonliere*,
 1 mill. , abiacet ; cujus pars ad pedem , pars ad
 caput montis ædificata est. Prope abest *Tremi-*
gnan vicus , in valle ad *Arcam* ; quam amnis
Vannoise heic auget. ex hoc, clivoso itinere re-
 tendimus solo satis frumenti ferace in vicum
P'Asnebourg, 1 milliario ; ubi fessi, angustum vix,
 impurum satis , habuimus diversorium à *trois*
rois.

Laneburgi unam noctem substitimus, frustrati
 spe , quam conceperamus de nobis portandis,
 ut moris est, supra montem *SENI* , ut quiesce-
 remus in vallem usque ; quòd bajuli immoder-
 atum exigebant pretium. Talis verò bajulandi
 modus est : Sella lignea est è perticis consolida-
 ta,agresti forma, ligno quam homini portando
 aptior. huic bajulandus insidet, manibus super-
 eminentes perticas , ne elabatur ,prehendens,
 supposito, si mollius sedere vult , pallio pro cul-
 citra. equus penes ducitur vacuus , bajulo altero
 præeunte , subsequente altero. Mensuratur via
 ab argento , quod numeratur. qui *Laneburgi* è
 diversorio portari volunt , aureum solarem sol-
 vunt *Novalesiam* usque : qui verò à finibus *Sa-*
baudix,ubi grandis † est,medietatem numerant.
 Incommoditatis verò non parum hæc res ha-
 bet , uti vidimus : bajuli illi saltibus emetun-
 tur viam , non passibus , moderatisve gradibus,
 præsertim ubi finis *Sabaudix* & ingressus *Pede-*
montii est , declivi maxime & salebroso viarum
 anfra-

anfractu : prægrandia sunt saxa, non strata, nec ordine posita vel consolidata, sed confusis tumultis extantia, quæ duarum horarum viam deorsum faciunt; his insiliunt certis saltibus, quandoque & incertis, ut labantur, & ipsi cum bajulando, alioquin ex succussatione jam non parum fesso & debili, desuper non sine periculo & ossium fractura præcipitentur. Dum plus æquo à nobis postularent bajuli; conclusum est, illos negligere, &, qui passi jam graviora eramus in priori itinere Lugdunensi, & hoc, quidquid futurum erat molestiæ, devorare.

Ita sequenti luce diversorio egressi, quisque cum suo vectore iter hoc coepimus. Mox ad dextram est mons saxosus angusta semita conscendendus, flexuoso ductu *i milliâris*: ubi locus *la Ramasse*; cui aliquot tuguria pro pecore stabulando in æstate inædificata: heic vero nulla adhuc æstas, licet mensis junius cursum medium jam absolvisset, sed mera hyems erat; nives resolutæ fluere per semitas, pergentibusque magno impedimento esse contrario delapsu comparebant. Medio isthinc milliari porro egregia planities, montibus præruptis undique & niveis jugis circumfusa, offenditur; per hanc iter est unius & medii milliaris. Hæc planities *situ & fertilitate* paucis à nobis heic videatur.

Altitudo loci ab itinere duarum ferè horarum mensuranda est Laneburgo. ubi eam assequutus es, amœna conspiciuntur prata *unius & med. mill.*, undiq; tamen circumdata altioribus montibus. Prata hæc habent *lacum & ædificia*. *Lacus* peregrinanti ad dextram est, *medii mill. longitud.*, fructibus copiosus; in quo Victor Amadeus Pedemontii princeps, cum sponsam Christianam à Gallia domum duceret, navale prælium ei exhibuit

buit xxi navibus, nec modicis sumtibus. Huic propè adjacet *palatium Principis*, ducennio stru-
ctum, in saxo, forma quadra & humili, pro
quiete reficiendæ sponſæ è Gallia in Pedemon-
tium euntis. Non longe hinc absunt alia aliquot
ædificia; ubi angariz. locus dicitur *la Taver-
nette*. huc usque *med. mill.* est. Ad sinistram por-
rò deversa via sacellum est, (*la chapelle des corps
morts,*) in quod, qui nivè vel frigore congelantes
pereunt viatores, sine omni ordine & situ, ab-
ominabili modo abjiciuntur. pereunt vero non
pauci in via hac, signata perticis erectis; quas ta-
men ventus vehementior quandoque dejicit; ita
ut viatores subita cadente nivè & viam & vitam
perdant. post, regelata nivè, inque aquam versa,
exeunt è xenodochio, (*l'hospital S. Nicolas,*)
quod *medio mill.* abest à lacu, & Sabaudiam à
Pedemontio determinat, quæsituri si qui nivè
suffocati sint: repertorum excutiunt sacciparia,
iisque exuunt vestimenta; si destituuntur sphæ-
rulis precatoriis, sub dio relinquuntur cadavera
à volucribus & silvestribus animalibus lanianda;
sin verò sphærulæ tales vel cruces ligneæ viden-
tur, è via communi in sacellum modo dictum
deportantur. tanta huic itineri devotio tribuitur.
Talīs planitie hujus est situs.

Quoad *fertilitatem*, consistit hæc in animalibus
& volucribus. Sunt lepores albi coloris,
hyeme canescentes; alaudæ æstate nigrescunt,
hyeme albescunt; perdices, quarum abundans
copia est, hyeme albescunt, æstate canescunt: de
lupis silvestribus, quos non vidi, nihil adponam:
dicuntur tamen viatoribus quandoque infesti
obvenire.

Sed pergamus ex hac planitie. Ubi xenodo-
chium, terminum Sabaudiz, attigeris, superest

medium mill. ad tabernam , cui prægrandis lignea t adstat. Heic saxosa hæc , declivis , & anfractuosa sese occipit via , molesta equo & equiti , bajulandis periculosa. descensu *med. mill.* facto , conscenditur equus , ut flumen *Semar* vel *L. Nicolai* , quod è lætu in monte *Senis* ortum , ad præcipitium hoc deductum , magno strepitu in vallem delabatur , penetrari possit. à nive copiosa quandoque impervium est ; habuimus ad ephippia usque vadusum ; verum ubi eminentes in fluvio lapides conspiciuntur , altius est : pedites obvium lapides , equis sinistrorsum flumen tranantibus. nebulæ adeo densæ erant ut devii facti vix ponticulum ad lævam invenire potuerimus. per hunc procedentes , profunda itione ad alium pontem itur , à quo protensum illud lapidosumque iter pedibus terere *med. mill.* necesse habuimus ad pagum *la Ferrerie* ; nec heic quies erat usque dum Herculeis laboribus declive hoc saxatum ad pag. *Novalesiam* 1 *mill.* continuaremus , quo à *l'esca de France* lautè satis habiti fuimus , refocillati foco & vino. Heic literas tuas de sanitate assertorias (*la fede di santà*) à Commissario Sabaudic Ducis subscribi cures , si Gallia audit infecta , ne Thurino postea excludaris. A prandio 1 *mill.* iter fuit inter angustas montium fauces pluvioso cœlo ad opidum *Suzam* , cui castellum , (*le chasteau de Suse , ou port de Suse , ou port de S. Marie ,*) defendens vallem , transitumque impediens , imminet. amœna hæc vallis ad fluvium *Doriam* , clauditur meris vinefis. cum per opidum iremus , obvium habuimus præfectum Pedemontanum , à nobis quærentem , num nomina nostra militiæ dare vellemus ; à quo , cum , qui essemus , quave de causa veniremus , intellexisset , benevole dimissi sumus , juncto ad fe-

ad felix irer voto. Hinc expandit se amœna planities, utrinque secedentibus montibus, ad opidum *Boxolengo*, 1 mill., situm ad fl. *Doriam*, cui *Civesta* se jungit. Vix pernoctare poteramus à *trois rois*; turba militum liquidem omnes angulos occuperat, ferox in incolas cruentis plagis.

Summo mane surgentes, vicum *S. Georgii* cum arce *med. mill.* transivimus; ad sinistram duo castella montibus inhærent, Gallo & Italo subiecta dominis. Hinc coeunt in angustias viæ ad pagum *S. Anthoine*, 1 & *med. milliar.* Declinavimus nos ad lavam planitiem, relicta abbazia *S. Michiel des estoilles* dextrorsum in iugo montium; devenientes 1 mill. in vicum *Saint Ambroise*, una platea pervium. ex hoc pergentes opidum *Avigliana* cum castello editiori in monte, *medio milliari*, intravimus, pransuri à *l'escu de France*: portæ suspensæ erant Gallica & Sabaudica insignia, cum lemmate:

Felicissimo nexu & tutissimo.

Hæc montes planè utrimque eunt in meram planitiem; vites videntur arboribus suspensæ, agri frumentis prægnantes, horti luxuriantes fructibus. Hac via ducimur 1 mill. ad splendidum & opulentum cœnobium *D. Antonii Ravasini*, à quo abest opidum *Rivoli*, 1 mill., commendatum bonitate aëris, agrique amœnitæ, maximè vero natalibus Ducis Caroli Emanuelis, qui in castello, ubi primum lucem aspexit, multa ætria, porticus, aliaque ædificia molitur. Tribus abhinc milliariibus vastissima planitie, densissima in pluvia, ventu impetuoso, qui pluviam cum tempestate miscebat, ad urbem *TAVRINVM*, *Pedemontii metropolin*, delati sumus; ubi ad portam quæsitum, qui essemus, unde veniremus, quo

medium mill. ad tabernam, cui prægrandisli-
 gnea † adstat. Heic saxosa hæc, declivis, &
 anfractuosa sese occipit via, molesta equo &
 equiti, bajulandis periculosa. descensu *med. mill.*
 facto, conscenditur equus, ut flumen *Semar* vel
L. Nicolai, quod è læu in monte *Senis* ortum, ad
 præcipitium hoc deductum, magno strepitu in
 vallem delabitur, penetrari possit. à nive copiosa
 quandoque impervium est; habuimus ad ephip-
 pia usque vadusum; verum ubi eminentes in
 fluvio lapides conspiciuntur, altius est: pedites
 obvium lapides, equis sinistrorsum flumen tra-
 nantibus. nebulæ adeo densæ erant ut devii facti
 vix ponticulum ad lævam invenire potuerimus.
 per hunc procedentes, profunda itione ad alium
 pontem itur, à quo protensum illud lapidosum-
 que iter pedibus terere *med. mill.* necesse habui-
 mus ad pagum *la Ferrerie*; nec heic quies erat
 usque dum Herculeis laboribus declive hoc saxo-
 rum ad pag. *Novalesiam* 1 *mill.* continuaremus,
 quo à *l'esclu de France* lautè satis habitui fuimus,
 refocillati foco & vino. Heic literas tuas de sa-
 nitate assertorias (*la fede di santà*) à Commissa-
 rio Sabaudic Ducis subscribi cures, si Gallia
 audit infecta, ne Thurino postea excludaris.
 A prandio 1 *mill.* iter fuit inter angustas mon-
 tium fauces pluvioso cœlo ad opidum *Suzam*,
 cui castellum, (*le chasteau de Suse, ou port de*
Suse, ou port de S. Marie,) defendens vallem,
 transitumque impediens, imminet. amœna hæc
 vallis ad fluvium *Doriam*, clauditur meris vine-
 tis. cum per opidum iremus, obvium habuimus
 præfectum Pedemontanum, à nobis quærentem,
 num nomina nostra militis dare vellemus; à
 quo, cum, qui essemus, quæve de causâ venire-
 mus, intellexisset, benevole dimissi sumus, juncto
 ad fe-

ad felix iter voto. Hinc expandit se amœna planities, utrinque secedentibus montibus, ad opidum *Boxolengo*, 1 mill., situm ad fl. *Doriam*, cui *Civesla* se jungit. Vix pernoctare poteramus à *trois rois*; turba militum liquidem omnes angulos occuperat, ferox in incolas cruentis plagis.

Summo mane surgentes, vicum *S. Georgii* cum arce *med. mill.* transivimus; ad sinistram duo castella montibus inhærent, Gallo & Italo subiecta dominis. Hinc coeunt in angustias viæ ad pagum *S. Anthoine*, 1 & *med. milliar.* Declinavimus nos ad lævam planitiem, relicta abbatia *S. Michiel des estoilles* dextrorsum in jugo montium; devenientes 1 mill. in vicum *Saint Ambroise*, una platea pervium. ex hoc pergentes opidum *Avigliana* cum castello editiori in monte, *medio milliari*, intravimus, pransuri à l'*escu de France*: portæ suspensæ erant Gallica & Sabaudica insignia, cum lemmate:

Felicissimo nexu & tutissimo.

Hæc montes planè utrimque eunt in meram planitiem; vites videntur arboribus suspensæ, agri frumentis prægnantes, horti luxuriantes fructibus. Hac via ducimur 1 mill. ad splendidum & opulentum cœnobium *D. Antonii Ravasini*, à quo abest opidum *Rivoli*, 1 mill., commendatum bonitate aëris, agrique amœnitæte, maximè vero natalibus Ducis Caroli Emanuelis, qui in castello, ubi primum lucem aspexit, multa atria, porticus, aliaque ædificia molitur. Tribus abhinc milliariibus vastissima planities, densissima in pluvia, ventu impetuoso, qui pluviam cum tempestate miscebat, ad urbem TAVRINVM, Pedemontii metropolin, delati sumus; ubi ad portam quæsitum, qui essemus, unde veniremus, quo

iremus, ubi hospitari & quamdiu in urbe commorari vellemus. ad singula ubi recte responsum, iussi sumus signare nomina; nec inquirebatur *la fèdè di santà*, cum Gallia à contagione libera ubique audiret. Sed nec cessabat pluvia, etiamsi in ipsa urbe subsisteremus ad portam diversorii *à la rose rouge*; quod molestum à diuturniore admissione. tandem bene madidi omnes unum intrare conclave, quod totum diversorium erat occupatum.

T A U R I N U M.

NON mihi, amice lector, heic mens est, urbem hanc, uti meretur, suis coloribus expedire; fiet alibi, si Deo visum. brevioribus saltem dicimus, esse caput *Tauriscorum* ad ostium in *Pado Duria*, quam *Ptolomæus*, *Plinius* & *Tacitus* *Augustam Taurinorum* vocant. Olim fuit Romanorum colonia, ad montium radices sita, forma quadrata; portis patens *xv*, *Phaëthontis*, *Secusina*, *Memoria*, *Palatina*, vel *Doriana*.

Ædificia splendida continens. inter quæ summum templum *Ioanni Baptista* dicatum est; cui præsidet archiepiscopus. Præter hoc, sine nosocomiis, numerantur adhuc *xx*. Accedit academia celebris; in qua *Erasmus Roterodamus Theologia* Doctor est creatus. auget famam officina libraria, quæ heic inter omnes Italiz urbes prima fuit.

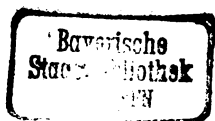
Politicis usibus dicata est aula Ducis, palatium Cardinalis, equile. ARX est pentagona, ab *Emanuele Philiberto Sabaudiz Duce* condita, amplitudine & arte admiranda, in B. Solutoris ruinis, quam (referente *Thuano lib. xxxi*) Dux ad firmandum novum principatum exstruxit, & veluti compedes suorum animis, Galliz libertatis

auram

auram adhuc respirantibus, iniecit. Dux *Carolus Emmanuel*, qui nuperis temporibus denatus, *VARIO* arcem decoravit; quod quinque aut sex m. ambit, longe amœnissimo situ, cincto undique à Pado Duriâ & Sturâ fluminibus, & omni genere ferarum, quas Dux undique huc conduxit ad filiorum suorum exercitium & oblectamentum. Nec insuper habeas hortum extra urbem, dictum MILLE FIORI.

Est præterea *mons*, quarta milliaris parte ad ripam Padi se attollens. qui propter incredibilem sinuum varietatem (nam heic se attollit, illic declinat; hac se exserit, illac se recipit. ubi aquæ scaturiunt, ubique optimos fert fructus, & præsertim vinum) *AVREVS* appellari meretur: tanta ibi villarum & prædiorum, viridariumque copia, ut alterum *Taurinum* esse videatur.

Ita steri promissis meis, & te, amice lector, *CALETO TAURINVM*, per varios anfractus, montes & valla, bono Deo gratiam, fiti. Si ipse iter hoc obiveris, familiariorem me tibi fore confido, impetraturumque, ut, si bonus es, fa-veas; sin improbus, ne laudes.

I N D E X

L O C O R U M, P E R S O N A R U M, R E R U M.

<p>A.</p> <p>Abbatia Bernhardi prope Rupel- mundam. 80</p> <p>Abbatia S. Martini de Condo. 243</p> <p>Abraham Pening civis Lugdun. 399</p> <p>Abrenethus Scotus Me- dic. 422, 500, 507</p> <p>Abriez. 598</p> <p style="text-align: center;">A C A D E M I A</p> <p>Andegavensis. 247</p> <p>Arausionensis. 422</p> <p>Avenionensis. 441</p> <p>Aurelianensis. 203</p> <p>Bituricensis. 275</p> <p>Burdigalensis. 554</p> <p>Heydelbergenfis. 247</p> <p>Lovanienfis. 96</p> <p>Lugdunensis. 314</p> <p>Massiliensis. 465</p> <p>Monspeliensis. 511</p> <p>Montalbanensis. 541</p> <p>Pictaviensis. 261</p> <p>Taurinensis. 604</p> <p>Tholosona. 535</p> <p>Valenciana. 412</p> <p>Accipitrum privilegiata venundatio. 432</p> <p>Achan. 394</p>	<p><i>Acidula Claramonten-</i> <i>ses.</i> 587</p> <p><i>Accusio.</i> 381</p> <p><i>Edificia in Flandria.</i> 29</p> <p><i>Æstus maris.</i> 547, 548</p> <p><i>Agathopolis.</i> 510, 520</p> <p><i>Agde.</i> 520</p> <p><i>Aginum.</i> 543</p> <p><i>Aigue-belle.</i> 563</p> <p><i>Aigue billette monter.</i> 363</p> <p><i>d'Ain fluvius.</i> 337</p> <p><i>Aisguillon.</i> 547</p> <p><i>Aix.</i> 364, 454</p> <p><i>Albani statua.</i> 42, 43</p> <p><i>S. Albanus decapitatus.</i> 176</p> <p><i>Albertus Dux Saxon.</i> 122</p> <p><i>Albinagii jus.</i> 36</p> <p><i>Aleator punitus.</i> 200</p> <p><i>Allectura quid sit.</i> 290</p> <p><i>Alecum conditura.</i> 30</p> <p><i>Alexander Farnesius.</i> 40, 118</p> <p><i>Alincourt arx.</i> 183</p> <p><i>Alion fl.</i> 588</p> <p><i>Alkermes confectio &</i> <i>grana.</i> 519</p> <p><i>Allobroges.</i> 342, 343</p> <p><i>Alpes Cottia.</i> 343</p> <p style="text-align: right;"><i>Al-</i></p>
---	--

I N D E X.

<i>Alxobne op.</i>	528	<i>Antrum pervium.</i>	473
<i>Ammannus Antverpia.</i>		<i>Antverpia.</i>	38
68		<i>Antverpiense castellum.</i>	
<i>Ambianum.</i>	193	41	
<i>Amboise.</i>	235	<i>Antverp. divitia.</i>	73, 74
<i>S. Ambrosio.</i>	603	<i>Antverpienses linguarum</i>	
<i>d' Amian.</i>	369	<i>periti.</i>	72, 75
<i>Amoris maritalis exem-</i>		<i>Antverp. virgines.</i>	72,
<i>plum.</i>	365	75, 76	
<i>Amphitheatrum.</i>	406,	<i>l' Appannage royal.</i>	245
421, 480, 500, 525		<i>Aqueductus.</i>	172, 234,
<i>Ampulla sancta.</i>	241	263, 307, 323, 413,	
<i>Anchora grandis.</i>	525	423, 472	
<i>Andegavum.</i>	245	<i>Aqua Sextia.</i>	454
<i>Anderlee hortus.</i>	115	<i>Aquense Parliamentum.</i>	
<i>Andius sine bono.</i>	247	456	
<i>Andium regio.</i>	245	<i>Aquensis obsidio.</i>	459
<i>S. Andreas.</i>	598	<i>Araris fl. & pons.</i>	283,
<i>S. Andrea crux.</i>	465	288, 289	
<i>Angerville.</i>	200	<i>Arausio.</i>	418
<i>Anglica libra.</i>	1	<i>Arausionensis Principis</i>	
<i>Anglicus sudor.</i>	117	<i>titulus, & privile-</i>	
<i>Angulein.</i>	570	<i>gia.</i>	423
<i>l' Annonciade fortali-</i>		<i>Arbalina fluv.</i>	337, 593
<i>tium.</i>	363	<i>Arca fl.</i>	595, 596
<i>Antichat arx.</i>	414	<i>Arcium Gall. & Angl.</i>	
<i>l' Antiquaille.</i>	321	<i>comparatio.</i>	147
<i>Antiquitates Viennen-</i>		<i>Arcueil.</i>	162
<i>ses.</i>	407	<i>Ardesia lapides.</i>	244
<i>S. Anthoine pagus.</i>	603	<i>Arelate, quasi ara lata.</i>	
<i>D. Antonii Ravennini</i>		475. quâ ad Germa-	
<i>canobium.</i>	603	<i>nos devenerit.</i>	484.
<i>Antonius Faber Iurif-</i>		& seq.	
<i>consultus.</i>	366	<i>Arelatensis regni archi-</i>	
<i>Antonius Henrici IV.</i>		<i>cancellarius.</i>	486
<i>pater.</i>	186	<i>Arelatense regnum pran-</i>	
		<i>dio</i>	

I N D E X.

<i>dio devoratum.</i>	486	285	
<i>Areschotorum ducum</i>		<i>Avigliana op.</i>	603
<i>genealogia.</i>	103	<i>Aurelia.</i>	200, 345
<i>Argente fl.</i>	418	<i>Aurelianenses canes &</i>	
<i>Argentueil, Argenica</i>		<i>vestra.</i>	229
<i>vicus.</i>	182	<i>Aurelian. processio.</i>	201
<i>Armaignanus.</i>	259	<i>Aurelian. vinum noci-</i>	
<i>Armeniaci, die armen</i>		<i>vum.</i>	200
<i>lecken.</i>	526	<i>Aurenge.</i>	418
<i>Arquatum.</i>	449, 450	<i>Auriacaturris.</i>	405
<i>Atax.</i>	398	<i>Anronius pons.</i>	270
<i>Artenay.</i>	200		
<i>Arva fl.</i>	346, 595	B.	
<i>Arva pons.</i>	361, 362	B <i>Aing oppid.</i>	589
<i>Arvernia.</i>	583	<i>Balgen & belgen</i>	
<i>Afaile.</i>	269	<i>quid sit.</i>	35
<i>les Assemblées.</i>	172	<i>le Balliage de Gair.</i>	341
<i>Asser genus ferrea secu-</i>		<i>Bancum canobium.</i>	102
<i>ris.</i>	93	<i>Barraux fortissimum.</i>	368
<i>Assessor nationis Germ.</i>		<i>Bareman.</i>	598
<i>Aurelia.</i>	207	<i>Barsac.</i>	548
<i>l'Asnebourg.</i>	599	<i>S. Bartelemy.</i>	393
<i>Asylum.</i>	320, 406	<i>Bartholomæus Erwarde.</i>	
<i>Atax, Aude fl.</i>	522		399
<i>Avaricum.</i>	270	<i>le Basacle molendinum.</i>	
<i>Auberion.</i>	260		539
<i>Auberive.</i>	407	<i>S. Basilia opid.</i>	548
<i>Aubette amnis.</i>	185	<i>Bastia munitio.</i>	401
<i>Auchere.</i>	582	<i>la Bastye.</i>	398
<i>Auctiones quid sint.</i>	32	<i>Bataviana peregrinan-</i>	
<i>Avennes le sec vicus.</i>	134	<i>tes.</i>	147
<i>Avenio, 431. quæ ad</i>		<i>Baucis & Philemon.</i>	278
<i>Papam devenerit.</i>	445	<i>Bausille abbatis.</i>	507
<i>Augustus Cesar Lugdu-</i>		<i>Bazas.</i>	548
<i>ni habitans.</i>	306	<i>Beaucaire.</i>	490
<i>Augusta Sequanorum.</i>		<i>Beauße & ejus divisio.</i>	
			230.

I N D E X.

230, 231		Blois.	230
Bec d' ambez (<i>beccum</i>		<i>Boërii Iurifconfulti epi-</i>	
<i>amibarum aquarum.</i>)		<i>saphium.</i>	555
566		Boëtterræ.	620
Beckenhuys.	114	Bojard pagus.	583
Bellarmini imago.	331	Bois vicus.	193
la Belle cour.	297	la Boiffe pagus.	337
Bellesfaye.	259	le Bois de Trahifon.	
<i>Belgica ingenia laudan-</i>		165	
<i>tur</i>	73	le Bois de Vincennes.	
Belloquadrum.	490	174	
Berre opid.	472	Bonay pag.	269
la Berre fl.	414	Bonæul.	196
Birgen pagus.	115	Bons hommes.	175
Beriera ades.	459	Bord.	569
Bernas arx.	394	Boffutium.	129
Bernates.	340, 351	Boteron minifter verbi.	
Bessay vicus.	280	383	
Beugles reformatorum		Bougie regio.	337
<i>pagus.</i>	551	la Bougie lacus.	339
Beziers.	620	le Bourg la royne.	199
Bibliotheca. 22, 158,		Bourgne vicus.	598
208, 349, 408		Bournay opid.	337
Bienna.	400	la Bouteille.	578
le Bien venu Tholofa.		Boutonna fl.	569
536		Bozolengo op.	633
Bieure amnis.	174	Braine le Comte.	124
Bigin diverforium.	609	Brefe arx.	303
Bironius captivatur.	149	Brefle opid.	282
Biffeftre.	172	Brettanlop.	196
Bituricenfes Canonici.		la Briglia Neapolitana.	
274		18	
Bituricenfium infignia,		Brion.	269
<i>pannus, rex.</i> 277, 278		Briffac.	250
Bituriges, Bourges.	270	Brugæ.	8
Blavia, blaye.	566	Brugarum enlogium.	15
		C c 5	Bruge-

I N D E X.

<i>Brugelinus pictor.</i>	53	<i>Camargues insula.</i>	476
<i>Brugensis fœmina.</i>	15	<i>Camberium.</i>	365
<i>Bruno Colonienfis.</i>	373,	<i>Camera edicti.</i>	192, 385
	374		555
<i>Bruxella.</i>	105. <i>Ejus fi-</i>	<i>Camera iustitiæ.</i>	466
<i>tus.</i>	106	<i>Camera rationum.</i>	385,
<i>Bruxella una vice 7. re-</i>			456, 515
<i>ges.</i>	106	<i>Cameracum, Cambray,</i>	
<i>le Bulletin de la santé.</i>		<i>Camerick.</i>	134
	592	<i>Campana magna.</i>	51,
<i>Burda fl.</i>	566		186, 239, 240, 299,
<i>Burdigala.</i>	552		444
<i>Burdigalens. privilegia</i>		<i>Campana modulantes.</i>	
<i>& Constitutiones.</i>	561		51, 82
<i>Burgus op.</i>	565	<i>Campanarum modulan-</i>	
<i>Bursa Burdigalens.</i>	556	<i>tium auctores.</i>	51
<i>Bursa in Italia.</i>	58, 59	<i>Campi Elysi.</i>	534
<i>Bursa origo.</i>	13	<i>Campi lapidei.</i>	473
<i>Bursa Londinens. nomen.</i>		<i>Campus Martius.</i>	503
	58, 59	<i>Cancrina verba.</i>	479
<i>Bussi arx.</i>	243	<i>Candaliagens.</i>	549, 554
<i>Bustidianum colleg.</i>	99	<i>Cande pag.</i>	569
<i>Butyrum de Vanves.</i>	171	<i>Canonici Iohannitani</i>	
<i>Buzançais.</i>	269	<i>Lugdunens.</i>	303
<i>Byzantii destructio.</i>	509	<i>Cap dueil, sive capito-</i>	
<i>Byon reformator. tem-</i>		<i>lium.</i>	503, 525, 537
<i>plum.</i>	226	<i>Capillus supposititiu &</i>	
	C.	<i>adscititiu.</i>	505
C <i>Aballio, Cavail-</i>		<i>Capones.</i>	259, 346,
<i>lon.</i>	452	<i>Capots.</i>	526
<i>Cabaner.</i>	472	<i>Carantonus fl.</i>	569
<i>Cabanesium.</i>	577	<i>Carbonaria turris.</i>	596
<i>Cabilloniorum provin-</i>		<i>Carcaffona duplex.</i>	527
<i>cia.</i>	381	<i>Cardeillac campana.</i>	532
<i>Cadillac.</i>	549	<i>Cardinalis Guisus con-</i>	
<i>Caletum.</i>	2	<i>foditur.</i>	232
		<i>Cardi-</i>	

I N D E X.

<i>Cardinalis magi decapitatio.</i>	445	<i>suæ.</i>	578, 579
<i>Cardinalis Richelien.</i>	575	<i>Castellum Ambianense.</i>	195
<i>Cardinalis Sardi palatium & hortus.</i>	558.	<i>Castellum Cameracense.</i>	135
<i>Carnople & Carlopolis.</i>	144	<i>Castelnau d'Arry.</i>	528
<i>Caroli And. Burg. gladius.</i>	110	<i>Castelnau de ratte castrum.</i>	414
<i>Carolus Lotharingus ab Hugone Capeto capitur.</i>	228	<i>Castratio sui.</i>	555
<i>Caroli Magni insignia.</i>	525	<i>Castres.</i>	529, 551
<i>Caroli IX Gall. R. abominabilis mors.</i>	174, 175	<i>Catelanus pharmacopæus.</i>	513, 519
<i>Caroli II^X obitus notabilis.</i>	235, 236	<i>Catulus pagus.</i>	178
<i>Carolus IV Cas. hirundo imperii.</i>	486	<i>Cavara populi.</i>	410
<i>Caroli V Cas. nativitas & baptismus.</i>	17	<i>la Cave de la glace.</i>	583
<i>Carolus Scribanus.</i>	108	<i>les Caves goustieres.</i>	242
<i>Carthusianorum cœnob. incensum.</i>	371.	<i>Celeyn.</i>	409
<i>à regibus Gall. dotatum. ibid. Eorum hospitalitas. ibid. Ordo maxime austerus.</i>	377.	<i>Cella vinaria.</i>	558, 587
<i>Vestimenta, silentium distinctio.</i>	378, 379	<i>Cenis mons.</i>	409, 599
<i>Casimiri Pol. R. monumentum.</i>	437	<i>Cento epid. de eo pro-verb.</i>	522
<i>Castaneis saginantur</i>		<i>Centumviri.</i>	133
		<i>Cerdon pagus.</i>	337
		<i>Cera dealbatio.</i>	519
		<i>Cerevisia vinum Cereris.</i>	31
		<i>Certosa magna.</i>	372
		<i>Chabreillan arx.</i>	414
		<i>Chalemonts.</i>	381
		<i>S. Chamas arx.</i>	473
		<i>Chambery.</i>	365
		<i>Chambort, ejus quantitas.</i>	229
		<i>la Chambre vicus.</i>	597
		<i>la Chambre mi-partie.</i>	529
		<i>Cc 6</i>	<i>Cham-</i>

I N D E X.

Champier.	398	thusianos.	376
Chanteloupi viridarium.		Cinquerat du roy opid.	
199		454	
la Chapelle.	145	Civella fl.	603
la Chapelle des corps		la Claire villa.	335
morts.	601	S. Clari castrum.	295
Charboniere castellum.		Clairmont.	196, 546,
596		583	
Charenton.	159	Clergy.	229
Charroix opid.	270	Clanins fl.	260
aux Chartiers.	558	Claudius Bernard le mes-	
le Chasteau de l'Esgueille.		sager.	399
596		S. Clou.	167
le Chasteau de Rhosne.		Clusa.	289
414		la Cluse fortalitium.	
le Chasteau gaillard.	337	340, 341	
le Chasteau neuf.	414	Cochlearii nobiles.	350
le Chasteau de Serve.	407	Colinius.	370
le Chasteau vieil.	370	Colloquium inter Perro-	
le Chasteau de Zonas.		nium & Mornanum.	
364		155	
Chastelraut.	268	Colorum oleaceorum in-	
Chastillon pag.	339	ventor.	14
Chastillon & Chastillon-		Columna flagellationis	
net arces.	337	Christi.	305
Chastres.	199	Comici histriones.	256
Chateleton op.	570	Comitia Centuriata.	133
Chaumont op.	235	Compiègne, convici-	
le Cher fl.	238	num.	140
Chersonesus.	289	Compeis.	581
Christi vestis.	182, 183	Communay op.	399
Christophori magni sta-		Concordia civium.	391
tua.	244, 491	Conflans.	160
Christophorus Pregel ho-		Confluentes Araris &	
spes Lugd.	283	Rhodani.	287, 288
Cimices nulli apud Car-		Confluentia munimen-	
		tum.	

I N D E X. :

<i>tum.</i>	595	<i>Crux verba edens.</i>	484
<i>Confort.</i>	297	<i>Crypta Bruxellenses.</i>	112
<i>Confolant.</i>	409		163
<i>Conscientia.</i>	389	<i>Crypta S. Germani.</i>	163,
<i>Conscientiarum tortores.</i>			164
169		<i>Cujaci tumulus.</i>	274
<i>Contii tumulus.</i>	275	<i>Cularona.</i>	381
<i>Contractus de itinere faci-</i>		<i>Culemburgica pyramis.</i>	
<i>ciundo.</i>	991		114
<i>Cognus personatus.</i>	465	<i>Capet pont.</i>	363
<i>Corbolium.</i>	159		
<i>Cordi domus.</i>	276		
<i>Corduana turris.</i>	567		
<i>Cornelius Adrian, vul-</i>			
<i>go Broer Cornelis.</i>			
12			
<i>Cornu cervi.</i>	233, 234,		
236			
<i>Coronationis regiae in</i>			
<i>Gall. ornamenta.</i>	181,		
182			
<i>Coulouvre.</i>	279		
<i>Coulonge.</i>	341		
<i>Coursan.</i>	522		
<i>Couxon mons.</i>	288		
<i>Cranfa fl.</i>	581		
<i>Creac Burdigalensium.</i>			
530			
<i>Credo mons.</i>	339		
<i>Crestum op.</i>	413		
<i>Crocodyli exuvia.</i>	262,		
276, 331, 332, 349			
<i>Croisille.</i>	595		
<i>Cronzien.</i>	590		
<i>Crux in loco praelii Neo-</i>			
<i>portani.</i>	7		
		<i>D</i>	
		<i>Drynca Flandrica.</i>	24
		<i>Delia fl.</i>	81
		<i>Delphinatus divisio.</i>	
		380, 381. quæ ad Gal-	
		<i>liam venerit. ibid. &c</i>	
		400. est feudum im-	
		<i>perii Germanici. 400</i>	
		<i>Dens Servatoris.</i>	175
		<i>S. Denys. 178. cænobii</i>	
		<i>abbas privilegiatus.</i>	
		179	
		<i>Desdiguierius Antipater</i>	
		<i>Henrici IV. 395</i>	
		<i>Diana fons & templum.</i>	
		507, 508	
		<i>Diepa.</i>	192
		<i>Dilia fl.</i>	87,
		<i>S. Dionysius decapita-</i>	
		<i>tus. 176. ubi ejus ve-</i>	
		<i>rum corpus. 179</i>	
		<i>Divion in Burgundia.</i>	
		120	
		<i>Dodonæus fons.</i>	394
		<i>Cc 7</i>	<i>Deig-</i>

I N D E X.

<i>Doëgbrugk.</i>	21	<i>les Escroüelles.</i>	140. &
<i>S. Dominicus Hispanus.</i>		<i>seqq.</i>	
378		<i>Egues fl.</i>	417
<i>Dompierre vicus.</i>	576	<i>Elavero fl. & pont.</i>	279,
<i>Donzerra op.</i>	414	584	
<i>Doria fl.</i>	588, 603	<i>Ella fl.</i>	565
<i>Douay, Dovzum.</i>	251	<i>Emanntem euntes disci-</i>	
<i>Dovere fl.</i>	453	<i>puli.</i>	490
<i>Douvtanus portus.</i>	1	<i>Emblemata.</i>	333, 538
<i>Dracus fl.</i>	392, 394	<i>Epitaphium Franc. Cla-</i>	
<i>Drot fl.</i>	548	<i>piſſonii, 332. ince-</i>	
<i>la Duchere.</i>	335	<i>ſtuoſum. 184. mona-</i>	
<i>Dünkercka. 3. ejus oc-</i>		<i>chica eruditionis.</i>	
<i>cupatio tentata ſcalia</i>		315, 404. <i>Philippi</i>	
<i>admotis.</i>	5	<i>Decii.</i>	333
<i>Dünkerckanipirata.</i>	4	<i>Equan vicus.</i>	198
<i>Dunum Regis.</i>	277, 278	<i>Eraſmus Roterodamus.</i>	
<i>Duorum amantium ſe-</i>		604	
<i>pultura.</i>	308	<i>Ero fl. ſive Erhand.</i>	520
<i>Duranus fl.</i>	566	<i>Erycius Puteanus.</i>	86
<i>Durantia fl.</i>	453	<i>Eſcony.</i>	183
E.		<i>Eſcures.</i>	235
E		<i>Eſperance.</i>	197
<i>Echo. 159, 160, 339,</i>		<i>Eſpere.</i>	472
508		<i>Eſpernay.</i>	369
<i>Echo Monſpelii, Man-</i>		<i>Eſpernonius Aqueuſum</i>	
<i>tina, Heidelbergæ.</i>	517	<i>hoſtis.</i>	459, 460
<i>Ecoran pag.</i>	342	<i>Eſſonne.</i>	148
<i>Edictum Nannetenſe.</i>	191	<i>Eſtagnac vicus.</i>	478
385, 386, 390. &		<i>Eſtampes.</i>	200
<i>ſeqq.</i>		<i>l'Eſtang de Berre.</i>	472
<i>Edoardus III R. An-</i>		<i>Ereſticba Genevenſia.</i>	
<i>glia.</i>	267	361	
<i>Educatio Philippi 1,</i>		<i>Exteri apud Flandros.</i>	
<i>Hiſp. R. & Caroli V</i>		36	
<i>Imper.</i>	81	<i>Eyrien.</i>	399
		F. Fa-	

I N D E X.

F.

F. *Abrica laminarum.* 398, 406
Fabula de Hercule. 474
Fames Cameracens. 138.
Rupellana. 575
Fanum S. Andrea. 432.
columba arx. 400
Fanum S. Spiritus. 415
la Fede di santà. 592
Feletinum. 581
Ferdinandi II Imper.
canis. 110
la Ferrerie. 602
Feurs opid. 590
la Fiere st. & pons. 363
Filius decollans patrem.
 21
Flandria. 23. à *Gallia*
avulsa. 26
Flandri bibuli, eorum
temperamentum. 33
Flandrica femina. 31
Flandrica ingenia. 29
Flandrica lingua. 28
Flandriæ opida, pagi,
reditus. 27
S. Fleura. 270
Fleurie amnis. 595
Elores magni pretii. 115
Fatidum marmor. 261
Fatura ovium in Flan-
dia. 24
Fons diversarum opera-
tionum. 520

Fontes diversissimi sa-
poris. 587
Font la poste. 399
Fontaine-bleau, fonte-
bellaqueum. 149
La fontaine hospitium.
 281
La Fontaine qui bruste.
 393
il Fontego Venetiis. 61
Forcy, aquæ Forcenses.
 193
la Forest de Fontaine-
bleau. 148
Franchesse. 279
le Frasne mons. 369
S. Fraisne vicus. 576
Franciscus de Cossi. 251
Franciscus de Hailay ar-
chiepisc. Normand.
 189
Franc. Lotharingus clo-
peto perit. 228
Franciscus Petrarca.
 434. ades. 447. pa-
 rentes. 449. mors.
ibid. musæum. 451.
fons. *ibid.*
Franciscus de Puteo In-
risconsultus. 376
Francisci I, Reg. Gal.,
de Carolo V dictum.
 73. *carcer Madriti.*
 166. *titulus facinus.*
 171. *insignia.* 176,
 504, 232, *metrum in*
Lan-

I N D E X.

<i>Lauram Petrarca.</i>		<i>Gandavensium rebellio.</i>	
436		22	
<i>Francorum apostoli.</i>	178	<i>Gardo fl.</i>	491
<i>Frenum Gandavensium.</i>		<i>Garumna fl.</i>	529
18		<i>Gazophylacium.</i>	265,
<i>Frere Jacques Clement.</i>		459, 481, 489	
168		<i>Generalissimus Carthu-</i>	
<i>la Frette.</i>	398	<i>sianorum.</i>	374
<i>Frenil pagus.</i>	185	<i>Geneva.</i>	342. <i>Ecclesia</i>
<i>Fridericus Endorfer.</i>	399	<i>constitutio.</i>	351
<i>Fridericus Henricus Co-</i>		<i>Genevens. Episcop.</i>	350.
<i>mes Palat. aquis per-</i>		<i>insignia.</i>	348. <i>liber-</i>
<i>it.</i>	271	<i>tas sub tutela regio</i>	
<i>Fridericus Hefsus Hel-</i>		<i>Gall.</i>	352. <i>politia.</i>
<i>vet. capitán.</i>	140	354. & <i>seq. seditio</i>	
<i>Frontignanum.</i>	519,	& <i>invasio bellica.</i>	
520		355. & 361. <i>stipen-</i>	
<i>Fronton.</i>	540	<i>dia à rege Gall.</i>	341
<i>Fuentius Comes.</i>	138	<i>Genevensis puella salta-</i>	
<i>Fuggerus.</i>	74	<i>tio.</i>	351
<i>Funera Antverpia.</i>	78	<i>Genon pagus.</i>	268
<i>Fura fluv.</i>	101, 102	<i>Gentilly.</i>	174
<i>Furie Antverpiana.</i>	79	<i>S. Geran.</i>	280
<i>Furtum.</i>	230	<i>S. Germain ad Leyam.</i>	
		162	
		<i>S. Germain la cheuvre.</i>	
		339	
G <i>Abrielle la Duches-</i>		<i>Germana natio Aure-</i>	
<i>se.</i>	153	<i>lia.</i>	20, 203. <i>ejus</i>
<i>Gala fl.</i>	566	<i>privilegia à regibus</i>	
<i>Gallenx d'Artenay.</i>	200	<i>confirmata.</i>	220, 224.
<i>Gallia centrum.</i>	271	<i>ubi conveniri potest.</i>	
<i>Gamelon, Sieur de Hau-</i>		224	
<i>se ville.</i>	165	<i>Germana mulieris par-</i>	
<i>Gandavum & ejus ma-</i>		<i>tus.</i>	481, 482
<i>gnitudo.</i>	16, 17	<i>Germanorum sepultura</i>	
		<i>Lug-</i>	

I N D E X.

<i>Lugduni.</i>	311	<i>Guifiani cineres.</i>	233
<i>Germanorum excubia</i>		<i>Guilielmus Naffov.</i>	427
<i>Lugd.</i>	296		
<i>S. Gervas pagus.</i>	494		H.
<i>Geryonis ftatua.</i>	504	H	
<i>Geufen testament.</i>	45	<i>Ala Lovanienfes.</i>	
<i>la Gie ft.</i>	364, 370	98, 119	
<i>la Giere ft.</i>	400	<i>Hallæ,</i>	118. & feq.
<i>Gigas Buardus.</i>	411, 412	<i>Hallenfes facillum.</i>	120
<i>Gilda quid fnt.</i>	101	<i>Hamptoncourt.</i>	147
<i>Gladus iuftitiæ.</i>	466	<i>Hannibalis crudelitæ.</i>	
<i>Gliane amnis.</i>	578	326	
<i>Girunda vicus.</i>	548	<i>Hanfa.</i>	36
<i>Goneffe.</i>	171	<i>Happa pag.</i>	134
<i>la Gorge du Loup.</i>	336	<i>Hareng fore.</i>	30
<i>Gournay opid.</i>	140	<i>Havre de grace.</i>	186
<i>Gouvieux.</i>	198	<i>Hellefpontus Britannicus.</i>	I
<i>la Grande Chartreufe.</i>		<i>Henricus Fridericus,</i>	
372		<i>Princeps Araufion.</i>	
<i>Gratianopolis.</i>	380	428	
<i>Gravelinga.</i>	3	<i>Henricus Guifius inter-</i>	
<i>Gre opid. cum arce.</i>	197	<i>ficitur.</i>	232
<i>Grenoble.</i>	380	<i>Henrici IV R. Gall. res</i>	
<i>Grohan.</i>	250	<i>geftæ. 151, 152. ejus</i>	
<i>la Grotte Berlucæ.</i>	322	<i>titulus facetus, 174.</i>	
<i>Grotta Brugenfis.</i>	14	<i>Epitaphium.</i>	180
<i>Gryphi unguis.</i>	534	<i>Henrici III R. Gall.</i>	
<i>Guerguis.</i>	193	<i>monumentum cordis.</i>	
<i>Das Gufenftadtlein.</i>		167. <i>corporis depofi-</i>	
338		<i>tio. 144. fymbolum.</i>	
<i>la Guillotiere.</i>	295, 349	167, 568. <i>morituri</i>	
<i>Guingcourt reformato-</i>		<i>ultima verba.</i>	169
<i>rum templ.</i>	195	<i>Henryopyrgus.</i>	475
<i>Guifii adolescentis car-</i>		<i>Herculia gentilitia in-</i>	
<i>cer.</i>	240	<i>guia,</i>	494
<i>Guifiana ades.</i>	459	<i>Hermannus Ludovicus E-</i>	
		<i>lect.</i>	

I N D E X.

<i>lect. Palat. filius a-</i> <i>quis perit.</i> 270	I.
<i>Hernia gutturis quæ à</i> <i>rege Gall. sanetur.</i> 140. & seqq.	I <i>Acob de Brüen, hospes</i> <i>Dünkerkanus.</i> 5
<i>Herodis infanticidium.</i> 304	<i>Iconoclasmus.</i> 189
<i>Heverlea.</i> 96, 102	<i>Idanus fl.</i> 593
<i>Heyd Helvetius.</i> 369	<i>Ianimedius.</i> 13
<i>Hispanorum transitus in</i> <i>Burgundiam.</i> 340	<i>Ianus Vitalis.</i> 333
<i>Homicidium.</i> 283	<i>S. Iean de Bedaz.</i> 519
<i>Horologium.</i> 131, 136, 157, 299, 384, 579	<i>S. Iean Castellum.</i> 464
Q. <i>Hortensius Orator.</i> 349	<i>S. Iean de Muriano</i> 597
<i>Hortus Dei.</i> 518	<i>S. Iean le vieil.</i> 337
<i>Hortus Gallie cum incolis suis.</i> 237, 242	<i>Ieanne pucelle d'Orleans.</i> 191, 227, 228
<i>Hortus Merceris.</i> 275, 276	<i>d'If castellum.</i> 464
<i>Hospital op.</i> 589	<i>Iguis de cælo lapsus.</i> 325 326
<i>Hospital de S. Louys.</i> 177	<i>Iesuitæ auctores cadis</i> <i>Henrici III. 170. se-</i> <i>ditionum tubæ.</i> 564
<i>Hospitia bona.</i> 178, 179, 280, 281	<i>Immort.</i> 578
<i>Hospitia mala.</i> 124, 193, 196, 259, 268, 269	<i>Infantum educatio apud</i> <i>Flandros.</i> 34.
<i>Hospitia in Picardia.</i> 194	<i>Infortunia bina.</i> 228, 229
<i>Hôtel de Clugny.</i> 173	<i>Insignia Lugdunensia.</i> 286
<i>Hostiæ à Indæis confixæ.</i> 108	<i>Inquisitio in hæreticos.</i> 440
<i>D. Hugonis regula apud</i> <i>Carthusianos.</i> 376	<i>Ioannis Avennensis tu-</i> <i>mulus.</i> 130
	<i>Ioannes Calvinus.</i> 355
	<i>Ioannes Corasius Iuris-</i> <i>consultus.</i> 533
	<i>Ioanna de Pontebresang.</i> 251

I N D E X.

251

Ioannes Poltrot crema-
tur. 229
Ioannes rex Gallia. 267
Ioannis caput suppositi-
tium. 194
Ioannis imago. 247
Iosephus Iustus Scaliger.
 544
Isabella arcu dejecit pfit-
tacum. 113. *ejus cur-*
rui sponsalis. 110
Isara fl. 368, 369, 381,
 595
I'sle Barbe. 328
I'sle op. papale. 446
Issodunum. 269
Issy. 172
Iudæi Avenionenses. 441
 445. *illis conciona-*
tur monachus. 440
Index arce Galliarum.
 310
Indicium Dei immuta-
bile. 373
Ive vicus. 570
Iuliodunum. 258
Iulius Casar Scaliger ejus
caput, vita & sepul-
chrum. 545
Iuliomagum. 245
Iulius Pacius Iuriscon-
sultus. 412, 500, 512
S. Junien, opid. 578
Inramens. 289, 341
Inramentum ad seboris

Aurelia in Nat. Ger-
man. 218. *immatri-*
culandorum. 215. *pra-*
fecti bibliotheca. 219.
Procuratoris. 216.
Quæstoris. 217. *Se-*
niorum & Consilia-
riorum. 220

Iurisconsulti Bituricen-
ses. 276
Ius Issuarnum. 35
S. Iust, pagus. 278
S. Iusti abbatia. 196

K.

K *Ammerducb.* 133,
 137
S. Katharina fortifi-
cium. 186, 362
Katharina Medicae se-
pulchrum. 231. *ejus*
cubiculum. 233
Kienraing pagus. 129
Körtings quid sint. 16

L.

L *Acus Lemanus.* 289
 345, 594
le Lac de Bourgeois. 363
S. Ladre 145
le Laiet de Montdragon,
fl. 417
Lambec op. 453
Lana Hispan. & Angl.
emporium. 13
Langon. 549
Lan-

I N D E X.

<i>Languedoc.</i>	510	384. uxor.	<i>ibid.</i>
<i>LANIENA</i>		<i>Lesignee pagus.</i>	268
<i>Aranfionensis.</i>	428,	<i>Lefou.</i>	588
429		<i>Lewatte.</i>	193
<i>Aurelianensis.</i>	229	<i>Lexignan opid.</i>	526
<i>Burdigalensis.</i>	562	<i>Liberta Maßilia libera-</i>	
<i>Lugdunenf.</i>	301, 302,	<i>tor.</i>	464, 468. & seq.
326		<i>Ligeris fluv.</i>	281, 590.
<i>Parisiensis.</i>	129, 575	<i>pons.</i>	228, 234, 235,
<i>Tbholofana.</i>	532	238, 243, 250	
<i>Lanfacc pagus.</i>	488	<i>Lillo.</i>	40
<i>Lapis Lauretanus.</i>	246.	<i>Limania.</i>	546, 578, 579
<i>natans.</i>	315. pragra-	<i>Limoge.</i>	578
<i>dis uno digito moven-</i>		<i>Linac opid.</i>	199
<i>das.</i>	296	<i>Lingua d'ouye & d'oc.</i>	510
<i>Larmond vicus.</i>	563	<i>Lingua Gall. puritas.</i>	
<i>Lavecon.</i>	421	235	
<i>Lauræ monumentum.</i>		<i>Linio fl.</i>	590
435. & seqq. ades		<i>Lipfii canes.</i>	94. epita-
& parentes. 448.		<i>phium.</i>	91. penna ar-
<i>mors.</i>	449	<i>gentea.</i>	123
<i>S. Laurent de chaud.</i>	577	<i>Lipfio contradicitur.</i>	480
<i>S. Laurent des eaux.</i>	229	502	
<i>Lazaretum Parisienfe.</i>		<i>Littera sanitatem affe-</i>	
177		<i>rentes.</i>	592
<i>Lazari caput.</i>	464. re-	<i>Lænyre vicus.</i>	146
<i>fufcitatio.</i>	524	<i>Lodun.</i>	258
<i>le cheval fol Lugduni.</i>	316	<i>la Loggia publica.</i>	451
<i>Reges Flandrica.</i>	35	<i>la Loire fl.</i>	238
<i>Lemovicenses cultri.</i>		<i>Londinenfes ades.</i>	529
580		<i>Longeret pag.</i>	340
<i>Lemovicenfium mores,</i>		<i>Longini epitaphium &</i>	
<i>habitus.</i>	580	<i>decapitatio.</i>	328
<i>Lepores & habentes 4 au-</i>		<i>Longiumean.</i>	199
<i>res.</i>	298	<i>Loth fl.</i>	547
<i>Lesdignerii palatium.</i>		<i>Lotii vectigal apud Va-</i>	
		<i>spa-</i>	

I N D E X.

Spasian. Imp. & Pontif. 173
Lovanium. 86. *ejus*
ἐτυμολ. 87. *situs.* 88
Lovanenses leges. 92
Lovanii cum Roma comparatio. 88
Lovanensium studiosorum forum. 97
Loup gras. 342
Loupiac. 549
Loupian. 520
Luca Evangelista pictura. 136
Ludovicus Nas. Montes Han. intercipit. 127
Ludovicus Valefius. 439
Ludovicus Mediolan. dux captivus. 292
Ludus palmarius. 240,
 297, 330, 550, 553
Lugdunum. 283, 399,
 591. *fidelitas.* 325.
adum deformitates.
 297. *cives Romani.*
 317. *mercatura.* 324,
 336. *motus.* 323. *xenodochium.* 316. *elogium.* 328, 336
Lunel opid. 509
Luisettes vicus. 362
Lusarche. 198
Lutetia. 146. *orbis compendium.* 147

M.

D. *Macarii op.* 548
Madrid. 166
Magellona. 517
la Magistère. 543
Magny vicus. 183
Maillet. 242
Malamort. 453
Malaufius portus. 543
Malmaison diversorium.
 193
Mamillaria. 475
Manumissio Romana.
 202
Maranorum posteritas.
 518
Marixmontium. 113
Marl arcus. 417, 419
Mariana therma. 420
Marignanus lacus. 472
Marmanda. 547
Marmonstier. 241
la Marne fl. 159
S. Mars. 242
Marsane vic. 414
D. Martha reliquia. 489
S. Martin pagus. 338,
 398
Martinesse pagus. 394
S. Martin de Cran. 473
Martinus Lutherus. 172
S. Martini reliquia. 239.
ejus tumba. 242
Mascaret astus marinus. 565
 Massi-

I N D E X.

Massilia.	462	Metis Lotharing.	186
Massilia condenda occasio.	ibid.	Meudon.	170.
Massilienses proditores.	466, 467	S. Michaëlis castrum.	597
Mater Alemanorum.	238	S. Michel des estoilles.	603
S. Mathurin vicus.	244	Mille fiori hortus.	605
Matoulin fidicen.	539	Milch-zins oder Huren-zoil.	440
Matricula Germ. Nat. Aurel.	209	Milton hospes Parisiensis.	146
Manberion.	260	Miolanum castellum.	596
S. Maur.	175	Miramias op.	473
Mauritius Nassovius.	428	Mirebean.	259
Maurit I Auriaci soror abbatissa.	261	Mirembean vicus.	568
Mauritiana prudentia ad Neoportum.	7	Mocajarri panni.	133
Maximilian. I Imperat.	122	Modane vicus.	598
Mechlinia.	81	Mojencourt arx.	193
Mechliniense tribunal.	84	Moissiacum.	542
Mediolanense castrum.	135	Molinium oppid.	279
Medo apud Flandros.	31	Monachorum insolentia.	239
Meduana fl.	245	Monceran.	243
Mesters vom Polijt.	85	Moneta cudenda jns.	234
Melamborii venti.	474		235
Melodunum.	158	Moneta exportanda monitum.	I, 592
Mercatorum mores viales.	338, 339	Monerville.	200
Meretrices Avenioni.	440	Monmelianum op. & castellum.	366, 369
Merieu pagus.	398	Mons aureus.	605
Merignan pag.	338	Mons Ceti.	518
		Mons Comi.	583
		Mons Credo.	339
		Mons lupi.	518
		Mons.	

I N D E X.

Monspeliū.	509	Monumentum crudelis	
Monspelienses campanis		memoria.	483
defectus.	514.	Moreti epitaphium.	50
professores. ibid. Virgi-		Mournas op.	417
nes.	509, 510	Mouri.	526
Mons pietatis.	114	les Montons de Berry.	277
Monstra.	266	Moyran.	398
les Montagnes de Carthu-		Mulier mirabiliter ser-	
se.	372	vata.	242
Montalbanum.	540	Mulierum respicientium	
Montcharran.	582	domus.	54, 108
Montcontour.	259	Musici.	124
Montdragon op.	417	Mynen quid sit.	32
Montelimart.	414		
Montes.	282, 337, 338,	N.	
	370, 589	Nantua oppid.	338
Montes Engaeni.	449	Narbo.	522
Montes Hannoniz.	125	Nassovica domus succes-	
Montes Hannonia inter-		sio ad Principatum A-	
cipiuntur.	127	rausionensem.	423,
Montes Sabaudia.	363		424. & seq.
Montfaucou arx.	363	Nationes Aurelia quot	
Montferat op.	587	olim & hodie.	205
Monsfront op.	491	Nemausus. 494. septi-	
Monthaison.	413	collis. 495. à refor-	
Montjoyes.	176	matis intercipitur.	
Montjonxien, Indorum		496. fons urbi fata-	
cæmeter.	507	lis. 497. paullo minor	
Montleher arx.	199	Roma.	495, 503
Montluis.	237	Nemorofius Dux capti-	
Montmartre.	176	vus.	293
Montmorency arx.	182	Neoportus.	5
Montiscart op.	529	Neoportana constitutio-	
Montreuilbolay.	287	nes.	5, 6
Montoux præses Parl.		Neoportanum prælium.	7
Sab.	366	Nerac.	529
		Nero.	

I N D E X.

Nero.	326	Orsmael Iohan de Falc-	
Nerva Iurifconsult.	350	kenburg.	419
Nesla propugnaculum.		Ostenda.7. dicitur Tro-	
I40		ja.	8
Nestre opid.	570	Ostendani auctores hale-	
Nicy op.	595	cum conditarum.	8
S. Nicolas fl.	602	Oosterlinga domus Ant	
Nilus fl.	289	verpia.	58,61
Nismes.	494	Ourgon op.	453
Nix magna.	527	Oyse fl.	197
Nixa.	367	Oxance pagus.	259
Nonciutz.	147		
Norimbergensis respu-		P.	
blica.	133		
Novalesia.	592,602	P Acificatio Gandaven-	
Novocastrum op.	446	sis.	23
Numisma de Ostenda &		Padus fl.	604
Slüsa.	8	Palastiarhetorica.	315
Nuptiæ apud Antwerp.		Palatium Maria Medic.	
iterata.	77	regina.	173
Nyffe pag.	522	Palisse opid.	280
		Pallium D. Martini.	
		175	
O.		Panis de Gonesse.	171
O bsidiones diuturnæ		Pantagruel.	264
quid sint.	8	Pantheon.	412
Obstetrices Bruxellenses.		Papa Avenione fugiens.	
107		443	
Odoratus in amphithea-		Papa Benedictus XII.	
tro.	502	molitoris filius.	441,
Oetingensis Comes.	281	412	
Oldo fl.	547	Parcum cœnobium Præ-	
Optica pictura.	521	monstratense.	102
Ordam.	40	Parisiensiumcatena.	174
Oreng.	417	Parlamentum Aquen-	
Orgius fl.	521	se.	456.
		Bur-	

I N D E X.

<i>Burdigalense.</i> 555	<i>Philip. Galielmus Prin-</i>
<i>Gratianopolitanum.</i>	<i>ceps Arans. 427. ejus</i>
385	<i>nuptia. 428</i>
<i>Rhotomagensè.</i> 190	<i>Philip. Mornani Ples-</i>
<i>Tholosanum.</i> 537	<i>fiacum. 244</i>
<i>Parma urbs imperii.</i> 487	<i>Piage de Rusillon. 407</i>
<i>Passe lourdin.</i> 264,	<i>Picardia. 139</i>
265	<i>Pistavia. 260</i>
<i>Pasquaudiere op.</i> 280	<i>S. Pierre d'Entremont.</i>
<i>Patavium.</i> 449	370
<i>Pax religionis.</i> 389	<i>Pierement. 193</i>
<i>Pechines Carcasson.</i> 528	<i>Pierre-late. 414</i>
<i>Pedellus Nationis Germ.</i>	<i>la Pierre levée. 263, 264</i>
<i>Aurel. 209</i>	<i>la Pierre scize. 292</i>
<i>Pelins mons. 509</i>	<i>Pierre de Thomas thre-</i>
<i>Pegma Hornani & Eg-</i>	<i>sorier du roy. 540</i>
<i>mondani. 113</i>	<i>Pilatus, ejus sceptrum,</i>
<i>Penis privatio, 555.</i>	<i>404. turris. 406. py-</i>
<i>triplex. 501</i>	<i>ramis, domicilium.</i>
<i>le petit Niort. 568</i>	451
<i>Peregrinantium vulga-</i>	<i>Pipetum castrum. 401</i>
<i>ris mos. 146</i>	<i>la Pisse vache. 338</i>
<i>la perle de France. 569</i>	<i>Pistorius. 500</i>
<i>Peronna. 139</i>	<i>Pinlone op. 417</i>
<i>Perpignan. 525</i>	<i>Placentia civitas impo-</i>
<i>Pern. 520</i>	<i>rii. 487</i>
<i>Petermanni qui fuit.</i>	<i>la Place pie. 444</i>
100	<i>la Plain palais. 346</i>
<i>Petralata. 414</i>	<i>Planasia. 415</i>
<i>Petrus Luxemburgius. 439</i>	<i>Podensac. 551</i>
444	<i>Podium in amphithea-</i>
<i>Petrus Sardinus Iuricon-</i>	<i>tro. 501</i>
<i>sultus. 376</i>	<i>Pola virgo Tholosana.</i>
<i>Pharos Alexandria. 567</i>	534, 539.
<i>Philippi Audacio Bar-</i>	<i>S. Polycarpi sepulchrum.</i>
<i>gund. tumulus. 119</i>	306
	D d
	Pont

I N D E X.

<i>Pont Amasre.</i>	597	<i>la Porte de trions.</i>	322
<i>le Pont Anthoni.</i>	199	<i>Portus S. Mariae op.</i>	546
<i>le Pont de Bonne.</i>	392	<i>les Poulles de Lodun.</i>	259
<i>Pont de Céc.</i>	250	<i>Pounaa.</i>	399
<i>Pont de Chargy.</i>	278	<i>Poy de Louart.</i>	576
<i>Pont du chasteau op.</i>	588	<i>Poyssin op.</i>	413
<i>Pont du chat.</i>	491	<i>Pratum Germanorum.</i>	
<i>le Pont de Codonian.</i>	250		
	509	<i>Prieully op.</i>	269
<i>Pont des malades.</i>	578	<i>Priapus Antverpia.</i>	52
<i>le Pont des Oeules.</i>	339	<i>S. Prieck.</i>	581
<i>le Pont de Soile.</i>	570	<i>Primas Gallia.</i>	303,
<i>Pons à naturali lapide.</i>	323		
	587	<i>Principum libidines.</i>	
<i>Pontemurum.</i>	582		165
<i>Pons Gardius</i>	491	<i>S. Privé Baro hospita-</i>	
<i>Pons Garumna.</i>	539	<i>lis.</i>	493
<i>Pons Gibaldi , pont</i>		<i>Processio Andegavensis.</i>	
<i>Gibaud.</i>	582		246
<i>Pont Hermenbois.</i>	145	<i>Processio corporis domi-</i>	
<i>Pont Hierry.</i>	148	<i>nici.</i>	586
<i>Pontificia sedes Avenio-</i>		<i>Procurator Nationis</i>	
<i>nem translata.</i>	443	<i>Germ. Aurel.</i>	204, 213
<i>Pontificis Urbani VIII.</i>		<i>Propugnaculum aseri-</i>	
<i>insignia.</i>	300	<i>num.</i>	346
<i>Pontivi castellum.</i>	139	<i>Proverbium de Momme-</i>	
<i>Pons la fleccada ad Ant-</i>		<i>liano , 367. d' Oren-</i>	
<i>verpiam.</i>	40	<i>ge , 418. de provin-</i>	
<i>Pont Lunel diversorium.</i>		<i>cia Gall.</i>	456
	509	<i>Provincia Gall. deriva-</i>	
<i>Pontoise op.</i>	183	<i>tio nominis ,</i>	452.
<i>Ponts opid.</i>	568	<i>ejus domini , ibid.</i>	
<i>Pont Singoulent.</i>	577	<i>quâ ad Gallos deve-</i>	
<i>Pont S. Esprit.</i>	415	<i>nerit.</i>	489
<i>Porcelletorum historia.</i>		<i>Puerperia Antverpia.</i>	78
	481	<i>Mechliniensium.</i>	84
			le

I N D E X.

le Put de la poix. 588
Putens fulgura concitan. 518
Pyrenai montes. 525

Q.

Q *Vastor nationis German. Aurel.* 206
 le Quartier des Portugais. 558
Quevilly pagus reformatorum. 192

R.

R *Abelxus*, 264, 276, 512, 513.
ejus pileus & toga. 513, 514
Radigunda. 261, 263
la Ramasse. 600
S. Rambert vicus. 407
Ranchinus Medicus Monspel. 515
Rebussi sepultura. 518.
Rector Aurelianensis, 204. *Lovanienfis.* 97
Reformatorum ecclesia quot in Gallia. 192
Reformatorum sepultura Lugd. 324
Regia adificia in Gallia. 176
Religio non cogenda. 391
Remilly op. 363

Renchir cervus. 274
Renelle amnis. 185
Reolle, sive Regula op. 548
Rex Gallia canonicus. 245, 261
Rhodanus fl. 345. *ubi absorbeatur,* 593. *ejus pons.* 290, 345, 349, 406, 432, 476.
la Rigandiere armamentarium. 321
la Rimanche amnis. 394
Rions op. 551, 588
Rives. 398
Rivoli op. 603
Roane sive Rodumna. 281
Robec amnis. 185
S. Robert pagus. 398
la Roche d'Estaux. 566
la Roche insula. 491
Roche sur grane, arx. 414
P'odor numisma. 204
Roënac, pag. 414
Rogiero Compignano. 367
Roja op. 140
Roland campana. 19
Rolandi turris, 481. *salvus,* 483. *& calvaria & epitaphium.* 484
Rollinus minister verbi. 393

D d a

S. Ro-

I N D E X.

<i>S. Romans.</i>	407	<i>Salurninum.</i>	243
<i>Ronneau castellum.</i>	465	<i>Saluzensis marchiona-</i>	
<i>Ranella fl.</i>	130	<i>tus.</i>	342
<i>Rosmarinus.</i>	414, 452,	<i>Sambucus.</i>	261
<i>453, 519</i>		<i>Sancerra.</i>	277
<i>Rosinus.</i>	368	<i>Sancta liga initium.</i>	
<i>Rota papalis.</i>	444	<i>139</i>	
<i>Rothomagum.</i>	185	<i>Saone, sive Sagena fl.</i>	
<i>Rothomagi reformato-</i>		<i>288</i>	
<i>rum Ecclesia.</i>	192	<i>Sapene pag.</i>	379
<i>Rothomagi sceleratissi-</i>		<i>Saporta Medici.</i>	511
<i>mus à Canonicis li-</i>		<i>Saturnini templum.</i>	533
<i>beratur.</i>	188	<i>539.</i>	
<i>Rambien fl.</i>	414	<i>Savasse vicus.</i>	414
<i>Rubenius pictor.</i>	53, 63,	<i>S. Sanviat.</i>	581
<i>113.</i>		<i>Saxonica lingua.</i>	28
<i>Ruel.</i>	161	<i>Scaldie fl.</i>	39
<i>Rupella, 570. ejus ex-</i>		<i>Scholares Pictavienses,</i>	
<i>pugnatio, 575, 576.</i>		<i>266. Tholosani.</i>	535
<i>Rurillus, 571. puville-</i>		<i>Schombergius Comes.</i>	
<i>gia.</i>	575	<i>577</i>	
<i>Rupelmunda.</i>	80	<i>Scipio Verganius Italus,</i>	
<i>S.</i>		<i>572, 572</i>	
<i>S Abaudi, 342. nomen,</i>		<i>Scropharum familia.</i>	
<i>344. Sa-</i>		<i>482</i>	
<i>xonibus oriundi, &</i>		<i>S. Sebastiani castrum.</i>	
<i>quando Duces facti.</i>		<i>294</i>	
<i>344</i>		<i>Seditiones.</i>	165
<i>Sabaudia nives.</i>	280	<i>Semar fl.</i>	602
<i>des Sablonniers d'Es-</i>		<i>Semense castrum.</i>	136
<i>pe.</i>	200	<i>Seniores nationis Germa-</i>	
<i>S. Sacerin.</i>	399	<i>Anrel.</i>	206
<i>Salica gens.</i>	485	<i>Senis mons, & ejus</i>	
<i>Salis coquina apud Flan-</i>		<i>descriptio. 599. &</i>	
<i>dras.</i>	30	<i>seqq.</i>	
		<i>Sentis op.</i>	145
		<i>Septem-</i>	

I N D E X.

Septenarius numerus.

107, 433

Septimaniorum ingenia.

496

Sepulchrum Salvatoris.

402

Sequana fl.

183

Sericum opificium in

Gallia.

238

Servage vicus

595

Servorum fidelium ex-

emplum.

236

Sicilia.

230

Siebenſchlaſſer ſepul-

chrum.

242

Silvanectum.

145

Sluysen, ſive excluſa.

107

Simoniam pontificiorum.

373

Singona fl.

568

Sinna fl.

106

Sisara apud Flandros.

31

Sivolis fl.

582

Sogniacenſis ſilva.

101.

106

Seligbofferi.

472, 463,

465, 540.

Sonia fl.

193

Sonoma, Sonome fl.

139

Sorga fl.

431, 447, 448.

Souliere.

599

Sphaerifteria.

321, 443

Stapula quid.

13

Stapula frumentii,

24.

vini Gallici.

133

Straſſiana gratia, bey

der ſtraſſen.

472

Stratagemata in carro nu-

cum.

194

Stupratoris pœna.

443

Stura fl.

605

Swarte galeje van Dort.

38

Sudarium Salvatoris.

144

Suevica lingua.

28

Surgere vicus.

576

Suza op. & caſt.

602

T.

T*Ailleburgum, op.*

569

Tarara.

281

Taraſcon.

488

Tarentaſienſis vallis.

595

Tarnis fl.

542, 543

Tavernette.

601

Taurinum, Turin.

604

Tauſende mitteln Ant-

verpia.

65

Tectoſager.

529

Telum inmenſa magni-

tudinis.

124

Templum Agrippæ Ro-

ma.

254

Templum D. Pauli Ro-

ma.

323

Terminus Sabaudie &

Pedemontii.

601

D d 3

Teſcu-

I N D E X:

<i>Toscannus amnis.</i>	541	<i>Trinquetaille.</i>	476
<i>Texerina</i>	30, 100	<i>Trochon.</i>	363
<i>Teya fl.</i>	271	<i>Trulla fl.</i>	125
<i>Thauredunum.</i>	497, 408	<i>Trutta magni ponderis.</i>	
<i>Theo fl.</i>	269		659
<i>Theodorus Beza.</i>	199,	<i>Turnonium op.</i>	407
	362, 492, 496.	<i>Turris Antverpiens.</i>	6
<i>Thesaurus in Rhodano.</i>		<i>Argentiu.</i>	50, 51.
	344, 345	<i>Romana.</i>	508
<i>Tholosa.</i>	529	<i>Typographieum Planti-</i>	
<i>iv. Tholosana miranda.</i>		<i>nianum:</i>	64
	539	<i>Tyranni Maxentii inte-</i>	
<i>Tholosani scholares.</i>	535	<i>ritus.</i>	325
	536	<i>Tyranni Severi interi-</i>	
<i>Thoma Aquinatis ossa,</i>		<i>tus.</i>	326, 327
	534		
<i>pulpitum.</i>	91		
<i>Thorasus.</i>	236		
<i>Thouris.</i>	200		
<i>Thubise.</i>	124		
<i>Thynnium vic.</i>	407		
<i>S. Tiberii epid.</i>	621		
<i>Tiert op.</i>	588		
<i>Timuchi.</i>	465		
<i>Tiretaine fl.</i>	587		
<i>Tonay charente op.</i>	569		
<i>Tonon op. rasum.</i>	547		
<i>Tornatores artificiosi.</i>			
	196		
<i>la Tour pag.</i>	282		
<i>Tours.</i>	238		
<i>Toursfour.</i>	200		
<i>Toury.</i>	342		
<i>Toussac fl.</i>	547		
<i>Tonsaintes arx.</i>	473		
<i>Trente vicus cum pro-</i>			
<i>verbia.</i>	521		

y.

la **V** Arche pag. 413.
tormentum. 574.

Vade & occide Cain.
514

du Vair preses parlant.
Aqueusis. 456

Valentia, Valence. 409

Valentiana, Valen-
chiennes. 129

S. Valer I epid. 407

Vallis clausa, Vaucluse. . . 446, 447

Vallis cygnarum. 129

Vannoise annis. 599

Varennnes. 259

Vanves. 171

't Veet propd Anver-
penn. 37

I N D E X.

<i>Vehiculum Alberti archiducis.</i>	110	<i>Ville neuve.</i>	433
<i>Vellans arx.</i>	472	<i>Ville nouvelle.</i>	529
<i>Venen apud Batavos quid sint.</i>	87	<i>Ville pinte.</i>	528
<i>Venetiana theriaca.</i>	260	<i>Ville sèche.</i>	ibid.
<i>Venetorum Dux.</i>	98	<i>Vincenstre.</i>	172
<i>Verbonne pagus.</i>	337	<i>Vini adulteratio.</i>	30
<i>Verdet quid sit.</i>	519	<i>Virgines religiosa maritanda.</i>	126
<i>Verloren kost turris Lovaniens.</i>	89	<i>Virgo docta Iuliana Hispana.</i>	303
<i>Verpus Antverpia.</i>	38	<i>Vitrum ductile à quo inventum.</i>	68
<i>Veronense amphitheatrum.</i>	502	<i>Vitulus aureus.</i>	307
<i>Vertueil vicus.</i>	577	<i>Vivaraïs regio.</i>	416
<i>Venfve pag.</i>	235	<i>Vlin pagus reformatorum.</i>	324
<i>Vexilla suspensa.</i>	124, 299, 349	<i>Vnicornu.</i>	181
<i>Via varia.</i>	269, 278, 282, 369, 398, 461, 589, 597, 598	<i>Vorespe pagus.</i>	398
<i>Vienna.</i>	399	<i>Vina cum cineribus.</i>	240, 549
<i>Vif vicus.</i>	394	<i>Utica, Uzczæ urbs.</i>	491
<i>Vigand op.</i>	518	<i>Vva passa.</i>	520
<i>Vigenna fl. & pons.</i>	268, 577, 578, 579	W.	
<i>Vigile arx splendida.</i>	394. & seq.		
<i>Vigiliis Zuichemi monumentum.</i>	17	W Aghâlser quid sint	16
<i>Vigny vicus.</i>	183	<i>Waldensium origo.</i>	324
<i>le Village de Chartreuse.</i>	370	<i>Wettengelii Bohemi epitaph.</i>	310
<i>Villa nova.</i>	517	<i>Windsoor castellum Angl.</i>	268
<i>Vilars vicus.</i>	598	X.	
<i>Ville Franche.</i>	529		
		<i>Xainctes.</i>	569
		<i>Z. Zem-</i>	

I N D E X.

Z.

Z^{Ennafl.}
Zyibus qui praparetur.

119

31

F I N I S.

Heciores domi nascimur :
Ulysses foris evadimus.

